

รายงานการวิจัย

เรื่อง

รูปแบบและกระบวนการสร้างจิตสำนึกสาธารณะเพื่อการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ
ของแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในล้านนา

THE MODEL AND PROCESS TO CREATE PUBLIC CONSCIOUSNESS FOR
THE MANAGEMENT OF BUDDHIST TOURISM IN LANNA

โดย

พระทิพย์พนาภรณ์ ชยาภินนุโท (เลาลี)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

พ.ศ.๒๕๕๙

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610759087

รายงานการวิจัย

เรื่อง

รูปแบบและกระบวนการสร้างจิตสำนึกสาธารณะเพื่อการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ
ของแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในล้านนา

THE MODEL AND PROCESS TO CREATE PUBLIC CONSCIOUSNESS FOR
THE MANAGEMENT OF BUDDHIST TOURISM IN LANNA

โดย

พระทิพย์พนาภรณ์ ขยาภินนุโท (เลาดี)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

พ.ศ.๒๕๕๙

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610759087

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

THE MODEL AND PROCESS TO CREATE PUBLIC CONSCIOUSNESS FOR THE MANAGEMENT OF BUDDHIST TOURISM IN LANNA

By

Ven.Tippanakorn Chayabhinundho (Laolee)

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiangmai Campus
B.E.2559

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University
MCU RS 610759087

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย:	รูปแบบและกระบวนการสร้างจิตสำนึกสาธารณะเพื่อการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธของแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในล้านนา
ผู้วิจัย:	พระทิพย์พนาภรณ์ ชยาภินันโท (เลาลี)
หน่วยงาน:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่
ปีงบประมาณ:	๒๕๕๙
ทุนอุดหนุนการวิจัย:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบและกระบวนการสร้างจิตสำนึกสาธารณะเพื่อการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธของแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในล้านนา” มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อพัฒนารูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะของวัดในล้านนา ๒) เพื่อพัฒนาองค์ประกอบ ตัวชี้วัด และแนวทางพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาในล้านนา และ ๓) เพื่อเสริมสร้างคุณค่าและกระบวนการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะของนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาในล้านนา จากผลการศึกษา พบว่า

รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะของวัดในล้านนา แบ่งออกเป็น ๔ รูปแบบ คือ ๑) การท่องเที่ยววัดเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ๒) การท่องเที่ยววัดเชิงนิเวศ ๓) การท่องเที่ยววัดเชิงการเรียนรู้หลักพุทธธรรม และ ๔) การท่องเที่ยววัดเชิงการปฏิบัติธรรม

องค์ประกอบ ตัวชี้วัด และแนวทางพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาในล้านนาตามหลักสัปปายะ ๗ เป็นแนวคิดในการพัฒนาปรับปรุงที่อยู่อาศัยหรือวัดให้เป็นสถานที่ให้เป็นที่พักผ่อนและเหมาะสมแก่ผู้มาเยือนที่อยู่มากและบุคคลที่เข้ามาใช้ประโยชน์ ๗ ด้าน คือ ๑) อาวาสสัปปายะ (ที่อยู่อาศัยเป็นที่พักผ่อน) ๒) โฉมสัปปายะ (แหล่งอาหารเป็นที่พักผ่อน) ๓) ภัตตสัปปายะ (ถ้อยคำเป็นที่พักผ่อน) ๔) บุคคลสัปปายะ (บุคคลเป็นที่พักผ่อน) ๕) โภชนสัปปายะ (อาหารเป็นที่พักผ่อน) ๖) อุตุสัปปายะ (อุณหภูมิเป็นที่พักผ่อน) และ ๗) อิริยาบถสัปปายะ (การเคลื่อนไหวเป็นที่พักผ่อน)

การเสริมสร้างคุณค่าและกระบวนการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะของนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาในล้านนา มีเป้าหมาย ๒ ประการ คือ (๑) คุณค่าและกระบวนการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะทางกาย ได้แก่ กายภาวนา (Physical Development) เป็นการฝึกอบรมตนเอง และศีลภาวนา (Social Development) การฝึกอบรมพฤติกรรมทางด้านสังคม (๒) คุณค่าและกระบวนการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะทางจิต ได้แก่ จิตตภาวนา (Emotional Development) เป็นการฝึกอบรมด้านจิตใจ ปัญญาภาวนา (Wisdom Development) การฝึกอบรมด้านปัญญา

Research Title: The Model and Process to Create Public
Consciousness for the Management of Buddhist
Tourism in Lanna

Researcher: Ven.Tippanakorn Chayabhinundho (Laolee)

Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya University,
Chiangmai Campus

Fiscal Year: 2559/2015

Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

A research study of "The models and processes to cultivated public consciousness for Buddhist tourism management of Buddhist tourism attractions in Lanna" consists of three goals: 1). To develop models and processes of Buddhist tourism management to enhance the public consciousness of the temple in Lanna., 2). To develop the indicators and guidance on the development of public consciousness by the Buddhist tourism activities in Lanna. and 3). To enhance public awareness of the value and the development of Buddhist tourism attractions in Lanna. The results of the study found that:

The Model and Process to Create Public Administration for Lanna, divided into 4 models, namely 1) The historical and cultural temples tourism, 2) The eco-temple tourism, 3) The temple-oriented Learn Buddhist principles tourism, and 4) The meditation practice Tourism.

The components, indicators and guidance of developing public consciousness by Buddhist tourism activities in Lanna found in accordance with the *Sappaāya* -beneficial or advantageous conditions, principles which are the concept of developing a residence into a place that is comfortable and appropriate to support people and residents by 7 aspects: 1). *Aāvasa-sappaāya*-the residence is comfortable, 2). *Gocara*-suitable resort, 3). *Bhassa*- suitable speech, 4). *Puggala*-suitable person, 5). *Bhojana*-suitable food, 6). *Utu*-suitable climate, and 7) *Iriyāpatha*-suitable posture.

There are two goals to promote this study as follow: Firstly, the value and the processes of developing public consciousness of physical development, which is a self-training and moral training. Social development. Social behavior training.

Secondly, the value and the mental development process for the public consciousness, as follow-the emotional development, which is a training for the mind, and wisdom development, which is intellectual training.

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยครั้งนี้ ได้รับทุนสนับสนุนจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นทุนสนับสนุนการวิจัยประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๙ ภายใต้แผนงานวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.)

คณะผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ พระสุธีรัตนบัณฑิต,รศ.ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ และคณะกรรมการวิจัยของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ที่ได้พิจารณาให้ทุนอุดหนุนการวิจัยครั้งนี้ ขอเจริญพรขอบพระคุณ รศ.ดร.วิโรจน์ อินทนนท์ ผศ.ดร.วิสุทธิชัย ไชยสิทธิ์ และ ดร.พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์ คณะที่ปรึกษาโครงการวิจัยและผู้เชี่ยวชาญทุกท่านที่ได้ให้ความอนุเคราะห์ในการดำเนินการวิจัยเป็นอย่างดี ตลอดจนกราบขอบพระคุณผู้ที่ให้สัมภาษณ์ทุกท่าน ได้แก่ พระครูธีรสุตพจน์, ดร., พระครูโฆสิตปริยัตยาภรณ์, พระครูสมุห์บุญเลิศ ขยวงโส, พระอำนวยการศิลป์ สีสว่างโร, พระครูวินัยธร อินจันทร กนโตภาโส, คุณแม่พิมพ์ รามเกื้อ, คุณพ่อจำรัส ชุ่มใจ, คุณแม่เอมอร ศรีฉ่ำ, พ่อลุงโชติ ภูเขียว, นางสาวรรณา บัวคำ, คุณป้ามณี พิมพ์สุวรรณ, นางอัจฉราพร ทองสลับ, นายณพวุฒิ พลาหาญ และนายสมาน ตนมั่น ที่ให้ความกรุณาในด้านข้อมูลการสัมภาษณ์ทุกท่านที่ให้ความร่วมมือในการดำเนินงานวิจัยให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ทั้งนี้ ผู้วิจัยหวังว่าจะได้รับข้อเสนอแนะอันจะเป็นประโยชน์ในการพัฒนาการศึกษา งานวิจัยทางด้านสังคมวัฒนธรรมและพระพุทธศาสนาต่อไป

พระทิพย์พนาภรณ์ ชยาภินนโท (เลาลี)

๒๒ มีนาคม ๒๕๖๒

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ข
กิตติกรรมประกาศ.....	ง
สารบัญ.....	จ
สารบัญตาราง.....	ฉ
สารบัญภาพ.....	ญ

บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	๕
๑.๓ ปัญหาการวิจัย.....	๕
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย.....	๕
๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย.....	๖
๑.๕ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย.....	๗

บทที่ ๒ เอกสารรายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๘
๒.๑ แนวคิดจิตสำนึกสาธารณะ (Public Consciousness).....	๘
๒.๑.๑ ความหมายของจิตสาธารณะ.....	๘
๒.๑.๒ ความสำคัญของการมีจิตสาธารณะ.....	๑๖
๒.๑.๓ ปัจจัยที่ก่อให้เกิดจิตสาธารณะ.....	๑๘
๒.๑.๔ คุณลักษณะทั่วไปของบุคคลที่มีจิตสาธารณะ.....	๑๙
๒.๑.๕ องค์ประกอบของจิตสาธารณะ.....	๑๙
๒.๑.๖ การสร้างเสริมจิตสำนึกต่อส่วนรวม.....	๒๐
๒.๑.๗ การก่อรูปของจิตสำนึก.....	๒๒
๒.๑.๘ รูปแบบของจิตสาธารณะ.....	๒๒
๒.๒ แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม.....	๒๓
๒.๒.๑ ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม..	๒๓
๒.๒.๒ การบริหารจัดการมรดกทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม.....	๒๔
๒.๒.๓ แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และ	
วัฒนธรรม.....	๒๘
๒.๒.๔ การตลาดและการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว.....	๓๑

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

๒.๒.๕ การวางแผนโครงการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว.....	๓๒
๒.๒.๖ โครงสร้างองค์กรและการจัดการท่องเที่ยว.....	๓๓
๒.๒.๗ การดำเนินการโครงการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว.....	๓๓
๒.๓ แนวคิดการพัฒนาตัวชี้วัดจิตสำนึกสาธารณะของการท่องเที่ยว.....	๓๔
๒.๓.๑ แนวคิดการพัฒนาตัวชี้วัดของจิตสำนึกสาธารณะ.....	๓๔
๒.๓.๒ การพัฒนาตัวชี้วัดจิตสำนึกสาธารณะ.....	๓๗
๒.๓.๓ การพัฒนาตัวชี้วัดการท่องเที่ยว.....	๓๘
๒.๔ แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงจิตอาสา (Voluntourism).....	๔๓
๒.๔.๑ ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงจิตอาสา (Voluntourism).....	๔๓
๒.๔.๒ การท่องเที่ยวเชิงจิตอาสา (Voluntourism) ทั่วโลก.....	๔๕
๒.๔.๓ การท่องเที่ยวเชิงจิตอาสา (Voluntourism) ในประเทศไทย.....	๔๘
๒.๕ แนวคิดการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวในศาสนสถาน.....	๕๔
๒.๕.๑ การบริหารจัดการทรัพย์สิน.....	๕๔
๒.๕.๒ การพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพของศาสนสถาน.....	๕๗
๒.๕.๓ แนวทางการส่งเสริมศาสนสถานเป็นแหล่งการเรียนรู้.....	๕๘
๒.๕.๔ การพัฒนาศาสนสถานเป็นสถานที่ท่องเที่ยว.....	๕๙
๒.๖ การทบทวนวรรณกรรม/สารสนเทศ (Information) ที่เกี่ยวข้อง.....	๖๑
๒.๗ กรอบแนวคิดการวิจัย.....	๖๙
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย.....	๗๐
๓.๑ รูปแบบการวิจัย.....	๗๐
๓.๒ พื้นที่และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant).....	๗๑
๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย.....	๗๓
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	๗๗
๓.๕ การประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูล.....	๗๘
๓.๖ การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย.....	๗๘
บทที่ ๔ ผลการวิจัย.....	๘๐
๔.๑ รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อเสริมสร้าง จิตสำนึกสาธารณะของวัดในล้านนา.....	๘๐

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

๔.๑.๑ รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อ เสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะของวัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม).....	๘๑
๔.๑.๒ รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อ เสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะของวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม).....	๑๐๕
๔.๑.๓ รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อ เสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะของวัดผาสุก (สภากาชาด).....	๑๒๕
๔.๑.๔ รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อ เสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะของวัดไร่เปิง (ตโปทาราม).....	๑๕๓
๔.๒ องค์ประกอบ ตัวชี้วัด และแนวทางพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะผ่าน กิจกรรมการท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาในล้านนา.....	๑๗๔
๔.๒.๑ องค์ประกอบ ตัวชี้วัด และแนวทางพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะ ด้านอาคารสถานที่ (อวาสสัปปายะ).....	๑๗๔
๔.๒.๒ องค์ประกอบ ตัวชี้วัด และแนวทางพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะ ด้านทางสัญจร (โคจรสัปปายะ).....	๑๘๐
๔.๒.๓ องค์ประกอบ ตัวชี้วัด และแนวทางพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะ ด้านการเผยแพร่ธรรม (ภัสสสัปปายะ).....	๑๘๒
๔.๒.๔ องค์ประกอบ ตัวชี้วัด และแนวทางพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะ ด้านบุคลากร (บุคลสัปปายะ).....	๑๘๔
๔.๒.๕ องค์ประกอบ ตัวชี้วัด และแนวทางพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะ ด้านอาหาร (โภชนะสัปปายะ).....	๑๘๕
๔.๒.๖ องค์ประกอบ ตัวชี้วัด และแนวทางพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะ ด้านสภาพแวดล้อม (อุตุสัปปายะ).....	๑๘๗
๔.๒.๗ องค์ประกอบ ตัวชี้วัด และแนวทางพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะ ด้านกิจกรรม (อิริยาปถสัปปายะ).....	๑๘๘
๔.๓ คุณค่าและกระบวนการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะของนักท่องเที่ยวใน แหล่งท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาในล้านนา.....	๑๙๑
๔.๓.๑ คุณค่าและกระบวนการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะของ นักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาทางกาย.....	๑๙๑

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
๔.๓.๒ คุณค่าและกระบวนการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะของ นักท่องเที่ยวนในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาทางจิต.....	๑๙๒
๔.๔ องค์ความรู้จากการวิจัย.....	๒๐๕
บทที่ ๕ สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	๒๑๓
๕.๑ สรุปผลการวิจัย.....	๒๑๓
๕.๒ อภิปรายผล.....	๒๑๘
๕.๓ ข้อเสนอแนะ.....	๒๒๔
บรรณานุกรม.....	๒๒๖
ภาคผนวก.....	๒๓๙
ภาคผนวก ก บทควมวิจัย.....	๒๔๑
ภาคผนวก ข กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์.....	๒๕๓
ภาคผนวก ค ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้และ กิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ.....	๒๕๕
ภาคผนวก ง เครื่องมือวิจัย.....	๒๕๗
ภาคผนวก จ ภาพประกอบ.....	๒๖๙
ภาคผนวก ฉ แบบสรุปโครงการวิจัย.....	๒๗๔
ประวัติผู้วิจัย.....	๒๗๗

สารบัญตาราง

หน้า

ตารางที่ ๔.๑ จำนวนและร้อยละจำแนกตามคุณลักษณะส่วนบุคคล.....	๑๙๒
ตารางที่ ๔.๒ จำนวนและร้อยละจำแนกตามเหตุผลที่มาท่องเที่ยว.....	๑๙๕
ตารางที่ ๔.๓ ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของความพึงพอใจต่อสถานที่ ท่องเที่ยวและการจัดการท่องเที่ยวด้านทรัพยากรการท่องเที่ยว.....	๑๙๗
ตารางที่ ๔.๔ ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของความพึงพอใจต่อสถานที่ ท่องเที่ยวและการจัดการท่องเที่ยวด้านสิ่งอำนวยความสะดวก.....	๑๙๘
ตารางที่ ๔.๕ ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของความพึงพอใจต่อสถานที่ ท่องเที่ยวและการจัดการท่องเที่ยวด้านบุคลากร.....	๑๙๙
ตารางที่ ๔.๖ ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของความพึงพอใจต่อสถานที่ ท่องเที่ยวและการจัดการท่องเที่ยวด้านประชาสัมพันธ์.....	๒๐๐
ตารางที่ ๔.๗ ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของความพึงพอใจต่อสถานที่ ท่องเที่ยวและการจัดการท่องเที่ยวด้านกลยุทธ์การท่องเที่ยว.....	๒๐๐
ตารางที่ ๔.๘ ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของความพึงพอใจต่อสถานที่ ท่องเที่ยวและการจัดการท่องเที่ยวรวมด้าน.....	๒๐๑
ตารางที่ ๔.๙ จำนวนและร้อยละจำแนกตามสิ่งที่วัดควรปรับปรุง.....	๒๐๒

สารบัญภาพ

หน้า

ภาพที่ ๔.๑ บริเวณที่ตั้งวัดป่าแดงมหาวิหาร.....	๘๒
ภาพที่ ๔.๒ แผนผังสถานที่ภายในวัดป่าแดงมหาวิหาร.....	๘๓
ภาพที่ ๔.๓ แผนที่ตั้งโบราณสถานสำคัญของวัดป่าแดงมหาวิหาร.....	๘๔
ภาพที่ ๔.๔ ถนนซีเมนต์ทางขึ้นวัด (ขวา) บันไดนาคทาง (ซ้าย).....	๘๔
ภาพที่ ๔.๕ วิหารวัดป่าแดงมหาวิหาร (บน) ผังวิหารวัดป่าแดงมหาวิหาร (ซ้าย).....	๘๕
ภาพที่ ๔.๖ มณฑปด้านท้ายของพระวิหาร (ซ้าย)	
เจดีย์ทรงประสาทหรือหอพระไตรปิฎก (หอธรรม) (ขวา).....	๘๖
ภาพที่ ๔.๗ เจดีย์องค์ระฆัง (ซ้าย) ลวดลายปูนปั้นโบราณ (ขวา).....	๘๗
ภาพที่ ๔.๘ พระอุโบสถวัดป่าแดง.....	๘๘
ภาพที่ ๔.๙ เจดีย์ร้าง วัดป่าแดงหลวง.....	๘๙
ภาพที่ ๔.๑๐ เนินโบราณสถานวัดป่าแดงมหาวิหาร.....	๙๑
ภาพที่ ๔.๑๑ แนวอิฐบริเวณฐานเจดีย์.....	๙๒
ภาพที่ ๔.๑๒ ลานวัดป่าแดง (ซ้าย) ศาลาพระเจ้าติโลกราช (ขวา).....	๙๓
ภาพที่ ๔.๑๓ พระพุทธรูปชิตชัยอดิสัยป่าแดงมิ่งมงคล (ซ้าย)	
พระพุทธรูปสิริธัมมจักกัสดิโลกราช (ขวา).....	๙๕
ภาพที่ ๔.๑๔ พระพุทธรูป บริเวณลานโพธิ์ (ซ้าย) ศาลาเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา (ขวา)	๙๖
ภาพที่ ๔.๑๕ ถังเก็บน้ำประปาชุมชน (ซ้าย) บ่อน้ำบาดาล (ขวา).....	๙๘
ภาพที่ ๔.๑๖ กุฏิสงฆ์ใต้ต้นไม้ในป่า.....	๑๐๐
ภาพที่ ๔.๑๗ พระครูโฆจิตปริยัตยานุศาสน์.....	๑๐๑
ภาพที่ ๔.๑๘ บริเวณที่ตั้งวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม).....	๑๐๖
ภาพที่ ๔.๑๙ แผนผังภายในวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม).....	๑๐๗
ภาพที่ ๔.๒๐ พระเจดีย์วัดอุโมงค์.....	๑๐๙
ภาพที่ ๔.๒๑ ด้านหน้าอุโมงค์.....	๑๑๐
ภาพที่ ๔.๒๒ ภาพจำลองสามมิติและภาพวาดแผนผังภายในอุโมงค์.....	๑๑๑
ภาพที่ ๔.๒๓ ทางเดินภายในอุโมงค์.....	๑๑๑
ภาพที่ ๔.๒๔ ภาพวาดแผนผังของวัดอุโมงค์.....	๑๑๓
ภาพที่ ๔.๒๕ พระอุโบสถ (ซ้าย) หอสมุดธรรมโฆชน (ขวา).....	๑๑๕
ภาพที่ ๔.๒๖ จิตรกรรมฝาผนังในอุโมงค์ ประติมากรรมจำลอง (ซ้าย)	
ภาพจำลองทางเดินภายในอุโมงค์ (ขวา).....	๑๑๖
ภาพที่ ๔.๒๗ พิพิธภัณฑภาพปริศนาธรรม (ซ้าย) ปริศนาธรรมกลางแจ้ง (ขวา).....	๑๑๗
ภาพที่ ๔.๒๘ สระน้ำ (ซ้าย) ที่พักน้ำประปาภูเขา (ขวา).....	๑๑๙
ภาพที่ ๔.๒๙ สวนป่าสัก (ขวา) เขตพื้นที่ป่า (ซ้าย).....	๑๒๕

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพ

หน้า

ภาพที่ ๔.๓๐ บริเวณที่ตั้งวัดผาลาด (สภาคามี).....	๑๒๖
ภาพที่ ๔.๓๑ แผนผังบริเวณวัดผาลาด (สภาคามี).....	๑๒๘
ภาพที่ ๔.๓๒ พระวิหารวัดผาลาด ถ่ายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๑ (ซ้าย) ถ่ายเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๓ (ขวา)	๑๒๙
ภาพที่ ๔.๓๓ พระวิหารวัดผาลาด.....	๑๓๐
ภาพที่ ๔.๓๔ พระพุทธรูปประธาน (ซ้าย) รอยพระพุทธรูปบาท (ขวา).....	๑๓๑
ภาพที่ ๔.๓๕ พระธาตุเจดีย์ศิลปะพม่า.....	๑๓๒
ภาพที่ ๔.๓๖ ประติมากรรมรูปปั้น นรสิงห์ (ซ้าย) มอม (กลาง) สิงห์ (ขวา).....	๑๓๒
ภาพที่ ๔.๓๗ หอกรรมฐาน (วิหารพระพุทธรเจ้า ๕ พระองค์).....	๑๓๓
ภาพที่ ๔.๓๘ บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์.....	๑๓๔
ภาพที่ ๔.๓๙ หอพระเจ้าริมน้ำตกผาลาด ถ่ายเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๓ (ซ้าย) สภาพปัจจุบัน (ขวา)	๑๓๕
ภาพที่ ๔.๔๐ ภาพจำลองสามมิติหอพระเจ้าริมน้ำ.....	๑๓๗
ภาพที่ ๔.๔๑ สะพานข้ามน้ำและร่องเหมืองส่งน้ำ.....	๑๓๘
ภาพที่ ๔.๔๒ วิหารวัดสามยอบ.....	๑๓๘
ภาพที่ ๔.๔๓ ธารน้ำตกผาลาด.....	๑๓๙
ภาพที่ ๔.๔๔ วิหารพระบรมธาตุพระพุทธรูปศรีวิชัยโกศา บริเวณทางเข้าวัด.....	๑๔๐
ภาพที่ ๔.๔๕ จุดชมวิวน้ำตกผาลาด (สภาคามี).....	๑๔๓
ภาพที่ ๔.๔๖ ภาพตัวอย่างหมู่อาคารศาสนสถานในอนาคต.....	๑๔๖
ภาพที่ ๔.๔๗ ภาพตัวอย่างหมู่ห้องน้ำและอาคารที่พักผู้ปฏิบัติธรรมในอนาคต.....	๑๔๙
ภาพที่ ๔.๔๘ พระครูธีรสุตพจน์,ดร.....	๑๕๒
ภาพที่ ๔.๔๙ บริเวณที่ตั้งวัดรำเปิง (ตโปทาราม).....	๑๕๓
ภาพที่ ๔.๕๐ แผนผังสถานที่ภายในวัดรำเปิง (ตโปทาราม).....	๑๕๔
ภาพที่ ๔.๕๑ กุฏิที่พักปฏิบัติธรรม.....	๑๕๕
ภาพที่ ๔.๕๒ พระบรมธาตุเจดีย์ วัดรำเปิง (ตโปทาราม).....	๑๕๖
ภาพที่ ๔.๕๓ พระวิหาร (ซ้าย) พระพุทธรูปอะตะปะมะหามุนีปฏิมากร (ขวา).....	๑๕๖
ภาพที่ ๔.๕๔ พระอุโบสถด้านหน้า (ซ้าย) ด้านข้าง (ขวา).....	๑๕๗
ภาพที่ ๔.๕๕ หอพระไตรปิฎก (ซ้าย) ศูนย์พัฒนาจิตเฉลิมพระเกียรติฯ (ขวา).....	๑๕๘
ภาพที่ ๔.๕๖ ชาวต่างประเทศนั่งปฏิบัติธรรม.....	๑๖๑
ภาพที่ ๔.๕๗ ต้นยางใหญ่ (ซ้าย) แท่งก้นบาตาล (ขวา).....	๑๖๒

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การท่องเที่ยวถือเป็นหนึ่งในยุทธศาสตร์หลักของการพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจและสังคมตามเป้าหมายของประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (AEC) โครงการเชื่อมโยงเส้นทางหลวงอาเซียน การเชื่อมโยงเส้นทางรถไฟ การพัฒนาระบบโลจิสติกส์ การพัฒนาคุณภาพของแหล่งท่องเที่ยว กิจกรรมการท่องเที่ยวและคุณภาพการบริการ รวมถึงการพัฒนาบุคลากรให้มีมาตรฐานเดียวกันของประเทศสมาชิกอาเซียน เป็นนโยบายที่ช่วยเชื่อมโยงเส้นทางและกิจกรรมการท่องเที่ยวให้มีความเป็นหนึ่งเดียว โดยเฉพาะการคมนาคมขนส่งทางบก ภาคเหนือตอนบนมีโครงข่ายถนนเชื่อมโยงทั้งภายในภูมิภาคและนอกภูมิภาค รวมถึงเชื่อมโยงไปยังประเทศข้างเคียง (สหภาพเมียนมาร์ สปป.ลาว และจีนตอนใต้) โดยเป็นถนนที่ได้มาตรฐานและสามารถใช้การได้ดีทุกฤดูกาล นอกจากนี้ยังมีเส้นทางรถไฟเชื่อมโยงกับจังหวัดต่างๆ ทั้งภาคเหนือตอนล่างและภาคกลาง ส่วนการคมนาคมขนส่งทางอากาศ มีสายการบินเปิดให้บริการเดินทางทั้งภายในประเทศและต่างประเทศเช่น สิงคโปร์ แกวลาลัมเปอร์ (มาเลเซีย) หลวงพระบาง (สปป.ลาว) รว่างกุ้งและมัณฑะเลย์ (สหภาพเมียนมาร์) कुนหมิง (จีนตอนใต้) เกาหลีใต้ และไต้หวัน โดยมีสนามบินนานาชาติ ๒ แห่ง คือ สนามบินนานาชาติเชียงใหม่ และท่าอากาศยานนานาชาติแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย และมีสนามบินพาณิชย์ในจังหวัดต่างๆ ได้แก่ สนามบินลำปาง สนามบินแพร่ สนามบินน่าน สนามบินแม่ฮ่องสอน และสนามบินปาย ส่วนการคมนาคมขนส่งทางน้ำระหว่างประเทศใช้ลำน้ำโขง ซึ่งเป็นแม่น้ำนานาชาติในการให้บริการโดยมีท่าเรือที่อำเภอเชียงแสน อำเภอเชียงทอง และอำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย ส่วนใหญ่เป็นการขนส่งสินค้าระหว่างภาคเหนือตอนบนกับสหภาพเมียนมาร์ สปป.ลาว และจีนตอนใต้^๑ จะเห็นได้ว่า ภูมิภาคเหนือตอนบนมีศักยภาพในด้านความพร้อมของเส้นทางท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก

จากผลการสำรวจสถิตินักท่องเที่ยวภายในประเทศ ปี ๒๕๕๙^๒ (จำแนกตามภูมิภาคและจังหวัดเฉพาะ ๘ จังหวัดภาคเหนือตอนบนและจำแนกตามพาหนะ) (Domestic Tourism Statistics (Classify by region and province)) เฉพาะชาวต่างชาติ ดังตาราง

---

^๑ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, “แผนงานวิจัยการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในภาคเหนือตอนบนแบบ Slow Tourism สำหรับนักท่องเที่ยวผู้สูงอายุ”, รายงานวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๕๔), หน้า ๓๓.

^๒ กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, สถิตินักท่องเที่ยวภายในประเทศ ปี ๒๕๕๙ (จำแนกตามภูมิภาคและจังหวัด) (Domestic Tourism Statistics (Classify by region and province)), ข้อมูลออนไลน์ :

ตารางสถิตินักท่องเที่ยวภายในประเทศ ปี ๒๕๕๙ ของภูมิภาคภาคเหนือตอนบนจำแนกตามพาหนะ

	เชียงราย	เชียงใหม่	พะเยา	แพร่	ลำพูน	ลำปาง	แม่ฮ่องสอน	รวม
เครื่องบิน	๓๗,๕๒๘	๑,๓๕๑,๕๕๕	-	๓,๔๒๑	-	๓,๐๒๙	๑,๔๘๙	๑,๓๙๗,๐๒๒
รถไฟ	-	๓๒๑,๘๕๑	-	๑๓,๑๔๐	๘,๙๘๖	๓,๕๘๗	-	๓๔๗,๕๖๔
รถประจำทาง	๒๐,๔๖๒	๔๒๖,๕๙๗	๗๙๙	๔๔,๗๖๘	๑๐,๙๘๕	๑๑,๘๕๔	๑๖,๑๘๗	๕๓๑,๖๕๒
พาหนะส่วนบุคคล	๕๑,๙๐๐	๘๐๒,๑๓๖	๗,๔๓๔	๑๔๖,๘๘๗	๒๗,๕๓๗	๖๓,๐๙๕	๖๑,๓๓๐	๑,๑๖๐,๓๑๙
อื่นๆ	๘๖๙	-	-	-	-	-	-	๘๖๙
รวม	๑๑๐,๗๕๙	๒,๙๐๒,๑๓๙	๘,๒๓๓	๒๐๘,๒๑๖	๔๗,๕๐๘	๘๑,๕๖๕	๗๙,๐๐๖	๓,๔๓๗,๔๒๖

(ที่มา: ดัดแปลงตารางจาก สถิตินักท่องเที่ยวภายในประเทศ ปี ๒๕๕๙ (จำแนกตามภูมิภาคและจังหวัด) (Domestic Tourism Statistics (Classify by region and province)))

อย่างไรก็ตาม เป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาคุณภาพการท่องเที่ยว คือ การพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน คงสภาพสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และทางสังคมที่ดี และประชาชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ ดังนั้นการจัดการการท่องเที่ยวจะต้องเป็นไปอย่างรับผิดชอบ การท่องเที่ยวที่ไม่มีผลกระทบต่องานอดิเรก และวัฒนธรรม จะต้องเป็นการจัดการการท่องเที่ยวที่อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ปกป้องมรดกพิชและควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีขอบเขต กิจกรรมหรือกระบวนการที่ไม่กระทบกระเทือนต่อระบบนิเวศหรือวัฒนธรรม หรือจะเป็นการตื้ออย่างยิ่งหากการท่องเที่ยวนั้นเป็นไปเพื่อการศึกษาเรียนรู้เพื่อพัฒนาหรือเพื่อสร้างจิตสำนึกที่ถูกต้องแก่นักท่องเที่ยว เสมือนหนึ่งนักท่องเที่ยวเป็นเจ้าของทรัพยากรนั้นๆ ทั้งนี้จิตสำนึกจะต้องเป็นจิตสำนึกเพื่อสร้างสรรค์เพื่อก่อประโยชน์ให้กับท้องถิ่น ประกอบกับการสร้างจิตสำนึกแก่ชุมชนให้เกิดความรักในพื้นที่ รักในธรรมชาติของท้องถิ่นและรู้ถึงประโยชน์อันจะได้รับจากการรักษาสภาพแวดล้อมของท้องถิ่นเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อตนเองและชุมชนในระยะยาวสืบไป^๓

ปัจจุบันประเด็นเรื่องจิตสำนึกสาธารณะมีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของสังคมภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากจิตสำนึกสาธารณะเป็นความรับผิดชอบซึ่งเกิดขึ้นภายใน คือ ความรู้สึกนึกคิด ตลอดจนคุณธรรม จริยธรรมที่อยู่ในจิต และส่งผลสู่การกระทำภายนอกของบุคคล ปัญหาต่างๆในสังคมจะเห็นได้ว่ามีเหตุเกิดจากการขาดจิตสำนึกของคนส่วนใหญ่ การสร้างจิตสำนึกสาธารณะของคนในสังคมจึงจำเป็นและมีคุณค่ายิ่ง สามารถทำได้หลายรูปแบบทั้งจากการกระทำของตนเอง เช่น การรับผิดชอบต่อตนเองเพื่อมิให้เกิดผลกระทบและเกิดความเสียหายต่อส่วนรวม รวมถึง

[แหล่งข้อมูล] https://www.mots.go.th/more_news.php?cid=438&filename=index. [๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๐].

^๓ สถาปนา กิตติกุล, เส้นทางท่องเที่ยวภูมิทัศน์เชิงนิเวศน์ กรณีศึกษาทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๑๐๙๖ จังหวัดเชียงใหม่, ข้อมูลออนไลน์ : [แหล่งข้อมูล] http://elibrary.trf.or.th/project_content.asp?PJID=RDG4650021. [๒ กันยายน ๒๕๕๗].

การกระทำโดยมีบทบาทช่วยสังคมในการรักษาผลประโยชน์ของส่วนรวม เพื่อแก้ปัญหาสังคมซึ่งถือว่าเป็นความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม

ปัญหาสำคัญประการหนึ่งที่เป็นผลมาจากธุรกิจการท่องเที่ยว คือจิตสำนึกของนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ รวมทั้งผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยว ในการให้ความเป็นธรรมแก่นักท่องเที่ยว มาตรฐานการให้บริการ และการอนุรักษ์วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งส่งผลกระทบต่อความยั่งยืนของแหล่งท่องเที่ยว เนื่องจากปัญหาในหลายด้าน ทั้งในด้านกายภาพ เช่น ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ปัญหาขยะและของเสีย ปัญหาภูมิทัศน์รกรุงรังและบดบังทัศนียภาพที่สวยงาม ปัญหาความเสื่อมโทรมของแหล่งท่องเที่ยว ปัญหาความปลอดภัยทางด้านทรัพย์สิน ร่างกาย และชีวิตของนักท่องเที่ยว และปัญหาในด้านจิตภาพ เช่น ปัญหาทางด้านวัฒนธรรมและสังคม ปัญหาความรู้ ขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น ปัญหาเรื่องพฤติกรรมส่วนบุคคลของนักท่องเที่ยว ฯลฯ ปัญหาเหล่านี้จะเป็นปัญหาที่จะหนักหน่วงมากขึ้นในอนาคต หากการจัดการท่องเที่ยวในปัจจุบันยังไม่ได้รับการแก้ไขปัญหาลำนี้ให้ทุเลาเบาบางลง

ดังนั้น การท่องเที่ยวที่ส่งเสริมการสร้างจิตสำนึกสาธารณะ จึงเป็นประเด็นที่อยู่ในความสนใจของคนในสังคมอย่างกว้างขวางเนื่องจากสังคมจะพัฒนาไปได้อย่างยั่งยืน คนในสังคมต้องร่วมมือร่วมใจกัน เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน มีจิตสำนึกที่จะบำเพ็ญตน ให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม รักและหวงแหนทรัพยากรท้องถิ่น และสาธิตสมบัติของชุมชนเอง ในปัจจุบันสังคมไทยกำลังประสบปัญหามากมาย โดยเฉพาะทรัพยากรท่องเที่ยวเป็นสินค้าหลักของการท่องเที่ยวที่มีความจำเป็นในอันที่จะดูแลรักษาไว้มิให้เสื่อมโทรม มีธรรมชาติที่สวยงาม มีวัฒนธรรมประจำชาติที่น่าภาคภูมิใจ เพื่อการดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเข้าไปเยือน ก่อให้เกิดมูลค่ามหาศาลทางเศรษฐกิจ เกิดการสร้างงาน สร้างรายได้แก่ท้องถิ่น เป็นผลกำไรรายได้ที่มากมายมหาศาล แต่ไม่ควรมองแค่ผลประโยชน์เพียงแค่นั้น เพราะรากฐานสำคัญในการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวในภาพรวม คือการปลูกจิตสำนึกของคนในท้องถิ่นให้รักหวงแหน และชื่นชมในคุณค่าความงดงามแห่งมรดกทางธรรมชาติและวัฒนธรรมที่สืบทอดมา เพื่อให้เกิดสำนึกแห่งความภาคภูมิใจ รับผิดชอบและพร้อมที่จะดูแลรักษาสมบัติของแผ่นดินเหล่านั้นรวมทั้งการเฝ้าดูแลสอดส่องความปลอดภัยและความเป็นอยู่ของผู้เข้ามาท่องเที่ยว ในฐานะแขกผู้มาเยี่ยมเยือนของบ้านและประเทศ ด้วยเหตุตั้งนั้นการปลูกจิตสำนึกสาธารณะ จึงมีความจำเป็นที่ทุกฝ่ายต้องช่วยกันส่งเสริมให้เมืองไทยน่าท่องเที่ยวอยู่ รวมทั้งให้ผู้ท่องเที่ยวที่มาเยี่ยมเยือนได้สำเหนียกและเห็นคุณค่าของทรัพยากรท่องเที่ยวของประเทศไทยและเพื่อให้ทรัพยากรท่องเที่ยวของประเทศไทยทรงคุณค่าและคงความสวยงามไว้อย่างยั่งยืน

แต่ที่ผ่านมา การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยเฉพาะการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา เช่น ศาสนสถานภายในวัด ที่อยู่ในความดูแลของคณะสงฆ์หรือเจ้าอธิการผู้ปกครอง ได้มีการปรับเปลี่ยนและเปลี่ยนแปลงรูปลักษณ์จนผิดแผกเพื่อตอบสนองความต้องการส่วนตนและความต้องการทางสังคม เช่น การท่องเที่ยวมากจนเกินไป เช่นกรณี วัดแห่งหนึ่งทางภาคเหนือจัดสร้างหอชมวิวใกล้กับศาสนสถานอันเป็นที่เคารพศรัทธาของชาวพุทธ หรือการปลูกสร้างเพิ่มเติมวัดอุสสถานในพื้นที่ศาสนสถานดั้งเดิมจนละเลยต่อรูปลักษณ์พื้นถิ่น จนก่อให้เกิดความไม่สวยงามและไม่เหมาะสมกับอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม อันเป็นผลมาจากความไม่เข้าใจหรือละเลยต่อจิตสำนึกสาธารณะที่มีต่อส่วนรวม ที่เน้นการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและการอนุรักษ์ส่งเสริมวัฒนธรรมร่วมกันระหว่างวัดและ

ชุมชนหรือสังคมนั้นๆ ในฐานะวัดเป็นพื้นที่สาธารณะที่อยู่ในครลองของสิทธิชุมชนตามคติดั้งเดิม แม้ปัจจุบันจะถูกปรับแต่งให้กลายเป็นพื้นที่ของรัฐ แต่กระนั้น คนล้านนาก็ยังสำนึกว่า วัด เป็น “ของหน้าหมู” ดังที่ อานันท์ กาญจนพันธ์ กล่าวว่า สิทธิชุมชนไม่ใช่สิทธิในการเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ในพื้นที่นั้น พื้นที่เหล่านั้นก็ยังเป็นของรัฐ แต่อำนาจหน้าที่ในการดูแลรักษาเป็นของชุมชนชุมชนสามารถที่จะออกกฎเกณฑ์และระเบียบต่าง ๆ เพื่อพิทักษ์สิทธิและพื้นที่เหล่านั้นให้คงอยู่ สิทธิชุมชนจะเกี่ยวข้องกับสิทธิอื่นๆ ตามคติดั้งเดิมอยู่ในเชิงคุณค่า เชิงศีลธรรมของสังคม สิทธิชุมชน จะซ่อนอยู่ในเรื่องสิทธิต่างๆ เช่น “สิทธิหน้าหมู” คือ สิทธิของคน ที่จะได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน^๔ ดังนั้น อำนาจในการจัดการทรัพยากรร่วมกันบนพื้นฐานความคิดเรื่องของหมูเป็นสิทธิอำนาจตามประเพณีของชุมชนที่ถือว่าชุมชนมีสิทธิการใช้หากชุมชนจัดการดูแลรักษาในหมู่บ้านจะมีของหน้าหมูหลายอย่างซึ่งถือว่าเป็นของส่วนรวม ตั้งแต่วัด ป่าช้า โรงเรียนเหมืองฝาย หรือป่าไม้ ปัจจุบันเปลี่ยนมาเรียกว่าที่สาธารณะของหมู่บ้าน ของหน้าหมูถือว่าเป็นมรดกตกทอดของปู่ย่าตายายที่ชุมชนจะต้องช่วยกันรักษาและจัดการใช้ประโยชน์ตามกฎหมายและประเพณีที่ตกลงกันซึ่งจะเน้นหลักของประโยชน์ส่วนรวมและความเป็นธรรมกฎเกณฑ์บางอย่างที่ใช้มานานก็อาจตกผลึกเป็นความเชื่อที่เรียกว่า “ซิด” ซึ่งเป็นการละเมิดต่อสิ่งที่ชุมชนยึดถือว่าเป็นของส่วนรวม

ปรากฏการณ์ดังที่กล่าวมานั้นยังไม่มีกระบวนการศึกษาทำความเข้าใจอย่างลุ่มลึกและจริงจังโดยเฉพาะการศึกษาถึงรูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะของวัด และการพัฒนาองค์ประกอบ ตัวชี้วัด และแนวทางพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางพุทธศาสนา รวมทั้งแนวทางในการเสริมสร้างคุณค่าและกระบวนการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะของนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธศาสนา ซึ่งไม่ถือว่าเป็นการท่องเที่ยวในรูปแบบใดก็ตาม ผู้ประกอบการหรือนักท่องเที่ยวที่ดีจะต้องมีจิตสำนึกในการช่วยกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม รวมทั้งศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีของสถานที่นั้นๆ ด้วยเพราะจะทำให้มีสถานที่ท่องเที่ยวที่ยังคงสวยงามและยั่งยืนตลอดไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อพัฒนารูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะของวัดในล้านนา

๑.๒.๒ เพื่อพัฒนาองค์ประกอบ ตัวชี้วัด และแนวทางพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาในล้านนา

๑.๒.๓ เพื่อเสริมสร้างคุณค่าและกระบวนการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะของนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาในล้านนา

^๔ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, สิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, ๒๕๕๕), หน้า ๑๖.

๑.๓ ปัญหาการวิจัย

๑.๓.๑ รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะของวัดในล้านนา มีรูปแบบและกระบวนการเป็นอย่างไร

๑.๓.๒ องค์ประกอบ ตัวชี้วัด และแนวทางพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาในล้านนา ประกอบด้วยองค์ประกอบ ตัวชี้วัด และมีแนวทางอย่างไร

๑.๓.๓ คุณค่าและกระบวนการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะของนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาในล้านนา มีกระบวนการในการเสริมสร้างอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยใช้วิธีทฤษฎีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) โดยใช้การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) จากเอกสารวิชาการ ในการศึกษา รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะของวัดในล้านนา จากการสัมภาษณ์ (Interview) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Non-Structured interview) การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม (Participant Observation) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) มีขอบเขตการวิจัย ดังต่อไปนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา แบ่งออกเป็น ๓ ส่วน คือ

๑) การศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะของวัดในล้านนา

๒) การศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาองค์ประกอบ ตัวชี้วัด และแนวทางพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาในล้านนา

๓) การศึกษาเกี่ยวกับการเสริมสร้างคุณค่าและกระบวนการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะของนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาในล้านนา

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ในจังหวัดภาคเหนือตอนบน แบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ ๑ ตัวแทนพระสงฆ์ในพื้นที่การศึกษา ตัวแทนนักวิชาการด้านการท่องเที่ยวและวัฒนธรรมล้านนา ตัวแทนองค์กรภาครัฐด้านการท่องเที่ยวและวัฒนธรรม และตัวแทนองค์กรธุรกิจการท่องเที่ยว

กลุ่มที่ ๒ วัดต้นแบบในการเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะ ๔ แห่ง

กลุ่มที่ ๓ นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๔๐๐ คน

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านระยะเวลา การวิจัยนี้มีระยะเวลาตั้งแต่ ๑ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๕๘ – ๓๐ กันยายน พ.ศ.๒๕๕๙

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านพื้นที่ พื้นที่ที่เป็นเป้าหมายในการศึกษา จำนวน ๔ แห่ง ในเขตจังหวัดภาคเหนือตอนบน ประกอบด้วย

ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ในการศึกษาวัดในเขตตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน ๔ วัด ที่มีลักษณะดังนี้

(๑) วัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ในฐานะเป็นวัดอรัญญวาสีในอดีต มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาตั้งแต่สมัยอาณาจักรล้านนา มีศาสนสถานและศิลปกรรมที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ปัจจุบันเป็นวัดที่ตั้งอยู่ติดกับเขตอุทยานแห่งชาติดอยสุเทพ-ปุย ที่มีสภาพเป็นพื้นที่ป่า ตั้งอยู่เชิงดอยสุเทพ และการจัดสร้างศาสนสถานที่สัมพันธ์กับชุมชนและประวัติศาสตร์ล้านนา

(๒) วัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ในฐานะเป็นวัดอรัญญวาสีในอดีต มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาตั้งแต่สมัยอาณาจักรล้านนา ในปัจจุบันได้มีการบูรณะปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ มีศาสนสถานและศิลปกรรมที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ธรรมตามแนวทางของหลวงพ่อกุศล และเป็นที่ปฏิบัติธรรม ปัจจุบันเป็นวัดที่ตั้งอยู่ติดกับเขตอุทยานแห่งชาติดอยสุเทพ-ปุย ที่มีสภาพเป็นพื้นที่ป่า ตั้งอยู่เชิงดอยสุเทพ และการจัดสร้างศาสนสถานที่สัมพันธ์กับชุมชนและแหล่งเรียนรู้พระพุทธศาสนา

(๓) วัดผาลาด (สภากาชาด) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ในฐานะเป็นวัดอรัญญวาสีในอดีต และได้มีการบูรณะปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ ตั้งอยู่ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติดอยสุเทพ-ปุย มีการจัดสร้างศาสนสถานและศิลปกรรมร่วมสมัย และการจัดสร้างศาสนสถานที่สัมพันธ์กับการจัดการสิ่งแวดล้อม

(๔) วัดร่ำเปิง (ตโปทาราม) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ในฐานะเป็นวัดอรัญญวาสีในอดีต และได้มีการบูรณะปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ ตั้งอยู่ใกล้กับพื้นที่อุทยานแห่งชาติดอยสุเทพ-ปุย มีการจัดสร้างศาสนสถานและศิลปกรรมร่วมสมัย เป็นสถานปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานที่มีชื่อเสียง และการจัดสร้างศาสนสถานที่สัมพันธ์กับชุมชนและการปฏิบัติวิปัสสนานานาชาติ

๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

รูปแบบ หมายถึง ลักษณะที่กำหนดขึ้นเป็นหลัก หรือแนวทางมาตรฐานซึ่งยอมรับ และใช้กันทั่วไป เป็นสิ่งที่แสดงโครงสร้างของความสัมพันธ์ระหว่างชุดของปัจจัยหรือตัวแปรต่างๆ ที่มาจากโครงสร้างที่เกิดจากทฤษฎีและประสบการณ์การทำงาน ในที่นี้หมายถึง รูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

กระบวนการ หมายถึง ขั้นตอนการทำให้สิ่งใดสิ่งหนึ่งตั้งแต่ต้นจนสำเร็จ หรือดำเนินไปอย่างมีลำดับจนไปสู่ผลอย่างใดอย่างหนึ่ง ในที่นี้หมายถึง กระบวนการของการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

การท่องเที่ยวเชิงพุทธ หมายถึง การเดินทางเพื่อทัศนศึกษาแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาเพื่อแสวงหาความรู้ เกี่ยวกับปรัชญาทางศาสนา และสัจธรรมแห่งชีวิต เช่น การฟังการบรรยายธรรม การสนทนาธรรม การฝึกทำสมาธิ เพื่อเพิ่มพูนประสบการณ์และความรู้ใหม่ รวมไปถึงการท่องเที่ยวแสวงบุญของพุทธศาสนิกชน

จิตสำนึกสาธารณะ (Public mind, Public consciousness) หมายถึง ความรู้สึกของบุคคลที่มองเห็นถึงปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม แล้วเข้ามามีส่วนในการช่วยเหลือสังคมในเรื่องต่างๆ

ที่เป็นปัญหา หรือเกิดความเดือดร้อน โดยรู้ถึงสิทธิและหน้าที่ในความรับผิดชอบ พร้อมลงมือปฏิบัติ ร่วมช่วยเหลือและแก้ไขปัญหาต่างๆ ให้แก่สังคมร่วมกับผู้อื่น เรียกว่า “จิตอาสา” ซึ่งแสดงถึงน้ำใจของคนที่มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกันในสังคมด้วยความเต็มใจโดยไม่หวังผลใดๆ ตอบแทนนั่นเอง ในที่นี้หมายถึง จิตสำนึกสาธารณะด้านการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

ล้านนา หมายถึง ราชอาณาจักรของชาวไทยวนในอดีตที่ตั้งอยู่บริเวณภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ตลอดจนถึงสองฝั่งแม่น้ำ เช่น เมืองเชียงใหม่ (จังหวัด) มณฑลพายัพ ภาคตะวันออกของพม่า ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำสาละวิน ซึ่งมีเมืองเชียงตุงเป็นเมืองเอก ฝั่งตะวันตกแม่น้ำสาละวิน มีเมืองนายเป็นเมืองเอก และ ๘ จังหวัด ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แม่ฮ่องสอน เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน

องค์ประกอบ หมายถึง ส่วนย่อยต่างๆ ที่นำมาประกอบกันเข้าให้เป็นโครงสร้างโดยภาพรวม ในที่นี้หมายถึง องค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

ตัวชี้วัด หมายถึง ดัชนีหรือหน่วยวัดความสำเร็จของการปฏิบัติงานที่กำหนดขึ้น โดยเป็นหน่วยวัดที่แสดงผลสัมฤทธิ์ของงาน และสามารถแยกแยะความแตกต่างของผลการปฏิบัติงาน ในที่นี้หมายถึง ตัวชี้วัดของการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

แนวทางพัฒนา หมายถึง ทิศทางของการเปลี่ยนแปลงที่มีการกระทำให้เกิดขึ้น ซึ่งต้องมีการวางแผนกำหนดทิศทางไว้ล่วงหน้า ในที่นี้หมายถึง แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

คุณค่า หมายถึง สิ่งที่เป็นประโยชน์ และก่อให้เกิดมูลค่าขึ้นทั้งในด้านกายภาพและจิตใจ ในที่นี้หมายถึง คุณค่าของการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๖.๑ วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวมีรูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะของวัดในล้านนาที่เหมาะสมและเป็นประโยชน์ต่อการส่งเสริมการเรียนรู้ของนักท่องเที่ยวและผู้สนใจ

๑.๖.๒ วัดและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้มีการพัฒนาองค์ประกอบ ตัวชี้วัด และแนวทางพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาในล้านนาไปสู่การเรียนรู้เพื่อพัฒนาจิตใจและปัญญาของนักท่องเที่ยวและผู้สนใจ

๑.๖.๓ วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีกระบวนการเสริมสร้างคุณค่าและกระบวนการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะของนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาในล้านนาด้วยกัน

๑.๖.๔ ชุมชน และหน่วยงานในท้องถิ่น มีส่วนร่วมในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและมีเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดที่สามารถเอื้อประโยชน์ต่อการสร้างจิตสำนึกสาธารณะของนักท่องเที่ยว

๑.๖.๕ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ททท. ได้ชุดความรู้ และกระบวนการที่จะไปสู่การเรียนรู้ของนิสิตและผู้สนใจในการพัฒนาองค์ความรู้ด้านการ

ท่องเที่ยวเชิงพุทธ การสื่อสารเชิงพุทธ การจัดการพุทธศิลป์ การอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม และการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

๑.๖.๖ ได้ฐานข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวที่จัดการการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาโดยการส่งเสริมจิตสำนึกสาธารณะแก่วัดและนักท่องเที่ยว โดยมีการเรียบเรียงเป็นภาษาไทย และแปลเป็นภาษาอังกฤษ

๑.๖.๗ มีแผนการพัฒนาก่อสร้างของแต่ละจังหวัดและภาคเหนืออย่างยั่งยืน

๑.๖.๘ มีกิจกรรมการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวต้นแบบ ๔ แห่งในล้านนา ที่มีการส่งเสริมจิตสำนึกสาธารณะในการจัดการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาของภาคเหนือ และพัฒนาเป็นสื่อในการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่างๆ สู่นักท่องเที่ยวและสาธารณชน

๑.๖.๙ ผลการประเมินกิจกรรมการส่งเสริมคุณค่าและกระบวนการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะของนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาในล้านนา

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะของวัดในล้านนา ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเอกสารที่เป็นแนวคิด วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาประยุกต์ใช้เป็นกรอบในการวิจัย โดยนำเสนอสาระสำคัญดังรายละเอียดต่อไปนี้

- ๒.๑ แนวคิดจิตสำนึกสาธารณะ (Public Consciousness)
- ๒.๒ แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม
- ๒.๓ แนวคิดการพัฒนาตัวชี้วัดจิตสำนึกสาธารณะของการท่องเที่ยว
- ๒.๔ แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงจิตอาสา (Voluntourism)
- ๒.๕ แนวคิดการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวในศาสนสถาน
- ๒.๖ การทบทวนวรรณกรรม/สารสนเทศ (Information) ที่เกี่ยวข้อง
- ๒.๗ กรอบแนวคิดการวิจัย

๒.๑ แนวคิดจิตสำนึกสาธารณะ (Public Consciousness)

๒.๑.๑ ความหมายของจิตสาธารณะ

คำว่า จิตสาธารณะ (Public Mind) หรือจิตสำนึกสาธารณะ (Public Consciousness) เป็นคำใหม่ที่มีใช้เมื่อไม่นานมานี้ และเป็นเรื่องใหม่สำหรับคนไทย เกิดขึ้นพร้อมกับแนวคิดการกระจายอำนาจทางการเมืองการปกครองสู่ท้องถิ่นและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ช่วงเพียงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๘^๑ ซึ่งคำว่า “สาธารณะ” ย่อมหมายถึงกิจ สมบัติ สิ่งของ สถานที่ที่มีได้เป็นของปัจเจกบุคคลคนใด ทั้งยังอาจหมายถึงความเปนส่วนรวมและสังคมได้อีกด้วย ซึ่งมีผู้ให้ความหมายของจิตสำนึกสาธารณะหรือจิตสาธารณะ ไว้หลากหลายและมีการเรียกจิตสำนึกสาธารณะไว้แตกต่างกัน ได้แก่ การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม จิตสำนึกต่อสังคม จิตสำนึกต่อส่วนรวม จิตสำนึกต่อสาธารณะสมบัติ เป็นต้น คำเหล่านี้ มีผู้ให้ความหมายไว้ใกล้เคียงกันเมื่อแยกศึกษาความหมายของจิตสำนึกและจิต สาธารณะมีผู้ให้คำจำกัดความไว้หลากหลาย ดังนี้

---

^๑ ชัยวัฒน์ ธีระพันธุ์, *ปั้นแต่งอนาคตสังคมไทย*, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม, ๒๕๔๒), หน้า ๓.

ราชบัณฑิตสถาน ให้ความหมายของจิตสำนึกว่า หมายถึง ภาวะที่จิตตื่นและรู้สึกตัว สามารถตอบสนองต่อสิ่งเร้าจากประสาทสัมผัสทั้ง ๕ คือ รูป รส กลิ่น เสียง และสัมผัสได้^๒

พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว ได้ให้ความหมายว่า จิตสำนึกเป็นผลที่ได้มาจากการประเมินค่า การเห็นความสำคัญ ซึ่งมีฐานอยู่ที่ทัศนคติ ความเชื่อ ค่านิยม ความเห็น และความสนใจของบุคคล^๓

จรรยา สุวรรณทัต ได้ให้ความหมายว่า ความสำนึกหมายถึง การรับรู้หรือการที่บุคคลมีความรู้ในสิ่งต่างๆ การรับรู้ หรือความสำนึกของบุคคลนี้ จัดเป็นขั้นต้นของกระบวนการทางจิตหลายประเภท เป็นต้นว่า กระบวนการของการรับนวัตกรรม และกระบวนการเกิดทัศนคติ^๔

راج (Raj) กล่าวว่า จิตสำนึกเป็นคำที่ไม่สามารถให้คำจำกัดความได้ชัดเจนแต่สามารถอธิบายที่ใกล้เคียงได้ ๒ แนวทาง ซึ่งแนวทางแรกเป็นความคิดที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลาไม่หยุดนิ่ง และแนวทางที่สอง หมายถึง จิตสำนึกของบุคคล เป็นความรู้สึกของบุคคลที่มีอยู่ตลอดเวลาแม้ช่วงว่างของเวลา เช่น การนอนหลับ จากความหมายของจิตสำนึกที่กล่าวมา จึงสรุปได้ว่า จิตสำนึกเป็นพฤติกรรมภายใน อย่างหนึ่งของมนุษย์ ที่แสดงออกถึงภาวะทางจิตใจที่เกี่ยวกับความรู้สึก ความคิด ความปรารถนาต่างๆ เป็นภาวะทางจิต ตื่นตัว และรู้ตัวสามารถตอบสนองต่อสิ่งเร้าจากประสาทสัมผัสทั้งห้า เป็นสิ่งที่เกิดจากประสบการณ์ต่างๆ ของมนุษย์ที่รวมตัวกันขึ้น และมีความสัมพันธ์ระหว่างประสบการณ์ต่างๆ เหล่านั้น และประเมินค่าสิ่งเหล่านั้นออกมาเป็นจิตสำนึก^๕

ส่วนคำว่า “สาธารณะ” (Public) เป็นคำที่มีความหมายกว้าง สามารถใช้ได้กับสิ่งของบุคคล สถานที่และการกระทำ ซึ่งมีการให้ความหมายไว้หลากหลาย ดังนี้

ราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายคำว่า สาธารณะ หมายถึง ทัวไปเกี่ยวกับประชาชน และสาธารณะสมบัติว่า ทรัพย์สินส่วนรวมของประชาชน^๖

สอ เสถบุตร ได้แปลความหมายคำว่า Public เป็นภาษาไทยว่าสาธารณะซึ่งหมายถึง ที่สาธารณะ ชุมชน เปิดเผย การเผยแพร่ สิ่งที่เป็นของทั่วไป เช่น ถนนหลวง สิ่งที่เป็นของรัฐบาล และสิ่งที่เป็นของประชาชน^๗

ซิลล์ส (Sills) กล่าวว่า สาธารณะเป็นความรู้สึกเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล^๘

^๒ ราชบัณฑิตสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๘), หน้า ๒๓๑.

^๓ พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, **ข้าราชการไทย: ความสำนึกและอุดมการณ์**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๖๐.

^๔ จรรยา สุวรรณทัต, **ประมวลบทความวิชาการฉบับพิเศษ พ.ศ. ๒๕๒๕ - ๒๕๓๕**, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๓๕), หน้า ๑๑.

^๕ Raj, M., **Consciousness. Encyclopedia Dictionary of Psychology and Education**, (New Delhi: Anmol, 1996), p.605.

^๖ ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕**, หน้า ๘๒๖.

^๗ สอ เสถบุตร, **New Model English - Thai Dictionary**, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๐), หน้า ๕๙๒.

^๘ Sills, D.L., **Leadership International Encyclopedia of the Social Sciences**, (New York. The Macmillan & The Free Press, 1972), p. 567.

บรรทม มณีโชติ ได้ให้ความหมาย “การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม” หมายถึง การอุทิศตนทำงานเพื่อสังคมและส่วนรวม การร่วมมือช่วยกันรักษาสัมบัติของส่วนรวม ไม่ทำลายสมบัติของส่วนรวม อุทิศตนทำงานเพื่อส่วนรวม มีน้ำใจ รู้จักแบ่งปัน ไม่เอาเปรียบผู้อื่น และทำประโยชน์โดยไม่หวังผลตอบแทน แบ่งออกเป็น ๔ พฤติกรรม คือ

- ๑) การใฝ่ฝัน โดยการช่วยเหลือ หรือให้อีกฝ่ายหนึ่งด้านทรัพย์สินของความรู้และแรงงาน
- ๒) ความมีน้ำใจ โดยการแสดงความปรารถนาดีต่อผู้อื่นในด้านการพูดและการกระทำ โดยให้กำลังใจและแสดงความเห็นใจผู้อื่น
- ๓) การไม่เอาเปรียบผู้อื่น โดยการสละทรัพย์สินของ และแรงงานของตนเท่ากัน หรือมากกว่าผู้อื่น
- ๔) การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม โดยการอุทิศการทำงานเพื่อสังคมและส่วนรวม รวมมือกันรักษาสัมบัติของส่วนรวม ไม่ทำลายสมบัติของส่วนรวม^๙

พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว ได้ให้ความหมาย “สาธารณะ” เป็นผลที่ได้มาจากการประเมินการเห็นความสำคัญ ซึ่งมีฐานอยู่ที่ทัศนคติความเชื่อค่านิยม ความเห็น ความสนใจ หรือเป็นชีวิตภายในของบุคคลความตระหนักความคิด ทัศนคติอารมณ์แรงจูงใจ และความรู้สึกที่ได้รับจากประสบการณ์ ในขณะนั้น คำว่า Public แปลเป็นไทย หมายถึง “สาธารณะ” ในประเทศไทยมักใช้กับสถานที่ สิ่งของ เครื่องใช้ที่เป็นของส่วนกลาง ทุกคนมีสิทธิที่จะใช้ประโยชน์จากสิ่งนั้นได้ แต่แท้จริงความหมายของคำว่า สาธารณะ เป็นคำที่มีความหมายกว้างและสามารถใช้ได้กับสิ่งของ บุคคล สถานที่ และการกระทำ^{๑๐}

สรุปความหมายของคำว่า สาธารณะ ได้ว่า สิ่งของ บุคคล สถานที่ และการกระทำ ที่เป็นของส่วนรวม ทุกคนมีสิทธิที่จะใช้ประโยชน์เป็นเจ้าของ ห่วงเหินในสิ่งเหล่านั้นร่วมกันเมื่อรวมคำว่า จิตสำนึกและสาธารณะ จึงได้คำว่า จิตสำนึกสาธารณะ (Public Consciousness) หรือจิตสาธารณะ (Public Mind) ซึ่งมีผู้ให้ความหมายไว้หลากหลายและมีการเรียกที่แตกต่างกัน ได้แก่ การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม จิตสำนึกต่อสังคม จิตสำนึกต่อส่วนรวม จิตสำนึกต่อสาธารณะสมบัติเป็นต้นซึ่งคำเหล่านี้มีผู้ให้ความหมายไว้ใกล้เคียงกัน ดังนี้

พระไพศาล วิสาโล กล่าววาทิตสำนึกสาธารณะ หมายถึงความสำนึกใส่ใจและพร้อมจะมีส่วนรวมในกิจการสาธารณะรวมถึงความเคารพและห่วงเหินในสมบัติส่วนรวม ซึ่งมีไขเฉพาะครอบครัว ญาติมิตรคนรอบข้างหรือชุมชนละแวกบ้านเท่านั้น หากคลุ้มไปถึงบุคคลอื่นที่ไม่รู้จักไม่เคยพบ แต่ก็รู้ยวาทเป็นสวนหนึ่งของสังคมที่ตนสังกัด^{๑๑}

^๙ บรรทม มณีโชติ, การศึกษารูปแบบของข้อความวลักษณ์นิสัยด้านความเสียสละชนิดข้อความและชนิดสถานการณ์ที่มีผลต่อคุณภาพของแบบทดลอง, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๓๐), หน้า ๒๕.

^{๑๐} พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, ความสัมพันธ์ระหว่างห้วงคณกับผู้มีสมัครรับเลือกตั้ง สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในระบบการเลือกตั้งของไทย : ศึกษาเฉพาะกรณีเขตเลือกตั้งที่ ๑ จังหวัดสุราษฎร์ธานี, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๑), หน้า ๖๐.

^{๑๑} พระไพศาล วิสาโล, วิถีสังคมไทยชุดที่ ๔ ประชาสังคมและวัฒนธรรมชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๕.

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ ได้ให้ความหมายของคำว่า จิตสาธารณะ ว่าหมายถึง ความคิดที่ไม่เห็นแก่ตัว มีความปรารถนาที่จะช่วยเหลือ ช่วยแก้ปัญหาให้แก่ผู้อื่นหรือสังคมพยายาม คว้าโอกาสที่จะช่วยเหลืออย่างจริง จัง และมองโลกในแง่ดีบนพื้นฐานของความเป็นจริง^{๑๒}

จิตสาธารณะเส้นทางสู่ประชาคม กล่าวว่า คำว่า จิตสำนึกสาธารณะ เป็นคำเดียวกับคำว่าจิตสาธารณะ ซึ่งหมายถึง ความเป็นพลเมืองผู้ตื่นรู้ ตระหนักในสิทธิและความรับผิดชอบที่จะ สร้างสรรค์สังคมส่วนรวมของคนสามัญ พลเมืองที่รัก เรียกร้องการมีส่วนร่วมและต้องการที่จะจัดการ ดูแลกำหนดชะตากรรมของตนและ ชุมชน^{๑๓}

กนิษฐา นิทัศน์พัฒนา และคณะ ได้ให้ความหมายของคำว่า จิตสำนึกสาธารณะ ว่าเป็น คำเดียวกับคำว่าจิตสำนึกทางสังคม หมายถึง การตระหนักรู้และคำนึงถึงส่วนรวมร่วมกัน หรือคำนึงถึง ผู้อื่นที่ร่วมความสัมพันธ์เป็นกลุ่มเดียวกับตน^{๑๔}

ศักดิ์ชัย นิรัญทวี กล่าวว่า การมีจิตสำนึกสาธารณะคือ มีจิตใจที่คำนึงถึงประโยชน์ของ ส่วนรวม คำนึงถึงความสำคัญของสิ่งอันเป็นของที่ต้องใช้ หรือมีผลกระทบร่วมกันในชุมชนเช่น ป่าไม้ ความสงบของชุมชน^{๑๕}

มัลลิกา มัติโก ให้ความหมายของจิตสำนึกทางสังคมว่า เป็นการตระหนักรู้และคำนึงถึง ส่วนรวมร่วมกัน หรือคำนึงถึงผู้อื่นที่ร่วมความสัมพันธ์เป็นกลุ่มเดียวกับตน^{๑๖}

สยามรัฐ เรืองนาม ใช้คำว่า ความสำนึกเชิงสังคม หมายถึง การตื่นตัวความรู้สึกนึกคิด และความปรารถนาต่างๆ ของบุคคลในสังคมที่ต้องการเข้าไปแก้วิกฤตการณ์หรือปัญหาสังคมและ ก่อให้เกิด พฤติกรรมการรวมตัวเป็นกลุ่มหรือองค์กร ทั้งภาครัฐ ภาคธุรกิจ หรือภาคสังคม ในลักษณะ ที่เป็นหุ้นส่วนกัน ก่อให้เกิดจิตสำนึกร่วมกัน^{๑๗}

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ได้ให้ความหมายจิตสาธารณะว่าเป็นการรู้จักเอา ใจใส่เป็นธุระและเข้าร่วมใน เรื่องของส่วนรวมที่เป็นประโยชน์ต่อชาติ^{๑๘}

^{๑๒} เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, **จอมปราชญ์นักการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร: ชัคเชสมีเดีย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๗.

^{๑๓} จิตสาธารณะเส้นทางสู่ประชาคม, **สื่อพลัง**, (๗ (๓): กรกฎาคม – กันยายน ๒๕๔๒): ๙.

^{๑๔} กนิษฐา นิทัศน์พัฒนา และคณะ, **จิตสำนึกทางสังคมของนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑), หน้า ๘.

^{๑๕} ศักดิ์ชัย นิรัญทวี, **บทบาทของมหาวิทยาลัยกับการศึกษาเพื่อความเป็นประชาสังคม**, **ASAHL THAILAND JOURNAL**, (๑(๑): พฤศจิกายน ๒๕๔๑): ๕๒ – ๖๙.

^{๑๖} มัลลิกา มัติโก, **จิตสำนึกทางสังคมของนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล**, (กรุงเทพมหานคร: บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑), หน้า ๕.

^{๑๗} สยามรัฐ เรืองนาม, **ความรู้ทางการเมืองและการรับรู้ข่าวสารทางการเมืองกับความสำนึกเชิง สังคมของประชาชนในองค์การบริหารส่วนตำบล จังหวัดกาญจนบุรี**, (กรุงเทพมหานคร: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๒๕.

^{๑๘} สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, **วาระการวิจัยแห่งชาติในภาวะวิกฤตเพื่อฟื้นฟูชาติ**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานฯ, ๒๕๔๒), หน้า ๑๔.

กนิษฐา นิทัศน์พัฒนา และคณะ ไดให้ความหมายของคำว่าจิตสำนึกสาธารณะว่าเป็นคำเดียวกับคำว่า จิตสำนึกทางสังคม หมายถึงการตระหนักรู้และคำนึงถึงส่วนรวมร่วมกันหรือคำนึงถึงผู้อื่นที่รวมความสัมพันธ์เป็นกลุ่มเดียวกับตน^{๑๙}

บุญสม ธรรมชาติริพจน์ ใช้คำว่า จิตสำนึกที่ดีในสังคม สังคมในที่นี้หมายถึง สังคมในชุมชนของตน การปฏิบัติตนให้มีจิตสำนึกที่ดีต่อชุมชนของตน คือ การปฏิบัติตน และการมีส่วนร่วมที่ดีในกิจกรรมของชุมชน การช่วยกันดูแลชุมชนของตน การให้ความร่วมมือ การเสียสละกำลังกาย กำลังทรัพย์ เพื่อการรักษาความปลอดภัยในชุมชน เพื่อสาธารณูปโภคในชุมชน การให้ความเป็นมิตร และมีน้ำใจต่อกัน^{๒๐}

ชัยวัฒน์ ธีระพันธ์ กล่าวถึง จิตสาธารณะในความหมายของฝรั่งคำว่า สาธารณะ คือ สิ่งที่ร่วมกันสร้างร่วมกันยื้อแย่ง มาจากเจ้าจากรัฐ มันเป็นกระบวนการต่อสู้ จนรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน^{๒๑}

สุชาติ จักรพิสุทธิ์ กล่าวว่า จิตสำนึกสาธารณะเป็นคุณธรรม หรือข้อเรียกร้องสำหรับส่วนรวมในสภาพการณ์ที่เกิดความไม่ปกติสุข ความร่วมมือของพลเมืองในการกระทำเพื่อบ้านเมือง^{๒๒}

หฤทัย อัจเปรุ ให้ความหมาย จิตสำนึกสาธารณะ คือ ความตระหนักของบุคคลถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม ทำให้เกิดความรู้สึกปรารถนาที่จะช่วยเหลือสังคม ต้องการเข้าไปแก้วิกฤตการณ์ โดยรับรู้ถึงสิทธิควบคู่ไปกับหน้าที่และความรับผิดชอบ สำนึกถึงพลังของตนเองว่าสามารถร่วมแก้ไขปัญหาคือ และลงมือกระทำ เพื่อให้เกิดการแก้ปัญหาด้วยวิธีการต่างๆ โดยการเรียนรู้ และแก้ไขปัญหาร่วมกันกับคนในสังคม^{๒๓}

ชาย โพธิ์สีดา และคณะ ใช้คำว่า จิตสำนึกต่อสาธารณะสมบัติและให้ความหมายในเชิงพฤติกรรมไว้ว่า คือ การใช้สาธารณสมบัติอย่างรับผิดชอบ หรือการรับผิดชอบต่อสาธารณสมบัติ ซึ่งมีนัยสองประการ ได้แก่ ๑) การรับผิดชอบต่อสาธารณสมบัติ ด้วยการหลีกเลี่ยงการใช้และการกระทำที่จะก่อให้เกิดความชำรุดเสียหายต่อ สาธารณสมบัตินั้นๆ รวมไปถึง การถือเป็นหน้าที่ที่จะมีส่วนร่วมในการดูแลสาธารณสมบัติในวิสัยที่ตนสามารถ ทำได้ ๒) การเคารพสิทธิการใช้สาธารณสมบัติของผู้อื่น

^{๑๙} กนิษฐา นิทัศน์พัฒนา และคณะ, จิตสำนึกทางสังคมของนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑), หน้า ๘.

^{๒๐} บุญสม ธรรมชาติริพจน์, “จิตสำนึก”, วารสารวิชาการสภาอาจารย์, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, (๔ (๑) มกราคม ๒๕๔๒): ๗๑ – ๗๓.

^{๒๑} ชัยวัฒน์ ธีระพันธ์. “Chaos Theory กับจุดเปลี่ยนสังคมไทย”, สื่อพลัง, (๗ (๓) กรกฎาคม – กันยายน ๒๕๔๒): ๒๑ – ๒๗.

^{๒๒} สุชาติ จักรพิสุทธิ์, “จิตสำนึกสาธารณะ”, ศิลปวัฒนธรรม, (๒๒ (๙) กรกฎาคม ๒๕๔๔): ๒๒-๒๓.

^{๒๓} หฤทัย อัจเปรุ, ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคล ภาวะผู้นำ รูปแบบการดำเนินชีวิตและความสามารถในการเรียนรู้ด้วยตนเองกับการมีจิตสำนึกสาธารณะของนักศึกษาพยาบาล, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๓๗.

โดยการคำนึงว่า คนอื่นก็มีสิทธิ์ในการใช้เช่นเดียวกันจะต้องไม่ยึดসাধারণสมบัตินั้นไว้เป็นของตัวเอง และไม่ปิดกั้นโอกาสการใช้ประโยชน์সাধারণสมบัติของผู้อื่น^{๒๔}

วิรัตน์ คำศรีจันทร์ ให้ความหมายว่า จิตสำนึกসাধারণ หมายถึงกระบวนการคิดและลักษณะของบุคคล ที่มีการปฏิบัติโดยมีกระบวนการในระดับบุคคลไปสู่সাধারণมีความรักและรู้สึกเป็นเจ้าของসাধারণ ต้องการที่จะทำประโยชน์มากกว่าที่จะรับจากসাধারণ^{๒๕}

ศักดิ์ชัย นิรัญทวี กล่าววว่า การมีจิตสำนึกসাধারণคือมีจิตใจที่คำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวม คำนึงความสำคัญของสิ่งอันเป็นของที่ต้องใช้หรือมีผลกระทบร่วมกันในชุมชน เช่น ป่าไม้ความสงบสุขของชุมชน^{๒๖}

ลัดดาวัลย์ เกษมเนตร และคณะ ให้ความหมายของจิตসাধারণหมายถึง การรู้จักเอาใจใส่เป็นธุระและเข้าร่วมในเรื่องของส่วนรวมที่ใช้ประโยชน์ร่วมกันของกลุ่ม โดยพิจารณาจากความเข้าใจหรือพฤติกรรมที่แสดงออกถึงลักษณะ ดังนี้

๑. การหลีกเลี่ยงการใช้หรือการกระทำที่จะทำให้เกิดการชำรุดเสียหายต่อของส่วนรวมที่ใช้ประโยชน์ร่วมกันของกลุ่ม และการถือเป็นหน้าที่ที่จะมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาของส่วนรวมในวิสัยที่ตน สามารถทำได้

๒. การเคารพสิทธิ ในการใช้ของส่วนรวมที่ใช้ประโยชน์ร่วมกันของกลุ่ม โดยไม่ยึดครองของส่วนรวมนั้นเป็นของตนเอง ตลอดจนไม่ปิดกั้นโอกาสของบุคคลอื่นที่จะใช้ของส่วนรวมนั้น ซึ่งแบ่งนิยามออกเป็น ๓ องค์ประกอบ และ ๖ ตัวชี้วัด ดังตารางต่อไปนี้

ตาราง ๑ แสดงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบและตัวชี้วัดในแต่ละองค์ประกอบของจิตসাধারণ

องค์ประกอบ	ตัวชี้วัด
๑. การหลีกเลี่ยงการใช้หรือการกระทำที่จะทำให้เกิดความชำรุดเสียหายต่อส่วนรวม	๑.๑ การดูแลรักษา ๑.๒ ลักษณะของการใช้
๒. การถือเป็นหน้าที่ที่จะมีส่วนร่วมในการดูแล	๒.๑ การทำตามหน้าที่ที่ถูกกำหนด ๒.๒ การรับอาสาที่จะทำบางสิ่งบางอย่างเพื่อส่วนรวม
๓. การเคารพสิทธิในการใช้ของส่วนรวม	๓.๑ ไม่นำของส่วนรวมมาเป็นของตนเอง ๓.๒ แบ่งปันหรือเปิดโอกาสให้ผู้อื่นได้ใช้ของส่วนรวม

^{๒๔} ข่าย โพธิ์สีดา และคณะ, รายงานการศึกษาวิจัยเรื่อง จิตสำนึกต่อসাধারণสมบัติ : ศึกษากรุงเทพมหานคร, (นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๐), หน้า ๑๔ – ๑๕.

^{๒๕} วิรัตน์ คำศรีจันทร์, จิตสำนึกพลเมืองในบริบทสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๔), หน้า ๖.

^{๒๖} ศักดิ์ชัย นิรัญทวี, รายงานการวิจัยประกอบการร่างพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติประเด็นปรัชญาการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๔๑), หน้า ๕๗.

ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์ กล่าวไว้ว่า จิตสาธารณะเป็นการกระทำด้วยจิตวิญญาณที่มีความรัก ความห่วงใย ความเอื้ออาทรต่อคนอื่นและสังคมโดยรวม การมีคุณธรรมจริยธรรม และการไม่กระทำที่เสื่อมเสียหรือเป็นปัญหาต่อสังคม ประเทศชาติ การมีจิตที่คิดสร้างสรรค์ เป็นกุศล และมุ่งทำกรรมดีที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม คิดในทางที่ดี ไม่ทำลายเบียดเบียนบุคคล สังคม วัฒนธรรมประเทศชาติ และสิ่งแวดล้อม การกระทำและคำพูดที่มาจากความคิดที่ดี การลดความขัดแย้งและการให้ขวัญและกำลังใจต่อกันเพื่อให้สังคมโดยรวมมีความสุข^{๒๗}

คำว่า “สาธารณะ” ในคำภาษาล้านนา เรียกว่า “ของหน้าหมู” ซึ่ง เสน่ห์ จามริก และคณะขยายความว่า หมายถึง สิทธิหน้าหมูและสิทธิชุมชน หรือ สิทธิร่วมสิทธิตามธรรมชาติ หากมองจากมิติทางด้านวัฒนธรรมถือว่าเป็นการมองความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตมนุษย์กับธรรมชาติอย่างเป็นองค์รวม และรอบด้านมีความสัมพันธ์กันเป็นระบบนิเวศเดียวกัน โดยไม่สามารถแบ่งแยกออกจากกันได้ โดยเด็ดขาดเพราะความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นทั้งพัฒนาการทางวัฒนธรรมและพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนไปพร้อมกัน และได้เน้นในการทำความเข้าใจกับวิถีคิดของชุมชนที่มีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับธรรมชาติที่มีความหลากหลาย ลึกซึ้ง ซับซ้อน และมีรากเหง้าจากภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถูกพัฒนาขึ้นจากวิถีคิดที่เป็นระบบมีหลักเหตุผลผ่านการตรวจสอบ และผ่านการพิสูจน์ในชีวิตจริงมาเป็นเวลาช้านาน อาจเชื่อมโยงไปถึงความเชื่อที่มีได้เป็นเพียงระบบคุณค่าที่ไร้เหตุผล แต่เป็นวิธีที่สะท้อนให้เห็นถึง “อุดมการณ์อำนาจ” ซึ่งเป็นพื้นฐานในการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์

มนุษย์กับสังคมและมนุษย์กับธรรมชาติ ความเชื่อนี้เป็นพื้นฐานของการวางกฎ ระเบียบ ข้อบังคับ และ จารีตประเพณีต่างๆ เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากร ธรรมชาติต่างๆ แต่หากมองในด้านระบบทรัพย์สินร่วมกันชุมชน (Communal property system) เป็นแนวคิดเกี่ยวกับระบบในกรรมสิทธิในทรัพยากรตั้งอยู่บนหลักการของสิทธิการใช้ (users right) และมีระบบการจัดการโดยชุมชน และองค์กรของชุมชน อันประกอบไปด้วยกลุ่มผู้ใช้เป็นผู้กำหนดกฎเกณฑ์ว่า ใครบ้างมีสิทธิใช้การจัดลำดับของการใช้ ใครบ้างไม่มีสิทธิใช้และควรใช้อย่างไร บางครั้งต้องมองให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง และระบบนิเวศ ทั้งในระดับภายในชุมชนเองและกับเงื่อนไขภายนอกในระดับมหภาค ดังนั้นสิทธิชุมชน จึงไม่ได้หมายถึงการยึดเอากรรมสิทธิเหนือทรัพยากรโดยเด็ดขาด หากแต่หมายถึงการจำกัดสิทธิการใช้ทรัพยากรซึ่งเป็นกรรมสิทธิ์ร่วมของชาวบ้านทุกคนให้ขึ้นอยู่กับอำนาจของชุมชนในการวางกฎเกณฑ์เพื่อรักษาและใช้ทรัพยากรเหล่านั้น^{๒๘}

เมื่อประมวลความหมายของจิตสำนึกทั้งในเชิงปรัชญา จิตวิทยา สังคมศาสตร์และพุทธศาสตร์รวมทั้งแนวคิดเกี่ยวกับสาธารณะ แม้จะมีการใช้คำที่หลากหลายแต่ก็เป้นคำที่มีความหมายใกล้เคียงกัน สำหรับคำที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้คือ “จิตสาธารณะ” หมายถึง ความตระหนักของบุคคลถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม ทำให้เกิดความรู้สึกราวณาที่จะช่วยเหลือสังคม ต้องการเข้าไปแกวักถูตการณ์โดยรับรู้ถึงสิทธิควบคู่ไปกับหน้าที่และความรับผิดชอบ สำนึกถึงพลังของตนจะสามารถรวมแ

^{๒๗} ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์, สอนเด็กให้มีจิตสาธารณะ, (กรุงเทพมหานคร: วี พรินท์ (๑๙๙๑), ๒๕๕๒), หน้า ๑๗.

^{๒๘} เสน่ห์ จามริก และคณะ, ป่าชุมชนในประเทศไทย แนวทางการพัฒนาเล่ม ๑ ป่าฝนเขตร้อนกับภาพรวมของป่าชุมชนในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๓๖), หน้า ๑๕๙-๑๖๕.

ไขปัญหาได้และลงมือกระทำเพื่อให้เกิดการแก้ปัญหาด้วยวิธีการต่างๆ โดยการเรียนรู้และแก้ไขปัญหารวมกันกับคนในสังคม การกระทำที่แสดงออกถึงความรับผิดชอบต่อสาธารณสมบัติด้วยการเอาใจใส่ดูแลเป็นธุระและเข้าร่วมในเรื่องส่วนรวมที่เป็นประโยชน์ร่วมกันของกลุ่ม โดยพิจารณาจากการที่บุคคลหลีกเลี่ยงการใช้หรือกระทำที่ก่อให้เกิดการชำรุดเสียหายต่อของส่วนรวม การถือเป็นหน้าที่ที่จะมีส่วนรวมในการดูแลการเคารพสิทธิในการใช้สาธารณสมบัติของผู้อื่น มุ่งปฏิบัติเพื่อส่วนรวมในการดูแลรักษาของส่วนรวม เช่น การทำตามหน้าที่ที่กำหนดการดูแลความสงบเรียบร้อยการรักษาสาธารณสมบัติรับรู้ถึงปัญหาที่เกิดขึ้นมีส่วนรวมในการหาแนวทางป้องกันแก้ไข และติดตามประเมินผลรวมไปถึงการรับอาสาทำบางอย่างเพื่อส่วนรวม เคารพสิทธิของผู้อื่นในการใช้ของส่วนรวม ไม่ปิดกั้นในการใช้ของบุคคลอื่นมีการแบ่งปันหรือเปิดโอกาสให้ผู้อื่นได้ใช้ของส่วนรวม ไม่ยึดครองของส่วนรวมมาเป็นของตนเอง

๒.๑.๒ ความสำคัญของการมีจิตสาธารณะ

สมพงษ์ สิงหะพล กล่าวว่า จิตสำนึกเป็นความรู้สึกนึกคิดภายในบุคคล และเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้โดยการเรียนรู้ จิตสำนึกเมื่อเกิดขึ้นแล้วยากนักที่จะหยุด หรือหมดหายไปคนที่มีความจิตสำนึกที่ดีจะประพฤติปฏิบัติอย่างเหมาะสมกับจิตสำนึกนั้น และใช้จิตสำนึกของตน เพื่อประโยชน์ต่อสิ่งต่างๆ ตามมา เช่น บุคคลที่มีความจิตสำนึกด้านระเบียบวินัย จะไม่ขับรถผิดกฎจราจรบุคคลที่มีความจิตสำนึกสาธารณะจะไม่ขีดเขียนในสถานที่สาธารณะ^{๒๙} และ ดวงเดือน พันธมนาวิน กล่าวถึงการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมว่าเด็กช่วงแรกเกิดจนถึงก่อน ๑๐ ขวบ เป็นช่วงที่เด็กมีความไวต่อการรับการปลูกฝังและส่งเสริมจริยธรรม และวัฒนธรรมเป็นอย่างยิ่งเพราะเด็กยังเป็น “ไม้อ่อนที่ดัดง่าย”^{๓๐} ฉะนั้น การปฏิบัติต่อเด็กอย่างเหมาะสมกับพัฒนาการทางร่างกาย และโดยเฉพาะเหมาะสมกับพัฒนาการทางจิตใจของเด็กจะเป็นการป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้น เมื่อเข้าสู่วัยรุ่น และวัยผู้ใหญ่ได้มากการที่คนมาอยู่ร่วมกันเป็นสังคม ย่อมต้องมีความสัมพันธ์ในรูปแบบการพึ่งพากัน คนในสังคมซึ่งมีบทบาทหน้าที่แตกต่างกันไปถ้าคนในสังคมขาดจิตสำนึกสาธารณะ ซึ่งนอกจากจะมีผลกระทบต่อบุคคล ครอบครัว องค์กรแล้ว การขาดจิตสำนึกสาธารณะยังมีผลกระทบต่อชุมชนระดับประเทศ และระดับโลก ดังนี้

ผลกระทบต่อบุคคล ทำให้เกิดปัญหา คือ

๑. สร้างความเดือดร้อนให้กับตนเอง
๒. สร้างความเดือดร้อนให้กับคนอื่น

ผลกระทบต่อระดับครอบครัว ทำให้เกิดปัญหา คือ

๑. ความสามัคคีในครอบครัวลดน้อยลง
๒. การแก่งแย่ง ทะเลาะเบาะแว้งภายในครอบครัว

ผลกระทบต่อระดับองค์กร ทำให้เกิดปัญหา

^{๒๙} สมพงษ์ สิงหะพล, “ต้องสอนให้เกิดจิตสำนึกใหม่”, สัมภาษณ์, (๑๓ (๒๗) มิถุนายน – ตุลาคม, ๒๕๕๒): ๑๖.

^{๓๐} ดวงเดือน พันธมนาวิน, ทฤษฎีต้นไม้อจริยธรรม การวิจัยและการพัฒนาบุคคล, (โครงการส่งเสริมเอกสารวิชาการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๓๘), หน้า ๗๗.

๑. การแบ่งพรรคแบ่งพวกภายในองค์กร
๒. ความเห็นแก่ตัว แกร่งแข็งซึ่งดีชิงเด่น
๓. การเบียดเบียนสมบัติขององค์กรเป็นสมบัติส่วนตัว
๔. องค์กรไม่ก้าวหน้า ประสิทธิภาพและคุณภาพของงานลดลง^{๓๑}

นอกจากนั้นในระดับองค์กร วิรุณ ตั้งเจริญ กล่าวว่า การเป็นผู้บริหารต้องมีคุณสมบัติหลายประการ คุณสมบัติที่สำคัญประการหนึ่งคือ การมีจิตสำนึกสาธารณะผู้บริหารควรเป็นผู้ที่เสียสละเพื่อผู้อื่น เพื่อสังคม เอาสังคมเป็นตัวตั้ง เสียสละทั้งกำลังกายกำลังใจ กำลังศรัทธาหรือแม้แต่การเสียสละในเชิงวัตถุระดับหนึ่ง ถ้าผู้บริหารขาดจิตสำนึกสาธารณะจนกลายเป็นคนเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว จะเกิดการเอาเปรียบองค์กร เห็นแก่ประโยชน์ของกลุ่มและพวกพ้อง องค์กรคงมีปัญหาอื่นๆตามมา^{๓๒}

ในระดับชุมชน ทำให้เกิดปัญหา คือ

๑. ชุมชนอ่อนแอ ขาดการพัฒนา เพราะต่างคนต่างอยู่ สภาพชุมชน มีสภาพเช่นไรก็ยังคงเป็นเช่นนั้น ไม่เกิดการพัฒนา และยิ่งนานไปก็มีแต่เสื่อมทรุดลง

๒. อาชญากรรมในชุมชนอยู่ในระดับสูง

๓. ขาดศูนย์รวมจิตใจ ขาดผู้นำที่นำไปสู่การแก้ปัญหา เพราะคนในชุมชนมองปัญหาของตัวเองเป็นเรื่องใหญ่ ขาดคนอาสาสมัครพัฒนา เพราะกลัวเสียทรัพยากรกลัวเสียเวลา หรือกลัวเป็นที่ครหาจากบุคคลอื่น

ในระดับชาติ ถ้าบุคคลในชาติขาดจิตสำนึกสาธารณะจะทำให้เกิด

๑. วิกฤตการณ์ภายในประเทศบ่อยครั้ง และแก้ปัญหาไม่ได้ เกิดการเบียดเบียนทำลายทรัพยากรและสมบัติที่เป็นของส่วนรวม

๒. ประเทศชาติอยู่ในสภาพล้าหลัง เนื่องจากขาดพลังของคนในสังคม เมื่อผู้นำประเทศนำมาตรการใดออกมาใช้ ก็จะไม่ได้ผลเพราะไม่ได้รับความร่วมมือจากประชาชน

๓. เกิดการแบ่งพรรคแบ่งพวก เกิดการแก่งแย่งแข่งขัน เห็นแก่ประโยชน์กลุ่มของตนและพวกพ้อง เกิดการทุจริตคอร์รัปชัน

ในระดับโลก ถ้าบุคคลขาดจิตสำนึก จะทำให้เกิดการเอารัดเอาเปรียบระหว่างประเทศทำให้เกิดปัญหาในระดับต่างๆ ดังนี้

๑. เกิดการสะสมอาวุธกันระหว่างประเทศ เพราะขาดความไว้วางใจซึ่งกันและกันกลัวประเทศอื่นจะโจมตี จึงต้องมีอาวุธที่รุนแรง มีอำนาจในการทำลายสูงไว้ในครอบครอง เพื่อข่มขู่ประเทศอื่น และเมื่อมีปัญหาเกิดขึ้น ก็มักมีแนวโน้มในการใช้ความรุนแรงของแสนยานุภาพทางการสงครามในการตัดสินปัญหา

^{๓๑} ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรมและ สังคม สัจจร, **สำนึกไทยที่พึงปรารถนา**, (กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์เดือนตุล, ๒๕๔๓), หน้า ๒๒ – ๒๔.

^{๓๒} วิรุณ ตั้งเจริญ, **มศว พลวัตร**, (๑) (๑): พุทธกิจจาน - ธันวาคม ๒๕๔๗): ๒ – ๓.

๒. เกิดการกลั่นแกล้ง แกร่งแย่งหรือครอบงำทางการค้าระหว่างประเทศ พยายามทุกวิถีทาง เพื่อให้เกิดการได้เปรียบทางการค้าทำให้ประเทศด้อยกว่าขาดโอกาสในการพัฒนาประเทศของตน

๓. เกิดการรังเกียจเหยียดหยามคนต่างเชื้อชาติ ต่างเผ่าพันธุ์ หรือต่างท้องถิ่นมองชนชาติอื่นๆ เผ่าพันธุ์อื่นว่ามีความเจริญหรือมีศักดิ์ศรีด้อยกว่าเชื้อชาติและเผ่าพันธุ์ของตนเอง ถูกดูหรือเป็นปฏิกิริยาต่อชาติอื่นจากความสำคัญของการมีจิตสำนึกสาธารณะ ถ้าสามารถปลูกฝัง ส่งเสริมหรือพัฒนาให้เด็กมีจิตสำนึกด้านสาธารณะ ด้วยวิธีการต่างๆ จะทำให้เด็กมีจิตใจที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน อาสาดูแลรับผิดชอบสมบัติส่วนรวม มีการใช้อย่างสมบัติของส่วนรวมอย่างเห็นคุณค่าใช้อย่างทะนุถนอม รู้จักการแบ่งปันโอกาสในการใช้ของส่วนรวมให้ผู้อื่น เมื่อเจริญเติบโตเป็นผู้ใหญ่ปัญหาที่เกิดการเอารัดเอาเปรียบคนอื่น ปัญหาการทำลายสาธารณะสมบัติต่างๆ จะลดลง การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน และประโยชน์พวกพ้องก็จะลดน้อยลง และจะนำมาสู่สังคมที่มีความสงบสุขและพัฒนาขึ้น

๒.๑.๓ ปัจจัยที่ก่อให้เกิดจิตสาธารณะ

การมีจิตสาธารณะนั้น เป็นสิ่งที่เกิดตามวิถีการดำเนินชีวิตของแต่ละบุคคลสภาพแวดล้อมต่างๆ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน มีผลต่อการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมของบุคคล ซึ่งใญ่บูลย์ วัฒนศิริธรรมและ สังคม สัจจกร สรุปว่า จิตสำนึกสาธารณะ หรือจิตสำนึกทางสังคม อยู่ภายใต้อิทธิพลของปัจจัยแวดล้อมทั้งภายในและภายนอก ดังนี้

๑. ปัจจัยภายนอก เป็นปัจจัยที่เกี่ยวกับภาวะทางสัมพันธภาพของมนุษย์ ภาวะทางสังคม เป็นภาวะที่ลึกซึ้งที่มีผลต่อจิตสำนึกด้านต่างๆ ของมนุษย์ เป็นภาวะที่ได้อบรมกล่อมเกลา และสะสมอยู่ในส่วนของการรับรู้ที่ละเอียดที่ละน้อย ทำให้เกิดสำนึกที่มีรูปแบบหลากหลาย ภาวะแวดล้อมทางสังคมนี้ เริ่มตั้งแต่ พ่อแม่ พี่น้อง ญาติ เพื่อน ครู สื่อมวลชน บุคคลทั่วไป ตลอดจนระดับองค์กร วัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อ กฎหมาย ศาสนา รวมทั้งภาวะแวดล้อมด้านสื่อสารมวลชน และส่วนที่กำกับสำนึกของบุคคล คือ การได้สัมผัสจากการใช้ชีวิตที่มีพลังต่อการเกิดสำนึก อาทิ การไปโรงเรียนไปทำงานดูละคร ฟังผู้คนสนทนากัน รับรู้เหตุการณ์บ้านเมือง ขับรถฝ่าการจราจรที่แออัด

๒. ปัจจัยภายใน สำนึกที่เกิดจากปัจจัยภายใน หมายถึง การคิดวิเคราะห์ของแต่ละบุคคล ในการพิจารณาตัดสินคุณค่าและความดีงาม ซึ่งส่งผลต่อพฤติกรรมและการประพฤติปฏิบัติโดยเฉพาะการปฏิบัติทางจิตใจ เพื่อขัดเกลาตนเองให้เป็นไปทางใดทางหนึ่ง โดยเกิดจากการรับรู้จากการเรียนรู้ การมองเห็น การคิด แล้วนำมาพิจารณาเพื่อตัดสินใจว่าต้องการสร้างสำนึกแบบใด ก็จะมีการฝึกฝน และสร้างสมสำนึกเหล่านั้น^{๓๓}

การเกิดจิตสำนึกไม่สามารถสรุปแยกแยะได้ว่าเกิดจากปัจจัยภายในหรือภายนอกเพียงอย่างใดอย่างหนึ่ง เพราะทุกสรรพสิ่งมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน จิตสำนึกที่มาจากภายนอก เป็นการเข้ามาโดยธรรมชาติ กระทบต่อความรู้สึกของบุคคล แล้วกลายเป็นจิตสำนึกโดยธรรมชาติ และมักไม่

^{๓๓} ใญ่บูลย์ วัฒนศิริธรรมและ สังคม สัจจกร, *สำนึกไทยที่พึงปรารถนา*, (กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์เดือนตุล, ๒๕๔๓), หน้า ๑๓.

รู้ตัวแต่จิตสำนึกที่เกิดจากปัจจัยภายในเป็นความจงใจเลือกสรร บุคคลระลึกตัวเองเป็นอย่างดี เป็นสำนึกที่สร้างขึ้นเอง ระหว่างปัจจัยภายใน และภายนอก เป็นปฏิสัมพันธ์ที่มีความต่อเนื่องกัน ดังนั้น การพัฒนาจิตสำนึกจึงต้องกระทำควบคู่กันไปทั้งปัจจัยภายในและภายนอก

๒.๑.๔ คุณลักษณะทั่วไปของบุคคลที่มีจิตสาธารณะ

ยุทธนา วรณปิติกุล กล่าวถึง บุคคลที่มีจิตสำนึกสาธารณะว่า ต้องมีคุณลักษณะ ดังนี้

๑. การทุ่มเทและอุทิศตน มีความรับผิดชอบต่อสังคม บุคคลไม่เพียงแต่ปฏิบัติตามสิทธิเท่านั้น แต่ต้องปฏิบัติเพื่อช่วยเหลือให้บริการแก่บุคคลอื่น เพื่อพัฒนาสังคมด้วย อาทิ ถ้าต้องการให้ผู้แทนราษฎรมีความรับผิดชอบต่อความต้องการและประโยชน์ของประชาชนประชาชนก็ต้องให้ความสนใจและติดตาม ไม่เพียงทำการหย่อนบัตรเลือกตั้งเท่านั้น ต้องเสียสละเวลาให้ในการเข้าไปมีส่วนร่วมกับการเมืองระดับท้องถิ่นและในสถาบันต่างๆ

๒. เคารพความแตกต่างระหว่างบุคคล จากกระแสปัจเจกชนนิยม ส่งผลให้คนในสังคมมีลักษณะปิดกั้นตนเอง ไม่ไว้วางใจผู้อื่น เลือคบเฉพาะกลุ่มที่มีความเหมือนกันไม่สนใจการเมืองทำให้ไม่สามารถปฏิบัติภารกิจของสังคม เพื่อผลประโยชน์ของส่วนรวมเกิดข้อขัดแย้งการยุติข้อขัดแย้งโดยการฟังเสียงข้างมาก ไม่นำไปสู่ประโยชน์ของส่วนรวม ดังนั้น ผู้มีจิตสำนึกสาธารณะต้องเป็นพลเมืองในฐานะที่เป็นเอกลักษณ์ทางการเมืองสมัยใหม่ มีความอดทนตระหนักว่า การมีส่วนร่วมไม่ทำให้ได้อย่างที่ต้องการเสมอไป ต้องเคารพและยอมรับความแตกต่างที่หลากหลาย และหาวิธีอยู่ร่วมกับความขัดแย้ง โดยการแสวงหาทางออกร่วมกัน การจำแนกประเด็นปัญหา การใช้เหตุผลในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การตัดสินใจ ต้องมีการพูดแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกันให้มากที่สุด เพื่อหาข้อยุติสร้างการเข้าร่วมรับรู้ ตัดสินใจและฉันทกกำลัง เพื่อให้เกิดการยอมรับจากทุกฝ่าย

๓. คำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนรวม คนในสังคมต้องคิดถึงการเมืองในฐานะกิจการเพื่อส่วนรวมและเพื่อคุณธรรมมากขึ้น

๔. การลงมือกระทำ การวิพากษ์วิจารณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นเพียงอย่างเดียวไม่สามารถทำให้สถานการณ์ดีขึ้นต้องลงมือกระทำ โดยเริ่มจากครอบครัวในการวางพื้นฐานให้การอบรมด้านจริยธรรมของพลเมือง สถาบันการศึกษาไม่เพียงเป็นสถานที่ฝึกทักษะ และให้ความรู้ต้องรับช่วงต่อการสร้างค่านิยมที่เหมาะสมต่อจากครอบครัวรวมทั้ง เครือข่ายสังคมที่เกิดขึ้น ระหว่างเพื่อนบ้าน ที่ทำงาน สโมสร สมาคมต่างๆ เชื่อมโยงบุคคลที่สนใจเรื่องของตนเข้าเป็นกลุ่มที่ใส่ใจผู้อื่น ช่วยดำรงรักษาประชาคม สังคมและกฎจริยธรรม รวมทั้งสถาบันที่มีอิทธิพลสูงต่อสังคม คือ สถาบันศาสนา และสื่อมวลชนนับว่า มีบทบาทสำคัญในการร่วมสร้างให้สังคมเข้มแข็ง^{๓๔}

๒.๑.๕ องค์ประกอบของจิตสาธารณะ

องค์ประกอบของจิตสำนึกสาธารณะ หรือจิตสาธารณะนั้น มีการแบ่งองค์ประกอบที่แตกต่างกันไปตามระดับอายุของกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา ซึ่งได้แบ่งองค์ประกอบของจิตสำนึก ไว้ ดังนี้

^{๓๔} ยุทธนา วรณปิติกุล, สำนักพลเมือง : ความเรียงว่าด้วยประชาชนบนเส้นทางประชาคม, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิการเรียนรู้และพัฒนาประชาคม, ๒๕๕๒), หน้า ๑๘๑ – ๑๘๓.

สมพงษ์ สิงหะพล ได้กล่าวถึงจิตสำนึกว่า มีอยู่ ๓ ด้านหลักๆ คือ

๑. จิตสำนึกเกี่ยวกับตนเอง (Self Consciousness) เป็นจิตสำนึกเพื่อพัฒนาตนเองทำให้ตนเองเป็นบุคคลที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น จิตสำนึกด้านนี้ การศึกษาไทยมุ่งเน้นปลูกฝังมานาน เกิดบ้างไม่เกิดบ้าง ไปตามสภาพการณ์ เป็นจิตสำนึกแบบคลาสสิกที่ทุกสังคมพยายามเหมือนกันที่จะ สร้างให้เกิดขึ้นให้ได้ เช่น ความขยัน ความรับผิดชอบ ความมานะอดทน เป็นต้น เป็นจิตสำนึกที่ถูกปลูกฝังและมีมานานตามสภาพสังคมไทย

๒. จิตสำนึกเกี่ยวกับผู้อื่น (Others Oriented Consciousness) เป็นจิตสำนึกของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลของคนในกลุ่มชนหนึ่ง สังคมหนึ่ง เช่น ความเห็นอกเห็นใจ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความสามัคคี เป็นต้น เป็นจิตสำนึกที่คนไทยส่วนใหญ่ถูกหล่อหลอมมาจากพื้นฐานดั้งเดิมของวัฒนธรรมไทยอยู่แล้วสร้างกันได้ไม่ยากนัก

๓. จิตสำนึกเกี่ยวกับสังคม หรือจิตสำนึกสาธารณะ (Social or Public Consciousness) เป็นจิตสำนึกที่ตระหนักถึงความสำคัญในการอยู่ร่วมกัน หรือคำนึงถึงผู้อื่นที่ร่วมความสัมพันธ์ เป็นกลุ่มเดียวกัน เป็นจิตสำนึกที่คนไทยยังไม่ค่อยมี และขาดกันอยู่มาก เพราะพื้นฐานความเป็นมาของสังคมไทย สมควรที่จะรีบพัฒนาขึ้นโดยเร็ว เช่น จิตสำนึกด้านเศรษฐกิจ จิตสำนึกด้านการเมือง จิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อม จิตสำนึกด้านสุขภาพ เป็นต้น^{๓๕}

๒.๑.๖ การสร้างเสริมจิตสำนึกต่อส่วนรวม

รัฐจวน อินทรกำแหง ชี้ถึงแนวทางในการเสริมสร้างจิตสำนึกของคนในสังคมว่า จะต้องเกิดขึ้นได้จากการคลุกคลีอยู่กับความถูกต้อง การปลูกฝัง อบรม การฝึกปฏิบัติการให้เห็นตัวอย่างที่ชวนให้ประทับใจ ปัจจัยเหล่านี้ค่อยๆ โน้มนำใจของบุคคลให้เกิดจิตสำนึกที่ถูกต้องและการสร้างจิตสำนึกต่อส่วนรวมให้เกิดขึ้น จำต้องอาศัยสถาบันทางสังคมหลายส่วนเข้ามาร่วมมือกัน อาทิ

๑. สถาบันการศึกษา การศึกษาเป็นรากฐานของการพัฒนาเป็นสิ่งที่ปฏิเสธกันไม่ได้ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาในรูปแบบใดก็ต้องเริ่มต้นด้วยการศึกษา จนมีการศึกษามากพอแก่สถานะแห่งตนที่จะสามารถปฏิบัติงานหรือดำเนินชีวิตไปสู่ทิศทางที่ประสงค์ การกำหนดเป้าหมายของการศึกษาให้ถูกต้องโดยธรรมชาติ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่แท้จริง จึงเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดที่มีผู้มีอำนาจในการบริหารการศึกษาพึงพิจารณาให้ลึกซึ้ง ให้ถ่องแท้ ให้รอบคอบ ให้ถูกต้องด้วยทัศนะที่กว้างไกล โดยมีจุดหมายรวบยอดว่า ต้องจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคนให้มีจิตสำนึกเป็นมนุษย์ที่เต็มที การจัดการศึกษาควรมุ่งเน้นที่การสร้างจิตสำนึกภายใน คือ การพัฒนาจิตสำนึกภายใน คือการพัฒนาจิตใจที่เป็นรากฐานของความเป็นมนุษย์ไม่ควรเน้นที่การพัฒนา เพื่อความสำเร็จในวิชาชีพที่ปราศจากพื้นฐานทางจริยธรรม เพราะอาจจะเป็นการส่งเสริมให้บุคคลออกไปประกอบวิชาชีพด้วยจิตสำนึกผิดพลาดแล้วก็ไปสร้างระบบการทำงานที่ผิดมีการเอาเปรียบผู้อื่น กอบโกย ความหลงตัวเอง ความมัวเมาวนเวียนแต่ในวังวนวัตถุ ที่อาจจะก่อให้เกิดการประหัตประหารกันในทุกวงการ การให้การศึกษาแก่เยาวชน ควรหยุดสร้างจิตสำนึกที่นิยมในวัตถุ แต่เน้นการสร้างจิตสำนึกในทางจริยธรรมให้หนักแน่นเข้มแข็งยิ่งขึ้น

^{๓๕} สมพงษ์ สิงหะพล, ต้องสอนให้เกิดจิตสำนึกใหม่, **สมาจารย์**, (๑๓(๒๗)มิถุนายน – ตุลาคม๒๕๔๒):

ทุกระดับการศึกษา ตั้งแต่อนุบาลจนถึงอุดมศึกษาเพื่อให้เป็นจิตที่สามารถสร้างระบบถูกต้อง เพื่อการดำรงอยู่ของสังคมโดยธรรม โดยเฉพาะการดำรงเน้นการฝึกอบรมให้รู้จักทำหน้าที่เพื่อหน้าที่อย่างดีที่สุดฝีมือ ในทุกหน้าที่ในฐานะที่เกิดมาเป็นมนุษย์ด้วยความสำนึกว่า ทุกหน้าที่มีคุณค่าและความสำคัญเท่าเทียมกัน

๒. สถาบันศาสนา สถาบันทางศาสนาต้องเป็นผู้นำในการสร้างจิตสำนึกต่อส่วนรวมให้เกิดขึ้น ต้องนำประชาชนกลับไปสู่คำสอนของพระพุทธองค์ที่ทรงเน้นให้เห็นแก่ประโยชน์สุขของสังคมเป็นใหญ่ ไม่บริโภคนิยมความจำเป็น หรือเพราะความอยาก มีความสันโดษ พอใจที่จะมีกินมีอยู่ มีใช้เท่าที่จำเป็น รู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เจือจานแก่ผู้อื่น มีความเมตตาอาทรต่อกัน เห็นแก่ผู้อื่นเสมือนเห็นแก่ตนเอง รู้จักหน้าที่ ปฏิบัติหน้าที่ให้ถูกต้อง สถาบันทางศาสนาจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งเพราะเป็นสถาบันที่ได้รับการเคารพบูชาแต่โบราณกาลจวบจนปัจจุบัน เป็นสถาบันที่มีอิทธิพลอย่างสูงต่อจิตใจของประชาชนเพราะต่างได้ยึดถือสถาบันนี้ เป็นที่พึ่งทางใจมาอย่างเนิ่นนาน ฉะนั้นสถาบันทางศาสนาจึงอยู่ในฐานะที่จะช่วยสร้างสรรค์และพัฒนาจิตใจของคนในสังคมให้หันเข้ามาอยู่ในความถูกต้องตามทำนองคลองธรรมและวิธีการพัฒนาจิตสำนึกให้เกิดขึ้นได้อย่างดีที่สุด ก็คือการสอนด้วยตัวเอง อันหมายถึง การที่ผู้อยู่ในสถาบัน องค์การทางศาสนา พึงต้องประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นตัวอย่างแก่คนในสังคมในด้านการช่วยเหลือส่วนรวม

๓. สถาบันครอบครัว ความอบอุ่นของสถาบันครอบครัวมีความสำคัญเป็นอันดับแรก เพราะเป็นจุดเริ่มต้นที่ช่วยให้ทารกเกิดจิตสำนึกเห็นความสำคัญของส่วนรวม ความใกล้ชิดระหว่างพ่อแม่กับลูก จึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งในการเลี้ยงอบรมลูก เพราะความใกล้ชิดจะเป็นสื่อที่ทำให้เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกัน และกลายเป็นเกิดความเห็นใจซึ่งกันและกัน สถาบันครอบครัวจึงเป็นพื้นฐานของสังคม ถ้าครอบครัวมีแต่ความคลอนแคลน สังคมก็พลอยคลอนแคลนไปด้วย และเด็กที่เติบโตจากครอบครัวที่คลอนแคลนจะมีจิตสำนึกที่คลาดเคลื่อน การสอนและการอบรมจากสถาบันครอบครัว ควรดำเนินการให้สอดคล้องประสานไปในจุดหมายเดียวกันกับการสอนการอบรมของสถาบันการศึกษา และสถาบันทางศาสนา เพื่อปูพื้นฐาน หรือฝังรากให้เด็กมีจิตสำนึกที่เป็นสัมมาทิฐิเสียตั้งแต่ยังเด็ก เพื่อที่เด็กจะได้เป็นกำลังในการสร้างสรรค์สังคมที่มีความร่มเย็นเป็นสุข

๔. สื่อมวลชน สื่อมวลชนเป็นสถาบันที่ทรงอิทธิพลอย่างยิ่งในการกระจายความคิดความรู้ หรือสิ่งใดสิ่งหนึ่งสู่การรับรู้ของประชาชน ความร่วมมือจากสื่อมวลชนจะช่วยสร้างความเข้าใจช่วยสร้างจิตสำนึกที่ถูกต้องให้แก่คนในสังคม เนื่องจากสื่อมวลชนนั้นมีบทบาทและอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการเสริมสร้างการรับรู้ที่จะสั่งสมกลายเป็นจิตสำนึกของคนในสังคม การจัดการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองจึงเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นที่จะช่วยให้คนในสังคมมีจิตสำนึกต่อส่วนรวม ที่จะนำไปสู่การก่อตัวของประชาสังคมการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองนี้ มิได้หมายถึงกระบวนการจัดการเรียนการสอนในห้องเรียนสำหรับประชากรวัยเรียน หรือการจัดการการศึกษาแบบเป็นทางการในรูปแบบอื่นๆ แต่ยังหมายถึงกระบวนการเสริมสร้างการเรียนรู้ทางตรงอย่างไม่เป็นทางการในชีวิตประจำวัน ซึ่ง

จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับเครือข่ายสถาบัน และกระบวนการทางสังคมที่หลากหลายและต่อเนื่องทั้งใน ส่วนของสถาบันการศึกษาสถาบันครอบครัว องค์กรเอกชน และองค์กรประชาสังคม ฯลฯ^{๓๖}

๒.๑.๗ การก่อรูปของจิตสำนึก

นักจิตวิทยาการศึกษา มีความเห็นพ้องต้องกันว่า จิตสำนึกเป็นคุณลักษณะทางจิตพิสัยที่ ปรากฏ หรือก่อรูปขึ้นในจิตใจของมนุษย์แต่ละคนภายหลังได้รับรู้ปรากฏการณ์ หรือได้รับสิ่งเร้าจาก ภายนอกในเชิงสะสม การก่อรูปที่มีความต่อเนื่องกันจึงยากที่จะกำหนดแยกแยะหรือทำการจัดลำดับ ขึ้นเพื่อบ่งชี้ว่า บุคคลมีความรู้สึกอยู่ที่ใดได้ชัดเจน แน่นนอน การก่อรูปของจิตสำนึกยังเกี่ยวกับกับ คุณลักษณะทางด้านสติปัญญาและการกระทำของมนุษย์อีกด้วย หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า จิตสำนึกเป็นผลลัพธ์เชิงคุณลักษณะทางจิตใจของมนุษย์ที่ก่อรูปขึ้นผ่านกระบวนการเรียนรู้ของบุคคล ซึ่งกระบวนการเรียนรู้มีองค์ประกอบสำคัญ ๓ ส่วน ได้แก่

๑. คุณลักษณะทางด้านพุทธิพิสัย หมายถึง การได้รับรู้ (Cognition) หรือการมี ประสบการณ์ตรงกับสิ่งต่างๆ ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมผ่านประสาทสัมผัสต่างๆ ทำให้บุคคล รู้จักหรือระลึกถึงมีความเข้าใจสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ สามารถวิเคราะห์ สังเคราะห์และประเมิน คุณค่าของสิ่งดังกล่าวได้ และนำไปสู่การก่อรูปของจิตสำนึก

๒. คุณลักษณะด้านจิตพิสัย หมายถึง ความรู้สึกทางจิตใจ (Affection) อันได้แก่การมี ความสนใจหรือใส่ใจในสิ่งดังกล่าว โดยมีปฏิกิริยาสนองตอบการเห็นหรือให้คุณค่า การจัดระบบของ คุณค่าและสร้างเป็นคุณลักษณะนิสัยที่นำไปสู่จิตสำนึก

๓. คุณลักษณะทางด้านทักษะพิสัยที่หมายถึง พฤติกรรม (Behavior) หรือการแสดงออก ที่สามารถจะสังเกตรูปแบบความประพฤติได้อย่างชัดเจนที่เรียกว่า บุคลิกภาพจิตสำนึกของบุคคลจึง เป็นผลการเรียนรู้ ที่เกิดขึ้นภายหลังจากการมีประสบการณ์ตรงกับสิ่งเร้า การรับรู้ ในส่วนนี้ได้ก่อขึ้น ในจิตใจของบุคคลในรูปของความเชื่อ ค่านิยม ทักษะคติ ที่ก่อให้เกิดพฤติกรรม เป็นคุณลักษณะทางจิต ที่ก่อรูปผ่านกระบวนการทางปัญญาเป็นปฏิกิริยาตอบสนองต่อปรากฏการณ์ทางสังคม

๒.๑.๘ รูปแบบของจิตสาธารณะ

รูปแบบของจิตสาธารณะหรือจิตสำนึกสาธารณะนั้น มีการแบ่งรูปแบบที่แตกต่างกันไป ตามระดับอายุของกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา ซึ่งแบ่งรูปแบบของจิตสำนึกไว้ ดังนี้ สมพงษ์ สิงหะพล ได้ กล่าวถึงจิตสำนึกว่ามีอยู่ ๓ ด้านหลักๆ คือ

๑. จิตสำนึกเกี่ยวกับตนเอง (Self Consciousness) เป็นจิตสำนึกเพื่อพัฒนาตนเอง ทำให้ ตนเองเป็นบุคคลที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น จิตสำนึกด้านนี้ การศึกษาไทยมุ่งเน้นปลูกฝังมานานเกิดบ้างไม่เกิด บ้างไปตามสภาพการณ์ เป็นจิตสำนึกแบบคลาสสิกที่ทุกสังคมพยายามเหมือนกันที่จะสร้างให้เกิดขึ้น ให้ได้ เช่น ความขยัน ความรับผิดชอบ ความมานะอดทน เป็นต้น เป็นจิตสำนึกที่ถูกปลูกฝัง และมีมา นานตามสภาพสังคมไทย

^{๓๖} รัญจวน อินทรกำแหง, *วรรณกรรมวิจารณ์*, (กรุงเทพมหานคร: ดันอ้อแถมมี, ๒๕๒๘): ๑๑๐ - ๑๑๙.

๒. จิตสำนึกเกี่ยวกับผู้อื่น (Others Oriented Consciousness) เป็นจิตสำนึกของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลของคนในกลุ่มชนหนึ่ง สังคมหนึ่ง เช่น ความเห็นอกเห็นใจ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความสามัคคี เป็นต้น เป็นจิตสำนึกที่คนไทยส่วนใหญ่ถูกหล่อหลอมมาจากพื้นฐานดั้งเดิมของวัฒนธรรมไทยอยู่แล้วสร้างกันได้ไม่ยากนัก

๓. จิตสำนึกเกี่ยวกับสังคมหรือจิตสำนึกสาธารณะ (Social or Public Consciousness) เป็นจิตสำนึกที่ตระหนักถึงความสำคัญในการอยู่ร่วมกัน หรือคำนึงถึงผู้อื่นที่ร่วมความสัมพันธ์เป็นกลุ่มเดียวกัน เป็นจิตสำนึกที่คนไทยยังไม่ค่อยมี และขาดกันอยู่มาก เพราะพื้นฐานความเป็นมาของสังคมไทยสมควรที่จะรีบพัฒนาขึ้นโดยเร็ว เช่น จิตสำนึกด้านเศรษฐกิจ จิตสำนึกด้านการเมือง จิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อม จิตสำนึกด้านสุขภาพ เป็นต้น^{๓๗}

๒.๒ แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม

๒.๒.๑ ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม

การท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ หมายถึง การท่องเที่ยวที่ให้ความสำคัญและคุณค่าทางประวัติศาสตร์โบราณคดีและศาสนา รวมถึงสถานที่หรืออาคารสิ่งก่อสร้างที่มีอายุเก่าแก่หรือเคยมีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ เช่น โบราณสถาน อุทยานประวัติศาสตร์ชุมชนโบราณ กำแพงเมือง คูเมือง พิพิธภัณฑวัด ศาสนสถาน และสิ่งก่อสร้างที่มีคุณค่าทางศิลปะและสถาปัตยกรรม ตัวอย่าง แหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญของไทยได้แก่อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ปราสาทหินพิมาย พระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช สะพานข้ามแม่น้ำแคว เป็นต้น^{๓๘}

ส่วนการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม หมายถึง การท่องเที่ยวที่ให้คุณค่าทางศิลปะและขนบธรรมเนียมประเพณีที่บรรพบุรุษได้สร้างสมและถ่ายทอดเป็นมรดกสืบทอดกันมา แหล่งท่องเที่ยวประเภทนี้ประกอบด้วย งานประเพณี วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คน การแสดงศิลปวัฒนธรรม สินค้าพื้นเมือง การแต่งกายท้องถิ่น ภาษา ชนเผ่า เป็นต้นตัวอย่างของแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของประเทศไทยในประเภทนี้ได้แก่ ตลาดน้ำดำเนินสะดวก ตลาดโบราณไทหล่ม งานแสดงช้างจังหวัดสุรินทร์งานร่มบ่อสร้าง ประเพณีลอยกระทง ประเพณีสงกรานต์ เป็นต้น^{๓๙} ซึ่งการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนั้น มีความพิเศษตรงที่นักท่องเที่ยวจะเน้นที่การศึกษาหาความรู้ในพื้นที่หรือบริเวณที่มีคุณลักษณะที่สำคัญทางวัฒนธรรม สถานที่ดังกล่าวจะมีการบอกเล่าเรื่องราวในการพัฒนาทางสังคมและมนุษย์ผ่านทางประวัติศาสตร์อันเป็นผลเกี่ยวเนื่องกับวัฒนธรรม องค์ความรู้ และการให้คุณค่าของสังคม โดยสามารถสะท้อนให้เห็นถึงสภาพชีวิต ความเป็นอยู่ของคนในแต่ละยุคสมัยได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นสภาพทาง

^{๓๗} สมพงษ์ สิงหะพล, “ต้องสอนให้เกิดจิตสำนึกใหม่”, สยามจารย์, (๑๓ (๒๗) มิถุนายน – ตุลาคม ๒๕๔๒): ๑๕ – ๑๖

^{๓๘} สำนักพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว กรมการท่องเที่ยว, แนวทางการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ทางประวัติศาสตร์ ทางวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร: กรมการท่องเที่ยว, ๒๕๖๐), หน้า ๕๖.

^{๓๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๗.

เศรษฐกิจ สังคมหรือขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งนอกเหนือจากสถานที่แล้ว เทศกาลและงานฉลอง รวมไปถึงสินค้าพื้นเมืองในพื้นที่ต่างๆ เช่น ประเพณีวันสารทเดือนสิบของจังหวัดนครศรีธรรมราช ประเพณีลากพระ และประเพณีปล่อยเตาของจังหวัดพังงา ประเพณีบุญบั้งไฟลำนางรอง และประเพณีบุญห่มนาคใหญ่ของจังหวัดบุรีรัมย์ จัดได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวที่มีคุณค่าเชิงวัฒนธรรมเช่นเดียวกัน

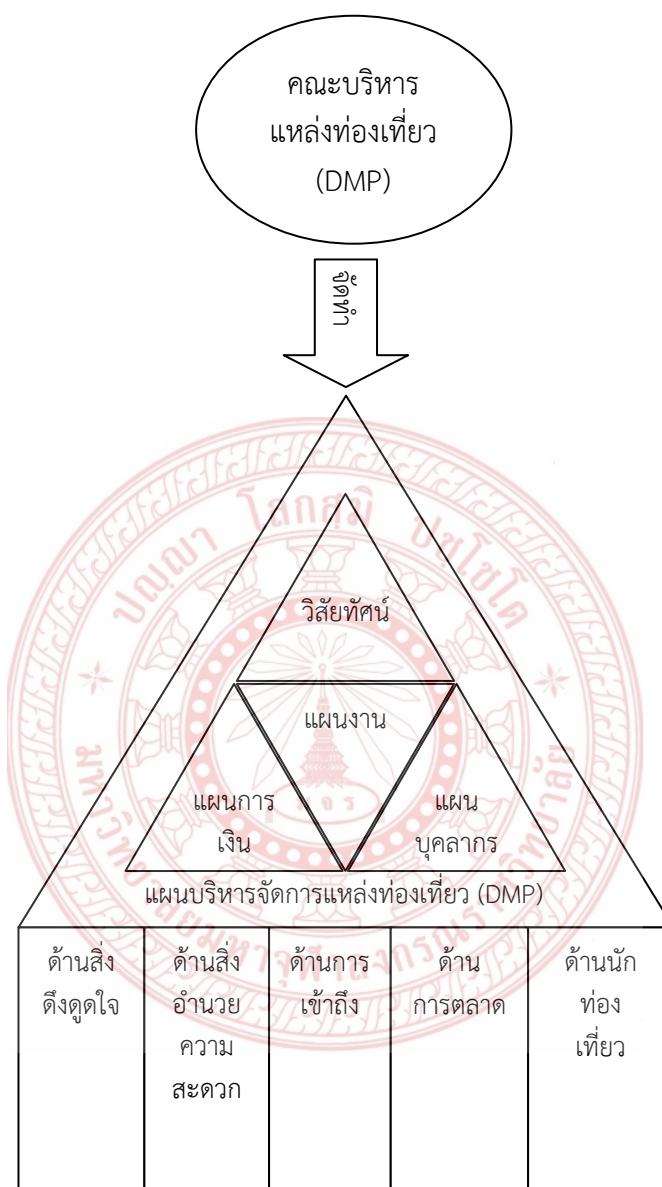
ดังนั้น จะเห็นได้ว่าการอนุรักษ์และการพัฒนามรดกทางวัฒนธรรมให้คงอยู่ต่อไปนั้นเป็นเรื่องสำคัญ เพราะนอกจากจะเป็นความภาคภูมิใจของประเทศแล้ว ยังมีคุณค่าที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาการศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์ ศิลปะศาสตร์ สุนทรียศาสตร์ชาติพันธุ์วิทยา และมานุษยวิทยา อีกทั้งยังสามารถส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน และประเทศผ่านทางการท่องเที่ยว อย่างไรก็ตามที่น่ากังวลว่าผลจากการท่องเที่ยวที่เพิ่มสูงขึ้นจะนำไปสู่ความเสื่อมโทรมของสถานที่ท่องเที่ยว และการสูญเสียมูลค่าทางวัฒนธรรม จึงอาจจะกล่าวได้ว่าการท่องเที่ยวเปรียบเสมือนดาบสองคมถ้าไม่มีการวางแผนอย่างเหมาะสม การจัดการเพื่อรักษาสมดุของการพัฒนาการท่องเที่ยวและการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมจึงเป็นเรื่องสำคัญเพื่อนำไปสู่การวางแผนและการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน^{๔๐}

๒.๒.๒ การบริหารจัดการมรดกทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม

การบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ควรคำนึงถึงการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์สิ่งดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยว เช่น โบราณสถาน ศาสนสถาน สิ่งก่อสร้างวัตถุโบราณ องค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ รวมถึงการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวทั้งด้านสิ่งอำนวยความสะดวก การรักษาความปลอดภัย การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว การตลาด และนักท่องเที่ยว ดังนั้นหน่วยงานที่เป็นเจ้าของหรือผู้บริหารแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ ได้แก่ สำนักงานศิลปากร เทศบาล อบต. ชุมชน หรืออื่น ๆ ควรจัดตั้งคณะบริหารแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ (Destination Management Plan – DMP) เพื่อร่วมกันจัดทำแผนบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว (Destination Management Plan – DMP) รวมถึงการผลักดันแผนไปสู่การปฏิบัติให้บรรลุวิสัยทัศน์ด้านการท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพและส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ตามที่แสดงในแผนภาพด้านล่าง

^{๔๐} กาญจนา แสงลิ้มสุวรรณ, “การท่องเที่ยวเชิงมรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน”, *Executive Journal* ๑, ๑๓๙-๑๔๖. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา http://www.bu.ac.th/knowledgecenter/executive_journal/oct_dec_12/pdf/aw019.pdf. [๒๒ มิถุนายน ๒๕๕๙].

องค์ประกอบของแผนบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม (DMP)

(ที่มา: ดัดแปลงจาก องค์ประกอบของแผนบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม (DMP) ของ สำนักพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว กรมการท่องเที่ยว)

จากแผนภาพ เราสามารถแสดงรายละเอียดแผนบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมได้ดังนี้

๑. วิสัยทัศน์ด้านการท่องเที่ยว คณะผู้บริหารแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม (DMO) ควรร่วมกันจัดทำวิสัยทัศน์ด้านการท่องเที่ยวเพื่อใช้เป็นเป้าหมายสูงสุดในการดำเนินการของผู้ที่เกี่ยวข้องให้เป็นไปในทิศทางเดียวกันให้สามารถบรรลุวิสัยทัศน์ด้านการท่องเที่ยว

อย่างมีประสิทธิภาพ โดยอาจนำสิ่งดึงดูดใจและจุดขายที่สำคัญ หรือจุดแข็งของแหล่งท่องเที่ยว ประวัติศาสตร์ที่ได้จากการวิเคราะห์ปัจจัยภายใน-ปัจจัยภายนอก (SWOT Analysis) และการวิเคราะห์สภาพของแหล่งท่องเที่ยวในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต (3rd Tenses Analysis) มาใช้ในการ กำหนดวิสัยทัศน์ด้านการท่องเที่ยว

๒. แผนงานด้านการท่องเที่ยว คณะบริหารแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และ วัฒนธรรม (DMO) หรือผู้บริหารแหล่งท่องเที่ยว และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรทบทวนแผนงาน โครงการ หรือกิจกรรมของหน่วยงานที่รับผิดชอบให้มีความสอดคล้องหรือครอบคลุมด้านการ ท่องเที่ยว หรืออาจร่วมกันจัดทำแผนงานด้านการท่องเที่ยวแบบบูรณาการขึ้นมาเป็นการเฉพาะ เพื่อให้สามารถบรรลุวิสัยทัศน์ด้านการท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพ คุ่มค่า และสามารถสร้างความ ประทับใจให้กับนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี

๓. แผนการเงินด้านการท่องเที่ยว แหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ภายใต้การกำกับดูแล ของภาครัฐมีรายได้จากเงินงบประมาณและเงินนอกงบประมาณ ซึ่งเงินงบประมาณส่วนใหญ่จะ มุ่งเน้นภารกิจหลักของหน่วยงานโดยเฉพาะการบูรณะ หรืออนุรักษ์แหล่งประวัติศาสตร์ดัง นั้น งบประมาณในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์บางแห่งจึงต้องพึ่งพาเงินนอกงบประมาณ หรือเงินสนับสนุนจากหน่วยงานอื่นที่อาจจะไม่เพียงพอ ขาดความแน่นอน หรือต่อเนื่อง ดังนั้นคณะ บริหารแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม (DMO) ควรวางแผนในการจัดหารายได้ให้ เพียงพอและครอบคลุมค่าใช้จ่ายในการพัฒนาและบำรุงรักษาแหล่งท่องเที่ยวทั้งด้านสิ่งดึงดูดใจ สิ่ง อำนาจความสะดวก การรักษาความปลอดภัยการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวและการตลาดเพื่อให้สามารถ ดำเนินงานบรรลุวิสัยทัศน์ด้านการท่องเที่ยว นอกจากนี้ยังควรมีแผนส่งเสริมให้ชุมชนหรือประชาชน ในพื้นที่มีรายได้จากการท่องเที่ยวเพื่อช่วยกันรักษา ห่วงแหนทรัพยากรประวัติศาสตร์และองค์ความรู้ ด้านวัฒนธรรม และสร้างความประทับใจให้กับนักท่องเที่ยว

๔. แผนบุคลากรด้านการท่องเที่ยว คณะบริหารแหล่งท่องเที่ยวควรให้ความสำคัญในการ บริหารและพัฒนาบุคลากร เพื่อให้บุคลากรของแหล่งท่องเที่ยวสามารถส่งมอบประสบการณ์การ ให้บริการ การนำเสนอองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์หรือประวัติความเป็นมาของแหล่งท่องเที่ยวที่ น่าสนใจ สามารถให้ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรม และช่วยสร้างความประทับใจให้กับนักท่องเที่ยว

๕. การบริหารจัดการด้านสิ่งดึงดูดใจ สิ่งดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ เช่น โบราณสถาน ความสวยงามทางสถาปัตยกรรมหรือศิลปกรรม โบราณวัตถุ การถ่ายทอดองค์ ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ เป็นต้น สิ่งดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เช่น งานประเพณีวิถี ชีวิต ภูมิปัญญาท้องถิ่นภาษา อาหาร สมุนไพร การถ่ายทอดองค์ความรู้แก่นักท่องเที่ยว เป็นต้น คณะ บริหารแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม (DMO) ควรให้ความสำคัญในการบริหาร จัดการด้านสิ่งดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยวร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

๖. การบริหารจัดการด้านสิ่งอำนวยความสะดวก สิ่งอำนวยความสะดวกของแหล่ง ท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์อาทิศูนย์บริการนักท่องเที่ยว พิพิธภัณฑ์ ห้องสุขา เส้นทางศึกษา ประวัติศาสตร์ เส้นทางเดินเท้าหรือเส้นทางจักรยานศึกษาทางวัฒนธรรม ป้ายสื่อความหมาย เป็นต้น ช่วยทำให้นักท่องเที่ยวมีความสะดวกสบาย และเกิดความประทับใจในการมาเที่ยวชมแหล่งท่องเที่ยว อย่างไม่รู้ลืม เนื่องจากประเทศไทยกำลังก้าวสู่สังคมผู้สูงอายุและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้พิการ

การออกแบบสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ของแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมควรเป็นไปตามแนวคิดอารยสถาปัตย์เพื่อสามารถให้บริการนักท่องเที่ยวผู้สูงอายุและผู้พิการได้อย่างเหมาะสม

๗. การบริหารจัดการด้านการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว แหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์บางแห่งอาจอยู่ใกล้ตัวเมืองขณะที่หลายแหล่งอยู่ในพื้นที่ห่างไกลเนื่องจากเป็นชุมชนโบราณหรือเป็นพื้นที่รกร้าง เช่นเดียวกับแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมส่วนใหญ่มักตั้งอยู่ในเขตชุมชนหรือตัวเมืองสามารถเข้าถึงได้ง่าย ซึ่งคณะบริหารแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม (DMO) ควรประสานงานหรือดำเนินการร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาด้านการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว โดยเฉพาะเส้นทาง และยานพาหนะในการนำพานักท่องเที่ยวจากตัวเมืองมายังแหล่งท่องเที่ยว ทั้งด้วยระบบขนส่งสาธารณะหรือรถส่วนบุคคลให้สามารถเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวที่สะดวก รวดเร็ว ปลอดภัย และกำหนดค่าบริการที่เป็นธรรมเพื่อดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมแหล่งท่องเที่ยวมากขึ้น

๘. การบริหารจัดการด้านการรักษาความปลอดภัย ความปลอดภัยของนักท่องเที่ยวทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และทรัพย์สิน เป็นการส่งเสริมภาพลักษณ์ที่ดีและสร้างความมั่นใจให้กับนักท่องเที่ยวในการเดินทางมาท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ซึ่งบางแห่งอยู่ห่างไกลแหล่งชุมชนและมีสภาพรกร้าง ดังนั้น คณะบริหารแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม (DMO) ควรร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และประชาชนในพื้นที่ดำเนินการในด้านการรักษาปลอดภัยให้กับนักท่องเที่ยว โบราณสถาน และวัตถุโบราณ โดยเฉพาะในการเดินทางมาท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมซึ่งส่วนใหญ่อยู่ใกล้แหล่งชุมชนแต่ในช่วงฤดูการท่องเที่ยวหรืองานประเพณีอาจมีนักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมากอาจทำให้เกิดเหตุความเสี่ยงด้านความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของนักท่องเที่ยวและประชาชนในพื้นที่

๙. การบริหารจัดการด้านการตลาด การตลาดแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ควรเน้นการทำให้กลุ่มนักท่องเที่ยวเป้าหมายได้รู้จัก ตัดสินใจและเข้ามาท่องเที่ยวยังแหล่งท่องเที่ยวโดยใช้ช่องทางการสื่อสารทางการตลาดทั้งที่เป็นของส่วนราชการสื่อมวลชนและสื่อสังคมออนไลน์ที่หลากหลาย

๑๐. การบริหารจัดการด้านนักท่องเที่ยว แหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์มักจะมีนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเยี่ยมชมหรือใช้บริการด้านการท่องเที่ยวจำนวนมาก โดยเฉพาะในช่วงที่จัดงานเทศกาลประจำปีวันหยุดนักขัตฤกษ์ซึ่งอาจก่อให้เกิดปัญหาผลกระทบต่อโบราณสถาน ปัญหาขยะมูลฝอย ปัญหาความปลอดภัย ปัญหาด้านการคมนาคม ปัญหาสิ่งอำนวยความสะดวกที่จัดเตรียมไว้ไม่พอเพียงต่อความต้องการของนักท่องเที่ยว และปัญหาอื่น ๆ^{๔๑}

ส่วนการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมควรคำนึงถึงการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์สิ่งดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยว เช่น วิถีชีวิต ความเชื่อ การแต่งกาย ภาษา อาหาร ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณีสิ่งก่อสร้าง รวมถึงการบริหารจัดการด้านสิ่งดึงดูดใจสิ่งอำนวยความสะดวกการรักษาความปลอดภัยการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว การตลาดและนักท่องเที่ยวดังนั้นหน่วยงานที่เป็น

^{๔๑} สำนักพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว กรมการท่องเที่ยว, แนวทางการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ทางประวัติศาสตร์ ทางวัฒนธรรม, หน้า ๕๗ – ๖๕.

เจ้าของหรือผู้บริหารแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมควรจัดตั้งคณะบริหารแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม (DMO) เพื่อร่วมกันจัดทำแผนบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว (DMP) รวมถึงการผลักดันแผนไปสู่การปฏิบัติให้บรรลุวิสัยทัศน์ด้านการท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพและส่งเสริมการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน โดยการจัดทำการบริหารตามแผนที่กล่าวแล้วก่อนหน้านี้

๒.๒.๓ แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม

การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ต้องพิจารณาควบคู่กัน ซึ่งการรักษามรดกทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม เป็นประโยชน์ทั้งด้านองค์ความรู้และการให้คุณค่าแก่สังคม ในขณะที่การพัฒนาการท่องเที่ยวนำไปสู่การเติบโตทางเศรษฐกิจและรายได้ของชุมชน การจัดหาแนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมจึงเป็นเรื่องสำคัญ ทั้งนี้แนวคิดหลักเพื่อใช้ในการจัดการ ประกอบด้วย แนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน และแนวคิดเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ซึ่งแต่ละแนวคิดจะประกอบด้วยกลยุทธ์และแนวทางสนับสนุนที่จะนำไปสู่การจัดการมรดกวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวเชิงมรดกวัฒนธรรมเป็นไปอย่างเหมาะสม

๑) แนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

แนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนมีจุดเริ่มต้นจากการที่องค์การสหประชาชาติ (UN) ได้จัดการประชุมสหประชาชาติในปี พ.ศ. ๒๕๑๕ และได้ข้อสรุปให้ประเทศสมาชิกหันมาสนใจสิ่งแวดล้อมมากขึ้นโดยมุ่งเน้นการพัฒนาประเทศควบคู่กับการรักษาสิ่งแวดล้อมและชุมชน ทั้งนี้การประชุมครั้งต่อมาในปีพ.ศ. ๒๕๓๕ ที่ประชุมได้ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการท่องเที่ยว เนื่องจากเห็นว่าการท่องเที่ยวมีส่วนเกี่ยวข้องกับปัญหาสิ่งแวดล้อม และโครงสร้างชุมชนต่างๆ ที่เกิดขึ้น จึงเป็นที่มาของแนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (Theobald, ๑๙๙๔) ต่อมากรอบแนวคิดนี้ได้ถูกพัฒนาโดย Swarbrooke (๑๙๙๙) เพื่อมุ่งเน้นการการรักษามรดกของการพัฒนาการท่องเที่ยวซึ่งนำไปสู่การเติบโตทางเศรษฐกิจ และการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม โดยแนวคิดนี้ตั้งอยู่บนคำจำกัดความว่าการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน คือการท่องเที่ยวซึ่งทำให้เศรษฐกิจเจริญงอกงาม แต่ต้องไม่ทำลายทรัพยากรซึ่งเกี่ยวกับการท่องเที่ยว และต้องไม่ส่งผลเสียต่อมูลค่าทางวัฒนธรรมของแหล่งท่องเที่ยว นั้น รวมถึงโครงสร้างทางสังคมของพื้นที่นั้นหลักการพัฒนาที่สำคัญของ Swarbrooke (๑๙๙๙) นั้นเน้นที่การพัฒนาที่ควบคู่กันไประหว่างการเติบโต และการรักษามูลค่าทางวัฒนธรรม โดยแนวคิดนี้จะเน้นการวางแผนและจัดการที่เหมาะสม เพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาจากการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรม หรือวิถีชีวิตของชุมชนซึ่งรวมถึงด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ทั้งนี้การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ดีไม่ควรที่จะมองมรดกทางวัฒนธรรมหรือแหล่งท่องเที่ยวเป็นเพียงแค่สินค้าที่จะนำรายได้เข้าสู่ประเทศ หากแต่ควรมองแหล่งท่องเที่ยวดังกล่าวให้เสมือนมรดกของคนทั้งประเทศที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ไว้ให้คงอยู่ต่อไป

งานศึกษาในช่วงห้าปีที่ผ่านมาได้กล่าวถึงการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมากขึ้น Ivanovic (๒๐๐๘) และ CooperFletcher,Fyall Gilbert และ Wanhill (๒๐๐๘) กล่าวว่า วัฒนธรรมและมรดกทางวัฒนธรรมเป็นรูปแบบการพัฒนาในการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นใหม่โดยแหล่งท่องเที่ยวรวมถึงกิจกรรมต่างๆ มีบทบาทสำคัญในการดึงดูดนักท่องเที่ยวและผู้เข้าชม ซึ่งการ

ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะเน้นการเดินทางไปสู่ประสบการณ์และกิจกรรมการมีส่วนร่วมในวิถีชีวิตที่อาจพบเห็นได้ยากในชีวิตประจำวัน (Goeldner&Ritchie, ๒๐๐๙) ทั้งนี้ Ismail (๒๐๐๘) เสนอแบบจำลองเพื่อการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนโดยมุ่งเน้นทั้งประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่ชุมชนจะได้รับจากการจ้างงานและรายได้ที่สูงขึ้นควบคู่ไปกับการคงไว้ซึ่งสภาพแวดล้อมวิถีชีวิตแบบเดิมที่สามารถสนองความต้องการของชุมชนทั้งในปัจจุบันและในอนาคต ซึ่งสอดคล้องกับ Ximba (๒๐๐๙) ซึ่งเสนอว่าพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมควรเน้นความเข้าใจวัฒนธรรม และการมีส่วนร่วมในประสบการณ์ทางวัฒนธรรมทั้งทางด้านภูมิปัญญา ความงามจิตวิทยา และความรู้สึก ภายใต้แนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน จะมุ่งเน้นการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้เป็นแหล่งเรียนรู้และสร้างความประทับใจพร้อมกับสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อเป็นแรงผลักดันให้ช่วยกันอนุรักษ์สืบทอดและถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรม ซึ่งจะเป็นการคงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ของชุมชน

๒) แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์

แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์มีที่มาจากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยมีจุดเริ่มต้นจากในแถบทวีปยุโรปซึ่งจะเน้นการท่องเที่ยวเพื่อเป็นประสบการณ์ และการเพิ่มพูนความรู้ Raymond และ Richards ซึ่งเป็นสมาชิกของสมาคมเพื่อการศึกษาการท่องเที่ยวและสันทนาการ (ATLAS) ได้ให้คำจำกัดความการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์อย่างเป็นทางการ ว่าเป็นการท่องเที่ยวที่เน้นการมีส่วนร่วมในวัฒนธรรมของชุมชนผ่านทางกิจกรรมและประสบการณ์ที่ได้รับ (Wurzbarger, Aagesen, Pattakos, & Pratt, ๒๐๐๙) ในขณะเดียวกัน แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ได้รับการสนับสนุนโดยองค์กร UNESCO โดยมุ่งเน้นการพัฒนา และสร้างเครือข่ายเมืองสร้างสรรค์ซึ่งส่งเสริมความรู้ความเข้าใจวัฒนธรรมอัตลักษณ์ของแต่ละชุมชนผ่านประสบการณ์ นอกจากนี้ จะเห็นได้ว่าแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ได้รับความนิยมมากขึ้น เนื่องจากนักท่องเที่ยวได้มีปฏิสัมพันธ์ ได้ความรู้ ได้รับคุณค่า พร้อมได้รับความเพลิดเพลินจากการท่องเที่ยวในบริบทของมรดกทางวัฒนธรรม ทั้งนี้ แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบสร้างสรรค์จะเน้นที่การสะท้อนถึงควมมีชีวิต วิถีชีวิต และการถ่ายทอดอย่างเป็นรูปธรรมจนทำให้สถานที่ดังกล่าวเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจ

๓) แบบจำลองการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

จากความสำคัญและแนวคิดเบื้องต้นที่จะนำไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม นำมาสู่การวางแผนการจัดการ และการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยว ตลอดจนการวางแผนกลยุทธ์การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้เหมาะสมกับประเทศไทย จากการศึกษาของ Bywater (๑๙๙๓) ได้แยกประเภทนักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมออกเป็น ๓ ประเภท

๑. นักท่องเที่ยวตามแรงกระตุ้นทางวัฒนธรรม (Culturally Motivated) หมายถึง ผู้ที่เดินทางท่องเที่ยวด้วยเหตุผลทางวัฒนธรรม นักท่องเที่ยวกลุ่มนี้มีความสนใจที่จะเรียนรู้ศึกษาวัฒนธรรมและมีพฤติกรรมที่จะพักอยู่ในแหล่งท่องเที่ยวเป็นระยะเวลานาน

๒. นักท่องเที่ยวตามแรงบันดาลใจทางวัฒนธรรม (Culturally Inspired) หมายถึง ผู้ที่ถูกดึงดูดใจด้วยศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นที่รู้จักหรือได้รับการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อ รูปภาพโดย

นักท่องเที่ยวประเภทนี้จะใช้ระยะเวลาที่จะพักอยู่ในแหล่งท่องเที่ยว น้อยกว่าประเภทแรก แต่มีโอกาสที่จะเดินทางกลับมายังสถานที่ท่องเที่ยวอีกครั้งในอนาคต

๓. นักท่องเที่ยวตามแรงดึงดูดทางวัฒนธรรม (Culturally Attracted) หมายถึง ผู้ที่มีความสนใจในกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้น โดยนักท่องเที่ยวประเภทนี้จะมีระยะเวลาในการท่องเที่ยว น้อย อาจจะเป็นในลักษณะเยี่ยมชมมากกว่าการพักอาศัย

ทั้งนี้ Smith (๒๐๐๓) ได้จัดประเภทและพฤติกรรมนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ดังนี้

ประเภทนักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	สถานที่และกิจกรรมที่สนใจ
นักท่องเที่ยวแหล่งมรดก (Heritage Tourist)	ปราสาท พระราชวัง บ้านโบราณ แหล่งโบราณคดีอนุสาวรีย์
นักท่องเที่ยวศิลปะ (Arts Tourist)	โรงละคร การแสดงคอนเสิร์ต เทศกาล งานประเพณี
นักท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (Creative Tourist)	ถ่ายภาพ วาดภาพ เครื่องปั้น ทำอาหาร หัตถกรรม
นักท่องเที่ยววัฒนธรรมเมือง (Urban Cultural Tourist)	แหล่งประวัติศาสตร์แหล่งอุตสาหกรรม
นักท่องเที่ยววัฒนธรรมชนบท (Rural Cultural Tourist)	การท่องเที่ยวเชิงเกษตร ชุมชน ฟาร์ม พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติภูมิทัศน์
นักท่องเที่ยววัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น (Indigeneous Cultural Tourist)	ชาวเขา ทะเลทราย เดินป่า ศูนย์วัฒนธรรม ศิลปะและหัตถกรรม
นักท่องเที่ยววัฒนธรรมทันสมัย (Popular Cultural Tourist)	สวนสนุก ห้างสรรพสินค้า การแสดงคอนเสิร์ต งานแข่งขันกีฬา

การแบ่งประเภท และลักษณะของนักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมดังที่กล่าวมาข้างต้น ทำให้ทราบถึงลักษณะและความต้องการของนักท่องเที่ยว เพื่อใช้เป็นแนวทางในการกำหนดกลยุทธ์ตอบสนองความต้องการอันจะนำไปสู่การสร้างรายได้ให้แหล่งท่องเที่ยว ควบคู่ไปกับการส่งเสริมความรู้ความเข้าใจ และการรักษาวัฒนธรรมของชุมชนให้คงไว้ทั้งนี้ Garrod และ Fyall (๑๙๙๘) ได้เสนอแบบจำลองการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเพื่อนำไปสู่การพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนดังแสดงโดยภาพที่ ๑

ภาพที่ ๑ แบบจำลองการจัดการแหล่งท่องเที่ยว
ที่มา: Garrod and Fyall (๑๙๙๘)

๒.๒.๔ การตลาดและการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว

การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนจะสามารถสำเร็จได้จะต้องอาศัยกลยุทธ์ทางการตลาดและการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว เพื่อสนองความต้องการระหว่างนักท่องเที่ยวกับผู้ให้บริการหรือผู้ประกอบการ ทั้งนี้ การทำการตลาดการท่องเที่ยวในแต่ละแหล่งนั้นมีความแตกต่างด้านการบริการที่นักท่องเที่ยวได้รับ ซึ่งอาจจะเป็นสิ่งสามารถจับต้องได้ หรือไม่สามารถจับต้องได้ ซึ่งโดยขั้นตอนการตลาดและการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวคำนึงถึงปัจจัย ดังต่อไปนี้

๑) ผลลัพธ์ที่จะสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว ก่อนการพัฒนาการตลาดทางด้านการท่องเที่ยว ผู้ประกอบการหรือผู้จัดการแหล่งท่องเที่ยวควรทราบถึงความต้องการของนักท่องเที่ยว เช่น นักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมส่วนมากเน้นที่ความรู้ ความประทับใจ ความสุนทรีย์ ประสบการณ์ ฯลฯ ดังนั้น แหล่งท่องเที่ยวควรมีความโดดเด่น และมีเอกลักษณ์เพื่อให้ให้นักท่องเที่ยวได้รับประโยชน์ และสนองความต้องการสูงสุด ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวจะผลักดันการตลาดของแหล่งท่องเที่ยว ทั้งจากการโฆษณาปากต่อปาก และการกลับมาเยือนอีกครั้ง นอกจากนี้ การสร้างตราสินค้าแหล่งท่องเที่ยว (Destination Branding) เพื่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว เป็นกลยุทธ์ทางการตลาดที่สำคัญในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เนื่องด้วยแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแต่ละพื้นที่ของประเทศไทยมีความแตกต่างกัน มีอัตลักษณ์และมีศักยภาพที่จะสามารถดึงดูดความสนใจและชวนให้นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศมาเยี่ยมชม

๒) การส่งเสริมการตลาดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การส่งเสริมการตลาดเป็นกลยุทธ์ที่จะทำให้ให้นักท่องเที่ยวรับรู้ และสนใจเยือนแหล่งท่องเที่ยว ดังนั้น การส่งเสริมการตลาด เช่น การให้ข้อมูลข่าวสารผ่านสื่อ การโฆษณา การประชาสัมพันธ์ หรือ การพูดแบบปากต่อปากเพื่อกระตุ้นให้นักท่องเที่ยวสนใจและต้องการท่องเที่ยว การนำเสนอที่น่าสนใจและสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวให้สนใจการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบยั่งยืน อาจเป็นการประชาสัมพันธ์ การจัดตั้งศูนย์บริการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม หรือการจัดนิทรรศการภาพถ่าย การใช้สื่อมัลติมีเดียปฏิสัมพันธ์เพื่อการประชาสัมพันธ์ส่งเสริมแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และแนวคิดการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมให้คงอยู่สืบเนื่องต่อไป (Goway, ๑๙๙๙) ซึ่งการเลือกใช้สื่อประชาสัมพันธ์จะนำจุดเด่นของแหล่งท่องเที่ยว

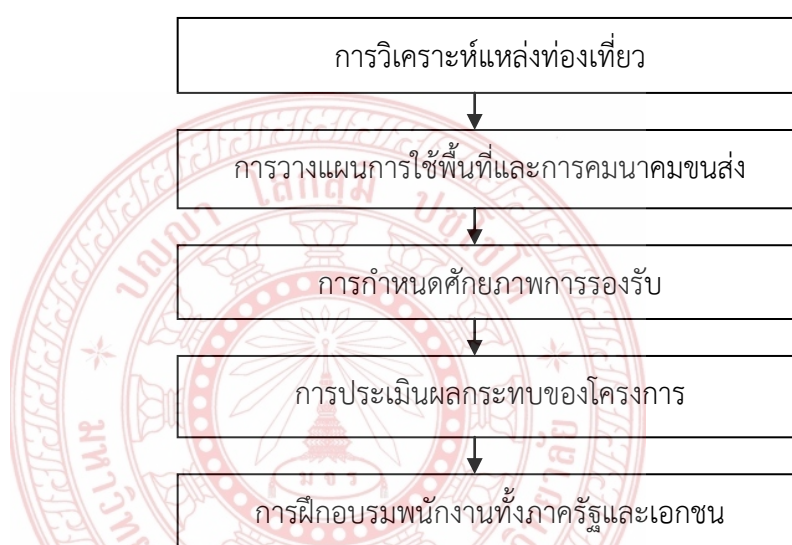
ตลอดจนวิธีในการดำเนินชีวิตเป็นจุดขาย (Brand Idea) และการสื่อสารไปยังนักท่องเที่ยว (Brand Communication) เพื่อสร้างการรับรู้ (Brand Awareness) และสัมผัสประสบการณ์ (Brand Experience) จนเป็นกระบวนการท่องเที่ยว

๒.๒.๕ การวางแผนโครงการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว

ขั้นตอนการวางแผนโครงการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ประกอบด้วยกระบวนการ

ภาพที่ ๒

ภาพที่ ๒ การวางแผนพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว

ขั้นตอนสำคัญของการวางแผนพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเริ่มจากการวิเคราะห์แหล่งท่องเที่ยว ซึ่งรวมถึงความพร้อมของแหล่งท่องเที่ยวที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนา การปรับปรุง และความน่าสนใจของแหล่งท่องเที่ยวนั้นว่าเพียงพอที่จะดึงดูดใจนักท่องเที่ยวให้เดินทางไปยังแหล่งท่องเที่ยวนั้นหรือไม่ คุณค่าของแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นอย่างไร ซึ่งรวมถึงภาพรวมด้านความสวยงาม ลักษณะเด่น อัตลักษณ์ความเก่าแก่ทางประวัติศาสตร์ความสำคัญทางศาสนา สภาพภูมิทัศน์ และวิถีชีวิต นอกจากนี้ประเด็นของความพร้อมทางด้านความสะดวกซึ่งรวมถึงทั้งความสะดวกในการเข้าถึงและสิ่งอำนวยความสะดวกเป็นสิ่งสำคัญในการวางแผนการใช้พื้นที่และการกำหนดศักยภาพรองรับแหล่งท่องเที่ยว ในการกำหนดศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวนั้น ประเด็นสำคัญคือต้องสามารถจัดการสิ่งอำนวยความสะดวกเบื้องต้น เช่น ถนนไฟฟ้า น้ำประปา การกำจัดขยะ ระบบสื่อสารคมนาคม ลานจอดรถ ที่พักโรงแรม ร้านอาหาร และร้านขายของที่ระลึกให้พอเพียงกับจำนวนนักท่องเที่ยว รวมถึงต้องควบคุมจำนวนนักท่องเที่ยวไม่ให้เกินความสามารถที่จะรองรับได้ ซึ่งรวมถึงการประเมินผลกระทบจากการเพิ่มขึ้นของจำนวนนักท่องเที่ยวในพื้นที่ดังกล่าวตลอดจนปัญหาและผลกระทบที่จะตามมาจากการพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่

ประเด็นพื้นฐานที่สำคัญประเด็นหนึ่งที่จะนำไปสู่การวางนโยบายการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เหมาะสมคือการประเมินผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้นจากการพัฒนาการท่องเที่ยวทั้งนี้ การสร้างหลักเกณฑ์และตัวบ่งชี้ในการประเมินผลกระทบขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการพัฒนาการท่องเที่ยวของแต่ละฝ่ายซึ่งจะต้องมีการประเมินผลกระทบของการพัฒนาการท่องเที่ยวร่วมกัน (Butler, ๑๙๙๙) โดยหลักเกณฑ์การประเมินผลกระทบนั้นแบ่งเป็นผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน ผลกระทบต่อคุณค่าทางวัฒนธรรมและผลกระทบต่อการเสริมสร้างลักษณะเด่นอัตลักษณ์ของชุมชนและพื้นที่ ผลกระทบต่อการดำรงรักษามรดกทางวัฒนธรรม เพื่อนำไปสู่การวางแผนนโยบายที่สมดุล และแนวทางการจัดการเพื่อควบคุมผลกระทบจากการท่องเที่ยวอันจะนำไปสู่การก่อให้เกิดผลประโยชน์สุทธิที่สูงสุดต่อพื้นที่

นอกจากนี้ ขั้นตอนการวางแผนการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวควรจะรวมถึงการฝึกอบรมคนในพื้นที่ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชนในท้องถิ่น ให้รับรู้และมีส่วนร่วมในการดูแลแหล่งท่องเที่ยว ทั้งนี้การพัฒนาบุคลากร การให้ความรู้และการฝึกอบรมเพื่อให้บุคลากรที่เกี่ยวข้องมีความรู้ มีแนวคิดและวิธีปฏิบัติในการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน นับว่าเป็นแนวทางในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

๒.๒.๖ โครงสร้างองค์กรและการจัดการท่องเที่ยว

การจัดการโครงสร้างองค์กรและการจัดการที่เหมาะสมเป็นส่วนประกอบที่สำคัญในการที่จะกำหนดทิศทางของการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ยั่งยืน โดยทั่วไปแล้วจะสามารถสรุปโครงสร้างองค์กรและการจัดการสำหรับการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยจะมุ่งเน้นที่การประสานงานกับองค์กรปกครองท้องถิ่น และหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องที่เกี่ยวข้องส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวในท้องถิ่นต้องนำการท่องเที่ยวขยายเศรษฐกิจในท้องถิ่น เพื่อที่จะร่วมกันหาจุดเด่นหรืออัตลักษณ์ที่จะเป็นจุดประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยว นอกจากนี้การสนับสนุนการมีส่วนร่วมและการสร้างเครือข่ายพัฒนาการท่องเที่ยวกับท้องถิ่นเพื่อที่จะร่วมกันวิเคราะห์หรือแก้ไขปัญหาและข้อขัดแย้งในผลประโยชน์ที่ต่างกันเป็นอีกแนวทางที่มีความจำเป็นต่อการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนอีกด้วย

๒.๒.๗ การดำเนินการโครงการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว

ตามข้อเสนอของกรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่นกระทรวงมหาดไทย (๒๕๕๐) การดำเนินการโครงการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว มีหลักการดำเนินการที่สำคัญ ๔ ด้านซึ่งประกอบด้วย

๑. การเร่งพัฒนา บุคลากร พื้นฟูมรดก และสินทรัพย์ทางวัฒนธรรม เพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวใหม่เพื่อสร้างรายได้ให้กับชุมชนโดยส่งเสริมบทบาทการมีส่วนร่วมของเอกชนเพื่อที่จะรักษาแหล่งท่องเที่ยวและวิถีชีวิตให้อยู่สภาพเดิมอย่างยั่งยืน

๒. การเพิ่มความหลากหลายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมรูปแบบต่างๆ ทั้งการท่องเที่ยวแหล่งมรดก การท่องเที่ยวศิลปะ การท่องเที่ยววัฒนธรรมเมือง การท่องเที่ยววัฒนธรรมชนบท รวมถึงการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์และภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย

๓. การเพิ่มสิ่งอำนวยความสะดวก การวางแผนด้านความปลอดภัย สุขอนามัย และสวัสดิการของนักท่องเที่ยวทุกกลุ่ม ทุกเพศ ทุกวัย

๔. การส่งเสริมความเชื่อมโยง ความร่วมมือกับหน่วยงานในท้องถิ่นและประชาชนในชุมชนเพื่อที่จะสร้างกิจกรรมท่องเที่ยวพัฒนาคุณภาพการบริการท่องเที่ยว รวมถึงการประชาสัมพันธ์ของการท่องเที่ยวท้องถิ่นในรูปแบบต่างๆ

การวางแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงมรดกทางวัฒนธรรมเป็นหนึ่งในยุทธศาสตร์ที่ต้องพัฒนาในประเทศไทยเพราะนอกจากการท่องเที่ยวจะเป็นอุตสาหกรรมหลักที่สร้างรายได้และนำเงินตราต่างประเทศเข้าสู่ประเทศไทยแล้วการท่องเที่ยวยังก่อให้เกิดการสร้างอาชีพสืบเนื่องจากการท่องเที่ยว เช่น การผลิตหัตถกรรมพื้นบ้านหรือการให้บริการด้านต่างๆ นับได้ว่าการท่องเที่ยวมีบทบาทในการกระตุ้นให้เกิดการผลิตและการนำทรัพยากรของประเทศมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดอย่างไรก็ดีเนื่องจากสถานการณ์ตลาดการท่องเที่ยวในปัจจุบันมีการแข่งขันอย่างรุนแรงประเทศไทยจึงควรส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยให้ความสำคัญกับการใช้วัฒนธรรม เป็นจุดขายในการแข่งกับแหล่งท่องเที่ยวทั่วโลก ทั้งนี้ประเทศไทยมีแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนอกจากนี้ยังมีมรดกทางวัฒนธรรมอีกจำนวนมาก เช่น ปราสาท พระราชวัง วัด โบราณสถาน โบราณวัตถุประเพณี และวิถีการดำเนินชีวิต ทั้งนี้หัวใจสำคัญของการวางแผนพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้มีการเติบโตอย่างยั่งยืน คือการรักษาสมดุลระหว่างการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม และการส่งเสริมพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ซึ่งจะสำเร็จลุล่วงไปได้จะต้องอาศัยความร่วมมือกันจากทุกฝ่ายทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรอิสระ และชุมชน ขั้นตอนของการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเพื่อนำไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนนั้นประกอบด้วยการตลาดที่จะต้องตอบสนองความต้องการและสร้างความพึงพอใจให้นักท่องเที่ยว การวางแผนโครงการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ซึ่งรวมถึงการวางแผนการใช้พื้นที่การวางแผนการขนส่ง การประเมินผลกระทบและศักยภาพในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม นอกจากนี้ยังรวมถึงการจัดการโครงสร้างองค์กรและการจัดการที่เหมาะสมต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และการดำเนินโครงการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งรวมถึงการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ เพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมพร้อมกับการอนุรักษ์พัฒนาวัฒนธรรมให้ยั่งยืนในระยะยาวต่อไป

๒.๓ แนวคิดการพัฒนาตัวชี้วัดจิตสำนึกสาธารณะของการท่องเที่ยว

๒.๓.๑ แนวคิดการพัฒนาตัวชี้วัดของจิตสำนึกสาธารณะ

แนวความคิดในการแสวงหาเครื่องมือการวัดองค์ประกอบ ตัวชี้วัด และแนวทางพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะโดยให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดตัวชี้วัดด้วยตนเองมากยิ่งขึ้น ดังนั้นจึงเกิดแนวความคิดการพัฒนาตัวชี้วัดใน ๒ แนวทางภายใต้มุมมองการวิเคราะห์ที่แตกต่างกันขึ้น คือ^{๔๒}

^{๔๒} สมศรี ศิริขวัญชัย, “การสร้างตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตจากมุมมองของประชาชนในหมู่บ้านจัดสรร”, วารสารสาธารณสุขและการพัฒนา, (ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๒ ๒๕๔๘): ๖๑ – ๗๗.

๑. มุมมองการวิเคราะห์แบบแคบ (Tightperspective) เป็นแนวทางการพัฒนาตัวชี้วัดที่ใช้กันอย่างแพร่หลายมาแต่เดิมเป็นแนวทางที่มุ่งเน้นกระบวนการเชิงประจักษ์ โดยผ่านการพัฒนา/การวิเคราะห์ในเชิงปริมาณ ดังนั้น กระบวนการทางข้อมูลจึงเป็นเงื่อนไขสำคัญในเรื่องความถูกต้องแม่นยำ ซึ่งวิธีการนี้แม้ว่าจะมีความน่าสนใจตรงที่สามารถวัดค่าในสิ่งที่ต้องการวัดได้ชัดเจน แต่มีจุดอ่อนที่สำคัญ คือ

- เป็นการวิเคราะห์แบบแยกส่วน ทั้งนี้เพื่อให้สามารถระบุผลอย่างเฉพาะเจาะจงในเชิงปริมาณได้จึงมักขาดการคำนึงถึงปัจจัยๆ ที่เกี่ยวข้อง

- ความไม่สมบูรณ์ของข้อมูล เช่น ไม่อาจบ่งชี้ผลการประเมิน/การวัดอันเกิดจากปฏิกิริยาร่วมของปัจจัยหลายชนิดพร้อมกันได้

- ข้อจำกัดการมีส่วนร่วมของจิตสาธารณะ เนื่องจากความยุ่งยากและซับซ้อนในระเบียบวิธีการวิจัยและชุดภาษาที่ใช้ในการสื่อสาร และโดยที่แนวทางนี้เน้นเป้าหมายในภาพรวมของสภาพระดับการพัฒนาคุณภาพ ประชากรในช่วงเวลาขณะหนึ่ง ซึ่งในการพัฒนาตัวชี้วัดที่ผ่านมายังไม่สามารถสะท้อนความเป็นจริงได้อย่างเพียงพอ จำเป็นต้องมีการผนวกมิติอื่นๆ ที่กว้างขวางขึ้น เช่น มิติด้านสังคม สิ่งแวดล้อม และการมีส่วนร่วมให้ครบถ้วนมากกว่าที่เป็นอยู่

๒. มุมมองการวิเคราะห์แบบกว้าง (Broad perspective) เป็นมุมมองที่มองปัจจัยหลายปัจจัยมาวิเคราะห์ร่วมกันอย่างเป็นพลวัตภายใต้โครงสร้างและบริบททางสิ่งแวดล้อมเศรษฐกิจ และสังคม ซึ่งอาจมีความแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ แต่ละชุมชน และแต่ละกลุ่มคน นอกจากนี้ ยังให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ข้อค้นพบท้องถิ่น และการมีส่วนร่วมของประชาชนในฐานะของแหล่งข้อมูลสำคัญที่จะช่วยในการสะท้อนให้เห็นถึงปฏิสัมพันธ์ที่ซับซ้อนและเป็นพลวัตของปัจจัยที่ศึกษาภายใต้มุมมองนี้จึงเป็นการพัฒนาตัวชี้วัดในรูปแบบใหม่ที่มีประชาชนเป็นผู้กำหนดหรือบ่งบอกถึง“การมีจิตสำนึกสาธารณะที่ดี” ของเขาเอง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ประชาชนในแต่ละกลุ่ม แต่ละพื้นที่ที่จะเป็นผู้กำหนดตัวชี้วัดของเขาเอง ซึ่งไม่จำเป็นต้องนำมาเปรียบเทียบกับตัวบ่งชี้ของที่อื่นๆ ก็ได้ ทั้งนี้เพราะการให้น้ำหนักและความสำคัญของตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตของประชาชนในแต่ละพื้นที่ย่อมมีความแตกต่างกัน แนวทางนี้จะก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และพัฒนา ที่จะช่วยกระตุ้นให้สังคมหันมาสนใจกับสภาพรอบตัวของเขาเองมากขึ้น ทำให้เกิดพลังสร้างสรรค์ของคนในสังคมให้หันมาพัฒนาสังคมร่วมกัน Chris Roche (1999)^{๔๓} ได้แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างของคุณสมบัติของตัวชี้วัดที่แตกต่างกันอันเนื่องมาจากมุมมองในการวิเคราะห์ทั้ง ๒ แนวทาง ดังตารางต่อไปนี้

^{๔๓} อ้างถึงใน เดชรัต สุขกำเนิด และคณะ, การประเมินผลกระทบทางสุขภาพเพื่อการสร้างนโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพ : แนวคิด แนวทาง และแนวปฏิบัติ, (นนทบุรี : สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข, ๒๕๕๕), หน้า ๔๑-๔๒.

ตารางที่ ๑ คุณลักษณะของตัวชี้วัดในมุมมองการวิเคราะห์ที่แตกต่างกัน

คุณลักษณะของ SMART indicators สำหรับมุมมองการวิเคราะห์ตามแนวทางแรก	คุณลักษณะของ SPICED indicators สำหรับมุมมองการวิเคราะห์ตามแนวทางที่ ๒
S = Specific ตัวชี้วัดต้องสะท้อนถึงสิ่งที่โครงการต้องการ เปลี่ยนแปลงหรือสร้างผลกระทบโดยตรง โดย พยายามหลีกเลี่ยงผลกระทบที่เกิดจากปัจจัยอื่นๆ ประกอบ	S = Subjective ตัวชี้วัดต้องสะท้อนจากประสบการณ์หรือทัศนะ ของผู้ให้ข้อมูล ซึ่งจะทำให้เห็นถึงมุมมองที่ กว้างขวางและแตกต่างกันเกี่ยวกับผลกระทบของ โครงการ
M = Measurable and unambiguous ตัวชี้วัดต้องถูกระบุไว้อย่างชัดเจน วัดค่าได้ชัดเจน สามารถเปรียบเทียบได้ระหว่างกลุ่ม และ ช่วงเวลา	P = Participatory ตัวชี้วัดต้องได้รับการพัฒนาจากพื้นที่ที่ได้รับ ผลกระทบรวมถึงการมีส่วนร่วมของผู้ที่มีส่วน เกี่ยวข้องกับโครงการ
A = Attainable and sensitive ตัวชี้วัดควรสะท้อนในสิ่งที่สามารถเปลี่ยนแปลง ได้จากการดำเนินโครงการและสามารถสะท้อน ถึงความอ่อนไหวจากการเปลี่ยนแปลง คุณลักษณะของโครงการ	I = Interpret and communicable ตัวชี้วัดต้องสามารถอธิบายหรือสื่อความหมาย ของตัวชี้วัดตามทัศนะของกลุ่มต่างๆ เพื่อให้เกิด การสื่อสารกันได้
R = Relevant and easy to collect ตัวชี้วัดต้องสามารถจัดเก็บและรวบรวมได้ง่าย โดยใช้เวลาและต้นทุนที่สมเหตุสมผลและต้อง สะท้อนกับผลกระทบที่เกิดจากโครงการ	C = Cross-check and compare ตัวชี้วัดมีความถูกต้องของข้อมูลจะต้องได้รับการ ตรวจสอบ โดยการเปรียบเทียบระหว่างดัชนีชี้วัด ผู้ให้ข้อมูล วิธีการ และผู้ประเมินที่แตกต่างกัน
T = Time bound ตัวชี้วัดควรแสดงหรืออธิบายถึงช่วงเวลาที่เกิด การเปลี่ยนแปลงนั้นได้	E = Empowering กระบวนการกำหนดตัวชี้วัดและการประเมินต้อง เป็นไปในทิศทางที่เสริมอำนาจของประชาชน โดย สนับสนุนให้กลุ่มต่างๆ ได้สะท้อนให้เห็นถึงความ เปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับตนเอง
	D = Diverse and disaggregate ควรมีความพยายามในการหาตัวชี้วัดที่แตกต่าง กันในแต่ละกลุ่มประชากร เช่น แบ่งตามเพศหรือ แบ่งตามอายุ และควรมีการบันทึกในลักษณะที่ ชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างที่เกิดขึ้นในแต่ละ ช่วงเวลา

ที่มา : ดัดแปลงจาก Roche C., (1999 อ้างถึงใน เดชรัตน์ สุขกำเนิดและคนอื่นๆ. ๒๕๔๕)

แนวทางการพัฒนาตัวชี้วัดในปัจจุบัน ได้ให้ความสำคัญในการพัฒนา โดยผสมผสานการ ใช้มุมมองการวิเคราะห์แบบกว้างควบคู่ไปกับมุมมองแบบแคบ เพื่อให้ได้ดัชนีที่มีคุณภาพ สะท้อนความ เป็นจริงมากขึ้น อย่างไรก็ตามไม่ว่าจะใช้วิธีวิทยาภายใต้มุมมองใดนั้น ประเด็นสำคัญอยู่ที่ผู้พัฒนา/ผู้มี ส่วนเกี่ยวข้องจำเป็นต้องทำความเข้าใจในวัตถุประสงค์และคุณสมบัติของตัวชี้วัดในแต่ละมุมมองให้ดี เพื่อให้สามารถเลือกใช้วิธีพัฒนาตัวชี้วัดได้อย่างเหมาะสม

๒.๓.๒ การพัฒนาตัวชี้วัดจิตสำนึกสาธารณะ

หลักวิธีการพื้นฐานของพัฒนาตัวชี้วัดโดยทั่วไป ประกอบด้วยกระบวนการ ๒ ขั้นตอน คือ

๑. ขั้นตอนการพัฒนาตัวชี้วัด มีหลักในการพัฒนา ๔ ประการคือ การกำหนดนิยามของ ตัวชี้วัด โดยใช้หลักการนิยามเชิงทฤษฎีการนิยามเชิงประจักษ์ และเชิงปฏิบัติการ การคัดเลือกตัวแปร ที่เป็นองค์ประกอบของสิ่งที่มุ่งศึกษา โดยอาศัยข้อเสนอทางทฤษฎีเอกสารต่างๆ หรือการลงความเห็น ของผู้เชี่ยวชาญ,การกำหนดวิธีรวมตัวแปร โดยทั่วไปมักจะใช้กันอยู่ ๒ วิธี คือ การรวมทางพีชคณิต (additive) และการรวมแบบทวีคูณ (multiplicative) และการกำหนด (ถ่วง) น้ำหนักความสำคัญ ของตัวแปร ซึ่งทำได้ ๒ วิธี คือ กำหนดน้ำหนักความสำคัญของตัวแปรให้เท่ากัน (equal weight) และให้ต่างกัน (differential weight) ซึ่งอาจใช้วิธีการพิจารณาตัดสินโดยผู้เชี่ยวชาญ (expert judgement) โดยพิจารณาจากเวลา (time taken) หรือค่าใช้จ่าย (cost) ของการกระทำกิจกรรม ใดๆ ที่เกี่ยวข้องกับตัวแปรนั้น หรือวิธีการใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์ (empirical data) ด้วยวิธีการ วิเคราะห์ทางสถิติก็ได้

๒. ขั้นตอนการตรวจสอบคุณภาพของตัวชี้วัด เป็นขั้นตอนสำคัญที่จะได้มาซึ่งตัวชี้วัด แนวคิดเดิมนั้น ดำเนินการบนพื้นฐานหลักการทางทฤษฎีโดยแนวทางนี้ตัวชี้วัดที่พัฒนาขึ้นจะอิงบน พื้นฐานแนวคิดทฤษฎีที่อาศัยเทคนิควิธีทางสถิติเป็นเครื่องมือในการตรวจสอบคุณภาพปัจจุบันการ ตรวจสอบคุณภาพตัวชี้วัดภายใต้แนวทางนี้ มีวิธีวิทยาการวิเคราะห์ที่ก้าวหน้ามากขึ้น ส่วน กระบวนการพัฒนาตัวชี้วัดภายใต้มุมมองการวิเคราะห์อย่างกว้าง มีความพยายามในการพัฒนา เครื่องมือ/วิธีการพัฒนาตัวชี้วัดที่หลากหลายมากขึ้น โดยเฉพาะเครื่องมือที่สนับสนุนการมีส่วนร่วม ของประชาชน เช่น การวิจัยปฏิบัติการ (Action Research) การประเมินสถานะชนบทอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal-PRA) การวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Action Research-PAR) เป็นต้น วิธีการเหล่านี้เป็นวิธีการส่งเสริมให้ผู้เกี่ยวข้องในกระบวนการ ได้ เกิดการเรียนรู้ร่วมกันแบบมีปฏิสัมพันธ์จากการกระทำ (Interactive learning through action) ซึ่ง จะนำไปสู่การจัดการความรู้เรื่องจิตสำนึกสาธารณะ

องค์ประกอบของจิตสาธารณะจะต้องพิจารณาจากความรู้ความเข้าใจหรือพฤติกรรมที่ แสดงออกถึงลักษณะดังนี้

๑. การหลีกเลี่ยงการใช้หรือการกระทำที่จะทำให้เกิดความชำรุดเสียหายต่อของส่วนรวมที่ ใช้ประโยชน์ร่วมกันของกลุ่ม และการถือเบ็ดหนาทึบที่จะมีส่วนรวมในการดูแลรักษาของส่วนรวมใน วิธีที่ตนสามารถทำได้

๒. การเคารพสิทธิในการใช้ของส่วนรวมที่ใช้ประโยชน์ร่วมกันของกลุ่ม โดยไม่ยึดครอง ของส่วนรวมนั้นเป็นของตนเอง ตลอดจนไม่ปิดกั้นโอกาสของบุคคลอื่นที่จะใช้ของส่วนรวมนั้น

การแบ่งนิยามออกเป็น ๓ องค์ประกอบและ ๖ ตัวชี้วัด^{๔๔} ดังนี้

องค์ประกอบและตัวชี้วัดพฤติกรรมที่แสดงออกถึงการมีจิตสาธารณะ

องค์ประกอบ	ตัวชี้วัด
๑. การหลีกเลี่ยงการใช้อหรือการกระทำที่จะทำให้ เกิดความชำรุดเสียหายต่อสวนรวม□	๑.๑ การดูแลรักษา ๑.๒ ลักษณะของการใช้
๒. การถือปณหนาที่จะมีสวนรวมในการดูแล	๒.๑ การทำตามหนาที่ถูกกำหนด ๒.๒ การรับอาสาที่จะทำบางสิ่งบางอย่างเพื่อ สวนรวม ๒.๓ การทำกิจที่ปณประโยชน์ต่อสวนรวมปณ กิจที่หนี่ง
๓. การเคารพสิทธิในการใช้อของสวนรวม	๓.๑ ไม่นำของสวนรวมมาปณของตนเอง ๓.๒ แบ่งปณหรือเปิดโอกาสให้ผู้อื่นได้อใช้ของ สวนรวม

๒.๓.๓ การพัฒนาตัวชี้วัดการท่องเที่ยว

การพัฒนาตัวชี้วัดการท่องเที่ยวนั้น จำเป็นต้องอาศัยแนวคิดอื่นๆ มาใช้ในการพิจารณาประกอบ เช่น การใช้แนวคิดชื่อเสียงองค์กร (Corporate reputation) ชื่อเสียงองค์กร คือ การประเมินความสม่ำเสมอหรือความมั่นคงของคุณลักษณะที่ทุกคนสามารถจับต้องได้อย่างเป็นรูปธรรมผ่านช่วงเวลาที่เหมาะสมอย่างยาวนาน ซึ่งชื่อเสียงองค์กรนั้นเป็นโครงสร้างที่ประกอบด้วยมิติอันหลากหลาย เช่น ด้านคุณภาพ ด้านการตลาด ด้านภาวะความเป็นผู้นำ หรือด้านนวัตกรรม เป็นต้น (Herbig & Milewicz, 1993) ซึ่งสอดคล้องกับที่ Trotta & Cavallaro (2012) ได้กล่าวเอาไว้ในลักษณะเดียวกันว่า ชื่อเสียงองค์กร หมายถึง ผลลัพธ์ที่รวบรวมมาจากความคาดหวัง การรับรู้และข้อคิดเห็นทั้งหมดที่มีต่อองค์กรมาเป็นระยะเวลายาวนานจากมุมมองของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในทุกกลุ่ม ตั้งแต่ลูกค้า พนักงาน ผู้ให้บริการและนักลงทุนไปจนถึงกลุ่มสาธารณชน ผ่านคำบอกเล่า ประสบการณ์ตรงหรือสังเกตจากพฤติกรรมขององค์กร^{๔๕} ส่วนการพัฒนาองค์ประกอบของการท่องเที่ยว (6 A's) ของ Buhalis (2000) ประกอบด้วย (๑) ด้านแหล่งท่องเที่ยว (Attractions) (๒) ด้านการเข้าถึง (Accessibilities) (๓) ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยว (Activities) (๔) ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก

^{๔๔} ลัดดาวัลย์ เกษมเนตร และคณะ, “รูปแบบการพัฒนานักเรียนระดับประถมศึกษาให้มีจิตสาธารณะการศึกษาระยะยาว”, เอกสารประกอบการประชุมสถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์, (มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๗), หน้า ๓.

^{๔๕} โสภณ ศรีวัฒนะ และธีรดา จงกลรัตนารณ, “ตัวชี้วัดชื่อเสียงเมืองท่องเที่ยวของประเทศไทย”, เอกสารประกอบประชุมสัมมนาวิชาการระดับชาติ ประจำปี ๒๕๕๕, (คณะนิเทศศาสตร์และนวัตกรรมการจัดการสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (๑ กรกฎาคม ๒๕๕๕), หน้า ๒๕๑.

ความสะดวก (Amenities) (๕) ด้านที่พักแรม (Accommodations) และ (๖) ด้านการจัดการและบริการท่องเที่ยว (Ancillary Services)^{๔๖}

จากการทบทวนมาตรวัดชื่อเสียงองค์กร ชื่อเสียงเมืองและศักยภาพด้านการท่องเที่ยวในงานศึกษาของ โสภณ ศรีวัฒนะ และธีรดา จงกลรัตน์ภรณ์ พบว่า ตัวชี้วัดเดิม มีอยู่จำนวน ๑๔ มาตรวัด โดยสรุปว่ามีตัวรายการตัวแปรทั้งสิ้นเป็นจำนวน ๗๖ รายการ และสามารถจำแนกองค์ประกอบให้อยู่ในลักษณะเดียวกันได้เป็นจำนวน ๑๐ องค์ประกอบ ได้แก่ ๑. ด้านการจัดการเมือง ๒. ด้านสินค้าและบริการ ๓. ด้านนวัตกรรมและความเป็นผู้นำ ๔. ด้านศักยภาพทางการเงิน ๕. ด้านความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม ๖. ด้านการใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์ ๗. ด้านวัฒนธรรมและผู้คน ๘. ด้านเสน่ห์หัวใจ ๙. ด้านความเป็นสากล และ ๑๐. ด้านกลยุทธ์การสื่อสารการตลาด^{๔๗} มีตารางเปรียบเทียบมาตรวัด ดังนี้

รายการมาตรวัดที่เกี่ยวข้องกับชื่อเสียงองค์กรชื่อเสียงเมืองและศักยภาพด้านการท่องเที่ยว

หัวข้องานวิจัย	องค์ประกอบ	จำนวนตัวแปร
AMAC Reputation Measurement (Fortune magazine, 1995)	8 องค์ประกอบ	8 รายการ
WMAC Reputation Measurement (The Financial Times, 2000)	8 องค์ประกอบ	8 รายการ
Corporate reputation scale developed from Keller's brand equity model (Caruana & Chircop, 2000) ^{๔๘}	12 องค์ประกอบ	12 รายการ
Corporate reputation scale developed from Keller's brand equity model (Gains-Ross, 1997) ^{๔๙}	5 องค์ประกอบ	13 รายการ
Reputation Quotient (Fombrun, 2000)	6 องค์ประกอบ	20 รายการ
Reptrak system (Reputation institute, 2006)	7 องค์ประกอบ	23 รายการ
City Reptrak (Reputation institute, 2011)	3 องค์ประกอบ	13 รายการ
Indicator for Measuring Competitiveness in tourism (Dupers & MacCallum, 2013)	4 องค์ประกอบ	11 รายการ

^{๔๖} กิตติกา ทางชั้น และคณะ, “การพัฒนาตัวชี้วัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอีสานริมชายแดนโขงสู่ความยั่งยืน”, เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาทางวิชาการ พ.ศ.๒๕๕๗, (การประชุมสัมมนาทางวิชาการ ๒๕๕๗ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๗): ๒๒๒ – ๒๓๑.

^{๔๗} โสภณ ศรีวัฒนะ และธีรดา จงกลรัตน์ภรณ์, “ตัวชี้วัดชื่อเสียงเมืองท่องเที่ยวของประเทศไทย”, เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาวิชาการระดับชาติ ประจำปี ๒๕๕๙, หน้า ๒๕๓.

หัวข้องานวิจัย	องค์ประกอบ	จำนวนตัวแปร
Destination reputation model (Marchiori et al., 2002)	7 องค์ประกอบ	22 รายการ
Resident support for tourism development: The role of residents' place image and perceived tourism impacts (Stylidis et al., 2014)	5 องค์ประกอบ	29 รายการ
The destination is where I live! Resident's perception of tourism impacts (Renda, Mendes & do Valle, 2014)	4 องค์ประกอบ	42 รายการ
Residents and Tourism: What Is Really at Stake? (Easterling, 2005)	4 องค์ประกอบ	14 รายการ
Measuring comparative destination performance: A study in Spain and Turkey. (Kozak, 2002)	8 องค์ประกอบ	44 รายการ
Perspectives of Hotel Investors on Kenya's Competitiveness as a Tourism Investment Destination (Ndivo, 2013)	5 องค์ประกอบ	31 รายการ
สรุปผลการทบทวนจากมาตรวัดที่เกี่ยวข้อง	10 องค์ประกอบ	76 รายการ

(ที่มา: โสภณ ศรีวัฒนะ และธีรดา จงกมลรัตนารักษ์, “ตัวชี้วัดชื่อเสียงเมืองท่องเที่ยวของประเทศไทย”, หน้า ๒๕๔ – ๒๕๕)

การที่นักท่องเที่ยวจะเลือกเข้าไปเยี่ยมชมในแหล่งท่องเที่ยวได้นั้น แหล่งท่องเที่ยวนั้นจะต้องมีความดึงดูดใจและความน่าสนใจอยู่ในระดับที่ก่อให้เกิดความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยวได้ ซึ่งศักยภาพในการดึงดูดใจสำหรับแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ประกอบด้วยหลายปัจจัย ได้แก่ คุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม ความเป็นเอกลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยวความสะดวกในการเข้าถึง ความปลอดภัยและความสามารถในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว เป็นต้น นอกจากองค์ประกอบ ด้านศักยภาพในการดึงดูดใจแล้ว แหล่งท่องเที่ยวควรมีศักยภาพในการรองรับ ด้านการท่องเที่ยวด้วยไม่ว่าจะเป็นในด้านการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน และการสนับสนุนทางด้านนโยบาย ด้านงบประมาณ และด้านบุคลากร จากหน่วยงาน ภาครัฐ ภาคเอกชน และองค์กรท้องถิ่น ซึ่งจะทำให้แหล่งท่องเที่ยวสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตาม การที่แหล่งท่องเที่ยวจะสามารถดำรงอยู่ได้นั้น การบริหารจัดการเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่มีความสำคัญทั้งในด้านการจัดการด้านการอนุรักษ์การฟื้นฟูสภาพของแหล่งท่องเที่ยว การมีมาตรการป้องกันผลกระทบ ที่อาจเกิดขึ้นกับตัวแหล่งท่องเที่ยวรวมทั้งการจัดการด้านการบริการและการจัดกิจกรรม ด้านการท่องเที่ยวที่เหมาะสม นอกจากนี้จากเป้าหมายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ที่เน้นการท่องเที่ยวเพื่อให้

นักท่องเที่ยวยังได้รับความรู้ความเข้าใจต่อวิถีชีวิต ภูมิปัญญา และวัฒนธรรมของท้องถิ่น รวมถึงการสร้างจิตสำนึกและความรับผิดชอบต่อการรักษาวัฒนธรรมและคุณค่าของสภาพแวดล้อม โดยที่ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการบริหารจัดการท่องเที่ยว

ดังนั้น การกำหนดเกณฑ์มาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวในครั้งนี้ จึงให้ความสำคัญต่อการให้ความรู้และการสร้างจิตสำนึก รวมทั้งการจัดการด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นด้วย จากแนวคิดในการกำหนดมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมดังกล่าวข้างต้น จึงได้กำหนดองค์ประกอบพื้นฐานสำหรับประเมินมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมไว้ ๓ ด้าน ได้แก่

องค์ประกอบที่ ๑ ศักยภาพในการดึงดูดใจด้านการท่องเที่ยว ศักยภาพในการดึงดูดใจด้านการท่องเที่ยว หมายถึง การที่แหล่งท่องเที่ยว มีจุดดึงดูดความสนใจหรือมีคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมซึ่งสามารถสร้างความประทับใจ และความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยว เช่น มีความโดดเด่นและมีเอกลักษณ์ของวิถีชีวิตและภูมิปัญญา มีความงามทางศิลปวัฒนธรรม และจากการที่วัฒนธรรม เป็นมรดกทางสังคมของมนุษย์ที่สั่งสมมาแต่อดีตและมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ ในแต่ละท้องถิ่น ดังนั้นความสามารถในการสืบทอดทางวัฒนธรรม ความต่อเนื่อง ของการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรม ความผูกพันต่อท้องถิ่น และความเข้มแข็ง ในการรักษาวัฒนธรรม จึงมีความสำคัญในการรักษาวัฒนธรรมให้คงอยู่ ซึ่งเป็นจุดเสริม ศักยภาพในการดึงดูดใจด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สำคัญ อีกทั้ง ศักยภาพ ในทางกายภาพและการจัดกิจกรรมด้านการท่องเที่ยว ได้แก่ การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว ความปลอดภัย และความหลากหลายของกิจกรรมการท่องเที่ยวก็เป็นอีกส่วนหนึ่ง ที่มีความสำคัญในการดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเข้าไปเยือนแหล่งท่องเที่ยวด้วย สำหรับองค์ประกอบด้านศักยภาพในการดึงดูดใจด้านแหล่งท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมมีหลักเกณฑ์ในการพิจารณา ๒ ด้าน ได้แก่

๑. คุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม ประกอบด้วย ๗ ดัชนีชี้วัด ได้แก่

- ๑.๑ ความเป็นเอกลักษณ์ด้านวิถีชีวิต ภูมิปัญญา และองค์ความรู้
- ๑.๒ ความต่อเนื่องของการสืบสานวัฒนธรรมประเพณี
- ๑.๓ ความงามทางศิลปวัฒนธรรม
- ๑.๔ ความสามารถในการสืบทอดภูมิปัญญาและองค์ความรู้อย่างต่อเนื่อง
- ๑.๕ ความเป็นมาทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรม ประเพณีที่สืบค้นได้
- ๑.๖ ความผูกพันต่อท้องถิ่น
- ๑.๗ ความเข้มแข็งในการรักษาเอกลักษณ์

๒. ศักยภาพทางกายภาพและการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว ประกอบด้วย 3 ดัชนีชี้วัด ได้แก่

- ๒.๑ การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว
- ๒.๒ ความปลอดภัยด้านการท่องเที่ยว
- ๒.๓ ความหลากหลายของกิจกรรมการท่องเที่ยว

องค์ประกอบที่ ๒ ศักยภาพในการรองรับด้านการท่องเที่ยว ศักยภาพในการรองรับด้านท่องเที่ยว หมายถึง องค์ประกอบต่างๆ ที่มีส่วนช่วยเสริมแหล่งวัฒนธรรมนั้นๆ ให้มีความสำคัญ มีความเหมาะสมในการจัดการท่องเที่ยว ตัวอย่างเช่น วัฒนธรรมอาจมีความดึงดูดใจด้านการท่องเที่ยว

สูงแต่มีข้อจำกัดสูงในการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน ทำให้นักท่องเที่ยว ไม่นิยมเข้าไปท่องเที่ยว ทำให้ศักยภาพในการจัดการด้านการท่องเที่ยวลดลงไปด้วย สำหรับศักยภาพในการรองรับด้านการท่องเที่ยว มีหลักเกณฑ์ในการพิจารณา ๒ ด้าน ได้แก่

๑. ศักยภาพในการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน

๒. ศักยภาพในการพัฒนาการท่องเที่ยวจากปัจจัยภายนอก

องค์ประกอบที่ ๓ การบริหารจัดการการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว หมายถึง ความสามารถในการควบคุม ดูแล การดำเนินงาน การจัดการแหล่งท่องเที่ยว โดยมีองค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง ได้แก่

๑. ด้านการจัดการท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดความยั่งยืน ประกอบด้วย การจัดการ ด้านการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยว และการจัดการด้านการท่องเที่ยว

๒. การจัดการด้านการให้ความรู้และการสร้างจิตสำนึก โดยพิจารณาจากการดำเนินงานขององค์กรที่ดูแลรับผิดชอบพื้นที่ในการสร้างเสริมจิตสำนึกและการเรียนรู้ในเรื่องคุณค่าของแหล่งวัฒนธรรมแก่นักท่องเที่ยว เจ้าหน้าที่ดูแลพื้นที่ผู้ประกอบการ และชุมชนท้องถิ่นที่อยู่โดยรอบแหล่งท่องเที่ยว

๓. การจัดการด้านเศรษฐกิจและสังคม พิจารณาจากการมีส่วนร่วมของชุมชน ในกิจกรรมการท่องเที่ยว โดยการเปิดโอกาสให้ประชาชนหรือชุมชน ได้มีส่วนร่วม ในการคิด การพิจารณา ตัดสินใจ การดำเนินการและร่วมรับผิดชอบในการเรื่องต่างๆ ที่จะมีผลกระทบต่อประชาชนหรือชุมชนนั้นๆ รวมทั้งการกระจายรายได้หรือ ผลประโยชน์สู่ท้องถิ่นเกณฑ์ประเมินด้านการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมมี ๒ ด้าน ได้แก่

๑. การจัดการด้านการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยว ประกอบด้วย ๓ ดัชนีชี้วัดได้แก่

๑.๑ การจัดการด้านการรักษาสภาพและฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยว

๑.๒ การจัดการด้านการใช้ประโยชน์พื้นที่

๑.๓ การจัดการด้านการติดตามและการประเมินการเปลี่ยนแปลง อันเนื่องมาจากการท่องเที่ยว

๒. การจัดการด้านการท่องเที่ยว ประกอบด้วย ๕ ดัชนีชี้วัด ได้แก่

๒.๑ การจัดการ ด้านการบริการและสาธารณูปโภคแก่นักท่องเที่ยว

๒.๒ การจัดการด้านกิจกรรมการท่องเที่ยว

๒.๓ การจัดการด้านการให้ความรู้และการสร้างจิตสำนึก

๒.๔ ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการการท่องเที่ยว

๒.๕ ชุมชนมีรายได้จากการท่องเที่ยว

กล่าวได้ว่า ความสำคัญของมาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมมีความแตกต่างจากแหล่งท่องเที่ยวประเภทอื่นๆ เนื่องจากวัฒนธรรมเป็นมรดกแห่งสังคมมีทั้งส่วนจับต้องได้และจับต้องไม่ได้ เช่น ศิลปะ ขนบธรรมเนียมประเพณีรูปแบบการดำรงชีวิตการแต่งกายเครื่องมือเครื่องใช้อาหาร การกิน งานเทศกาล ประเพณี เป็นต้น นอกจากนี้วัฒนธรรมยังเป็นการส่งเสริม ประสพการณ์ความรู้ความสามารถและภูมิปัญญาทั้งหมดที่ได้ช่วยให้มนุษย์ในสังคมนั้นๆ อยู่รอดและเจริญสืบต่อไปและเป็นอยู่มาจนถึงปัจจุบันและสามารถเจริญงอกงาม

ต่อไป ประเทศไทยมีวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายและมีเอกลักษณ์เฉพาะในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งเป็นจุดดึงดูดสำคัญด้านการท่องเที่ยว แต่การเปิดพื้นที่ทางวัฒนธรรมเพื่อ เป็นแหล่งท่องเที่ยวอย่างรู้เท่าไม่ถึงการณ์หรือขาดการจัดการที่ดีทำให้คุณค่าทางวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมเกิดการเปลี่ยนแปลง ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนท้องถิ่นจนขาดความเป็นเอกลักษณ์ดั้งเดิมของพื้นที่และส่งผลกระทบทางลบต่อการท่องเที่ยวในที่สุด ดังนั้น การกำหนดกรอบหรือเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวที่ชัดเจนสำหรับให้หน่วยงานและผู้ที่มี ส่วนเกี่ยวข้องในการดูแลแหล่งท่องเที่ยวได้นำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว และเป็นเครื่องมือในการตรวจสอบมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวเพื่อยกระดับมาตรฐานในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว จึงเป็นสิ่งสำคัญต่อการจัดการ การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของประเทศไทยและยังสามารถใช้เป็นสิ่งบ่งบอกให้นักท่องเที่ยว รับรู้ในคุณภาพของแหล่งท่องเที่ยว และมีส่วนสำคัญในการตัดสินใจเลือกใช้บริการ ซึ่งหมายถึงการเพิ่มขึ้นของรายได้ทางการท่องเที่ยวด้วย รวมทั้งเป็นการเพิ่มมาตรฐาน แหล่งท่องเที่ยวของประเทศไทยให้เป็นที่ยอมรับทั้งในและต่างประเทศเพิ่มมากขึ้น

๒.๔ แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงจิตอาสา (Voluntourism)

๒.๔.๑ ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงจิตอาสา (Voluntourism)

ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงจิตอาสาสมัคร (Voluntourism) หรือในงานวิจัยชิ้นนี้ขอเรียกว่า การท่องเที่ยวเชิงจิตอาสา มาจากภาษาอังกฤษ ๒ คำ คือ Volunteer และ Tourism การให้ความหมายของคำที่เกิดขึ้นใหม่จึงเป็นการสร้างคำใหม่ขึ้นมาและใช้คำว่า Voluntourism ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวแนวใหม่ที่เพิ่งเกิดขึ้นได้ไม่นานนัก ได้มีคนให้ความหมายและคำจำกัดความของคำว่า การท่องเที่ยวเชิงจิตอาสา ไว้ดังนี้

United Nations World Tourism Organization (UNWTO) and George Washington University's International Institute of Tourism Studies (IITS) ได้ร่วมกันจัดทำเว็บไซต์ Voluntourism และ Voluntourism Forum ขึ้น โดยเริ่มในปี 2000 และได้กำหนดคำนิยามของ Voluntourism ไว้ว่า “การท่องเที่ยวเชิงจิตอาสา เป็นการผสมผสานระหว่างการให้บริการในรูปอาสาสมัครและการเดินทางท่องเที่ยวในรูปแบบต่างๆ อาทิ ด้านศิลปวัฒนธรรม ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์และนันทนาการในแหล่งท่องเที่ยว”

การท่องเที่ยวเชิงจิตอาสา (Voluntourism) หรือเรียกอีกอย่างว่า การท่องเที่ยวเชิงบำเพ็ญประโยชน์ เป็นมิติใหม่ของการท่องเที่ยว ซึ่งมีรูปแบบแตกต่างจากการท่องเที่ยวในรูปแบบเดิม ด้วยการเพิ่มมิติของการเรียนรู้ และมิติของการแบ่งปันเข้าไปในการท่องเที่ยว ซึ่งทำให้การเดินทางท่องเที่ยวลงตัวไปด้วยมิติทั้งของ ‘ผู้ให้’ และ ‘ผู้รับ’ โดยกลุ่มนักท่องเที่ยวที่เข้าร่วมเดินทางนั้นจะได้มีโอกาสท่องเที่ยวสนุกสนาน และอิ่มเอมใจจากสิ่งที่ตนเองได้เดินทางท่องเที่ยวในครั้งนี้ มีนักวิชาการได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

แวร์ริงและเนล (Wearing & Nail) ได้อธิบายความหมายของการท่องเที่ยวเชิงจิตอาสา ไว้ดังนี้

๑. การท่องเที่ยวเชิงจิตอาสา เป็นการหาประสบการณ์ที่ต้องลงไปสัมผัสด้วยตัวเอง ซึ่งจะรวมไว้ในเรื่องของความเข้าใจกัน หรือสำหรับความแตกต่างอื่นที่จะนำไปสู่แรงจูงใจอันแท้จริง

๒. เป็นประสบการณ์ที่สามารถให้ประโยชน์ต่อผู้ที่มีส่วนร่วมเช่นเดียวกับการอยู่รวมกันในกลุ่ม

๓. ในความหมายคือการให้ที่ผ่านประสบการณ์สังคม ซึ่งจะมีผลกระทบซึ่งกันและกันเป็นผลให้เกิดการรู้จักกัน^{๔๘}

เรมอนด์ และฮอลล์ (Raymond & Hall) กล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงจิตอาสา เป็นการผสมกันระหว่างรูปแบบท่องเที่ยวกับการสมัครใจไปทำงานที่เป็นประโยชน์ไม่ใช่แค่การได้รับการพัฒนาในตัวเอง แต่ผลทางตรงที่จะได้รับทั้งด้านสังคม ธรรมชาติและการมีส่วนร่วมในเชิงบวกเพราะฉะนั้นกิจกรรมดังกล่าวจึงเป็นกิจกรรมที่มีรูปแบบของการผ่อนคลาย จึงสามารถเป็นการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนและเป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้^{๔๙}

แวร์ริง (Wearing) ให้ความหมายว่า การท่องเที่ยวเชิงจิตอาสา เป็นหนึ่งในสาขาการท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวสามารถเดินทางไปเยี่ยมจุดหมายปลายทาง และมีส่วนร่วมในโครงการของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งเกี่ยวข้องกับการก่อสร้างอาคารบ้านเรือน และสิ่งประดิษฐ์ การท่องเที่ยวเชิงจิตอาสาแตกต่างจากการท่องเที่ยวในรูปแบบอื่น เช่น การเป็นอาสาสมัครระหว่างประเทศเพื่อทำงานในด้านงานสังคมสงเคราะห์และงานอนุรักษ์ เป็นการปรับรูปแบบการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยว ซึ่งมีเหตุผลต่างๆ นานาในการเป็นอาสา ทั้งในเรื่องของสัตว์หรือต้นไม้และใช้เวลาของงานอาสาในช่วงวันหยุด นั้นก็อาจนำไปสู่การช่วยเหลือหรือบรรเทาความลำบากของคนบางกลุ่มในสังคม หรือเป็นการฟื้นฟูสภาพแวดล้อมให้กลับมาสมบูรณ์ดังเดิม^{๕๐}

บราวน์และมอร์ริสัน (Brown & Morrison) ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงจิตอาสา ไว้ว่า การท่องเที่ยวรูปแบบอาสาสมัคร ซึ่งเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีการคำนึงด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งนักท่องเที่ยวจำนวนมากในปัจจุบันกำลังมองหากิจกรรมที่สามารถที่จะทำในวันหยุด โดยมีค่าใช้จ่ายที่ไม่สูงเกินไป และมีจุดมุ่งหมายในการเดินทางท่องเที่ยว พร้อมกับการทำกิจกรรมอาสาสมัคร เช่น การสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐานและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เป็นต้น^{๕๑}

^{๔๘} Wearing, J., & Neil, J., "Refiguring self and identity through volunteer tourism", *Society and Leisure*, (23 (2) 2003): 389-419.

^{๔๙} Elize Marguerite Raymond; & C. Michael HALL, "The Development of Cross-Cultural (Mis) Understanding Through Volunteer Tourism", *Journal of Sustainable Tourism*, (Vol. 16 2008): 5.

^{๕๐} Stephen Wearing, *Volunteer Tourism: Experiences That Make a Difference*, (Oxon: CABI. Jan 1, 2001): p.12.

^{๕๑} Brown, S., & Morrison, A. M., "Expanding volunteer vacation participation: an exploratory study on the mini-mission concept", *Tourism Recreation Research*, (28 (3) 2003): 73-82.

‘นักท่องเที่ยวจิตอาสา’ คือ กลุ่มนักเดินทางกลุ่มเล็กๆ ที่เลือกใช้เวลาว่าง ในระหว่างการเดินทางท่องเที่ยวมาร่วมทำประโยชน์ให้กับชุมชนและอยู่อาศัยร่วมกับ คนในท้องถิ่นนั้นเป็นเวลาแรมเดือน ซึ่งอาจจะไม่ได้พบเห็นได้มากนักในเมืองไทย จนกระทั่งเกิดเหตุการณ์สึนามิทางภาคใต้เมื่อ 12 ปีก่อน เหตุการณ์ครั้งนั้น คนไทย ได้เห็นมิตรน้ำใจของนักท่องเที่ยวจากทั่วทุกมุมโลกที่เดินทางมายังประเทศไทย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อมาช่วยงานก่อสร้างบ้านเรือน การเยียวยาสภาพจิตใจของผู้ประสบภัย รวมไปถึงงานสาธารณสุขและดูแลเด็ก จากเหตุการณ์ดังกล่าว ภาพของ ‘นักท่องเที่ยวจิตอาสา’ หรือ Volunteer Tourist ในสายตาคนไทยจึงชัดเจน และ เป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางนับตั้งแต่นั้น

การท่องเที่ยวเชิงจิตอาสาในปัจจุบันกำลังได้รับความสนใจทั้งในกลุ่ม นักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างชาติเป็นอย่างมาก ซึ่งกลุ่มนักท่องเที่ยว Gen Y (อายุ ๑๗-๓๔ ปี) จะเป็นกลุ่มหลักๆ ที่ทำให้กระแสการท่องเที่ยวเชิงบำเพ็ญประโยชน์ แพร่กระจายไปอย่างรวดเร็วผ่านสื่อโซเชียลมีเดียต่างๆ หรือหากจะเรียกว่าเป็น เทรนด์การท่องเที่ยวใหม่ในกลุ่มวัยรุ่นนั้นก็คงจะไม่ผิดนัก เพราะนักท่องเที่ยวกลุ่มนี้ ต่างหลงรักการเดินทางเพื่อการมองหาสิ่งใหม่ๆ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีความกระตือรือร้นที่อยากทำประโยชน์ให้กับสังคม ไม่ว่าจะเป็นการออกค่ายอาสาพัฒนา โรงเรียน กิจกรรมสอนหนังสือ การสร้างฝายกั้นน้ำ จากความใกล้ชิดของคนต่างถิ่น และคนในชุมชน ย่อมก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทางความคิด วิถีชีวิต วัฒนธรรม ตลอดจนถึงการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นจากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง สิ่งเหล่านี้ จึงกลายเป็นเสน่ห์ของการท่องเที่ยวเชิงบำเพ็ญประโยชน์เลยทีเดียว^{๕๒}

จากความหมายที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า การท่องเที่ยวเชิงจิตอาสา (Voluntourism) หมายถึง การท่องเที่ยวบวกกับงานอาสาสมัครที่มีจุดประสงค์และมีเป้าหมายในการสร้างประโยชน์ให้กับพื้นที่ที่เดินทางไปท่องเที่ยว โดยมีกิจกรรมอาสาสมัครในรูปแบบต่างๆ มารองรับ เช่น กิจกรรมด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ค่ายอาสาพัฒนา การสร้างสิ่งสาธารณูปโภคพื้นฐาน การเลี้ยงเด็ก เป็นต้น เป็นการทำความรู้จักตัวเองและการเรียนรู้วัฒนธรรมต่างๆ ผ่านการเปิดโลกทัศน์ที่จะนำไปสู่การเข้าใจวัฒนธรรมอื่นๆ เพื่อสร้างความสัมพันธ์และทำให้เกิดการมีส่วนร่วมต่อตัวอาสาสมัครที่เข้าร่วมและต่อชุมชนที่ทำกิจกรรม แรงจูงใจที่เข้าร่วมเดินทางท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร คือลักษณะตัวกิจกรรมและต้องการใช้เวลาให้เกิดประโยชน์ในวันหยุด

๒.๔.๒ การท่องเที่ยวเชิงจิตอาสา (Voluntourism) ทั่วโลก

การท่องเที่ยวเชิงจิตอาสานั้นมีอยู่ทั่วทุกมุมโลก โดยเริ่มเติบโตไปพร้อมกับวิกฤตใหญ่ๆ นับตั้งแต่ในปี ๑๙๘๐ เมื่อปัญหาสิ่งแวดล้อมเริ่มมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมผู้บริโภค หรือจะเป็นเหตุการณ์ภัยพิบัติต่างๆ เช่น เหตุการณ์สึนามิในแถบเอเชียและแอฟริกา เหตุการณ์พายุแคทารีนา ถล่มรัฐลุยเซียนา หรือแม้แต่วิกฤตการณ์โลกร้อนที่ก่อผลกระทบรุนแรงขึ้นทุกวันต่อมนุษย์ในทุกพื้นที่ทั่วโลก ซึ่งเหตุการณ์เหล่านี้กระตุ้นมนุษย์ให้ตื่นขึ้นมาสนใจและใส่ใจซึ่งกันและกัน รวมถึงใส่ใจโลกใบนี้

^{๕๒} พรณี สวนเพลง, Voluntourism สร้างสรรค์ ห่วงใย ใส่ใจแบ่งปัน, ข้อมูลออนไลน์ :

[แหล่งข้อมูล] <http://www.etatjournal.com/web/menu-read-tat/menu-2016/menu-22016/718-22016-voluntourism> [๓ มกราคม ๒๕๖๒].

ให้มากขึ้นด้วย แม้ว่าการท่องเที่ยวโดยรวมยังคงเป็นกระแสหลักของตลาด แต่รูปแบบการท่องเที่ยวใหม่ ๆ ก็ปรากฏขึ้น มีชื่อเรียกต่างๆ กันว่า ทางเลือก (alternative) สีเขียว (green) ยั่งยืน (sustainable) และ ธรรมชาติ (natural)^{๕๓} ซึ่งแรงผลักดันของการท่องเที่ยวทางเลือกและแรงดึงดูดความต้องการอาสาสมัครในการส่งเสริมการท่องเที่ยวแนวใหม่นี้ ทำให้การท่องเที่ยวเชิงจิตอาสาได้กลายเป็นปรากฏการณ์สำคัญมานานหลายทศวรรษ

รูปแบบใหม่ของการท่องเที่ยวทางเลือกนี้มีมากขึ้นเรื่อย ๆ และได้รับความนิยมภายใต้ชื่อที่หลากหลาย เช่น การท่องเที่ยวอาสาสมัคร (volunteer tourism)^{๕๔} วันหยุดอาสาสมัคร (volunteer vacation)^{๕๕} ภารกิจระยะสั้น (mini-mission)^{๕๖} ภารกิจชีวิต (Mission lite) การท่องเที่ยวแบบยอมนยา (pro-poor tourism)^{๕๗} วันหยุดพักผ่อนอาสาสมัคร (vacation volunteering) การท่องเที่ยวเพื่อส่วนร่วม (altruistic tourism)^{๕๘} วันหยุดเพื่อบริการ (servicebased vacation) การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เพื่อการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (participatory environmental research tourism (PERT))^{๕๙} และการท่องเที่ยวอาสาสมัคร หรือ การท่องเที่ยวเชิงจิตอาสา (voluntourism) จากการศึกษาของสมาคมการท่องเที่ยวและการศึกษาเพื่อการพักผ่อน (the studies of the Association for Tourism and Leisure Education (2008)) การท่องเที่ยวเชิงจิตอาสา กลายเป็นตลาดที่มีการเติบโตอย่างรวดเร็ว โดยมีนักท่องเที่ยวอาสาสมัครทั้งหมด ๑.๖ ล้านคนต่อปี ซึ่งมีมูลค่าระหว่าง ๑.๗ – ๒.๖ พันล้านเหรียญสหรัฐ การเติบโตที่สำคัญและความโดดเด่นของรูปแบบได้ดึงดูดให้มีการศึกษาวิจัยและผู้ปฏิบัติงานจำนวนมาก

แนวโน้มการเติบโตของการท่องเที่ยวเชิงจิตอาสา โดยเฉพาะคนในแถบตะวันตกมีการวางแผนเพื่อการหยุดยาวเพื่อพักผ่อนกันเป็นกิจวัตรอยู่แล้ว ก็มีจิตที่เสียสละมากขึ้นในการที่จะพักผ่อนเพื่อทำประโยชน์ให้กับสังคมและคนอื่นๆ ให้มากขึ้นด้วย ซึ่งการเติบโตนี้เองก็ตามมาด้วย การเติบโตของผู้ประกอบการต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนที่หันมาใส่ใจสังคมไปพร้อมๆ กับการแสวงหาผลประโยชน์ให้องค์กรหรือในภาคธุรกิจอื่นๆ การเติบโตของกิจกรรม Voluntourism เพื่อตอบสนอง

^{๕๓} Holden, A., **Environment and tourism**, (London: Routledge, 2000), p.18.

^{๕๔} Henderson, K. A., “Motivations and perceptions of volunteerism as a leisure activity”, **Journal of Leisure Research**, 13 (3) 1981): 208–218.

^{๕๕} McMillion, B., Cutchins, D., & Geissinger, A., **Volunteer vacations**, 9th ed., (Chicago: IL: Chicago Review Press, 2006), p.26.

^{๕๖} Brown, S., & Morrison, A. M., “Expanding volunteer vacation participation: an exploratory study on the mini-mission concept”, **Tourism Recreation Research**, (28 (3) 2003): 73–82.

^{๕๗} Ashley, C., Roe, D., & Goodwin, H., **Pro-poor tourism strategies: Making tourism work for the poor**, (Nottingham: Overseas Development Institute. Document Number 2001), p. 2.

^{๕๘} Singh, T. V., “Altruistic tourism: another shade of sustainable tourism The case of Kanda community”, **Tourism (Zagreb)**, (50 (4) 2002): 361–370.

^{๕๙} Ellis, C., “Participatory environmental research in tourism: a global view”, **Tourism Recreation Research**, (28 (3) 2003): 45–55.

ความต้องการของมนุษย์นั้น ต่างก็เป็นตัวเลือกของการท่องเที่ยวที่แฝงไว้ด้วยคุณค่าของการใช้เวลาพักผ่อนในชีวิตให้เป็นประโยชน์ซึ่งกิจกรรมที่น่าสนใจ ตัวอย่างองค์กรที่ทำงานด้านนี้ อาทิ

Aruba Reef Care Project ในประเทศอูรูก้า ทุกๆ ปีจะมีการจัดกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวและผู้สนใจได้มีส่วนในการช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลของโลกผ่านโครงการ Aruba Reef Care Project ซึ่งจัดติดต่อกันมากกว่า ๑๔ ปีแล้ว สำหรับในปีที่ผ่านมาช่วงวันที่ ๗-๘ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๕๐ นั้น ก็ได้มีการจัดกิจกรรมดังกล่าวนี้โดยนักดำน้ำตามแหล่งดำน้ำต่างๆ กว่าพันแห่งในประเทศอูรูก้า จะได้ร่วมกันทำงานอาสาเก็บขยะใต้ท้องทะเล รวมทั้งร่วมกันทำความสะอาดชายหาดและสิ่งแวดล้อมทางทะเลต่างๆ อีกด้วย ซึ่งผู้เข้าร่วมในปีล่าสุดนั้นก็มากกว่า ๘๐๐ คนจากทั่วทุกมุมโลกที่มาช่วยโครงการนี้^{๖๐}

PEPY เป็นองค์กรที่โด่งดังในหมู่ชาวต่างชาติพอสมควรสำหรับ PEPY (Protect Earth, Protect Yourself) ที่จัดกิจกรรมรณรงค์ต่างๆ ทั่วโลก และสำหรับกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครที่ประสบความสำเร็จและได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีนั้นก็เป็นโครงการที่เขาจัดการเดินทางท่องเที่ยวจักรยานการกุศลจากเนปาลไปยังประเทศกัมพูชา เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๕๐ โดยระหว่างทางก็มีการขอระดมทุนเพื่อนำเงินบริจาคไปช่วยเหลือด้านการศึกษา สิ่งแวดล้อม และสุขภาพ ในประเทศกัมพูชาให้ดียิ่งขึ้น^{๖๑}

Bestfriends.org องค์กร Utah's Best Friends Animal Sanctuary นี้ถือเป็นองค์กรช่วยเหลือสัตว์ที่ใหญ่ที่สุดในอเมริกา ซึ่งมีสัตว์ต่างๆ ทั้งสุนัข แมว กระต่ายและอื่นๆ ในความดูแลกว่า ๑,๕๐๐ ตัว ซึ่งองค์กรนี้ได้ทำการตลาด ชื่อว่า “no kill” เพื่อรณรงค์หยุดการฆ่าสัตว์ต่างๆ และเป็นอีกหนึ่งแหล่งที่นักท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร นั้นให้ความสนใจเข้ามาทำงานอาสาเป็นจำนวนมาก^{๖๒}

Earthwatch Institute สำหรับผู้ที่ชอบงานอาสาแนววิชาการ องค์กรนี้ก็เป็นอย่างหนึ่งที่เปิดรับอาสาสมัคร สำหรับการเป็นผู้ช่วยวิจัย Scientific Environmental Research and Conservation Projects ที่จะคอยสำรวจและสอดส่องจับตาดูสิ่งแวดล้อมทั่วโลก^{๖๓}

Fairmont Hotel Winnipeg ในประเทศกัมพูชาก็จับมือกันกับ Habitat for Humanity ซึ่งเป็นองค์กรที่ดูแลด้านที่อยู่อาศัยและความเป็นอยู่ของมนุษยชาติ นั้นร่วมมือที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของคนกัมพูชาให้ดีขึ้น โดยทางโรงแรมจะต้อนรับและมีที่พักสำหรับผู้ที่ต้องการ

^{๖๐} Aruba, “Aruba Reef Care Project”, ข้อมูลออนไลน์ : [แหล่งข้อมูล]

<https://www.aruba.com/us/calendar/aruba-reef-care-project> [๓ ธันวาคม ๒๕๖๒].

^{๖๑} The PEPY Empowering Youth, “PEPY News”, ข้อมูลออนไลน์ : [แหล่งข้อมูล]

<http://pepyempoweringyouth.org/> [๓ ธันวาคม ๒๕๖๒].

^{๖๒} Best Friends Animal Society, “best friends regional programs”, ข้อมูลออนไลน์ :

[แหล่งข้อมูล] <https://bestfriends.org/> [๓ ธันวาคม ๒๕๖๒].

^{๖๓} Earthwatch Institute, “earthwatch offers a variety of ways to get involve”, ข้อมูล

ออนไลน์ : [แหล่งข้อมูล] <https://earthwatch.org/> [๓ ธันวาคม ๒๕๖๒].

มาท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร มีบริการพิเศษอื่นๆ รวมไปถึงส่วนลดต่างๆ ไว้บริการสำหรับผู้ที่มาพักเพื่อร่วมกิจกรรมเพื่อสังคมในการช่วยองค์กรสร้างบ้านให้กับผู้ยากไร้^{๖๔}

Sky Way Guesthouse เป็นอีกหนึ่งที่พักในประเทศกัมพูชาที่มอบโอกาสพิเศษ (ที่นอกเหนือจากส่วนลด) ให้กับผู้ที่เข้าพักในรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงจิตอาสา โดยการจัดกิจกรรมอาสาสมัครไว้รองรับแขกซึ่งทางโรงแรมจะพาไปทำกิจกรรมสอนภาษาอังกฤษและทักษะทางด้านคอมพิวเตอร์ต่างๆ ให้กับเด็กในเมือง Orphanage นั้นเอง^{๖๕}

Tauk เป็นอีกหนึ่งบริษัทด้านการท่องเที่ยวในระดับที่มีชื่อ ซึ่งทางบริษัทก็เสนอการท่องเที่ยวที่แตกต่างและเป็นทางเลือกใหม่ให้กับลูกค้า โดยการนำเสนอการเดินทางไป Wyoming ที่นอกจากจะได้ท่องเที่ยวแล้วคุณยังได้มีโอกาสใช้เวลากว่าครึ่งวันในการเป็นอาสาสมัครต่างๆ ให้กับอุทยานแห่งชาติ Yellowstone National Park อันมีชื่อเสียงอีกด้วย^{๖๖}

คุณค่าที่ได้รับของการร่วมกิจกรรมในลักษณะนี้นั้นมีมากมาย ประการหนึ่งนั่นคือการได้ลงมือไปปฏิบัติอย่างจริงๆ กับงานอาสาสมัครมากกว่าการบริจาคเงิน ซึ่งสิ่งนี้จะช่วยให้รู้ที่มาและที่ไปของเงินบริจาค คุณค่าอีกอย่างก็คือการได้สร้างทักษะซึ่งการลงไปช่วยเหลือเหล่านั้นหลายๆ งานช่วยเพิ่มหรือฝึกทักษะใหม่ให้กับประสบการณ์ใหม่ๆ ในชีวิต อย่างเช่นคนที่ไม่เคยลงมือต่อตะปูมาก่อนก็จะได้ออกกำลังและเรียนรู้การทำงานในทักษะนี้ ซึ่งก็จะช่วยพัฒนาความสามารถไปพร้อมๆ กันกับการเพิ่มทักษะการปฏิสัมพันธ์และการสร้างความเชื่อมโยงกับบุคคลอื่น นั่นเป็นอีกหนึ่งสิ่งสำคัญที่จะได้รับ (โดยเฉพาะประเทศที่พัฒนาทางด้านเศรษฐกิจที่มักขาดทักษะในด้านนี้) ซึ่งการลงไปช่วยเหลือนั้นก็ทำให้เรารู้จักที่จะมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นและเพื่อนมนุษย์เป็นสิ่งที่ได้มากกว่าการบริจาคเงินเท่านั้น

๒.๔.๓ การท่องเที่ยวเชิงจิตอาสา (Voluntourism) ในประเทศไทย

กิจกรรมอาสาสมัคร ในประเทศไทยเกิดขึ้นมาเป็นเวลานานแล้ว มาจากการที่องค์กรพัฒนาเอกชนรับชาวต่างประเทศเข้ามาทำกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ให้กับท้องถิ่น เมื่อเสร็จภารกิจอาสาสมัครต่างประเทศก็จะเดินทางท่องเที่ยวเอง จึงเป็นลักษณะ Volunteer + self – travel ไม่เป็นลักษณะ Volunteer + package tour คำว่า Voluntourism ได้รับการเผยแพร่และความสนใจมากขึ้น หลังจากเหตุการณ์ธรณีพิบัติภัยสึนามิโดยในเดือนมกราคม พ.ศ.๒๕๔๘ ได้มีการจัดตั้งศูนย์อาสาสมัคร “The Tsunami Volunteer Center” ขึ้นในเขาสลัก จังหวัดพังงา ซึ่งมีอาสาสมัครจากนานาชาติจาก ๕๑ ประเทศ ทั่วโลก จำนวน ๓,๕๐๐ คน อายุระหว่าง ๑๙ – ๖๗ ปี เข้ามาเพื่อสร้างบ้านสอนภาษาอังกฤษ ต่อเรือ ในขณะที่เกาะพีพี จังหวัดกระบี่ ได้มีการจัดตั้ง The Phi Phi Dive

^{๖๔} AccorHotels, “welcome to fairmont winnipeg”, ข้อมูลออนไลน์ : [แหล่งข้อมูล] <https://www.fairmont.com/winnipeg/> [๓ ธันวาคม ๒๕๖๒].

^{๖๕} Tourism of Cambodia, “Skyway Guest House”, ข้อมูลออนไลน์ : [แหล่งข้อมูล] <https://www.tourismcambodia.com/directory/listings/2424/skyway-guest-house/> [๓ ธันวาคม ๒๕๖๒].

^{๖๖} Tauk, “Tauk”, ข้อมูลออนไลน์ : [แหล่งข้อมูล] <http://www.tauk.com/> [๓ ธันวาคม ๒๕๖๒].

Camp มีอาสาสมัครนานาชาติจำนวน ๔,๐๐๐ คน เข้ามาเพื่อขนขยะและสิ่งปรักหักพังออกจากเกาะพีพีจำนวน ๒๙๐ ตัน

กล่าวได้ว่า การท่องเที่ยวเชิงจิตอาสา (Volunteer tourism, Volunteer Travel, Voluntourism) ภายใตส์โลแกนว่า “เที่ยวปันน้ำใจ เที่ยวจิตอาสา” เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวแนวใหม่ที่กำลังได้รับความนิยมทั้งในต่างประเทศและประเทศไทย โดยเฉพาะนักเดินทางวัยหนุ่มสาว หรือที่เรียกว่า Gen Y และกำลังแผ่ขยายไปสู่กลุ่มนักเดินทางกระเป๋านัก เทรนนี้ไม่ได้เพิ่งเกิด แต่เกิดมานานเป็นสิบปีแล้ว เพียงแต่เพิ่งได้รับความนิยมมากขึ้นเมื่อสองสามปีที่ผ่านมา นั่นอาจเป็นเพราะสื่อโซเชียลและการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนที่เข้มข้นขึ้นทุกขณะ โดยเฉพาะในปี พ.ศ.๒๕๕๘ โพลด้านการท่องเที่ยวสำรวจโดย Marriott Rewards Credit Card from Chase ของอเมริกา ระบุว่า มีนักท่องเที่ยวสนใจการเดินทางแบบจิตอาสามากถึง ร้อยละ ๘๔ ของกลุ่มตัวอย่าง และมีแนวโน้มว่าจะเพิ่มขึ้นทุกปี Shannon O'Donnell ผู้ครองตำแหน่ง Traveler Of The Year (2013) โดย National Geographic จากการท่องเที่ยวแบบจิตอาสาและโปรเจกชุมชนคนจิตอาสา A Little Adrift (www.alittleadrift.com) และ Grassroot Volunteering (grassrootsvolunteering.org) กล่าวว่า “ที่จริงแล้วมีโอกาสมากมายที่เราจะสามารถเอาการท่องเที่ยวและการแบ่งปันมาไว้ในทริปเดียวกันได้ ไม่ว่าจะเป็นจากการพูดคุย การสอนหนังสือ การก่อสร้าง การบริการด้านสุขภาพ ฯลฯ”

สำหรับในประเทศไทยเริ่มมีกลุ่มคนที่สร้างสังคมการท่องเที่ยวแบบจิตอาสาขึ้น อย่าง “อาสาเที่ยว” (www.facebook.com/rsatieowfanpage), “TrekkingThai” (www.trekkingthai.com) หรือ “เครือข่ายจิตอาสา” (www.volunteerspirit.org) ที่แสดงให้เห็นว่าในทุก ๆ การเดินทางนั้น สามารถแบ่งปันได้ ไม่ว่าจะเป็นร่างกาย แรงน้ำใจ ความรู้ ทักษะด้านต่าง ๆ หรือแรงเงิน ซึ่งช่วยรักษา ต่อยอดการอนุรักษ์ และส่งเสริมชุมชนที่ได้ไปเยือน จากเดิมที่นักท่องเที่ยวคือ “ผู้รับ” แต่การเดินทางแบบนี้ทำให้นักท่องเที่ยวทั้งหลายเป็นทั้ง “ผู้รับและผู้ให้” โดยมีแนวคิดสำคัญ ๓ ประการ คือ

แนวคิดที่ ๑ การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน การท่องเที่ยวแบบนี้จะทำให้ได้เข้าไปสัมผัสกับตัวตนของชุมชนและสังคมท้องถิ่นจริง ๆ ได้เห็นความสวยงามของวิถีชีวิตที่ไม่ต้องปรุงแต่งอะไรมากมาย และทำให้ชาวบ้านตระหนักรู้ว่าชุมชนของตนเองนั้นมีดีและมีคุณค่าไม่ว่าสิ่งนั้นจะเป็นวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี สถาปัตยกรรม และพร้อมที่จะรักษาสืบต่อไป

แนวคิดที่ ๒ การเปลี่ยนจาก “นักท่องเที่ยว” สู่ “นักเดินทาง” การท่องเที่ยวเชิงจิตอาสาทำให้ได้รู้จักและใช้ชีวิตอยู่กับท้องถิ่น ชุมชน ผู้คนในเชิงลึก ได้ลงมือทำกิจกรรมหลายๆ อย่างที่ชาวบ้านทำ ได้ช่วยชาวบ้านแก้ปัญหา ได้เอาความรู้ความถนัดที่เรามีมาถ่ายทอดแลกเปลี่ยนประสบการณ์ แล้วเก็บความรู้ของท้องถิ่นติดตัวกลับบ้าน ได้พูดคุย ได้มุมมองใหม่ๆ ความคิดใหม่ๆ จากพี่ป้าอาผู้เฒ่าผู้แก่ และชาวบ้านในชุมชนก็สามารถแลกเปลี่ยนความคิดแนวคิดในการสร้างชุมชนเพื่อต้อนรับนักเดินทางสีเขียว และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งเป็นสิ่งที่นักท่องเที่ยวทั่วไปไม่อาจทำหรือสัมผัสได้มากนัก

แนวคิดที่ ๓ การสร้างเศรษฐกิจชุมชน การเดินทางท่องเที่ยวส่วนใหญ่รายได้มักจะถูกไปสู่กลุ่มธุรกิจ หรือนายทุน แต่กับการท่องเที่ยวแบบจิตอาสานั้น รายได้ส่วนนี้ตกสู่ชุมชนโดยตรง อย่างน้อยก็ในแง่ค่าใช้จ่ายอาหารการกินที่เป็นทั้งค่าแรงงานชาวบ้าน และจ่ายเพื่อซื้อผลิตภัณฑ์อาหาร

และการเกษตรจากชุมชน รวมไปถึงค่าที่พัก และการจ่ายเพื่อซื้อของฝากที่เป็นผลิตภัณฑ์ชุมชน จะเห็นได้ว่า เงินเกือบทุกส่วนเป็นของชุมชน และเมื่อมีเม็ดเงินเข้ามาท้องถิ่นก็สามารถนำไปพัฒนาและอนุรักษ์ให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนได้ง่ายขึ้น

สามข้อที่กล่าวมาก็คือประโยชน์และประสบการณ์ที่จะทำให้ได้รับจากการท่องเที่ยวเชิงจิตอาสา โดยต้องรู้ก่อนว่ามีความถนัดด้านใดบ้าง ชอบทำอะไร หรือมีความสามารถด้านใด แล้วเลือกจุดหมายกับกิจกรรมจากความสนใจและสิ่งที่สามารถเข้าร่วมได้ ซึ่งก็มีอีกหลายๆ กิจกรรมที่ทุกคนทำได้ไม่จำกัดทั้งความรู้ เพศ หรือทักษะ ทั้งการปลูกป่า ปล่อยเต่าทะเล อาบน้ำและดูแลช้างขรา สร้างฝาย ฯลฯ^{๖๗}

การท่องเที่ยวเชิงจิตอาสา (Voluntourism) มีลักษณะผสมผสานระหว่างการท่องเที่ยวในรูปแบบความสนใจพิเศษกับการทำกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ในพื้นที่ท่องเที่ยวที่ได้ไปเยี่ยมเยือน การท่องเที่ยวความสนใจพิเศษ อาทิ เชนิเวศ วัฒนธรรม การศึกษาด้านภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์เกษตร การสร้างการทำงานเป็นทีม (Ecotourism / Educational tourism / Culture / Geography / History / Agrotourism / Team building) กิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ (Voluntary activities) อาทิ การปลูกป่า การสอนภาษาอังกฤษ การสร้างโรงเรียน การสร้างฝายแม้ว การทำเส้นทาง ศึกษาธรรมชาติ เป็นต้น

การท่องเที่ยวเชิงจิตอาสากำลังกลายเป็นที่นิยมแผ่ขยายในวงกว้างของสังคมขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งการขยายตัวของการท่องเที่ยวในลักษณะนี้นั้นเริ่มเป็นที่นิยมในหมู่นักศึกษา หรือคนทำงานที่เอาวันหยุดยาวๆ ในการปิดเทอมหรือลาพักร้อนของตนเอง ไปให้ประโยชน์เพื่อความสุขของตนเองในขณะเดียวกันก็ได้มอบความสุขนี้ให้กับคนอื่นในเวลาเดียวกันด้วย

สิ่งหนึ่งที่สนับสนุนและสอดคล้องการเติบโตนี้ก็คือ การวางตำแหน่ง (Positioning) ของงานอาสาสมัคร ไว้ในจุดที่เชื่อมตรงกลางระหว่างความเสียสละที่เพื่อสังคมแบบทุ่มเทเต็มร้อย กับความสุขส่วนตัวและทำเพื่อให้อื่นมีความสุขด้วย ซึ่งการท่องเที่ยวเชิงจิตอาสา (Voluntourism) เป็นคำตอบและจุดขายที่วางตำแหน่งไว้อย่างดี ตรงกับความต้องการที่ขาดการตอบสนองอย่างลงตัวพอดีทำให้คนที่อยากทั้งหาความสุขใส่ตัว และอยากช่วยเหลือผู้อื่นในคราวเดียวกัน (แบบไม่กระทบวิถีชีวิตตน) เลือกที่จะมาใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์กับกิจกรรมในลักษณะนี้มากขึ้นอีกด้วย^{๖๘}

ต่อมา สำนักงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) จัดกลุ่มนักท่องเที่ยวอาสาสมัคร (Voluntourist) เชิญหนุ่มสาวรุ่นใหม่ทั่วโลกมาร่วมแข่งขันท่องเที่ยวในประเทศไทยเป็นเวลา ๒ สัปดาห์ เพื่อหาทุนบริจาคให้โครงการอาสา ๕,๐๐๐ USD ผ่านแคมเปญการตลาดออนไลน์ THE LITTLE BIG PROJECT การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้เชิญชวน นักท่องเที่ยวรุ่นใหม่วัยหนุ่มสาวทั่วโลก สมัครเข้าร่วมแข่งขันทำกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครในประเทศไทย เพื่อหาทุนบริจาคให้โครงการอนุรักษ์ในพื้นที่ท่องเที่ยวของไทย โดยกล่าวว่า “เทรนด์ท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครหรือ Voluntourism

^{๖๗} การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, “ให้อาสา พาไปเที่ยว”, ข้อมูลออนไลน์ : [แหล่งข้อมูล] <https://7greens.tourismthailand.org/green-content/ให้อาสา พาไปเที่ยว> [๓ ธันวาคม ๒๕๖๒].

^{๖๘} พงศวัช ศรีจันทอง, “ความคาดหวังและความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร”, รายงานวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๓), หน้า ๙ – ๑๓.

กำลังเป็นที่นิยมอย่างมากในกลุ่มนักท่องเที่ยวรุ่นใหม่โดยเฉพาะในยุโรปและอเมริกา อ้างอิงจากผลสำรวจของนิตยสาร Condast Traveler 2013 เพราะคนรุ่นใหม่มีทัศนคติที่ต้องการ Make the difference, Make a better world ซึ่งคนเหล่านี้เดินทางท่องเที่ยวด้วยความตั้งใจที่จะทำบางสิ่งที่มีคุณค่าและมีความหมาย เป็นการทำประโยชน์ให้กับชุมชนในพื้นที่ท่องเที่ยว ทั้งด้านการพัฒนาชุมชน งานสอนหนังสือ งานอนุรักษ์ ฯลฯ สำหรับโครงการดังกล่าว ถือเป็นการตอบรับกระแสการท่องเที่ยวแบบจิตอาสา (Voluntourism) โดย ททท. เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวทั่วโลก รวมทั้งคนไทยที่สนใจส่งวีดีโอแนะนำตัวความยาว ๑ นาทีเป็นภาษาอังกฤษบอกเล่าตัวตน และเหตุผลว่าทำไมคุณควรจะได้รับเลือกให้มาร่วมทำภารกิจนี้ที่เมืองไทย โดยส่งมายัง www.TheLittleBigProjectThailand.com สมัครได้จนถึงวันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๖ โดย ๑๐ นักท่องเที่ยวอาสาสมัครที่ได้รับเลือก เป็นชาวต่างชาติ ๕ คน และชาวไทย ๕ คนจะได้ร่วมแข่งขันภารกิจท่องเที่ยวเกี่ยวกับโครงการอาสาต่างๆ ได้แก่ โครงการอาสาพัฒนาชุมชนชาวเขา จังหวัดเชียงราย ร่วมกับ International Student Volunteers (ISV), โครงการอาสาอนุรักษ์ช้าง จังหวัดเชียงใหม่ ร่วมกับศูนย์บริบาลช้างไทย, โครงการอาสาพัฒนาชุมชนตามแนวชายหาด จังหวัดพังงา ร่วมกับกลุ่ม Andaman Discoveries, โครงการอาสาอนุรักษ์ท้องทะเล เกาะเต่า จังหวัดสุราษฎร์ธานี ร่วมกับ กลุ่มรักษ์เกาะเต่า และ โครงการอาสาอนุรักษ์ท้องทะเลและพันธุ์เต่าหายาก เกาะทะลุ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ร่วมกับชมรมเกาะทะลุ โดยมีระยะเวลาปฏิบัติการกิจกรรมร่วมกัน ๒ สัปดาห์ และผู้เข้าแข่งขันทุกคนจะต้องแบ่งปันประสบการณ์ในการทำกิจกรรมอาสา เช่น เขียน Blog, Post ภาพถ่ายและวีดีโอ ผ่านสื่อออนไลน์ ทุกช่องทางเพื่อให้ได้รับโหวตมากที่สุด ทีมใดที่ได้รับคะแนนโหวตสูงสุด จะได้รับเงินทุนจาก ททท. ๕,๐๐๐ เหรียญสหรัฐเพื่อนำไปมอบให้กับโครงการอาสาในพื้นที่ได้ใช้ในการดำเนินกิจกรรมต่อไป^{๖๙}

บางกอกฟอรัม องค์กรพัฒนาเอกชนที่มุ่งเน้นเรื่องการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ด้านต่างๆ ให้เกิดการเชื่อมโยง ถักทอ เกาะเกี่ยวกลุ่มมนุษย์ให้มีความสัมพันธ์ต่อกัน ร่วมพัฒนาท้องถิ่นทั้งในเชิงพื้นที่และเชิงประเด็นที่แต่ละกลุ่มคนนั้นสนใจและให้ความสำคัญ โดยเริ่มแรกนั้นบางกอกฟอรัมทำงานในการรณรงค์ให้กรุงเทพมหานครน่าอยู่ขึ้น ผลักดันให้เกิดกลุ่มประชาสังคมต่างๆ เพื่อเป็นเวทีแลกเปลี่ยนทางความคิดของคนเมือง ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมแก้ปัญหากรุงเทพมหานครในเรื่องสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร

อาสาสมัครเพื่อสังคม ปฏิบัติงานในโครงการพัฒนาสังคมขององค์กรพัฒนาเอกชนโดยเน้นงานทางด้านการให้อาสาสมัครเข้ามามีส่วนร่วมในการทำโครงการทางด้านสังคมสิ่งแวดล้อม ชุมชน

เครือข่ายจิตอาสา ประสานงานองค์กรสาธารณประโยชน์ในเครือข่ายจัดสรรความต้องการการทำงานอาสากับความต้องการรับอาสาสมัคร ให้เกิดการผลักดันกระแสความสนใจต่อทางด้านอาสาสมัครและการมีจิตอาสาต่อสังคม ร่วมกำหนดวาระสาธารณะและขับเคลื่อนกระแสอาสาสมัครอย่างต่อเนื่อง มีการพัฒนาองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับงานอาสาสมัครทั้งในและต่างประเทศ เพื่อการหนุนเสริมศักยภาพการบริหารงานอาสาสมัครอย่างรอบด้าน

^{๖๙} Mthai, “ททท. เชิญหนุ่มสาวรุ่นใหม่ทั่วโลก ร่วมทำกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครในไทย”, ข้อมูลออนไลน์ : [แหล่งข้อมูล] <https://travel.mthai.com/news/53519.html> [๓ ธันวาคม ๒๕๖๒].

กลุ่มบ้านดินไทย เป็นองค์กรที่ทำงานเน้นไปในเรื่องการสร้างบ้านดิน ใช้การเรียนรู้โดยการปฏิบัติจริง การสร้างบ้านดินเพื่อใช้ในวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันตามความจำเป็น และคงไว้ซึ่งหลักการดูแลรักษาสถรรพชาติและสิ่งแวดล้อม

เครือข่ายอาสาสมัครธรรมชาติ สำหรับคนที่ชอบในเรื่องธรรมชาติโดยองค์กรนี้ที่ทำงานมุ่งเน้นในเรื่องของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นสำคัญ อีกทั้งยังสนับสนุนและปลูกฝังจิตสำนึกอันดีให้กับเด็กและเยาวชน รวมทั้งอาสาสมัครบุคคลทั่วไป ให้เกิดความรู้สึกรัก ผูกพันต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรอบๆ ตัว และได้เข้าใจถึงระบบนิเวศวิทยาของธรรมชาติอย่างแท้จริง ซึ่งจะจัดให้มีกิจกรรมทางด้านการส่งเสริม ป้องกัน รักษาและการฟื้นฟูแก้ไขให้สิ่งแวดล้อมดีขึ้น

นอกจากนั้นแล้ว ยังมีกิจกรรมอาสาสมัครท้องถิ่นในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม ดำเนินการอนุรักษ์และบำรุงรักษา โบราณสถาน แหล่งประวัติศาสตร์และแหล่งโบราณคดีในท้องถิ่น เพื่อแบ่งเบาภารกิจของหน่วยงานของรัฐ ซึ่งมีบุคลากรจำกัด และเป็นการเสริมสร้างสำนึกให้คนในท้องถิ่นเกิดความรู้สึกรักมรดกทางวัฒนธรรมของชาติในท้องถิ่นของตน

สำหรับในงานวิจัยด้านการท่องเที่ยวหลายชิ้น ได้กล่าวถึงการเติบโตอย่างก้าวกระโดดของการท่องเที่ยวเชิงบำเพ็ญประโยชน์ไว้อย่างน่าสนใจว่า จำนวนกิจกรรมหรือโปรแกรมการท่องเที่ยวเชิงบำเพ็ญประโยชน์เพียง ๓ กิจกรรม ในปี พ.ศ. ๒๕๔๖ ได้เพิ่มสูงเป็น ๒๕๙ กิจกรรม ในปี พ.ศ. ๒๕๕๕^{๗๐} ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ กาญจนา สมมิตร และคณะ (๒๕๕๖) ได้ศึกษาเรื่อง ‘การวิจัยเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงบำเพ็ญประโยชน์ในเขตจังหวัดภาคเหนือตอนบน ผลการวิจัยพบว่า สถานการณ์การท่องเที่ยวเชิงบำเพ็ญประโยชน์ในภาคเหนือตอนบน มีแนวโน้ม เพื่อการพัฒนาและการเติบโตที่ดี นักท่องเที่ยวเชิงบำเพ็ญประโยชน์กลุ่มหลักๆ จะเป็น นักเรียน นักศึกษาในช่วงอายุ ๑๑-๒๑ ปี สนใจที่จะไปสอนหนังสือให้กับเด็ก ร้อยละ ๒๔.๕ รองลงมาคือ กิจกรรมก่อสร้าง ร้อยละ ๒๐ และกิจกรรมกลุ่มประชาสงเคราะห์ ร้อยละ ๑๓.๗๕ เป็นต้น’^{๗๑}

ในการศึกษาเรื่อง ‘การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงบำเพ็ญประโยชน์ในกลุ่มจังหวัดสนุก (สกลนคร- นครพนม- มุกดาหาร)’ ของ พรณี สอนเพลง (๒๕๕๙) ได้ศึกษาเพื่อหาแนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงบำเพ็ญประโยชน์ในพื้นที่ทางภาคอีสาน พบว่า นักท่องเที่ยวกลุ่มบำเพ็ญประโยชน์ชาวไทยส่วนมาก เป็นผู้หญิง (ร้อยละ ๖๘) มีอายุ ๕๑-๖๐ ปี (ร้อยละ ๒๔) มีการศึกษาระดับปริญญาตรี (ร้อยละ ๕๗) มีอาชีพรับราชการ (ร้อยละ ๓๗.๕) และเคยเข้าร่วมกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์มาก่อน (ร้อยละ ๔๙) มีทัศนคติเชิงบวก โดยสนใจกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชน (ร้อยละ ๒๔.๔๘) การอนุรักษ์เชิงเกษตรสิ่งแวดล้อม (ร้อยละ ๒๓.๓๘) และด้านการสอนและให้ความรู้ (ร้อยละ ๑๕.๒๒) นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติส่วนมากเป็นผู้ชาย (ร้อยละ ๕๓.๖๘) มีอายุระหว่าง ๑๖ - ๒๕ ปี (ร้อยละ ๒๗.๓๗) การศึกษาระดับปริญญาตรี (ร้อยละ

^{๗๐} Callanan M. & Thomas S., “A reviews paper on voluntourism theories and paradigm with special emphasis on rural revitalization”, *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, Vol. 3, (No. 11, 2005): 420-444.

^{๗๑} กาญจนา สมมิตร และคณะ, “การวิจัยเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงบำเพ็ญประโยชน์ในเขตจังหวัดภาคเหนือตอนบน”, *รายงานวิจัย*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๖), หน้า บทคัดย่อ.

๖๕.๕๖) มีอาชีพเป็นพนักงานบริษัท (ร้อยละ ๔๓.๖๒) เคยเข้าร่วมกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ (ร้อยละ ๔๔) มีทัศนคติเชิงบวกเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงบำเพ็ญประโยชน์อยู่ในระดับมากที่สุด มีความสนใจกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงบำเพ็ญประโยชน์ด้านการอนุรักษ์เชิงเกษตรและสิ่งแวดล้อม (ร้อยละ ๑๗.๗๘) ด้านการสาธารณสุขและดูแลเด็ก (ร้อยละ ๑๖.๐๖) และด้านการสอนและให้ความรู้ (ร้อยละ ๑๕.๖๙) ดังนั้น หากมองลึกลงไป งานวิจัยยังพบประเด็นที่น่าสนใจว่าในบรรดานักท่องเที่ยวชาวต่างชาติกลุ่มจิตอาสาทั้งหมดที่เดินทางมายังกลุ่มจังหวัดสกลนั้น ล้วนแต่มีความชื่นชอบกิจกรรมเชิงบำเพ็ญประโยชน์ ที่แตกต่างและหลากหลาย ยกตัวอย่างเช่น นักท่องเที่ยวในกลุ่มภูมิภาคเอเชียจะชอบกิจกรรมด้านการเกษตร และสิ่งแวดล้อม นักท่องเที่ยวจากทวีปยุโรปชอบกิจกรรมด้านงานสาธารณสุขและดูแลเด็ก ซึ่งนักท่องเที่ยวจากทวีปอเมริกานั้นกลับให้ความสนใจกิจกรรมการสอนหนังสือ^{๗๒} นอกจากนี้ ผลการวิจัยได้พบพื้นที่ที่มีศักยภาพมากพอที่จะพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงบำเพ็ญประโยชน์ในกลุ่มจังหวัดสกล (สกลนคร-นครพนม-มุกดาหาร) โดยแบ่งตามประเภทของกิจกรรมได้ ดังนี้

ประเภทที่ ๑ ด้านการสอนและให้ความรู้ในโรงเรียนขนาดเล็ก การศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นอย่างเร่งด่วน โดยเฉพาะโรงเรียนขนาดเล็กในสังกัด ของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน พบว่าปัญหาส่วนใหญ่เป็นโรงเรียนขนาดเล็กที่ขาด ประสิทธิภาพในการบริหารจัดการ มีความขาดแคลนในทุกด้าน ทั้งคน เทคโนโลยี และทรัพยากร การบริหาร ขาดแคลนครู การจัดการเรียนการสอนโดยมีครูไม่ครบชั้นเรียน ไม่ครบกลุ่มสาระการเรียนรู้ และนักเรียนมีความรู้ความสามารถตามกลุ่มสาระการเรียนรู้ค่อนข้างต่ำ เมื่อเทียบกับนักเรียนของโรงเรียน ขนาดกลางและโรงเรียนขนาดใหญ่ ขาดสื่อการเรียนการสอน การจัดการเรียนการสอนไม่เป็นไปตาม หลักสูตร ขาดการจัดการความรู้ที่เหมาะสมกับบริบทของโรงเรียน อีกทั้งขาดการสนับสนุนจากท้องถิ่น และชุมชน ทั้งนี้มีกิจกรรมที่นักท่องเที่ยวเชิงบำเพ็ญประโยชน์สามารถทำได้หลากหลายเพื่อเป็นการเข้าไปช่วยเหลือโรงเรียนขนาดเล็ก เช่น เป็นอาสาสมัครสอนภาษาอังกฤษ ดนตรี ศิลปะ คอมพิวเตอร์ กิจกรรม ปรับปรุงอาคารเรียน เช่น ห้องน้ำ ห้องสมุด ห้องคอมพิวเตอร์ โรงอาหาร สนามเด็กเล็กเล่น เป็นต้น มีนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติที่เดินทางมาท่องเที่ยวแขวงคำม่วน สปป.ลาว ซึ่งส่วนมากเป็นกิจกรรม การปีนเขา บางครั้งจะมีนักท่องเที่ยวได้รับบาดเจ็บและเดินทางมารักษาที่โรงพยาบาล นครพนม อีกทั้ง พบว่าตามสถานพยาบาล ทั้งในโรงพยาบาลประจำจังหวัด โรงพยาบาลประจำอำเภอ จึงมีชาวต่างชาติ มาใช้บริการอย่างสม่ำเสมอ และต้องการอาสาสมัครเข้ามาช่วยงานในการเป็นล่าม แปลภาษา แจกบัตรคิว หรือมีกิจกรรมที่ผ่อนคลายให้กับผู้ป่วย เช่น ดนตรีบำบัด ในส่วนของสถานเลี้ยงเด็กกำพร้ามีความ ต้องการอาสาสมัคร/นักท่องเที่ยวเชิงบำเพ็ญประโยชน์ในการดูแลเด็กในสถานเลี้ยงเด็กกำพร้า ซึ่งพบว่า มีความต้องการอาสาสมัครในกิจกรรมนี้เป็นจำนวนมาก

ประเภทที่ ๒ ด้านเกษตรและสิ่งแวดล้อม การท่องเที่ยวเชิงบำเพ็ญประโยชน์ด้านการอนุรักษ์เชิงเกษตรและสิ่งแวดล้อมถือว่าการ ท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ เนื่องจากเป็นลักษณะ

^{๗๒} พรณี สวนเพลง, “การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงบำเพ็ญประโยชน์ในกลุ่มจังหวัดสกล (สกลนคร-นครพนม-มุกดาหาร)”, รายงานวิจัย, (กรุงเทพมหานคร. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๙), หน้า บทคัดย่อ.

ผสมผสานระหว่างกิจกรรมอาสาสมัครและการเรียนรู้ การเดินทางท่องเที่ยวไปยังพื้นที่ชุมชน เกษตรกรรม สวนเกษตร สวนสมุนไพร ฟาร์ม ปศุสัตว์ และ สัตว์เลี้ยง แหล่งเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำต่างๆ ได้ สัมผัสกับวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของชาวชนบท ขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม ประเพณี รูปแบบกิจกรรม และการประกอบอาชีพการเกษตรที่หลากหลาย ทั้งนี้ นักท่องเที่ยว สามารถเข้าร่วมกิจกรรมบำเพ็ญ ประโยชน์ เช่น การปลูกและบำรุงป่าธรรมชาติ ส่งเสริมการปลูกป่า ทดแทน การเลี้ยงปลาบ่อเพื่อแพร่ พันธุ์ปลา การเลี้ยงสัตว์ การผลิตอาหารสัตว์ ถ่ายทอดความรู้ ด้านเกษตรกรรมแก่ราษฎรในหมู่บ้าน รอบศูนย์ฯ และราษฎรในจังหวัดต่างๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การเพาะปลูกและทำการเกษตร อินทรีย์ เป็นต้น

ประเภทที่ ๓ ด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน จากการวิเคราะห์ศักยภาพในการ พัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนในจังหวัดสุโขทัย พบว่า มีโฮมสเตย์หลายแห่งที่ต้องการให้นักท่องเที่ยว เชิงบำเพ็ญประโยชน์ได้เข้าร่วมกันจัดกิจกรรมพัฒนาการท่องเที่ยว โดยชุมชน โดยต้องการอาสาสมัคร เข้าไปทำกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์เกี่ยวกับการสอนภาษาอังกฤษ เพื่อสนทนาพื้นฐานให้กับชาวบ้าน เพื่อใช้ในการต้อนรับแขกต่างประเทศ พัฒนาโฮมสเตย์ให้สามารถรองรับมาตรฐานอาเซียน พัฒนา Packaging ของสินค้าพื้นบ้าน และการสอนหนังสือหรือทำกิจกรรมร่วมกับหมู่บ้านชุมชน

๒.๕ แนวคิดการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวในศาสนสถาน

วัดในพระพุทธศาสนา โบสถ์ในคริสต์ศาสนา หรือมัสยิดในศาสนาอิสลาม ล้วนมีสภาพเป็น นิติบุคคลตามกฎหมาย ทำให้วัดและศาสนสถาน สามารถถือครองสังหาริมทรัพย์และอสังหาริมทรัพย์ ได้เช่นเดียวกับบุคคลหรือนิติบุคคลทั่วไป โดยการบริหารจัดการทรัพย์สินของวัดและศาสนสถานนั้น เป็นอำนาจหน้าที่โดยตรงของเจ้าอาวาสหรือผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาส หรือผู้มีอำนาจตามกฎหมาย ในการดูแลศาสนสถาน อย่างไรก็ตาม เนื่องจากวัดและศาสนสถานมักตั้ง อยู่ใกล้กับชุมชน ทำให้เกิด ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับบ้าน หรือบรรพชีฏกับคฤหัสถ์ในทุกๆด้าน ทั้งด้านที่เกื้อกูลกันหรือขัดแย้ง กัน การที่เจ้าอาวาส ผู้รักษาการหรือผู้มีอำนาจต้องแสดงบทบาทในการดูแลจัดการผลประโยชน์ ทรัพย์สินของวัดด้วยการเจรจาต่อรองประนีประนอมยอมความ หรือฟ้องร้องนั้น ถือเป็นสิ่งที่ควร หลีกเลี่ยงที่จะดำเนินการด้วยตัวเอง ดังนั้น เจ้าอาวาสควรมีคฤหัสถ์เข้ามามีบทบาทช่วยเหลือ หรือ ดำเนินการแทนในบางเรื่อง โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการวัดและศาสนสถานโดยเฉพาะ ด้านภาระงาน บุคลากร และการบริหารจัดการทรัพย์สิน ซึ่งเหมาะสมตามหลักธรรมของแต่ละ ศาสนา และเป็นไปตามหลักพระธรรมวินัย

๒.๕.๑ การบริหารจัดการทรัพย์สิน

ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๕๐๕ มาตรา ๓๓ ได้จัดหมวดหมู่ทรัพย์สิน ของวัด โดยเฉพาะในส่วนที่เป็นอสังหาริมทรัพย์ประเภทที่ดิน โดยบัญญัติถึง

๑. ที่วัด และที่ซึ่งขึ้นต่อวัด ดังนี้ คือ

๑.๑ ที่วัด คือ ที่ซึ่งตั้งวัดตลอดจนเขตของวัดนั้น

๑.๒ พื้นที่ธรณีสงฆ์ คือ ที่ซึ่งเป็นสมบัติของวัด

๑.๓ ที่กัลปนา คือ ที่ซึ่งมีผู้อุทิศแต่ยกผลประโยชน์ให้วัดหรือพระศาสนา

๒. ศาสนสมบัติ แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท ดังนี้ คือ

๒.๑ ศาสนสมบัติกลาง ได้แก่ ทรัพย์สินของกรมการศาสนาซึ่งมีใช้ของวัดใดวัดหนึ่ง

๒.๒ ศาสนสมบัติของวัด ได้แก่ ทรัพย์สินของวัดใดวัดหนึ่ง

โดยการดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัติกลางให้เป็นอำนาจหน้าที่ของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ส่วนการดูแลรักษาจัดการศาสนสมบัติของวัดให้วัดเป็นผู้จัดการตามที่กฎหมายกำหนดไว้ ประกอบด้วย การดูแลจัดการและการจัดหาประโยชน์ในที่ดิน ที่พื้นที่ใช้ประโยชน์และศาสนสมบัติอื่นๆ ของวัด

ในด้านบุคลากร เจ้าอาวาสหรือผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาสที่ประสงค์จะให้มีการจัดประโยชน์ในทรัพย์สินของวัดจะต้องทำหนังสือแต่งตั้ง เป็นลายลักษณ์อักษร บุคคลหรือนิติบุคคลที่เหมาะสมเป็นผู้กระทำการแทนโดยพิจารณาคัดเลือกบุคคลหรือนิติบุคคล

การเลือกจะแต่งตั้งใครเป็นผู้จัดการผลประโยชน์ของวัด จึงเป็นอำนาจเด็ดขาดของเจ้าอาวาสหรือรักษาการเจ้าอาวาส ซึ่งจะต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ เพราะเป็นการมอบทรัพย์สินของวัดหรือสมบัติของวัดส่วนที่จะจัดประโยชน์ไว้ในอำนาจการตัดสินใจของบุคคลอื่น ทั้งนี้จะต้องมอบหมายเป็นหนังสือเท่านั้น จะมอบด้วยวาจาหรือโดยปริยายอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้มรรคนายก คือ บุคคลที่คอยช่วยเหลือกิจกรรมต่างๆภายในวัด เป็นตัวกลางหรือผู้ประสานงานระหว่างพระสงฆ์กับอุบาสกอุบาสิกา บางครั้งอาจรับใช้พระสงฆ์ด้วยแต่ไม่ใช่หน้าที่โดยตรง ส่วนไวยาวัจกร คือ บุคคลที่คอยรับใช้ท่ากิจต่างๆแทนพระสงฆ์ โดยพระสงฆ์จะเป็นผู้ใช้ให้ทำ นอกจากนี้ไวยาวัจกรยังทำหน้าที่เกี่ยวกับการเงินคล้ายกับเป็นสมุหบัญชีของวัดด้วย

การจัดการองค์กรหรือการแบ่งแยกงาน เป็นการแยกหมวดงานต่างๆ ของวัดและศาสนสถานที่ มีวัตถุประสงค์และแนวทางการดำเนินงานชัดเจน ทั้งนี้เพื่อให้วัดสามารถจัดองค์กรให้มีความเหมาะสมและสามารถตรวจสอบได้ โดยทั่วไปมีการแบ่งแยกงานออกเป็น ๘ หมวด ดังนี้

๑. งานหารรายได้ อาทิ รายได้จากผู้รับบริจาค รายได้การทอดกฐินประจำปี รายได้การทอดผ้าป่าตามเทศกาล รายได้การอบรมปฏิบัติธรรม รายได้การบริจาคทั่วไป รายได้จากการฝากเงินหรือลงทุน รายได้จากการตั้งขุมจำหน่ายสินค้าของวัด รายได้จากการจัดผลประโยชน์ทรัพย์สิน รายได้อื่นๆ เช่น วัดที่อยู่ใกล้กับแหล่งท่องเที่ยวมีพุทธสถานที่สวยงามสง่าร่มเย็น ดังนั้น บริษัทจัดการท่องเที่ยวมักจะให้ความสำคัญบรรจุในโปรแกรมนำเที่ยวอยู่เสมอ ก่อให้เกิดรายได้จากเงินบริจาค ค่าจอดรถ หรือค่าบริการห้องน้ำถือได้ว่าเป็นการประชาสัมพันธ์ให้วัดเป็นที่รู้จักมากขึ้นอีกทางหนึ่งด้วย

๒. งานการเงินและบัญชี การจัดทำบัญชีทรัพย์สินของวัดและศาสนสถานที่ตั้ง อสังหาริมทรัพย์และสังหาริมทรัพย์เพื่อความสะดวกในการบำรุงรักษาและซ่อมแซม มีการจัดทำบแสดงรายรับและรายจ่ายประจำปีเพื่อเป็นฐานข้อมูลในการวิเคราะห์การบริหารงาน รวมทั้งใช้ในการประมาณการสำหรับรายรับและรายจ่ายของปีถัดไปเพื่อประโยชน์ในการจัดสรรงบประมาณที่มีอยู่ให้เพียงพอตามความจำเป็น

๓. งานรักษาความสะอาดและการดูแลสวน การทำงานร่วมกันระหว่างฝ่ายคฤหัสถ์และฝ่ายสงฆ์หรือผู้ปกครองศาสนสถานในการรักษาความสะอาดพื้นที่ โดยมีการจัดหาอุปกรณ์ทำความสะอาดและการบำรุงรักษาสวน เช่น เครื่องตัดหญ้า มีด สายยาง และเครื่องสูบน้ำ เป็นต้น ให้มีสภาพ

ที่สามารถใช้งานได้อยู่เสมอ มีการจัดหาถังขยะโดยกำหนดรูปแบบ สี และขนาดให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและความสวยงามของพื้นที่วัดและศาสนสถาน ควรมีจำนวนถังขยะที่เพียงพอและวางกระจายตัวอยู่ทั่วไปโดยเฉพาะบริเวณที่มีกิจกรรมทางศาสนาและประเพณีหรือกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมอยู่เป็นประจำ โดยไม่ก่อให้เกิดการทำลายภาพรวมของวัดและศาสนสถาน และควรประสานงานกับส่วนราชการที่ดูแลพื้นที่ เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาล หรือหน่วยงานอื่นๆ ที่มีหน้าที่โดยตรงเพื่อช่วยจัดเก็บและนำขยะไปทำลาย

๔. งานบำรุงรักษาและซ่อมแซมอาคารและสิ่งปลูกสร้าง ควรมีการตั้งงบประมาณร้อยละ ๑๐ - ๑๕ ของงบประมาณรวมของวัดและศาสนสถานเพื่อใช้ในการบำรุงรักษาและซ่อมแซมอาคารและสิ่งปลูกสร้าง เช่น การสำรวจอาคารอย่างสม่ำเสมอหากพบปัญหาให้ทำการซ่อมแซมทันที เช่น การกำจัดปลวกประจำปี การจัดหาห้องน้ำและห้องอาบน้ำให้มีเพียงพอกับความต้องการ และการว่าจ้างผู้เชี่ยวชาญในการดูแลอุปกรณ์พิเศษโดยยอมเสียค่าซ่อมเป็นรายปี เช่น ระบบไฟฟ้า และวิดีโอวงจรปิด เป็นต้น

๕. งานรักษาความปลอดภัย วัดและศาสนสถานสามารถขอความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่ตำรวจ ทหาร หรืออาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือน (อปพร.) ท้องถิ่นในการเข้ามาช่วยดูแลรักษาความปลอดภัยโดยมีการจ่ายเบี้ยเลี้ยงเป็นค่าตอบแทน หากกำลังเจ้าหน้าที่ไม่เพียงพอ ควรมีการจัดจ้างเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยของบริษัทเอกชนเข้ามาช่วย หรือการติดตั้งกล้องวงจรปิดที่สามารถบันทึกภาพและเสียงได้ในบริเวณสถานที่สำคัญของวัด โดยมีเจ้าหน้าที่เฝ้าดูภาพวงจรปิดในช่วงกลางคืนเพื่อตรวจสอบการเคลื่อนไหวต่างๆ

๖. งานยานพาหนะ โดยทั่วไปวัดและศาสนสถานจะมียานพาหนะประเภทต่างๆ เช่น รถจักรยาน จักรยานยนต์ หรือรถยนต์มาจอดเป็นประจำ เป็นต้น วัดและศาสนสถานบางแห่งที่มีบรรพชิตเป็นจำนวนมากอาจมีรถตู้รถบรรทุกสองแถว (ใหญ่) รถบรรทุก หรือรถบัส สำหรับใช้ในกิจนิมนต์หรือกิจของสงฆ์ การปฏิบัติงานภายในวัด การดูแลรักษาความปลอดภัย หรือติดต่อประสานงานกับบุคคลหรือส่วนราชการนอกวัดและศาสนสถาน ดังนั้น วัดและศาสนสถานควรดูแลยานพาหนะให้อยู่ในสภาพพร้อมใช้งานอยู่เสมอ รวมถึงจัดการเรื่องพื้นที่สำหรับจอดยานพาหนะ ไม่ให้ลดทอนความสวยงามและความร่มรื่นของวัดซึ่งเป็นสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับธรรมะและศาสนา

๗. งานประชาสัมพันธ์ การนำเสนอข้อมูลในด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับวัดและศาสนสถาน เพื่อให้ศาสนิกชนและบุคคลทั่วไปได้รับรู้ เช่น การทำหนังสือหรือแผ่นพับประชาสัมพันธ์ประวัติวัด อาคารและสิ่งปลูกสร้างที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และสถาปัตยกรรม ข้อมูลกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับชุมชนในท้องถิ่นตลอดปี เช่น การจัดทอดกฐินหรือทอดผ้าป่า รวมทั้งให้ความร่วมมือกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดงานตามเทศกาลของชุมชน นอกจากนี้ โรงเรียนวัดหลายๆ แห่งที่ได้รับการสนับสนุนด้านการศึกษาของบุตรหลานชาวบ้านในพื้นที่ ยังเป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีก่อให้เกิดความสามัคคีระหว่างบ้านกับวัด และนักเรียนยังสามารถเป็นตัวแทนของวัดในการเป็นยุวมัคคุเทศก์นำนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างประเทศเที่ยวชมวัดและบรรยายถึงประวัติความเป็นมาของวัดได้

๘. งานประสานงาน งานที่เกี่ยวข้องกับการติดต่อระหว่างบุคคลต่างๆ ภายในวัดและศาสนสถานและการติดต่อระหว่างวัดและศาสนสถานกับบุคคลหรือหน่วยงานภายนอกวัดและศาสนา

สถาน โดยมีเรื่องสำคัญที่ควรได้รับความสนใจเป็นพิเศษเพื่อให้การดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของวัดและศาสนสถานเป็นไปด้วยความเรียบร้อย

๒.๕.๒ การพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพของศาสนสถาน

วัดและศาสนสถานมีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นศูนย์กลางของชุมชนสำหรับปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรม โดยความสัมพันธ์ระหว่างวัดและศาสนสถานกับชุมชนโดยรอบถูกเชื่อมโยงไว้ด้วยกิจกรรมต่างๆ เช่น การทำบุญตักบาตร การถวายภัตตาหารเพล การฟังเทศน์ฟังธรรม และการบรรพชาอุปสมบท เป็นต้น นอกจากนี้ ยังรวมถึงวันสำคัญทางศาสนาและงานประเพณีต่างๆ เช่น การจัดงานพิธีของพุทธศาสนาเนื่องในวันมาฆบูชา วิสาขบูชาและอาสาฬหบูชา ซึ่งจะมีประชาชนมาร่วมงานและทำบุญเป็นจำนวนมากทุกๆ ปี

ปัจจุบัน วัดและศาสนสถานหลายแห่งได้เพิ่มบทบาทมากขึ้น นอกจากการเป็นสถานที่สำหรับประกอบพิธีทางศาสนาแล้ว ยังเป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับผู้สนใจได้เข้ามาศึกษาหาความรู้ที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมคำสอน ประวัติศาสตร์และสถาปัตยกรรม รวมทั้งเป็นสถานที่ท่องเที่ยวสำหรับชาวไทยและชาวต่างชาติเข้ามาเยี่ยมชมอีกด้วย

ดังนั้น การพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพของศาสนสถานในด้านต่างๆ จึงมีความสำคัญเพื่อที่จะสามารถรักษาทะเลของวัดและศาสนสถานให้สอดคล้องกับกฎหมาย พระธรรมวินัย และสภาพเศรษฐกิจสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบันได้ ทั้งยังเป็นการรักษาศิลปวัฒนธรรมของชาติ และเป็นการสืบทอดศาสนาทางหนึ่งด้วย

การพัฒนาวัดและศาสนสถานสู่ความเป็นมาตรฐาน การดูแลรักษาและพัฒนาศาสนสถานทั้งในด้านกายภาพ กิจกรรม และการบริหารจัดการองค์รวมอย่างต่อเนื่องจะทำให้วัดและศาสนสถานยังคงเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชนและเป็นศูนย์กลางของชุมชน โดยแนวทางการพัฒนาสู่ความเป็นมาตรฐานมีดังนี้

๑. การพัฒนาวัดและศาสนสถานควรให้ความสำคัญในการให้ผู้อยู่อาศัยในชุมชนโดยรอบตระหนักถึงความสำคัญในด้านต่างๆ ของวัดและศาสนสถาน และเข้ามาช่วยกันดูแลรักษาร่วมกับฝ่ายบรรพชิต

๒. การเสริมสร้างภาพลักษณ์และความหมายของวัดและศาสนสถานควรได้รับการสนับสนุนจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกภาคส่วน เพื่อให้วัดและศาสนสถานยังคงฐานะเป็นที่พักอาศัยของพระภิกษุสามเณรและนักบวช เป็นที่บวชเรียนศึกษาปฏิบัติธรรม เป็นที่ทำบุญบำเพ็ญกุศลของชาวบ้านเป็นสถานที่ที่ชาวบ้าน ได้เข้ามาหาความสงบทางกายทางใจ และเป็นศูนย์กลางสำหรับทำกิจกรรมทางสังคมร่วมกันของชาวบ้าน

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาวัดและศาสนสถานควรคำนึงถึงการบูรณาการระหว่างกิจกรรมของวัดกับการบริหารงานคณะสงฆ์ รวมทั้งสภาพเศรษฐกิจสังคมและสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยมีแนวทางการดำเนินงาน ๖ ด้าน ดังนี้

๑. การปกครอง เจ้าอาวาสหรือเจ้าคณะปกครองควรดำเนินการสอดส่อง ดูแลรักษาความเรียบร้อยดีงาม เพื่อให้พระภิกษุสามเณรที่อยู่ในวัดหรือในปกครองปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎ ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง ประกาศของมหาเถรสมาคม หรือพระบัญชาของสมเด็จพระสังฆราช

๒. การศาสนศึกษา การส่งเสริมภารกิจด้านการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ ทั้งแผนกธรรม-บาลีและแผนกสามัญ ซึ่งครอบคลุมถึงการที่พระภิกษุทำหน้าที่เป็นครูสอน เป็นกรรมการตรวจข้อสอบธรรมบาลีสนามหลวง เป็นเลขานุการสอบธรรม-บาลีสนามหลวงเป็นผู้อำนวยการหรือเป็นประธานจัดสอบธรรม-บาลีสนามหลวงและเป็นเจ้าสำนักเรียนในฐานะที่เป็นเจ้าอาวาส นอกจากนี้ ยังรวมถึงการส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรมที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย เช่น มอบทุนการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรที่สอบไล่ได้ และการจัดตั้งกองทุนเพื่อการศึกษาพระปริยัติธรรม เป็นต้น

๓. การเผยแผ่ การส่งเสริมให้ประชาชนได้รับรู้ถึงหลักธรรมคำสอนและนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันโดยผ่านวิธีการต่างๆ เช่น การเทศนา การปาฐกถาในโอกาสและสถานที่ต่างๆ ทั้งในวัด และนอกวัดการบรรยายธรรมทั้งทางวิทยุและโทรทัศน์ การเผยแผ่ธรรมด้วยสื่อต่างๆ เช่น หนังสือ หนังสือพิมพ์ หรือวีดิทัศน์ รวมทั้งการจัดโครงการต่างๆ เช่น การจัดโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อนหรือการจัดส่งพระภิกษุไปสอนศีลธรรมแก่นักเรียนตามโรงเรียนต่างๆ เป็นต้น ทั้งนี้การเผยแผ่ด้วยกิจกรรมเหล่านี้ต้องดำเนินงานตามระเบียบมหาเถรสมาคมว่าด้วยการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พุทธศักราช ๒๕๕๐

๔. การสาธารณูปการ การจัดการศาสนสมบัติของวัดซึ่งมีเจ้าอาวาสเป็นผู้รับผิดชอบดูแลรักษาให้เป็นไปตามกฎหมาย พระธรรมวินัย หรือมติมหาเถรสมาคมโดยคำนึงถึงการสร้างสิ่งที่จะเป็นรักษาสิ่งที่มีอยู่แล้วไว้ และซ่อมแซมสิ่งที่ชำรุดทรุดโทรมให้คงสภาพไว้เพื่อประโยชน์แก่ชุมชนและพระสงฆ์ สำหรับศาสนสมบัติกลาง เช่น ที่ดินและผลประโยชน์ วัดร้าง หรือทรัพย์สินที่มีผู้ยกให้สงฆ์ส่วนกลาง เป็นต้น เป็นหน้าที่ของผู้ปกครองสงฆ์ระดับสูงสุดแลรักษา

๕. การศึกษาสงเคราะห์ การดำเนินการจัดการศึกษาที่เน้นการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแก่เด็กและเยาวชน ให้มีความรู้ความเข้าใจหลักธรรมคำสอนของศาสนาเพื่อให้สามารถดำรงตนและดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข และเป็นพลเมืองที่มีความรู้คู่คุณธรรมของประเทศ

๖. การสาธารณสงเคราะห์ การช่วยเหลือสังคมในรูปแบบต่างๆที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย เช่น การสงเคราะห์พระภิกษุสามเณรและวัดที่ประสบภัยและขาดแคลน การให้วัดเป็นสถานที่ประกอบกุศลเกี่ยวกับเรื่องเกิด แก่ เจ็บ ตาย เช่น การสวดศพ การเผาศพ การทำบุญอุทิศ การถวายสังฆทาน เป็นต้น การให้วัดเป็นสถานที่จัดฝึกอบรมประชาชนด้านอาชีพต่างๆ การสงเคราะห์ผู้ป่วยโรคร้ายหรือผู้ป่วยยากไร้ การจัดให้มีโรงพยาบาล การบริจาคทรัพย์ส่วนตัวหรือชักชวนญาติโยมบริจาคทรัพย์จัดสร้างโรงพยาบาล การให้ความรู้ข่าวสารแก่ชุมชนด้านต่างๆ เช่น การศึกษา การสาธารณสุขมูลฐาน การปกครอง การช่วยเหลือผู้ประสบอุทกภัยหรือการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ต่างๆ เป็นต้น

๒.๕.๓ แนวทางการส่งเสริมศาสนสถานเป็นแหล่งการเรียนรู้

ปัจจุบันแหล่งเรียนรู้ภายในวัดและศาสนสถานมีอยู่ทั่วประเทศ ซึ่งมีทั้งที่จัดตั้งโดยวัดเอง วัดจัดร่วมกับชุมชน หรือองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน เป็นต้น ซึ่งแต่ละวัดจะมีองค์ความรู้ การนำเสนอความรู้ และกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่แตกต่างกันไป สำหรับองค์ความรู้นั้นจะอยู่ที่อาคารและสิ่งปลูกสร้าง ศาสนวัตถุและศิลปวัตถุ เช่น มัสยิด โบสถ์ พระปรางค์ วิหาร หอไตร ศาลาการ

เปรียญ จิตรกรรมฝาผนัง ตูพระธรรม ธรรมาสน์ เป็นต้น นอกจากนี้ยังรวมถึงต้นไม้และพรรณไม้ต่างๆ ภายในพื้นที่และสภาพแวดล้อมภายนอกวัดอีกด้วย ส่วนรูปแบบการนำเสนอองค์ความรู้และกระบวนการจัดการเรียนรู้สามารถทำได้หลายวิธีดังนี้

๑. การจัดทัศนศึกษานำชมวัดและศาสนสถาน เป็นการนำชมโบราณสถาน โบราณวัตถุ และสถาปัตยกรรมที่อยู่ภายในวัดโดยมีวิทยากรเป็นผู้นำชม

๒. การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ เพื่อเป็นที่เก็บรวบรวมโบราณวัตถุ ศาสนวัตถุและศิลปวัตถุที่มีคุณค่าสำหรับอนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาหาความรู้ต่อไป

๓. การจัดทำเอกสารเผยแพร่ เป็นการรวบรวมเกร็ดความรู้ทุกแง่มุมที่เกี่ยวข้องกับวัด ตลอดจนกิจกรรมและผลงานต่างๆ ที่วัดจัดขึ้น และมอบเป็นอภินันทนาการให้แก่สถาบันการศึกษา และหน่วยงานต่างๆ ที่มาเยี่ยมชมวัด รวมทั้งเผยแพร่แก่ผู้สนใจทั่วไป

๔. การจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ชุมชน เพื่อเป็นสถานที่ถ่ายทอดความรู้และเป็นศูนย์กลางการจัดการ กิจกรรมการศึกษาอบรมและการศึกษาตามอัธยาศัยในชุมชน เพื่อสร้างโอกาสในการเรียนรู้ การถ่ายทอดและเป็นเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ วิทยากร ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่น

๒.๕.๔ การพัฒนาศาสนสถานเป็นสถานที่ท่องเที่ยว

วัดและศาสนสถานที่สามารถอนุรักษ์อาคารและสิ่งปลูกสร้างเก่าแก่ ศาสนวัตถุและศิลปวัตถุที่มีคุณค่า รวมทั้งกิจกรรมทางศาสนาและประเพณีต่างๆ ที่เชื่อมโยงกับคติความเชื่อท้องถิ่น ได้นั้น สามารถใช้เป็นทรัพยากรในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้ถึงประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม วัฒนธรรม ความเป็นอยู่และวิถีชีวิตชุมชน โดยแนวทางการจัดการสามารถแบ่งเป็น ๒ แนวทาง ดังนี้

๑. แนวคิดการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เป็นแนวคิดที่เน้นการรักษาสมดุลของเศรษฐกิจในการท่องเที่ยวกับการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม โดยยึดหลักว่าการท่องเที่ยวต้องไม่ทำลายทรัพยากรทางด้านวัฒนธรรมและโครงสร้างทางสังคมของพื้นที่นั้นๆ โดยการท่องเที่ยวจะเน้นไปที่การเข้าใจวัดและศาสนสถาน ประเพณีและวิถีชีวิตของชุมชนโดยรอบ รวมถึงการกระจายรายได้สู่ชุมชน

๒. แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ เป็นแนวคิดที่เน้นการมีส่วนร่วมของนักท่องเที่ยวในวัฒนธรรมของชุมชนผ่านทางกิจกรรมและประสบการณ์ที่ได้รับ โดยแนวคิดนี้มุ่งเน้นการพัฒนาการและสร้างเครือข่ายซึ่งส่งเสริมความรู้ความเข้าใจในอัตลักษณ์ของแต่ละชุมชนสำหรับการจัดการวัดและศาสนสถานเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนั้นจะคำนึงถึงการรักษาความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และพัฒนา มรดกทางวัฒนธรรมและการสร้างรายได้ โดยต้องมีการวางแผนและกลยุทธ์ทางการตลาด และการพัฒนาวัดและศาสนสถานที่เหมาะสม มีการวางแผนโครงการพัฒนาวัดและศาสนสถานด้านโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ เช่น เส้นทางคมนาคม และการเตรียมบุคลากร เป็นต้น สำหรับการรองรับนักท่องเที่ยว และมีการจัดโครงสร้างองค์กรเพื่อกำหนดทิศทางของการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยเน้นที่การประสานงานกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อที่จะร่วมกันหาจุดเด่นของวัดและศาสนสถาน

นอกจากบทบาทสำคัญในการเป็นศูนย์รวมจิตใจของศาสนิกชนในพื้นที่ใกล้เคียงแล้ว ศาสนสถานต่างๆ ยังเป็นแหล่งรวบรวมศิลปวัตถุสถานซึ่งเป็นแหล่งรวบรวมความรู้ในด้านต่างๆ ผ่านห้วงเวลาประวัติศาสตร์ที่ศาสนสถานเหล่านั้นได้รับการสถาปนาหรือบูรณปฏิสังขรณ์ ดังนั้น การเผยแพร่ข้อมูลที่ทรงคุณค่าเหล่านี้ จึงเป็นหนทางหนึ่งในการสร้างความตระหนักรู้ในความสำคัญของศาสนสถานให้ผู้เยี่ยมชมพึงรับทราบและสามารถสร้างความหวงแหนให้กับเยาวชนรุ่นหลังต่อไป

การจัดทำป้ายแสดงข้อมูลศาสนสถานนั้น พึงคำนึงถึงข้อมูลที่ได้รับการบันทึกเอาไว้เป็นเบื้องต้น กล่าวคือ ศาสนสถานบางแห่งแม้จะมีความงามหรือความสมบูรณ์ที่ด้อยกว่าอาคารใกล้เคียงที่สร้างขึ้นใหม่ แต่ในด้านคุณค่าเชิงประวัติศาสตร์สามารถสะท้อนให้เห็นถึงสภาพสังคมและเศรษฐกิจที่สามารถย้อนกลับไปได้นับร้อยปี ผู้ดูแลศาสนสถานจึงควรพิจารณาไตร่ตรองอย่างถี่ถ้วน ทั้งนี้การเลือกสรรวัสดุในการทำป้ายนั้นควรพิจารณาบริบทโดยรอบของศาสนสถาน เพื่อไม่ให้ขัดแย้งกับทัศนวิสัยและมีความกลมกลืนกับศาสนสถานที่ทรงคุณค่า การเลือกใช้วัสดุที่เหมาะสมนั้นสามารถตอบสนองการใช้งานได้ดี เช่น การพิมพ์ภาพลงบนแผ่นเซรามิกที่มีความคงทนได้อย่างยาวนาน และในขณะเดียวกันก็เป็นวัสดุไม่เป็นมูลค่าให้แก่เหล่านักวิชาชีพโจรกรรมไปได้ โดยข้อมูลที่แสดงบนป้ายนั้นควรเป็นข้อมูลที่ควรได้รับการตรวจทานและพิจารณาถึงความถูกต้องก่อนการเผยแพร่ โดยในปัจจุบันการพัฒนาระบบเข้าถึงข้อมูลผ่าน QR Code สามารถอำนวยความสะดวกให้ผู้เยี่ยมชมเข้าถึงข้อมูลศาสนสถานได้มากขึ้น ทั้งนี้ ยังสามารถลดข้อจำกัดของขนาดป้ายที่ไม่สามารถแสดงข้อมูลได้อย่างครบถ้วน และสามารถเป็นช่องทางในการประชาสัมพันธ์กิจกรรมสำคัญของศาสนสถานต่างๆ ได้ดียิ่งขึ้น นอกจากนี้ ระบบ QR Code ยังสามารถเอื้อประโยชน์ให้แก่ผู้ทุพพลภาพให้สามารถเข้าถึงข้อมูลสำคัญของแต่ละศาสนสถานได้เช่นเดียวกัน จึงเป็นการส่งเสริมการประชาสัมพันธ์และให้ข้อมูลแก่ผู้มาเยี่ยมชมได้ทุกกลุ่ม

อาจกล่าวได้ว่า การพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพวัดและศาสนสถานในด้านต่างๆ นั้นควรตั้งอยู่บนพื้นฐานการทำงานแบบมีส่วนร่วมระหว่างวัด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคประชาชนตั้งแต่เริ่มต้นโครงการ มีการวางแผนร่วมกัน รวมทั้งการปรึกษาหารือและร่วมกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น โดยต้องมีการเตรียมความพร้อมในด้านต่างๆ ๔ ด้าน ดังนี้

๑. ความพร้อมด้านกายภาพ เป็นการปรับปรุงภูมิทัศน์ภายในวัดให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยสวยงาม อาคารและสิ่งปลูกสร้างได้รับการดูแลรักษา สามารถรักษาความเก่าแก่ และคุณค่าทางสถาปัตยกรรมเอาไว้ได้รวมทั้งโบราณวัตถุและศิลปวัตถุที่มีการจัดการอย่างเป็นระบบ เป็นหมวดหมู่ และมีคำอธิบายประวัติความเป็นมาที่ชัดเจน เพื่อให้คนพิการและคนทุพพลภาพเข้ามาทำกิจกรรมในพื้นที่ได้อย่างสะดวกและปลอดภัย

๒. ความพร้อมด้านนโยบาย เป็นการสนับสนุนด้านนโยบายการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพวัดและศาสนสถาน มีการกำหนดแนวปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม และมีหน่วยงานหรือองค์กรมารองรับอย่างเป็นระบบ

๓. ความพร้อมด้านบุคลากร เป็นการเตรียมบุคลากรทั้งบรรพชิตกับคฤหัสถ์เพื่อให้ความรู้ความสามารถในการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพวัดและศาสนสถาน

๔. ความพร้อมด้านการบริหารจัดการ เป็นการจัดการโครงสร้างการบริหารที่เป็นระบบ มีการแบ่งโครงสร้างออกเป็นฝ่ายต่างๆ เพื่อดูแลรับผิดชอบในภารกิจของวัด ถือเป็นการกระจายอำนาจในการบริหารงานเพื่อให้เกิดความคล่องตัวและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

นอกจากนั้นแล้ว แนวทางการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว ควรมีการพัฒนาเพิ่มเติมอีก ๒ ประการ คือ

๑. การพัฒนาสื่อสังคมออนไลน์ (social media) เป็นรูปแบบการสื่อสารที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก เพราะสามารถเข้าถึงกลุ่มคนเป็นจำนวนมาก วัดและศาสนสถานควรเพิ่มการใช้ช่องทางนี้ในการสื่อสารกับศาสนิกชนถึงข้อมูลข่าวสารกิจกรรมทางศาสนา และการดำเนินงานด้านต่างๆ เพื่อนำมาซึ่งชื่อเสียง ภาพลักษณ์และการสนับสนุนวัดและศาสนสถานให้มีความเจริญรุ่งเรืองมากยิ่งขึ้น

๒. การพัฒนากลุ่มศาสนสถานในลักษณะเครือข่ายแหล่งท่องเที่ยว (Cluster) เครือข่ายแหล่งท่องเที่ยว (Cluster) เป็นแนวคิดในการพัฒนาศาสนสถานที่มีศักยภาพในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวโดยมีลักษณะที่พึ่งพาอาศัยกัน กล่าวคือ เน้นการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงของทุกภาคส่วนในการผลักดันหรือพัฒนาศาสนสถานในการเป็นจุดมุ่งหมายในการท่องเที่ยวร่วมกัน ซึ่งการสร้างเครือข่ายในลักษณะนี้ ศาสนสถานควรมีความเชื่อมโยงในแง่ของประวัติศาสตร์ ศิลปกรรมและวิถีชีวิตของชุมชนศาสนสถานที่มีกรรมเป็นเครือข่ายกันจึงควรอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกัน

พื้นที่ตัวอย่างในการพัฒนากลุ่มศาสนสถานในลักษณะเครือข่ายท่องเที่ยวที่เด่นชัด ได้แก่ กลุ่มศาสนสถานในพื้นที่โดยรอบป้อมมหากาฬ ซึ่งประกอบด้วย วัดราชชนิตดาราม วัดเทพธิดาราม และวัดสระเกศ เนื่องด้วยประวัติศาสตร์ในการสร้างสถาปนาพระอารามเหล่านี้ล้วนเกี่ยวเนื่องกับพระมหากษัตริย์ในพระราชวงศ์จักรีช่วงต้นรัตนโกสินทร์ทั้งสิ้น ปรากฏผ่านงานศิลปกรรมที่มีความงดงามโดดเด่น ด้วยความเชื่อมโยงดังกล่าวย่อมเป็นประโยชน์ต่อผู้เยี่ยมชมในการเข้าใจถึงพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และศิลปกรรม รวมถึงเข้าใจถึงชุมชนโดยรอบที่เกื้อกูลกัน โดยสามารถเดินทางเยี่ยมชมแต่ละพระอารามโดยสะดวกด้วยเพราะอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกัน

๒.๖ การทบทวนวรรณกรรม/สารสนเทศ (Information) ที่เกี่ยวข้อง

การท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมพักผ่อนอย่างหนึ่งที่มีความนิยมจากคนทั่วไปประกอบกับนโยบายของภาครัฐที่มีการส่งเสริมให้การท่องเที่ยวเป็นรายได้หลักของประเทศทำให้ธุรกิจการท่องเที่ยวมีการเติบโตขึ้นอย่างมาก แต่หลังจากที่นักท่องเที่ยวหดตัวเพิ่มขึ้น ในเดือนพฤษภาคม ๒๕๕๗ มีนักท่องเที่ยวจำนวน ๑,๗๓๖,๗๔๔ คน ลดลง ๒๐๗,๒๒๔ คน หรือหดตัวร้อยละ ๑๐.๖๖ จากช่วงเวลาเดียวกันของปีที่ผ่านมา แต่ยังคงสูงกว่าเดือนเดียวกันของปี ๒๕๕๓ - ๒๕๕๕ สะท้อนให้เห็นถึงสถานการณ์ที่ไม่เลวร้ายมากนัก นอกจากนี้จากแนวโน้มนักท่องเที่ยวย้อนหลัง ๑๒ เดือนจะพบว่าจำนวนนักท่องเที่ยวหดตัวต่อเนื่องเป็นเดือนที่ ๔ (-๑.๗๒%) และหดตัวเพิ่มขึ้นจากเดือนก่อน

หน้าสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อมั่นที่ลดลง^{๗๓} เนื่องจากปัญหาทางการเมือง แต่อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากสถานการณ์ที่คลี่คลายลง จำนวนนักท่องเที่ยวก็เพิ่มขึ้นตามลำดับ

ผลการสำรวจชี้ว่า กิจกรรมท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวชาวไทยมากที่สุดคือการท่องเที่ยวเชิงศาสนา^{๗๔} จากผลการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติร่วมกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) จัดทำการสำรวจพฤติกรรมการเดินทางท่องเที่ยวของชาวไทย พบว่า กิจกรรมที่ทำระหว่างการเดินทางท่องเที่ยว ๕ เรื่องแรก ได้แก่ (๑) ท่องเที่ยวทั่วไป ร้อยละ ๖๖.๐ (๒) กิจกรรมเชิงศาสนา ร้อยละ ๕๑.๑ (๓) พักผ่อนในที่พักรับหรือบ้านญาติ/ไม่ทำกิจกรรม ร้อยละ ๓๓.๒ (๔) กิจกรรมเชิงวัฒนธรรม ร้อยละ ๑๙.๒ และ (๕) กิจกรรมเชิงเกษตรกรรม ร้อยละ ๖.๐^{๗๕} จะเห็นได้ว่า นอกเหนือจากแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ โดยเฉพาะหาดทรายชายทะเล อย่างเช่น พัทยา สมุย ภูเก็ต กระบี่ อันเป็นที่ดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวทั่วโลกแล้ว ก็ยังมีโบราณสถาน สถาปัตยกรรม และงานศิลปวัฒนธรรม ที่หลากหลายไม่ว่าจะเป็นพระบรมมหาราชวัง วัดวาอารามที่ทำให้ไทยเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญในภูมิภาคการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้รับรวบรวมรายชื่อแหล่งท่องเที่ยวไว้ทั่วประเทศ แบ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ๑,๓๖๔ แห่ง และทางวัฒนธรรม ๑,๕๑๕ แห่ง ซึ่งแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมนั้นนอกเหนือจากวัด วัง อาคาร สถานที่สำคัญแล้วยังรวมชุมชนหัตถกรรมและงานประเพณีไว้ด้วยสำหรับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของชุมชนที่จัดโดยชุมชนและเกิดประโยชน์ตรงแก่ชุมชนยังมีอยู่น้อยแต่ก็เกิดความตื่นตัว ได้รับความสนใจจากชุมชนจากภาครัฐบาลระดับ จากภาคการศึกษา และจากองค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งเห็นแนวโน้มในการเติบโตที่ชัดเจน อีกทั้งมีนโยบายที่สำคัญของรัฐบาลหลายประการที่เอื้อต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่จะใช้เป็นเครื่องมือแก้ไขปัญหาความยากจนของคนในชนบทซึ่งอยู่ในภาคเกษตร และเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ^{๗๖}

อย่างไรก็ตาม คำว่า “จิตสำนึก” “จิตสาธารณะ” หรือ “จิตสำนึกสาธารณะ” (Public Consciousness) เป็นศัพท์ใหม่ในทางสังคมศาสตร์ ซึ่งกำลังได้รับความสนใจจากแวดวงนักวิชาการด้านการพัฒนาอย่างกว้างขวาง ในทางปฏิบัติเมื่อกล่าวถึงคำว่า “จิตสำนึกสาธารณะ” หรืออาจจะเป็นคำอื่นๆ เช่น “จิตอาสา” “จิตสำนึกเพื่อสังคม” “จิตสำนึกเพื่อส่วนรวม” “จิตสำนึกเพื่อมวลชน” ฯลฯ หากเป็นคำที่แปลมาจากภาษาอังกฤษอาจเรียกได้หลายคำ เช่น Public consciousness, Public mind, Public service, Service mind ซึ่งมีความหมายลักษณะเดียวกันกับคำ ว่า จิตสำนึก

^{๗๓} กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, สรุปสถานการณ์การท่องเที่ยว พฤษภาคม ๒๕๕๗. (กรุงเทพมหานคร: กรมการท่องเที่ยว, ๒๕๕๗), หน้า ๒.

^{๗๔} ไทยรัฐออนไลน์, สำนักงานสถิติฯเผยยอดไทยเที่ยวไทยพุ่ง ๕๗.๘% ในปี ๕๕, ข้อมูลออนไลน์ : [แหล่งข้อมูล] <http://www.thairath.co.th/content/364254>. [๑๘ สิงหาคม ๒๕๕๖].

^{๗๕} สำนักสถิติเศรษฐกิจและสังคม และสำนักงานสถิติแห่งชาติ, การสำรวจพฤติกรรมการเดินทางท่องเที่ยวของชาวไทย ปี ๒๕๕๖. ข้อมูลออนไลน์ : [แหล่งข้อมูล] <http://service.nso.go.th/nso/nsopublish/themes/files/TravelRep56.pdf>. [๔ กันยายน ๒๕๕๗].

^{๗๖} ภราเดช พยัฆวิเชียร. การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมรากหญ้าโดยชุมชนในประเทศไทย. eTAT Tourism Journal.(กรุงเทพมหานคร : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๐), หน้า ๑ – ๓.

สาธารณะ จิตบริการจิตอาสา และจิตสำนึกทางสังคม เป็นต้น^{๗๗} คำเหล่านี้ล้วนแต่มีความหมายที่ใกล้เคียงกันมากขึ้นอยู่กับผู้ใช้ว่าเป็นคนกลุ่มไหน อาจแยกย่อยออกไปตามความสนใจเฉพาะกลุ่ม ความหมายของจิตสำนึกสาธารณะนั้นจะเกี่ยวข้องกับคุณธรรม และจริยธรรมของบุคคล โดยคุณธรรม และจริยธรรมนั้นมักจะถูกใช้ควบคู่กันเสมอ

นิยามของราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายของจิตสำนึกว่า หมายถึง ภาวะที่จิตตื่นและรู้สึกตัว สามารถตอบสนองต่อสิ่งเร้าจากประสาทสัมผัสทั้ง ๕ คือ รูป รส กลิ่น เสียง และสัมผัสได้^{๗๘} และให้ความหมายคำว่า สาธารณะ หมายถึง ทัวไปเกี่ยวกับประชาชน และสาธารณะสมบัติว่า ทรัพย์สินส่วนรวมของประชาชน^{๗๙} ดังนั้น จิตสำนึกสาธารณะ ก็คือการตระหนักรู้และคำนึงถึงส่วนรวมร่วมกัน หรือการคำนึงถึงผู้อื่นที่ร่วมสัมพันธ์เป็นกลุ่มเดียวกันเช่นเดียวกับ สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ ได้ให้ความหมายของจิตสำนึกสาธารณะ คือ การรู้จักเอาใจใส่ เป็นธุระ และเข้าร่วมในเรื่องของส่วนรวมที่เป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติ มีความสำนึกและยึดมั่นในระบบคุณธรรม และจริยธรรมที่ดำรงมาละอายต่อสิ่งที่ผิด^{๘๐}

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ ให้นิยามคำว่า จิตสำนึก (Conscious) หมายถึง ความคิด ความรู้สึกที่อยู่ส่วนลึกของบุคคล ติดตัวติดใจอยู่ตลอดเวลา คงทนและไม่เปลี่ยนโดยง่าย หากรวมคำว่าจิตสำนึกเข้ากับคำว่าสาธารณะ (Public) ซึ่งหมายถึง กิจ สมบัติ สิ่งของ สถานที่ซึ่งไม่ใช่ของบุคคลใดแต่เป็นส่วนรวมหรือสังคม “จิตสำนึกสาธารณะ” จึงเกี่ยวข้องกับการรู้สำนึกถึงการเป็นเจ้าของในสิ่งที่เป็นสาธารณะ การให้ความสำคัญกับส่วนรวมหรือสิ่งสาธารณะซึ่งในสังคมจะต้องมี เช่น สวนสาธารณะ ทางหลวง อาคาร โดยสิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นของส่วนรวมเป็นของใช้ร่วมกัน เป็นเจ้าของร่วมกันทั้งสังคม^{๘๑}

ดังนั้น เมื่อรวมเอาคำว่า “จิตสำนึก” ซึ่งหมายถึงการตระหนักรู้ตัวหรือเป็นจิตส่วนที่รู้ตัว รู้ว่าทำอะไร อยู่ที่ไหน เป็นอย่างไรขณะที่ตื่นอยู่ให้เข้ากับคำว่า “สาธารณะ” อันเป็นการแสดงออกเพื่อสังคมส่วนรวม เป็นการบริการชุมชน ทำประโยชน์เพื่อสังคม จิตสำนึกสาธารณะ จึงหมายถึง การตระหนักรู้ตนที่จะทำอะไรเพื่อเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม เป็นจิตที่คิดสร้างสรรค์ คือ คิดในทางที่ดี ไม่ทำลายบุคคล สังคม วัฒนธรรม ประเทศชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นกุศลและมุ่งทำกรรมดีที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม จิตสำนึกสาธารณะในแง่นี้จึงหมายถึงจิตสำนึกทางสังคมนั่นเอง

^{๗๗} วัชรรา ไซยสาร, “จิตสาธารณะ” และ “สำนึกพลเมือง” ปฐมบทแห่งการเมืองภาคพลเมือง, รัฐสภาสาร, (ปีที่ ๖๐ ฉบับที่ ๘ เดือนสิงหาคม พ.ศ.๒๕๕๕): ๑๐ – ๑๑.

^{๗๘} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๘), หน้า ๒๓๑.

^{๗๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๒๖.

^{๘๐} สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ, วาระการวิจัยแห่งชาติในภาวะวิกฤตเพื่อฟื้นฟูชาติ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๔๒), หน้า ๑๔.

^{๘๑} สัญญา สัญญาวิวัฒน์, “จิตสำนึกเพื่อส่วนรวมเชิงพุทธ”, เอกสารประกอบการประชุมวิชาการประจำปีของเครือข่ายสถาบันอุดมศึกษา เขตภาคกลางเพื่อพัฒนาบัณฑิตอุดมคติไทย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, ๒๕๔๙), หน้า ๔๑-๔๕.

ดังเช่น กรณีตัวอย่างในการจัดกิจกรรมปลูกจิตสำนึกสาธารณะของการท่องเที่ยว เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ร่วมกับ อุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้า สมาคมธุรกิจท่องเที่ยว จังหวัดพิษณุโลก สายการบินไทยแอร์เอเชีย คณะนักปิ่นผาอิสระ คณะครูและนักเรียนบ้านห้วยน้ำไซ จัดกิจกรรม “รอยตัวเก็บขยะ ภูหินร่องกล้า สร้างคุณค่า สำนึกรักโลก” ณ ลานหินแตก-หินปุ่ม อุทยานภูหินร่องกล้า อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก เพื่อเป็นการเพิ่มศักยภาพในการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมในการท่องเที่ยว และสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติกิจกรรมในครั้งนี้ จึงถือได้ว่าเป็นกิจกรรมนำร่องในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติให้สะอาดปราศจากขยะ เพื่อความสวยงามของแหล่งท่องเที่ยวที่ยั่งยืน แต่ถึงอย่างไร กิจกรรมในครั้งนี้ก็ยังคงเป็นการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุ การมีจิตสำนึกในการทิ้งขยะของนักท่องเที่ยวเท่านั้น จึงจะถือได้ว่าเป็นการแก้ไขปัญหาที่ตรงจุด และเป็นการอนุรักษ์ธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน^{๘๒}

กรณีตัวอย่าง อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่โดยกลุ่มไบไม้ ได้จัดโครงการณรงค์ “โครงการรณรงค์ให้อาหารลิง ณ อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่” โดยร่วมกับภาคีเครือข่ายด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติ เช่น กลุ่มเยาวชนต้นกล้า ชมรมคนรักสัตว์ป่านครนายก กลุ่มรักษ์เขาใหญ่ กลุ่ม Nature Camp และอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ เพื่อจัดกิจกรรมรณรงค์ให้อาหารลิงกึ่งในอุทยานแห่งชาติซึ่งจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาการเปลี่ยนแปลงของพฤติกรรมตามธรรมชาติของลิงกึ่งได้^{๘๓} เช่นเดียวกับโครงการค่าย “PTTEP Teenergy Camp” ของ บริษัท ปตท.สำรวจและผลิตปิโตรเลียม จำกัด (มหาชน) หรือ ปตท.สผ. ได้เปิดรับสมัครเยาวชนเข้าร่วมกิจกรรมในค่าย PTTEP Teenergy Camp ณ อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ เนื่องจากป่ามรดกโลกแห่งนี้กำลังได้รับผลกระทบจากการท่องเที่ยวหลายประการ ทั้งปัญหาขยะ มลพิษ การละเมิดกฎ ทำให้ทางอุทยานฯ จำเป็นต้องมีการจัดระเบียบนักท่องเที่ยว เช่น ห้ามนักท่องเที่ยวให้อาหารสัตว์ป่า เนื่องจากการให้อาหารสัตว์ของนักท่องเที่ยว ยังทำให้เกิดปัญหาสุขภาพกับสัตว์ป่ามากมาย จากการที่สัตว์ป่าบริโภคถุงพลาสติกเข้าไปอุดตันลำไส้ และปัญหาอาหารจากมนุษย์ยังเป็นสาเหตุที่ทำให้สัตว์ป่าหลายชนิดโดนรถชนตาย เพราะเข้ามาหาอาหารจากขยะในเขตที่มีรถวิ่งทางอุทยานฯ และเครือข่ายต่างๆ ที่อนุรักษ์เขาใหญ่ จึงผูกโครงการขยะแลกของขวัญขึ้น โดยให้นักท่องเที่ยวเก็บขยะก่อนกลับบ้าน แล้วนำขยะเหล่านั้นมาแลกเป็นของขวัญ ซึ่งปีที่แล้วสามารถแลกขยะได้ถึง ๒.๔ ตัน แต่ขยะเหล่านี้ยังถือว่าเป็นแค่ส่วนหนึ่งเท่านั้น เชื่อว่ายังมีขยะอีกมากที่ยังทิ้งตามจุดต่างๆ ซึ่งโครงการค่าย PTTEP Teenergy Camp ปตท.สผ.ริเริ่มจะเป็นตัวสนับสนุนการอนุรักษ์ป่ามรดกโลกเขาใหญ่ โดยจะเน้นให้เยาวชนที่ร่วมกิจกรรมเข้าใจ และให้เยาวชนสร้างสรรค์การสื่อสารแนวคิดนี้ไปยังประชาชนอื่นๆ ให้เข้าใจปัญหามากขึ้น^{๘๔}

^{๘๒} ASTV ผู้จัดการออนไลน์, ภูหินร่องกล้า จัด “รอยตัวเก็บขยะ” ปลูกจิตสำนึกรักโลก, ข้อมูลออนไลน์ : [แหล่งข้อมูล] <http://www.manager.co.th/Travel/ViewNews.aspx?NewsID=9570000058547>.

[๒๖ พฤษภาคม ๒๕๕๗]

^{๘๓} กลุ่มไบไม้, โครงการรณรงค์ให้อาหารลิง ณ อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่, ข้อมูลออนไลน์ : [แหล่งข้อมูล] <http://www.baimai.org/projects/stop-feeding-wildlife>. [๒ ตุลาคม ๒๕๕๗].

^{๘๔} ไทยโพสต์, ป่ามรดกโลกคงพญาเย็น-เขาใหญ่ อนุรักษ์วันนี้..ก่อนสาย, ข้อมูลออนไลน์ : [แหล่งข้อมูล] <http://www.thaipost.net/sunday/210914/96474>. [Sunday, ๒๑ September, ๒๐๑๔].

นอกจากนั้นแล้ว ยังมีงานศึกษาอื่นๆ ที่มีการใช้แนวคิดหรือกระบวนการจิตสำนึกสาธารณะมาใช้ในการบริหารจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน อาทิ

ในงานศึกษาของ ประไพพิศ โหฬารวัฒน์ พบว่า การสร้างกิจกรรมทางสังคมให้กับชุมชนบางลำพู กระบวนการเกิดจิตสำนึกสาธารณะเกิดจากกลุ่มกิจกรรมทางสังคม ๓ กลุ่มคือ ประชาคมบางลำพู เยาวชนเกสร ลำพู และมูลนิธิศุภนิยาม โดยประชาคมบางลำพูมีบทบาทนำในการสร้างกิจกรรมทางสังคม บนพื้นที่สาธารณะทางกายภาพ คือ สวนสันติชัยปราการ ทำให้เกิดการรวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมทางสังคมร่วมกัน โดยมีกิจกรรมเป็นสื่อกลางที่จะนำเสนอถึงอัตลักษณ์ของชุมชน อัตลักษณ์ของชุมชนจะก่อให้เกิดความรัก ความหวงแหนในสิ่งของอันเป็นส่วนร่วมกันของชุมชน อัตลักษณ์จึงนำมาซึ่งจิตสำนึกสาธารณะ ในขณะที่จิตสำนึกสาธารณะก็นำมาซึ่งความพยายาม ในการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนผ่านการทำกิจกรรมทางสังคม ซึ่งก่อให้เกิดความรู้สึกส่วนร่วม (Sense of public) หรือรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันถึงอัตลักษณ์ต่างๆ ของชุมชนบางลำพู หรือจิตสำนึกสาธารณะของชุมชนนั่นเอง ท้ายที่สุดแล้วจิตสำนึกสาธารณะของชุมชนบางลำพูจะก่อให้เกิดพลังทางสังคมที่ยิ่งใหญ่ ในการเคลื่อนไหวทางสังคมในกระบวนการต่อรองกับรัฐในการอนุรักษ์อาคารโรงพิมพ์คุรุสภา และกระบวนการต้านกระแสการขยายตัวของการท่องเที่ยว และการใช้วัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว ทั้งนี้เพื่อกลับมาปกป้องเงื่อนไขการดำรงอยู่ของบุคคลและกลุ่มภายใต้ชื่อ "ชุมชนบางลำพู" การมีจิตสำนึกสาธารณะของชุมชนในบริบทของชุมชนบางลำพู อยู่ภายใต้ปัจจัยเงื่อนไขดังต่อไปนี้ ได้แก่ พุนทางสังคม วัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ อัตลักษณ์ของชุมชน ผู้นำ จิตสำนึกสาธารณะ ปัจเจก การสื่อสารและกิจกรรมทางสังคม พื้นที่สาธารณะในชุมชน การเข้าร่วมกิจกรรมของคนภายนอก และการที่ชุมชนกลายเป็นกรณีศึกษา ในการศึกษาวิจัยและวิทยานิพนธ์หลายๆ ฉบับ ตลอดจนการขยายตัวของถนนข้าวสารและเกสต์เฮาส์ นอกจากนี้ จากการศึกษาพบว่าปัญหาและอุปสรรคของการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะเกิดจากปัจจัยดังต่อไปนี้ การขาดผู้สืบทอดในการทำกิจกรรมทางสังคมของชุมชน ความขัดแย้งในชุมชน สภาพการต่างคนต่างอยู่ของผู้เช่าอาศัย และชาวบ้านบางส่วนในชุมชน การขาดความต่อเนื่องในการสนับสนุนจากภาครัฐ และการกีดกันบทบาทการมีส่วนร่วมของชุมชนโดยรัฐ ปัจจัยบวก และปัจจัยทางลบทั้งหมดนี้ล้วนมีผลต่อการเกิดจิตสำนึกสาธารณะของชุมชนทั้งสิ้น^{๘๕}

ในงานศึกษาของ ชนาธิป สวัสดิ์ พบว่า ปริมาณนักท่องเที่ยวที่มีเพิ่มมากขึ้นและมีนักท่องเที่ยวจำนวนหนึ่งขาดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ส่งผลให้เกิดปัญหาในการทำลายทัศนียภาพ ความสวยงามของแหล่งท่องเที่ยว เนื่องจากประชาชนขาดความรู้ความเข้าใจในเรื่องการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและความรู้เรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมรวมทั้งประชาชนยังเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวมากกว่าประโยชน์ส่วนรวม เพราะหน่วยงานของรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่ให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเท่าที่ควร จึงส่งผลให้เกิดปัญหาอื่นๆ ตามมา และค่อยๆ ทำลายความก้าวหน้าของการท่องเที่ยว

^{๘๕} ประไพพิศ โหฬารวัฒน์, กระบวนการเกิดจิตสำนึกสาธารณะของชุมชนบางลำพู, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘. ข้อมูลออนไลน์ : [แหล่งข้อมูล] <http://cuir.car.chula.ac.th/dspace/handle/123456789/7105>. [๕ กันยายน ๒๕๕๗].

ในชุมชนในส่วนของการต้องการของชุมชนที่ได้จากการดำเนินการสนทนากลุ่มนั้น พบว่าแกนนำชุมชนมีความต้องการที่จะสร้างองค์กรที่เข้มแข็ง มีความร่วมมือกันและหน่วยงานภาครัฐ ควรมีการจัดอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการและหลักการมีส่วนร่วม รวมทั้งการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากร ธรรมชาติ และการประชาสัมพันธ์ให้เป็นที่รู้จักทั่วถึง เพื่อจะได้พัฒนาการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ยั่งยืนต่อไป ผลการสร้างกระบวนการพัฒนาการมีส่วนร่วมของแกนนำชุมชนโดยดำเนินการคัดเลือกตัวแทนแบบเจาะจงเข้าร่วมประชุม จำนวน ๕๐ คน ๑) สร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวและบริการและสิ่งอำนวยความสะดวกในการท่องเที่ยว และการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการการท่องเที่ยว ๒) ด้านทักษะฝึกปฏิบัติการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาและพัฒนาการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ๓) ด้านเจตคติ ความตระหนักต่อการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และในการประเมินกระบวนการพัฒนา การมีส่วนร่วมของแกนนำชุมชนในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ อำเภอวิภาวดี จังหวัด สุราษฎร์ธานี พบว่า ผลการทดสอบความรู้และเจตคติของแกนนำชุมชนหลังการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการสูงกว่าก่อนการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑ ส่วนความพึงพอใจ ของแกนนำชุมชนที่เข้าร่วมอบรมเชิงปฏิบัติการ ปรากฏว่า มีความพึงพอใจต่อกระบวนการพัฒนา การมีส่วนร่วมของแกนนำชุมชนในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในระดับมาก^{๘๖}

ในงานศึกษาของ ชูสิวรรณ ปราณีธรรม พบว่า แรงบันดาลใจสามารถขับเคลื่อนการคิด และกระตุ้นการปฏิบัติให้เกิดพฤติกรรมเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะพฤติกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมขณะท่องเที่ยวมีส่วนสำคัญในการรักษาสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ การมุ่งเน้นเพื่อสร้างแรงบันดาลใจในการมีจิตสาธารณะเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมขณะท่องเที่ยวจึงนับเป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยขับเคลื่อนให้บุคคลมีจิตสำนึก ความตระหนัก เจตคติที่ดี และพฤติกรรมที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ในการจัดการท่องเที่ยวนั้น ทุกภาคส่วนควรส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวที่บูรณาการกับกิจกรรมที่สร้างจิตสาธารณะเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรทางการท่องเที่ยว อีกทั้งคำนึงถึงการคงอยู่ของอัตลักษณ์ดั้งเดิมของชุมชนและท้องถิ่นมากกว่าการมุ่งเน้นที่ผลประโยชน์ด้านรายได้ อันจะนำไปสู่การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน^{๘๗}

จะเห็นได้ว่า งานศึกษาทั่วไปมักจะเน้นในการศึกษาจิตสำนึกสาธารณะของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งมีงานศึกษาจิตสำนึกสาธารณะของการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมไม่มากนัก ดังเช่น

ในงานศึกษาของ แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม นัชชา ทากุดเรือ และปวีรุฒิ ภิญโญสินวัฒน์ พบว่า ประการแรก รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึก

^{๘๖} ขนาธิป สวัสดิ์, พัฒนาการมีส่วนร่วมของแกนนำชุมชนในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ อำเภอวิภาวดี จังหวัดสุราษฎร์ธานี, สังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี, ๒๕๕๔. ข้อมูลออนไลน์ : [แหล่งข้อมูล]http://e-research.sru.ac.th/?q=node/36. [๕ กันยายน ๒๕๕๗].

^{๘๗} ชูสิวรรณ ปราณีธรรม, “แรงบันดาลใจในการมีจิตสาธารณะเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน”, วารสารปัญญาภิวัฒน์, (ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๑ ประจำเดือนมกราคม - เมษายน ๒๕๖๐): ๒๕๔ – ๒๖๔.

สาธารณะของนักท่องเที่ยวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมี ๓ รูปแบบ คือ ๑) รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะโดยเครือข่ายภาคเอกชน ๒) รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะโดยการดำเนินการของแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม และ ๓) รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะเชิงอาสาสมัคร ประการที่สอง องค์ประกอบและกระบวนการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะผ่านกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบด้วย ๑) การพัฒนาสถานที่ ๒) เครือข่ายการทำงาน และ ๓) กิจกรรมการท่องเที่ยว และ ๔) วิสัยทัศน์ของผู้นำ ประการที่สาม แนวทางการพัฒนากิจกรรมการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธในการเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะของนักท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน คือ การยกระดับกิจกรรมประเพณีท้องถิ่น การพัฒนากระบวนการสื่อสารสาธารณะ และการพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวระดับชุมชน^{๔๔}

ในงานศึกษาของ พระวิสิทธิ์ ฐิตวิสิทฺโธ, พระครูสิริบรมธาตุพิทักษ์, พระมหาดนัยพัชร คมภิรมย์ และ พระบุญทรง บุญญโร มีข้อค้นพบ ดังนี้

๑. บริบทของวัดต่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัดเชียงใหม่ ด้านการปกครองพระภิกษุสามเณรของเจ้าอาวาสต่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ทุกวัดมีโครงสร้างการบริหารการปกครองของพระภิกษุสงฆ์ โดยอยู่ภายใต้การปกครองของเจ้าอาวาส และมีคณะกรรมการบริหารงานของวัดแต่ละฝ่ายชัดเจน ด้านการบริหารจัดการต่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธของวัดในจังหวัดเชียงใหม่ พบว่า มี ๒ ลักษณะคือ มีระบบ และไม่มีระบบ ลักษณะที่มีระบบจะมีการมอบหมายงานมีพระสงฆ์ในรูปของคณะกรรมการดูแล แนะนำกำกับติดตาม ส่วนลักษณะที่ไม่มีระบบจะไม่มีการมอบหมายงานแต่จัดในลักษณะเป็นองค์กรรวม แต่อาศัยคำแนะนำจากไกด์และผู้คุ้นเคย ด้านศาสนสถานและแหล่งเรียนรู้ พบว่า วัดแต่ละวัดมีจุดเด่นของศาสนสถานและแหล่งเรียนรู้ ตามประวัติความเป็นมาของแต่ละวัดและด้านความร่วมมือของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อวัดในจังหวัดเชียงใหม่ พบว่า มีพุทธศาสนิกชนในชุมชนจะร่วมกิจกรรมวัดในชุมชนของตนเองเป็นส่วนใหญ่ และนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะชมโบราณสถานและโบราณวัตถุมากกว่าการทำบุญ

๒. การพัฒนาศักยภาพการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะในจังหวัดเชียงใหม่ ด้านการพัฒนาศักยภาพของพระสงฆ์และสามเณร บุคลากรดูแลสถานที่ภายในวัดส่วนใหญ่ไม่มีการพัฒนาศักยภาพ การจัดสภาพแวดล้อมภายในวัด เพื่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธ พบว่า มีการจัดสภาพแวดล้อมได้อย่างสวยงาม สะอาด และเหมาะสมเป็นแหล่งเที่ยว ด้านการสร้างเครือข่าย พบว่า ทุกวัดยังไม่มีการสร้างเครือข่ายแต่ใช้สื่อออนไลน์ประชาสัมพันธ์ของวัด ด้านการสร้างความร่วมมือกับพุทธศาสนิกชนด้วยการมีส่วนร่วม พบว่า มีน้อย เพราะเป็นวัดอยู่ในชุมชนเมืองประชากรส่วนใหญ่ย้ายถิ่นเพื่อประกอบอาชีพ

^{๔๔} แมชิกฤษณา รักษาโณ นัชชา ทากุดเรือ และปริจฺฉิ ภิญญสินวัฒน์, “รูปแบบและกระบวนการสร้างจิตสาธารณะเพื่อการจัดการท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาอย่างยั่งยืน”, วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์, (ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๖๐): ๘๓ - ๙๗.

๓. ด้านการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อเสริมสร้างจิตสาธารณะ พบว่า วัดควรมีแผนงานพัฒนาการศึกษาแผนร จัดอบรมทักษะการใช้ภาษาในการสื่อสารและจัดงานประชาสัมพันธ์อย่างเป็นระบบ

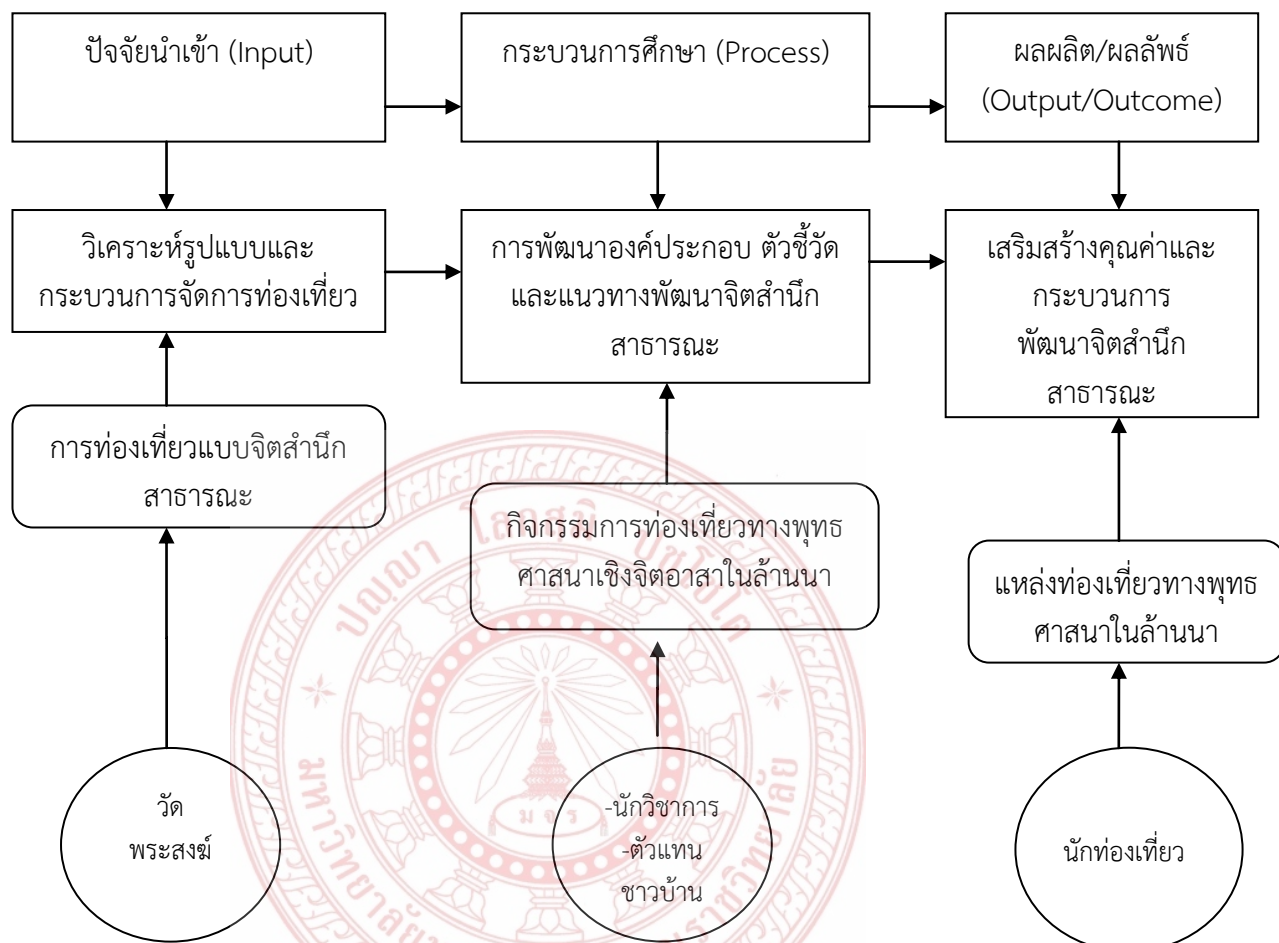
๔. แนวทางการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ เพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะควรมีการวางแผนอย่างเป็นระบบ มีการอบรมให้ความรู้ทั้งบุคคลในวัดและนักท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดการตระหนักในการเที่ยวชมอย่างมีระเบียบทะนุถนอมรู้คุณค่ามีการเผยแพร่หลายภาษา เพื่อประชาสัมพันธ์ แนะนำระเบียบปฏิบัติและการร่วมกิจกรรมได้อย่างถูกต้อง^{๘๙}

จะเห็นได้ว่า การสร้างจิตสำนึกสาธารณะส่วนใหญ่เป็นการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ส่วนการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรม โดยเฉพาะแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนานั้น จัดเป็นการท่องเที่ยวในแหล่งวัฒนธรรม (Cultural Based Tourism) เช่นเดียวกับการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Tourism) เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งโบราณคดี และประวัติศาสตร์ เพื่อชมความงาม ให้เกิดความเพลิดเพลินใจ และเพื่อเรียนรู้และการเสริมสร้างประสบการณ์แปลกใหม่ โดยนักท่องเที่ยวจะต้องมีจิตสำนึกและรับผิดชอบต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อม รวมทั้งประชาชนในพื้นที่นั้นๆ มีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวด้วย รวมทั้งการท่องเที่ยวชมงานวัฒนธรรมและประเพณี (Cultural and Traditional Tourism) เป็นการท่องเที่ยวเพื่อชมและร่วมงานประเพณีต่างๆ ที่ชาวบ้านท้องถิ่นนั้นๆ จัดขึ้น เพื่อให้เกิดความเพลิดเพลิน ความทรงจำ และประสบการณ์ที่ดี รวมทั้งเพื่อเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น พิธีกรรม และความเชื่อต่างๆ ด้วยการมีจิตสำนึกที่ดีและมีความรับผิดชอบต่อการรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นมรดกอันล้ำค่า โดยชาวบ้านในท้องถิ่นนั้นๆ จะมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวนั้น^{๙๐} รวมทั้งผู้ที่มีส่วนรับผิดชอบต่อการท่องเที่ยวในเขตศาสนสถานเอง ก็ควรมีส่วนในการสร้างจิตสำนึกสาธารณะและรับผิดชอบต่อส่วนรวมร่วมกัน

^{๘๙} พระวิสุทธิ วิฑูริย์, พระครูสิริบรมธาตุพิทักษ์, พระมหาดนัยพัชร คมกัปปโย และ พระบุญทรง ปุณฺณธโร, “การพัฒนาศักยภาพการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธกับการเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะในจังหวัดเชียงใหม่”, วารสารวิชาการธรรมทรรณ, (ปีที่ ๑๗ ฉบับที่ ๓ (กันยายน - ธันวาคม ๒๕๖๐)): ๒๕ - ๓๗.

^{๙๐} Tourism of World, รูปแบบการท่องเที่ยว, ข้อมูลออนไลน์ : [แหล่งข้อมูล]
<http://tourismatbuu.wordpress.com> [๕ กันยายน ๒๕๕๗].

๒.๗ กรอบแนวคิดการวิจัย

บทที่ ๓

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยเรื่อง “รูปแบบและกระบวนการสร้างจิตสำนึกสาธารณะเพื่อการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธของแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในล้านนา” มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการคือ ๑) เพื่อพัฒนารูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะของวัดในล้านนา ๒) เพื่อพัฒนาองค์ประกอบ ตัวชี้วัด และแนวทางพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในล้านนา และ ๓) เพื่อเสริมสร้างคุณค่าและกระบวนการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะของนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในล้านนา มีระเบียบวิธีวิจัยดังนี้

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยใช้วิธีทวิวิสัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) โดยใช้การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) จากเอกสารวิชาการ ใน การศึกษารูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะของวัดในล้านนา จากการสัมภาษณ์ (Interview) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) การ สัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Non-Structured interview) การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม (Participant Observation) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) โดยมีระเบียบวิธี วิจัย ดังต่อไปนี้

๑) การศึกษาวิจัยในเชิงเอกสาร (Documentary Research) ที่เป็นการศึกษาเพื่อค้นหา ข้อมูลการบริหารจัดการศาสนสถานในฐานะแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนา และข้อมูลเกี่ยวกับการ ท่องเที่ยวและแหล่งท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาในล้านนา และเอกสารเกี่ยวกับการสร้างจิตสำนึก สาธารณะ องค์ประกอบ ตัวชี้วัด และแนวทางพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะ โดยมีวิธีการศึกษาดังนี้

๑.๑) ชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ผู้วิจัยได้ศึกษาจากพระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระไตรปิฎกอรรถกถา ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙

๑.๒) ชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) โดยศึกษาค้นคว้าจากคัมภีร์ ตำรา เอกสาร ทางวิชาการเกี่ยวกับรูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึก สาธารณะของวัดในล้านนา องค์ประกอบ ตัวชี้วัด และแนวทางพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะผ่านกิจกรรม การท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในล้านนา

๒) การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลในเชิงลึก โดยการสำรวจพื้นที่ การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่มกับกลุ่มประชากรผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ใช้วิธีการสุ่มกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ประกอบด้วย กลุ่มพระสงฆ์ระดับพระสังฆาธิการของวัดในพื้นที่การศึกษา และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย ได้แก่ นักวิชาการ ตัวแทนภาคประชาชน องค์กรภาครัฐ และองค์กรธุรกิจการท่องเที่ยว เพื่อวิเคราะห์รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อศึกษาองค์ประกอบ ตัวชี้วัด และแนวทางพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะของกิจกรรมการท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาในล้านนา โดยใช้วิธีวิทยาการพัฒนาตัวชี้วัดบนฐานความคิดจากมุมมองการพัฒนาตัวชี้วัดแบบกว้าง (Broad perspective) เพราะต้องการให้ได้ตัวชี้วัดจิตสำนึกสาธารณะที่อธิบายหรือสื่อความหมายตามทัศนะที่สะท้อนจากประสบการณ์ของผู้ให้ข้อมูล (insider's view) โดยผู้ให้ข้อมูลมีส่วนร่วมในกระบวนการกำหนดตัวชี้วัดในทุกขั้นตอน จึงได้ออกแบบวิธีวิทยาโดยใช้การวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research-PAR) และใช้เทคนิคการเก็บรวบรวมข้อมูลที่หลากหลาย เช่น การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และการจัดเวทีประชุมกับประชากรและกลุ่มตัวอย่าง แบ่งออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ ๑ ตัวแทนคณะสงฆ์ ตัวแทนนักวิชาการด้านการท่องเที่ยวและวัฒนธรรมล้านนา ตัวแทนองค์กรภาครัฐด้านการท่องเที่ยวและวัฒนธรรม และตัวแทนองค์กรธุรกิจการท่องเที่ยว

กลุ่มที่ ๒ วัดต้นแบบในการเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะ ๔ แห่ง

๓) การศึกษาเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ในภาคสนาม (Field Study) โดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการศึกษาความคิดเห็นจากนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ รวมทั้งผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เพื่อประเมินผลรูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะของวัดในล้านนา โดยการกำหนดกลุ่มตัวอย่างตามตารางของยามาเน (Yamane) ระดับความเชื่อมั่น ๙๕% เท่ากับกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งสิ้น จำนวน ๔๐๐ คน หลังจากนั้นจึงใช้การสุ่มกลุ่มตัวอย่างแบบกลุ่ม (Cluster Sampling) โดยจัดกลุ่มตามตัวแปรต้นให้มีจำนวนใกล้เคียงกัน ได้แก่ ปัจจัยด้านเพศ อายุ อาชีพ การศึกษา ระดับรายได้ เป็นต้น

๓.๒ พื้นที่และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant)

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลและสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมกับประชากรและกลุ่มตัวอย่างในจังหวัดภาคเหนือตอนบน แบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ ๑ ตัวแทนคณะสงฆ์ ตัวแทนนักวิชาการด้านการท่องเที่ยวและวัฒนธรรมล้านนา ตัวแทนองค์กรภาครัฐด้านการท่องเที่ยวและวัฒนธรรม หรือตัวแทนองค์กรธุรกิจการท่องเที่ยว จำนวน ๑๕ คน

กลุ่มที่ ๒ วัดต้นแบบในการเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะ ๔ แห่ง ประกอบด้วย

(๑) วัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ในฐานะเป็นวัดอรุณยูวาสีโนอดีต มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาตั้งแต่สมัยอาณาจักรล้านนา มีศาสนสถานและศิลปกรรมที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ปัจจุบันเป็นวัดที่ตั้งอยู่ติดกับเขตอุทยาน

แห่งชาติดอยสุเทพ-ปุย ที่มีสภาพเป็นพื้นที่ป่า ตั้งอยู่เชิงดอยสุเทพ และการจัดสร้างศาสนสถานที่สัมพันธ์กับชุมชนและประวัติศาสตร์ล้านนา

(๒) วัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ในฐานะเป็นวัดอรัญญวาสีในอดีต มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาตั้งแต่สมัยอาณาจักรล้านนา ในปัจจุบันได้มีการบูรณะปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ มีศาสนสถานและศิลปกรรมที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ธรรมตามแนวทางของหลวงพ่พุทธทาส และเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม ปัจจุบันเป็นวัดที่ตั้งอยู่ติดกับเขตอุทยานแห่งชาติดอยสุเทพ-ปุย ที่มีสภาพเป็นพื้นที่ป่า ตั้งอยู่เชิงดอยสุเทพ และการจัดสร้างศาสนสถานที่สัมพันธ์กับชุมชนและแหล่งเรียนรู้พระพุทธศาสนา

(๓) วัดผาลาด (สภากาชาด) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ในฐานะเป็นวัดอรัญญวาสีในอดีต และได้มีการบูรณะปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ ตั้งอยู่ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติดอยสุเทพ-ปุย มีการจัดสร้างศาสนสถานและศิลปกรรมร่วมสมัย และการจัดสร้างศาสนสถานที่สัมพันธ์กับการจัดการสิ่งแวดล้อม

(๔) วัดป่าเป้า (ตโปทาราม) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ในฐานะเป็นวัดอรัญญวาสีในอดีต และได้มีการบูรณะปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ ตั้งอยู่ใกล้กับพื้นที่อุทยานแห่งชาติดอยสุเทพ-ปุย มีการจัดสร้างศาสนสถานและศิลปกรรมร่วมสมัย เป็นสถานปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานที่มีชื่อเสียง และการจัดสร้างศาสนสถานที่สัมพันธ์กับชุมชนและการปฏิบัติวิปัสสนานานาชาติ

กลุ่มที่ ๓ นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ จำนวน ๓,๔๓๗,๔๖๖ คน^๑ เพื่อประเมินผลการดำเนินงานพัฒนาวัดจากการเสริมสร้างคุณค่าและกระบวนการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะที่มีแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาในล้านนา ประกอบด้วยจากการกำหนดกลุ่มตัวอย่างตามตารางของยามาเน (Yamane) ระดับความเชื่อมั่น ๙๕% เท่ากับกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งสิ้น จำนวน ๔๐๐ คน

การวิจัยครั้งนี้ ได้นำเอาวิธีการต่างๆ ในการศึกษาวิเคราะห์ชุมชนมาใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการศึกษาแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนา เริ่มต้นที่การเข้าสนามหรือการลงสู่แหล่งท่องเที่ยวทางศาสนา จากนั้นใช้การสังเกตทั้งที่มีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์พูดคุยอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ การใช้ข้อมูลเอกสารมือสองในการศึกษาหาประวัติของแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนา การสนทนากลุ่มเพื่อระดมความคิดร่วมกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง การจดบันทึกต่างๆ ในระหว่างการศึกษาชุมชน เทคนิค วิธีการแบบผสมผสานเหล่านี้จะช่วยให้ผู้ศึกษาวิจัยได้รับทราบข้อมูล ข้อเท็จจริงของแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาได้มากในมุมมองที่หลากหลาย มีวิธีการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลในลักษณะแบบผสมผสาน เพื่อเก็บข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนา ได้แก่ สภาพภูมิประเทศ สถานที่ตั้งของแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนา ลักษณะโครงสร้างของบุคลากรและการบริหารจัดการของแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนา ดังนี้

^๑ กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, สถิตินักท่องเที่ยวภายในประเทศ ปี ๒๕๕๙ (จำแนกตามภูมิภาคและจังหวัด) (Domestic Tourism Statistics (Classify by region and province)), ข้อมูลออนไลน์ : [แหล่งข้อมูล] https://www.mots.go.th/more_news.php?cid=438&filename=index. [๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๐].

๑. การสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการกับกลุ่มบุคคลหรือกลุ่มองค์กรต่างๆ ของชุมชน เช่น กลุ่มการเมือง กลุ่มอาชีพ กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มเยาวชน กลุ่มแม่บ้าน เป็นต้น

๒. การสนทนาพูดคุยทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Information) มีเงื่อนไขในการคัดเลือกคือ เป็นกลุ่มผู้นำ พิจารณาจากการคัดเลือก ประกอบด้วย พระสงฆ์ ผู้นำชุมชนที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ผู้นำกลุ่มองค์กรต่างๆ นักวิชาการหรือปราชญ์ผู้รู้ในท้องถิ่น

๓. การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม (Participant Observation) โดยเป็นการศึกษาเกี่ยวกับพื้นที่และการบริหารจัดการจากการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวทางศาสนา

๔. การจัดเวทีประชุม โดยเป็นการเปิดเวทีให้ตัวแทนของแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนา ได้เข้ามีส่วนร่วมในการแสดงออกทางความคิด โดยการมีส่วนร่วมของทุกส่วนฝ่าย

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัย และเอกสารที่เกี่ยวข้อง เพื่อจัดสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย ดังนี้

๓.๓.๑ การสร้างเครื่องมือแบบสัมภาษณ์ (Interview) เป็นการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นโครงสร้าง (Unstructured Interview) มีแนวทางการสัมภาษณ์ (Interview guide) ซึ่งสร้างขึ้นเป็นประเด็นหรือหัวข้อในการสัมภาษณ์ สัมภาษณ์โดยมีกรอบคำถามเป็นแนวทางในการสัมภาษณ์ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ต้องการโดยผู้ศึกษาจะกำหนดว่าต้องการอะไร โดยเป็นการสัมภาษณ์แบบเจาะจง (Focused Interview) และการประชุมกลุ่มระดมความคิด และเวทีประชาพิจารณ์ ในประเด็นเกี่ยวกับรูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะของวัดในล้านนา

การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เป็นวิธีการสัมภาษณ์ที่ต้องการรายละเอียดมากที่สุดในเรื่องที่ผู้ศึกษาต้องการ การสัมภาษณ์แบบลึกซึ่งจะเกิดขึ้นได้เมื่อผู้ให้สัมภาษณ์มีความคุ้นเคยและให้คำตอบมากที่สุด และมีมากกว่าที่ผู้สัมภาษณ์ได้เตรียมข้อมูลเพื่อที่จะสัมภาษณ์ เช่น การสัมภาษณ์ชีวประวัติบุคคลต่าง ๆ และกำหนดหัวข้อย่อยหรือประเด็น คำถาม เช่น ประวัติส่วนตัว การประกอบอาชีพ ในแต่ละประเด็นคำถามจะมีการแจกแจงคำถามย่อย ๆ ผู้สัมภาษณ์จะพูดคุยถามประเด็นคำถามที่ได้เตรียมไว้นั้น โดยใช้คำถามหลัก ๆ ได้แก่ ใคร อะไร ที่ไหน อย่างไร เท่าไร และทำไม มีขั้นตอนการสัมภาษณ์ ดังต่อไปนี้

๑) การแนะนำตัว (Introduction) ผู้สัมภาษณ์แนะนำตัวเอง เพื่อให้ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ทราบและคุ้นเคย

๒) การสร้างความสัมพันธ์ที่ดี (Good Relationship) ผู้สัมภาษณ์สร้างความคุ้นเคย และมีมนุษยสัมพันธ์อันดีต่อผู้ให้สัมภาษณ์ เพื่อให้ผู้ให้สัมภาษณ์มีความพร้อมและพอใจในการตอบคำถามจากการสัมภาษณ์

๓) การเข้าใจวัตถุประสงค์ (Objectives) ผู้สัมภาษณ์ทำความเข้าใจวัตถุประสงค์ของคำถามที่กำหนดขึ้น เพื่อที่จะทำให้เกิดความเข้าใจในการซักถามประกอบการสัมภาษณ์ รวมทั้งผู้สัมภาษณ์จะแจ้งวัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์แก่ผู้ให้สัมภาษณ์ เพื่อให้เกิดความเข้าใจมากยิ่งขึ้น

๔) การจดบันทึก (Take Note) ผู้สัมภาษณ์เตรียมการจดบันทึกในขณะที่จะทำการสัมภาษณ์ หรือใช้การบันทึกเสียง หรือใช้การจดบันทึกลงในสมุดบันทึกหรือลงในแบบสัมภาษณ์อย่างมีโครงสร้างที่กำหนดขึ้น

๓.๓.๒ แบบประเมินองค์ประกอบและตัวชี้วัดแนวทางพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะของกิจกรรมการท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาในล้านนา

๓.๓.๓ แบบสอบถามประเมินสำหรับนักท่องเที่ยว (Questionnaire) ในประเด็นเกี่ยวกับการเสริมสร้างคุณค่าและกระบวนการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะของแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาในล้านนา การสร้างแบบสอบถาม (Questionnaire) แบบสอบถามประกอบการสัมภาษณ์หรือแนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์ (Interview guideline) ซึ่งผู้วิจัยสร้างขึ้นจากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีลักษณะเป็นคำถามปลายปิดและปลายเปิด ผู้วิจัยได้ทำการจัดแบ่งข้อมูลออกเป็น ๔ ส่วน คือ

(๑) ข้อมูลลักษณะส่วนบุคคล ลักษณะของคำถามเป็นแบบเลือกตอบ ประกอบด้วยข้อมูลส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ เมือง/ประเทศ การศึกษา อาชีพ รายได้ต่อเดือน เป็นต้น

(๒) เหตุผลของการเดินทางมาท่องเที่ยว ลักษณะของคำถามเป็นแบบเลือกตอบ จำนวน ๕ ข้อ

(๓) ความพึงพอใจต่อการบริหารจัดการท่องเที่ยว ลักษณะของคำถามเป็นแบบเลือกตอบ ลักษณะของแบบสอบถามมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) ตามวิธีการของลิเคิร์ต (Likert Scale) แบ่งระดับในการวัดออกเป็น ๕ ระดับโดยกำหนดค่าระดับ ประกอบด้วยข้อคำถามเกี่ยวกับความพึงพอใจในด้านต่างๆ โดยมีเกณฑ์ให้คะแนน ดังนี้

คะแนน ๕ หมายถึง ความคิดเห็นอยู่ในระดับมากที่สุด

คะแนน ๔ หมายถึง ความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก

คะแนน ๓ หมายถึง ความคิดเห็นอยู่ในระดับปานกลาง

คะแนน ๒ หมายถึง ความคิดเห็นอยู่ในระดับน้อย

คะแนน ๑ หมายถึง ความคิดเห็นอยู่ในระดับน้อยที่สุด

สำหรับวัดค่าตัวแปรทั้งหมด โดยได้ให้ผู้ตอบแบบสอบถามแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับข้อคำถามที่เป็นข้อคำถามเชิงบวก (Positive) ที่สร้างขึ้นจำนวน ๒๗ ข้อ โดยกำหนดการวัดค่าตัวแปร ซึ่งเป็นการแปลความหมายค่าเฉลี่ยของแบบสอบถาม โดยใช้หลักทางคณิตศาสตร์ ๐.๕๑ ขึ้นไปปัดเป็นเลขจำนวนเต็ม เกณฑ์ที่ใช้เป็นดังนี้

ค่าคะแนนเฉลี่ยระหว่าง ๔.๕๑ – ๕.๐๐ หมายถึง มีความเห็นด้วยในระดับมากที่สุด

ค่าคะแนนเฉลี่ยระหว่าง ๓.๕๑ – ๔.๕๐ หมายถึง มีความเห็นด้วยในระดับมาก

ค่าคะแนนเฉลี่ยระหว่าง ๒.๕๑ – ๓.๕๐ หมายถึง มีความเห็นด้วยในระดับปานกลาง

ค่าคะแนนเฉลี่ยระหว่าง ๑.๕๑ – ๒.๕๐ หมายถึง มีความเห็นด้วยในระดับน้อย

ค่าคะแนนเฉลี่ยระหว่าง ๑.๐๐ – ๑.๕๐ หมายถึง มีความเห็นด้วยในระดับน้อยที่สุด

(๔) ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะต่อการท่องเที่ยว เป็นลักษณะของแบบสอบถามปลายเปิด

ในการจัดสร้างเครื่องมือ คณะผู้วิจัยดำเนินการสร้างตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้ดำเนินการตามลำดับขั้นตอน ดังนี้

๑) ศึกษาจากตำรา เอกสารและงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

๒) กำหนดกรอบแนวคิดและเนื้อหาตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย นำมาใช้เป็นข้อมูลในการสร้างแบบสอบถาม ทั้งชนิดปลายปิดและปลายเปิด

๓) นำร่างแบบสอบถามที่สร้างเสร็จเรียบร้อยแล้วให้อาจารย์ที่ปรึกษาทำการตรวจวิจารณ์ แก้ไข เสนอแนะ ปรับปรุง เพื่อความเหมาะสมและความถูกต้องของแบบสอบถาม

๔) นำแบบสอบถามที่ได้ปรับปรุงตามข้อ ๓ เสนอต่อผู้เชี่ยวชาญ ๓ ท่าน เพื่อตรวจสอบความถูกต้อง ความเที่ยงตรงของเนื้อหา (Content validity) และความครอบคลุมของเนื้อหา โดยผู้เชี่ยวชาญประกอบด้วย

๑. รศ.ดร.วิโรจน์ อินทนนท์ อาจารย์ผู้สอนประจำภาควิชาศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

๒. ผศ.ดร.วิสุทธิชัย ไชยสิทธิ์ อาจารย์ประจำหลักสูตรภาษาอังกฤษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

๓. ดร.พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์ อาจารย์พิเศษมหาวิทยาลัยเชียงใหม่, กรรมการสภามหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, รองผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์เชียงใหม่, ผู้เชี่ยวชาญด้านล้านนาคดีศึกษา และภาษาล้านนา

จากนั้นนำร่างแบบสอบถามที่ผ่านการตรวจแก้ของผู้ทรงคุณวุฒิ มาวิเคราะห์หาค่าดัชนีความสอดคล้อง (Index of Item Objective Congruence : IOC)^๒ มีสูตรในการหาค่า ดังนี้

สูตร	IOC	=	$\frac{\sum R}{N}$
เมื่อ	IOC	แทนดัชนีความสอดคล้อง	
	$\sum R$	แทนผลรวมของคะแนนความคิดเห็นจากผู้เชี่ยวชาญ	
	N	แทนจำนวนผู้เชี่ยวชาญ	
โดยที่	+๑	แน่ใจว่าสอดคล้อง	
	๐	ไม่แน่ใจว่าสอดคล้อง	
	-๑	แน่ใจว่าไม่สอดคล้อง	

โดยเลือกข้อคำถามที่มีค่าตั้งแต่ ๐.๕๐ ขึ้นไป จากข้อคำถามทั้งหมดจำนวน ๔๐ ข้อ ใช้ได้จำนวน ๔๐ ข้อ ซึ่งข้อคำถามที่ใช้ได้มีค่า IOC อยู่ในช่วง ๐.๘๐ – ๑.๐๐

^๒ ธีระศักดิ์ อุ่นอารมณเลิศ, เครื่องมือวิจัยทางการศึกษา : การสร้างและการพัฒนา, (นครปฐม: ภาควิชาพื้นฐานทางการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๙), หน้า ๖๕.

๕) นำแบบสอบถามที่ได้ปรับปรุงแก้ไขแล้วไปทดลองใช้ (Try Out) กับประชากรที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่าง แต่มีคุณลักษณะคล้ายคลึงกับกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยนี้ จำนวน ๓๐ คน แล้วนำผลการตอบแบบสอบถาม ไปหาค่าความเชื่อมั่นของเครื่องมือโดยใช้สูตรสัมประสิทธิ์อัลฟาของครอนบาค (Cronbach)

$$\alpha = \frac{k}{k-1} \left\{ 1 - \frac{\sum S_i^2}{S_t^2} \right\}$$

เมื่อ α = ค่าความเชื่อมั่นของเครื่องมือ
 k = จำนวนข้อของเครื่องมือ
 S_i^2 = ผลรวมของความแปรปรวนของแต่ละข้อ
 S_t^2 = ความแปรปรวนของคะแนนรวม

ในการวิจัยครั้งนี้ได้ทดลองใช้กับประชาชนที่เป็นกลุ่มนักศึกษาของมหาวิทยาลัย จำนวน ๓๐ คน ได้ค่าความเชื่อมั่นของเครื่องมือทั้งฉบับเท่ากับ ๐.๘๘

๖) นำแบบสอบถามมาปรับปรุง แล้วเสนออาจารย์ที่ปรึกษาและผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบพิจารณาจัดพิมพ์และนำไปใช้เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล

๓.๓.๔ การสนทนากลุ่ม (Focus group) มีรูปแบบการนั่งสนทนากันระหว่างผู้ให้สัมภาษณ์เป็นกลุ่มประมาณ ๔-๕ คน หรือมากกว่านั้น โดยในระหว่างการสนทนาจะมีผู้ดำเนินการสนทนา (Moderator) เป็นผู้คอยจุดประเด็นการสนทนา เพื่อเป็นการชักจูงใจให้บุคคลกลุ่มนี้ได้แสดงความคิดเห็นต่อประเด็นหรือแนวทางในการสนทนาให้ได้กว้างขวางลึกซึ้งและละเอียดที่สุดเท่าที่จะทำได้และสร้างบรรยากาศที่เป็นกันเองด้วย เพื่อให้ได้ข้อมูลในลักษณะที่มีเนื้อหาสาระเป็นข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยมีองค์ประกอบในการจัดสนทนากลุ่ม ประกอบด้วย

(๑) บุคลากรที่เกี่ยวข้อง

(๒) ผู้ดำเนินการสนทนา (Moderator) ผู้ดำเนินการสนทนาเป็นผู้ที่พูดและฟังภาษาท้องถิ่นได้ เป็นผู้มีบุคลิกดี สุภาพ อ่อนน้อม และมีมนุษยสัมพันธ์ดี และเป็นผู้รู้ความต้องการและวัตถุประสงค์ของการศึกษาชุมชนในแต่ละครั้ง

(๓) ผู้จดบันทึกการสนทนา (Note taker) ผู้จดบันทึกการสนทนา

(๔) ผู้ช่วย (Assistant) ผู้ช่วยจะเป็นผู้ทำหน้าที่ช่วยเหลือทั่วไปในขั้นเตรียมการ การจัดสนทนากลุ่ม เช่น เตรียมสถานที่ จัดสถานที่ บันทึกเสียง เป็นต้น

แนวทางในการเตรียมการสนทนากลุ่ม และการจัดลำดับหัวข้อในการสนทนา ในทางปฏิบัติอาจยืดหยุ่นได้ จากบรรยากาศในการสนทนาที่เกิดขึ้น ซึ่งผู้ดำเนินการสนทนา สามารถถามนอกประเด็น ซึ่งไม่ได้คาดคิดเอาไว้ก่อน จากผู้เข้าร่วมสนทนา ผู้ดำเนินการสนทนา สามารถชักต่อได้

อุปกรณ์สนาม ประกอบด้วย

(๑) อุปกรณ์เครื่องใช้ เช่น เครื่องบันทึกเสียง เทปเปล่า ถ่านวิทยุ สมุดบันทึก และดินสอ

(๒) แบบฟอร์มสำหรับคัดเลือกผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม

(๓) การเสริมสร้างบรรยากาศ เช่น เครื่องดื่ม ของขบเคี้ยว เพื่อเสริมสร้างบรรยากาศความเป็นกันเอง ระหว่างผู้มีส่วนร่วมในการสนทนาได้รวดเร็วยิ่งขึ้น

(๔) ของสมนาคุณแก่ผู้ที่ร่วมสนทนา เพื่อเป็นการตอบแทนผู้เข้าร่วมสนทนา

(๕) สถานที่และระยะเวลา จัดขึ้นตามความเหมาะสมของแต่ละสถานที่ เช่น บริเวณบ้าน ห้องประชุม ศาลาวัด ระยะเวลาในการสนทนาโดยทั่วไปไม่ควรเกิน ๒ ชั่วโมงต่อ ๑ กลุ่ม

๓.๓.๕ การสังเกตการณ์ (Observation) เป็นเครื่องมือในการรวบรวมข้อมูลจากการสังเกตการณ์ความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ ของปรากฏการณ์ทางสังคม และพฤติกรรมของมนุษย์ โดยใช้การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมอย่างใกล้ชิด (Participant Observation) เป็นการสังเกตการณ์อย่างไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Observation) ซึ่งผู้วิจัยได้เตรียมวัตถุประสงค์ของการสังเกตการณ์ไว้ล่วงหน้า เพื่อสังเกตพฤติกรรมของมนุษย์ที่แสดงพฤติกรรมตามธรรมชาติในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคม โดยผู้วิจัยจะเข้าไปมีส่วนร่วมในเหตุการณ์หรือพิธีกรรมต่าง ๆ และสังเกตพฤติกรรมต่าง ๆ ในเรื่องที่จะศึกษา ในประเด็นเกี่ยวกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรม พร้อมทั้งจดบันทึก บันทึกภาพและเสียงไว้

หลังจากการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งจากสัมภาษณ์ในเชิงลึกการประชุมกลุ่มย่อยการประชุมสัมมนาในเชิงวิชาการรวมทั้งการใช้เทคนิคการถ่ายภาพเป็นต้นและนำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์ทั้งในเชิงคุณภาพและปริมาณโดยใช้สถิติพื้นฐานเชิงพรรณนา และสถิติเชิงวิเคราะห์

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่หลากหลาย เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา โดยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลในการศึกษา แบ่งการเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้

๓.๔.๑ ติดต่อประสานงานกับปกครองที่ดูแลสถานที่เก็บข้อมูล ตลอดจนผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง เพื่อชี้แจงรายละเอียดของโครงการวิจัย

๓.๔.๒ ประชุมนักวิจัยและผู้ช่วยวิจัยภาคสนาม โดยอธิบายรายละเอียดในการเก็บข้อมูลแก่ผู้วิจัยภาคสนาม จากนั้นให้ผู้วิจัยภาคสนามฝึกทักษะในการเก็บข้อมูลวิจัยตามแบบสอบถามแบบสัมภาษณ์ และเครื่องมือวิจัยภาคสนาม เปิดโอกาสให้อภิปรายซักถามข้อสงสัยต่างๆ ในการเก็บข้อมูล

๓.๔.๓ การเก็บข้อมูลภาคสนาม ร่วมกับกลุ่มนิสิตของมหาวิทยาลัย โดยการสัมภาษณ์ (Interview) การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) และแบบสอบถาม (Questionnaire) กับกลุ่มตัวอย่างในพื้นที่

๓.๔.๔ นำหนังสือขอความอนุเคราะห์เก็บรวบรวมข้อมูลวิจัยจากมหาวิทยาลัยถึงกลุ่มตัวอย่าง เพื่อขอความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลการทำวิจัยและแจกแบบสอบถาม หลังจากนั้นผู้วิจัยได้จัดอบรมนักศึกษาสาขาวิชาภาษาอังกฤษเข้าร่วมเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่ เพื่อนำแบบสอบถามไปมอบให้ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง โดยแจกแบบสอบถามจำนวน ๔๐๐ ฉบับ และได้รับแบบสอบถามคืนมาจำนวน ๔๐๐ ฉบับ คิดเป็นร้อยละ ๑๐๐

๓.๔.๕ นำเครื่องมือการวิจัยที่ได้รับทั้งหมดมาตรวจสอบความครบถ้วน และความถูกต้องของข้อมูลวิจัย เพื่อป้องกันการสูญเสียของข้อมูลวิจัยที่อาจได้ข้อมูลที่ไม่ครบถ้วน หลังจากการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งจากสัมภาษณ์ในเชิงลึก การสนทนากลุ่มกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง จำนวน ๑๕ ท่าน แล้วนำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์ทั้งในเชิงคุณภาพและปริมาณโดยใช้สถิติพื้นฐานเชิงพรรณนา และสถิติเชิงวิเคราะห์

๓.๕ การประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้แบ่งการประมวลผลเป็น ๒ รูปแบบ คือ

๓.๕.๑ การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) จากแบบสอบถาม โดยผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้คอมพิวเตอร์โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ ซึ่งแยกวิเคราะห์ตามลำดับ ดังนี้

๑) ศึกษาข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม โดยการแจกแจงค่าความถี่ (Frequency) และหาค่าร้อยละ (Percentage)

๒) ศึกษาความพึงพอใจต่อการท่องเที่ยว โดยการหาค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ($S. d.$)

๓.๕.๒ การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) จากการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal interview) และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participatory Observation) โดยผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์โดยการสรุปตามสาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้ โดยผู้วิจัยจะนำข้อมูลจากการรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพมาจัดประมวลผลวิเคราะห์และจัดหมวดหมู่ประเด็นในการศึกษาตามวัตถุประสงค์

๓.๖ การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย

การนำเสนอข้อมูลจะอยู่ในลักษณะการพรรณนาความ (Descriptive Presentation) ประกอบภาพถ่าย และการพรรณนาความประกอบการบรรยายเหตุการณ์ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

๓.๖.๑ รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะของวัดในล้านนา โดยการนำเสนอวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว ๔ วัดต้นแบบ มีการพัฒนารูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะของวัดในล้านนา เช่น การจัดรูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะของวัดในล้านนา เช่น ความรู้ด้านพุทธศิลป์ หลักพุทธธรรม เป็นต้น และความสามารถในการรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยวทั้งในเชิงกายภาพและทางสังคม

๓.๖.๒ องค์ประกอบ ตัวชี้วัด และแนวทางพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาในล้านนา โดยการนำเสนอองค์ประกอบ ตัวชี้วัด และแนวทางพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาในล้านนา กระบวนการพัฒนาจิตสำนึก

สาธารณะของนักท่องเที่ยว และแนวทางการพัฒนาองค์ประกอบ ตัวชี้วัด และแนวทางพัฒนา
จิตสำนึกสาธารณะผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาในล้านนา

๓.๖.๓ กิจกรรมการเสริมสร้างคุณค่าและกระบวนการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะของ
นักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาในล้านนา โดยการนำเสนอกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิง
พุทธที่หลากหลายในพื้นที่กรณีศึกษา และการต่อยอดการพัฒนาการท่องเที่ยวเข้ากับกิจกรรมการ
พัฒนาในเชิงพื้นที่ ซึ่งผลการวิเคราะห์นำไปสู่การจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับ
พระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมไทย

บทที่ ๔

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “รูปแบบและกระบวนการสร้างจิตสำนึกสาธารณะเพื่อการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธของแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในล้านนา” มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการคือ ๑) เพื่อพัฒนารูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะของวัดในล้านนา ๒) เพื่อพัฒนาองค์ประกอบ ตัวชี้วัด และแนวทางพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในล้านนา และ ๓) เพื่อเสริมสร้างคุณค่าและกระบวนการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะของนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในล้านนา การวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นการนำเสนอผลการวิจัย ใน ๔ ประเด็น ดังนี้

๔.๑ รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะของวัดในล้านนา

๔.๒ องค์ประกอบ ตัวชี้วัด และแนวทางพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในล้านนา

๔.๓ คุณค่าและกระบวนการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะของนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในล้านนา

๔.๔ องค์ความรู้จากการวิจัย

มีรายละเอียด ดังนี้

๔.๑ รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะของวัดในล้านนา

การศึกษารูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ได้แก่ การศึกษาข้อมูลทางเอกสาร การสำรวจพื้นที่ และการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย ประกอบด้วย พระภิกษุเจ้าอาวาสหรือพระภิกษุที่มีส่วนเกี่ยวข้องทั้ง ๔ วัด จำนวน ๕ ท่าน ผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้เชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนา จำนวน ๒ ท่าน และคณะกรรมการวัดหรือชาวบ้านที่เป็นศรัทธาวิดี วัดละ ๒ ท่าน จำนวน ๘ ท่าน รวมทั้งสิ้น ๑๕ ท่าน พร้อมทั้งการบันทึกภาพและเสียง เพื่อนำเสนอผลการศึกษา แบ่งออกเป็น ๔ พื้นที่เป้าหมาย คือ

๔.๑.๑ รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะของวัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม)

๔.๑.๒ รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึก
สาธารณะของวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม)

๔.๑.๓ รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึก
สาธารณะของวัดผาสุก (สภากาชาด)

๔.๑.๔ รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึก
สาธารณะของวัดไร่เปิง (ตโปทาราม)

จากผลการศึกษาโดยการเก็บรวบรวมข้อมูล พบว่า แต่ละวัดมีรายละเอียดดังนี้

๔.๑.๑ รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึก สาธารณะของวัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม)

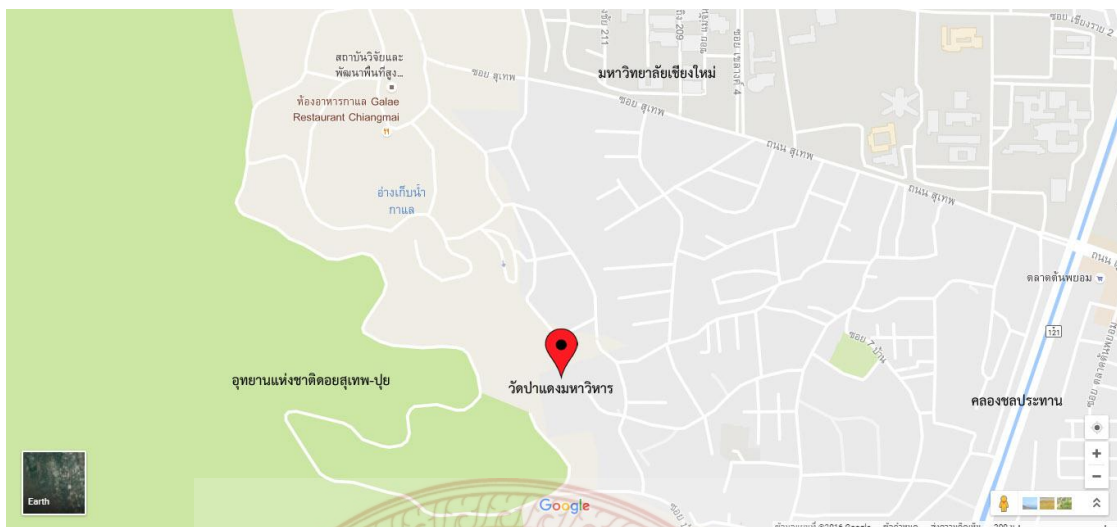
๔.๑.๑.๑ รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะของ
วัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม)

วัดป่าแดงมหาวิหาร มีชื่อเรียกอยู่หลายชื่อ เช่น “วัดป่าแดง” “วัดป่าแดงหลวง” “วัด
อโศการาม” “รัตนวาราม” “มหารัตนวาราม” “รัตนวารามมหาวิหาร” หรือ “วัดแกะป่าทึง”^๑
เป็นต้น ปัจจุบันตั้งอยู่บ้านเลขที่ ๗๑ หมู่ ๑๔ ซอย ๔ บ้านหลังห้า (ปัจจุบันได้แยกเป็นหมู่บ้านใหม่
หลังมอ) ถนนสุเทพ ตำบลสุเทพ อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ บริเวณวัดตั้งอยู่บนเนินเขา
ของดอยสุเทพ ห่างจากเมืองเชียงใหม่ไปทางทิศตะวันตก เป็นระยะทางประมาณ ๓ กิโลเมตร อยู่ห่าง
จากวัดอุโมงค์ไปทางทิศใต้ และอยู่ห่างจากวัดสวนดอกไปทางทิศตะวันตก ๑ กิโลเมตร^๒ สังกัดคณะ
สงฆ์มหานิกาย สามารถเดินทางเข้าซอยตรงข้ามประตูทางเข้ามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ คณะวิศวกรรม
เชียงใหม่ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ บริเวณเชิงดอยสุเทพ มีพื้นที่ด้านหลังวัดติดกับเขตอุทยานแห่งชาติ
ดอยสุเทพ-ปุย เป็นบริเวณชายขอบเป็นป่าไม้เต็งรัง มีระดับความสูงระหว่าง ๓๓๐ - ๘๕๐ เมตรจาก
ระดับน้ำทะเล มีลักษณะดินเป็นดินทรายและลูกรัง พันธุ์ไม้ที่พบเป็นพันธุ์ไม้ในวงศ์ยาง เช่น ไม้พะยอม
ไม้เต็ง ไม้รัง เนื่องจากดินมีลักษณะสีแดง ในบางท้องที่จึงนิยมเรียกว่าป่าแดง เมื่อวัดตั้งอยู่ ณ บริเวณ
ป่าแดง ผู้คนจึงเรียกว่า วัดป่าแดงตามลักษณะภูมิประเทศที่พบด้วย^๓ บริเวณพื้นที่แห่งนี้เป็นเนินเขา
หรือสันเขาที่แห้งแล้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านลาดทิศตะวันออกและทิศใต้ของอุทยานแห่งชาติ พืช
พรรณส่วนใหญ่ประกอบด้วย เต็ง รัง เหียง พลวง พะยอม ก่อแพะ ก่อตาหมู รักใหญ่ แข็งกวาง หว่า
 ฯลฯ พืชอิงอาศัย ได้แก่ เอื้องแซะ เอื้องดอกมะขาม เอื้องแปรงสีฟัน ฯลฯ นอกจากนี้ยังมี มอส ไส้คน
นมตำเลีย เกล็ดนาคราช และกล้วยาชนิดต่างๆ เป็นต้น^๔

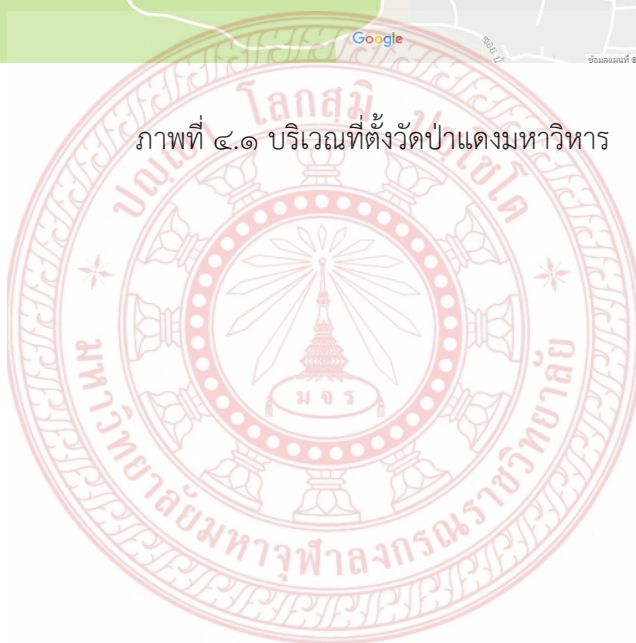
^๑ กรมศิลปากร, รายงานการขุดค้นตรวจศึกษาเนินเจดีย์ร้างวัดป่าแดงหลวง ต.สุเทพ จ. เชียงใหม่,
(เชียงใหม่: กรมศิลปากร, ๒๕๔๐), หน้า ๑.

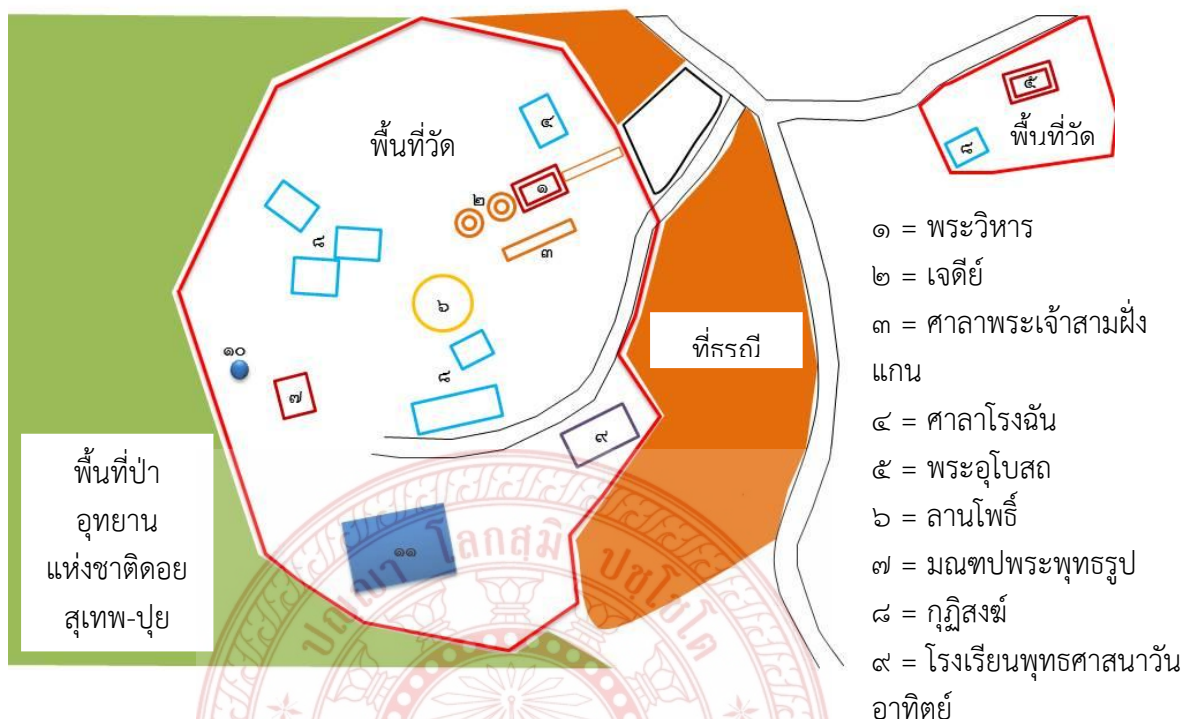
^๒ ณรงค์ ภูจินาพันธ์, วัดป่าแดง เชียงดอยสุเทพ จ.เชียงใหม่, (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า ๙.

^๓ ฝ่ายส่งเสริมการวิจัยและนวัตกรรม ส่วนวิจัยและพัฒนาวัฒนธรรมอุทยานแห่งชาติ สำนักอุทยาน
แห่งชาติ, กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, ดอยสุเทพ-ปุย (Doi Suthep - Pui), [ออนไลน์], แหล่งที่มา:

ภาพที่ ๔.๑ บริเวณที่ตั้งวัดป่าแดงมหาวิทยาลัย

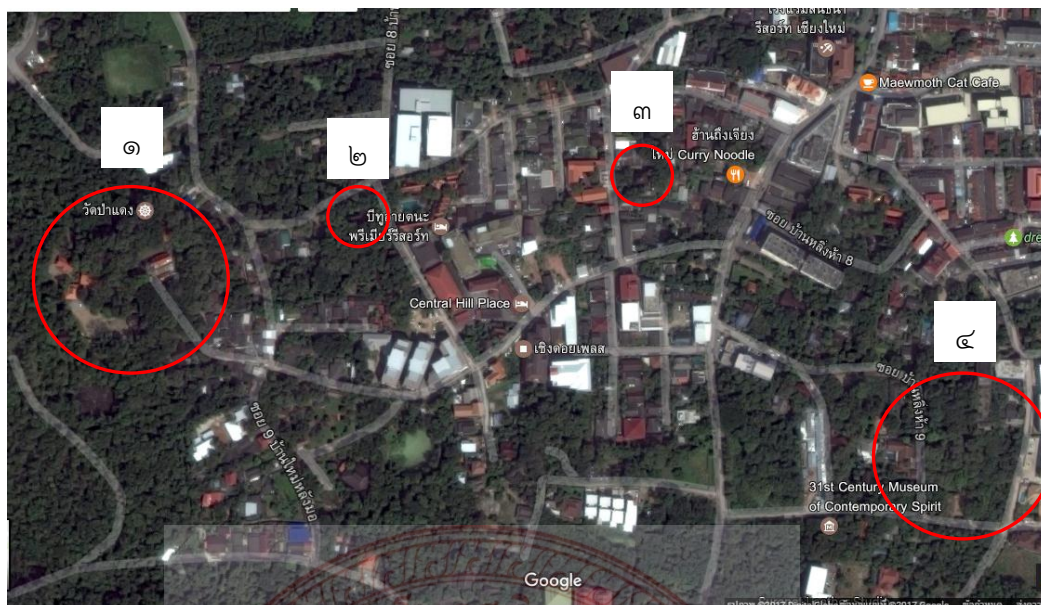

ภาพที่ ๔.๒ แผนผังสถานที่ภายในวัดป่าแดงมหาวิหาร

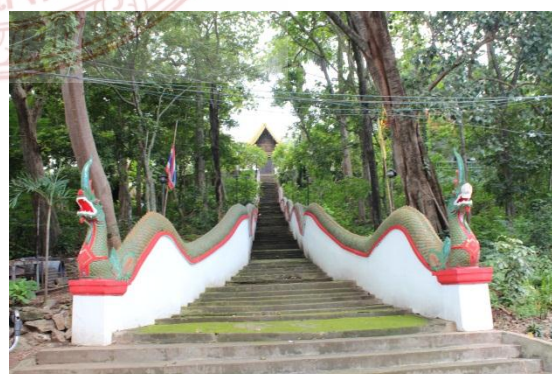
จากหลักฐานเอกสารทางโบราณคดี พบว่า ในบริเวณวัดป่าแดงปัจจุบันยังคงมีข้อสงสัยว่า บริเวณใดเป็นเขตวัดที่พระเจ้าติโลกราชทรงสถาปนาภายหลังถวายพระเพลิงพระบรมศพพระราชบิดา และพระราชมารดา เนื่องจากปรากฏหลักฐานว่าในบริเวณวัดป่าแดง มีโบราณสถานสำคัญอยู่ ๔ จุด ซึ่งโบราณสถานทั้ง ๔ จุดนี้อยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน คือ

- จุดที่ ๑ บริเวณวัดป่าแดงมหาวิหารในปัจจุบัน ซึ่งมีพระสงฆ์จำพรรษาอยู่
- จุดที่ ๒ บริเวณพระอุโบสถ
- จุดที่ ๓ บริเวณเจดีย์วัดป่าแดงหลวงร้าง
- จุดที่ ๔ เนินโบราณสถานวัดป่าแดง บริเวณเขื่อนป้อเลี้ยง

ภาพที่ ๔.๓ แผนที่ตั้งโบราณสถานสำคัญของวัดป่าแดงมหาวิทยาลัย

พื้นที่โดยรอบในปัจจุบันตั้งอยู่ในย่านที่ความเจริญของเมืองรุกเข้ามามาก ดังปรากฏอาคารสูงหนาแน่นทั้งบ้านที่อยู่อาศัย หอพัก คอนโดมิเนียม และรีสอร์ท แต่ก็ยังคงปรากฏสภาพป่าและร่มไม้แวดล้อมอยู่ไม่น้อย โดยเฉพาะบริเวณเนินเขาของวัด ซึ่งทางขึ้นวัดป่าแดง สามารถขึ้นสู่พื้นที่วัดด้านบนเนินได้ ๒ ทาง คือ ทางขึ้นบันไดนาคสู่พระวิหาร มีความกว้างด้านหัวนาค ๖.๘๐ เมตร ปลายหางนาค ๒.๔๐ เมตร มีความยาวตั้งแต่หัวนาคถึงหางนาค ๔๘.๓๕ เมตร บันไดนาคนี้มีจำนวน ๙๖ ขั้น และถนนลาดซีเมนต์ด้านซ้ายบันไดนาค มีทางลาดซีเมนต์ขึ้นสู่วัดบนเนินบริเวณด้านขวา

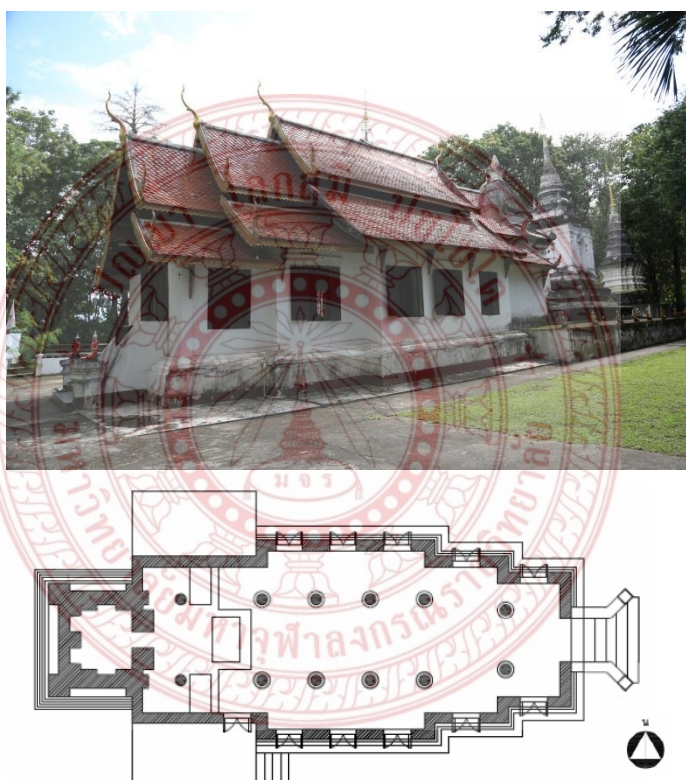

ภาพที่ ๔.๔ ถนนซีเมนต์ทางขึ้นวัด (ขวา) บันไดนาคทาง (ซ้าย)

บริบทสิ่งแวดล้อมของวัดป่าแดงมหาวิหารปัจจุบัน มีโบราณสถานสำคัญคือ วิหาร มณฑป ท้ายวิหาร เจดีย์ทรงปราสาท เจดีย์ทรงระฆัง และพระอุโบสถ มีรายละเอียดโดยสังเขปดังนี้

วิหารวัดป่าแดง เป็นวิหารเครื่องไม้ โครงสร้างเป็นแบบเสาคาน และผนังรับน้ำหนัก โครงสร้างเครื่องบนของวิหารเป็นระบบมั่วต่างใหม่ วิหารมีขนาดกว้าง ๓ ห้องยาว ๖ ห้อง โดยหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ผนังวิหารก่ออิฐถือปูนเป็นวิหารแบบปิด มีช่องหน้าต่าง ระหว่างห้องวิหารทุกห้อง ในห้องท้ายวิหารเจาะช่องเพื่อทะลุถึงมณฑปท้ายวิหาร แผนผังวิหารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีการยกเก็จออกทางด้านหน้า ๒ ช่วง ด้านหลัง ๑ ช่วง ซึ่งสัมพันธ์กับการลดชั้นของหลังคาที่ลดชั้นทางด้านหน้า ๓ ซด ด้านหลัง ๒ ซด รวมทั้งมีการซ้อนพื้นหลังคา ๒ ชั้นอีกด้วย^๔

ภาพที่ ๔.๕ วิหารวัดป่าแดงมหาวิหาร (บน) แผนผังวัดป่าแดงมหาวิหาร^๕ (ซ้าย)

ปัจจุบันได้ถูกบูรณปฏิสังขรณ์แล้วโดยการก่อผนังและหน้าต่างใหม่ เปลี่ยนกระเบื้องมุงหลังคา แต่ยังคงปรากฏร่องรอยศิลปกรรมตามสภาพเดิมที่สำคัญคือ หน้าบัน คันทวยรองรับเชิงชาย ปีกนก และลวดลายปูนปั้นประดับมณฑปประสาธภายในวิหาร และผังพื้นอาคารที่เป็นแบบดั้งเดิมอยู่ มีการใช้ลวดลายประแจจีน และหงส์ประดับทางเข้าตัวมณฑป

^๔ วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์, *วิหารล้านนา*, (กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, ๒๕๔๔), หน้า ๒๓๘.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๘.

มณฑป ตั้งอยู่ติดด้านท้ายของพระวิหาร เป็นอาคารสี่เหลี่ยมก่ออิฐถือปูนภายในก่อเป็นห้องเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปสำริด โดยทั้งหมดจะมีฐานเชิงรองรับเรือนธาตุทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัสแบบปิดทึบ ส่วนยอดปราสาททำเป็นหลังคาลาดเหนือขึ้นไป ๒ ชั้น โดยชั้นบนจะมีความสอบมากกว่าชั้นล่าง เหนือขึ้นไปเป็นมณฑปและฉัตร ๕ ชั้น^๖ ลักษณะคล้ายยอดปราสาท ประตุมหาวิหาร และประตูทางเข้ามณฑป ใช้ลวดลายประจำยามและลวดลายในทรงกรอบแปดเหลี่ยม สร้างลวดลายด้วยเทคนิคการปั้นรัก ซึ่งเป็นเทคนิคที่แทบไม่พบมาก่อนในงานปูนปั้นล้านนา แต่เป็นเทคนิคที่พบมากในศิลปะพม่า

ภาพที่ ๔.๖ มณฑปด้านท้ายของพระวิหาร (ซ้าย)
เจดีย์ทรงปราสาทหรือหอพระไตรปิฎก (หอธรรม) (ขวา)

เจดีย์ทรงปราสาท หรือหอพระไตรปิฎก (หอธรรม) ไม่ปรากฏหลักฐานในการก่อสร้างเมื่อพิจารณาจากรูปแบบศิลปกรรม พบว่า มีการปฏิสังขรณ์หลายครั้ง แต่ยังคงปรากฏร่องรอยปูนปั้นประดับกระฉกบริเวณองค์ระฆังเหนือเรือนธาตุ อีกทั้งยอดเจดีย์ยังเป็นเจดีย์ปราสาทที่ปราศจากบัลลังก์ ซึ่งเป็นลักษณะเจดีย์พม่าที่นิยมกันแพร่หลายในล้านนาราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๕ ซึ่งสอดคล้องกับหลักฐานเอกสารที่กล่าวว่า ครูบาศรีวิชัยได้มาบูรณะวัดป่าแดง ภายหลังที่ท่านมาบูรณะวัดสวนดอก^๗ (ราว พ.ศ. ๒๔๖๓ – ๒๔๘๑)

เจดีย์องค์ระฆัง อยู่ด้านหลังวิหารวัดป่าแดงมหาวิหาร ตั้งอยู่ในผังแปดเหลี่ยมบนฐานปัทม์ เป็นเจดีย์ศิลปะล้านนาไม่ปรากฏหลักฐานการก่อสร้าง ปัจจุบันเจดีย์มีการปฏิสังขรณ์ไปมากแล้ว เจดีย์ดังกล่าวสันนิษฐานว่า อาจสร้างขึ้นหรือปฏิสังขรณ์ในช่วงที่ครูบาศรีวิชัยมาพำนักที่วัดป่าแดง อีกทั้งยังพบร่องรอยกำแพงบริเวณรอบองค์เจดีย์ที่ปรากฏลวดลายศิลปะแบบพม่า ซึ่งสามารถกำหนดอายุของเจดีย์ว่า น่าจะอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๕ ด้วยเช่นกัน

^๖ วรลัญจก์ บุญสุรัตน์, วิหารล้านนา, หน้า ๒๔๓.

^๗ ณรงค์ ภูจินาพันธ์, วัดป่าแดง เชียงดอยสุเทพ จ.เชียงใหม่, (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า ๑๓.

ภาพที่ ๔.๗ เจดีย์องค์ระฆัง (ซ้าย) ลวดลายปูนปั้นโบราณ (ขวา)

ลวดลายการประดับตกแต่งกรอบซุ้มจระนำ เจดีย์องค์ระฆัง วัดป่าแดงมหาวิหารนั้น บริเวณตัวเหงาด้านหนึ่งไปอีกด้านหนึ่งประกอบด้วยลายเครือดอกไม้ ใบไม้ที่เกาะเกี่ยวเลื้อยพันกันมี กรอบลายเป็นเส้นยาวล้อมตามกรอบรูปทรงลายปูนปั้นใบไม้ ดอกประดับภายในกรอบซุ้มมีลักษณะที่ ใกล้เคียงกับรูปทรงธรรมชาติมากกว่าลวดลายในศิลปะอยุธยา และปลายรัตนโกสินทร์ ลักษณะเด่นอีก ประการหนึ่งของลวดลายปูนปั้นเจดีย์องค์ระฆังองค์นี้คือ การตกแต่งเสากรอบซุ้มจระนำตามแนว ความสูงของเสาด้วยลายเส้นลวดม้วนหัวทั้งสองเป็นกรอบซ้าย-ขวา ภายในช่องว่างของเส้นลวดโค้งนี้ บรรจุด้วยลายเครือพันธุ์พฤกษา ประกอบด้วยลายช่อดอกไม้ ใบไม้ที่เลื้อย พันเถาขึ้นไปในแนวตั้งแผ่ ขยายเต็มพื้นที่ ซึ่งค้นพบลวดลายลักษณะเช่นนี้เฉพาะที่เจดีย์องค์ระฆัง วัดป่าแดงมหาวิหารเพียงแห่ง เดียวเท่านั้น

อุโบสถ ตั้งอยู่ในบริเวณด้านล่างแยกกันกับพระวิหารโดยห่างจากบันไดนาคราว ๑๐๐ เมตร อุโบสถหันหน้าไปทางทิศตะวันออกเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนขนาดเล็ก ตั้งอยู่บนเนินดินคาดว่า น่าจะมีอาคารเดิมมาก่อน บริเวณหน้าบันทางด้านทิศตะวันตกปรากฏลายแกะสลักไม้ประดับกระจก เป็นภาพยักษ์ประกอบเกลายีก้านขด

เนื่องจากส่วนพระอุโบสถตั้งอยู่แยกออกจากพื้นที่วัด โดยตั้งอยู่บนเนินดินด้านล่างของวัด ติดกับถนนทางเข้าวัด ด้านทิศตะวันออก บริเวณนี้ที่อาจเคยมีอาคารมาก่อน อุโบสถหลังนี้ไม่ปรากฏ หลักฐานในการสร้างขึ้นเมื่อใด แต่เมื่อพิจารณารูปแบบทางสถาปัตยกรรมแล้ว สันนิษฐานว่าน่าจะ สร้างขึ้นหลังจากการก่อสร้างวิหาร เนื่องจากอุโบสถนี้ไม่ได้ใช้โครงสร้างแบบมาต่างใหม่ แต่จาก ตำนานมูลศาสนาฉบับวัดป่าแดง กล่าวว่า พระราชมารดาของพระเจ้าติโลกราชโปรดให้สร้างวัดป่า แดง หรือรัตนวรมหา ให้เป็นที่พำนักของพระญาณคัมภีร์ ซึ่งกลับมาจากศึกษาพระพุทธศาสนาจาก ประเทศลังกา เมื่อปี พ.ศ.๑๙๗๔ หลังจากนั้นประมาณปี พ.ศ.๑๙๙๐ ในรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราช ทรงใช้เป็นสถานที่ถวายพระเพลิงพระบรมศพพระราชบิดา (พระเจ้าสามฝั่งแกน) และพระราชมารดา และโปรดให้สร้างอุโบสถขึ้นในปี พ.ศ.๑๙๙๕

ภาพที่ ๔.๘ พระอุโบสถวัดป่าแดง

การกำหนดอายุสมัยของโบราณสถาน จากรูปแบบศิลปกรรมที่ปรากฏในพระวิหารมณฑป ทำยวิหาร เจดีย์ทรงปราสาท เจดีย์ทรงระฆังและพระอุโบสถ คาดว่าน่าจะอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๔ – ๒๕ ไม่ทราบแน่ชัดว่าสร้างขึ้นเมื่อใด เนื่องจากไม่ปรากฏในหลักฐานเอกสารใด อีกทั้งมีการบูรณะหลายครั้งและการบูรณะครั้งใหญ่น่าจะอยู่ในช่วงที่ครูบาศรีวิชัยมาจำพรรษาที่วัดป่าแดง ภายหลังการบูรณะวัดสวนดอก^๔

ส่วนโบราณสถานอีกแห่งหนึ่งที่ตั้งอยู่นอกวัด คือ เจดีย์วัดป่าแดงหลวงร้าง ตั้งอยู่ที่บ้านอุโมงค์ ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ปัจจุบันตั้งอยู่ในเขตชุมชน ห่างจากตัววัดปัจจุบันมาทางทิศตะวันออก ประมาณ ๑๐๐ เมตร เจดีย์องค์นี้มีหลักฐานว่าสร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๑๙๙๐ โดยพระเจ้าติโลกราชทรงโปรดให้สร้างขึ้นเพื่อบรรจุพระอัฐิของพระราชบิดาและพระราชมารดาของพระองค์

ลักษณะองค์เจดีย์มีความสัมพันธ์กับเจดีย์ช้างล้อมศรีสัชนาลัย ประกอบด้วยฐานเชิงทรงสี่เหลี่ยมซ้อนกันสองชั้นแล้วเคยปรากฏรูปปั้นช้างล้อมองค์เจดีย์ ลำตัวของช้างเหล่านั้นติดกับติดกับฐานเชิงทรงสี่เหลี่ยม แต่ปัจจุบันชำรุดหลุดร่วงไปหมดแล้ว ถัดจากฐานช้างล้อมเป็นฐานทรงแท่งรูปสี่เหลี่ยมยกสูง เจาะเป็นช่องซุ้มจะน่าเป็นกรอบวงโค้งลักษณะคล้ายกรอบซุ้มหน้านางในศิลปะสุโขทัย โดยที่ช่องซุ้มนี้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปโดยรอบทั้ง ๔ ด้าน ด้านละ ๕ ซุ้ม รวม ๒๐ ซุ้ม เพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปโดยรอบด้านละ ๕ องค์ รวมทั้งสิ้น ๒๐ องค์ ซึ่งมีลักษณะคล้ายกรอบซุ้มหน้านางในศิลปะสุโขทัยที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะลังกา ซึ่งอิทธิพลของเจดีย์ทรงระฆังแบบสุโขทัยอาจเข้ามาในล้านนาตั้งแต่การเข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสุมนเถระ พ.ศ.๑๙๑๒^๕

ลักษณะของกรอบซุ้มจะน่าเป็นกรอบวงโค้งที่อาจได้รับอิทธิพลจากกรอบซุ้มหน้านางในศิลปะสุโขทัยที่ได้รับอิทธิพลจากลังกา เหนือแถวจะน่า จากชั้นนี้ขึ้นไปเป็นหน้ากระดานสี่เหลี่ยมซ้อนลดหลั่นกัน ต่อด้วยชั้นบัวถลา บัวปากกระฆัง องค์ระฆัง บัลลังก์ฐานปัทม์ในผังสี่เหลี่ยมรองรับส่วน

^๔ ศิริพร รัตนพานิช, วัดป่าแดง ศูนย์กลางพระพุทธศาสนา นิกายสีหฬิกขุ ในอาณาจักรล้านนา พุทธศตวรรษที่ ๒๐ – ๒๑, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๓), หน้า ๔๔.

^๕ สมโชติ อ๋องสกุล และคณะ, โครงการศึกษาประวัติศาสตร์พุทธศาสนาเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนา วัดป่าแดงมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๕๒), หน้า ๒๙.

ปล้องไฉน^{๑๐} เมื่อแยกองค์ประกอบขององค์เจดีย์แล้วจะพบว่าได้รับอิทธิพลศิลปะสุโขทัย ถือได้ว่าทำขึ้นในระบียบเดียวกับเจดีย์ช้างล้อม ศรีสัชนาลัย^{๑๑} การประดับตกแต่งลวดลายเจดีย์วัดป่าแดงนี้จะปรากฏการประดับตกแต่งลวดลายปูนปั้นอยู่เฉพาะที่ส่วนซุ้มจะนำเท่านั้น ลักษณะโครงสร้างของซุ้มประกอบด้วยเสา ๒ ข้าง รองรับส่วนซุ้มตอนบนทำเป็นกรอบวงโค้งมีมุมแหลมอยู่กึ่งกลางด้านบนบนที่มุมซุ้มเหนือหัวเสาเป็นรูปตัวหงา อาจได้รับอิทธิพลจากกรอบวงโค้งแบบหน้านางศิลปะสุโขทัยที่ได้รับอิทธิพลจากลังกา โดยบังคับรูปทรงรอบนอกด้วยกรอบเส้นลวด ภายในประกอบด้วยลวดลายพันธุ์พฤกษาทั้งหมด^{๑๒} ส่วนเสาซุ้มด้านหน้าทั้ง ๒ ข้าง ประดับตกแต่งด้วยลวดลายพฤกษาอยู่ภายในกรอบที่ทำเป็นแนวเส้นลวดในลักษณะโค้งบังคับอยู่ สูงขึ้นไปตลอดตามแนวความสูงของเสา จากการศึกษารูปแบบศิลปกรรมขององค์พระเจดีย์สามารถกำหนดอายุได้ว่า อยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๐ – ๒๑

ภาพที่ ๔.๙ เจดีย์ร้าง วัดป่าแดงหลวง^{๑๓}

มีการสันนิษฐานกันว่า เจดีย์ร้างวัดป่าแดงหลวงองค์นี้ พญาติโลกราชโปรดฯ ให้สร้างขึ้นเพื่อบรรจุพระอัฐิพระราชบิดาและพระราชมารดาของพระองค์ ปัจจุบันมีประชาชนเข้าอยู่อาศัยรอบๆ องค์เจดีย์ นับเป็นเจดีย์ร้างแห่งหนึ่งในจังหวัดเชียงใหม่ที่ถูกบุกรุก แต่อย่างไรก็ตาม ยังมีเนิน

^{๑๐} จิระศักดิ์ เดชวงศ์ญา, พระเจดีย์เมืองเชียงใหม่, (เชียงใหม่: สำนักพิมพ์วรรณรักษ์, ๒๕๔๑), หน้า ๔๗.

^{๑๑} พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, “โบราณสถานแคว้นล้านนา”, การขึ้นทะเบียนโบราณสถานภาคเหนือ, (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า ๗.

^{๑๒} จิระศักดิ์ เดชวงศ์ญา, ลวดลายปูนปั้นประดับโบราณสถานในเมืองเชียงใหม่, (เชียงใหม่: สถาบันวิจัยทางสังคม, ๒๕๔๕), หน้า ๓๙.

^{๑๓} จิระศักดิ์ เดชวงศ์ญา, พระเจดีย์เมืองเชียงใหม่, (เชียงใหม่: สำนักพิมพ์วรรณรักษ์, ๒๕๔๑), หน้า ๕๗.

โบราณสถานแห่งนี้ ซึ่งน่าจะเป็นฐานองค์เจดีย์บรรจุพระอัฐิพระราชบิดาและพระราชมารดาของ พระเจ้าติโลกราชมากกว่า เนื่องจากมีหลักฐานหลายอย่างบ่งชี้ว่า จะเป็นสถานที่บรรจุพระอัฐิพระราช บิดาและพระราชมารดาของพระองค์

เนินโบราณสถานวัดป่าแดงมหาวิหาร (เขื่อนป้อเลี้ยง) ตั้งอยู่บ้านหลังห้า หมู่ ๘ ตำบล สุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ในบริเวณเขตที่ดินของประชาชน ทิศเหนือ ติดกับถนนส่วนบุคคล (เขื่อนป้อเลี้ยง) ทิศใต้ ติดกับบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ทิศตะวันออกติดกับที่ดินส่วนบุคคล ทิศตะวันตกติด กับถนนส่วนบุคคล อยู่ห่างจากวัดอุโมงค์ประมาณ ๕๐๐ เมตร สภาพทั่วไปของโบราณสถาน ปรากฏ เนินเจดีย์โบราณขนาดใหญ่ ๖๐ × ๖๐ เมตร สูงประมาณ ๑๐ เมตร ไม่สามารถระบุลักษณะ สถาปัตยกรรมส่วนบนขององค์เจดีย์ได้ ในด้านทิศตะวันตกพบแนวอิฐซึ่งเป็นฐานเจดีย์สูงประมาณ ๑ เมตร จากการขุดตรวจบริเวณมุมเนินด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ พบว่า เจดีย์องค์นี้เป็นเจดีย์ขนาดใหญ่ อยู่ในผังแปดเหลี่ยมไม่มีการยกมุมหรือยกเก็จ แต่อย่างไรก็ดี เหนือส่วนฐานชั้นแรกขึ้นไปไม่ทราบ ลักษณะทางสถาปัตยกรรมเนื่องจากพังทลายลงหมดแล้ว เทคนิคการก่อสร้างเจดีย์มีการอัดรากฐาน ก่อนการสร้างเจดีย์ ใช้อิฐขนาดใหญ่ขนาด ๑๕ × ๓๐ เซนติเมตร ก่อสร้างส่วนฐานและองค์เจดีย์ มี การเรียงอิฐแบบตามแนวขวางสลับยาวในส่วนฐานการก่ออิฐใช้ดินสอฉาบปูนขาว ในส่วนองค์เจดีย์ การก่อสร้างใช้ดินเป็นแกนกลางแล้วก่ออิฐหุ้มภายนอก ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดการพังทลาย อย่างรวดเร็ว^{๓๔} ใต้ฐานเจดีย์ พบว่า ก่อนการสร้างเจดีย์องค์ปัจจุบันคงมีการสร้างเจดีย์มาก่อนและ เจดีย์ในปัจจุบันสร้างครอบทับเจดีย์องค์เดิม เจดีย์ร่างนี้เชื่อว่า เคยเป็นส่วนหนึ่งของวัดโศการามหรือ วัดป่าแดงมหาวิหาร บ้างก็เรียกว่า วัดเก้าถ่าน แต่ยังไม่พบหลักฐานแน่ชัดในการเรียกชื่อ มีเรื่องเล่าว่า เก้าถ่าน แปลว่า มีฐาน ๙ ชั้น มีเรื่องเล่าว่า มีเศรษฐี ๙ คนร่วมกันบูรณะองค์เดิม ปัจจุบันถูกล้อมรอบ ด้วยแนวรั้วลวดเหล็ก เรียงเป็นแถวตามแนวเสาไฟฟ้า

^{๓๔} กรมศิลปากร, รายงานการขุดตรวจศึกษาเนินเจดีย์ร้างวัดป่าแดงหลวง, (เชียงใหม่: กรมศิลปากร, ๒๕๔๐), หน้า ๗.

ภาพที่ ๔.๑๐ เนินโบราณสถานวัดป่าแดงมหาวิหาร

การกำหนดอายุสมัยจากการขุดตรวจ พบว่า เจดีย์มีขนาดใหญ่อยู่บนผังแปดเหลี่ยม ซึ่งเป็นลักษณะเจดีย์ในศิลปะสมัยพระเมืองแก้ว ซึ่งเป็นสมัยที่พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตาม เนื่องจากขุดตรวจองค์เจดีย์ พบว่ายังมีฐานเจดีย์เดิมอยู่ แสดงว่าเจดีย์องค์นี้อาจสร้างมาก่อนสมัยพระเมืองแก้ว ซึ่งอาจสอดคล้องกับชินกาลมาลีปกรณ์ที่กล่าวว่า ในปี พ.ศ. ๑๙๙๐ ภายหลังถวายพระเพลิงพระบรมศพโปรดให้สร้างพระสถูป บุด้วยทองแดง สูง ๒๓ วา ฐานเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้างด้านละ ๑๓ วา เพื่อบรรจุพระอัฐิของพระราชบิดา (พญาสามฝั่งแกน) และในปี พ.ศ. ๑๙๙๗ ภายหลังถวายพระเพลิงพระราชมารดาโปรดให้สร้างพระอุโบสถขึ้น^{๑๕} พระเจ้าติโลกราชพระราชทานที่ดิน ๒๐ วารอบอุโบสถ มีการฉลอง ๗ วัน ๗ คืนโปรดฯ ให้ขุดสระน้ำขนาดใหญ่ ๑ สระ มีชื่อที่น่าสังเกตคือจากการสำรวจบริเวณด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ขององค์เจดีย์พบร่องรอยสระร้างขนาดใหญ่^{๑๖}

ในอาณาบริเวณดังกล่าวมีความสัมพันธ์กับการสร้างวัดป่าแดงมหาวิหารหรือวัดป่าแดงหลวงในสมัยพระเมืองแก้ว ดังปรากฏในชินกาลมาลีปกรณ์ ดังนี้ “...อนึ่ง ในปีนั้น (พ.ศ. ๒๐๖๐) พระเจ้าติลกปนัดดาธิราช ทรงทำวัดป่าแดงมหาวิหารให้รุ่งเรือง ทรงพระดำริว่า เดียวนี้ท่านมหาสามีแห่งพุทธศาสนานิกายสีห์ไม่ได้อยู่แล้ว อนึ่ง วัดป่าแดงมหาวิหารก็เก่าคร่ำคร่ามาก อย่างกระนั้นเลย เราจะนิมนต์พระมหาเถรชื่อ “สัทธัมมสันฐิระ” ซึ่งเป็นใหญ่ในวัดมหาโพธารามให้มาอยู่ในที่ท่านมหาสามี ศาสนาสีห์ในวัดป่าแดงเกิด เมื่อทำได้ดังนั้นแล้ว วัดป่าแดงมหาวิหารก็จักเจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้น ทั้งจะเป็นการยกย่องพุทธศาสนานิกายสีห์อีกด้วย ครั้นพระองค์ทรงดำริดังนี้แล้ว พอถึงวันเสาร์ ขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือน ๓ จึงลงมือชำระสถานที่มณฑปและบริเวณป่าแดงมหาวิหารในเดือนนั้นเอง วันพุธ แรม ๑ ค่ำ พระมหากษัตริย์เสด็จไปวัดป่าแดงมหาวิหารด้วยพระองค์เอง ทรงตรวจตราดูสถานที่นั้น ต่อจากนั้นพระราชอาภิสีห์โปรดให้ซ่อมแซมบริเวณและมณฑป เมื่อวันศุกร์ ขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๔ ...” “...จุลศักราช ๘๘๐ (พ.ศ. ๒๐๖๑) คณะสงฆ์นิกายสีห์ มีพระเถระราชครูเป็นประมุข ได้ก่อกำแพง

^{๑๕} แสง มนวิฑูร, ชินกาลมาลีปกรณ์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๑๗), หน้า ๑๒๖.

^{๑๖} สมโชติ อ๋องสกุล และคณะ, รายงานวิจัยวัดป่าแดง, (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๓), หน้า ๒๗.

แก้วไว้ในวัดป่าแดง...” “...พระราชาโปรดแต่งตัวไม้เครื่องวิหารหลวงวัดป่าแดงมหาวิหาร เมื่อวันพุธ ๕ ค่ำ เดือน ๖ เวลาเที่ยง ยามปลอด ปีเถาะ จุลศักราช ๘๘๑ (พ.ศ. ๒๐๖๒)...” “...จุลศักราช ๘๘๓ (พ.ศ. ๒๐๖๔) ณ วันอังคาร ขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๔ พระองค์ทรงจัดการตัดตัวไม้เครื่องปลูกสร้าง กุฏิหลังใหญ่ในวัดป่าแดง...” “...จุลศักราช ๘๘๔ (พ.ศ. ๒๐๖๕) พระองค์ทรงโปรดให้ยกพระมณเฑียรธรรมวัดป่าแดง เมื่อวันพุธ ขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๑๒...” “...จุลศักราช ๘๘๕ (พ.ศ. ๒๐๖๖) วันพุธ ๑๓ ค่ำ เดือน ๔ พระราชาตรัสสั่งให้ขุดสระในวัดป่าแดงมหาวิหาร...”^{๑๗}

เนินดินแห่งนี้ สันนิษฐานว่า เป็นฐานองค์เจดีย์ขนาดใหญ่องค์หนึ่งของวัดป่าแดงมหาวิหาร มีร่องรอยสระน้ำขนาดใหญ่ เข้าใจกันว่า เป็นสถานที่บรรจุพระเกศาธาตุของพระพุทธเจ้า ๑ เส้น ปัจจุบันองค์เจดีย์นี้ได้ร้างและพังทลายลงนานร่วม ๑๐๐ ปี มีต้นไม้ใหญ่ขึ้นปกคลุมเต็มไปหมด มองดูคล้ายภูเขาหรือจอมปลวกใหญ่ๆ ซึ่งกว้างใหญ่มาก สภาพปัจจุบันเจดีย์ร้างนี้ตั้งอยู่ในที่ดินส่วนบุคคล มีสภาพเป็นเนินดิน มีต้นไม้ปกคลุมรกชัฏ มีสระน้ำอยู่ใกล้กับเจดีย์ แต่ปัจจุบันเป็นบ้านเรือนที่อยู่อาศัย เนื่องจากเจดีย์หลังดังกล่าวตั้งอยู่ในพื้นที่ส่วนบุคคล ทำให้ไม่สามารถเข้าสำรวจพื้นที่โดยละเอียดได้

ภาพที่ ๔.๑๑ แนวอิฐบริเวณฐานเจดีย์

ซากอิฐโบราณบนเนินโบราณสถานวัดป่าแดงมหาวิหาร ซากอิฐนี้ฝังอยู่รอบรากไม้ใหญ่ อยู่บนสุดที่พังลงมาและถูกลักลอบขุดกัน เพราะเข้าใจว่าจะมีของมีค่าและพระเกศาธาตุฝังอยู่ใต้ฐานมหาธาตุเจดีย์องค์นี้ นอกจากนี้ ยังมีการค้นพบเจดีย์ใหญ่หลังวัดอุโมงค์ในเขตสถานีพัฒนาและส่งเสริมการอนุรักษ์สัตว์ป่าเขาดอยสุเทพ พร้อมฐานวิหารและแนวกำแพงแก้ว มีบริเวณวัดร้างในเขตมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ๒ – ๓ แห่ง (มีผู้พบร่องรอยอิฐเก่า ๒ – ๓ แห่ง) วัดร้างในเขตสวนสัตว์เชียงใหม่ เช่น วัดกุขาว วัดร้างที่บริเวณน้ำตกห้วยแก้ว วัดร้างในบริเวณเวียงเจ็ดริน และวัดร้างในบริเวณใกล้วัดเจ็ดยอด ฯลฯ คงเป็นวัดที่สร้างในสมัยพระเจ้าติโลกราช เพราะขนาดอิฐที่พบเห็นใหญ่ขนาดกว้าง ๑ ฟุต ยาว ๒ ฟุต ซึ่งอิฐก้อนใหญ่เหล่านี้คงใช้เป็นคานรากฐานของอาคารสมัยนั้น แสดง

^{๑๗} สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เจดีย์ร้างในเขตบริเวณเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.sri.cmu.ac.th/~demo/index.php/site/historic_detail/id/19 [๔ มกราคม ๒๕๖๐].

ให้เห็นว่า โบราณสถานเหล่านี้ น่าจะเคยเป็นวัดอรัญญวาสีที่เป็นวัดบวรารของฝ่ายป่าแดง ซึ่งเคยมีอยู่ถึง ๕๐๐ วัดในอดีต

๔.๑.๑.๒ กระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะตามหลักสัปปายะ ๗

(๑) การจัดสภาพแวดล้อมและสถานที่ที่เหมาะสมสำหรับวัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม)

พระครูโฆสิตปริยัตยาภรณ์ เจ้าอาวาสวัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม) กล่าวว่า “วัดป่าแดง มีที่ดิน ๓ แปลง เนื้อที่ ๑๗ ไร่ ๖๖ ตารางวา แบ่งพื้นที่การใช้ประโยชน์เป็นสองส่วน คือ เขตพุทธาวาสและเขตสังฆาวาส เฉพาะในส่วนที่เป็นเขตพื้นที่วัดบนเนินเขา ซึ่งมีศาสนสถานสำคัญคือ วิหาร เจดีย์ทรงระฆัง บันไดนาค และพื้นที่ด้านล่างด้านตะวันออก คือ พระอุโบสถ จากหลักฐานสิ่งปลูกสร้างที่พบในปัจจุบัน ล้วนเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมที่มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ลงมาทั้งสิ้น ส่วนเจดีย์ร้างที่ตั้งอยู่ห่างจากวัดป่าแดงมหาวิหารมาทางทิศตะวันตกประมาณ ๑๐๐ เมตร ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นเจดีย์บรรจุพระอัฐิของพระราชบิดาและพระราชมารดาของพระเจ้าติโลกราชนั้น นอกจากนั้น ยังมีซากโบราณสถานร้างอีกหลายแห่งกระจายอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติสเทป – ปุย ด้านหลังวัด ซึ่งเป็นพื้นที่ป่า และโบราณสถานที่มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ว่าเป็นของวัดป่าแดงตกอยู่ในเขตครอบครองของเอกชน

ภาพที่ ๔.๑๒ ลานวัดป่าแดง (ซ้าย) ศาลาพระเจ้าติโลกราช (ขวา)

วัดมีการแบ่งเป็นเขตพุทธาวาสในด้านตะวันออก จะมีเจดีย์ศิลปะล้านนา ๒ องค์ ด้านหน้าจะมีวิหารทรงล้านนา เรียกว่า “ม้าต่างใหม่” คำว่า “ต่าง” แปลว่าบรรทุก มาจากลักษณะของโครงหลังคาที่เหมือนกับการบรรทุกไหมบนหลังม้าเพื่อนำไปขายในสมัยโบราณ เป็นสถาปัตยกรรมแบบล้านนา ที่อาคารจะมีหลังคาซ้อนลดหลั่นกันสามชั้น ซึ่งเป็นลักษณะอาคารของกษัตริย์หรือเจ้าเมือง ส่วนของหลังคาวิหารจะเป็นการยกซ้อนของไม้เป็นสามชั้นสามระดับ เพื่อประกอบเป็นหลังคาของห้องประธาน ส่วนหน้า ซ้อนสามชั้น และส่วนหลังซ้อนกันสองชั้น โดยมีเสาหลวงรองรับหลังคาทั้งหมด การประกอบส่วนของหลังคาทั้งหมด ใช้ลิ้มไม้เป็นตัวยึด ไม่มีการใช้ตะปู ทำให้อาคารแบบม้า

ต่างใหม่สามารถรื้อเพื่อย้ายไปประกอบที่อื่นได้ แต่วิหารแห่งนี้จะมีส่วนต่อขยายเป็นมณฑปปูน ด้านหลังวิหารเป็นเจดีย์ทรงปราสาท หรือหอพระไตรปิฎก เรียกว่า “หอธรรม” ส่วนบริเวณลานด้านทิศใต้ของวิหาร มีการสร้างศาลาพระเจ้าติโลกราชขึ้นใหม่ ส่วนนี้ถือเป็นเขตพุทธาวาส ส่วนด้านฝั่งตรงกันข้ามด้านตะวันตกก็เป็นเขตสังฆาวาส จะมีหมู่กุฏิสงฆ์ เป็นพักของพระภิกษุสามเณร และยังมีกุฏิไม้เก่า ซึ่งมีลักษณะทรุดโทรม ปลูกสร้างกระจายอยู่รอบๆ บริเวณเนินเขาได้ร่มไม้ ดังนั้น การใช้สอยพื้นที่ที่จะยึดแนวทางนี้เป็นหลัก โดยเมื่อจะก่อสร้างอะไรก็ถือปฏิบัติเช่นนี้

นอกจากนั้น ยังมีสิ่งก่อสร้างใหม่ๆ เพิ่มเติมขึ้นอีก เช่น ศาลาพระเจ้าติโลกราช บริเวณลานด้านทิศใต้ของวิหาร ศาลาบำเพ็ญกุศล ตั้งอยู่ทางทิศเหนือ พระพุทธรูปบริเวณลานต้นโพธิ์กลางวัด ซึ่งเชื่อว่า เป็นหน่อต้นศรีมหาโพธิ์จากลังกาที่นำมาจากวัด ตั้งแต่เริ่มสร้างวัดในปี พ.ศ. ๑๙๗๔ บริเวณนี้ก็จะมียาคารสำนักงานวัดป่าแดงมหาวิทยาลัย หอระฆัง ศาลาโถแสงชัย ศาลาหมอซึก โกมารภักจ ศาลาแก้วสืบทระกูล และศาลาเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา ตั้งอยู่ด้านหลังด้านทิศตะวันตกของวัด”^{๑๘}

วัดป่าแดงมหาวิทยาลัย (อโศการาม) มีการจัดสรรพื้นที่ใช้ประโยชน์ของวัดออกเป็น ๒ ส่วน คือ เขตพุทธาวาส และเขตสังฆาวาส แต่ในส่วนพุทธาวาส มีศาสนสถานที่แยกออกเป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนที่ตั้งอยู่ในเขตวัด และอีกส่วนหนึ่งตั้งอยู่ในเขตชุมชน เนื่องจากวัดแห่งนี้ได้เคยร้างมาก่อน และขาดการพัฒนาต่อเนื่อง ทำให้พื้นที่วัดบางส่วนที่เป็นเขตธรณีสงฆ์ มีชาวบ้านเข้าไปจับจองสร้างเป็นที่อยู่อาศัย ปัญหาดังกล่าวยังเป็นไม่ได้รับแก้ไขและยังเป็นข้อขัดแย้งสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน รวมไปถึงโบราณสถานเก่าที่กระจายตัวกระจายอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติสุเทพ – ปุย ด้านหลังวัด และโบราณสถานอื่นๆ ที่อยู่เขตครองครองของเอกชน

(๒) การเดินทางทั้งภายนอกและภายใน ของวัดป่าแดงมหาวิทยาลัย (อโศการาม)

พระครูโฆสิตปริยัตยาภรณ์ เจ้าอาวาสวัดป่าแดงมหาวิทยาลัย (อโศการาม) กล่าวว่า “การเดินทางเข้ามา อาจจะยากสักนิด สำหรับคนที่ไม่ใช่คนในพื้นที่ เพราะบริเวณวัดตั้งอยู่บนเนินเขาของดอยสุเทพ ห่างจากเมืองเชียงใหม่ไปทางทิศตะวันตก ประมาณ ๓ กิโลเมตร จากสี่แยกตลาดต้นพยอม ตรงมาตามถนนสุเทพ ด้านหลังมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ประมาณ ๔๐๐ เมตร เลี้ยวซ้ายเข้าไปในซอย ๔ ก่อนถึงวัดอุโมงค์จะมีทางแยกเลี้ยวขวาแล้วตรงไปจนสุดทาง สามารถเดินทางเข้าซอยตรงข้ามประตูทางเข้ามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ คณะวิศวกรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ หรือเข้าซอยวัดอุโมงค์ และจะมีซอยเลี้ยวขวาขึ้นมา จะมีป้ายบอกทางตลอด แต่อาจจะสังเกตยาก เพราะมีป้ายอื่นๆ บดบัง แต่หากเหมารรถสี่ล้อแดงเข้ามา ก็สามารถเข้ามาได้เลย เพราะวัดแห่งนี้เป็นที่รู้จักของคนเชียงใหม่ดี”^{๑๙}

^{๑๘} สัมภาษณ์ พระครูโฆสิตปริยัตยาภรณ์, เจ้าอาวาสวัดป่าแดงมหาวิทยาลัย (อโศการาม) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๙.

^{๑๙} สัมภาษณ์ พระครูโฆสิตปริยัตยาภรณ์, เจ้าอาวาสวัดป่าแดงมหาวิทยาลัย (อโศการาม) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๙.

วัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม) มีเส้นทางเข้า-ออก ค่อนข้างยากสำหรับผู้คนต่างถิ่น เพราะตั้งอยู่ในซอยลึกที่ไม่ใช่เส้นทางหลัก และเส้นทางสัญจรในวัด ไม่มีป้ายชี้บอกเส้นทาง แต่ก็สามารถเข้าใจได้ง่าย เพราะเป็นวัดที่มีพื้นที่ไม่กว้างขวางมากนัก

(๓) แหล่งเรียนรู้และการประชาสัมพันธ์ของวัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม)

พระครูโฆสิตปริยัตยาภรณ์ เจ้าอาวาสวัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม) ได้เล่าถึงแหล่งเรียนรู้และการประชาสัมพันธ์ศาสนวัตถุและศาสนสถานสำคัญในปัจจุบันว่า “หลังจากวัดแห่งนี้ได้ร้างไปตลอดช่วงสมัยอาณาจักรล้านนาล่มสลาย จนกระทั่งในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๔ วัดแห่งนี้ก็มีการสร้างศาสนสถานและที่พักสงฆ์ขึ้น มีพระภิกษุสงฆ์เข้ามาอยู่จำพรรษามาจนถึงปัจจุบัน เจดีย์ ที่ตั้งอยู่ภายในวัด เจดีย์องค์นี้ เป็นศิลปะแบบพม่า น่าจะสร้างในสมัยปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๑ สันนิษฐานว่าภายในองค์เจดีย์ คงจะได้บรรจุอัฐิของเจ้าองค์ใดองค์หนึ่งก็เป็นได้

ภายในวิหารของวัดมีพระพุทธรูปปางมารวิชัย เป็นพระพุทธรูปก่อด้วยอิฐถือปูน ขนาดหน้าตักกว้าง ๑.๓๕ เมตร สูง ๑.๕๓ เมตร ประดิษฐานในซุ้มโขงหลังพระประธาน ได้รับการบูรณะครั้งล่าสุดเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๓ เป็นพระประธานองค์เดิม เป็นพระคู่บ้านคู่เมือง ส่วนพระประธานองค์ใหม่ คือ เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ศิลปะเชียงแสน จำลองมาจากพระเจ้าแก้วตอวัดสวนดอก หล่อเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๕ ขนาดหน้าตัก ๕๕ นิ้ว สูง ๗๒ นิ้ว โดยมีนายณรงค์ ภูอิทธิวงศ์ เป็นเจ้าภาพจัดสร้างในสมัยพระบัญชา รัฐสภา ดำรงตำแหน่งรักษาการแทนเจ้าอาวาสวัดป่าแดงมหาวิหาร สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก วัดบวรนิเวศน์วิหารกรุงเทพมหานคร ขณะดำรงตำแหน่งสมณศักดิ์เป็นสมเด็จพระญาณสังวร ได้ประทานนามว่า “พระพุทธพิชิตชัยอดิสัยป่าแดงมิ่งมงคล”

ส่วนอีกองค์ คือ พระพุทธสิริธัมมจักกัปปวัตตโลกราช เป็นพระพุทธรูปเชียงแสนทรงเครื่อง สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๔ หน้าตักกว้าง ๒๐ นิ้ว สูง ๓๔ นิ้ว สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก ได้ประทานยอดพระเกตุโมลีบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ เมื่อวันที่ ๑๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๐ สมเด็จพระมหาธีรราชมิ่งมงคลจารย์ เจ้าคณะใหญ่หนเหนือวัดปากน้ำภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร บรรจุพระบรมสารีริกธาตุเมื่อวันที่ ๑๐ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๑

ภาพที่ ๔.๑๓ พระพุทธพิชิตชัยอดิสัยป่าแดงมิ่งมงคล (ซ้าย) พระพุทธสิริธัมมจักกัปปวัตตโลกราช (ขวา)

ส่วนในบริเวณลานภายในวัด มีพระพุทธรูปสิริมงคลชัย เป็นพระพุทธรูปศิลปะแบบญี่ปุ่น ประดิษฐานใต้ต้นโพธิ์ลังกา ขนาดหน้าตักกว้าง ๒.๘๕ เมตร สูง ๓.๒๐ เมตร สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๐ โดยพระธุดงค์รูปหนึ่ง ได้รับการสมโภชเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๔ มีการปรับปรุงพื้นที่โดยรอบให้เป็นช่วงธรรม สำหรับเป็นสถานที่พักผ่อนและสนทนาธรรม

ภาพที่ ๔.๑๔ พระพุทธรูป บริเวณลานโพธิ์ (ซ้าย) ศาลาเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา (ขวา)

ด้านหลังวัดเป็นศาลาเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปศิลปะ เชียงแสน มีพระนามว่า สมเด็จพระโลกนาถศาสดาบรมบพิตรสถิตรัตนวัน เป็นพระพุทธรูปขนาดหน้า ตักกว้าง ๗๒ นิ้ว สูง ๙๐ นิ้ว สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๓ ประดิษฐานใน เมื่อวันที่ ๑๐ ตุลาคม ๒๕๔๔ โดยความอุปถัมภ์ของพระวิสุทธิสุนทร วัดอมรคีรี กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ ๑๙ กันยายน ๒๕๔๕ สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ กรรมการเถรสมาคมวัดปากน้ำภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร ได้เดินทางมาเยี่ยมชมวัดป่าแดงมหาวิหาร และประธานนามว่าสมเด็จพระโลกนาถ ศาสดาบรมบพิตรสถิตรัตนวัน เพื่อถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องใน วโรกาสเฉลิมพระชนมายุครบ ๗๒ พรรษา

บริเวณพระอุโบสถ ด้านล่างของวัด สันนิษฐานกันว่า สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๙๙๕ โดยพระ เจ้าติโลกราช โปรดให้สร้างไว้ตรงที่ถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระราชบิดาและพระราชมารดา ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๑๓ ได้มีการบูรณะขึ้นใหม่ มีการทำซุ้มโขงแล้วอัญเชิญพระพุทธรูปปางสุโขทัยมา ประดิษฐานในอนาคต ทางวัดมีโครงการจะบูรณะอีกครั้ง เพื่อปรับภูมิทัศน์สิ่งแวดล้อมให้ร่มรื่น สวยงาม และสร้างกำแพงแก้วล้อมรอบ เพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยและดูมีคุณค่ายิ่งขึ้น

ส่วนเจดีย์ร้างที่ตั้งอยู่ภายนอกวัด ในชุมชนบ้านใหม่หลังมอ ซอย ๑๒ เจดีย์องค์นี้ สันนิษฐานกันว่า สร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๑๙๙๐ โดยพระเจ้าติโลกราชโปรดให้สร้างขึ้นเพื่อบรรจุพระอัฐิ พระราชมารดาและพระราชบิดาของพระองค์ ซึ่ง ณ วันนี้ ทางวัดก็กำลังจะได้ฟื้นฟูให้สมพระ เกียรติยศของพระองค์ เพื่อปรับพื้นที่ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านประวัติศาสตร์ รวมทั้งการพัฒนาเป็นวัด ป่าที่สวยงามของเมืองเชียงใหม่ นี่เป็นเรื่องประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่เราต้องสร้างความตระหนัก

เพื่อปลูกจิตสำนึกก่อน ซึ่งจะเป็นการปลูกพื้นฐานไปสู่การจัดการบริหารแนวทางการอนุรักษ์ที่ถูกต้องต่อไป”^{๒๐}

วัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม) มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาและมีชื่อเสียงมากในอดีตถือเป็นศูนย์กลางของนิกายป่าแดง ซึ่งเป็นหนึ่งในนิกายที่มีสาขาวัดกระจายไปในดินแดนล้านนา เมืองเชียงตุง และล้านช้าง และได้รับการทำนุบำรุงโดยพระเจ้าติโลกราช ซึ่งเป็นกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่พระองค์หนึ่งของอาณาจักรล้านนา จึงเป็นที่รู้จักกันดีสำหรับนักประวัติศาสตร์ ปัจจุบันมีความพยายามในการรื้อฟื้น โดยการประชาสัมพันธ์เรื่องราวทางประวัติศาสตร์และการปลูกสร้างศาสนสถานเพิ่มเติมเพื่อเป็นอนุสรณ์สถาน

(๔) การบริหารบุคลากรภายในวัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม)

พระครูโฆสิตปริยัตยาภรณ์ เจ้าอาวาสวัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม) กล่าวว่า “จะมีการแบ่งการทำงานกัน เนื่องจากวัดนี้มีจำนวนพระภิกษุสามเณรไม่มาก การทำงานก็มักจะทำร่วมกันเป็นส่วนใหญ่ ไม่ได้มีการจัดการทำงานเป็นแผนกๆ แบบวัดใหญ่อื่นๆ แต่ก็มีการเฉพาะที่แต่ละคนต้องทำ เช่น เจ้าอาวาสก็จะดูแลในด้านการบริหารปกครอง ผู้ช่วยเจ้าอาวาสก็ช่วยดูแลเรื่องสาธารณูปโภค สาธารณูปการ เรื่องน้ำเรื่องไฟฟ้า เมื่อมีงานกิจกรรมสำคัญ เช่น ตานก๋วยสลาก ก็จะมีกลุ่มชาวบ้านเข้าร่วมทำงานในฝ่ายต่างๆ เช่น การจัดสถานที่ ฝ่ายปกครองทางราชการ ก็เข้ามาอำนวยความสะดวก เรื่องเต็นท์ ที่จอดรถ การดูแลเรื่องความปลอดภัย เทศบาลก็เข้ามาจัดการเรื่องขยะ กลุ่มแม่บ้านก็มาช่วยเรื่องอาหารการกิน ก็ต้องช่วยเหลือกันระหว่างวัดกับชาวบ้าน”^{๒๑}

วัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม) มีจำนวนบุคลากรภายในวัดไม่มากนัก จึงไม่ได้มีการแบ่งงานกันชัดเจน มีการบริหารปกครองโดยเจ้าอาวาสเป็นหลัก และมีพระภิกษุสามเณรช่วยกันทำงาน แต่เมื่อถึงกิจกรรมบุญสำคัญ ก็จะมีกลุ่มกรรมการวัดและชาวบ้าน ตลอดถึงหน่วยงานราชการเข้ามาร่วมทำงาน

(๕) การจัดการด้านโภชนาการในวัด (อาหาร/น้ำอุปโภคบริโภค) วัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม)

ในส่วนของการจัดการด้านโภชนาการ น้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค และการกำจัดของเสีย พระครูโฆสิตปริยัตยาภรณ์ เจ้าอาวาสวัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม) ได้กล่าวว่า “ส่วนใหญ่มักจะให้พระภิกษุสามเณรไปบิณฑบาตในชุมชน ซึ่งตั้งอยู่ไม่ไกล หรืออาจไปไกลถึงกาดตันพยอม ส่วนหนึ่งก็จะมีญาติโยมนำอาหารมาถวายบ้าง ถ้าไม่เพียงพอ ในฐานะเจ้าอาวาสก็จะให้ไปซื้ออาหารมาเลี้ยงถวายตามสมควร ตามอัตภาพ ส่วนการใช้ น้ำ สมัยก่อนนั้นมีปัญหา เนื่องจากเป็นพื้นที่สูงกว่าชุมชน โดยเฉพาะหน้าแล้งก็มักจะประสบปัญหาหารขาดแคลนน้ำเป็นประจำทุกปี แต่ปัจจุบัน เรามีน้ำใน

^{๒๐} สัมภาษณ์ พระครูโฆสิตปริยัตยาภรณ์, เจ้าอาวาสวัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๙.

^{๒๑} สัมภาษณ์ พระครูโฆสิตปริยัตยาภรณ์, เจ้าอาวาสวัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๙.

แท้งก์ประปาส่วนภูมิภาคขนาดใหญ่ที่ตั้งอยู่ในบริเวณวัด และอีกอันหนึ่งก็เป็นการเจาะน้ำบาดาล สำหรับใช้ที่วัด โดยการดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่ สรุปคือ ปัญหาการใช้น้ำของเราในวันนี้ก็มีความสะดวกสบายมากขึ้น มีความเพียงพอสามารถบริหารจัดการได้ และในด้านการจัดการปัญหาขยะและของเสีย ยังมีปัญหาน้อย เพราะเรามีพระภิกษุสามเณรยังไม่มาก นักท่องเที่ยวหรือศรัทธาญาติโยมก็มาบ้างเป็นครั้งคราว แต่ถ้าในอนาคตมีพระภิกษุสามเณรและนักท่องเที่ยวมากขึ้น ก็จะเป็นปัญหาแน่นอน ซึ่งเราก็ได้จัดเตรียมแผนเอาไว้เช่นเดียวกัน โดยการจัดประชุมวางแผนร่วมกับกักขัตติสถานิกและคณะกรรมการวัด”^{๒๒}

ภาพที่ ๔.๑๕ ถังเก็บน้ำประปาชุมชน (ซ้าย) บ่อน้ำบาดาล (ขวา)

พ่อลุงโชติ ภูเขียว ชาวบ้านและกรรมการวัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม) ได้กล่าวถึงการบริหารจัดการน้ำในวัดว่า “ส่วนอาหารก็จะมีศรัทธาญาติโยมนำขึ้นไปถวาย ส่วนหนึ่งก็ไปปิ่นบาทตามบ้าน เพราะที่นี้ มีพระภิกษุสามเณรไม่มาก แต่ก็วัดอยู่ใกล้กัน ๒ วัด คือ วัดฝายหิน อยู่หลังมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ วัดอุโมงค์ ทางทิศใต้ ในเรื่องการบริหารจัดการน้ำที่ใช้สอย ก็มีการกักเก็บน้ำไว้ใช้ยามหน้าแล้ง เนื่องจากวัดแห่งนี้ตั้งอยู่ในพื้นที่สูงกว่าชุมชน ทำให้มีปัญหาเรื่องน้ำไม่เพียงพอในหน้าแล้ง เราก็ต้องช่วยกันปลูกกระตุนให้ลูกหลานมีจิตสำนึกรักษาป่าและรักษาวัดควบคู่กันไป”^{๒๓}

นางสุวรรณา บัวคำ ชาวบ้านและกรรมการวัดป่าแดงมหาวิหาร ได้กล่าวถึงการบริหารจัดการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่ถูกต้องเกี่ยวกับการจัดการขยะของวัดว่า “ในเขตบริเวณวัดก็อาจจะมิขยะมูลฝอยและเศษใบไม้กิ่งไม้บ้าง เพราะวัดและบ้านเรือนประชาชนตั้งอยู่ในป่าและมีเขตใกล้ชิดกัน ไม่มีเขตกำแพงแบ่งแยกชัดเจน ก็อาจจะมิขยะที่พวกสัตว์คาบขึ้นไป ในส่วนของวัดก็ไม่มีปัญหามากนัก เพราะพระภิกษุสามเณรที่วัดมีน้อย จำนวนนักท่องเที่ยวก็มีไม่มากนัก แต่หากมีกิจกรรมใหญ่ๆ ก็จะมีปัญหาเรื่องขยะ และการจัดเก็บบ้าง วัดควรมีการแยกขยะ เช่น ขยะเปียก ขยะรีไซเคิล เพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย รวมไปถึงการจัดการเศษใบไม้ใบหญ้า มีการจัดทำบ่อปุ๋ยหมัก และควรมี

^{๒๒} สัมภาษณ์ พระครูโสมสิตปริยัตยาภรณ์, วัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๙.

^{๒๓} สัมภาษณ์ พ่อลุงโชติ ภูเขียว, ชาวบ้านและกรรมการวัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๒ ธันวาคม ๒๕๕๙.

การจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ เช่น การตั้งกลุ่มเยาวชนนักอนุรักษ์ เพื่อให้เด็กนักเรียนในชุมชนมีกิจกรรมทำอย่างมีส่วนร่วมด้วย”^{๒๔}

วัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม) มีการจัดโภชนาการเป็น ๒ ส่วน ส่วนหนึ่งจากการอาหารบิณฑบาต และอาหารที่ศรัทธาญาติโยมนำมาถวาย ส่วนการจัดการน้ำอุปโภคบริโภคมีการใช้น้ำจากการประปาชุมชนและน้ำจากบ่อบาดาล

(๖) การจัดการพื้นที่ธรรมชาติ (ป่าไม้/แหล่งน้ำ) ของวัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม)

ในด้านการจัดการพื้นที่ป่าไม้และธรรมชาติ พระครูโฆสิตปริยัตยาภรณ์ เจ้าอาวาสวัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม) ได้กล่าวว่า “วัดป่าแดง ตามชื่อก็เป็นวัดอรัญญวาสี คือ เป็นวัดที่อยู่ในป่า สมัยก่อนก็จะมีต้นไม้แดงอยู่จำนวนมาก ปัจจุบันก็ยังคงสภาพเป็นสถานที่ที่มีต้นไม้ร่มรื่น ร่มเย็น ถ้านับถอยหลังไปสัก ๑๗ ปีที่แล้ว ที่ตรงนี้เคยเป็นบริเวณที่มีความแห้งแล้งมาก่อน ด้วยสาเหตุที่มีชาวบ้านเข้ามาจับจองใช้ประโยชน์ในพื้นที่และมีการลักลอบตัดไม้กันมาก ดังนั้น พออาตมาเข้ามาอยู่เป็นเจ้าอาวาสก็เริ่มให้มีการปลูกต้นไม้ในพื้นที่ให้มากขึ้น พอผ่านไป ๑๗ ปี ณ วันนี้ก็มีการร่มรื่นมากขึ้น อย่างที่เห็น และทางวัดก็เน้นในเรื่องการจัดการสิ่งแวดล้อมเป็นหลัก การก่อสร้างศาสนสถานต่างๆ ก็เน้นประโยชน์ใช้สอยตามความจำเป็น และมีขนาดไม่สูงใหญ่มากนัก จนสูงเลยยอดไม้ ซึ่งก็ทำให้ผู้อาศัยอยู่เกิดความรู้สึกสดชื่นเหมือนอาศัยอยู่ในธรรมชาติ คือ ไม่อาศัยอยู่แบบเบียดเบียนกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติแวดล้อม และเมื่อเราปลูกต้นไม้ ต้นไม้ก็เติบโตขึ้น สิ่งก็ตามมาก็คือ สัตว์ป่าจำพวกนก กระรอก กระแต สัตว์เลื้อยคลานอื่นๆ ก็เข้ามาอาศัยอยู่ในวัด และที่สำคัญนั้น พอเราปลูกต้นไม้ขึ้นมา สิ่งหนึ่งที่เราคิดต่อก็คือว่า การจัดทำเป็นแหล่งเรียนรู้พรรณไม้ต่างๆ สำหรับให้เยาวชนนักเรียน หรือประชาชนทั่วไปได้เข้ามาเรียนรู้ว่า ต้นไม้ชนิดนี้ชื่อว่าอะไร มีประโยชน์อย่างไร บางต้นก็เป็นยาสมุนไพร บางต้นก็เป็นไม้ที่มีคุณค่าในด้านประโยชน์ใช้สอยอื่นๆ คือ เราอยากให้คนที่เข้ามาในวัด นอกจากจะเข้ามาทำบุญสุนทาน และสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในวัด และยังได้ความร่มรื่นจากร่มเงาของต้นไม้แล้ว ก็ยังรู้จักชื่อต้นไม้เหล่านั้นๆ เป็นความรู้กลับไปด้วย โดยจะจัดโครงการต้นไม้ในใจคนตอนนี้ เรามีป้ายชื่อบอกทั้งชื่อไทยและภาษาอังกฤษ ก็สามารถที่จะเข้ามาเรียนรู้ได้ ถ้ามัวแต่ทำไม้สมัยก่อนมันแห้งแล้งก็เพราะมันไม่มีต้นไม้ เมื่อเราปลูกต้นไม้แล้วมันโตขึ้น มันก็ดูดซับความชุ่มชื้นมาให้เรา และดูดเอาน้ำจากใต้ดินขึ้นมา ซึ่งเมื่อเจาะบาดาลก็มีน้ำ ซึ่งเมื่อก่อนไม่มี ก็เป็นเรื่องที่น่าแปลกแสดงให้เห็นว่า ธรรมชาติมีการพึ่งพิงอาศัยกัน ระหว่างต้นไม้กับน้ำ”^{๒๕}

พ่อลูกโซติ ภูเขียว ชาวบ้านและกรรมการวัดป่าแดงมหาวิหาร ได้กล่าวถึงแนวทางในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของวัดว่า “วัดควรปลูกต้นไม้ทดแทนให้ร่มรื่น และเว้นการก่อสร้างสิ่งปลูกสร้าง เช่น กุฏิสงฆ์ ศาลา โดยเว้นการตัดต้นไม้ใหญ่ที่ให้ร่มเงา”^{๒๖}

^{๒๔} สัมภาษณ์ นางสาวรณมา บัวคำ ชาวบ้านและกรรมการวัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๒ ธันวาคม ๒๕๕๙.

^{๒๕} สัมภาษณ์ พระครูโฆสิตปริยัตยาภรณ์, เจ้าอาวาสวัดป่าแดงมหาวิหารมหาวิหาร (อโศการาม) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๙.

^{๒๖} สัมภาษณ์ พ่อลูกโซติ ภูเขียว, ชาวบ้านและกรรมการวัดป่าแดงมหาวิหารมหาวิหาร (อโศการาม) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๒ ธันวาคม ๒๕๕๙.

นางสุวรรณา บัวคำ ชาวบ้านและกรรมการวัดป่าแดงมหาวิหาร กล่าวว่า “วัดก็ควรอนุรักษ์ธรรมชาติ เช่น ต้นไม้ใหญ่ๆ ไว้ ควบคู่กับการปลูกใหม่ขึ้นทดแทนและเพิ่มเติม เพราะวัดควรเป็นสถานที่ร่มรื่น เป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจของศรัทธาประชาชนที่เข้ามาในวัด รวมทั้งพวกสัตว์ต่างๆ ก็จะมีที่อยู่อาศัย”^{๒๗}

วัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม) มีแนวทางในการอนุรักษ์ต้นไม้และพื้นที่ป่าควบคู่กับการสร้างศาสนสถานและมีการปลูกต้นไม้ขึ้นเพิ่มเติม ทำให้วัดแห่งนี้จากที่เคยค่อนข้างแห้งแล้งก็ฟื้นคืนความชุ่มชื้นขึ้น จนปัจจุบันมีบรรยากาศเย็นสบาย

ภาพที่ ๔.๑๖ กุฏิสงฆ์ใต้ต้นไม้ในป่า

(๗) การจัดการสถานที่สักการะ/พื้นที่พักผ่อน/แหล่งท่องเที่ยวของวัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม)

พระครูโฆสิตปริยัตยาภรณ์ เจ้าอาวาสวัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม) กล่าวว่า “สถานที่สักการะที่สำคัญ อาทิ พระพุทธรูปยืนศรีอุดม ในพระวิหาร เป็นพระคู่บ้านคู่เมือง ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านทั้งในชุมชนและนอกชุมชน และ พระพุทธรูปซิดชัยอดิสัยป่าแดงมิ่งมงคล พระประธานองค์ใหม่ ที่ได้รับพระราชทานมาจากสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก และพระพุทธรูปสัมมาสัมพุทธเจ้าโลกราช ซึ่งเป็นพระพุทธรูปแทนพระเจ้าติโลกราช นอกจากนั้น ก็จะมีพระบรมธาตุเจดีย์ ซึ่งเชื่อว่าเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ และกิจกรรมประเพณีอย่างหนึ่งที่วัดทำมาโดยตลอดทุกปี คือ ประเพณีตานก๋วยสลาก หรือประเพณีสลากภัต ทำทุกปี และก็มีประเพณียี่เป็ง ประเพณีเทศน์มหาชาติ วันสงกรานต์ ซึ่งก็จะเน้นให้ใช้วัสดุธรรมชาติตามประเพณีดั้งเดิม”^{๒๘}

พ่ออุ้งโซติ ภูเขียว ชาวบ้านและกรรมการวัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม) กล่าวว่า “วัดแห่งนี้เป็นเขตโบราณสถาน บางครั้งก็จะมีคณะนักศึกษา นักเรียน มาศึกษาเรียนรู้เป็นประจำ และก็มีกิจกรรมการปลูกจิตสำนึกการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในวัด เช่น การเล่าประวัติวัดและสอนกฎแห่งกรรม

^{๒๗} สัมภาษณ์ นางสุวรรณา บัวคำ ชาวบ้านและกรรมการวัดป่าแดงมหาวิหารมหาวิหาร (อโศการาม) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๒ ธันวาคม ๒๕๕๙.

^{๒๘} สัมภาษณ์ พระครูโฆสิตปริยัตยาภรณ์, เจ้าอาวาสวัดป่าแดงมหาวิหารมหาวิหาร (อโศการาม) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๙.

ในการช่วยกันดูแลโบราณสถานให้อยู่คู่กับธรรมชาติป่าเขา และเล่าถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คุ้มครองต้นไม้และธรรมชาติป่าเขา”^{๒๙}

นางสุวรรณา บัวคำ ชาวบ้านและกรรมการวัดป่าแดงมหาวิหาร กล่าวว่า “ในส่วนพื้นที่ป่า ก็ควรให้ชาวบ้านและพระสงฆ์มีส่วนร่วมในการคอยดูแลต้นไม้ ทำความสะอาดบริเวณพื้นที่ พร้อมทั้งให้ความรู้กับนักเรียน กลุ่มนักศึกษา ที่มาออกค่ายอาสาปลูกต้นไม้”^{๓๐}

วัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม) เป็นวัดที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนาในล้านนา และยังมีโบราณสถานที่มีความสำคัญเหมาะสำหรับการเป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และพระพุทธศาสนาของนักวิชาการ อาจารย์ นักศึกษา นักเรียน และประชาชนทั่วไป รวมไปถึงนักท่องเที่ยวที่มีความสนใจทางด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ภาพที่ ๔.๑๗ พระครูโมจิตปริยัตยานุศาสน์

^{๒๙} สัมภาษณ์ พอลุงโซติ ภูเขียว, ชาวบ้านและกรรมการวัดป่าแดงมหาวิหารมหาวิหาร (อโศการาม) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๒ ธันวาคม ๒๕๕๙.

^{๓๐} สัมภาษณ์ นางสุวรรณา บัวคำ, ชาวบ้านและกรรมการวัดป่าแดงมหาวิหารมหาวิหาร (อโศการาม) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๒ ธันวาคม ๒๕๕๙.

๔.๑.๑.๓ กระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะของตามหลักภavana ๔

(๑) การจัดการกิจวัตรประจำวันของผู้ที่อาศัยอยู่ในวัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม)

พระครูโฆสิตปริยัตยาภรณ์ เจ้าอาวาสวัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม) กล่าวว่า “กิจวัตรประจำวันก็เป็นไปตามธรรมเนียมประเพณี คือ ทำวัตรเช้า ทุกวัน ตอนประมาณตี ๕ – ๖ โมงเช้า เพราะพระภิกษุสามเณรต้องออกไปบิณฑบาต ส่วนหนึ่งก็รอรับทาน คือ รับบิณฑบาตอยู่ที่วัด เสร็จแล้วก็ประมาณ ๗ – ๘ โมงเช้า พระภิกษุสามเณรที่เป็นนักเรียนนักศึกษา ในวันปกติ จันทร์-ศุกร์ ก็ต้องออกไปเรียนหนังสือที่โรงเรียนพระปริยัติธรรมหรือมหาวิทยาลัยสงฆ์ ก็จะมีการจัดรถไปรับ-ส่ง จนกระทั่ง รับกลับมาตอนเย็น ก็ให้ปฏิบัติภารกิจส่วนตัว แล้วลงมาทำวัตรเย็น ประมาณ ๑๘ นาฬิกา หลังจากนั้น ก็ตามอัธยาศัย แต่ถ้าเป็นวันหยุดเสาร์-อาทิตย์ ตอนภาคกลางวัน ก็ให้ลงมาช่วยกันทำความสะอาดวัด ตัดหญ้า เก็บกวาดศาสนสถาน รักษาความสะอาดของอาคารสถานที่ร่วมกัน เป็นกิจวัตรปกติ ซึ่งผู้ที่เข้ามาอยู่อาศัยก็ต้องมีกิจวัตรร่วมกัน ส่วนใหญ่เป็นพระภิกษุสามเณรที่เข้ามาเรียนหนังสือ ก็มีการอนุโลมให้อยู่ทบทวนหนังสือบ้าง แต่ไม่ให้ยุ่งเหยิง ไม่ทำประโยชน์อะไร”^{๓๑}

วัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม) มีการจัดการกิจวัตรประจำวันสำหรับผู้อยู่อาศัยตามปกติ เนื่องจากมีจำนวนพระภิกษุสามเณรไม่มากนัก และไม่ได้เป็นสำนักปฏิบัติธรรม จึงมีเพียงการจัดกิจกรรมทางศาสนาทั่วไปเท่านั้น

(๒) การจัดการกฎระเบียบการอยู่ร่วมกันของวัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม)

พระครูโฆสิตปริยัตยาภรณ์ เจ้าอาวาสวัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม) กล่าวว่า “วัดป่าแดงแห่งนี้เคยร้างมาก่อน มีพระภิกษุสามเณรเข้ามาอาศัยอยู่บ้างเป็นครั้งคราว และในอดีต ยังมีปัญหาเกี่ยวกับการใช้พื้นที่ธรณีสงฆ์รอบวัด ที่มีการบุกรุกพื้นที่ของชาวบ้านที่มีก่อนยาวนาน มีการกระทบกระทั่งกันบ้าง ก็มีการแก้ไขทำข้อตกลงกัน จนกระทั่ง มีการฟื้นฟูอย่างเป็นรูปธรรมขึ้น เมื่ออาตมาเข้ามาเป็นเจ้าอาวาสในปี พ.ศ.๒๕๔๒ ตอนนั้น พระภิกษุสามเณรก็อาศัยอยู่ในกุฏิเก่าๆ ปัจจุบันก็ยังเหลือให้เห็นอยู่บ้าง โดยเฉพาะกุฏิในเขตพื้นที่วัดที่ยังเป็นป่าอยู่ ที่นี้ วัดก็ได้ทำงานศึกษาเรื่องหนึ่งขึ้นคือ การศึกษาประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาและพัฒนาวัดป่าแดงอย่างยั่งยืน โดยทางมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ คณะวิศวกรรมศาสตร์ ได้ทำการวิจัยเป็นแผนพัฒนาของวัด ซึ่งกำลังอยู่ในช่วงดำเนินการใกล้แล้วเสร็จแล้วบางส่วน ส่วนทางวัดก็มีการพัฒนาวัดเช่นกัน เช่น การสร้างศาลาวัดขึ้นมาใหม่ และการจัดสร้างกุฏิสงฆ์เป็นหลังๆ เพื่อให้เป็นที่พักของพระสงฆ์สามเณรที่มาศึกษา เพราะตอนนี้ก็เหลือเพียงกุฏิเก่าๆ ทำให้ไม่สามารถรับพระภิกษุสามเณรเข้ามาอยู่ได้มาก กฎระเบียบที่นี้ก็ไม่มีอะไรมาก ให้ปฏิบัติตามศีลตามพระวินัยเป็นหลัก ไม่มีกฎระเบียบเคร่งครัดตายตัว เพราะมีพระสงฆ์สามเณรไม่มาก สามารถควบคุมดูแลอย่างทั่วถึง บุคคลใดที่ประพฤติตนผิดก็จะเรียกมาว่ากล่าวตักเตือน และถ้าไม่เชื่อฟังก็จะนิมนต์ออก แต่ก็จะแนะนำให้อยู่แบบพอเพียงตามธรรมชาติ

^{๓๑} สัมภาษณ์ พระครูโฆสิตปริยัตยาภรณ์, เจ้าอาวาสวัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๙.

เพราะวัดเราเป็นวัดป่า พิจารณาตามความเหมาะสมของสภาพวัดว่าจะรับผลกระทบได้มากน้อยเพียงไรที่จะไม่ทำให้สภาพแวดล้อมสูญเสียหรือส่งผลกระทบต่อการอยู่อาศัยที่พอเพียง เพราะนี่เป็นจุดเน้นของการบริหารจัดการวัดป่าที่นี่”^{๓๒}

พ่อลุงโชติ ภูเขียว ชาวบ้านและกรรมการวัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม) กล่าวว่า “ก็เป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาสในการบริหารปกครอง ในส่วนที่เกี่ยวกับชาวบ้านก็มีการเกื้อกูลระหว่างวัดกับบ้าน แล้วบ้านก็จะเกื้อกูลวัด ดูแลควบคู่กันไป และมีกิจกรรมร่วมกัน เช่น พาลูกหลานไปวัดวันอาทิตย์ สอนเรื่องคุณธรรมจริยธรรม และเรื่องอนุรักษ์ธรรมชาติ”^{๓๓}

นางสุวรรณ บัวคำ ชาวบ้านและกรรมการวัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม) กล่าวว่า “มีกฎระเบียบที่ทำร่วมกัน ระหว่างชาวบ้านที่อาศัยอยู่พื้นที่ธรณีสัณต์ มีข้อตกลงการอยู่อาศัย เช่น การไม่ขยายพื้นที่ถือครองเพิ่ม ไม่ตัดต้นไม้ในพื้นที่ธรณีสัณต์ หากต้องตัดก็มีการขออนุญาต และมีสัญญาเช่าที่ตกลงกันระหว่างวัดกับบ้าน แต่ก็มี การพึ่งพิงกันถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน และมีการจัดกิจกรรมอย่างยั่งยืน เช่น ปลูกฝังสั่งสอนการอนุรักษ์ธรรมชาติร่วมกับวัดจากฐานสู่รุ่น”^{๓๔}

วัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม) มีการวางกฎระเบียบในการอยู่ร่วมกันตามปกติสำหรับพระภิกษุสามเณร เนื่องจากมีจำนวนพระภิกษุสามเณรไม่มากนัก ส่วนกฎระเบียบสำหรับชาวบ้านในชุมชนใกล้เคียงที่ตั้งบ้านเรือนในที่ดินธรณีสัณต์ก็มีระเบียบการให้เช่าตามกฎหมายของกรมการศาสนา และมีข้อตกลงไม่ให้มีการบุกรุกเพิ่มเติม

(๓) การจัดฝึกอบรมการปฏิบัติสมาธิในวัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม)

พระครูโฆสิตปริยัตยาภรณ์ เจ้าอาวาสวัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม) กล่าวว่า “วัดนี้ไม่เป็นสำนักปฏิบัติธรรมแบบเต็มรูปแบบ เนื่องจากเรายังขาดพระวิปัสสนาจารย์ที่คอยให้คำแนะนำ แต่ศรัทธาญาติโยมท่านใดสนใจจะเข้ามาใช้สถานที่ปฏิบัติธรรมก็สามารถทำได้ และพอจะให้คำแนะนำได้ แต่ก็เหมาะสมสำหรับผู้ที่มีพื้นฐานดีอยู่แล้ว ถ้ามีผู้ที่สนใจก็จะแนะนำไปที่สำนักปฏิบัติธรรมที่อยู่ใกล้เคียง เช่น วัดอุโมงค์ หรือวัดรำเปิง ซึ่งก็ไปไม่ไกลจากที่นี่ แต่ถ้าจะมานั่งสมาธิที่วัด ก็สามารถทำได้เช่นกัน เพราะที่นี่ก็มีมุมสงบหลายแห่งที่สามารถไปทำสมาธิได้ หรือกิจกรรมปฏิบัติในวโรกาสพิเศษ เช่น กิจกรรมบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อนประจำปี ช่วงเดือนเมษายน และกิจกรรมปฏิบัติธรรมในช่วง ๓ เดือนเข้าพรรษา หรือวันสำคัญทางศาสนา”^{๓๕}

^{๓๒} สัมภาษณ์ พระครูโฆสิตปริยัตยาภรณ์, เจ้าอาวาสวัดป่าแดงมหาวิหารมหาวิหาร (อโศการาม) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๙.

^{๓๓} สัมภาษณ์ พ่อลุงโชติ ภูเขียว, ชาวบ้านและกรรมการวัดป่าแดงมหาวิหารมหาวิหาร (อโศการาม) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๒ ธันวาคม ๒๕๕๙.

^{๓๔} สัมภาษณ์ นางสุวรรณ บัวคำ, ชาวบ้านและกรรมการวัดป่าแดงมหาวิหารมหาวิหาร (อโศการาม) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๒ ธันวาคม ๒๕๕๙.

^{๓๕} สัมภาษณ์ พระครูโฆสิตปริยัตยาภรณ์, เจ้าอาวาสวัดป่าแดงมหาวิหารมหาวิหาร (อโศการาม) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๙.

วัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม) ไม่ได้เป็นสำนักปฏิบัติธรรม แต่ก่อนอนุญาตให้ผู้สนใจเข้ามาปฏิบัติธรรม หรือมีกิจกรรมปฏิบัติธรรมในช่วงเวลาพิเศษ เช่น กิจกรรมบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อนประจำปี และกิจกรรมสำคัญทางศาสนา เช่น กิจกรรมปฏิบัติในวันสำคัญทางศาสนา

(๔) การพัฒนาความรู้ทางพระพุทธศาสนาของวัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม)

พระครูโฆสิตปริยัตยาภรณ์ เจ้าอาวาสวัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม) กล่าวว่า “กิจกรรมเกี่ยวกับการให้ความรู้ทางพระพุทธศาสนา ก็จะทำร่วมกับชุมชน และโรงเรียน อย่างที่เรา รู้จักกัน คือ บวร บ้าน วัด โรงเรียน เพราะที่นี่ก็มีโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ร่วมกับโรงเรียนเชิงดอย ซึ่งเป็นโรงเรียนระดับประถมศึกษาที่อยู่ใกล้เคียง โดยการนำเด็กและเยาวชนมาเรียนธรรมะในวัด รวมไปถึงเยาวชนนักเรียนคนอื่นๆ ในชุมชนที่มีความสนใจ ผู้ปกครองก็จะนำมาฝากเรียนไว้ในวัด ในช่วงวันอาทิตย์เป็นประจำ ซึ่งทางวัดก็ได้สอนทั้งเรื่องประวัติศาสตร์ความเป็นมา แหล่งเรียนรู้ทางโบราณคดี และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เพราะในพื้นที่ชุมชนและวัดแห่งนี้ติดกับเขตอุทยานแห่งชาติ สภาพชุมชนก็ยังเป็นพื้นที่ป่าไม้ที่ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ ทำให้เยาวชนนักเรียนที่นี่มีความรู้สึกคุ้นเคยกับธรรมชาติมาก แม้จะเป็นเขตพื้นที่ใกล้ตัวเมือง ห่างเพียงไม่กี่กิโลเมตรก็เป็นตัวเมืองจังหวัดเชียงใหม่แล้ว”^{๓๖}

วัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม) มีแนวทางในการพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านประวัติศาสตร์ล้านนาและพระพุทธศาสนาในล้านนา โดยการถ่ายทอดความรู้แก่เยาวชนนักเรียน สรุปได้ว่า วัดป่าแดงมหาวิหารในปัจจุบัน เป็นเพียงส่วนหนึ่งของปลายเขตวัดป่าแดงในสมัยอดีต ที่ยังคงสภาพเป็นวัดอยู่ได้ เพราะเป็นส่วนที่ขยายของวัดป่าแดงในอดีตขึ้นไปบนเนินเขาทางทิศตะวันตก บริเวณเนินเขายังมีสภาพเป็นป่า มีอากาศดี มีเสนาสนะตามความจำเป็น จึงมีพระสงฆ์พำนักอยู่สืบต่อกันมา และช่วยดูแลปฏิสังขรณ์ให้ยังคงมีศาสนสถาน คงสภาพอยู่มาจนถึงปัจจุบัน โดยมีแนวทางสำคัญ คือ การจัดสรรพื้นที่อาวาสให้เป็นสัดส่วน ว่าส่วนใดเป็นเขตพุทธาวาส ส่วนใดเป็นเขตสังฆาวาส และเป็นสถานที่ที่ควรเดินทางมาสักการบูชา ปัจจุบันก็อยู่ใกล้เคียงกับชุมชนหมู่บ้านมากขึ้น มีการประชาสัมพันธ์ให้ความรู้กับชุมชนในการช่วยกันดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมในวัด สร้างเครือข่ายและพันธมิตรกับภาคส่วนต่างๆ ทั้งในชุมชนและนอกชุมชน เพื่อพัฒนาปรับปรุงภูมิทัศน์และบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานที่มีอยู่เดิมให้คงรูปแบบเดิมไว้ และการสร้างสิ่งใหม่ๆ ให้มีความสอดคล้องกลมกลืนกันทั้งในแง่ความเป็นมาทางประวัติศาสตร์และสถาปัตยกรรม รวมไปถึงการสร้างที่พักอาศัยที่เหมาะสมสำหรับพระภิกษุสามเณร

^{๓๖} สัมภาษณ์ พระครูโฆสิตปริยัตยาภรณ์, เจ้าอาวาสวัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๙.

๔.๑.๒ รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึก สาธารณะของวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม)

๔.๑.๒.๑ รูปแบบกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึก สาธารณะของวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม)

วัดอุโมงค์ มีเรียกหลายชื่อ เช่น “วัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม)” หรือ “วัดอุโมงค์เถรจันทร์” ซึ่งมีที่มาของชื่อต่างกัน คือ วัดอุโมงค์ กับ สวนพุทธธรรม สองชื่อนี้เป็นชื่อที่ใช้เรียกสถานที่ส่งเสริมการปฏิบัติธรรมของพุทธนิคมเชียงใหม่แห่งเดียวกัน แต่มีที่มาต่างกัน นั่นคือ “วัดอุโมงค์เถรจันทร์” หรือ ถ้ำเถรจันทร์^{๓๗} ด้วยเมืองเชียงใหม่มีวัดอุโมงค์ ๒ แห่ง คือ วัดอุโมงค์ที่ตั้งอยู่ในเขตกำแพงเมืองด้านตะวันออก กับอีกวัดหนึ่งอยู่นอกกำแพงเมืองทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้^{๓๘} ตามตำนานกล่าวว่า ทั้ง ๒ วัด มีเจ้าอาวาสรูปเดียวกัน คือ พระมหาเถรจันทร์ ซึ่งการที่ท่านมีพระอาราม ๒ แห่ง กล่าวกันว่า เนื่องจากสติของท่านไม่สู้เป็นปกติ เวลาสติอารมณ์ดีก็อยู่วัดในเมือง เวลาไม่ปกติก็จะไปอยู่วัดนอกเมือง พระมหาเถรนี้เป็นที่เคารพนับถือของประชาชนมาก รวมทั้งเป็นที่เคารพของพญากือนาด้วย ภายหลังพญากือนาจึงทรงสร้างกุฏิใต้ดินที่เจดีย์วัดอุโมงค์นอกเมืองให้พระมหาเถรอยู่^{๓๙} หรือสันนิษฐานได้ว่า เป็นวัดในสายอริยญวาสีในยุคนั้น ซึ่งอาจเป็นกลุ่มวัดอริยญวาสีฝ่ายสวนดอก ที่รับพระพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์จากเมืองพันทับ มีวัดสวนดอก วัดอุโมงค์เถรจันทร์ เป็นต้น หรืออาจมีนิกายอื่นๆ ในเขตอริยญวาสี นอกเหนือจากกลุ่มวัดสวนดอกหรือกลุ่มวัดป่าแดง^{๔๐} ดังที่มีชื่อวัดปรากฏในพงศาวดารภาคที่ ๖๑ ซึ่งกล่าวถึง วัดร้างนอกเวียงเชียงแสนด้านทิศตะวันตกบริเวณ ซึ่งจัดเป็นเขตอริยญวาสีของเมืองเชียงแสนไว้ว่า

“ด้านตะวันตกแจ้งได้ลัดป่าสักเหนือประตูเชียงแสน ๑ วัดนาแรน ๑ วัดอุโมงค์ ๑ วัดบ้านแรม ๑ วัดบ่อเดือด ๑ วัดป่าศรีไชยา ๑ วัดประตูข้าม ๑ วัดจอมสวน ๑ วัดป่าแดง ๑ วัดดอยเรือใน ๑ มาถึงนี้มี ๔๐ หลัง”^{๔๑}

ส่วนคำว่า “สวนพุทธธรรม” เป็นชื่อใหม่ที่ ภิกขุ ปัญญานันทะ ประธานสงฆ์วัดอุโมงค์ ในปี พ.ศ. ๒๔๙๒ – ๒๕๐๙ ตั้งชื่อขึ้นต่อท้าย เพื่อเรียกสถานที่ป่าผืนใหญ่ที่ปกคลุมวัดร้างโบราณ ซึ่งมีทั้งหมดประมาณ ๑๕๐ ไร่ ที่พุทธนิคมเชียงใหม่จัดบูรณะขึ้นให้เป็นที่อยู่ของภิกษุสามเณร อุบาสก อุบาสิกา ผู้แสวงหาความสงบ พื้นที่แห่งนี้ จึงมีชื่อเรียกว่า สวนพุทธธรรม โดยยังได้รวมเอาวัดไผ่ ๑๑

^{๓๗} ชุ่ม ฌ บางช้าง, นำชมโบราณวัตถุสถานในจังหวัดเชียงใหม่, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๖), หน้า ๒๗.

^{๓๘} กรมศิลปากร, การขึ้นทะเบียนโบราณสถานภาคเหนือ, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๒๕), หน้า ๔๓.

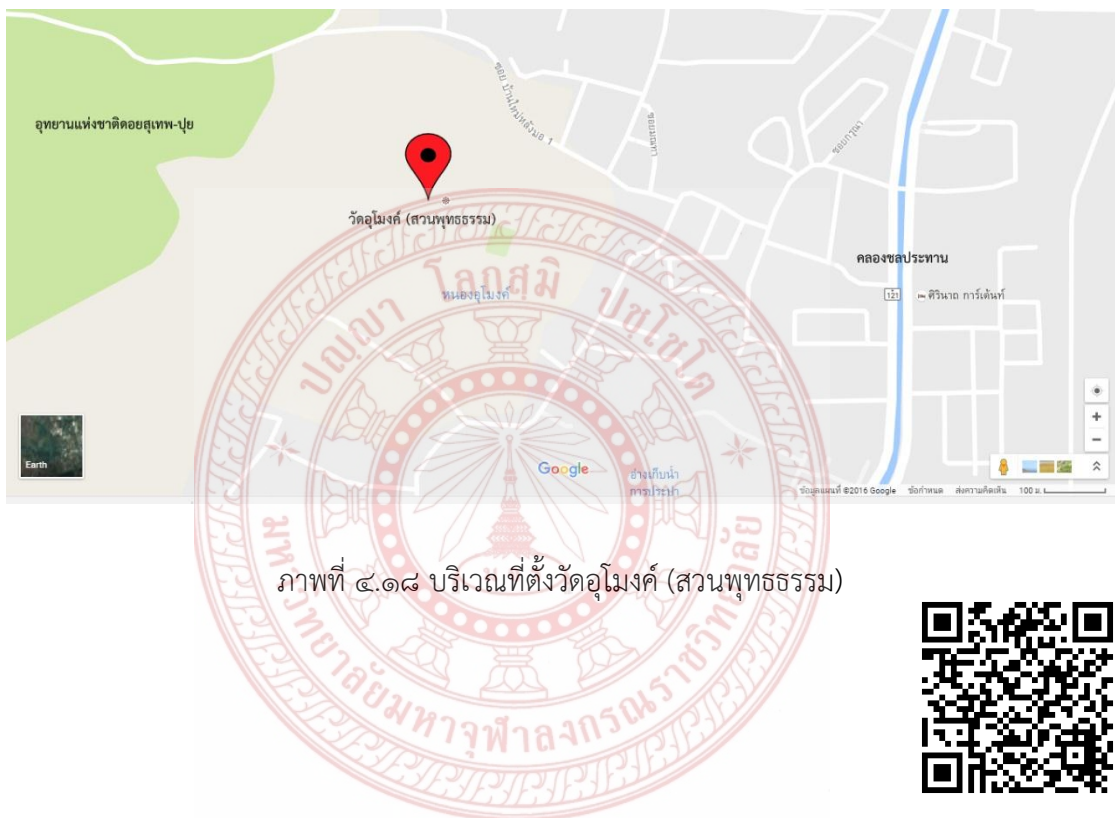
^{๓๙} ชุ่ม ฌ บางช้าง, นำชมโบราณวัตถุสถานในจังหวัดเชียงใหม่, หน้า ๒๗.

^{๔๐} ยุพิน เข้มมุกด์, สถาบันสงฆ์กับการเมืองและสังคมล้านนา พ.ศ. ๑๙๔๔ – ๒๑๐๒, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๑), หน้า ๓๔.

^{๔๑} กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๑, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ม.ป.ป.), หน้า ๑๘๔ – ๑๘๗.

กอ หรือในชื่อว่า “เวฬุภักฐาราม” ซึ่งพญามังรายทรงสร้างถวายไว้เป็นที่พำนักของพระมหากัสสปะเถระ ชาวลังกา ที่เข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยนั้น และวัดอื่นๆ ที่อยู่ใกล้วัดอุโมงค์ทั้ง ๔ ด้านอีก ๔ วัดเอาไว้ด้วยทั้งหมด^{๔๒}

ปัจจุบันวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) ตั้งอยู่บ้านเลขที่ ๑๓๕ หมู่ ๑๐ บ้านอุโมงค์ ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเมืองเชียงใหม่ ห่างจากตัวเมืองประมาณ ๔ กิโลเมตร ตั้งอยู่บริเวณเชิงดอยสุเทพทางทิศใต้ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่^{๔๓}

ภาพที่ ๔.๑๘ บริเวณที่ตั้งวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม)

พื้นที่ของวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) หลังจากที่ เจ้าขึ้น สิริโรส ได้วัดประมาณจากลวดหนามและไม้ที่ใช้ปักเมื่อตอนบุกเบิก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๑ บริเวณสวนพุทธธรรม มีเนื้อที่ประมาณ ๑๓๐ – ๑๕๐ ไร่ แต่เมื่อในวันที่ ๒๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๗ วัดอุโมงค์ได้รับโฉนดที่ดินเนื้อที่ ๓๗ ไร่ ๒ งาน ๗๒ ตารางวา ซึ่งพื้นที่ที่หายไปประมาณ ๙๓ – ๑๑๓ ไร่ กลายเป็นพื้นที่เขตป่าสงวนแห่งชาติดอยสุเทพอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติดอยสุเทพ-ปุย ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๕ ส่วนหนึ่งกลายเป็นที่ตั้งสถานีพัฒนาและส่งเสริมการอนุรักษ์สัตว์ป่าเชิงดอยสุเทพ จึงสร้างความเดือดร้อนต่อวัดเป็นอย่างมาก และเป็น

^{๔๒} วัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม), ประวัติวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม), [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.watumong.org/history/ประวัติวัดอุโมงค์/1/> [๕ มกราคม ๒๕๖๐].

^{๔๓} ปิยะรัตน์ โกมาศ, ประวัติวัดอุโมงค์, (เชียงใหม่ : โครงการย้อนรอยอดีตจิตรกรรมวัดอุโมงค์, ม.ป.ป.), หน้า ๑.

พื้นที่ที่วัดอุโมงค์พยายามเรียกร้องขอกลับคืนอย่างต่อเนื่องถึง ๖๔ ปี (พ.ศ. ๒๔๙๕ - ปัจจุบัน)^{๔๔} ในขณะเดียวกันครอบครัวเจ้าขึ้น ก็ได้ถวายที่ดินเพิ่มเติมให้เป็นสมบัติวัดอุโมงค์ จนมีพื้นที่ดินรวมในปัจจุบันของวัดอุโมงค์มีเนื้อที่ ๖๘ ไร่ ๒ งาน ซึ่งได้มีการแบ่งสรรเป็นพื้นที่ค่ายคุณธรรม และที่ดินฝั่งอุปาสิกา ซึ่งในส่วนพื้นที่ป่าด้านหลังวัดก็ถูกกันเป็นเขตสวนสัตว์ โดยอยู่ภายใต้การคุ้มครองร่วมกันของวัดและเขตอุทยานแห่งชาติดอยสุเทพ-ปุย

พื้นที่วัดอุโมงค์ เฉพาะส่วนเขตโบราณสถานเป็นรูปพื้นที่สามเหลี่ยมผืนผ้า ซึ่งมีกำแพงอิฐปรากฏอยู่ทั้งสี่ด้าน ด้านตะวันออกจากขอบสระใหญ่ ด้านเหนือตรงไปทางทิศเหนือโรงพิมพ์ปัจจุบันจรด กำแพงอิฐพืด ยาวประมาณ ๑๐๐ วา ด้านเหนือจากแนวกำแพงเหนือโรงพิมพ์ปัจจุบันทางทิศตะวันตก จนถึงขอบสระหลังวัดอุโมงค์ ยาวประมาณ ๑๐๐ วา ด้านตะวันตกจากขอบ สระแนวกำแพงด้านเหนือ ถึงขอบสระใหญ่ใต้พระเจดีย์ ยาวประมาณ ๑๐๐ วา ด้านใต้จากขอบสระหลังพระเจดีย์ตรงไปทางตะวันตกออกจรดกำแพงทิศตะวันออกหน้าพระอุโบสถ ยาวประมาณ ๑๐๐ วา มีพระอุโบสถขนาดย่อมตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ มีพระเจดีย์ใหญ่แบบลังกาวงศ์ และอุโมงค์ (ถ้ำ) ๑ อุโมงค์ มีทางเข้า ๓ ทาง ตั้งอยู่ตลอดแนววัดด้านตะวันตก และมีศาลาตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือจากหน้าอุโมงค์ไปประมาณ ๑ เส้น คิดเป็นเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ ๒๕ ไร่^{๔๕}

ภาพที่ ๔.๑๙ แผนที่ผังภายในวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม)

^{๔๔} สมโชติ อ๋องสกุล, “พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในป่าวิเศษ”, วารสารร่มพยอม, (ปีที่ ๑๗ ฉบับที่ ๑ มกราคม - มิถุนายน ๒๕๕๘), หน้า ๑๒.

^{๔๕} สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, วัดอุโมงค์สวนพุทธธรรม, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.sri.cmu.ac.th/~demo/index.php/site/historic_detail/id/11 [๕ มกราคม ๒๕๖๐].

หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ วันที่ ๘ มีนาคม (ปลายปี) ๒๔๗๘ (เพ็ญนับ ๑ มกราคมเป็นวันขึ้นปีใหม่ใน พ.ศ. ๒๔๘๔) กรมศิลปากร ประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานในวัดอุโมงค์ เชียงตุงสุเทพ เป็นโบราณสถานแห่งชาติ^{๔๖} ประกอบด้วย^{๔๗}

เจดีย์บนอุโมงค์ เป็นเจดีย์ทรงกลม ตั้งอยู่ในบริเวณด้านบนต่อเนื่องกับอุโมงค์ทางทิศเหนือ เป็นเจดีย์ทรงระฆังระย้าแรกของศิลปะล้านนาที่สร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ปรับปรุงมาจากเจดีย์ทรงระฆังแบบหนึ่งในศิลปะพุกาม ครั้นล่วงมาถึงช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ต่อเนื่องกับต้นพุทธศตวรรษถัดมา เจดีย์ทรงนี้คลี่คลายไปโดยมีรูปทรงที่สูงโปร่ง และในช่วงเวลาของพุทธศตวรรษที่ ๒๑ รูปแบบของเจดีย์ทรงระฆังจึงมีการคลี่คลายปรับเปลี่ยนค่อนข้างรวดเร็ว เพราะได้รับอิทธิพลจากเจดีย์ในศิลปะสุโขทัย อีกทั้งเป็นเจดีย์องค์สำคัญยุคต้นๆ ของพัฒนาการเจดีย์ทรงระฆังในศิลปะล้านนา ตามตำนานปัญหาเถรจันทร์ กล่าวว่า วัดนี้สร้างขึ้นในรัชกาลของพญามังราย ครั้นนั้นวัดนี้อาจมีชื่อว่า วัดไผ่สับเอ็ดกอ หรือ เวฬุภักฐาราม งานก่อสร้างเริ่มขึ้นในรัชกาลของพญามังรายคงสร้างเป็นเจดีย์ทรงระฆัง ต่อมาได้รับการบูรณะในรัชกาลของพระเจ้าเมืองแก้ว คงในคราวนั้นหรือหลังจากนั้นได้มีการปั้นปูนประดับลวดลายที่ส่วนฐานใต้ทรงระฆังมีการปรับเปลี่ยนที่ทรงกรวยอันเป็นส่วนบนของเจดีย์ โดยประดับรูปกลีบบัวทรงยาวประกอบกันเป็นบัวคว่ำและบัวหงาย (ปัทมบาท) ตามแบบอย่างของเจดีย์มอญพม่า องค์เจดีย์ในปัจจุบัน ยังเหลือแบบแผนที่น่าจะเป็นเค้าเดิม คือระเบียบของฐานในผังกลม ๓ ฐานซ้อนลดหลั่น เป็นชุดฐานรองรับทรงระฆังใหญ่ ต่อขึ้นไปคือบัลลังก์สี่เหลี่ยม ส่วนยอดที่ทรงกรวยประกอบด้วยส่วนสำคัญที่ทางภาคกลางเรียกว่า ปล้องไฉน และปลี ที่ท้องไม้ของบานกลมแต่ละฐานประดับด้วยแถวช่องสี่เหลี่ยมไว้โดยรอบงานประดับเช่นนี้รวมทั้งขนาดที่ใหญ่ของทรงระฆังเกี่ยวข้องกับแบบแผนของเจดีย์แบบหนึ่งของพุกาม สร้างเมื่อราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เช่นเจดีย์ในบริเวณวัดกัศยาดิ (Thitsavadi Temple) ในหมู่บ้านปวาสอ (Pwasaw) ทางตะวันออกเฉียงใต้ของเมืองพุกาม^{๔๘} จัดเป็นเจดีย์ทรงระฆังในระยะต้นศิลปะล้านนา

^{๔๖} ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๒, ตอนที่ ๗๕ วันที่ ๘ มีนาคม ๒๔๗๘.

^{๔๗} กรมศิลปากร, รายงานการสำรวจโบราณสถานเมืองเจียงใหม่, (กรุงเทพมหานคร: โครงการอนุรักษ์และบูรณะเมืองประวัติศาสตร์ งานผังรูปแบบฝ่ายอนุรักษ์โบราณสถาน กรมศิลปากร, ๒๕๓๐), หน้า ๑๘๘ - ๑๘๙.

^{๔๘} สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะภาคเหนือ: ทรัพยากรชัย-ล้านนา, (กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, ๒๕๓๘), หน้า ๑๐๑ - ๑๐๓.

ภาพที่ ๔.๒๐ พระเจดีย์วัดอุโมงค์^{๔๙}

ส่วนองค์เจดีย์ในปัจจุบัน ยังเหลือแบบแผนที่น่าจะเป็นเค้าเดิม คือระเบียบของฐานในผังกลม ๓ ฐานซ้อนลดหลั่น เป็นชุดฐานรองรับทรงระฆังใหญ่ ต่อขึ้นไปคือบัลลังก์สี่เหลี่ยม ส่วนยอดที่ทรงกรวยประกอบด้วยส่วนสำคัญที่ทางภาคกลางเรียกว่า ปล้องไฉน และปลี ที่ท้องไม้ของบานกลมแต่ละฐานประดับด้วยแถวช่องสี่เหลี่ยมไว้โดยรอบ ปัจจุบันมีขนาดความสูง ๒๕.๗๒ เมตร ฐานกว้าง ๑๖.๔๘ เมตร

ภายในเจดีย์มีห้องกรุที่เคยปรากฏจิตรกรรมฝาผนังภาพอดีตพระพุทธเจ้า อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ซึ่งบ่งชี้ถึงความสัมพันธ์ที่มีร่วมกันกับจิตรกรรมฝาผนังในศิลปะสุโขทัย และอยุธยาตอนต้น ซึ่งนิยมเขียนภาพเรื่องอดีตพระพุทธเจ้าเช่นเดียวกัน^{๕๐}

ส่วนฐานชั้นล่างทางทิศเหนือของเจดีย์ทำเป็นอุโมงค์ ภายในมีอุโมงค์ ๖ ช่อง มีร่องรอยจิตรกรรมฝาผนัง ที่เก่าแก่ที่สุดในศิลปะล้านนาเท่าที่ปรากฏในปัจจุบัน มีข้อสันนิษฐานว่า อุโมงค์ที่วัดอุโมงค์นี้ได้รับอิทธิพลทางรูปแบบศิลปะพม่าสมัยพุกาม โดยเฉพาะการใช้โครงสร้างอุโมงค์ที่ก่อด้วยอิฐถือปูน แยกกันไปแต่ละอุโมงค์ โดยเริ่มก่ออิฐเรียงสลับกันจากผนังอุโมงค์ขึ้นมาทั้งสองด้านจนได้ความสูงระดับที่เป็นเพดานโค้งก็จะก่ออิฐให้โค้งเข้าหากัน โดยใช้ด้านสันของอิฐที่มีทรงสี่เหลี่ยมคางหมูหัน

^{๔๙} ขยานนท์ ทรัพย์บุญ, อนุสรณ์ อินทร์ชัย และกนกวรรณ ยานะถนอม, “การจัดทำฐานข้อมูลเจดีย์ในจังหวัดเชียงใหม่เพื่อการอนุรักษ์ และการวิเคราะห์การรับแรงเนื่องจากแผ่นดินไหว”, รายงานวิจัย, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://cendru.eng.cmu.ac.th/articles/27> [๕ มกราคม ๒๕๖๐]

^{๕๐} สมโชติ อ๋องสกุล, “พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในป่าวิเศษ”, วารสารร่มพยอม, หน้า ๘.

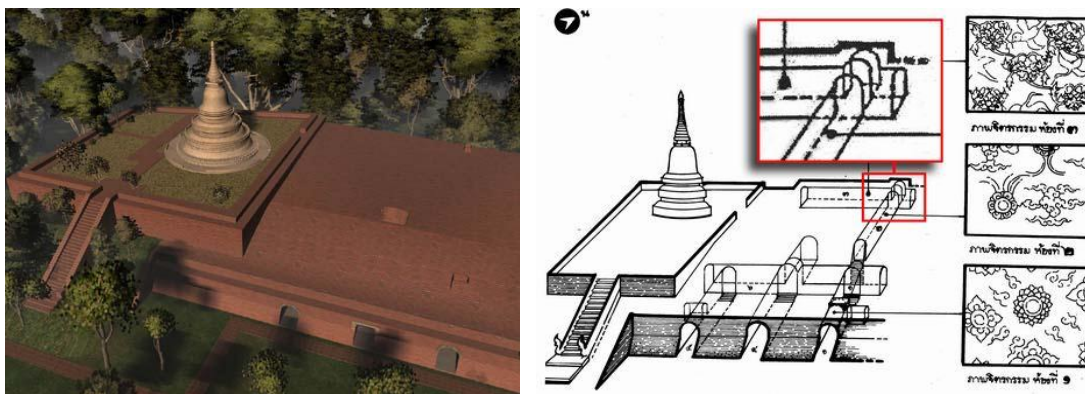
ด้านสันเข้าหากัน ก่อเป็นรูปซุ้มโค้งแบบครึ่งวงกลม (arch) โดยจะก่ออิฐผนังหนาเพื่อรับโครงสร้างของอุโมงค์ และเหนือสุดก็จะก่ออิฐเหลื่อมเรียงสลับกันปิดอยู่ด้านบนอีกชั้นหนึ่ง และพบว่าพื้นที่ระหว่างอุโมงค์แต่ละช่องนั้นล้วนเป็นดินลูกรังสีน้ำตาลอมส้มจนถึงระดับพื้นดินทั้งสิ้น และเมื่อพิจารณาเนื้อดินลูกรังระหว่างอุโมงค์โดยละเอียดก็ไม่ปรากฏเศษอิฐ ปูน หรือเศษเครื่องเคลือบดินเผาแต่อย่างใด และชั้นดินลูกรังดังกล่าวยังปิดมิดคลุมเพดานอุโมงค์ทุกอุโมงค์ด้วย โดยชั้นบนสุดจะมีอิฐปูทับอีกหลายชั้น โครงสร้างอุโมงค์ภายในชั้นอิฐก่ออุโมงค์ที่เห็นภายนอกนั้น ลึกเข้าไปชั้นใน ล้วนเป็นดินลูกรังที่ถูกก่อปิดด้วยอิฐภายนอกทั้งสิ้น และไม่มีช่องทางหรือห้องลับใดๆ ซ่อนอยู่ในระหว่างอุโมงค์แต่อย่างใด^{๕๑} แต่จากการบูรณะได้มีการขุดเปิดผิวหน้าดินด้านบนของอุโมงค์ในบริเวณกว้างทำให้ได้ค้นพบส่วนอื่นของอุโมงค์ที่ถูกทับถมจมอยู่ในดิน และปกคลุมด้วยต้นไม้ โดยส่วนของอุโมงค์ที่ค้นพบใหม่นั้นเป็นส่วนที่อยู่ในแนวเดียวกับอุโมงค์ที่ ๑ โดยก่ออิฐถือปูนในลักษณะเป็นช่องที่ให้อากาศและแสงผ่านเข้าไปภายในอุโมงค์ได้ แต่ในภายหลัง ได้ก่ออิฐปิดช่องแสงดังกล่าว และสุดท้ายเมื่อสิ่งก่อสร้างต่างๆ ชำรุดลง ส่วนของอุโมงค์นี้ได้ถูกดินทับถม ซึ่งสภาพก่อนการบูรณะในครั้งนี้นั้นเต็มไปด้วยต้นไม้ปกคลุม และมีก้อนหินทับไว้อีกชั้นหนึ่ง^{๕๒}

ภาพที่ ๔.๒๑ ด้านหน้าอุโมงค์

^{๕๑} สุรัชย์ จงจิตงาม และคณะ, คนโบราณเขาส่งอุโมงค์กันอย่างไร, โครงการย้อนรอยอดีตจิตรกรรมวัดอุโมงค์, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.umongpainting.com/crosssectio-2> [๕ มกราคม ๒๕๖๐]

^{๕๒} สุรัชย์ จงจิตงาม และคณะ, รู้จักข้อมูลใหม่ที่วัดอุโมงค์, โครงการย้อนรอยอดีตจิตรกรรมวัดอุโมงค์, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.umongpainting.com/รู้จักข้อมูลใหม่ที่วัดอุโมงค์> [๕ มกราคม ๒๕๖๐]

ภาพที่ ๔.๒๒ ภาพจำลองสามมิติและภาพวาดแผนผังภายในอุโมงค์^{๕๓}

สภาพปัจจุบัน โครงสร้างอุโมงค์ภายในที่ก่ออิฐถือปูน แล้วฉาบทับอิฐด้วยปูนอีกชั้นหนึ่ง ชั้นปูนฉาบนี้นี้ได้หลุดกะเทาะออกเกือบหมดแล้ว คงเหลือก็เพียงส่วนของเพดานโค้งภายในอุโมงค์ที่ปรากฏร่องรอยจิตรกรรมฝาผนังเท่านั้น ส่วนบริเวณด้านนอกเกือบทั้งหมดนั้นไม่ปรากฏชั้นของปูนฉาบแล้ว เหลือเพียงอิฐก่อผนัง และอิฐก่อโครงสร้างอุโมงค์เท่านั้น

ภาพที่ ๔.๒๓ ทางเดินภายในอุโมงค์

ส่วนจิตรกรรมฝาผนังในอุโมงค์ เป็นจิตรกรรมที่เขียนอยู่บริเวณผนัง และเพดานโค้งภายในอุโมงค์ จิตรกรรมฝาผนังวัดอุโมงค์ปัจจุบันมีความชำรุดลบเลือนมากจนยากแก่การสังเกต นับเป็นจิตรกรรมฝาผนังเก่าแก่ที่สุดของศิลปะล้านนา ในส่วนที่เหลือหลักฐานให้ชมในปัจจุบันอยู่บริเวณเพดานโค้งภายในอุโมงค์ ตัวอุโมงค์ตั้งอยู่บริเวณต่อเนื่องกับเจดีย์ทางทิศเหนือ โดยหันทางเข้าหลักไปยังทิศตะวันออกจำนวน ๓ อุโมงค์ในด้านหน้า ซึ่งอุโมงค์กลาง (อุโมงค์ที่ ๔) มีขนาดใหญ่ที่สุด

^{๕๓} สุรชัย จงจิตงาม และคณะ, คนโบราณเขาสร้างอุโมงค์กันอย่างไร, โครงการย้อนรอยอดีต จิตรกรรมวัดอุโมงค์, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.umongpainting.com/crosssection-2> [๕ มกราคม ๒๕๖๐].

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันปรากฏจิตรกรรมฝาผนังให้สังเกตเห็นได้ เพียง ๓ อุโมงค์เท่านั้น คือ อุโมงค์ที่ ๑, ๒, และ ๓ จิตรกรรมทั้ง ๓ อุโมงค์มีรายละเอียดของลวดลายที่แตกต่างกัน จิตรกรรมฝาผนังในอุโมงค์ที่ ๑ พบว่าเขียนภาพเถาวัลย์ดอกโบตั๋นสลับกับภาพนกหลากหลาย จิตรกรรมฝาผนังในอุโมงค์ที่ ๒ เขียนภาพลายบัวสลับกับลายเมฆ จิตรกรรมฝาผนังในอุโมงค์ที่ ๓ เขียนลายบัวสลับกับลายประจายาม แม้ว่าจิตรกรรมทั้ง ๓ อุโมงค์จะมีรายละเอียดของลวดลายต่างกันไปแต่ว่าทั้งหมดก็มีรูปแบบการจัดองค์ประกอบหรือหลักในการออกแบบบนพื้นฐานเดียวกันคือการออกแบบลวดลายเรียงซ้ำสลับกันไปแบบลายผ้าทั้ง ๓ อุโมงค์ นอกจากนั้นแล้วเทคนิคในงานจิตรกรรมนั้นก็เป็นการใช้สีที่เขียนด้วยสีฝุ่น ระบายสี และตัดเส้นตามอย่างจิตรกรรมไทย รวมทั้งจิตรกรรมได้ใช้สีแดงสดหรือสีแดงชาดเป็นสีหลัก โดยใช้สีเขียว เขียวสด ดำ ขาวเป็นส่วนประกอบ ภาพจิตรกรรมเหล่านี้ได้รับอิทธิพลมาจากแบบศิลปะจีนสมัยราชวงศ์หยวน – ต้นราชวงศ์หมิง และจิตรกรรมฝาผนังศิลปะพม่าสมัยเมืองพุกาม^{๕๔}

จากการวิจัยและคัดลอกจิตรกรรมฝาผนังภายในวัดอุโมงค์ โดยโครงการย้อนรอยอดีตจิตรกรรมวัดอุโมงค์ พบว่า ลวดลายที่ปรากฏในจิตรกรรม ได้แก่ กลุ่มลวดลายที่สัมพันธ์กับลวดลายจากแบบศิลปะจีนสมัยราชวงศ์หยวน (Yuan) ถึง ราชวงศ์หมิง (Ming) ที่สำคัญ ได้แก่ ลายดอกโบตั๋น (Peony) หงส์จีน นกยูง นกแก้ว และลายเมฆ เป็นต้น ส่วนลวดลายอีกกลุ่มหนึ่งที่พบจะมีความสัมพันธ์กับแบบศิลปะของลวดลายที่พบในจิตรกรรมฝาผนังศิลปะพม่า สมัยเมืองพุกาม (Pagan) คือ ลายบัว และลายประจายาม รวมทั้งการก่อซุ้มวงโค้ง แบบครึ่งวงกลม (Arch) ซึ่งเป็นเทคนิคที่แพร่หลายในศิลปะพม่าสมัยเมืองพุกามด้วย โดยรูปแบบศิลปกรรมของลวดลายในจิตรกรรมกำหนดอายุว่ามีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑ นับว่าเป็นจิตรกรรมฝาผนังศิลปะล้านนาเก่าแก่ที่สุดเท่าที่ปรากฏหลักฐานในปัจจุบัน ที่มีอายุราว ๕๐๐ ปี^{๕๕}

^{๕๔} สุรัชย์ จงจิตงาม และคณะ, จิตรกรรมฝาผนังล้านนา: การค้นพบใหม่ที่วัดอุโมงค์, โครงการย้อนรอยอดีตจิตรกรรมวัดอุโมงค์, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.umongpainting.com/tunnel> [๕ มกราคม ๒๕๖๐].

^{๕๕} สุรัชย์ จงจิตงาม “หน้าประวัติศาสตร์ที่หายไปของงานจิตรกรรมล้านนาที่วัดอุโมงค์”, วารสารเมืองโบราณ, (ปีที่ ๒๔ ฉบับที่ ๔ ตุลาคม - ธันวาคม ๒๕๕๑), หน้า ๖๗ – ๙๒; สุรัชย์ จงจิตงาม, อติชาติ เกตตะพันธุ์, ศิริวรรณ เกตตะพันธุ์, “จิตรกรรมฝาผนังและโครงสร้างเจดีย์วัดอุโมงค์ด้วยวิธีการทางเคมีและคณิตศาสตร์เบื้องต้น”, รายงานวิจัย, (คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๑), หน้า ๔๘.

ภาพที่ ๔.๒๔ ภาพวาดแผนผังของวัดอุโมงค์^{๕๖}

นอกจากนั้นก็ยังปรากฏหลักฐานโบราณคดี คือ แนวกำแพงทางด้านทิศตะวันตก ฐานกำแพงแก้ว พระอุโบสถ ฐานและกำแพงกันดินยก ๒ ชั้น นาคที่ราบบันได ซึ่งกรมศิลปากรประกาศกำหนดเขตที่ดินโบราณสถานวัดอุโมงค์เนื้อที่โบราณสถาน ๑๗ ไร่ ๓ งาน ๒๕ ตารางวา เมื่อวันที่ ๒๕ มกราคม ๒๕๒๓^{๕๗}

๔.๑.๒.๒ กระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะตามหลักสัปปายะ ๗

(๑) การจัดสภาพแวดล้อมและสถานที่ที่เหมาะสมสำหรับวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม)

พระครูสมุห์บุญเลิศ ขยวงโส เลขานุการเจ้าคณะตำบลสุเทพ เขต ๒ วัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) กล่าวว่า “วัดมีการแบ่งเขตต่างๆ ตามประโยชน์ของการใช้งานที่แตกต่างกัน เช่น ในเขตพุทธาวาสก็จะเป็นส่วนพื้นที่ตรงกลางของวัด ก็จะประกอบไปด้วยในส่วนของอุโมงค์ พระเจดีย์ และพระอุโบสถ ซึ่งก็จะเป็นแหล่งโบราณสถานและแหล่งท่องเที่ยวของวัด มีเขตพื้นที่ค่ายคุณธรรมสำหรับการจัดฝึกอบรมเด็กเยาวชนทางทิศใต้ของวัด และเขตของอุปาสิกา คือ สำนักแม่ชีสำหรับเป็นพื้นที่พักอาศัยของผู้หญิง และเขตร่มโพธิ์ ซึ่งเป็นเขตป่าชุมชน และส่วนของแหล่งเรียนรู้ เช่น ศูนย์ปฏิบัติธรรมนานาชาติ ที่ตั้งอยู่ด้านหน้าวัด หอสมุดธรรมโฆษณ สำนักงานสวนพุทธธรรม เป็นศูนย์เผยแพร่ธรรม และมีพื้นที่อนุรักษ์ เช่น อ่างเก็บน้ำ และเขตป่าสวนสัตว์ที่ตั้งอยู่ด้านทิศตะวันตกหรือด้านหลังของวัด จะเห็นว่า วัดอุโมงค์มีการใช้สรรพื้นที่ที่ใช้ประโยชน์แตกต่างกันหลากหลายมาก แต่

^{๕๖} สุรัช จงจิตงาม และคณะ, จิตกรรมฝาผนังล้านนา: การค้นพบใหม่ที่วัดอุโมงค์, โครงการย้อนรอยอดีตจิตรกรรมวัดอุโมงค์, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.umongpainting.com/tunnel> [๕ มกราคม ๒๕๖๐].

^{๕๗} ราชกิจจานุเบกษาเล่ม ๙๗ ตอนที่ ๔๑, วันที่ ๑๔ มีนาคม ๒๕๒๓, ฉบับพิเศษหน้า ๑๔.

ยังรักษาอนุรักษ์โบราณสถานให้คงความน่าเคารพศรัทธาสำหรับศรัทธาประชาชนที่เข้าเยี่ยมเยือน รวมไปถึงการให้ความรู้ในด้านพุทธธรรมผสมผสานกับสิ่งแวดล้อมในในธรรมได้อย่างลงตัว นี่คือจุดเด่นของวัดอุโมงค์ โดยเฉพาะในเขตพุทธาวาส ซึ่งประกอบด้วยเขตโบราณสถานสำคัญ คือ พระเจดีย์และอุโมงค์ พระอุโบสถ ซึ่งอยู่บริเวณกลางวัด เป็นอาคารที่จัดสร้างขึ้นใหม่ เขตสังฆาวาส ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของวัด เป็นหมู่กุฏิสงฆ์ และที่พักของผู้ที่เข้ามาปฏิบัติธรรม รวมทั้งโรงอาหารและห้องน้ำ และยังประกอบไปด้วยแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญ คือ พิพิธภัณฑ์ภาพปริศนาธรรม หอสมุดธรรมโฆษณ์ โรงพิมพ์ ร้านหนังสือ เขตค่ายคุณธรรม ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศใต้ เพื่อใช้เป็นสถานที่ฝึกอบรมแก่พระภิกษุสามเณร ข้าราชการ ประชาชน นักเรียน นิสิต นักศึกษา และประชาชนทั่วไป เขตโครงการร่มโพธิ์ ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศใต้ของวัด ในอดีต เป็นพื้นที่จัดที่พักอาศัยให้กับเด็กด้อยโอกาสได้เข้ามาพักอาศัยและเล่าเรียนในโรงเรียนที่อยู่ใกล้เคียงกับวัด นอกจากนี้ทางวัดก็ได้จัดกิจกรรมอบรมด้านคุณธรรมและจริยธรรมให้กับนักเรียนเหล่านี้อย่างเป็นประจำ ต่อมา เมื่อพระภิกษุผู้ดูแลลาสิกขาไปเพราะอาพาธ โครงการก็ยุบเลิก ปัจจุบันทางวัดได้จัดเป็นเขตพื้นที่ป่าช้าของชุมชน เขตที่พักอุบาสิกา เป็นสถานสำหรับเป็นเขตที่พักของอุบาสิกาหรือแม่ชี มีสระน้ำขนาดใหญ่บริเวณกลางวัด และพื้นที่ป่า ด้านหลังวัดทางทิศตะวันตก ซึ่งเป็นเขตพื้นที่ป่าของอุทยานแห่งชาติสุเทพ-ปุย ที่ยังเป็นปัญหาคาบเกี่ยวกัน เนื่องจากในช่วงสร้างวัดในสมัยเจ้าชื่น สิริโรสนัน กรมอุทยานฯ ได้มาขอเช่าพื้นที่ป่าด้านหลังวัด ให้เป็นสถานพัฒนาและส่งเสริมการอนุรักษ์สัตว์ป่า เพื่อเป็นเขตอนุรักษ์และอภิบาลสัตว์ป่าที่ได้รับบาดเจ็บให้พักฟื้นก่อนที่จะนำไปปล่อยในป่าธรรมชาติ เป็นระยะเวลา ๕ ปี แต่หลังจากนั้นกรมอุทยานฯ ก็ไม่ได้คืนพื้นที่ให้ แต่ประกาศให้เป็นเขตอุทยานแห่งชาติดอยสุเทพ-ปุย ก็ยังเป็นปัญหาที่มีการฟ้องร้องยืดเยื้อกันมาจนถึงปัจจุบัน แต่ทางวัดก็สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ร่วมกันได้ มีการสร้างกุฏิที่พักสงฆ์ และศาลาธรรม ปัจจุบันมีสัตว์ป่าหลายชนิด เช่น วัวแดง กวาง ไก่ป่า สัตว์ป่าหายากให้ดูแลอีก นับ ๑๐๐ ตัว มีพระภิกษุให้ความเมตตาเลี้ยงดู สัตว์ป่าพวกนี้มีนิสัยเชื่อง เพราะถูกเลี้ยงดูโดยคนมานาน มีนักท่องเที่ยวบางกลุ่มเข้าไปเยี่ยมเยือนและบริจาคให้ค่าอาหารสัตว์เป็นประจำ”^{๕๘}

วัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) มีการจัดสรรพื้นที่ใช้ประโยชน์ของวัดออกหลายส่วน คือ เขตพุทธาวาส และเขตสังฆาวาส แต่ในส่วนสังฆาวาส มีการจัดแบ่งพื้นที่ใช้สอยที่หลากหลาย โดยเฉพาะมีพื้นที่ป่าหลายสิบไร่ แต่ยังเป็นข้อพิพาทเกี่ยวกับการครอบครองกรรมสิทธิ์กับเขตอุทยานแห่งชาติดอยสุเทพ – ปุย ตั้งแต่เริ่มสร้างวัดจนถึงปัจจุบัน แต่ก็สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ร่วมกันได้บ้าง

^{๕๘} สัมภาษณ์ พระครูสมุห์บุญเลิศ ขยวงโส, เลขานุการนุการเจ้าคณะตำบลสุเทพ เขต ๒ วัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๖ มกราคม ๒๕๖๐.

ภาพที่ ๔.๒๕ พระอุโบสถ (ซ้าย) หอสมุดธรรมโฆณ (ขวา)

(๒) การเดินทางทั้งภายนอกและภายใน วัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม)

พระครูสมุห์บุญเลิศ ขยวงโส เลขานุการเจ้าคณะตำบลสุเทพ เขต ๒ วัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) กล่าวว่า “วัดอุโมงค์ อยู่บริเวณทางขึ้นดอยสุเทพ มีเส้นทางเข้าได้หลายเส้นทาง ถ้ามาจากเมืองเชียงใหม่ ก็มาตามถนนสุเทพ มีทางเข้าซอยบริเวณหลังมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ หรืออีกทางหนึ่งไปตามเส้นทางถนนเลียบคลองชลประทาน จะมีทางเลี้ยวขวาเข้าซอยไปวัดอุโมงค์ ถ้าให้สะดวกก็ไปทางหลังมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ส่วนใครที่ไม่ได้ไปรถยนต์ส่วนตัว ก็สามารถเรียกใช้บริการรถสี่ล้อแดง ราคาก็เป็นที่ยกตกลงกัน ส่วนใหญ่แล้วคนเชียงใหม่จะรู้จักวัดนี้เป็นอย่างดี สามารถเดินทางเข้ามาได้สะดวก”^{๕๙}

คุณพ่อจรัส ชุ่มใจ พ่ออาจารย์ เจ้าหน้าที่ห้องสมุด และกรรมการวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) กล่าวว่า “ทางเดินภายในวัดก็มีความสะดวกสบาย เป็นทางลาดยางและซีเมนต์ มีทางออกและทางเข้าแยกจากกัน มีที่จอดรถกว้างขวางพอสมควร มีเส้นทางเดินท่องเที่ยว และมีป้ายบอกชื่อชัดเจน แต่ในพื้นที่บางส่วนก็เป็นเขตหวงห้ามเข้า เช่น บริเวณเขตแม่ชี บริเวณเขตที่พักสงฆ์ เขตปฏิบัติธรรมของชาวต่างชาติ และบริเวณเขตค่ายคุณธรรม เฉพาะคนที่ไม่เกี่ยวข้องเท่านั้น เพราะบุคคลภายนอกอาจเข้าไปรบกวนการปฏิบัติศาสนกิจหรือการอบรมคุณธรรม”^{๖๐}

วัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) มีเส้นทางเข้า-ออกที่สะดวกสบาย สามารถเดินทางเข้าได้หลายเส้นทาง ถึงแม้จะอยู่ในซอยลึกที่ไม่ใช่เส้นทางหลัก แต่เป็นวัดที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยว และเส้นทางสัญจรในวัดก็เข้าใจได้ง่าย เพราะมีป้ายชื่อบอกเส้นทางชัดเจน

(๓) แหล่งเรียนรู้และการประชาสัมพันธ์ของวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม)

พระครูสมุห์บุญเลิศ ขยวงโส เลขานุการเจ้าคณะตำบลสุเทพ เขต ๒ วัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) ก็ได้เล่าถึงการอนุรักษ์โบราณสถานและจิตรกรรมของวัดอุโมงค์ว่า “ทางวัดได้มีการร่วมมือกับหน่วยงานและสถาบันการศึกษาหลายแห่ง เพื่อขอความช่วยเหลือในด้านการจัดการและพัฒนา

^{๕๙} สัมภาษณ์ พระครูสมุห์บุญเลิศ ขยวงโส, เลขานุการเจ้าคณะตำบลสุเทพ เขต ๒ วัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๖ มกราคม ๒๕๖๐.

^{๖๐} สัมภาษณ์ คุณพ่อจรัส ชุ่มใจ, พ่ออาจารย์ เจ้าหน้าที่ห้องสมุด และกรรมการวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม), ๒ ธันวาคม ๒๕๕๙.

อนุรักษ์โบราณสถานและจิตรกรรมของวัดอุโมงค์ ตัวอย่างเช่น อาจารย์สุรชัย จงจิตงาม อาจารย์อดิชาติ เกตตะพันธุ์ อาจารย์ศิริวรรณ เกตตะพันธุ์ และอีกหลายท่าน จากคณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้มาทำวิจัย โครงการย้อนรอยอดีตจิตรกรรมวัดอุโมงค์ เพื่อร่วมกันรื้อฟื้นภาพจิตรกรรมในอุโมงค์ ที่ปัจจุบันได้ลบเลือนไปมากแล้ว ให้กลับมีชีวิตอีกครั้ง โดยการจัดทำเป็นภาพกราฟิก เพื่อไว้ใช้ศึกษาเรียนรู้ และพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้แก่ประชาชนทั่วไป รวมถึงการปลูกฝังจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์แก่เยาวชนในรุ่นต่อไป”^{๖๑}

ภาพที่ ๔.๒๖ จิตรกรรมฝาผนังในอุโมงค์ ประติมากรรมจำลอง^{๖๒} (ซ้าย)

ภาพจำลองทางเดินภายในอุโมงค์^{๖๓} (ขวา)

คุณแม่พิมพ์ รามเกื้อ ผู้สื่อข่าวหนังสือพิมพ์ชาวพุทธ และกรรมการบริหารนิตยสารชาวพุทธ ได้กล่าวว่า “การประชาสัมพันธ์ก็มีทั้งการเผยแพร่ข่าวสารในเว็บไซต์ของวัด มีเอกสารหนังสือเผยแพร่ในรูปแบบหนังสือพิมพ์ชาวพุทธ และนิตยสารชาวพุทธ รวมทั้งมีร้านหนังสือธรรมะ ส่วนใหญ่ประชาชนจะรู้จักวัดอุโมงค์เป็นอย่างดี เพราะมีจุดเด่นในเรื่องการเผยแพร่ความรู้ของหลวงพ่อกุฑทาสและหลวงพ่อกุญชรอันนันทะ ซึ่งที่นี่เป็นศูนย์ความรู้ในแบบพุทธทาสแห่งเดียวในภาคเหนือ ประกอบกับวัดมีโบราณสถานที่สำคัญ คือ อุโมงค์ และมีสวนป่าที่ร่มรื่น ก็จะมีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศแวะเวียนกันมาทุกวัน วัดเองก็มีนโยบายในการอนุรักษ์ต้นไม้ไว้ และมีการปลูกต้นไม้เพิ่ม มีการอนุรักษ์ธรรมชาติให้เหมาะสมกับพื้นที่ น่าจะเป็นแนวทางที่เหมาะสมกับวัดแห่งนี้ รวมทั้งการพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สอดคล้องกลมกลืนกับธรรมชาติ เช่น ด้านหน้าอุโมงค์มี

^{๖๑} สัมภาษณ์ พระครูสมุห์บุญเลิศ ชยวงโส, เลขานุการเจ้าคณะตำบลสุเทพ เขต ๒ วัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๙.

^{๖๒} สุรชัย จงจิตงาม, โครงการย้อนรอยอดีตจิตรกรรมวัดอุโมงค์, ภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, [ออนไลน์], แหล่งที่มา:

<http://www.umongpainting.com/web-links/contact> [๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๙].

^{๖๓} อดิชาติ เกตตะพันธุ์ และ ศิริวรรณ เกตตะพันธุ์, โครงการวิจัยจิตรกรรมฝาผนังและโครงสร้างเจดีย์ วัดอุโมงค์ จังหวัดเชียงใหม่ โดยวิธีการทางเคมีและคณิตศาสตร์เบื้องต้น, คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๐ – ๒๕๕๑ [ออนไลน์], แหล่งที่มา:

http://kettapun.math.science.cmu.ac.th/Wat_Umong_Project.htm [๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๙].

เศียรพระพุทธรูปหินสลักสกุลช่างพะเยา พ.ศ.๑๙๕๐ -๒๑๐๐ บริเวณวัดเป็นสวนพุทธธรรม ร่มรื่นด้วยแมกไม้نانาพันธุ์ เป็นสวนป่าที่เหมาะสมกับการนั่งวิปัสสนา ด้านหลังเป็นสวนป่าและสวนสัตว์ซึ่งเป็นเขตอภัยทาน สามารถเข้าไปเที่ยวชมเล่นได้ และเป็นสถานที่ดูนกที่ดีอีกแห่งหนึ่งของเมืองเชียงใหม่”^{๖๔}

วัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาและมีชื่อเสียงในฐานะเป็นวัดที่มีอุโมงค์ที่ใช้สำหรับปฏิบัติภาวนา ซึ่งเป็นโบราณสถานที่แตกต่างจากวัดอื่นๆ ในเชียงใหม่ และยังมีสภาพที่ใช้งานในปัจจุบัน รวมทั้งมีงานศึกษาวิจัยหลายชิ้นจากสถาบันการศึกษาต่างๆ ให้การสนับสนุนให้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ล้านนาและพระพุทธศาสนาในล้านนา

ภาพที่ ๔.๒๗ พิพิธภัณฑ์ภาพปริศนาธรรม (ซ้าย) ปริศนาธรรมกลางแจ้ง (ขวา)

(๔) การบริหารบุคลากรภายในวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม)

พระครูสมุห์บุญเลิศ ขยวงโส เลขานุการเจ้าคณะตำบลสุเทพ เขต ๒ วัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) ได้กล่าวว่า “ในการบริหารบุคลากรภายในวัดก็จะเป็นหน้าที่หลักของอาตมา ในฐานะเป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาส เนื่องจากตอนนี้ หลวงพ่อเจ้าอาวาสชราภาพและกำลังอาพาธ นอนพักรักษาตัวอยู่ในกุฏิ แต่การบริหารจัดการภายในวัดก็จะมีแผนกต่างๆ ดำเนินงานด้วยความสงบเรียบร้อย มีผู้ช่วยเจ้าอาวาส จำนวน ๓ รูป แบ่งเป็นฝ่ายปกครอง ฝ่ายการศึกษาและเผยแผ่ และฝ่ายสาธารณูปการ มีเจ้าหน้าที่ดูแลค่ายคุณธรรม เจ้าหน้าที่หอสมุดธรรมโฆษณ์ เจ้าหน้าที่สำนักงานสวนพุทธธรรม (ศูนย์เผยแผ่ธรรม) แบ่งเป็นฝ่ายเผยแผ่เสียงตามสายกระจายธรรม ฝ่ายเผยแผ่ CD ธรรมะ และจัดทำข้อมูลหนังสือชาวพุทธ เจ้าหน้าที่ดูแลศูนย์ปฏิบัติธรรมนานาชาติ มีชื่อว่า Meditation Center Wat Umong Suan Buddha Dhamma Chiangmai นอกจากนั้นก็จะมีผู้ดูแลกลุ่มแม่ชี และโรงครัว ซึ่งก็มีคณะญาติโยมที่เข้ามาช่วยงานในวัดหลายกลุ่ม ก็จะผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันเข้ามาตลอด”^{๖๕}

^{๖๔} สัมภาษณ์ คุณแม่พิมพ์ รามเกื้อ, ผู้สื่อข่าวหนังสือพิมพ์ชาวพุทธ และกรรมการบริหารนิตยสารชาวพุทธ, ๒ ธันวาคม ๒๕๕๙.

^{๖๕} สัมภาษณ์ พระครูสมุห์บุญเลิศ ขยวงโส, เลขานุการเจ้าคณะตำบลสุเทพ เขต ๒ วัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๖ มกราคม ๒๕๖๐.

คุณพ่อจรัส ชุ่มใจ พ่ออาจารย์ เจ้าหน้าที่ห้องสมุด และกรรมการวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) กล่าวว่า “มีหน่วยงานส่วนใดส่วนหนึ่งเข้ามารับผิดชอบร่วมกัน มีการแต่งตั้งกรรมการฝ่ายต่างๆ ของวัด ในเรื่องการจัดภูมิทัศน์ก็จะการวางกฎเกณฑ์ในการปลูกป่าเพิ่มเติมและดูแลต่อเนื่อง รวมทั้งการปลูกฝังลูกหลาน ให้รู้คุณค่าของต้นไม้ และรู้จักประโยชน์”^{๖๖}

วัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) มีจำนวนบุคลากรภายในวัดจำนวนมาก และมีความหลากหลาย ทั้งพระภิกษุสงฆ์สามเณร แม่ชี อุบาสก-อุบาสิกา ขรวาสชาย-หญิงจิตอาสาที่เข้ามาปฏิบัติภารกิจหน้าที่ต่างๆ และผู้ที่เข้ามาปฏิบัติธรรมทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ และกลุ่มเยาวชนที่เข้ามาพักอบรมคุณธรรม จึงมีการแบ่งงานกันหลากหลายแผนกและหน้าที่ มีผู้ช่วยเจ้าอาวาส ๓ รูป ดูแลงานแทนเจ้าอาวาส ซึ่งอาพาธและชรภาพมากแล้ว และมีคณะพระภิกษุสามเณรทำงานในฝ่ายการเผยแผ่ธรรมในสื่อต่างๆ

(๕) การจัดการด้านโภชนาการในวัด (อาหาร/น้ำอุปโภคบริโภค) วัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม)

พระครูสมุห์บุญเลิศ ขยวงโส เลขานุการเจ้าคณะตำบลสุเทพ เขต ๒ วัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) ได้กล่าวว่า “ในส่วนอาหารการบริโภค พระภิกษุสามเณรส่วนหนึ่งก็จะออกไปบิณฑบาตในตอนเช้า และส่วนหนึ่งก็จะมีโรงครัวของวัดในการจัดภัตตาหารสำหรับพระภิกษุสามเณรเป็นประจำทั้งเช้าและเพล ไม่มีปัญหามากนัก เพราะจะมีศรัทธาญาติโยมผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันเข้าเลี้ยงพระ โดยเฉพาะจะมีผู้เข้ามาอุปสมบทใหม่เป็นประจำ ส่วนปัญหาการใช้น้ำอุปโภคบริโภคในหลายปีที่ผ่านมา ในส่วนของวัดเอง ไม่มี เพราะเรามีแหล่งน้ำจากหลายแหล่ง เช่น น้ำประปาภูเขาที่มีท่อส่งน้ำมาจากแหล่งน้ำบริเวณวัดดอยสุเทพ ใช้กันมาตั้งแต่บวรณะวัดในสมัยเจ้าขึ้น สีโรรส จนถึงปัจจุบัน นำมาเก็บไว้ในอ่างเก็บน้ำเล็ก ที่อยู่ติดกับสระน้ำใหญ่ และมีน้ำบ่อบาดาลใต้ดิน และมีแท็งก์กักเก็บน้ำหลายแห่ง แยกกันใช้ประโยชน์ในแต่ละโซน เพราะวัดอุโมงค์เป็นวัดที่มีพื้นที่ขนาดใหญ่ แต่จากสภาพอากาศที่แปรเปลี่ยนในทุกวันนี้ ส่งผลต่อความเป็นอยู่ของปลาในบ่อที่ทางวัดเปิดให้คณะศรัทธาและนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเยือนได้ร่วมทำบุญ ปล่อยปลา ซึ่งก่อนหน้านี้น้ำบ่อปลาแห่งนี้เคยมีน้ำเต็มบ่อ แต่ในช่วง ๒-๓ ปี ที่ผ่านมาน้ำได้ลดลงเรื่อยๆ เนื่องจากฝนที่ตกลงมาไม่เพียงพอ ประกอบกับปริมาณน้ำที่ไม่เพียงพอที่จะมาเติมบ่อ จนกระทั่งแห้งขอดอย่างเห็นอยู่ในขณะนี้ ส่งผลให้ปลาที่อยู่ในบ่อได้รับผลกระทบ โดยทางวัดได้เร่งดำเนินการแก้ไข ซึ่งขณะนี้หลาย ๆ หน่วยงานได้ยื่นมือเข้ามาช่วยเหลือ ซึ่งเมื่อเดือนพฤษภาคมของปีนี้ (พ.ศ.๒๕๕๙) เกิดวิกฤตภัยแล้งในหลายพื้นที่จนชาวบ้านและราษฎรได้รับผลกระทบจากการขาดแคลนน้ำที่ใช้ในการอุปโภค บริโภค ล่าสุดได้เกิดกระแสข่าวถึงผลกระทบของภัยแล้งที่เกิดขึ้นในพื้นที่อีกจุดแล้ว โดยที่ภายในวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) ได้มีประชาชน ชาวบ้าน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่กำลังเร่งให้ความช่วยเหลือปลาที่อยู่ภายในบ่อของวัด หลังปริมาณน้ำภายในบ่อแห้งขอด เนื่องจากประสบวิกฤตภัยแล้งจนทำให้ปลาที่อยู่ในบ่อเริ่มตายเป็นจำนวนมาก ทางวัดได้ประสานให้ทางชาวบ้านและเจ้าหน้าที่เร่งลำเลียงปลาขนาดใหญ่ อาทิ

^{๖๖} สัมภาษณ์ คุณพ่อจรัส ชุ่มใจ, พ่ออาจารย์ เจ้าหน้าที่ห้องสมุด และกรรมการวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม), ๒ ธันวาคม ๒๕๕๙.

ปลาสร้อย ปลาบึก ปลาดุก ที่อยู่ในบ่อ น้ำหนักตัวกว่า ๔๐-๖๐ กก. ที่อาศัยอยู่ในบ่อแห่งนี้มากกว่า ๒๐-๓๐ ปี ออกจากบ่อ เนื่องจากใกล้ตายเพราะสภาพอากาศที่ร้อนจัด ประกอบกับน้ำในบ่อที่ตื้นเขิน จนทำให้ปลาขนาดใหญ่ไม่สามารถว่ายน้ำได้ นอกจากนี้ยังมีปลาจำนวนมากที่ตายไปแล้วก่อนหน้านี้ ซึ่งทางวัดต้องจ้างคนมาขุดหลุมฝังเพื่อไม่ให้ซากปลาที่ตายส่งกลิ่นเหม็น ขณะเดียวกันหลังมีกระแสข่าวแพร่ออกไปทาง นายศรีณัฐ มีทองคำ นายอำเภอเมืองเชียงใหม่ พร้อมด้วยเจ้าหน้าที่ อบท. และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องหลายฝ่าย ได้ร่วมกันลงพื้นที่ตรวจสอบถึงปัญหาที่เกิดขึ้น พร้อมทั้งได้สั่งการให้มีการดำเนินการช่วยเหลืออย่างเร่งด่วน อย่างไรก็ตามในวันนี้จะต้องทำการย้ายปลาไปในแหล่งน้ำที่มีหลายๆ หน่วยงานเข้ามาช่วย เช่น ทางทหาร และกรมประมง โดยเบื้องต้นทางวัดได้ตกลงแล้วว่า จะนำปลาที่รอดอยู่ทั้งหมดย้ายไปที่ บ้านดงลาน ตำบลทุ่งสะโตก อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ ที่เป็นบ่อดินขนาดใหญ่กว้างประมาณ ๑๐๐ ไร่ ลึกประมาณ ๓๐ เมตร ซึ่งจะช่วยให้ปลาทั้งหมดรอดชีวิต และดีกว่าจะปล่อยให้ตายไปเรื่อยๆ หากต้องรอให้ผ่านพ้นวิกฤติภัยแล้งที่เกิดขึ้น”^{๖๗}

ภาพที่ ๔.๒๘ สระน้ำ (ซ้าย) ที่พักน้ำประปาภูเขา (ขวา)

วัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) มีการจัดโภชนาการเป็น ๓ ส่วน ส่วนหนึ่งจากการอาหารบิณฑบาต อาหารที่ศรัทธาญาติโยมนำมาเลี้ยงถวาย และอาหารจากโรงครัวจัดทำถวาย ส่วนการจัดการน้ำอุปโภคบริโภคมีการใช้น้ำจากหลายแหล่ง คือ การประปาชุมชน น้ำจากบ่อบาดาล น้ำประปาภูเขา และน้ำจากสระน้ำของวัด

(๖) การจัดการพื้นที่ธรรมชาติ (ป่าไม้/แหล่งน้ำ) ของวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม)

พระครูสมุห์บุญเลิศ ขยวงโส เลขาธิการเจ้าคณะตำบลสุเทพ เขต ๒ วัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) ได้กล่าวว่า “ในส่วนนี้ วัดได้ดำเนินการจัดสรรไว้อย่างชัดเจน และมีพื้นที่ป่าไม้มากกว่าครึ่งหนึ่งของพื้นที่ใช้สอยทั้งหมด ซึ่งก็เป็นปัญหาด้วยเช่นกัน เพราะมีพื้นที่กว้างขวางมาก ทำให้การดูแลก็มักไม่ค่อยทั่วถึง แต่ส่วนมากก็ไม่มีปัญหาอะไร เพราะส่วนหนึ่งก็เป็นเขตป่าอุทยานฯ ซึ่งเขาก็มีกฎหมายและเจ้าหน้าที่ดูแล ในส่วนของวัด ก็พยายามใช้พื้นที่ใช้ประโยชน์ของพื้นที่ให้คุ้มค่าที่สุด การ

^{๖๗} สัมภาษณ์ พระครูสมุห์บุญเลิศ ขยวงโส, เลขาธิการเจ้าคณะตำบลสุเทพ เขต ๒ วัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๖ มกราคม ๒๕๖๐.

ก่อสร้างสิ่งต่างๆ ก็จะเว้นการตัดต้นไม้ขนาดใหญ่ และให้เน้นการสร้างสิ่งปลูกสร้างตามพื้นที่เดิมๆ เว้นการตัดแต่งพื้นที่ให้มากที่สุด เพราะบางครั้งก็จะเป็นการปิดกั้นการไหลของทางน้ำได้”^{๖๘}

คุณพ่อจรัส ชุ่มใจ พ่ออาจารย์ เจ้าหน้าที่ห้องสมุด และกรรมการวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) ได้กล่าวว่า “มีการอนุรักษ์ธรรมชาติตามเจตนารมณ์เดิมของเจ้าเซ็น สีโรส ผู้สืบเชื้อสายเจ้าเชียงตุง ผู้เคยสนองงานดูแลต้นไม้ในสมัยพระราชชายาเจ้าศรี คือ การรื้อสร้างสิ่งปลูกสร้าง เว้นต้นไม้ห้ามตัด สมัยเมื่อในหลวงรัชกาลที่ ๙ เสด็จมาวัดอุโมงค์ก็เคยฝากฝังเจ้าเซ็นให้ดูแลต้นไม้ไว้ให้”^{๖๙}

คุณแม่เอมอร ศรีฉ่ำ กรรมการวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) ได้กล่าวถึงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมภายในวัดอย่างยั่งยืนว่า “วัดกับชุมชนต้องช่วยกันดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม วัดก็ควรมีกิจกรรมหรือประเพณีที่เกี่ยวกับศาสนาเพื่อสิ่งแวดล้อม เช่น ถวายผ้าป่าต้นไม้ บวชป่า เพื่อสร้างจิตสำนึกร่วมในการช่วยกันการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของวัดให้ร่มรื่นต่อไป การจัดการเรื่องขยะ เพราะทุกวันนี้ก็มีรถของเทศบาลมาเก็บ วัดนี้มันนักท่องเที่ยวมาเยอะมาในแต่ละวัน วัดต้องปลูกต้นไม้ ดอกไม้ ตกแต่งในบริเวณที่ไม่เปิดเป็นโบราณสถาน เราก็ต้องช่วยดูแลต้นไม้ รดน้ำต้นไม้ วัดต้องปลูกต้นไม้ ดอกไม้ตกแต่งในบริเวณที่ไม่เปิดเป็นโบราณสถาน”^{๗๐}

คุณแม่พิมพ์ รามเกื้อ ผู้สื่อข่าวหนังสือพิมพ์ชาวพุทธ และกรรมการบริหารนิตยสารชาวพุทธ กล่าวว่า “ก็ควรมีกิจกรรมสอนให้ความรู้แก่ลูกหลานให้รู้จักคุณค่าและประโยชน์ที่ได้จากต้นไม้ ที่ช่วยให้เกิดปัจจัย ๔ ช่วยให้อากาศดีมีความร่มรื่น”^{๗๑}

วัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) มีแนวทางในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าดั้งเดิมและแหล่งน้ำตามธรรมชาติ มีการปลูกต้นไม้เพิ่มเติม และเว้นการตัดต้นไม้ใหญ่จากการปลูกสร้างอาคาร และมีแผนพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและวัฒนธรรม

(๗) การจัดการสถานที่สักการะ/พื้นที่พักผ่อน/แหล่งท่องเที่ยวของวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม)

พระครูสมุห์บุญเลิศ ชยวงโส เลขานุการเจ้าคณะตำบลสุเทพ เขต ๒ วัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) กล่าวว่า “สถานที่สักการะ ก็จะอยู่ในเขตโบราณสถานสำคัญ คือ พระเจดีย์และอุโมงค์ พระอุโบสถ ซึ่งอยู่บริเวณกลางวัด เป็นอาคารที่จัดสร้างขึ้นใหม่ พื้นที่พักผ่อน คือ รอบๆ บริเวณสระน้ำขนาดใหญ่บริเวณกลางวัด จะเป็นจุดที่นักท่องเที่ยวเข้ามาพักผ่อน มีอาหารให้นัก และขนมปังสำหรับ

^{๖๘} สัมภาษณ์ พระครูสมุห์บุญเลิศ ชยวงโส, เลขานุการเจ้าคณะตำบลสุเทพ เขต ๒ วัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๖ มกราคม ๒๕๖๐.

^{๖๙} สัมภาษณ์ คุณพ่อจรัส ชุ่มใจ, พ่ออาจารย์ เจ้าหน้าที่ห้องสมุด และกรรมการวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม), ๒ ธันวาคม ๒๕๕๙.

^{๗๐} สัมภาษณ์ คุณแม่เอมอร ศรีฉ่ำ, กรรมการวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) วัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๒ ธันวาคม ๒๕๕๙.

^{๗๑} สัมภาษณ์ คุณแม่พิมพ์ รามเกื้อ, ผู้สื่อข่าวหนังสือพิมพ์ชาวพุทธ และกรรมการบริหารนิตยสารชาวพุทธ, ๒ ธันวาคม ๒๕๕๙.

ให้ปลา นอกจากนั้นแล้ว ก็ยังมีพิพิธภัณฑ์ภาพปริศนาธรรม หอสมุดธรรมโฆษณ โรงพิมพ์ ร้านหนังสือ ซึ่งก็จะจัดจำหน่ายหนังสือธรรมะเป็นหลัก”^{๗๒}

คุณพ่อจรัส ชุ่มใจ พ่ออาจารย์ เจ้าหน้าที่ห้องสมุด และกรรมการวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) กล่าวว่า “การพัฒนาวัดควรอิงธรรมชาติเป็นหลัก เพราะสิ่งปลูกสร้างในวัดที่อื่นๆ ส่วนใหญ่มักชอบตัดต้นไม้ ถมสระ สร้างวิหาร เจดีย์ แต่ที่นี้วัดควรเน้นการสร้างที่ไม่ทำลายธรรมชาติ”^{๗๓}

คุณแม่เอมอร ศรีฉ่ำ กรรมการวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) กล่าวว่า “วัดกับชุมชนควรช่วยกันและมีกิจกรรมร่วมกันในการปลูกต้นไม้ การจัดเก็บขยะที่เป็นระเบียบ เนื่องจากว่า วัดแห่งนี้ เป็นสถานที่ท่องเที่ยว มีผู้คนเข้ามาจำนวนมาก รวมทั้งเป็นวัดใหญ่แห่งหนึ่ง มีพระภิกษุสามเณร สำนักแม่ชี ผู้เข้ามาพักอาศัยปฏิบัติธรรมทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ เมื่อเป็นเช่นนี้ก็มักจะมีปัญหาการจัดการเรื่องขยะอยู่บ้าง แต่ก็อาศัยความร่วมมือร่วมใจจากหน่วยงานเพราะทุกวันนี้ก็มีรถของเทศบาลมาเก็บ วัดนี้มีนักท่องเที่ยวมาเยอะมาในแต่ละวัน และรณรงค์ให้นักท่องเที่ยวและผู้เข้ามาศึกษาธรรมช่วยกันรักษาความสะอาด ทั้งขยะลงในถัง การบำบัดดูแลน้ำเสียจากห้องน้ำ ห้องครัวก็ต้องทำอย่างดี มีบ่อบำบัดก่อนที่จะปล่อยลงแหล่งน้ำธรรมชาติ เพราะมีผู้เข้ามาใช้บริการมาก”^{๗๔}

คุณแม่พิมพ์ รามเกื้อ ผู้สื่อข่าวหนังสือพิมพ์ชาวพุทธ และกรรมการบริหารนิตยสารชาวพุทธ กล่าวว่า “วัดควรจัดการในเรื่องของการแยกขยะ และมีกฎระเบียบในการเข้ามาใช้สถานที่ช่วยกันดูรักษา รวมทั้งทำกิจกรรมเพื่อให้ความรู้แก่ชาวบ้านและเยาวชนในชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลรักษา เพราะส่วนหนึ่ง วัดแห่งนี้ก็เป็นของชุมชนด้วย”^{๗๕}

วัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) เป็นวัดที่มีความสำคัญทางโบราณคดีล้านนา มีโบราณสถานที่มีความโดดเด่นและความสำคัญเหมาะสำหรับการเป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และพระพุทธศาสนาของนักวิชาการ อาจารย์ นักศึกษา นักเรียน และประชาชนทั่วไป รวมไปถึงนักท่องเที่ยวที่มีความสนใจทางด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและธรรมชาติ

๔.๑.๒.๓ กระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะตามหลักภavana ๔

(๑) การจัดการกิจวัตรประจำวันของผู้ที่อาศัยอยู่ในวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม)

พระครูสมุห์บุญเลิศ ขยวงโส เลขานุการเจ้าคณะตำบลสุเทพ เขต ๒ วัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) กล่าวว่า “กิจวัตรประจำวันของแต่ละส่วนก็แตกต่างกัน เพราะวัดอุโมงค์มีกลุ่มคนหลาย

^{๗๒} สัมภาษณ์ พระครูสมุห์บุญเลิศ ขยวงโส, เลขานุการเจ้าคณะตำบลสุเทพ เขต ๒ วัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๖ มกราคม ๒๕๖๐.

^{๗๓} สัมภาษณ์ คุณพ่อจรัส ชุ่มใจ, พ่ออาจารย์ เจ้าหน้าที่ห้องสมุด และกรรมการวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม), ๒ ธันวาคม ๒๕๕๙.

^{๗๔} สัมภาษณ์ คุณแม่เอมอร ศรีฉ่ำ, กรรมการวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๒ ธันวาคม ๒๕๕๙.

^{๗๕} สัมภาษณ์ คุณแม่พิมพ์ รามเกื้อ, ผู้สื่อข่าวหนังสือพิมพ์ชาวพุทธ และกรรมการบริหารนิตยสารชาวพุทธ, ๒ ธันวาคม ๒๕๕๙.

ประเภท ถ้าเป็นพระภิกษุสามเณรทั่วไป ก็จะมีการทำวัตรเช้า-เย็น และปฏิบัติธรรมตามอัธยาศัย กลุ่มพระนวกะก็จะมีกิจวัตรเฉพาะของตนตามที่พระอาจารย์กำหนดให้ ส่วนกลุ่มที่เข้ามาปฏิบัติธรรมก็จะมีภารกิจที่แตกต่างออกไป เช่น ช่วยจัดเตรียมภาชนะ น้ำดื่ม สำหรับใช้รับประทานอาหาร และใช้ในการรับประทานอาหารเช้าแต่ละมื้อช่วยล้างภาชนะที่ใช้ดื่ม ช่วยทำความสะอาดอาคารที่พัก อาคารปฏิบัติธรรม ห้องน้ำ สถานที่รับประทานอาหาร และพื้นที่โดยรอบ ช่วยซักเสื้อผ้า ผ้าห่ม ปลอกหมอนที่ใช้แล้ว เพื่อลดภาระของสถานปฏิบัติธรรม คุณสมบัติส่วนตัวของผู้ที่เข้าบวชและปฏิบัติธรรม ก็เช่น ๑. เป็นผู้มีสุขภาพจิตปกติ ไม่วิกลจริต ๒. เป็นผู้มีจิตศรัทธาต่อการปฏิบัติธรรมอย่างแท้จริง ๓. เป็นผู้สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมได้ง่าย ๔. เป็นผู้มีศีลธรรม อ่อนน้อมถ่อมตน อยู่ง่าย กินง่าย และ ๕. ไม่เป็นโรคติดต่อที่อาจแพร่เชื้อสู่คนอื่น ส่วนกลุ่มแม่ชีก็จะมีกิจวัตรต่างหากที่เฉพาะออกไป เช่นเดียวกับเด็กนักเรียนที่เข้ามาอบรมที่ค่ายคุณธรรมก็มีกิจวัตรของแต่ละคณะแตกต่างกัน”^{๗๖}

คุณแม่เอมอร ศรีน้า กรรมการวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) กล่าวว่า “กิจวัตรอื่นๆ ที่แตกต่างกันไปก็เช่น มีกิจกรรมสำคัญๆ เช่น การอบรมคุณธรรม จริยธรรม แก่นักเรียน นักศึกษา ข้าราชการ ประชาชนทั่วไป ทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ จัดปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานเนื่องในโอกาสวันสำคัญทางพุทธศาสนา”^{๗๗}

วัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) มีการจัดการกิจวัตรประจำวันแตกต่างกันขึ้นอยู่กับประเภทของสำหรับผู้อยู่อาศัย เช่น กลุ่มพระภิกษุสามเณร กลุ่มพระนวกะ กลุ่มคณะแม่ชี กลุ่มคณะผู้ปฏิบัติ กลุ่มนักเรียนในค่ายคุณธรรม เป็นต้น

(๒) การจัดการกฎระเบียบการอยู่ร่วมกันของวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม)

พระครูสมุห์บุญเลิศ ขยวงโส เลขานุการเจ้าคณะตำบลสุเทพ เขต ๒ วัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) ได้กล่าวว่า “สิ่งที่ควรปฏิบัติ สำหรับผู้ที่เข้าปฏิบัติธรรม มี ๙ ข้อ คือ

๑. รักษาศีล ๘ อย่างเคร่งครัด
๒. จดสวดหรี สิ่งมีนเมาและสิ่งเสพติดทุกประเภท
๓. ต้องสำรวมกาย วาจา ใจอยู่ตลอดเวลา
๔. พูดน้อย ไม่พูดคุยเสียงดัง และห้ามใช้เครื่องเล่นทุกชนิด
๕. ขณะรับประทานอาหาร จดการพูดคุยกัน และรู้จักประมาณ
๖. ปฏิบัติตามกิจวัตรประจำวันที่ทางสถานปฏิบัติธรรมกำหนดไว้
๗. จดใช้โทรศัพท์ในเวลาอบรม หรือช่วงเวลาปฏิบัติธรรม
๘. เพื่อลดความฟุ้งซ่าน จดการอ่านหนังสือที่ไม่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติธรรมความล้งเล

สงสัย

^{๗๖} สัมภาษณ์ พระครูสมุห์บุญเลิศ ขยวงโส, เลขานุการเจ้าคณะตำบลสุเทพ เขต ๒ วัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๙.

^{๗๗} สัมภาษณ์ คุณแม่เอมอร ศรีน้า, กรรมการวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๒ ธันวาคม ๒๕๕๙.

๙. ควรอยู่แต่ภายในวัด หากมีกิจธุระจำเป็นที่จะต้องออกนอกสถานที่ ต้องแจ้งผู้ดูแลสถานที่ให้ทราบ”^{๗๘}

คุณพ่อจรัส ชุ่มใจ พ่ออาจารย์ เจ้าหน้าที่ห้องสมุด และกรรมการวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) กล่าวว่า “วัดอุโมงค์ มีผู้อยู่อาศัยจำนวนมาก เฉพาะพระภิกษุสามเณรก็มีอยู่หลายสิบลูป และยังมีคณะแม่ชีอุบาสิกา และศรัทธาญาติโยมที่เข้ามาปฏิบัติอีก ซึ่งก็มีทั้งชาวไทยและต่างประเทศส่วนหนึ่ง ก็จะมีกฎระเบียบสำหรับผู้อยู่อาศัยที่แตกต่างกัน แต่ก็ไม่มีปัญหาอะไรมาก เพราะวัดแห่งนี้เน้นในเรื่องการปฏิบัติธรรมและการศึกษาธรรม ตามแบบอย่างทีหลวงพ่อบุญนันทะและหลวงพ่อบุญทาสได้วางรากฐานไว้ เพราะฉะนั้น ผู้ที่เข้ามาอยู่ที่นี่จึงเป็นกลุ่มปัญญาปฏิบัติ และจะมีระเบียบสำหรับนักท่องเที่ยวบ้าง เพราะมีความหลากหลายมากกว่า ก็จะเน้นในเรื่องความเป็นระเบียบเรียบร้อย การเว้นสถานที่ห้ามเข้า เพราะเป็นส่วนบุคคลหรือเป็นสถานที่เฉพาะ การเที่ยวชมต้องอยู่ในความสงบ ห้ามส่งเสียงดัง เพราะเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม และให้ช่วยกันรักษาความสะอาด ทั้งขยะให้เป็นที่เป็นต้น”^{๗๙}

วัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) มีการวางกฎระเบียบในการอยู่ร่วมกันแตกต่างกันขึ้นอยู่กับประเภทของสำหรับผู้อยู่อาศัย แต่โดยรวมก็จะมีกฎระเบียบที่ใช้อย่างเดียวกัน คือ เน้นความสงบเรียบร้อย และความสมถะเรียบง่าย

(๓) การจัดฝึกอบรมการปฏิบัติสมาธิในวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม)

พระครูสมุห์บุญเลิศ ขยวงโส เลขานุการเจ้าคณะตำบลสุเทพ เขต ๒ วัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) กล่าวว่า “วัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) มีแนวปฏิบัติที่เป็นหลักของวัด คือ แบบอานาปานสติ มีทั้งรูปแบบการเดินจงกรมและการนั่งสมาธิ มีทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ เป็นสำนักปฏิบัติธรรมอยู่ท่ามกลางป่าไม้ธรรมชาติ บรรยากาศสงบ ร่มรื่น เย็นสบายตลอดทั้งวัน สถานที่พักสำหรับผู้ปฏิบัติธรรม มีทั้งห้องพักส่วนตัวและที่พักรวม มีศาลาปฏิบัติธรรมและที่เดินจงกรม แท่นนั่งสมาธิอยู่ท่ามกลางป่าไม้ ธรรมชาติ”^{๘๐}

วัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) มีสำนักปฏิบัติธรรมที่หลากหลาย คือ สำนักปฏิบัติธรรมสำหรับชาวต่างประเทศ พระภิกษุภิกษุณี คณะแม่ชี และนักเรียน ซึ่งก็จะใช้หลักอานาปานสติเป็นหลัก

(๔) การพัฒนาความรู้ทางพระพุทธศาสนาของวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม)

พระครูสมุห์บุญเลิศ ขยวงโส เลขานุการเจ้าคณะตำบลสุเทพ เขต ๒ วัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) กล่าวว่า “วัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) มีลักษณะภูมิประเทศเป็นป่ารกที่บร่ายล้อมด้วยไม้ยืนต้นขนาดใหญ่หลายต้น พื้นที่เป็นที่ราบสลับเนิน และเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าบางชนิด เช่น วัวแดง ไก่

^{๗๘} สัมภาษณ์ พระครูสมุห์บุญเลิศ ขยวงโส, เลขานุการเจ้าคณะตำบลสุเทพ เขต ๒ วัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๙.

^{๗๙} สัมภาษณ์ คุณพ่อจรัส ชุ่มใจ, พ่ออาจารย์ เจ้าหน้าที่ห้องสมุด และกรรมการวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม), ๒ ธันวาคม ๒๕๕๙.

^{๘๐} สัมภาษณ์ พระครูสมุห์บุญเลิศ ขยวงโส, เลขานุการเจ้าคณะตำบลสุเทพ เขต ๒ วัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๖ มกราคม ๒๕๖๐.

ป่า ฯลฯ ภายในอาณาเขตวัดมีทั้งซากโบราณสถาน ซึ่งสร้างไว้ตั้งแต่สมัยสถาปนาอาณาจักรล้านนา กระจายอยู่ทั่วไป และมีสิ่งที่สร้างขึ้นใหม่ในสมัยที่คณะพุทธนิคมได้เข้ามาบูรณะให้เป็นสวนพุทธธรรมโดยเฉพาะสื่อธรรมะของพุทธทาสภิกขุประเภทแผ่นป้ายปูนธรรมะ และงานปูนปั้น ซึ่งสิ่งก่อสร้างล่าสุดที่เกิดขึ้นคือพุทธธรรม ศูนย์หนังสือพระพุทธศาสนาตั้งอยู่บริเวณขวามือเมื่อผ่านซุ้มทางเข้าวัดอุโมงค์ และศูนย์ปฏิบัติธรรมนานาชาติ ซึ่งอยู่ด้านหน้า สำหรับเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมของชาวต่างชาติ”^{๘๑}

คุณแม่เอมอร ศรีฉ่ำ กรรมการวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) กล่าวว่า “กิจกรรมในวัด จะมีการจัดประเพณีตามวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น กิจกรรมเวียนเทียนบริเวณลานพระเจดีย์ด้านบนอุโมงค์วัดมาฆบูชา วันอาสาฬหบูชา วันวิสาขบูชา เป็นต้น ที่แตกต่างจากที่อื่นในเชียงใหม่ ก็จะมีประเพณีชิงเปรต ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของประเพณีสารทเดือนสิบ ที่ชาวใต้ โดยเฉพาะชาวนครศรีธรรมราชนั้นรู้จักกันเป็นอย่างดี โดยการจัดพิธีชิงเปรตนั้นจะจัดขึ้นพร้อมกับพิธีสารทเดือนสิบ โดยจัดเป็นขั้นตอนสุดท้าย การจัดงานจะมีการแข่งขันป็นขันไปหยิบเศษอาหารจากที่เหลือจากการตั้งเปรตมากิน เพราะเชื่อกันว่าจะเป็นสิริมงคล โดยถือว่าเป็นพิธีที่มีความครึกครื้นมากพิธีหนึ่ง ประวัติของพิธีนี้ คือเชื่อกันว่า เมื่อญาติพี่น้องล่วงลับไปแล้ว อาจจะไปในนรกภูมิ หรืออาจจะไปเกิดเป็นเปรต ที่อดอยาก เพื่อขอใช้กรรมที่ทำได้ตอนที่ยังเป็นมนุษย์ ทำให้ญาติพี่น้องต้องมีการทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ นอกจากนั้นสำหรับคนที่เป้นเปรตนั้น ว่ากันว่าจะมีการกลับมาเยี่ยมญาติพี่น้องได้ในวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๐ และจะกลับไปนรกภูมิอีกครั้งเมื่อถึงวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ ดังนั้นจึงมีการทำบุญอุทิศส่วนกุศลกันในวันดังกล่าวนั่นเอง (แต่จะนิยมทำกันในวันแรม) ซึ่งกลุ่มชาวปักษ์ใต้และญาติมิตรในจังหวัดเชียงใหม่ก็จะได้ร่วมกันจัดพิธีทำบุญเดือนสิบ เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วตามประเพณีอันดีงามที่ได้ทำสืบทอดต่อๆ กันมา”^{๘๒}

วัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) มีแนวทางในการพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านพระพุทธศาสนาตามแนวหลวงพ่อดุสิต และประวัติศาสตร์ล้านนา โดยการถ่ายทอดความรู้แก่กลุ่มบุคคลที่หลากหลายทั้งด้านวิชาการ และการท่องเที่ยว

^{๘๑} สัมภาษณ์ พระครูสมุห์บุญเลิศ ชยวงโส, เลขานุการนุการเจ้าคณะตำบลสุเทพ เขต ๒ วัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๖ มกราคม ๒๕๖๐.

^{๘๒} สัมภาษณ์ คุณแม่เอมอร ศรีฉ่ำ, กรรมการวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) วัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๒ ธันวาคม ๒๕๕๙.

ภาพที่ ๔.๒๙ สวนป่าสัก (ขวา) เขตพื้นที่ป่า (ซ้าย)

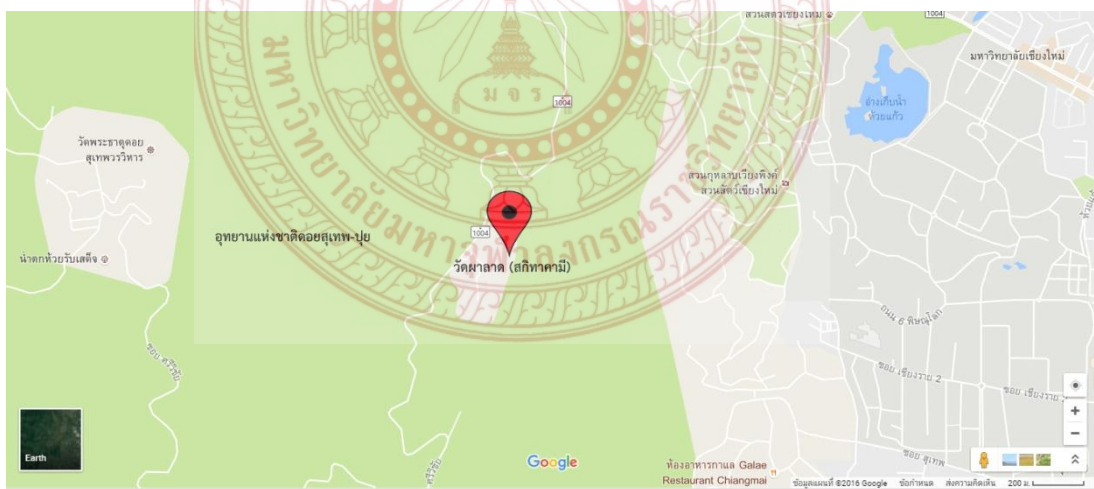
สรุปได้ว่า วัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) มีการวางแผนการใช้ประโยชน์พื้นที่ที่มีความหลากหลายตามลักษณะกิจกรรมทั้งในด้านศาสนาและสังคม รวมไปถึงพื้นที่อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ การบริหารจัดการเส้นทางภายในวัดที่มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย มีแหล่งเรียนรู้ทั้งด้านปริยัติและปฏิบัติ การบริหารจัดการด้านบุคลากรในส่วนงานต่างๆ การจัดการด้านอาหารและสุขอนามัยที่ดี และการจัดการสภาพแวดล้อมที่มีความร่มรื่นเย็นสบาย และมีกิจกรรมทางศาสนา กิจกรรมด้านการปฏิบัติธรรม กิจกรรมการพัฒนาสังคม และกิจกรรมด้านประเพณีวัฒนธรรม การจัดการในด้านกฎระเบียบสำหรับผู้อยู่อาศัยและผู้ที่ย้ายมาเยี่ยมเยียนอย่างชัดเจน จึงเป็นสถานที่เหมาะสมสำหรับผู้ที่ย้ายมาใช้ประโยชน์ที่มีความหลากหลายกว่าวัดอื่นๆ

๔.๑.๓ รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะของวัดผาลาด (สภาคามี)

๔.๑.๓.๑ รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะของวัดผาลาด (สภาคามี)

วัดผาลาด หรือในชื่อเรียกว่า “วัดสภาคามี” ตั้งอยู่เลขที่ ๑๐๑ บ้านห้วยผาลาด หมู่ ๑ ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ อยู่ทางทิศตะวันตกของเมืองเชียงใหม่ ประมาณ ๕ กิโลเมตร โดยเส้นทางถนนห้วยแก้วขึ้นดอยสุเทพ ประมาณ ๘.๕ กิโลเมตร อีกเส้นทางหนึ่งเป็นเส้นทางโบราณ ใช้เส้นทางเดินเท้าจากวัดฝายหิน หลังมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ผ่านสถานีส่งสัญญาณช่อง ๗ เดินลัดเลาะไปตามทางเดินจนบรรจบถึงบริเวณน้ำตกวัดผาลาด เส้นทางนี้กล่าวกันว่า เกิดขึ้นจากการสร้างพระธาตุดอยสุเทพในสมัยของพญากือนา ทำให้น้ำตกผาลาดเป็นเส้นทางเดินเท้าและจุดพักผ่านขึ้นสู่ดอยสุเทพ เช่นเดียวกับเส้นทางห้วยอุโมงค์ และในขณะเดียวกันก็มีการสร้างวัดทั้งเพื่อเป็นที่พักคนเดินทางและเป็นวัดบริวารของวัดพระธาตุดอยสุเทพ ซึ่งโบราณสถานที่พบทั้งหมดอยู่ในขอบเขตของที่ดินที่กษัตริย์สมัยโบราณได้กลบนาให้กับวัดพระธาตุดอยสุเทพ ซึ่งการสถาปนาระบบดังกล่าว ซึ่งเป็นความเชื่อใหม่ที่ซ้อนทับไปยังพื้นที่อันเป็นศูนย์กลางของระบบความเชื่อพื้นถิ่นของ

ชาวลัวะ^{๘๓} หรืออาจเป็นเส้นทางผ่านที่เก่าแก่กว่านั้น ด้วยมีตำนานต่างๆ ทั้งตำนานเชียงใหม่ปางเดิม ตำนานมูลศาสนา ที่กล่าวถึง “ดอยอุจจุปปพตา” “อุจจุบรรพต” หรือ “ดอยอ้อยช้าง” ว่าเป็นที่อยู่ของฤๅษีตนหนึ่ง นามว่า “วาสุเทพ” และการกล่าวถึงผู้คนที่อาศัยอยู่บนดอยแห่งนี้แล้วค่อยขยับขยายลงสร้างบ้านแปงเมืองยังพื้นที่ราบลุ่มเชิงเขา แสดงให้เห็นความเชื่อที่ว่า ในสมัยโบราณมีกลุ่มชนที่อาศัยอยู่บนที่สูงมาแต่เดิม ซึ่งในตำนานพระธาตุดอยสุเทพ ก็กล่าวถึงเรื่องพระพุทธรเจ้าเสด็จมาโปรดปู่สะย่าและลูก จนกระทั่ง ลูกได้บวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ต่อมา ได้ลาสิกขาบวชเป็นฤๅษีแทน คือ สุเทวฤๅษีนั่นเอง ซึ่งที่อยู่ของสุเทวฤๅษี ในตำนานเชื่อกันว่าก็คือ “ถ้ำฤๅษี” บนดอยสุเทพ อันอยู่ทางทิศตะวันตกของดอยสุเทพ และได้เปลี่ยนชื่อเดิมจากดอยอ้อยช้างเป็นดอยสุเทพมานับแต่นั้น สิ่งที่สอดคล้องกับตำนานคือสภาพของเพิงผาและถ้ำฤๅษีเหมาะสำหรับการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ มีการขุดพบเศษกระเบื้องดินเผาลายเชือกทาบแบบยุคก่อนประวัติศาสตร์ อายุสันนิษฐานประมาณ ๒,๕๐๐ ปี ใกล้กันนั้นอีกแห่งหนึ่งก็มีลานจงกรม บริเวณนี้พบเศษอิฐขนาดเล็ก กว้างประมาณ ๑๕ เซนติเมตร หนา ๔ เซนติเมตร แต่มีเนื้อแกร่งเหมือนอิฐที่วัดกุฎีดินขาว นอกจากนี้ยังพบเศษกระเบื้องดินขอ กำไลหินขัด ภาชนะดินเผาลายเชือกทาบ และชิ้นส่วนของภาชนะดินเผาแบบตกแต่งสันที่ส่วนไหล่ แสดงให้เห็นถึงว่า บริเวณโดยรอบดอยสุเทพ เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของมนุษย์มาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ดังพบหลักฐานเครื่องมือหินกะเทาะทั้งในเขตเวียงเจ็ดลินและบนดอยสุเทพ^{๘๔}

ภาพที่ ๔.๓๐ บริเวณที่ตั้งวัดมาลาด (สภาคามี)

^{๘๓} เอนก สีหามาตย์, โครงการสำรวจและขุดค้นทางโบราณคดีในพื้นที่ดอยสุเทพ, (สำนักศิลปากรที่ ๘ (เชียงใหม่), ๒๕๕๓), หน้า ๑๘๖.

^{๘๔} สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ถ้ำฤๅษี, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.sri.cmu.ac.th/~demo/index.php/site/historic_detail/id/16 [๔ มกราคม ๒๕๖๐].

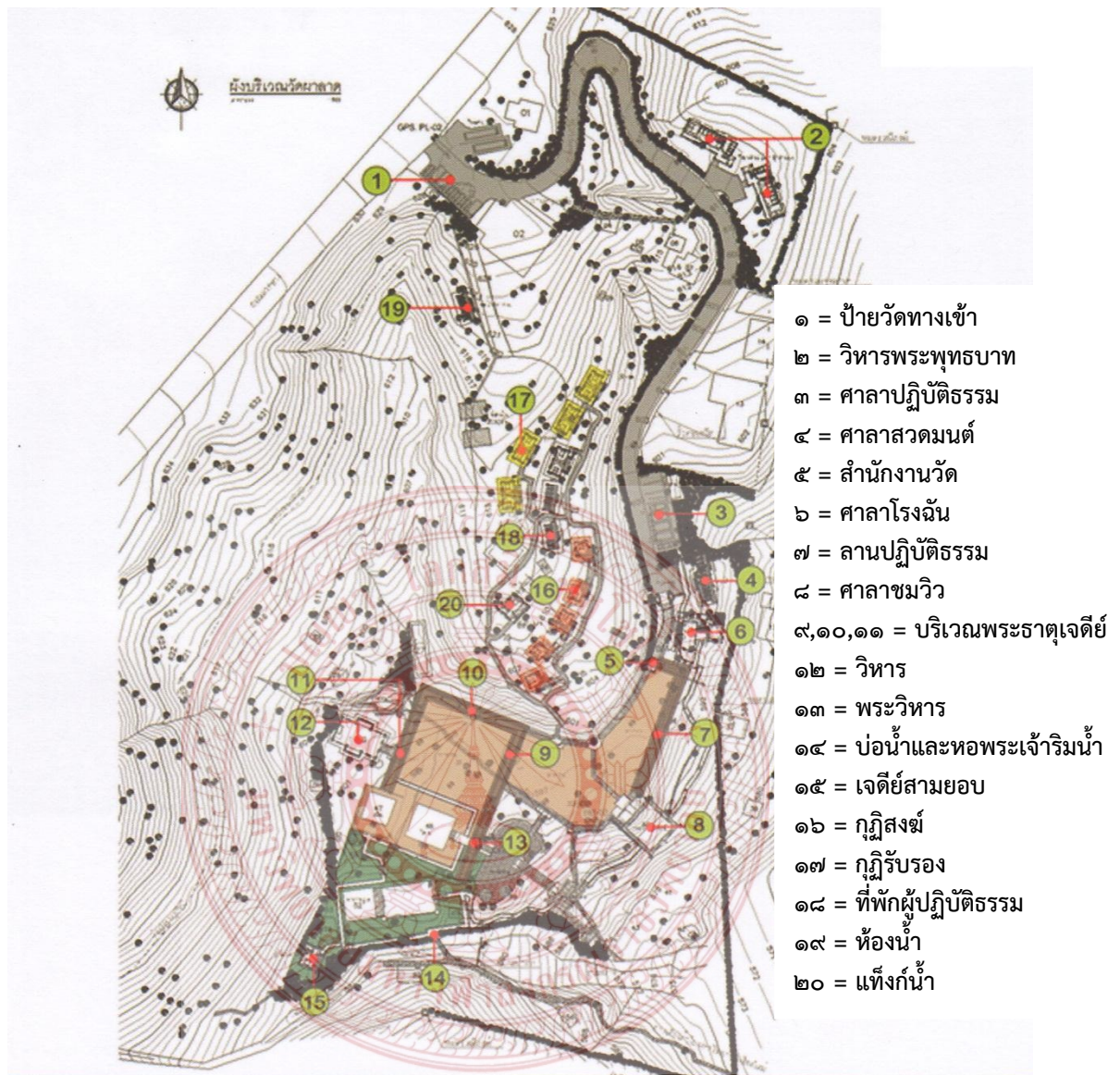
ปัจจุบัน วัดผาลาดแห่งนี้มีเนื้อที่ ๒๓๗ ไร่ มีอาณาเขตของวัด ทิศเหนือ ประมาณ ๗๐๐ เมตร จดเขตอุทยาน ทิศใต้ ประมาณ ๓๐๐ เมตร จดเขตอุทยานแห่งชาติ ทิศตะวันออก ประมาณ ๔๕๐ เมตร จดเขตอุทยานแห่งชาติ และทิศตะวันตก ประมาณ ๔๕๐ เมตร จดถนนศรีวิชัย ตั้งอยู่ในเขตของอุทยานแห่งชาติดอยสุเทพ - ปุย โดยมีพื้นที่ตั้งอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติตามพระราชกฤษฎีกา ปี พ.ศ. ๒๕๒๕

ที่มาของชื่อว่า “ผาลาด” นั้น สันนิษฐานว่า คงมาจากลานหินที่กว้างและลาดลงเป็นทางยาว มีธารน้ำที่ไหลลงน้ำตกที่สวยงาม ในเอกสารของวัดผาลาดได้อ้างตำนานพระเจ้าเลียบโลก ไว้ว่า ตอนที่พระพุทธเจ้าเสด็จมาโปรดสัตว์ยังดินแดนแห่งนี้ ได้มาเทศนาโปรดชาวลัวะได้ต้นบุญนาค จากนั้นทรงเสด็จไปทางทิศตะวันออก ทอดพระเนตรเห็นลานหินในลำธาร ทรงประทับนั่ง ทอดพระเนตรและรำพึงว่าเมืองนี้จะเป็นมหานครใหญ่ ศาสนาของพระตถาคตจะมารุ่งเรืองมั่นคงที่เมืองนี้ จากนั้นก็ประทับรอยพระบาทลงบนหินก้อนหนึ่งให้เทวดาไปเก็บรักษาไว้ในถ้ำ และรอยพระบาทนี้จะปรากฏออกมาเมื่อถึงกาลเวลาอันควร^{๘๕}

จะเห็นได้ว่า วัดผาลาดมีประวัติศาสตร์ร่วมกับพระธาตุดอยสุเทพมานาน เนื่องจากเป็นเส้นทางเดินสำคัญเส้นทางหนึ่งจากเมืองเชียงใหม่ขึ้นไปแสวงบุญวัดพระธาตุดอยสุเทพ หรืออาจสันนิษฐานได้ว่า เป็นเส้นทางขึ้นสู่ภูเขาศักดิ์สิทธิ์ที่มีชื่อเดิมปรากฏในตำนานหลายชื่อ เช่น “ดอยกालะ” ซึ่งหมายถึงภูเขาที่อากาศไม่กล้าขึ้นไป “อุจจุบรรพต” หรือ “ดอยอ้อยช้าง” มีความหมายว่าเป็นสถานที่ที่มีอ้อยสำหรับช้างมาก^{๘๖}

^{๘๕} พระเจ้าเลียบโลกฉบับวัดภูค้ำ, ผูก ๙

^{๘๖} สงวน โชติสุขรัตน์, นำเที่ยวเชียงใหม่ - ลำพูน, (พระนคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๔), หน้า ๑๑๔.

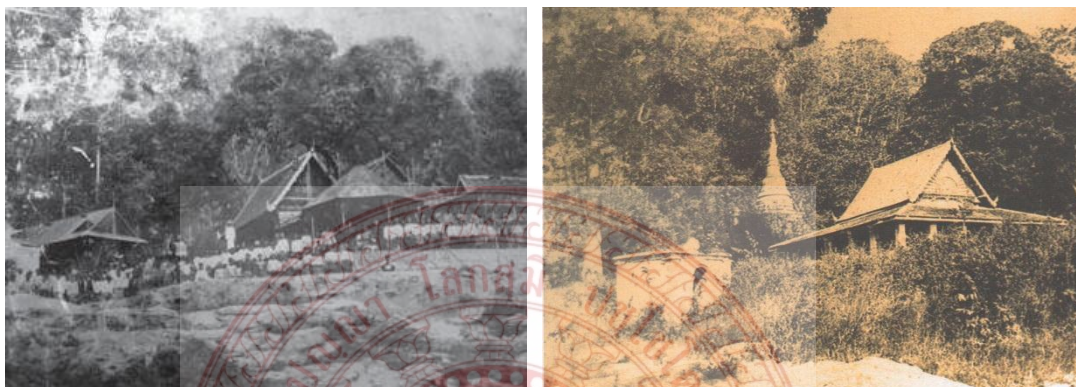

ภาพที่ ๔.๓๑ แผนที่บริเวณวัดผาสุก (สภากาชาด)^{๔๕}

พระวิหาร ตั้งอยู่กลางวัดผาสุก สันนิษฐานว่า สร้างขึ้นในสมัยพญากือนา แต่พระวิหารในสมัยพญากือนาได้พังทลายลงไปแล้ว คงเหลือแต่ฐาน ตำแหน่งของวิหารเดิมเข้าใจว่า เป็นบริเวณสวนหย่อมระหว่างพระวิหารและวิหารพระเจ้ากือนา ปัจจุบันสร้างเป็นหอพระวิปัสสนา เรียกว่า วิหารพระเจ้า ๕ พระองค์ ส่วนพระวิหารหลังเดิมที่สร้างขึ้นภายหลัง ปรากฏภาพถ่ายสมัยสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เมื่อครั้งทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ได้เสด็จมาตรวจราชการมณฑลพายัพที่เมืองเชียงใหม่ ในปี พ.ศ. ๒๔๔๑ และได้ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายรายงานถึงพระวิหารเก่า ซึ่งได้มีการเก็บรักษาไว้ในพระวิหารหลังปัจจุบัน โดยดูจากหลักฐานภาพถ่ายการตั้ง

^{๔๕} วัดผาสุก, วัดผาสุก (สภากาชาด), (เชียงใหม่: เอกสารการบูรณะและพัฒนาวัดผาสุก, ๒๕๕๙), หน้า ๔๕.

พลับเพลาที่ประทับของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพในบริเวณวัดผาลาด ในรูปแสดงให้เห็นวิหารโถงหลังคาทรงจั่ว และได้มีการสร้างพลับเพลาประดับเจดีย์ตรงลานด้านหน้าวิหารวัดผาลาด และคงมีการสร้างพลับเพลาประทับเพื่อผ่อนคลายอิริยาบถ ณ ที่แห่งนี้ด้วย เนื่องจากภาพดังกล่าวแสดงภาพประชาชนจำนวนมากมายืนรับเสด็จโดยหันหน้ามายังน้ำตกผาลาด ทำให้ทราบว่า เส้นทางเสด็จนั้นได้เดินทางขึ้นมาตามเส้นทางเดิมแล้วจึงข้ามสะพานข้ามน้ำตกผาลาดตรงหอพระเจ้าริมน้ำ เพื่อเข้าไปยังมณฑลพิธี และพลับเพลาประทับ

ภาพที่ ๔.๓๒ พระวิหารวัดผาลาด ถ่ายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๑ (ซ้าย) ถ่ายเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๓ (ขวา)

จากหลักฐานจากภาพถ่ายประวัติศาสตร์ ทำให้ทราบว่าผังบริเวณดั้งเดิมของวัดประกอบด้วย “วิหารโถงหลังคาทรงจั่ว” ซึ่งสภาพปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงรูปทรงไปแล้วเป็นอาคารทรงโรง^{๘๘} หลังจากได้สร้างหลังใหม่ขึ้นมาทดแทน เมื่อครั้งครูบาศรีวิชัยสร้างถนนขึ้นสู่ดอยสุเทพ โดยเลี่ยงไม่ให้ทับกับที่ตั้งวิหารหลังเดิม เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน สถาปัตยกรรมศิลปะล้านนาผสมศิลปะพม่า สร้างโดยฝีมือช่างชาวพม่า หน้าบันประดับด้วยไม้แกะสลักรูปนกยูง ประดับกระจกสีฟ้าเขียว

พระวิหารหลังปัจจุบันเป็นศิลปะไทลื้อ เดิมที่มุงด้วยใบตองตึงมาบูรณะเปลี่ยนเป็นกระเบื้องดินขอ ในสมัยครูบาศรีวิชัยสร้างทางขึ้นดอยสุเทพ โดยสละชาวพม่า ซึ่งเป็นลูกศิษย์ของครูบาเทิ้ม วัดแสนผาง และครูบาสิทธิ วัดท่าสะอาด ด้านหน้าบันวิหารแกะสลักเป็นรูปนกยูงสัญลักษณ์ของพม่า ส่วนด้านหลังแกะสลักเป็นรูปกระต่าย อันเป็นเกิดของครูบาเทิ้ม แต่นัยหนึ่งนั่นคือสัญลักษณ์ของชาวไทลื้อ แต่อีกนัยหนึ่งอาจหมายถึงสัญลักษณ์ตามคติความเชื่อเรื่องจักรวาลคติของล้านนาเรื่องกลางวันกลางคืน คือ นกยูงแทนพระอาทิตย์ หมายถึง กลางวัน กระต่ายแทนพระจันทร์ หมายถึง กลางคืน^{๘๙}

^{๘๘} เกรียงไกร เกิดศิริ และอิสริยา บูรณะอรจน, “สถาปัตยกรรมหอพระเจ้าน้ำตกผาลาดวัดผาลาด สกทาคามีเชิงดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่”, หน้าจั่ว : วารสารวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, (ฉบับที่ ๒๖ กันยายน ๒๕๕๔ – สิงหาคม ๒๕๕๕), หน้า ๓๐๓.

^{๘๙} วัดผาลาด, วัดผาลาด (สกทาคามี), หน้า ๑๘.

ภาพที่ ๔.๓๓ พระวิหารวัดผาลาด

ภายในพระวิหารประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัย เป็นศิลปะของชาวลัวะ คาดว่าสร้างขึ้นในรัชสมัยพระเจ้ากือนา โดยการหล่อองค์พระแล้วทาด้วยน้ำทอง องค์จึงกลายเป็นสีคล้ำอย่างเห็นในปัจจุบัน และบริเวณด้านหน้าพระประธานข้างๆ กระถางธูป จะสังเกตเห็นว่า มีก้อนหินที่มีรอยพระบาทประทับ ในตำนานพระเจ้าเลียบโลก กล่าวว่า พระพุทธเจ้าเสด็จโปรดเวไนยสัตว์มาถึงยังน้ำตกผาลาด ประทับนั่งที่ผาลาดที่ใกล้ต้นบุนนาค (ภาษาล้านนา เรียกว่า ต้นก้าก้อ) ทรงแสดงธรรมโปรดพระฤๅษีและชาวลัวะทั้งหลายที่เป็นเจ้าของถิ่นเดิม ชาวลัวะทั้งหลายต่างยินดีปรีดาตลอดทั้งคืน พอรุ่งสว่างดีแล้ว จึงเสด็จไปทางทิศบูรพา ทรงเห็นลานหินในลำธารงดงามยิ่ง ทรงประทับนั่งทอดพระเนตรไปทางทิศตะวันออก แล้วทรงรำพึงว่า “สถานที่นี้ ต่อไปภายหน้าจักเป็นมหานครใหญ่ จักเป็นที่อยู่ของกษัตริย์ และคนทั้งหลาย ศาสนาของตถาคตจะมาดำรงมั่นคงอยู่ในเมืองนี้ เป็นที่รุ่งเรืองยิ่งจักปรากฏชื่อเสียงลือชาไปทั่วทิศ” เสร็จแล้วจึงประทับรอยพระบาทลงบนหินก้อนหนึ่ง แล้วทรงตรัสว่า “หือท่านทั้งหลายมันไหว้สาเมื่อถึงกาลละ อันควรรอยบาทแห่งนี้จักจัก ปรากฏออกมาหือมหาชนทั้งหลายทั่วไปแล” แล้วให้เก็บรอยพระบาทไว้ในถ้ำ^{๙๐}

ครั้นเมื่อประมาณปี พ.ศ. ๒๕๔๙ ในขณะที่พระภิกษุสามเณรวัดผาลาดกำลังช่วยกันถมก้อนหินจากน้ำตกหน้าหอพระเจ้าริมน้ำ เพื่อใช้สร้างกำแพงวัด ก็ได้เจอก้อนหินซึ่งมีรอยเท้าประทับอยู่ จึงเก็บก้อนหินก้อนนี้ไว้และไม่ได้ใช้ในการก่อสร้าง โดยที่พระภิกษุสามเณรในวัดไม่มีใครรู้เรื่องตำนานนี้มาก่อน กระทั่งเช้าวันรุ่งขึ้น มีสามีภรรยาคนหนึ่งตั้งใจไปไหว้อนุสาวรีย์ครูบาศรีวิชัย ขณะที่อยู่ที่อนุสาวรีย์นั้น ปรากฏมีชายแก่คนหนึ่งเข้าไปบอกให้สองสามีภรรยาว่า ควรไปกราบรอยพระบาทที่วัดผาลาดเพื่อเป็นสิริมงคล ทั้งคู่จึงไปถามพระภิกษุในวัดถึงเรื่องรอยพระบาท จากนั้นก็มีคนมาถามหารอยพระบาทเรื่อยๆ ครูบาอาจารย์ผู้รู้จึงเล่าเรื่องในตำนานให้พระภิกษุสามเณรที่วัดฟัง รอยพระบาทจึงถูกนำมาประดิษฐานที่วิหารแห่งนี้

^{๙๐} วัดผาลาด, วัดผาลาด (สกทาคามี), หน้า ๔.

ภาพที่ ๔.๓๔ พระพุทธรูปประธาน (ซ้าย) รอยพระพุทธรูปบาท (ขวา)

บนเนินด้านหลังพระวิหารเป็นที่ตั้งของพระธาตุเจดีย์ ซึ่งสันนิษฐานกันว่า เจดีย์องค์เดิมสร้างขึ้นในสมัยพญากือนา เป็นศิลปะล้านนาเพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุส่วนหนึ่งที่อัญเชิญมาจากสุโขทัย แต่อาจมีขนาดเล็ก ต่อมาอาจชำรุดทรุดโทรมลง จึงมีการบูรณะขึ้นใหม่โดยสล่าชาวพม่าในช่วงเวลาเดียวกับการสร้างพระวิหาร สันนิษฐานว่า เป็นสล่าชาวพม่ากลุ่มเดียวกับที่สร้างเจดีย์ที่วัดมหาวัน ถนนท่าแพ เชียงใหม่ เพราะมีรูปแบบเดียวกัน แต่มีขนาดใหญ่กว่าพระธาตุเจดีย์ วัดผาเลาต ต่อมาในสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ ก็ถูกคนเข้าลักลอบขุดเจาะ จนเป็นเหตุให้ยอดเจดีย์พังลงมา องค์เจดีย์กลวงเป็นรูใหญ่ จึงได้ถูกบูรณะขึ้นอีกครั้งในปี พ.ศ. ๒๕๔๔ และเสร็จสมบูรณ์ในปี พ.ศ. ๒๕๕๖ - ๒๕๕๘^{๙๑}

รูปแบบของเจดีย์มีฐานสี่เหลี่ยมย่อมุมซ้อนกันสามชั้น ที่มุมของฐานชั้นแรก และชั้นที่สามประดับด้วยเจดีย์ขนาดเล็ก ส่วนชั้นที่สองนั้นเป็นรูปปั้นนรสิงห์แบบพม่าประดับทั้งสี่มุม จากองค์ระฆังถึงปล้องไฉนมีลวดลายปูนต่ำสวยงาม ด้านบนสุดประดับยอดฉัตรสีทองแบบพม่า ที่ฐานล้อมรอบด้วยกำแพงแก้วมีซุ้มพระประดิษฐานอยู่ มีรูปปั้นตัวมอมเกาะที่ตัวบันไดขึ้นสู่องค์เจดีย์ พร้อมกับสิงห์เผ่าเจดีย์ทั้งสี่มุม ในช่วงฤดูฝนทั่วทั้งเจดีย์จะกลายเป็นสีเขียวด้วยตะไคร่น้ำที่ขึ้นเกาะอยู่ บางครั้งผู้คนที่ได้เห็นเรียกเจดีย์นี้ว่า “เจดีย์เขียว”

^{๙๑} วัดผาเลาต, วัดผาเลาต (สภากาชาด), หน้า ๑๗.

ภาพที่ ๔.๓๕ พระธาตุเจดีย์ศิลปะพม่า

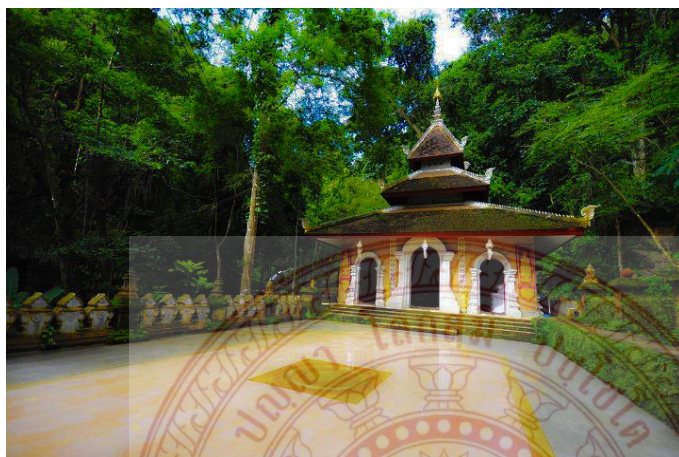

ภาพที่ ๔.๓๖ ประติมากรรมรูปปั้น นรสิงห์ (ซ้าย) มอม (กลาง) สิงห์ (ขวา)

นอกจากนั้นแล้ว บริเวณบันไดขึ้นพระธาตุเจดีย์ มีการปั้นรูปตัวมอม ซึ่งเป็นสัตว์ในอุดมคติ มีลักษณะหมอบเฝ้าพระธาตุเจดีย์ มีลักษณะเป็นประติมากรรมแบบลอยตัว (Round Relief) ทำทางหมอบย่อเท่าทั้ง ๔ ลงกับพื้นราวบันได ส่วนบันท้ายยกสูง มีดวงตาโปนกลมโต จมูกใหญ่แบน ลำตัวกลมยาวปรากฏเกล็ดคล้ายนาครหรือกลีบดอกบัว ดอกไม้ มีสันหลังเป็นลวดลายยาวจรดโคนหาง ส่วนหางจะเป็นลวดลายสวยงามบริเวณเท้าทั้งสี่ปรากฏเล็บ ๕ เล็บแหลมคล้ายสิงห์ โดยมีคติความเชื่อว่าการสร้างประติมากรรมรูปตัวมอมไว้หน้าทางเข้าวัด อาทิ บันได ชุ่มประตู่ หน้าต่าง ชุ่มโขงพระ เพื่อทำหน้าที่เสมือนทวารบาล คอยพิทักษ์ไม่ให้สิ่งชั่วร้ายผ่านเข้าไปในสถานที่ที่ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์^{๙๒}

^{๙๒} ธรรมนูญ ธีรบรรณกุล, อิทธิพลของคติชาวบ้านล้านนาที่ปรากฏผ่านประติมากรรมรูปตัวมอมในภาคเหนือของประเทศไทย, (พะเยา: มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๕๘), หน้า ๑.

ศาสนสถานที่ตั้งอยู่ที่ลุ่มถัดมาทางทิศเหนือของพระธาตุเจดีย์ ติดกับธารน้ำตก คือ วิหารพระเจ้ากือนา เดิมมีเพียงแนวอิฐอยู่ข้างธารน้ำตก ตรงฐานพระประธานได้สร้างศาลาครอบเอาไว้ แต่ยังมองเห็นแนวแท่นพระอยู่ ปัจจุบันวัดได้สร้างเป็นหอพระกัมมัฏฐาน เรียกว่า วิหารพระเจ้า ๕ พระองค์ หรือหอกรรมฐาน เป็นสถาปัตยกรรมร่วมสมัย อาคารก่อด้วยอิฐ หลังคาซ้อนกัน ๓ ชั้น ประตูด้านหน้ามีจิตรกรรมสวยงามรูปเทวดาสององค์ ภายในประดิษฐานพระพุทธรเจ้า ๕ พระองค์

ภาพที่ ๔.๓๗ หอกรรมฐาน (วิหารพระพุทธรเจ้า ๕ พระองค์)

บริเวณด้านหน้าวิหารพระเจ้า ๕ พระองค์ ทางทิศตะวันออก ติดกับธารน้ำตก มีบ่อน้ำ ซึ่งมีชุดไว้ริมธารน้ำตก เชื่อกันว่าเป็นบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ มีชื่อเรียกหลายชื่อ อาทิ “บ่อน้ำทิพย์” “บ่อฤๅษี” “น้ำบ่อเต่า” ซึ่งจากหลักฐานบ่งชี้ว่า มีการสร้างซ้อนทับขึ้นหลายครั้ง สันนิษฐานว่า ครั้งแรกสร้างขึ้นโดยฤๅษีที่พำนักอยู่ที่นี่ ครั้งที่สองสร้างขึ้นโดยชาวเมืองสุโขทัยที่ติดตามงานบุญอัญเชิญพระธาตุร่วมกับพญากือนา เพื่อเอาน้ำไว้กินและอาบ เป็นวิธีการกร่อนน้ำอย่างหนึ่งของคนโบราณ จะได้ไม่ต้องใช้น้ำจากลำห้วยโดยตรง ครั้งที่สามน่าจะเป็นสมัยที่พม่าครองเมืองเชียงใหม่ (สันนิษฐานจากซากอิฐบริเวณปากบ่อน้ำ) และครั้งที่สี่ในสมัยกรุงศรีวิชัย โดยการสร้างมณฑปครอบบ่อน้ำ ซึ่งเป็นประเพณีที่นิยมทำกันในถิ่นชาวไทยลื้อ ไทจีน สิบสองปันนา และชาวพม่า^{๙๓}

^{๙๓} วัดผาลาด, วัดผาลาด (สภาคามี), หน้า ๒๑.

ภาพที่ ๔.๓๘ บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์

เนื่องจากบ่อน้ำนี้มีอาคารที่มีหลังคาคลุมเป็นรูปแบบการก่อสร้างบ่อน้ำที่แพร่หลายในวัฒนธรรมไท-ไตกลุ่มต่างๆ ซึ่งนิยมตกแต่งบ่อน้ำด้วยรูปสัตว์ต่างๆ เช่น สัตว์ประจำปีนักษัตร ซึ่งเป็นปีเกิดของผู้อุปถัมภ์การก่อสร้าง แต่สำหรับอาคารคลุมบ่อน้ำนี้สร้างรูปนกยูงประดับอยู่เหนือหลังคาของอาคารคลุม แสดงความสัมพันธ์กับการตกแต่งอาคารหอพระเจ้าริมน้ำตกด้วย บ่อน้ำแห่งนี้ซึ่งใช้เป็นแหล่งน้ำซับที่ไหลมาจากใต้ดินสำหรับการบริโภค มีการสร้างอาคารคลุมที่มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมแบบพม่าสมัยอาณาจักรมอญเช่นเดียวกับหอพระเจ้าริมน้ำตก จึงสันนิษฐานว่าอาคารคลุมบ่อน้ำดังกล่าวคงถูกสร้างขึ้นพร้อมๆ กับหอพระริมน้ำตกผาลาด

ศาสนสถานที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งของวัดผาลาด คือ หอพระเจ้าริมน้ำ ซึ่งตั้งอยู่ด้านทิศเหนือตรงข้ามธารน้ำตกกับบ่อน้ำ เดิมเป็นหอพระพุทธรูปที่สวยงามมาก มีภาพถ่ายไว้เป็นวิหารสี่เหลี่ยมตามแนวผา ศิลปะพม่าร่วมสมัย มีผู้เล่าว่าสมัยก่อน พระพุทธรูปที่อยู่ตรงหน้าผาเป็นพระพุทธรูปศิลปะเชียงแสน และมีพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์หนึ่งเรียกว่า “พระไล่กา” (เหตุที่ได้ชื่อเช่นนี้เพราะว่า คนโบราณลงอาคมไว้เพื่อไม่ให้กา ที่เชื่อกันว่าเป็นสัตว์เจ้ากรรมนายเวร และนิสัยไม่ดี ไม่สามารถบินผ่านวัดขึ้นไปได้ เพราะพระพุทธรูปองค์ดังกล่าว จึงได้ชื่อว่าพระไล่กา แม้แต่ผู้คนที่ขึ้นไปไหว้พระธาตุดอยสุเทพ หากนำอาหารติดตัวมา หากเป็นเนื้อไม่ว่าสุกหรือดิบจะไม่สามารถเอาผ่านวัดนี้ไปได้ มักจะมีอาการปวดหัว ปวดท้อง)^{๙๔}

ภายหลังมีกลุ่มทหารและชาวบ้านที่ต่อต้านพม่า เมื่อก่อการไม่สำเร็จ ส่วนหนึ่งได้หลบหนีมาพักอยู่กับฤๅษีในถ้ำผาลาด ภายหลังเมื่อพม่าสืบรู้จึงนิมนต์ฤๅษีออกจากถ้ำ เพราะเกรงจะถูกใช้เป็นที่ซ่อนสม เมื่อยึดพื้นที่คืนได้จึงก่ออิฐปิดปากถ้ำไว้ตั้งแต่บัดนั้น ชาวไทยใหญ่หลบภัยสงครามมาอยู่ที่ถ้ำผาลาดนี้ จึงพากันสร้างพระพุทธรูปไว้สักการะ และป้องกันภัย

^{๙๔} วัดผาลาด, วัดผาลาด (สภากาชาด), หน้า ๒๒.

ภาพที่ ๔.๓๙ หอพระเจ้าริมน้ำตกผาลาด ถ่ายเมื่อ พ.ศ.๒๕๐๓^{๙๕} (ซ้าย) สภาพปัจจุบัน (ขวา)

หอพระเจ้าริมน้ำตกผาลาดจะสร้างขึ้นเมื่อใดไม่ปรากฏ หากแต่รูปแบบทางสถาปัตยกรรม และพระพุทธรูปที่ประดิษฐานภายในอาคารถูกแสดงให้เห็นว่าได้รับอิทธิพลพุทธศิลปกรรมพม่าใน สมัยอาณาจักรมอญ ซึ่งเข้ามาแพร่หลายในเชียงใหม่ผ่านการที่คนพม่าในบังคับของอังกฤษได้เข้ามาทำ อุตสาหกรรมป่าไม้ และการค้าไม้สักในดินแดนล้านนา ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๙๙ เป็นต้นมา และนิยม ก่อสร้างอาคารทางศาสนาถวายไว้เป็นพุทธบูชา จึงมีการสร้างศาสนสถานที่มีพุทธศิลปกรรมแบบพม่า เป็นจำนวนมากทั้งในเมืองเชียงใหม่ และเมืองลำปาง เพราะฉะนั้น สถาปัตยกรรมหอพระเจ้างดกล่าว จึงมีอายุไม่เกินไปกว่ายุคการค้าไม้สัก ตรงกับสมัยของเจ้ากาวิโรสุริยวงศ์ (ครองราชย์ระหว่างปี พ.ศ. ๒๓๙๙-๒๔๑๓) ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่เริ่มมีการติดต่อค้าขายกับอังกฤษ และพระพุทธรูปที่ประดิษฐานอยู่ เป็นพระพุทธรูปที่มีพุทธศิลปกรรมแบบศิลปะราชวงศ์คองบอง (ระหว่าง พ.ศ. ๒๒๙๕ – ๒๔๒๘) ซึ่ง ยังได้รับความนิยมสืบเนื่องต่อมาแม้ว่าราชวงศ์คองบองได้สิ้นวงศ์ไปแล้วตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๒๘^{๙๖} โดย

^{๙๕} เกรียงไกร เกิดศิริ และอิสริชัย บุรณะอรุณจัน, “สถาปัตยกรรมหอพระเจ้าน้ำตกผาลาด วัดผาลาด สกทาคามีเชิงดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่”, หน้า ๓๐๗.

^{๙๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑๔.

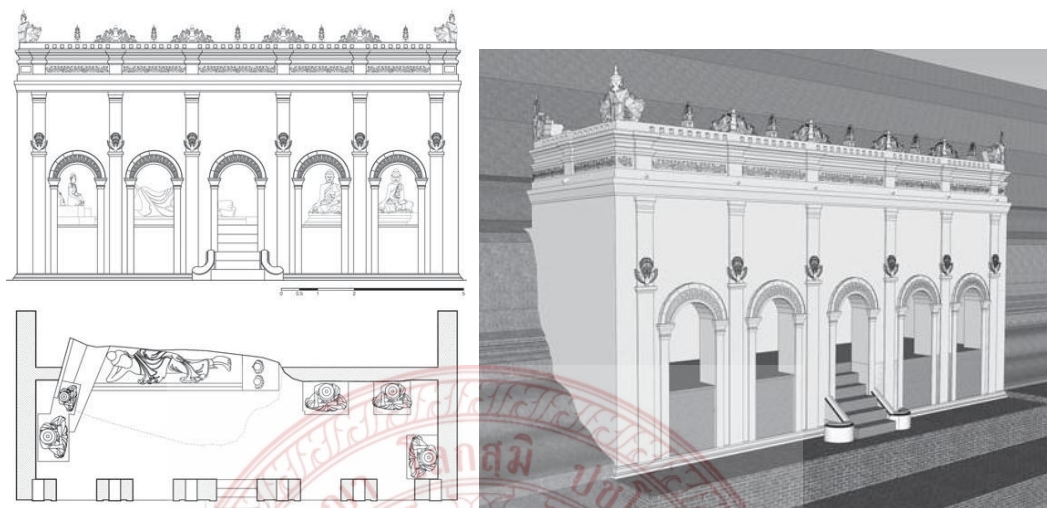
อังกฤษสามารถครอบครองพม่าได้ทั้งหมดใน ปี พ.ศ. ๒๔๒๘ โดยมีพระเจ้าสีป่อเป็นกษัตริย์องค์สุดท้าย

รูปแบบทางสถาปัตยกรรมหอพระเจ้าริมน้ำตกผาสดเป็นลักษณะ “สถาปัตยกรรม และ ศิลปกรรมพม่าสมัยอาณานิคม” จึงพบว่าวัดที่มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมแบบพม่าจำนวนมากใน เมืองเชียงใหม่และเมืองอื่นๆ ในล้านนา สำหรับโครงสร้างของอาคารทั้งส่วนที่เป็นฐานราก และพื้น และตัวอาคารใช้โครงสร้างการก่ออิฐเป็นโครงสร้างหลัก ด้านหน้าอาคารก่ออิฐขึ้นเป็นเสาเอ็นขนาด ๓๔ x ๕๕ เซนติเมตร จำนวน ๖ ต้น และมีผนังรับน้ำหนักหนา ๕๕ เซนติเมตร ก่อประกบติดกับเสา อิงดั่งกล่าวเพื่อรับโครงสร้างวงโค้งของช่องเปิด (Void) ด้านหน้าอาคาร ๕ ช่องเสา ซึ่งช่องกลางทำ หน้าที่เป็นช่องประตูทางเข้าอาคาร และช่องเปิดอีก ๖ ช่องเป็นช่องแสงที่ยาวลงมาจรดระดับพื้นของ อาคาร

จากการศึกษาสถาปัตยกรรมพม่าสมัยอาณานิคม รวมทั้งการศึกษาภาพถ่ายเก่า และการ วิจัยโครงสร้างเสาก่ออิฐของอาคารหอพระเจ้าหลังนี้ ทำให้สันนิษฐานว่า โครงสร้างหลังคาของ อาคารนั้นควรเป็นหลังคาราบ (Flat Roof) โดยใช้โครงสร้างคานไม้ และก่ออิฐทับ ๓ ชั้น แล้วจึงฉาบ ปูนบนผิวหนา ซึ่งเป็นที่มาของน้ำหนัก และเกิดปัญหาน้ำซังเนื่องจากตัวอาคารตั้งอยู่ในป่าที่มีความชุ่ม ชื้นสูง และรั้วซึมเข้ามาภายในอาคาร การประดับตกแต่งอาคารในส่วนต่างๆ เป็นงานปั้นปูนทั้งใน ลักษณะงานปูนปั้นนูนสูง และงานปูนปั้นลอยตัว คือ สำหรับผนังก่ออิฐที่ประดับกับเสาอิงปั้น ปูนขึ้น ในลักษณะของเสาอิงเพื่อรองรับกรอบวงโค้งของช่องเปิด (Void) อาคาร ด้านล่างของช่องเปิด (ยกเว้น ช่องกลางที่ใช้เป็นทางเข้าอาคาร) ในระดับพื้นของอาคารตกแต่งด้วยงานปูนปั้นนูนสูง รูปกษัตริย์แผลง ศรียง ซึ่งพญาราชสีห์ซึ่งเป็นตำนานของชาวไทใหญ่ เหนือขึ้นไปในกรอบหน้าบันวงโค้งตกแต่งด้วยลาย ปูนปั้น เป็นแถบรับปั้นรูปตัวยูที่ปลายสลับตัวคล้ายเปลวไฟ หรือใบผักกาด สำหรับเสาเอ็นที่เป็น เสาโครงสร้างของอาคารก็มีการฉาบปูนเน้นให้เห็นเสาที่ชัดเจนขึ้น บนตัวเสาระดับเดียวกันกับจุด บนสุดของวงโค้ง ของช่องเปิด ทำเป็นบัวหัวเสาและตกแต่งด้วยงานปูนปั้นนูนสูงรูปนกยูง ซึ่งเป็น รูปแบบการตกแต่งที่สำคัญอันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมตกทอดมาจากสมัยราชวงศ์คองบอง ซึ่งนัย ดั้งเดิมของนกยูงที่ถูกใช้อย่างแพร่หลาย ในช่วงเวลาดังกล่าวนั้นหมายถึงสัญลักษณ์ของราชวงศ์คอง บอง อย่างไรก็ดี ในวัฒนธรรมล้านนาก็นิยมใช้รูปนกยูงในฐานะของสัญลักษณ์ของพระอาทิตย์ด้วย เสาเอ็นของอาคารที่ทำหน้าที่เป็นโครงสร้างรับน้ำหนักหลังคาของอาคารสิ้นสุดอยู่ในแนวคานบนที่ ตกแต่งด้วยลวดบัวเหนือขึ้นไปคือกำแพงล้อมหลังคา (Parapet) ซึ่งแบ่งเป็นห้องด้วยเสาแนวเดียวกับ เสาเอ็นของอาคารและบนหัวเสาตกแต่งด้วยงานปูนปั้นนูนสูงรูปหม้อปูลมมูญะ ส่วนหัวเสามุมอาคาร ทั้งสี่มุมตกแต่งด้วยงานปูนปั้นลอยตัวรูปนรสิงห์ที่มีลำตัวสองตัว แต่มีหัวเดียวกัน ซึ่งนิยมใช้ตกแต่ง ตรงมุมของอาคารหรือเจดีย์ศิลปะพม่า เนื่องจากเป็นรูปทรงที่เป็นสามมิติซึ่งมองเห็นรอบด้าน

นอกจากนี้ ยังมีท่อนระบายน้ำฝนดินเผาเคลือบสีน้ำตาลอยู่ตรงตำแหน่งกึ่งกลางของเสา ของกำแพงหลังคา ซึ่งยังคงหลงเหลืออยู่ ๑ ท่อ ตรงผนังด้านตะวันตกของอาคาร ซึ่งท่อนระบายน้ำ ดังกล่าวยังถูกใช้กับคูหาวิหารที่วัดป่าเป้าด้วย สำหรับตรงช่องลูกฟักของกำแพงล้อมหลังคาตกแต่ง

ด้วยปูนปั้นเครือเถาแบบพม่าสมัยอาณาจักรมอญ ซึ่งยังพบลายตกแต่งดังกล่าวหล่นลงมาจากการที่อาคารพังทลายไม่ไกลจากตัวอาคารมากนัก^{๙๗}

ภาพที่ ๕.๔๐ ภาพจำลองสามมิติหอพระเจ้าริมน้ำ^{๙๘}

นอกจากนั้นแล้ว ยังมีสะพานข้ามน้ำตกผาลาด ปัจจุบันคงเหลือเพียงตอม่อสะพานซึ่งก่อด้วยอิฐ และผนังสะพานบางส่วน และ “สะพานข้ามลำเหมือง” ที่มีการจัดการน้ำให้ไหลแยกออกจากน้ำตกผาลาดลงไปหล่อเลี้ยงพื้นที่ตอนล่างทางด้านตะวันออกเฉียงใต้ของดอยสุเทพ โดยแยกออกเป็น ๒ สาย คือ น้ำที่ไหลไปสู่ชุมชนวัดผายหิน น้ำที่ไหลไปสู่โครงการหลวงกาแล สะพานข้ามลำเหมืองนี้ยังคงสภาพของโครงสร้างค่อนข้างสมบูรณ์ และเป็นหลักฐานสำคัญที่ทำให้ทราบถึงรูปแบบของสะพานข้ามน้ำตกผาลาด

^{๙๗} เกรียงไกร เกิดศิริ และอิสริชัย บุรณะอรรจน์, “สถาปัตยกรรมหอพระเจ้าน้ำตกผาลาด วัดผาลาด สกทาคามีเขิงดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่”, หน้า ๓๐๖ – ๓๐๗.

^{๙๘} เกรียงไกร เกิดศิริ และอิสริชัย บุรณะอรรจน์, “สถาปัตยกรรมหอพระเจ้าน้ำตกผาลาด วัดผาลาด สกทาคามีเขิงดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่”, หน้า ๓๐๘.

ภาพที่ ๔.๔๑ สะพานข้ามน้ำและร่องเหมืองส่งน้ำ

เนื่องจากวัดผาลาดเป็นจุดพักกลางทางเป็นแหล่งให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลายที่เดินเท้าขึ้นไปแสวงบุญได้คลายความเหน็ดเหนื่อยจากการเดินทางด้วยเป็นตำแหน่งที่มีน้ำตกไหลรินตลอดทั้งปี จึงมีการสร้างบ่อน้ำซับเพื่อเป็นบ่อน้ำบริโภคและศาลาสำหรับพักผ่อน และมีการสร้างวิหาร และเจดีย์ขึ้นมาเพื่อเป็นที่สักการบูชาสำหรับผู้แสวงบุญ

นอกจากนั้นแล้ว เมื่อเดินลงมาจากวัดผาลาดตามเส้นทางน้ำที่ไหลลงตามเส้นทางเดินโบราณ ยังพบเนินดินสูงจากพื้นประมาณ ๑ เมตร กว้างประมาณ ๒๐ x ๔๐ เมตร มีอิฐกระจายอยู่ทั่วบริเวณ สันนิษฐานว่าคือ วิหารวัดสามยอบ หรือ วัดโสดาปนนาราม เนื่องจากพบว่า ด้านหน้าวิหารยังมีร่องรอยของสระน้ำ แสดงให้เห็นว่า ในอดีต วัดแห่งนี้ตั้งอยู่ใกล้กับทางน้ำที่ป็นสรรมมาจากร่องส่งน้ำที่ต่อเนื่องมาจากสะพานส่งน้ำของวัดผาลาด โดยให้น้ำไหลผ่านมาเข้ายังสระหน้าวิหารวัดสามยอบแห่งนี้ก่อนจะไหลไปสู่ชุมชนด้านล่าง ซึ่งขณะนี้คณะกรรมการวัดผาลาดกำลังทำโครงการปรับภูมิทัศน์บริเวณดังกล่าว เพื่อพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ต่อไป

ภาพที่ ๔.๔๒ วิหารวัดสามยอบ

จากประวัติศาสตร์ยุคตำนานที่กล่าวถึง “น้ำตกผาลาด” ในฐานะ “ภูมิลักษณะที่แปลกตา” อันเป็นส่วนหนึ่งของ “ภูเขาศักดิ์สิทธิ์” อันเป็นสิริมงคล และสร้างสิทธิธรรมแก่พญามังรายในการสร้าง

เวียงเชียงใหม่ กล่าวคือ ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ (Supernatural) เป็นที่พึ่งหนึ่งของมนุษย์ในอดีตที่มีคำถามต่อปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ และการแสวงหาสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจอันทำให้เกิดสภาวะความเชื่อมั่นจากความไม่มั่นคงในชีวิตนานับประการ จากความเชื่อที่กล่าวมาข้างต้นทำให้บรรพชนในแทบจะทุกแห่งได้ให้สร้างภาพลักษณ์ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติขึ้นภายในจิตใจของเขา และเป็นที่น่าสนใจว่ามนุษย์ในบรรพกาลในทุกแห่งแห่งที่ต่างเชื่อกันว่า “ภูเขา” เป็นที่สถิตของสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติเหล่านั้น

ตำนานสำคัญที่กล่าวถึงน้ำตกผาลาด คือ ตำนานพระเจ้าเลียบโลก สรุปลงความได้ว่า พระพุทธเจ้าเสด็จโปรดเวไนยสัตว์มาถึงยังน้ำตกผาลาด และได้แสดงธรรมเทศนาแก่นักพรตฤๅษี อีกทั้งชาวละว้าทั้งหลายที่เป็นเจ้าของดั้งเดิมของพื้นที่ อีกทั้งพระองค์ได้ประทับรอยพระพุทธรูป และมีพุทธทำนายถึงพื้นที่เบื้องหน้าทางทิศตะวันออกของดอยอ้อยช้าง และน้ำตกผาลาดว่าจะเป็นชัยภูมิที่สร้างจะมีการสร้างบ้านแปงเมืองอันรุ่งเรือง ซึ่งหมายถึงเมืองเชียงใหม่นั้นเอง ตำนานดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงภูมิลักษณะทั้งดงของน้ำตกผาลาด รวมไปถึง “มุมมองที่ยิ่งใหญ่ (Great Vista)” ที่สามารถมองเห็นแอ่งเชียงใหม่ที่อยู่เบื้องหน้าด้านตะวันออกของดอยสุเทพได้อย่างพอเหมาะพอดี อันนำไปสู่การวางแผนสร้างเมืองเชียงใหม่ที่เชื่อมโยงเอาสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติมาเป็นสิทธิธรรมในฐานะของชัยมงคล จนผู้นิพนธ์ตำนานพระเจ้าเลียบโลกต้องนำเอา “ที่ตั้ง (Location)” ดังกล่าว มารจนาเป็นส่วนหนึ่งของเรื่องราวที่ผูกโยงเอาสถานที่ และเมืองสำคัญที่มีความสัมพันธ์กันในอดีต รวมทั้งการสร้างภาพลักษณ์ของเมืองเชียงใหม่ที่จะเป็นเมืองที่รุ่งโรจน์ตามพุทธทำนาย นอกจากนี้ยังมีตำนานที่กล่าวถึงวัดผาลาดทำหน้าที่เป็นที่พำนักของผู้ทรงคุณอันวิเศษอีกด้วย

ภาพที่ ๔.๔๓ ธารน้ำตกผาลาด

จะเห็นได้ว่า น้ำตก และวัดผาลาดแห่งนี้มีบทบาทสำคัญทางประวัติศาสตร์ตั้งแต่รัชกาลพญากือนา ผู้เป็นธรรมิกราชาของล้านนาที่ได้ัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุเจ้าที่กระทำปาฏิหาริย์แยกออกมาจากพระธาตุอีกองค์หนึ่ง ที่พระสุมนเถระเจ้าได้ัญเชิญมาจากพระเจดีย์เมืองบางขลัง โดยเส้นทางัญเชิญนั้นต้องผ่านน้ำตกผาลาด เพื่อเดินทางต่อไปยังพระบรมธาตุดอยสุเทพ และเส้นทาง

แสงบุญเส้นทางนี้ก็เป็นเส้นทางที่พุทธศาสนิกชนชาวล้านนา และเมืองใกล้เคียงได้ใช้เดินทางขึ้นไป เพื่อสักการะพระบรมสารีริกธาตุ ที่จุดแวะพักกลางทางที่น้ำตกผาลาด จึงได้มีการสร้างเสนาสนะต่างๆ ไว้เพื่ออำนวยความสะดวกแก่พุทธบริษัทที่เดินทางขึ้นไปแสงบุญ ซึ่งในคติความเชื่อทางศาสนาได้กล่าวว่า การก่อสร้างเสนาสนะต่างๆ เพื่อให้ผู้คนได้พักพิงยามจาริกแสงบุญ ผู้ที่อุปถัมภ์การก่อสร้างย่อมได้รับอานิสงส์ผลบุญตามไปด้วย

๔.๑.๓.๒ กระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะตามหลักสัปปายะ ๗

(๑) การจัดสภาพแวดล้อมและสถานที่ที่เหมาะสมสำหรับวัดผาลาด (สภาคามี)

พระครูธีรสุตพจน์,ดร. เจ้าอาวาสวัดผาลาด (สภาคามี) ได้กล่าวถึงการพัฒนาวัดผาลาดว่า “แนวคิดหลักของการสร้างจิตสำนึกของการสร้างวัดผาลาด คือ ต้องเริ่มจากสะอาดก่อน สองต้องสง่า คือ ของดั้งเดิมที่เรามีอยู่ต้องไม่ถูกบดบังหรือถูกทำลาย วิหารเล็ก เจดีย์เล็ก แต่ก็สง่างาม อย่าไปดัดแปลงหรือต่อเติมด้วยความรู้สึกส่วนตัว โบราณสถานแห่งนี้ตั้งอยู่ได้เป็นร้อยๆ ปี เราเป็นชนรุ่นหลังไม่ควรเข้าไปเปลี่ยนแปลงโดยขาดความรู้ความเข้าใจ คือ ไม่ควรเข้าไปสัลดยกรรมโบราณสถาน สามคือสงบ เหมือนที่เราเข้ามา คนแรกที่ทำให้เข้าใจ คือ อาจารย์นคร พวงน้อย พามายืนอยู่ตรงนี้ แล้วถามว่า วัดผาลาด อะไรมีค่าที่สุด เราก็บอกว่า วิหาร เจดีย์ ท่านบอกว่าให้โอกาสอีกหนึ่งครั้ง เราก็บอกว่า หอพระ ท่านบอกว่า นิมนต์หลับตา เมื่อหลับตาก็ได้ยินเสียงน้ำตก เสียงนก เสียงหรีดหรืออะไร ท่านอาจารย์นครจึงบอกว่า เสียงที่ท่านได้ยินอยู่นี้ เศรษฐีมีเงินเป็นหมื่นล้าน ก็ซื้อมันไม่ได้ เพราะฉะนั้นท่านจะทำอะไรก็ตาม จงอย่าทำลายสิ่งนี้ อย่าให้เดินเข้ามาแล้วเสียงเหล่านี้หายไป อย่าให้เดินเข้ามาแล้วเกิดความรู้สึกว่า สิ่งนี้หายไป สิ่งที่ได้ยินวันนี้ คนอีกร้อยปีเดินเข้ามา เขาก็ควรได้รับเช่นเดียวกัน ท่านควรเก็บสิ่งที่มีค่าที่สุดนี้เอาไว้ นั่นคือ สงบ และสุดท้าย คือ เรียบง่าย วัดนี้อยู่ในป่าธรรมชาติ จึงมุ่งเน้นการปฏิบัติอยู่ในธรรม จึงไม่ใช่คำว่า ยิ่งใหญ่อลังการ ซึ่งอาจจะเหมาะกับวัดอื่น แต่สำหรับวัดผาลาด คือ สงบและเรียบง่าย จึงเป็นที่มาของคำว่า สะอาดตา สง่างาม สงบเงียบ และเรียบง่าย

ภาพที่ ๔.๔๔ วิหารพระบรมธาตุพระพุทธรูปทศศรีวิชัยโกศา บริเวณทางเข้าวัด

ที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ ทางวัดกำลังจัดทำมาสเตอร์แพลนในการจำกัดพื้นที่ของวัดว่า พื้นที่ของวัด ๒๙ ไร่ และจะขอเพิ่มจากกรมอุทยานฯ อีก ๙ ไร่ เป็น ๓๘ ไร่ ใน ๓๙ ไร่ นี้ จะมีส่วนของการอนุรักษ์ ว่า มีอะไรบ้าง ถ้าหากมีการอนุรักษ์หรือพัฒนาจะสามารถทำได้ขนาดไหน ทำได้เท่าไร ทำได้อย่างไร ซึ่งตัวแผนแม่บทจะเป็นตัวกำกับ และในส่วนของพัฒนา จะทำอะไรบ้าง จะมีสิ่งที่ก่อสร้างได้ก็อย่าง และจะสิ้นสุดลงเมื่อใด ทั้งหมดทั้งมวลจะใช้งบในการดำเนินการเท่าไร จะมีอาคารเกิดขึ้นกี่หลัง จะมีไรเกิดขึ้นบ้าง ตัวมาสเตอร์แพลนจะเป็นตัวควบคุมการทำงานอย่างมีระบบ

เพราะฉะนั้น วิธีการนี้ อาจจะยุ่งยากและลำบาก เพราะวัดส่วนใหญ่จะไม่คุ้นเคยกับระบบนี้ แต่พอเราได้พูดคุย และทำความเข้าใจร่วมกันหลายครั้ง ทำให้เกิดความเข้าใจร่วมกันของทุกฝ่าย และทำให้เห็นว่า วัดควรจะมีการให้เป็นต้นแบบที่ดีว่า เมื่อเราจะพัฒนาวัด เราจะพัฒนาวัดนี้ไปเพื่ออะไร เหมือนเมื่อครั้งหนึ่ง เราจะทำอาคารที่พัก มีผู้ถามว่า มีผู้เข้ามาพักกี่คน เราตอบว่าประมาณ ๑๐๐ คน เราประมาณเอานะ แต่พอเขาถามว่า ถ้าคน ๑๐๐ คน เข้ามาพักวัดผาลาด วัดผาลาดรับไหวไหม เพราะนั่นหมายถึง การใช้ห้อง ๑๐๐ ห้อง และการใช้ห้องน้ำอย่างน้อย ๑๐๐ ครั้ง การกินอาหารของคนหนึ่งร้อย การทิ้งขยะของคนหนึ่งร้อยคน คนใช้น้ำใช้ไฟและพื้นที่ของคนหนึ่งร้อยคนพร้อมกัน อาคารหลักหลังไหนที่จะสามารถรับคนได้หนึ่งร้อยคน วิหารใช้ได้ไหม ไม่ได้ อุโบสถก็ได้ไหม ไม่ได้ ถ้าเมื่อก่อนเราก็จะขนาดวิหารหรืออุโบสถให้ใหญ่ขึ้น คิดอย่างนี้ก็ไม่ได้ เพราะวิหารและอุโบสถเป็นพื้นที่อนุรักษ์ สิ่งที่ถูกต้องคือ ต้องลดขนาดอาคารที่จะพัฒนาจากหนึ่งร้อยคนให้เหลือแค่ห้าสิบคน โดยพิจารณารูปแบบวัดของเราเป็นที่ตั้งว่า วัดเรารับคนได้เท่าไรในพื้นที่ที่มีอยู่จำกัด ไม่ควรนำรูปแบบจากวัดแหล่งอื่นที่อยู่ในเมือง ซึ่งเขามีความเหมาะสมมากกว่ามาใช้ในการปลูกสร้างอาคารในวัดแห่งนี้ เพราะจุดประสงค์ของการมาใช้พื้นที่วัดคือการเข้ามาศึกษาและปฏิบัติธรรม รวมไปถึงการอนุรักษ์ธรรมชาติ เพราะอย่างนี้ จึงไม่ควรสร้างวัดให้เข้าไปเบียดเบียนทำลายธรรมชาติ และอย่าสร้างสิ่งก่อสร้างที่พยายามดึงคนเข้ามาโดยการทำลายธรรมชาติ ทำให้เราคิดว่าการออกแบบมาสเตอร์แพลนนั่น จึงมีความสำคัญ เพราะเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงเจ้าอาวาส โดยเมื่อไม่สามารถสร้างทันเสร็จในเจ้าอาวาสรูปนี้ เจ้าอาวาสรูปต่อไปก็จะมีมาสเตอร์แพลนเป็นแนวทางในการพัฒนาต่อไป ซึ่งเมื่อทำสำเร็จแล้ว วัดก็จะได้ใช้ประโยชน์จากการพัฒนาได้อย่างเต็มที่และคุ้มค่าที่สุด และจะไม่ทำให้วัดกลายเป็นวัดล้านนาฟรีสไตล์ที่มีทุกอย่างเต็มไปหมด เป็นไปตามความชอบใจของเจ้าศรัทธาที่เข้ามาสร้าง ทำให้วัดขาดความเป็นเอกภาพและอัตลักษณ์ของตนเอง เพราะวัดเราเป็นวัดเล็ก เพราะฉะนั้น อย่าคิดใหญ่ ให้คิดเล็กที่เหมาะสมกับตัวเรา”^{๙๙}

นายณพวุฒิ พลาหาญ กรรมการวัดผาลาด (สกทาคามี) กล่าวว่า “สะอาดตา สง่างาม สงบเงียบ เรียบง่าย เป็นคำที่ท่านเจ้าอาวาสได้ให้แนวคิดเอาไว้ในการพัฒนาวัดแห่งนี้”^{๑๐๐}

^{๙๙} สัมภาษณ์ พระครูธีรสุตพจน์, ดร., เจ้าอาวาสวัดผาลาด (สกทาคามี) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๙.

^{๑๐๐} สัมภาษณ์ นายณพวุฒิ พลาหาญ, กรรมการวัดผาลาด (สกทาคามี) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๒ ธันวาคม ๒๕๕๙.

นายสมาน ตนมั่น กรรมการดูแลการก่อสร้างวัดผาลาด (สภาคามี) กล่าวว่า “ก็จะเน้นให้วัดตั้งอยู่ในธรรมชาติที่แลดูสะอาดตา มีการอนุรักษ์น้ำด้วยการทำฝายกั้นน้ำ และการจัดตั้งกลุ่มหรือเครือข่ายอนุรักษ์ เพื่อให้ทำงานร่วมกัน”^{๑๐๑}

วัดผาลาด (สภาคามี) มีการจัดสรรพื้นที่ใช้ประโยชน์ของวัดออกเป็น ๒ ส่วน คือ เขตพุทธาวาส และเขตสังฆาวาส ซึ่งมีแผนงานในการก่อสร้างศาสนสถานเพิ่มเติมอีกมาก เนื่องจากวัดแห่งนี้รกร้างมากขึ้น อีกทั้งยังตั้งอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติสุเทพ – ปุย ซึ่งเป็นพื้นที่ป่าไม้และต้นน้ำที่สำคัญของเมืองเชียงใหม่ จึงมีแนวทางในการก่อสร้างที่เน้นความสอดคล้องกับธรรมชาติ และมีแผนแม่บทชัดเจนในการจัดการพื้นที่ใช้สอย

(๒) การเดินทางทั้งภายนอกและภายใน วัดผาลาด (สภาคามี)

พระครูธีรสุตพจน์,ดร. เจ้าอาวาสวัดผาลาด (สภาคามี) กล่าวว่า “การเดินทางมาที่นี่มีความสะดวกมาก คือ ขึ้นมาตามถนนขึ้นสู่ดอยสุเทพ ห่างจากอนุสาวรีย์ครูบาศรัวีย์ประมาณ ๔.๕ กิโลเมตร ทางเข้าวัดจะมีจุดสังเกต คือ มีศาลา ๒ หลัง กับป้ายชื่อวัดสีแดงชัดเจน ให้สังเกตก่อนถึง คือ จะผ่านจุดชมวิวบริเวณน้ำตกวังบัวบาน เสร็จแล้วก็ขึ้นไปอีกไม่กี่กิโลเมตรก็จะถึงจุดวัดผาลาดแห่งนี้แล้วให้เลี้ยวรถเข้าวัดทางซ้ายมือ จะมีทางลงไปประมาณสัก ๒๐๐ เมตรก็มาถึงตัววัด หรือจะจอดรถไว้ริมถนนข้างบนแล้วเดินลงมาก็ได้ ที่จริง มีทางขึ้นอีกหนึ่งเส้นทาง คือ เส้นทางเก่า เป็นทางเท้าเดินขึ้นจากหลังวัดฝายหิน ผ่านมาทางสถานีโทรทัศน์ช่อง ๗ ขึ้นมาเรื่อยๆ ก็จะถึงวัดแห่งนี้ ตรงนี้เป็นเส้นทางธรรมชาติ อาจจะรกครึ้มหน่อย แต่ก็ทำให้บรรยากาศความธรรมชาติมากกว่า”^{๑๐๒}

วัดผาลาด (สภาคามี) มีเส้นทางเข้า-ออกทางเดียว แต่ตั้งอยู่ในเส้นทางหลัก ซึ่งเป็นเส้นทางท่องเที่ยวที่สำคัญของเมืองเชียงใหม่ ทำให้วัดผาลาดเป็นจุดแวะชมวิวน่าใน และเนื่องจากวัดแห่งนี้มีพื้นที่ไม่กว้างขวางมากนัก ทางสัญจรภายในวัดจึงไม่ซับซ้อน

^{๑๐๑} สัมภาษณ์ นายสมาน ตนมั่น, กรรมการดูแลการก่อสร้างวัดผาลาด (สภาคามี) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๒ ธันวาคม ๒๕๕๙.

^{๑๐๒} สัมภาษณ์ พระครูธีรสุตพจน์, ดร., เจ้าอาวาสวัดผาลาด (สภาคามี) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๙.

ภาพที่ ๔.๔๕ จุดชมวิวบนวัดผาลาด (สภาคามี)

(๓) แหล่งเรียนรู้และการประชาสัมพันธ์ของวัดผาลาด (สภาคามี)

พระครูธีรสุตพจน์,ดร. เจ้าอาวาสวัดผาลาด (สภาคามี) กล่าวว่า “โครงการที่ดำเนินการพัฒนาก็ได้แก่ บูรณะวิหารครุบาศรีวิชัย บูรณะลานพระเจดีย์ สร้างหอกรรมฐาน หรือวิหารพระพุทธเจ้า ๕ พระองค์ ลานปฏิบัติธรรม บูรณะวิหารพระพุทธบาทศรีวิชัย สร้างพระประธานวิหารศรีวิชัย หน้าตัก ๗ ศอก หรือ ๓.๕ เมตร บูรณะ สร้างกุฏิสงฆ์ จำนวน ๑๒ หลัง ปรับภูมิทัศน์หน้าพระวิหาร ลานบุญสองพญา เรือนรับรอง ห้องสัมมนา และโรงครัว สร้างพระพุทธเมตตา พระเจ้าตันหลวง อุ่นเมืองพิงค์ สูง ๓๘ ศอก หรือ ๑๙ เมตร และการปรับปรุงเขตอุปาสิกา ซึ่งได้มีการจัดทำมาสเตอร์แพลน ในเรื่องของ การดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมภายในวัดผาลาด ทางวัดได้ทำความร่วมมือกับสถาบันการศึกษา ก็มีมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ และกรมศิลปากร รวมถึงชมรมสถาปนิกล้านนา ได้มาร่วมเป็นที่ปรึกษาและออกแบบร่วมกัน โดยพิจารณาว่าวัดผาลาดนี้มีโบราณสถาน มีธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อกัน ปฏิบัติธรรม เมื่อมาวางแผน เราจึงมองดูสิ่งที่สำคัญที่สุดของวัดผาลาด คือ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นอันดับหนึ่ง วัดจะต้องทำการรักษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนี้ไว้ให้มากที่สุด นี่เป็นประการที่หนึ่ง ประการที่สอง วัดจะต้องไม่ทำลายโบราณสถาน ซึ่งเป็นสมบัติของพระพุทธศาสนาและประเทศชาติที่มีอยู่ในพื้นที่ของวัด เมื่อตกลงได้เป็นอย่างดี จึงจัดการแบ่งพื้นที่วัดออกเป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนที่หนึ่งคือ เขตอนุรักษ์ในพื้นที่พุทธาวาส พื้นที่พุทธาวาสนี้จะเป็นส่วนในการอนุรักษ์ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และโบราณสถาน ส่วนที่สองคือเขตการพัฒนา เขตการพัฒนาจะเป็นส่วนของอาคารที่พัก โรงครัว และสิ่งก่อสร้างที่จะอยู่นอกเขตพุทธาวาสไป แต่ว่าสถาปัตยกรรมที่จะสร้างนั้นจะต้องเข้ากันได้กับสถาปัตยกรรมที่เป็นโบราณสถาน และเข้ากันได้กับธรรมชาติสิ่งแวดล้อมภายในวัด ต้องไม่โดดเด่นกว่าธรรมชาติและโบราณสถานดั้งเดิมของวัดที่มีอยู่ อันนี้คือความเข้าใจในเบื้องต้น ดังนั้น แผนการพัฒนา

ของวัดจึงมีการจัดโซนหรือพื้นที่ออกเป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนที่หนึ่งส่วนอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ส่วนที่สองคือการพัฒนา ที่ต้องมีความสอดคล้องกลมกลืนกัน”^{๑๐๓}

วัดผาลาด (สภาคามี) มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาควบคู่กับเส้นทางสายวัฒนธรรม ประเพณีของชาวล้านนา ปัจจุบันมีการรื้อฟื้นและประชาสัมพันธ์วัดในฐานะแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ ทางศาสนสถานที่มีศิลปกรรมที่โดดเด่นผสมผสานกับความกลมกลืนกับธรรมชาติ

(๔) การบริหารบุคลากรภายในวัดผาลาด (สภาคามี)

พระครูธีรสุตพจน์,ดร. เจ้าอาวาสวัดผาลาด (สภาคามี) กล่าวว่า “เนื่องจากวัดแห่งนี้ มีจำนวนพระภิกษุสามเณรไม่มาก กิจกรรมทุกอย่างก็จะทำช่วยกันเป็นหลัก และวัดก็กำลังอยู่ในช่วงก่อสร้าง ก็จะมีนายช่างมาทำงาน ส่วนพระภิกษุสามเณรก็จะมีหน้าที่ดูแลความสะอาดของสถานที่เป็นหลัก เช่น เก็บกวาดใบไม้ คัดแยกขยะ ดูแลสถานที่ต่างๆ ให้มีความสะอาดเรียบร้อย คอยต้อนรับ ศรัทธาญาติโยมที่ขึ้นมากราบไหว้สักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในวัด และช่วยสอดส่องดูแลญาติโยมที่เข้ามาท่องเที่ยวให้ได้รับความปลอดภัย เนื่องจากสถานที่แห่งนี้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติ มีทางลาดเอียงที่น้ำตก ซึ่งบางครั้งก็มีนักท่องเที่ยวเดินลงไป พลัดลื่นก็จะเป็นอันตราย แต่โดยส่วนใหญ่ก็ไม่มีอันตรายร้ายแรงใดๆ เกิดขึ้น กิจกรรมต่างๆ ที่จะมีการจัดทำก็จะมีกิจกรรมต่างๆ ในวันสำคัญทางศาสนา ซึ่งก็จะมีญาติโยมที่เป็นศรัทธาผู้ขึ้นมาช่วยงานกันในด้านต่างๆ”^{๑๐๔}

วัดผาลาด (สภาคามี) มีจำนวนบุคลากรภายในวัดไม่มากนัก จึงไม่ได้มีการแบ่งงานกันชัดเจน มีการบริหารปกครองโดยเจ้าอาวาสเป็นหลัก และมีพระภิกษุสามเณรช่วยกันทำงาน แต่เมื่อถึงกิจกรรมในวันสำคัญทางศาสนา ก็จะมีกลุ่มศรัทธาผู้ขึ้นมาช่วยงานการบุญ

(๕) การจัดการด้านโภชนาการในวัด (อาหาร/น้ำอุปโภคบริโภค) วัดผาลาด (สภาคามี)

การจัดการด้านอาหาร น้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคและกำจัดของเสีย พระครูธีรสุตพจน์,ดร. เจ้าอาวาสวัดผาลาด (สภาคามี) กล่าวว่า “เนื่องจากวัดแห่งนี้ ไม่มีชุมชนชาวบ้านอยู่ใกล้ วัดจึงมีโรงครัวทำอาหารให้กับพระภิกษุสามเณร และผู้ที่อาศัยอยู่ในวัด จะมีโรงครัวประกอบอาหารถวายพระภิกษุสามเณร ซึ่งก็มีจำนวนไม่มากนัก ส่วนหนึ่งก็จะมีญาติโยมนำอาหารมาเลี้ยงในโอกาสสำคัญ เช่น วันเกิด ทำบุญอุทิศให้ผู้ตาย ส่วนญาติโยมที่เข้ามาพักอาศัยปฏิบัติธรรมก็จะนำอาหารมารับประทานเอง ไม่ได้ให้เดือดร้อนทางวัด และก็นำมาถวายพระสงฆ์สามเณรด้วย เรียกว่า ถึงแม้วัดแห่งนี้จะตั้งอยู่ไกลชุมชน แต่ก็มีอาหารเพียงพอเสมอ ส่วนในการใช้น้ำ เราจะเห็นว่า วัดผาลาดมีลำธารที่ไหลผ่านวัดไปนี้ เป็นลำธารธรรมชาติ และก็ถูกจัดสรรปันน้ำเป็น ๒ ส่วน ส่วนที่หนึ่งคือ ลำธารที่ไหลไปบ้านฝายหิน แสดงให้เห็นว่า บริเวณข้างล่างนี้มีฝายสำหรับกักเก็บน้ำให้ชาวบ้านได้ใช้อุปโภคบริโภค ส่วนที่สองก็ไหลไปที่โครงการหลวงกาแล ซึ่งปัจจุบันนี้มีอ่างเก็บน้ำอยู่ จะเห็นว่า มีโครงการ

^{๑๐๓} สัมภาษณ์ พระครูธีรสุตพจน์, ดร., เจ้าอาวาสวัดผาลาด (สภาคามี) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๙.

^{๑๐๔} สัมภาษณ์ พระครูธีรสุตพจน์, ดร., เจ้าอาวาสวัดผาลาด (สภาคามี) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๙.

หลวงอยู่ในบริเวณด้านล่าง ดังนั้น วัดผาลาดจึงอยู่ในจุดสุดท้ายของการจัดสรรปันน้ำเป็น ๒ สาย เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ด้านล่าง ฉะนั้น วัดจะต้องทำหน้าที่ในการดูแลน้ำให้ไหลไปสู่สองพื้นที่นี้ให้เท่าเทียมกัน เหมือนกับทำหน้าที่แบ่งน้ำโดยอัตโนมัติ เมื่อก่อน ทางโครงการหลวงและทางชุมชนฝ่ายหิน จะแบ่งเวรกันขึ้นมาเฝ้า เพื่อไม่ให้มีการลักลอบน้ำไปในบริเวณใดบริเวณหนึ่งมากเกินไป แต่หลังจากที่ทางวัดเข้ามาดูแล โดยร่วมมือกับชุมชนฝ่ายหิน เทศบาลตำบลสุเทพ และเจ้าหน้าที่อุทยานฯ เข้ามาจัดทำฝายเพื่อจัดสรรน้ำให้ลงไปในพื้นที่เท่าๆ กัน ก็ทำให้การจัดสรรน้ำที่ไหลลงมาจากวัดผาลาดได้รับการแก้ไขปัญหาดีเป็นอย่างดี ยกเว้นว่า ที่ผ่านมามีปัญหาความแห้งแล้ง ตั้งแต่ดอยสุเทพจนถึงข้างล่าง ก็ได้รับผลกระทบเท่ากัน

ในเรื่องการจัดการขยะ เมื่อก่อนเราเคยคิดว่า เมื่อมีคนเข้ามาเที่ยว เราก็จะนำถังขยะไปไว้ในจุดต่างๆ ภายในวัด ข้างน้ำตก ข้างวิหารบ้าง ปรากฏว่า การเอาถังขยะไปไว้ตรงไหนก็มีขยะตรงนั้น สุดท้ายพระภิกษุสามเณรก็ต้องลงไปจัดการ ต่อมา มีผู้แนะนำว่า ถ้าตรงไหนไม่มีถังขยะก็ไม่มีขยะ เราเลยนำถังขยะทั้งหมดขึ้นมาตั้งไว้ข้างบน ซึ่งทำให้เราเห็นว่า นักท่องเที่ยวทุกคนเป็นผู้ที่มีความรักธรรมชาติ คือ เมื่อไม่มีถังขยะให้ทิ้ง ทุกคนก็จะเก็บมาถือไว้ จนกว่าที่จะเจอที่ทิ้งขยะ ก็จะนำมาทิ้งไว้ที่ถังขยะ แต่ถ้าเราบอกว่าไม่มี ทุกคนก็จะนำไปทิ้งข้างล่าง แต่ทางวัดก็จะจัดที่ทิ้งไว้ให้ โดยทางเทศบาลก็จะนำถังที่มีการแยกขยะ เป็นถังทิ้งเศษอาหาร ถังทิ้งวัสดุพลาสติก ถังทิ้งวัสดุธรรมชาติ ประมาณ ๒ - ๓ วัน ก็จะมีรถเทศบาลมาจัดเก็บไปทิ้ง ส่วนที่เป็นเศษใบไม้ กิ่งไม้ เราก็มีการจัดพื้นที่หมักเป็นปุ๋ย

ในเรื่องการบำบัดน้ำเสีย ก็จะทำในส่วนที่เป็นอาคารที่พักและโรงครัว ซึ่งก็จะมีถังบำบัดและกำจัดของเสียก่อนที่จะปล่อยลงสู่ธรรมชาติ เนื่องจากเราอยู่ใกล้แหล่งน้ำธรรมชาติ น้ำเสียจากห้องน้ำ โรงครัว ถ้าหากไม่มีการบำบัด น้ำเสียเหล่านั้นก็จะไหลลงพื้นผิวธรรมชาติโดยตรง เพราะฉะนั้น ในเวลาที่เราออกแบบอาคาร เราต้องแจ้งเทศบาล กรมอุทยาน ซึ่งสถาปนิกของเราก็จะระบุว่าอาคารหลังนี้ใช้น้ำเท่าไร จะมีขยะเกิดขึ้นเท่าไร น้ำเสียเท่าไร และก่อนที่จะเราจะปล่อยลงสู่ธรรมชาติ แม้จะผ่านถังกักเก็บ แต่ก็จะมีการบำบัด เพื่อแสดงให้เห็นว่า เรายังมีความห่วงใยธรรมชาติ และป้องกันมลพิษที่จะไหลไปสู่คนด้านล่าง ซึ่งในส่วนของการออกแบบ เราได้รับการอนุเคราะห์จากชมรมสถาปนิกล้านนา ล้านนาอาศิเทศ และได้รับการแนะนำจากคณาจารย์ นักวิชาการผู้ทรงคุณวุฒิจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา รวมถึงผู้ทรงคุณวุฒิอื่นๆ ที่มีความรู้เรื่องศิลปะ ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ที่ช่วยในการให้คำแนะนำและออกแบบวางแผนการจัดการวัด”^{๑๐๕}

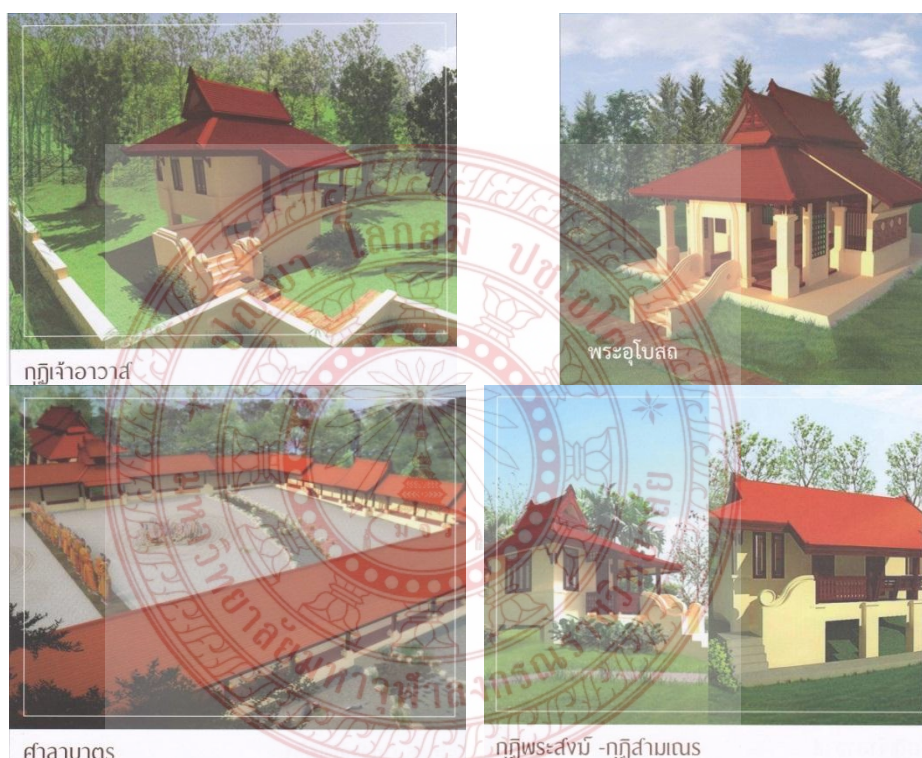
นายณพวุฒิ พลาหาญ กรรมการวัดผาลาด (สภากาชาส) กล่าวว่า “ถ้าจะเพิ่มเติมก็จะมี การติดป้ายเพื่อรณรงค์จิตสำนึกเรื่องขยะ และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยเน้นให้วัดอยู่แบบธรรมชาติ เกื้อกูลต่อผู้อยู่อาศัย คือ กลุ่มพระภิกษุสามเณร ศรัทธาประชาชน และนักท่องเที่ยว”^{๑๐๖} เช่นเดียวกับ

^{๑๐๕} สัมภาษณ์ พระครูธีรสุตพจน์, ดร., เจ้าอาวาสวัดผาลาด (สภากาชาส) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๙.

^{๑๐๖} สัมภาษณ์ นายณพวุฒิ พลาหาญ, กรรมการวัดผาลาด (สภากาชาส) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๒ ธันวาคม ๒๕๕๙.

นายสมาน ตนมั่น กรรมการดูแลการก่อสร้างวัดผาลาด (สภาคามี) ได้กล่าวว่า “ควรพัฒนาจิตใจของผู้ที่เข้ามาด้วยการติดป้ายธรรมะรักษาสิ่งแวดล้อม วัดที่อยู่กับธรรมชาติที่แท้จริง ต้องเกื้อกูลต่อสัตว์ป่า ควรกำหนดเขตพื้นที่ด้วยการมีต้นไม้สร้างเขตพุทธาวาส เขตสัตว์ป่า”^{๑๐๗}

วัดผาลาด (สภาคามี) มีการจัดโภชนาการเป็น ๒ ส่วน ส่วนหนึ่งจากการอาหารที่ศรัทธาญาติโยมนำมาถวาย และอาหารที่ประกอบเองโดยโรงครัวของวัด ส่วนการจัดการน้ำอุปโภคบริโภคมีการใช้น้ำจากการประปาภูเขา มีการบำบัดดูแลน้ำเสียและขยะเป็นอย่างดี เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่ตั้งอยู่ในเขตอุทยานฯ

ภาพที่ ๔.๔๖ ภาพตัวอย่างหมู่อาคารศาสนสถานในอนาคต

(๖) การจัดการพื้นที่ธรรมชาติ (ป่าไม้/แหล่งน้ำ) ของวัดผาลาด (สภาคามี)

พระครูธีรสุตพจน์,ดร. เจ้าอาวาสวัดผาลาด (สภาคามี) กล่าวว่า “พื้นที่วัดผาลาด (สภาคามี) ส่วนใหญ่ยังมีสภาพเป็นผืนป่าเขาที่อุดมสมบูรณ์ โดยเฉพาะบริเวณวัดมีลำห้วยผาลาด ไหลผ่าน เสียงน้ำตกเมื่อยามมีธารน้ำไหลทำให้บรรยากาศภายในวัดชุ่มชื้น ชุ่มเย็น เพราะความความเขียวสลับ สถานที่แห่งนี้เมื่อก่อนได้ถูกใช้เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมของครูบาอาจารย์ในเชียงใหม่หลายๆ ท่าน ตามตำนานที่เล่าขานกันมา ไม่ว่าจะเป็นพระมหาเถรจันทร์ วัดอุโมงค์ ครูบาทหลวงวัดฝายหิน ครูบาน้อย ครูบาคำ ครูบาแก้ว วัดดอกเอื้อง เป็นต้น จากในอดีตเป็นเส้นทางสายวัฒนธรรมที่มี

^{๑๐๗} สัมภาษณ์ นายสมาน ตนมั่น, กรรมการดูแลการก่อสร้างวัดผาลาด (สภาคามี) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๒ ธันวาคม ๒๕๕๙.

ความสำคัญอย่างยิ่งต่อจิตวิญญาณชาวล้านนา ได้เปลี่ยนแปลงไปเมื่อครุบาทศรีวิชัยได้ร่วมกับผู้มีจิตศรัทธาตัด “ถนนห้วยแก้ว” มุ่งขึ้นดอยสุเทพโดยตรง ในปี พ.ศ. ๒๔๗๓ ทำให้มีการใช้เส้นทางเดินเก้านี้น้อยลง อันเป็นเหตุแห่งความร่วโรย จนพุ่มไม้ใบหญ้าของป่าอันอุดมต่างเติบโตใหญ่เบียดเสียดให้เส้นทางแคบลงจนบางช่วงทางกลายเป็นป่ารกชัฏ และเมื่อมีการสร้างมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ หันหน้าออกสู่ถนนห้วยแก้วก็ยิ่งทำให้มีการพัฒนาพื้นที่ฝั่งถนนห้วยแก้วมากขึ้น เส้นทางวัฒนธรรมดั้งเดิมที่อยู่หลังมหาวิทยาลัยจนถูกกลืนเลื่อนไป คงกลายเป็นเพียง “ถนนสุเทพ” ที่รู้จักกันในนามของ “ถนนหลังมอฯ” ในการรับรู้ของผู้คนเท่านั้น และแม้ว่าจะยังคงมี “ประเพณีเตียวขึ้นดอย” ซึ่งหมายถึง การเดินเท้าขึ้นไปกราบนมัสการพระบรมธาตุดอยสุเทพในวันวิสาขบูชา หากแต่เส้นทางการเดินนั้นเปลี่ยนไปใช้เส้นทางถนนที่ตัดใหม่แทนเส้นทางการเดินเท้าเดิมที่มีความลาดชันและรกชัฏ แต่ปัจจุบันก็กำลังจัดทำโครงการรื้อฟื้นเส้นทางขึ้นมาใหม่ให้เป็นเส้นทางเรียนรู้ธรรมชาติและวัฒนธรรม เพราะยังมีซากโบราณสถาน คือ วิหารวัดสามยอบ ซึ่งเป็นที่วัดที่เป็นตัวแทนวัดโสดาบันในอดีต ส่วนการจัดการน้ำเราก็มีแนวทางในการดูแลการจัดสรรปันน้ำดังที่กล่าวไปแล้ว และส่วนหนึ่งเราก็มีการสร้างฝายน้ำล้นให้ถาวรขึ้น เพื่อกักเก็บน้ำในช่วงหน้าแล้ง”^{๑๐๘}

วัดผาลาด (สภาคาม) มีแนวทางในการอนุรักษ์ต้นไม้และพื้นที่ป่าให้สอดคล้องกับการสร้างศาสนสถานเพิ่มเติม และมีแนวทางการพัฒนาเส้นทางเรียนรู้ธรรมชาติและวัฒนธรรม รวมทั้งการดูแลการจัดสรรปันน้ำและจัดทำฝายน้ำล้น เพื่อกักเก็บน้ำไว้ในยามขาดแคลน

(๗) การจัดการสถานที่สักการะ/พื้นที่พักผ่อน/แหล่งท่องเที่ยวของวัดผาลาด (สภาคาม)

พระครูธีรสุตพจน์,ดร. เจ้าอาวาสวัดผาลาด (สภาคาม) กล่าวว่า “ในการจัดสรรพื้นที่ในเขตพุทธาวาสให้เป็นพื้นที่ไหว้พระ สวดมนต์ นั่งสมาธิภาวนา การศึกษาเรียนรู้ธรรมชาติ รวมไปถึงการเรียนรู้ในเรื่องการปฏิบัติธรรม ซึ่งก็จะมี การจัดสรรให้เป็นด้านใน อีกส่วนหนึ่งก็จะเป็นพื้นที่สำหรับรับแขก ศรัทธาญาติโยมมาทำบุญ ถวายภัตตาหาร หรือมีกลุ่มเยาวชนมาอบรม เราจะใช้พื้นที่ที่อยู่ด้านนอก และก็จะมีการย้ายห้องน้ำในเขตพุทธาวาสไปไว้ข้างนอก ญาติโยมที่เข้ามาถึงก็จะจอดรถแวะเข้าห้องน้ำ ทำธุระให้เสร็จเรียบร้อย ก็จะเข้ามาเยี่ยมชมโบราณสถาน มาศึกษาเรียนรู้ธรรมชาติเสร็จแล้วก็กลับออกไป อันนี้คือการจัดการใช้สอยพื้นที่ บริเวณทางเข้าวัด จะมีวิหารพระบรมธาตุพระพุทธรูปทศวิชัยโสภา วิหารนี้ตั้งเด่นเป็นสง่า ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปเมตตาผาลาด ซึ่งสร้างเป็นอนุสรณ์การสร้างถนนขึ้นดอยสุเทพของครุบาทศรีวิชัยใน พ.ศ. ๒๔๗๗ นอกจากจะเป็นเส้นทางสายวัฒนธรรมของประเพณีขึ้นธาตุของชาวล้านนาแล้ว เมื่อพิจารณาในแง่ของภูมิทัศน์วัฒนธรรมของฝั่งบริเวณ จะเห็นถึงความงดงามที่แสดงออกถึงความศรัทธาในพระพุทธศาสนา และความชาญฉลาดของผู้สร้างสรรค์ เนื่องจากสามารถสร้างศาสนสถานที่เป็นสถาปัตยกรรมใหญ่แทรกตัวอยู่ร่วมกับสภาพแวดล้อมได้อย่างกลมกลืน ประกอบด้วย “วิหารโถงหลังคาทรงโรง” นอกจากนี้ยัง “บ่อน้ำ” ซึ่งใช้เป็นแหล่งน้ำซับที่ไหลมาจากใต้ดินสำหรับการบริโภค มีการสร้างอาคารคลุมด้วยสถาปัตยกรรมแบบพม่าสมัยอาณาจักรมอญ เช่นเดียวกับหอพระเจ้าริมน้ำตก และ “สะพานข้ามน้ำตกผาลาด” ปัจจุบัน

^{๑๐๘} สัมภาษณ์ พระครูธีรสุตพจน์, ดร., เจ้าอาวาสวัดผาลาด (สภาคาม) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๙.

คงเหลือเพียงตอม่อสะพาน ซึ่งก่อด้วยอิฐ และพนักระสานบางส่วน และ“สะพานข้ามลำเหมือง” ที่มีการจัดการน้ำให้แยกออกจากน้ำตกผาลาดลงไปหล่อเลี้ยงพื้นที่ตอนล่างทางด้านตะวันออกเฉียงใต้ของดอยสุเทพ โดยสะพานข้ามลำเหมืองนี้ยังคงสภาพของโครงสร้างค่อนข้างสมบูรณ์ ด้วยเหตุนี้ ทำให้วัดผาลาดมีโบราณสถานที่ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติ หลายแห่ง เช่น “หอพระเจ้าริมน้ำตกผาลาด” “บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์” “พระวิหาร” และ “พระเจดีย์” นอกจากนั้นแล้ว ปัจจุบันยังมีการก่อสร้างศาสนสถานและถาวรวัตถุเพิ่มเติมขึ้น เพื่อประโยชน์ในการจัดกิจกรรมทางศาสนา พักอาศัย และพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของเมืองเชียงใหม่”^{๑๐๙}

ดร.พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์ อดีตอาจารย์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ภาควิชาศาสนาและปรัชญา กล่าวว่า “แนวทางในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในพระพุทธศาสนานั้น วัดควรกำหนดพื้นที่เขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส เขตอนุรักษให้ชัดเจน เพื่อเป็นแนวทางในการบริหารจัดการได้อย่างถูกต้อง รวมทั้งให้คำแนะนำเรื่องการปฏิบัติให้ถูกต้อง เช่น สถานที่จำกัดในส่วนของเขตโบราณสถาน การใช้พื้นที่ ไม่ควรทิ้งขยะ หรือสิ่งที่ไม่สมควร”^{๑๑๐}

นายณพวุฒิ พลาหาญ กรรมการวัดผาลาด (สภาคามี) กล่าวว่า “ให้คำแนะนำและให้ความรู้แก่ผู้ที่เข้ามาเที่ยววัด ตลอดถึงการตอบคำถามต่างๆ เรื่องข้อพิขสมณไพร และข้อพันธุไม้ที่พอจะให้ความรู้ได้”^{๑๑๑} เช่นเดียวกับ นายสมาน ตนมั่น กรรมการดูแลการก่อสร้างวัดผาลาด (สภาคามี) ได้กล่าวว่า “เมื่อมีโอกาสก็จะแนะนำให้ความรู้เรื่องการปฏิบัติที่ถูกต้องแก่ผู้ที่เข้าท่องเที่ยวหรือเข้ามาปฏิบัติธรรม”^{๑๑๒}

วัดผาลาด (สภาคามี) เป็นวัดที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ในฐานะเส้นทางสายวัฒนธรรม และยังมีโบราณสถานที่มีความสำคัญเหมาะสำหรับการเป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ และพระพุทธศาสนาของนักวิชาการ อาจารย์ นักศึกษา นักเรียน และประชาชนทั่วไป รวมไปถึงนักท่องเที่ยวที่มีความสนใจทางด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและแหล่งเรียนรู้ทางธรรมชาติ

^{๑๐๙} สัมภาษณ์ นายสมาน ตนมั่น, กรรมการดูแลการก่อสร้างวัดผาลาด (สภาคามี) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๒ ธันวาคม ๒๕๕๙.

^{๑๑๐} สัมภาษณ์ ดร.พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์, อดีตอาจารย์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ภาควิชาศาสนาและปรัชญา, ๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๙.

^{๑๑๑} สัมภาษณ์ นายณพวุฒิ พลาหาญ, กรรมการวัดผาลาด (สภาคามี) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๒ ธันวาคม ๒๕๕๙.

^{๑๑๒} สัมภาษณ์ นายสมาน ตนมั่น, กรรมการดูแลการก่อสร้างวัดผาลาด (สภาคามี) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๒ ธันวาคม ๒๕๕๙.

ห้องน้ำพระสงฆ์-สามเณร

ห้องน้ำชาย – เณร ภายใต้นวด

ห้องน้ำสาธารณะ

อาคารที่พักปฏิบัติธรรม

ภาพที่ ๔.๔๗ ภาพตัวอย่างหมู่ห้องน้ำและอาคารที่พักผู้ปฏิบัติธรรมในอนาคต

๔.๑.๓.๓ กระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะตามหลักภavana ๔

(๑) การจัดการกิจวัตรประจำวันของผู้ที่อาศัยอยู่ในวัดผาลาด (สกทาคามี)

พระครูธีรสุตพจน์,ดร. เจ้าอาวาสวัดผาลาด (สกทาคามี) กล่าวว่า “วัดผาลาดมีกิจวัตรประจำวันสำหรับผู้เข้าอยู่อาศัย เป็น ๒ ส่วน คือ พระภิกษุสามเณร ก็จะปฏิบัติสมณกิจตามปกติ คือ ทำวัตรสวดมนต์ และช่วยกันดูแลวัด รูปใดที่มีเรียนก็จะเดินทางไปเรียน มีรถรับ-ส่งให้ ส่วนอาตมาก็เป็นอาจารย์สอนและผู้บริหารมหาวิทยาลัยก็จะลงไปปฏิบัติงานตามปกติ ส่วนอีกกลุ่ม คือ กลุ่มฆราวาสที่เข้ามาพักปฏิบัติธรรม กลุ่มนี้ก็จะพักอาศัยอยู่ในวัด และจะมาเข้าร่วมปฏิบัติศาสนกิจกับพระสงฆ์สามเณรในช่วงทำวัตรสวดมนต์ นอกจากนั้น ก็ปฏิบัติธรรมตามอัธยาศัย”^{๑๑๓}

วัดผาลาด (สกทาคามี) มีการจัดการกิจวัตรประจำวันสำหรับผู้อยู่อาศัยตามปกติ เนื่องจากมีจำนวนพระภิกษุสามเณรไม่มากนัก แต่ก็เปิดโอกาสให้มีที่พักสำหรับผู้สนใจมาปฏิบัติธรรม

^{๑๑๓} สัมภาษณ์ พระครูธีรสุตพจน์, ดร., เจ้าอาวาสวัดผาลาด (สกทาคามี) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๙.

อย่างภายนอก ซึ่งก็ไม่ได้มีการกำหนดกิจวัตรที่ชัดเจนให้ เนื่องจากผู้เข้ามาปฏิบัติธรรมส่วนใหญ่มีความสนใจส่วนตัวและมีประสบการณ์การปฏิบัติธรรมมาแล้ว

(๒) การจัดการกฎระเบียบการอยู่ร่วมกันของวัดผาลาด (สภากาชาด)

พระครูธีรสุตพจน์,ดร. เจ้าอาวาสวัดผาลาด (สภากาชาด) กล่าวว่า “ในเรื่องการจัดระเบียบการอยู่อาศัยภายในวัด ก็จะมีระเบียบปฏิบัติว่า พระสงฆ์ก็ดี ญาติโยมก็ดี เราจะมีการจัดทำกุฏิที่พักไว้ให้ ถ้าจะเข้ามาขอพักปฏิบัติก็จะมีการจัดที่ไว้ให้ไม่เกิน ๗ วัน ประมาณ ๒ – ๓ วัน หากจะอยู่เกิน ๗ วัน ก็ต้องมาขอใหม่ ซึ่งถ้าไม่มีใครมาจองไว้ก็สามารถอยู่ต่อได้ โดยระเบียบปฏิบัติ คือเราจะตรวจผู้อยู่อาศัยทุกๆ ๗ วัน ส่วนใหญ่ญาติโยมที่เข้ามา ก็จะมีพื้นฐานการปฏิบัติเป็นอย่างดี โดยไม่ต้องกังวลเรื่องอาหารเพราะมีการจัดเตรียมอย่างเรียบร้อย ก็จะมีการเข้ามาสอบถามเรื่องการทำวัตรเช้า-เย็น หรือกิจกรรมต่างๆ ของพระสงฆ์ในช่วงกลางวัน มาร่วมทำภัตตาหารถวายพระสงฆ์ หลังจากนั้นก็จะแยกย้ายไปปฏิบัติเอง”^{๑๑๔}

วัดผาลาด (สภากาชาด) มีการวางกฎระเบียบในการอยู่ร่วมกันตามปกติสำหรับพระภิกษุสามเณร เนื่องจากมีจำนวนพระภิกษุสามเณรไม่มากนัก ส่วนกฎระเบียบสำหรับผู้เข้ามาปฏิบัติธรรม ก็จะกำหนดในเรื่องระยะเวลาการเข้าพักเท่านั้น

(๓) การจัดฝึกอบรมการปฏิบัติสมาธิในวัดผาลาด (สภากาชาด)

พระครูธีรสุตพจน์,ดร. เจ้าอาวาสวัดผาลาด (สภากาชาด) กล่าวว่า “วัดผาลาดแห่งนี้ ไม่ได้เน้นแนวทางการปฏิบัติธรรมหรือการเจริญสมาธิด้วยวิธีใดวิธีหนึ่งเป็นพิเศษ ดังนั้น ผู้ที่เข้ามาปฏิบัติธรรมก็จะนำแนวทางของตนที่เคยศึกษามาหรือแนวทางที่ตนชอบใจ ตรงกับจริต มาทดลองปฏิบัติที่นั่น ส่วนอาตมา เมื่อผู้ปฏิบัติ ปฏิบัติแล้ว มีข้อปฏิบัติใดที่สงสัยก็สามารถมาสอบถามได้ อาตมาก็จะช่วยแนะนำเป็นเรื่อยๆ ไป แต่ก็จะมีการเทศนาสอนบ้างในช่วงหลังทำวัตรสวดมนต์ โดยเน้นไปที่การให้คติธรรมเตือนใจ และสนทนาธรรมให้เกิดความปิติปรโมทัยในการปฏิบัติให้ เพราะอาตมาเห็นว่า แนวทางการปฏิบัติใดๆ ก็ให้ผลในเบื้องต้นเท่ากัน คือ ความสงบ ความสะอาด และความสว่างของจิตใจ เพราะฉะนั้น สถานที่แห่งนี้จึงเป็นเหมือนห้องทดลองทางจิตของแต่ละคน จึงเหมาะสำหรับผู้ที่มีพื้นฐานการปฏิบัติมาแล้วระดับหนึ่ง แล้วกำลังแสวงหาสถานที่อันสงบสงัด”^{๑๑๕}

วัดผาลาด (สภากาชาด) ไม่ได้เป็นสำนักปฏิบัติธรรม แต่ก็อนุญาตให้ผู้สนใจเข้ามาปฏิบัติธรรม หรือมีกิจกรรมปฏิบัติธรรมตามความสนใจ และไม่ได้กำหนดแนวทางการปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งไว้

(๔) การพัฒนาความรู้ทางพระพุทธศาสนาของวัดผาลาด (สภากาชาด)

^{๑๑๔} สัมภาษณ์ พระครูธีรสุตพจน์, ดร., เจ้าอาวาสวัดผาลาด (สภากาชาด) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๙.

^{๑๑๕} สัมภาษณ์ พระครูธีรสุตพจน์, ดร., เจ้าอาวาสวัดผาลาด (สภากาชาด) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๙.

พระครูธีรสุตพจน์,ดร. เจ้าอาวาสวัดผาลาด (สภาคามิ) กล่าวว่า “ในส่วนของกิจกรรม การให้ความรู้ ก็จะมีการจัดอยู่เรื่อยๆ เช่น โรงเรียนน่านักเรียนนักศึกษา มาอบรมค่ายคุณธรรม เราก็ ให้ความรู้ทั้งในเรื่องธรรมะ และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ซึ่งตรงนี้เองก็เป็นแหล่งเรียนรู้ เราจะเห็นได้ จากป้ายชื่อต้นไม้ที่เราติดตั้งไว้ ฝายกั้นน้ำบริเวณน้ำตก และทางเดินศึกษาธรรมชาติ จากวัดฝายหิน ขึ้นมาจนถึงวัดผาลาดแห่งนี้ ก็จะมีจุดเรียนรู้หลายแห่ง ซึ่งในอนาคตก็จะมีการพัฒนาเป็นทางเดิน ศึกษาธรรมชาติเต็มรูปแบบมากขึ้น”^{๑๑๖}

นายณพวุฒิ พลาหาญ กรรมการวัดผาลาด (สภาคามิ) กล่าวว่า “ควรช่วยกันพัฒนาแบบ รุนสู่ร่น เช่น พาลูกหลานเข้าวัด ทำกิจกรรมเก็บขยะ เก็บเศษใบไม้”^{๑๑๗} เช่นเดียวกับ นายสมาน ตน มั่น กรรมการดูแลการก่อสร้างวัดผาลาด (สภาคามิ) ได้กล่าวถึงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมภายในวัด อย่างยั่งยืนว่า “การดูแลแบบต่อเนื่อง ควรมีโครงการสืบสานดูแลวัดและธรรมชาติแบบยั่งยืน”^{๑๑๘}

ดร.พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์ อดีตอาจารย์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ภาควิชาศาสนาและปรัชญา กล่าวว่า “วัดควรมีกลุ่มหรือเครือข่าย ช่วยกันดูแลรักษา ควรมีกิจกรรมเพื่อปลูกกระตุ้นให้มีการปลูก จิตสำนึก ควรทำเป็นแผนแม่บท ปัจจุบันถูกกำหนดโดยรัฐ กฎระเบียบ การอนุรักษ์ ซึ่งแต่ละวัดก็มี จุดเด่น ควรทำให้เป็นมรดก เช่น ประเพณีกั้นกล้วยสลากที่เน้นการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ใช้วัสดุธรรมชาติ โดยการปลูกฝังจิตสำนึกนี้ตั้งแต่เด็กๆ ซึ่งเมื่อเติบโตขึ้นก็จะมีความเข้าใจคุณค่าสิ่งแวดล้อมมากขึ้นตาม ไปด้วย ซึ่งวิธีการที่ดีที่สุดก็คือทำอย่างต่อเนื่อง ควรมีกิจกรรมที่หลากหลาย ควรมีใจเดียวกัน เป้าหมายเดียวกัน ช่วยกันพัฒนา วัดเกื้อกูลชาวบ้าน ชาวบ้านก็เกื้อกูลวัด”^{๑๑๙}

วัดผาลาด (สภาคามิ) มีแนวทางในการพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้และเส้นทางการ เรียนรู้ทางด้านธรรมชาติ พุทธศิลปกรรม และประวัติศาสตร์ล้านนา โดยการถ่ายทอดความรู้แก่ เยาวชนนักเรียน และประชาชนที่เข้ามาเยี่ยมชมเยือนทั้งการปฏิบัติธรรมและการท่องเที่ยว

^{๑๑๖} สัมภาษณ์ พระครูธีรสุตพจน์, ดร., เจ้าอาวาสวัดผาลาด (สภาคามิ) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๙.

^{๑๑๗} สัมภาษณ์ นายณพวุฒิ พลาหาญ, กรรมการวัดผาลาด (สภาคามิ) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๒ ธันวาคม ๒๕๕๙.

^{๑๑๘} สัมภาษณ์ นายสมาน ตนมั่น, กรรมการดูแลการก่อสร้างวัดผาลาด (สภาคามิ) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๒ ธันวาคม ๒๕๕๙.

^{๑๑๙} สัมภาษณ์ ดร.พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์, อดีตอาจารย์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ภาควิชาศาสนาและปรัชญา, ๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๙.

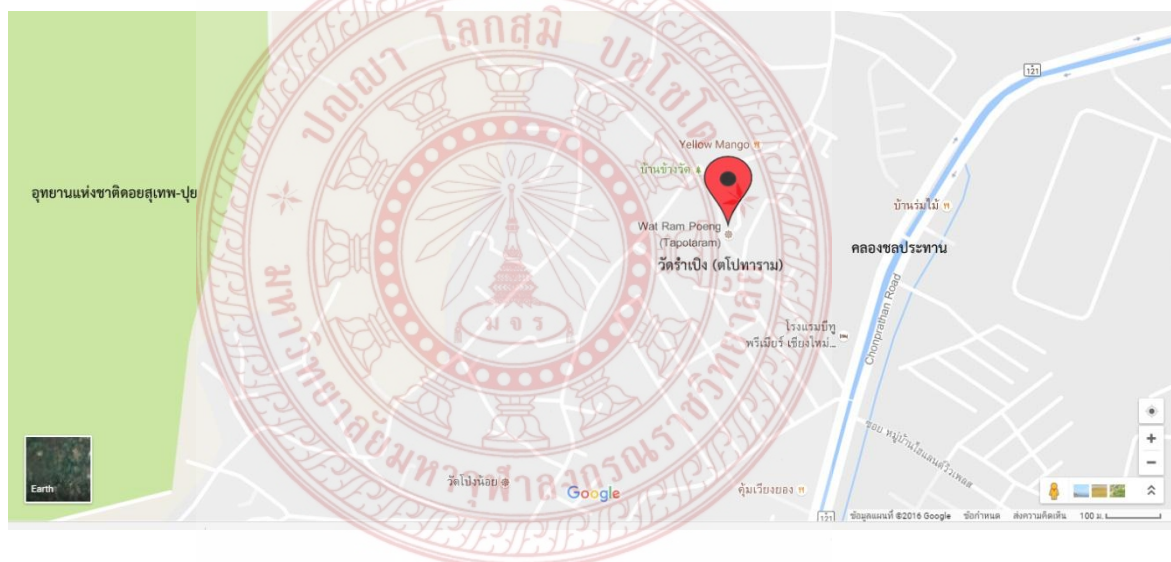
ภาพที่ ๔.๔๘ พระครูธีรสุตพจน์,ดร.

สรุปได้ว่า วัดผาลาด (สภาคาม) ยังคงมีสภาพเป็นวัดป่าแบบธรรมาวาสในรูปแบบดั้งเดิม แต่มีการพัฒนาและเพิ่มเติมเสนาสนะใหม่ๆ ขึ้นตามความเหมาะสม และมีแนวทางหลักที่สำคัญ เดียวกัน คือ การปลูกจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์แก่ผู้มีส่วนร่วมทุกฝ่าย เพื่อกำหนดเป้าหมายการอนุรักษ์ให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน การจัดสรรพื้นที่ประโยชน์ใช้สอย โดยคำนึงถึงการอนุรักษ์ โบราณสถานให้อยู่ในสภาพเดิม แต่มีการพัฒนาในการปรับปรุงภูมิทัศน์ภายนอกให้มีความเป็น ระเบียบเรียบร้อย โดยเฉพาะการพัฒนาเสนาสนะใหม่ๆ จะมีการแยกเขตพื้นที่ในการก่อสร้างต่างหาก จากเขตโบราณสถาน การจัดการน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคและกำจัดของเสีย การจัดการพื้นที่ป่าไม้ และธรรมชาติ โดยมีแนวทางชัดเจนในการอนุรักษ์สภาพแวดล้อม โดยเฉพาะพื้นที่ป่าไว้ให้สมบูรณ์ ที่สุด การจัดการความสัมพันธ์ของผู้อยู่อาศัยและผู้เข้ามาเยี่ยมชมเยียมเยือน เพื่อพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้และเที่ยว ชม และการจัดกิจกรรมอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม โดยมีการประสานความร่วมมือ กับหน่วยงานภายนอกทั้งสถาบันการศึกษาและองค์กรภายนอกที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในด้าน สถาปัตยกรรมและศิลปกรรมเพื่อนำแนวคิดมาพัฒนาและประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อม ในวัดให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

๔.๑.๔ รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึก สาธารณะของวัดรำเปิง (ตโปทาราม)

๔.๑.๔.๑ รูปแบบกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึก สาธารณะของวัดรำเปิง (ตโปทาราม)

วัดรำเปิง มีชื่อเดิมว่า “ตโปทาราม” ปัจจุบันตั้งอยู่เลขที่ ๑ หมู่ ๕ ถนนคันคลอง
ชลประทาน ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ นอกเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ อีกทั้งอยู่ใกล้
บริเวณวัดอุโมงค์ วัดป่าแดง และมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ภายในวัดมีพื้นที่ทั้งหมด ๒๔ ไร่ ๗๘ ตารางวา
มีที่ธรณีสงฆ์ ที่ อ. เกาะคา จ. ลำปาง ๘๔ ไร่^{๑๒๐} มีอาณาเขตและอุปการะวัด ทิศเหนือ ติดหมู่บ้านรำ
เปิง ทิศตะวันออก ติดหมู่บ้านและที่เอกชน ทิศตะวันตก ติดถนนสาธารณะ และทิศใต้ ติดที่เอกชน

ภาพที่ ๔.๔๙ บริเวณที่ตั้งวัดรำเปิง (ตโปทาราม)

วัดแห่งนี้ตั้งอยู่เชิงดอยสุเทพ ห่างจากเมืองเชียงใหม่ไปทางทิศตะวันตก เป็นระยะทาง
ประมาณ ๔.๔๐ กิโลเมตร และอยู่ห่างจากวัดอุโมงค์ไปทางทิศใต้ ๑ กิโลเมตร วัดแห่งนี้สังกัดคณะสงฆ์
มหานิกาย ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นศูนย์พัฒนาจิตเฉลิมพระเกียรติฯ ประจำจังหวัดเชียงใหม่ ปี พ.ศ.

^{๑๒๐} พระพิเชษฐ์ ญาณวโร, บรรณาธิการ, พุทธศิลป์ล้านนา วัดรำเปิง (ตโปทาราม), (ลำพูน: ห้าง
หุ้นส่วนสามัญณัฐพลการพิมพ์ (คณะบุคคล), ๒๕๕๗), หน้า ๓๘.

๒๕๔๒ และสำนักปฏิบัติธรรม ประจำจังหวัดเชียงใหม่ แห่งที่ ๒ ปี พ.ศ. ๒๕๔๗ สามารถเดินทางไปจากถนนสุเทพแยกออกไปทางทิศใต้ตามถนนคันคลองชลประทาน ประมาณ ๒ กิโลเมตร แล้วแยกออกไปทางทิศตะวันตกประมาณ ๓๐๐ เมตร มีป้ายบอกทางให้กลับรถ ขับกลับเข้ามาทางตัวเมืองอีกเล็กน้อย จะเห็นป้ายบอกทางเข้าวัด ทางเข้าเป็นซอยเล็กๆ ด้านซ้ายมือ

๑ = พระวิหาร

๒ = เจดีย์

๓ = พระอุโบสถ

๔ = หอพระไตรปิฎก

๕ = โรงอาหาร

๖ = สำนักงานวัดฝ่าย

พระภิกษุ/อุบาสก)

๗ = สำนักงานวัดฝ่าย

อุบาสิกา

๘ = หอพระธรรมมังคลา

จารย์ ๙๐

๙ = ศูนย์พัฒนาจิตเฉลิม

พระเกียรติ

๑๐ = ศาลาธรรมภาวนา

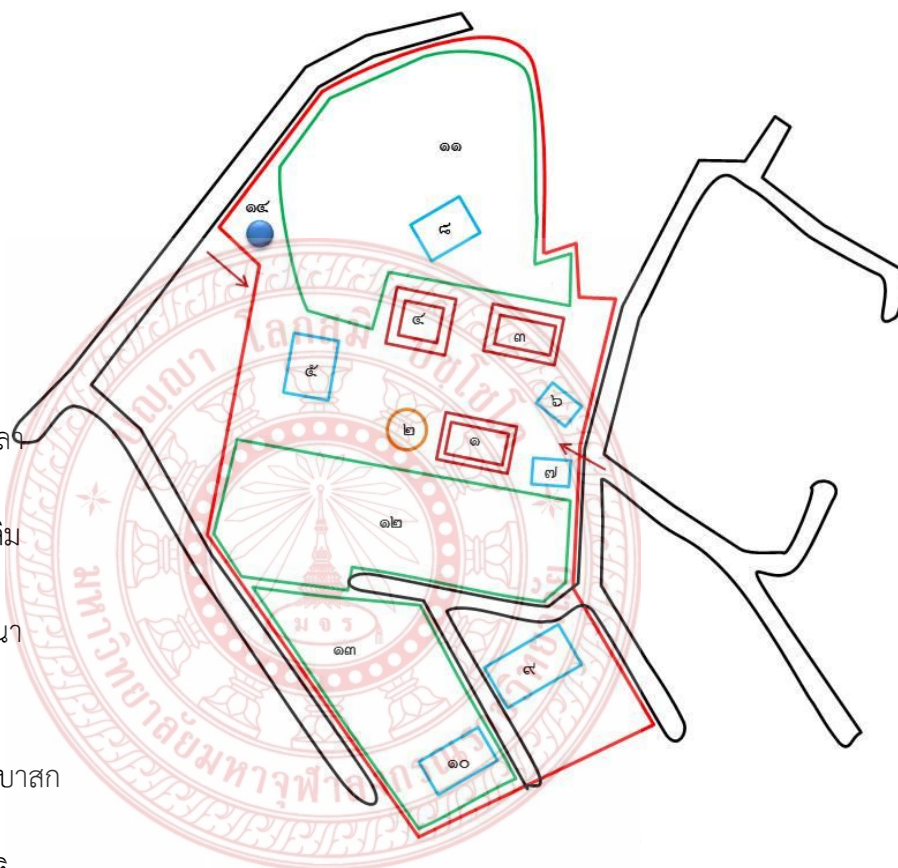
วิรัช

๑๑ = เขตที่พักสงฆ์

๑๒ = เขตที่พักแม่ชี-อุบาสก

เขตที่พักผู้ปฏิบัติธรรม

๑๓ = เขตที่พักผู้ปฏิบัติ

ภาพที่ ๔.๕๐ แผนผังสถานที่ภายในวัดร่ำเปิง (ตโปทาราม)

วัดร่ำเปิงเป็นวัดที่สอนการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามหลักสติปัฏฐาน ๔ มาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๖ โดยพระครูพิพัฒนคณาภิบาล (ทอง สิริมงคล) ปัจจุบันคือพระพรหมมงคล วิ. ต่อมาท่านได้ย้ายไปเป็นเจ้าอาวาสวัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร ในปี พ.ศ. ๒๕๓๓ และแต่งตั้งให้พระสุพันธ์ อาจิณณสีโล (สุพันธ์ จินาตะ) ปัจจุบันคือพระภวานาธรรมาภิรัช เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบันผู้เป็นศิษย์ให้เป็นเจ้าอาวาสดูแลวัดและได้สืบทอดเจตนารมณ์นั้นมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้จะเป็นที่รู้จักของคนทั่วไปในการสอนกรรมฐานแล้ว ยังเป็นที่รู้จักอีกว่าเป็นสาขา (แห่งที่สอง) ของการสอนพระอภิธรรมของอภิธรรมโชติกะวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และกิจกรรมของวัดดำเนินไปได้ด้วยดี เพราะความร่วมมือกันทำงานของบุคลากรของวัด ประกอบด้วย พระภิกษุ สามเณร แม่ชี และอุบาสกอุบาสิกาประจำ แบ่งหน้าที่กันทำงานตามความสามารถและความเหมาะสมโดยไม่ได้มีการจ้างวานแต่อย่างใด ในปัจจุบันวัดร่ำเปิง (ตโปทาราม) มีพระภิกษุจำพรรษาอยู่ประมาณ ๙๐ - ๑๐๐

รูป มีสามแฉกร ๓๐ - ๔๐ องศา แม่ชี ๖๐ - ๗๐ ท่าน และอุบาสก อุบาสิกาที่อยู่ประจำประมาณ ๒๐ - ๓๐ ท่าน วัดและบุคลากรสามารถรองรับผู้เข้ามาปฏิบัติธรรมชาวไทยได้ประมาณ ๑๐๐ ท่าน ผู้ปฏิบัติธรรมชาวต่างประเทศได้ประมาณ ๓๐ ท่าน และผู้ปฏิบัติที่เป็นกลุ่มได้ประมาณ ๓๐๐ ท่าน วัดร่ำเปิง มีรายได้เลี้ยงตัวเองจากการบริจาคของผู้ที่เข้ามาปฏิบัติธรรม ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศและจากพุทธศาสนิกชนทั่วไป และการจัดกิจกรรมการปฏิบัติธรรมทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ สามารถรองรับผู้ปฏิบัติธรรมจากโรงเรียน และวิทยาลัย มหาวิทยาลัย สถาบันการศึกษาต่างๆ หน่วยงานราชการ องค์กรเอกชนต่างๆ รับสมัครบุคคลเข้าบรรพชาและอุปสมบท ปฏิบัติธรรม ตลอดปี มีเทศน์ทุกวันโกนวันพระ และ เวียนเทียนทุกวันพระ

ภาพที่ ๔.๕๑ กุฏิที่พักปฏิบัติธรรม

ส่วนในด้านการจัดการศาสนสถานศาสนวัตถุที่สำคัญของวัดนั้น มีดังต่อไปนี้

พระบรมธาตุเจดีย์ ในพงศาวดารโยนกและชินกาลมาลีปกรณ์ กล่าวว่า พระเจ้ายอดเชียงรายโปรดให้สร้างวัดตโปทารามในปี พ.ศ. ๒๐๓๕ (ในชินกาลมาลีปกรณ์ว่า วัดตโปทาราม คือ วัดป่าตาลมหาวิหาร) พร้อมสร้างเจดีย์เพื่อบรรจุพระธาตุที่ขุดพบใต้ต้นมะเดื่อในบริเวณวัด ลักษณะรูปแบบศิลปกรรมของเจดีย์เป็นทรงกลม ตัวเรือนธาตุเป็นรูปทรงกลมซ้อนชั้น ๗ ชั้น ตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยม ๓ ชั้น ฐานแปดเหลี่ยม ๑ ชั้น ฐานกลม ๑ ชั้น แล้วขึ้นมาเป็นชั้นบัวหงายคั่นด้วยลูกแก้วก่อนถึงชั้นกลมอีก ๓ ชั้น แต่ละชั้นจะมีซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูปโดยรอบจำนวน ๘ องค์ แต่ละชั้นทำเป็นซุ้มจระนำประดิษฐานพระพุทธรูป เมื่อพ.ศ. ๒๕๑๓ ส่วนยอดเป็นองค์ระฆัง เจดีย์สูง ๒๕.๖๓ เมตร กว้าง ๑๒.๒๕ x ๑๒.๒๕ เมตร

ภาพที่ ๔.๕๒ พระบรมธาตุเจดีย์ วัดร่ำเปิง (ตโปทาราม)

เจดีย์ลักษณะพิเศษแบบนี้ในเชียงใหม่ปรากฏเพียงสามแห่งเท่านั้น องค์หนึ่งคือที่วัดร่ำเปิงแห่งนี้ ส่วนอีกสององค์คือเจดีย์วัดพุกหงส์ และที่วัดเจดีย์ปล่องเท่านั้น เจดีย์แห่งนี้ได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน ตามประกาศของกรมศิลปากร ราชกิจจานุเบกษาเล่มที่ ๕๒ ตอนที่ ๗๕ วันที่ ๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๘ ประกาศ ณ วันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๒๓ โดยได้มีการบูรณะองค์เจดีย์ประมาณปี พ.ศ. ๒๕๒๒ และบูรณะยอดเจดีย์เมื่อเดือนตุลาคม ปี พ.ศ. ๒๕๕๐

ภาพที่ ๔.๕๓ พระวิหาร (ชัย) พระพุทธอะตะปะมหมุณีปฏิมากร (ขาว)

พระวิหาร ปัจจุบันได้มีการบูรณปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ในรูปแบบสถาปัตยกรรมล้านนา ภายในพระวิหารเป็นที่ประดิษฐานพระประธาน มีพระนามว่า “พระพุทธอะตะปะมหมุณีปฏิมากร” หรือเรียกอีกอย่างว่า “หลวงพ่อดโป” สร้างสมัยพระเจ้าเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๐๓๕ เป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ฝีมือช่างล้านนาและสุโขทัย ปางพิชิตมาร หน้าตักกว้าง ๕๙ นิ้ว สูง ๘๒ นิ้ว ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ มีต้นไม้อื่นขึ้นรกรกคลุมพระวิหารเดิม เกิดชำรุดทรุดโทรมจนใช้การไม่ได้ มีแผ่นศิลาจารึกได้จมดินอยู่ในวิหาร ใน ปี พ.ศ. ๒๔๘๔ คณะสงฆ์จังหวัดเชียงใหม่จึงได้ประชุมตกลงกัน

ให้อัญเชิญพระประธานไปประดิษฐานไว้ ณ ด้านหลังพระวิหารวัดพระสิงห์ และทำการก่อสร้างพระวิหารขึ้นใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๕ โดยพระครูพิพัฒน์คณาภิบาล (ทอง สิริมงคล) รักษาการเจ้าอาวาส ขณะนั้นได้อาราธนาหลวงพ่อดำจากวัดพระสิงห์กลับสู่พระวิหารวัดร่ำเปิงอีกครั้ง เมื่อวันที่ ๑๙ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๘

พระอุโบสถ ได้มีการบูรณะขึ้นจากฐานพระอุโบสถเดิม เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๙ มีผู้มีจิตศรัทธา ช่วยซ่อมแซมให้ได้ใช้ในการปฏิบัติสังฆกรรมต่อมา จนถึงปัจจุบันได้มีการก่อสร้างพระอุโบสถขึ้นใหม่ ด้วยศิลปกรรมแบบล้านนา มีพระพุทธรูปศิลาหินทรายปางปฐมเทศนา ประดิษฐานอยู่ในอุโบสถหลังใหม่ แกะจากหินทรายสีน้ำตาลอมเหลือง จากช่างฝีมือแกะสลักจากจังหวัดเชียงใหม่ เป็นพุทธศิลป์ ปางปฐมเทศนาแบบอินเดีย

ภาพที่ ๔.๕๔ พระอุโบสถด้านหน้า (ซ้าย) ด้านข้าง (ขวา)

หอพระไตรปิฎก เป็นอาคารสถาปัตยกรรมผสมแบบล้านนาประยุกต์คอนกรีตเสริมเหล็ก ตกแต่งด้วยปูนปั้นศิลปะแบบล้านนาและภาพแกะสลักปูนดำ ภาพพุทธประวัติบนบานหน้าต่างไม้สักทอง สูง ๒ ชั้น ชั้นที่หนึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระประธานหล่อด้วยสัมฤทธิ์ ปางปฐมเทศนาและพระไตรปิฎกภาษาต่างๆ จำนวน ๑๙ ภาษาทั่วโลก ชั้นสองเป็นที่ประดิษฐานต้นฉบับคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับภาษาล้านนา จารึกลงบนใบลานและพระไตรปิฎกฉบับเทปคลาสเซ็ทและฉบับบันทึกแผ่น CD เป็นวัดวิปัสสนากรรมฐานทางภาคเหนือที่ทำการอบรมพระกรรมฐานแนวสติปัฏฐาน ๔ (ที่ตั้งของสติ) ปัจจุบันมีชาวไทยและชาวต่างประเทศ เข้ารับการอบรมปฏิบัติต่อเนื่องกันตลอดปีไม่ขาดสาย เป็นวัดแห่งแรกที่มีพระไตรปิฎกฉบับล้านนา และได้ชื่อว่า เป็นวัดที่มีพระไตรปิฎกฉบับภาษาต่างๆ มากที่สุดในโลก

ภาพที่ ๔.๕๕ หอพระไตรปิฎก (ซ้าย) ศูนย์พัฒนาจิตเฉลิมพระเกียรติฯ (ขวา)

นอกจากนั้นแล้ว ยังมีพระพุทธรูปสำคัญอื่นๆ ภายในวัด อาทิ พระพุทธรูป มีชื่อว่า “หลวงพ่อศรีอโยธยา” เป็นพระพุทธรูปเก่าแก่อายุประมาณ ๗๐๐ – ๘๐๐ ปี แกะสลักจากศิลา ขนาดหน้าตักกว้าง ๓๐ นิ้ว สูง ๔๗ นิ้ว โดยมีคณะศรัทธาได้นำมาถวายไว้เป็นสมบัติของวัดรำเปิง เมื่อวันที่ ๒๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๘ พระพุทธรูปศิลาเขียวปางนาคปรก ประดิษฐานใต้ร่มโพธิ์พฤกษ์อายุ ๕๐๐ ปี ที่ปลูกมาพร้อมกับการสร้างวัดรำเปิงใน พ.ศ. ๒๐๓๕ บริเวณลานโพธิ์ด้านทิศตะวันตกของวัด พระพุทธรูปชินราชจำลอง ประดิษฐาน ณ ลานบุญลานธรรมด้านทิศใต้ของวิหาร พระพุทธรูปพระประธานในอาคาร ๘๐ ปี พระราชพรหมจารย์ (ทอง สิริมจฺโล) ศูนย์พัฒนาจิตเฉลิมพระเกียรติฯ วัดรำเปิง (ตโปทาราม) เป็นพระพุทธรูปศิลปะแบบคันธาราห์ ประเทศอินเดีย

นอกจากนี้ยังมีรูปเหมือนบุคคลสำคัญ อาทิ ประดิษฐาน ณ ลานทิศใต้ของพระธาตุเจดีย์ รูปเหมือนพระมหากัจจาณและพระมัลลย์ ประดิษฐานอยู่ในมณฑปด้านทิศใต้ ของพระธาตุเจดีย์ทั้งสองด้าน รูปเหมือนพระสิวลี ประดิษฐานใต้ร่มขนุน ระหว่างหอพระไตรปิฎกและพระธาตุเจดีย์ รูปเหมือนพระเจ้ายอดเชียงรายและพระนางอะตะปาเทวี กษัตริย์และพระมเหสีผู้ครองเมืองเชียงใหม่ ผู้สร้างวัดรำเปิง (ตโปทาราม) ประดิษฐานยังมณฑปด้านเหนือของพระธาตุเจดีย์วัดรำเปิง (ตโปทาราม) และรูปเหมือนพระครูบาศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนาไทย

จากผลการดำเนินงานที่เจริญเติบโตขึ้น ทำให้วัดรำเปิงได้ขยายพื้นที่การปฏิบัติกรรมฐาน ด้วยการซื้อที่ดินจากเอกชนและชาวบ้านเพิ่มเติมจากเขตวัดเดิม และสร้างอาคารปฏิบัติธรรมศูนย์พัฒนาจิตเฉลิมพระเกียรติขึ้นเพื่อให้เพียงพอกับความต้องการของผู้ปฏิบัติที่มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นทุกปี จากการได้รับเลือกเป็นอุทยานการศึกษาในปี พ.ศ. ๒๕๔๒ และได้รับการคัดเลือกเป็น ศูนย์พัฒนาจิตเฉลิมพระเกียรติประจำจังหวัดเชียงใหม่ในปี พ.ศ. ๒๕๔๓ วัดรำเปิง (ตโปทาราม) จึงได้มีการก่อสร้างอาคารอื่นๆ เพิ่มเติม ประกอบด้วย อาคารปฏิบัติธรรมในชื่อว่า “ศูนย์พัฒนาจิตเฉลิมพระเกียรติฯ” สูง ๔ ชั้น โรงเรียนปริยัติธรรม สูง ๓ ชั้น ศาลาอนุชประมุข เพื่อใช้เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมในวัด กุฏิรับรองในชื่อว่า “หอพระธรรมมังคลาจารย์” ศาลาการเปรียญทรงไทยประยุกต์ชื่อว่า “ศาลาธรรมภาวนาวิรัช” อาคารที่พัก กุฏิกรรมฐาน พระภิกษุและอุบาสก ๑๔๐ ห้อง กุฏิกรรมฐานแม่ชีและอุบาสิกา ๑๔๐ ห้อง ที่ล้อมรอบ ด้วยกำแพงอิฐและรอบเขตกรรมฐานชั้นในและกำแพงศิลาแลงรอบเขตกรรมฐานชั้นนอก

๔.๑.๔.๒ กระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะตามหลักสัปปายะ ๗

(๑) การจัดสภาพแวดล้อมและสถานที่ที่เหมาะสมสำหรับวัดร้างเปิง (ตโปทาราม)

พระอำนวยศิลป์ สีสลั้วโร ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดร้างเปิง (ตโปทาราม) กล่าวว่า “เรา มีการจัดสรรพื้นที่ออกเป็นส่วนๆ คือ พื้นที่พุทธาวาส จะตั้งอยู่กลางวัด ประกอบด้วย พระวิหาร เจดีย์ พระอุโบสถ และกัณฑ์พระไตรปิฎก ศาลาปฏิบัติธรรม มีสำนักงานวัดอยู่ทางประตูเข้าวัดด้านทิศตะวันออก ประตูวัดด้านทิศตะวันตกก็จะเปิดไปสู่ถนนหมู่บ้าน ส่วนด้านทิศเหนือก็จะเป็นเขตกุฏิสงฆ์และที่พักสำหรับอุบาสกชาย ด้านทิศใต้ของวัดเป็นที่พักสำหรับแม่ชีและอุบาสิกากหญิง ตรงนี้ก็มีการแยกส่วนกันชัดเจน ส่วนพื้นที่ต่อขยายด้านหน้าวัดก็จะมี ศูนย์พัฒนาจิตเฉลิมพระเกียรติฯ โรงเรียนปริยัติธรรม และพื้นที่ต่อขยายถัดไป ก็จะมีศาลาการเปรียญทรงไทยคือ ศาลาธรรมภาวนาวิรัช มีอาคารที่พัก ภูมิกรรณฐาน สำหรับหลายสิบห้อง ล้อมรอบด้วยกำแพงอิฐและรอบเขตกรรมฐานชั้นใน และกำแพงศิลาแลงรอบเขตกรรมฐานชั้นนอก ต่อจากนั้นก็ยังมีพื้นที่ว่างที่ทางวัดได้จัดซื้อไว้เพื่อก่อสร้างอาคารสถานที่สำหรับผู้ปฏิบัติที่เพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะชาวต่างประเทศที่เริ่มเข้ามาสนใจการปฏิบัติมากขึ้น ตอนนี้ก็ต้องให้อาศัยอยู่ในเขตกุฏิสงฆ์ของพระภิกษุเป็นการชั่วคราวไปก่อน ในอนาคตถ้าสถานที่ก่อสร้างเสร็จแล้ว ก็จะมีการแยกที่พักสำหรับชาวต่างประเทศไปต่างหาก เพื่อไม่ให้ปะปนกัน”^{๑๒๑}

พระครูวินัยธรอินจันทร์ กนโตะภาโส ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดร้างเปิง (ตโปทาราม) กล่าวว่า “ในด้านสภาพแวดล้อมก็จะเน้นในเรื่องความสะอาดเรียบร้อยของสถานที่เป็นหลัก และความสงบสงัดเหมาะสมเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม การจัดกิจกรรมต่างๆ ก็จะทำให้มีเสียงที่สงบ ไม่ให้เกิดเสียงอึกทึกครึกโครม อาจจะแตกต่างจากวัดในที่อื่นๆ ที่มักจะมียุทธเสียงเครื่องไฟฟ้าวัด แต่ที่นี้จะเน้นความสงบ จะมีเสียงดนตรีบ้าง ก็เสียงดนตรีบรรเลงธรรมะเพื่อช่วยให้เกิดสมาธิได้ไวขึ้นสำหรับผู้เริ่มปฏิบัติ”^{๑๒๒}

คุณป้ามณี พิมพ์สุวรรณ ชาวบ้านและกรรมการวัดร้างเปิง (ตโปทาราม) กล่าวว่า “วัดมีความเรียบร้อยดี มีการจัดสถานที่เป็นสัดส่วนชัดเจน อาคารสถานที่ก็สะอาดเรียบร้อยดี เงียบสงบก็จะเห็นคนเข้ามาแวะเวียนเข้ามาปฏิบัติธรรมบ้าง ท่องเที่ยวบ้าง อย่างสม่ำเสมอ”^{๑๒๓}

นางอัจฉราพร ทองสลับ ชาวบ้านและกรรมการวัดร้างเปิง (ตโปทาราม) กล่าวว่า “วัดแห่งนี้มีกุฏิที่พักสำหรับผู้ปฏิบัติธรรมที่มีขนาดพอเหมาะ ไม่เล็กมาก ไม่ใหญ่มาก คือ ไม่สร้างกุฏิที่พักใหญ่โตมาก กุฏิที่พักมีขนาดความสูงไม่เกิด ๒ ชั้น ยกเว้นอาคารปฏิบัติธรรมที่มีหลายชั้น สำหรับรองรับผู้ที่เข้ามาปฏิบัติธรรมจำนวนมาก และมีห้องนอนรวมด้วย”^{๑๒๔}

^{๑๒๑} พระอำนวยศิลป์ สีสลั้วโร, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดร้างเปิง (ตโปทาราม), ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๕ มกราคม ๒๕๖๐.

^{๑๒๒} พระครูวินัยธรอินจันทร์ กนโตะภาโส, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดร้างเปิง (ตโปทาราม), ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๕ มกราคม ๒๕๖๐.

^{๑๒๓} คุณป้ามณี พิมพ์สุวรรณ, ชาวบ้านและกรรมการวัดร้างเปิง (ตโปทาราม), ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๕ มกราคม ๒๕๖๐.

^{๑๒๔} นางอัจฉราพร ทองสลับ, ชาวบ้านและกรรมการวัดร้างเปิง (ตโปทาราม), ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๕ มกราคม ๒๕๖๐.

วัดรำเปิง (ตโปทาราม) มีการจัดสรรพื้นที่ใช้ประโยชน์ของวัดออกเป็น ๔ ส่วน คือ เขต พุทธาวาส เขตสังฆาวาส เขตที่พักของอุบาสิกหรือแม่ชี และเขตที่พักและสถานที่สำหรับผู้ปฏิบัติ ธรรม โดยเฉพาะในส่วนที่พักและสถานที่สำหรับผู้ปฏิบัติธรรมทางวัดได้จัดซื้อที่ดินเพิ่มเพื่อก่อสร้าง อาคารสถานที่สำหรับผู้ปฏิบัติที่เพิ่มมากขึ้น เนื่องจากมีผู้สนใจการปฏิบัติธรรมมากขึ้น

(๒) การเดินทางทั้งภายนอกและภายในวัดรำเปิง (ตโปทาราม)

พระอานวยศิลป์ สีสลัโร ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดรำเปิง (ตโปทาราม) กล่าวว่า “สามารถ เดินทางมาได้หลายทาง ถ้ามาทางเมืองเชียงใหม่ ก็เหมารถสี่ล้อแดงมา ถ้ามาจากต่างจังหวัด ทาง เครื่องบินก็สามารถใช้บริการรถ taxi สนามบิน ใช้เวลาประมาณ ๑๕ นาที ทางมาทางสถานีรถไฟหรือ ขนส่งจังหวัดเชียงใหม่ จะใช้เวลาประมาณ ๓๐ นาที”^{๑๒๕}

พระครูวินัยธรอินจันทร์ กนโตภาโส ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดรำเปิง (ตโปทาราม) กล่าวว่า “ถ้า ขับรถมาเอง ออกจากเขตเทศบาลไปทางทิศใต้ ตามถนนเลียบบคลองชลประทาน ขับเลยกาดตันพยอม ไปประมาณ ๓ กิโลเมตร จะเจอป้ายบอกทางให้กลับรถ ขับกลับเข้ามาทางตัวเมืองอีกเล็กน้อย จะเห็น ป้ายบอกทางเข้าวัด ทางเข้าเป็นซอยเล็กๆ ด้านซ้ายมือ”^{๑๒๖}

คุณป้ามณี พิมพ์สุวรรณ ชาวบ้านและกรรมการวัดรำเปิง (ตโปทาราม) กล่าวว่า “สามารถมาได้ง่าย เพราะอยู่ใกล้เคียงกับสถานที่ท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง เช่น พิชสวนโลก ในทิวเขาฟารี ถึงแม้จะไม่อยู่ติดกับถนนเลียบบคลองชลประทาน แต่เข้ามาในซอยประมาณ ๘๐๐ เมตร ก็เข้าสู่เขตวัด แล้ว”^{๑๒๗}

นางอัจฉราพร ทองสลับ ชาวบ้านและกรรมการวัดรำเปิง (ตโปทาราม) กล่าวว่า “ทาง สัญจรหรือทางเดินภายในวัดก็มีความสะดวกสบายดี เพราะมีการจัดพื้นที่เป็นโซนๆ แบ่งแยกตามพื้นที่ เขตที่พักอาศัยและอาคารปฏิบัติธรรม แต่ในช่วงนี้ อาจดูไม่ค่อยเรียบร้อย เพราะมีการบูรณะก่อสร้าง พระวิหารใหม่อยู่ ในส่วนของความปลอดภัยก็มีความปลอดภัยสูง เพราะแถบนี้ไม่มีสถานบันเทิง เป็น เขตชุมชน มีชาวบ้านในพื้นที่อาศัยอยู่บริเวณโดยรอบวัด มีการรักษาความปลอดภัยสำหรับผู้เข้ามา ปฏิบัติธรรมในวัดเป็นอย่างดี”^{๑๒๘}

วัดรำเปิง (ตโปทาราม) มีเส้นทางเข้า-ออกที่สะดวกสบาย สามารถเดินทางเข้าได้หลาย เส้นทาง อยู่ใกล้เคียงกับสถานที่ท่องเที่ยวของเมืองเชียงใหม่ และเป็นวัดที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของผู้ที่ สนใจปฏิบัติธรรม และเส้นทางสัญจรในวัดก็เข้าใจได้ง่าย เพราะมีป้ายชี้บอกเส้นทางชัดเจน

^{๑๒๕} พระอานวยศิลป์ สีสลัโร, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดรำเปิง (ตโปทาราม), ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๕ มกราคม ๒๕๖๐.

^{๑๒๖} พระครูวินัยธรอินจันทร์ กนโตภาโส, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดรำเปิง (ตโปทาราม), ตำบลสุเทพ อำเภอ เมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๕ มกราคม ๒๕๖๐.

^{๑๒๗} คุณป้ามณี พิมพ์สุวรรณ, ชาวบ้านและกรรมการวัดรำเปิง (ตโปทาราม), ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๕ มกราคม ๒๕๖๐.

^{๑๒๘} นางอัจฉราพร ทองสลับ, ชาวบ้านและกรรมการวัดรำเปิง (ตโปทาราม), ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๕ มกราคม ๒๕๖๐.

(๓) แหล่งเรียนรู้และการประชาสัมพันธ์ของวัดร่ำเปิง (ตโปทาราม)

พระอำนวยศิลป์ สีสสวโร ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดร่ำเปิง (ตโปทาราม) กล่าวว่า “มีการประชาสัมพันธ์ทั้งในอินเทอร์เน็ต และป้ายโฆษณา รวมไปถึงการทำหนังสือประชาสัมพันธ์ไปยังหน่วยงานต่างๆ ทั้งสถาบันการศึกษา หน่วยงานราชการและเอกชน เกี่ยวกับกิจกรรมงานบุญและกิจกรรมการบรรพชาอุปสมบท และกิจกรรมปฏิบัติธรรมในวาระโอกาสต่างๆ แต่ส่วนใหญ่ที่มา ก็จะเป็นคนที่รู้จักหรือเคยมาปฏิบัติแล้วก็จะแนะนำกันมาโดยมาก ซึ่งทางวัดจะมีการประชาสัมพันธ์ตลอดปี เปิดรับสมัครบุคคลเข้าบรรพชาและอุปสมบทเพื่อปฏิบัติธรรม รวมทั้งรับสมัครผู้เข้าปฏิบัติธรรมทั้งชาวไทยและต่างชาติ ไม่จำกัดชาย-หญิง ทุกวันตลอดปี และรองรับกลุ่มปฏิบัติธรรมจากโรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย สถาบันการศึกษาต่างๆ หน่วยงานราชการ องค์กรเอกชนต่างๆ สำนักงานปฏิบัติธรรมวัดร่ำเปิงจะเปิดทำการเวลา ๐๗-๐๐-๑๗.๐๐ น. ผู้สนใจสามารถขอเข้าร่วมปฏิบัติธรรมได้ทุกวัน”^{๑๒๙}

ภาพที่ ๔.๕๖ ชาวต่างประเทศนั่งปฏิบัติธรรม

พระครูวินัยธรอินจันทร์ กนโตภาโส ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดร่ำเปิง (ตโปทาราม) กล่าวว่า “วัดมีการจัดพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับการให้ความรู้ในเรื่องการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ของหลวงพ่อดอง เป็นประจำทุกปี และหนังสือสวดมนต์ของวัดก็มีการแจกจ่ายให้ญาติโยมฟรี ถือเป็นการประชาสัมพันธ์ อย่างหนึ่ง รวมทั้งพระวิปัสสนาจารย์ในวัดก็จะได้รับนิมนต์ให้ไปสอนการปฏิบัติในสถานที่ต่างๆ นอกวัด และในสถาบันการศึกษา ก็ถือเป็นการประชาสัมพันธ์ความรู้ในเรื่องการปฏิบัติให้ญาติโยมภายนอก ที่ไม่มีโอกาสเข้ามาปฏิบัติธรรมในวัด”^{๑๓๐}

^{๑๒๙} พระอำนวยศิลป์ สีสสวโร, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดร่ำเปิง (ตโปทาราม), ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๕ มกราคม ๒๕๖๐.

^{๑๓๐} พระครูวินัยธรอินจันทร์ กนโตภาโส, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดร่ำเปิง (ตโปทาราม), ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๕ มกราคม ๒๕๖๐.

คุณป้ามณี พิมพ์สุวรรณ ชาวบ้านและกรรมการวัดรำเปิง (ตโปทาราม) กล่าวว่า “มีการประชาสัมพันธ์ตลอดทั้งงานบุญและกิจกรรมทางศาสนา เช่น การเวียนเทียนในวัดสำคัญทางศาสนา วันธัมมัสสวนะ หรือในโอกาสพิเศษต่างๆ ก็มีผู้เข้าร่วมงานบุญจำนวนมากทั้งชาวบ้านในชุมชนและนอกชุมชน เนื่องจากวัดแห่งนี้ได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านในชุมชนมาก เพราะถือเป็นวัดของชุมชน มีประวัติการรื้อฟื้นก่อสร้างวัดกันมาตั้งแต่สมัยรุ่นปู่ย่า ถึงแม้ต่อมามีคนจากภายนอกเข้ามามากขึ้น ก็ไม่ได้ทำให้ชาวบ้านในชุมชนห่างเหินวัดแห่งนี้”^{๑๓๑}

นางอัจฉราพร ทองสลับ ชาวบ้านและกรรมการวัดรำเปิง (ตโปทาราม) กล่าวว่า “ทำงานเป็นจิตอาสาที่วัดแห่งนี้มานานกว่า ๒๐ ปีแล้ว ก็เห็นพัฒนาการของวัดมาโดยตลอด มีชาวประชาสัมพันธ์ที่เผยแพร่ไปไกลมาก ด้วยบารมีของหลวงปู่ทอง และพระอาจารย์เจ้าอาวาส เนื่องท่านทั้งสองมีศิลาจารียวตรที่ดงาม ก็จะมีพระสงฆ์และญาติโยมทั้งในชุมชนและต่างถิ่น รวมไปถึงชาวต่างประเทศทั้งที่เป็นนักบวชและฆราวาสแวะเวียนเข้ามาหาอยู่เสมอ และวัดนี้ก็มีพระวิปัสสนาจารย์ที่พูดภาษาอังกฤษได้ ก็ทำให้เป็นที่รู้จักของชาวต่างประเทศมากขึ้น”^{๑๓๒}

วัดรำเปิง (ตโปทาราม) มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาและมีชื่อเสียงในอดีต ได้รับการทำนุบำรุงโดยพระเจ้าแสนเมืองมา ปัจจุบันมีแนวทางในการพัฒนาเป็นสำนักปฏิบัติธรรมที่สำคัญของเมืองเชียงใหม่ และเป็นที่รู้จักของผู้สนใจปฏิบัติธรรมทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ

ภาพที่ ๔.๕๗ ต้นยางใหญ่ (ซ้าย) แท็งก์น้ำบาดาล (ขวา)

(๔) การบริหารบุคลากรภายในวัดรำเปิง (ตโปทาราม)

พระอำนวยการศิลป์ สีสสวโร ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดรำเปิง (ตโปทาราม) กล่าวว่า “กิจกรรมของวัดดำเนินไปได้ด้วยดี เพราะความร่วมมือกันทำงานของบุคลากรของวัด มีผู้ช่วยเจ้าอาวาส ๔ รูป แบ่งแยกกันทำหน้าที่รับผิดชอบด้านฝ่ายงานปกครอง ฝ่ายสาธารณูปการ ฝ่ายการศึกษา และฝ่าย

^{๑๓๑} คุณป้ามณี พิมพ์สุวรรณ, ชาวบ้านและกรรมการวัดรำเปิง (ตโปทาราม), ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๕ มกราคม ๒๕๖๐.

^{๑๓๒} นางอัจฉราพร ทองสลับ, ชาวบ้านและกรรมการวัดรำเปิง (ตโปทาราม), ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๕ มกราคม ๒๕๖๐.

กรรมฐานและการเผยแผ่ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสแต่ละฝ่ายจะรับนโยบายมาจากเจ้าอาวาส และมติที่ประชุม คณะกรรมการปกครองและบริหารงานของวัด ซึ่งประกอบไปด้วย พระภิกษุ ภิกษุณี แม่ชี อุบาสก อุบาสิกา โดยการคัดเลือกจากที่ประชุม จำนวน ๑๘ รูป/คน โดยมีคณะกรรมการโดยตำแหน่งคือเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส และไวยาวัจกร โดยนโยบายการปกครองและบริหารงานทุกอย่างจะเป็นไปตามระเบียบการปกครองและบริหารงานวัดไร่เปิง พ.ศ. ๒๕๔๕ โดยแบ่งหน้าที่การทำงานแต่ละฝ่ายอย่างชัดเจน โดยมีผู้ช่วยเจ้าอาวาสเป็นหัวหน้าคณะทำงานแต่ละฝ่าย ตามความสามารถและความเหมาะสม โดยมีเจ้าอาวาสเป็นผู้คอยกำกับดูแล ในส่วนพระวิปัสสนาจารย์ ก็มีทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศช่วยดูแลร่วมกัน และมีกลุ่มผู้ช่วยวิปัสสนาจารย์ ช่วยดูแลโยคีผู้ปฏิบัติทั้งในส่วนเพศชายและเพศหญิง มีกลุ่มเจ้าหน้าที่พระสงฆ์และแม่ชีดูแลสำนักงานวัดทั้ง ๒ ส่วน คือ ส่วนพระภิกษุและฆราวาสชาย ส่วนแม่ชีและฆราวาสหญิง มีการแบ่งเขตความรับผิดชอบในเขตปฏิบัติของพระสงฆ์-อุบาสก เขตปฏิบัติแม่ชี-อุบาสิกา เขตปฏิบัติธรรมที่มาเป็นหมู่คณะที่ศูนย์พัฒนาจิตเฉลิมพระเกียรติฯ และกิจกรรมฝ่ายต่างประเทศ”^{๑๓๓}

พระครูวินัยธรอินจันทร์ กนโตภาโส ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดไร่เปิง (ตโปทาราม) กล่าวว่า “พระภิกษุ สามเณร แม่ชี และอุบาสกอุบาสิกาประจำ แบ่งหน้าที่กันทำงานตามความสามารถและความเหมาะสมโดยไม่ได้มีการจ้างวานแต่อย่างใด มีเจ้าหน้าที่ที่เป็นจิตอาสาดูแลหอฉัน และโรงครัว ในปัจจุบันวัดไร่เปิง (ตโปทาราม) มีพระภิกษุจำพรรษาอยู่ประมาณ ๙๐ - ๑๐๐ รูป มีสามเณร ๓๐ - ๔๐ องค์ แม่ชี ๖๐ - ๗๐ ท่าน และอุบาสก อุบาสิกาที่อยู่ประจำประมาณ ๒๐ - ๓๐ ท่าน วัดและบุคลากรสามารถรองรับผู้เข้ามาปฏิบัติธรรมชาวไทยได้ประมาณ ๒๑๐ ท่าน ผู้ปฏิบัติธรรมชาวต่างประเทศได้ประมาณ ๖๖ ท่าน และผู้ปฏิบัติที่เป็นกลุ่มได้ประมาณ ๒๐๐ ท่าน มีกฎกรรมฐานฝ่ายสงฆ์และฆราวาสชาย ๙๐ ห้อง ห้องกรรมฐานฝ่ายหญิง ๑๓๓ ห้อง ห้องกรรมฐานฝ่ายต่างประเทศชาย ๑๖ ห้อง ห้องกรรมฐานฝ่ายต่างประเทศหญิง ๕๐ ห้อง อาคารสำหรับผู้ปฏิบัติเป็นหมู่คณะ พักได้ประมาณ ๒๐๐ คน ๑ หลัง ถือว่าเป็นวัดสำนักที่ใหญ่ที่สุดในเขตใกล้เคียงเชียงใหม่”^{๑๓๔}

คุณป้าณิ พิมพ์สุวรรณ ชาวบ้านและกรรมการวัดไร่เปิง (ตโปทาราม) กล่าวว่า “จะมีการแบ่งแยกที่พักอาศัยและการดูแลผู้ที่เข้ามาออกเป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนของพระสงฆ์ อุบาสกที่เป็นผู้ชาย กับอุบาสิกาที่เป็นผู้หญิง ตั้งแต่ในส่วนของสำนักงานรับสมัคร จะมี ๒ ส่วน คือ สำนักงานเพื่อเข้าปฏิบัติธรรม (เพศชาย) ตั้งอยู่ทางขวาของทางเข้าด้านทิศตะวันออก และฝั่งตรงกันข้าม คือ สำนักงานเพื่อเข้าปฏิบัติธรรม (เพศหญิง)”^{๑๓๕}

นางอัจฉราพร ทองสลับ ชาวบ้านและกรรมการวัดไร่เปิง (ตโปทาราม) กล่าวว่า “มีคณะกรรมการรับผิดชอบในวัดหลายฝ่าย มีการแต่งตั้งกันในโอกาสที่มีการจัดกิจกรรมพิเศษ เช่น กิจกรรมการบรรพชาอุปสมบทประจำปี เช่น คณะกรรมการอำนวยการ กรรมการอุปถัมภ์ กรรมการ

^{๑๓๓} พระอำนวยการศิลป์ สีสลัโร, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดไร่เปิง (ตโปทาราม), ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๕ มกราคม ๒๕๖๐.

^{๑๓๔} พระครูวินัยธรอินจันทร์ กนโตภาโส, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดไร่เปิง (ตโปทาราม), ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๕ มกราคม ๒๕๖๐.

^{๑๓๕} คุณป้าณิ พิมพ์สุวรรณ, ชาวบ้านและกรรมการวัดไร่เปิง (ตโปทาราม), ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๕ มกราคม ๒๕๖๐.

ดำเนินงาน กรรมการฝ่ายการเงิน กรรมการฝ่ายศาสนพิธี กรรมการฝ่ายสถานที่ กรรมการฝ่ายประชาสัมพันธ์ กรรมการฝ่ายอาหารเครื่องดื่ม พระวิปัสสนาจารย์ เป็นต้น ซึ่งบางครั้งก็จะมีคณะสงฆ์จากวัดพระธาตุศรีจอมทองมาช่วยงานด้วย แต่เมื่อไม่มีกิจกรรมพิเศษ คณะกรรมการต่างๆ ก็ปฏิบัติงานตามหน้าที่ปกติ ซึ่งทุกคนก็จะรู้งานของตนอยู่แล้ว คือ ทำกันเป็นปกติเป็นกิจวัตร”^{๑๓๖}

วัดร่ำเปิง (ตโปทาราม) มีจำนวนบุคลากรภายในวัดจำนวนมาก และมีความหลากหลาย ทั้งพระภิกษุสงฆ์สามเณร แม่ชี อุบาสก-อุบาสิกา ขรวาสชาย-หญิงที่เป็นจิตอาสาที่เข้ามาปฏิบัติภารกิจหน้าที่ต่างๆ และผู้ที่เข้ามาปฏิบัติธรรมทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ จึงมีการแบ่งงานกันหลากหลายแผนกและหน้าที่ มีผู้ช่วยเจ้าอาวาส ๔ รูปดูแลงานแทนเจ้าอาวาส และมีคณะพระภิกษุสามเณร แม่ชีทำงานสนับสนุนกิจกรรมปฏิบัติธรรม

(๕) การจัดการด้านโภชนาการในวัด (อาหาร/น้ำอุปโภคบริโภค) วัดร่ำเปิง (ตโปทาราม)

พระอานวยศิลป์ สีสลัโร ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดร่ำเปิง (ตโปทาราม) กล่าวว่า “ในส่วนของน้ำใช้อุปโภคก็จะมี ๒ ส่วน คือ น้ำบ่อบาดาล จำนวน ๔ จุด ภายในวัด และน้ำประปาชุมชน ส่วนน้ำดื่มหรือน้ำสำหรับบริโภคน้ำจะซื้อน้ำขวดมาดื่มแทน เพราะมั่นใจในความสะอาดถูกสุขอนามัยมากกว่า ถ้าเป็นเมื่อก่อนจะลำบากกว่านี้ เพราะต้องไปสูบน้ำจากคลองส่งน้ำที่อยู่ด้านหน้าวัดเข้ามาพักไว้ในอ่างเก็บน้ำของวัดแล้วก็ทำการกรองมาใช้บริโภคและอุปโภค แต่ปัจจุบันก็ไม่ใช้แล้ว”^{๑๓๗}

พระครูวินัยธรอินจันทร์ กนโตภาโส ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดร่ำเปิง (ตโปทาราม) กล่าวว่า “มีการทำบุญตักบาตรตอนเช้า โดยทางวัดจะจัดเตรียมอาหารไว้ให้สองมือ ประเภทอาหารมีทั้งมังสวิรัต และมีเนื้อสัตว์ แล้วแต่ผู้เข้าปฏิบัติธรรมจะเลือก โดยไม่คิดค่าใช้จ่ายใดๆ และไม่อนุญาตให้ซื้ออาหารตามร้านค้าด้านนอก มีชุดชาวสามารถซื้อได้จากร้านค้าภายในวัด เสื้อผ้าสามารถซื้อมาได้เอง และทางวัดมีชุดเครื่องนอนเตรียมไว้ให้ คือ เสื้อ ผ้าปูนอน หมอน ผ้าห่ม และอนุญาตให้นำเครื่องนอนส่วนตัวมาจากบ้านได้ การนอนที่วัดนั้นเน้นความเรียบง่ายให้เหมาะสมกับเป็นผู้ปฏิบัติธรรม”^{๑๓๘}

คุณป้ามณี พิมพ์สุวรรณ ชาวบ้านและกรรมการวัดร่ำเปิง (ตโปทาราม) กล่าวว่า “ส่วนใหญ่ที่นี้จะให้ผู้ปฏิบัติที่อยู่ค้างให้ถือศีล ๘ ดอาหารเย็น พระอาจารย์บอกว่า เพราะอาหารเย็นไม่เกื้อหนุนการปฏิบัติธรรม ทำให้ร่างกายไม่พร้อมกับการปฏิบัติ เพราะผู้ปฏิบัติจะอึดมากเกินไป และไม่เสียเวลาหุงหาอาหารด้วย”^{๑๓๙}

นางอัจฉราพร ทองสลับ ชาวบ้านและกรรมการวัดร่ำเปิง (ตโปทาราม) กล่าวว่า “อาหารที่เหลือจากการบริโภคของพระสงฆ์และผู้เข้ามาปฏิบัติธรรม ก็จะนำไปใส่ไว้ในถัง เพื่อให้คนจากฟาร์ม

^{๑๓๖} นางอัจฉราพร ทองสลับ, ชาวบ้านและกรรมการวัดร่ำเปิง (ตโปทาราม), ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๕ มกราคม ๒๕๖๐.

^{๑๓๗} พระอานวยศิลป์ สีสลัโร, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดร่ำเปิง (ตโปทาราม), ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๕ มกราคม ๒๕๖๐.

^{๑๓๘} พระครูวินัยธรอินจันทร์ กนโตภาโส, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดร่ำเปิง (ตโปทาราม), ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๕ มกราคม ๒๕๖๐.

^{๑๓๙} คุณป้ามณี พิมพ์สุวรรณ, ชาวบ้านและกรรมการวัดร่ำเปิง (ตโปทาราม), ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๕ มกราคม ๒๕๖๐.

หมามาเก็บไปให้เป็นอาหารหมูทุกวัด ส่วนน้ำเสียจากกิจกรรมต่างๆ ภายในวัด ก็จะมีการส่งออกไปตามท่อน้ำทิ้งของวัด ไปรวมกับท่อทิ้งน้ำของชุมชน”^{๑๔๐}

วัดรำเปิง (ตโปทาราม) มีการจัดโภชนาการเป็น ๒ ส่วน ส่วนหนึ่งอาหารที่มีศรัทธาญาติโยมนำมาใส่บาตรตอนเช้าในวัด และอาหารจากโรงครัวจัดทำถวายพระภิกษุสามเณรและเลี้ยงดูผู้ที่เข้ามาปฏิบัติธรรม ส่วนการจัดการน้ำอุปโภคบริโภคมีการใช้น้ำจากการประปาชุมชน และน้ำจากบ่อบาดาล

(๖) การจัดการพื้นที่ธรรมชาติ (ป่าไม้/แหล่งน้ำ) ของวัดรำเปิง (ตโปทาราม)

พระอานวยศิลป์ สีสสวโร ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดรำเปิง (ตโปทาราม) กล่าวว่า “วัดแห่งนี้ จะมีอากาศเย็นสบายกว่าที่อื่นอยู่แล้ว เพราะมีต้นไม้ใหญ่อยู่หลายต้น มีลมพัดเย็นตลอดทั้งปี ในช่วงหน้าร้อนก็อาจร้อนบ้าง แต่เมื่อเทียบกับพื้นที่ด้านนอกก็จะร้อนกว่า เพราะเป็นนโยบายของหลวงพ่เจ้าอาวาสว่า วัดแห่งนี้เป็นวัดป่ามาก่อนก็ควรจะอนุรักษ์พื้นที่ธรรมชาติไว้ เพราะเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับสถานปฏิบัติธรรมที่ต้องมีลักษณะร่มรื่นเย็นสบาย ไม่หนาวนัก ไม่ร้อนนัก เหมาะสำหรับให้ผู้ปฏิบัติธรรมคลายความกังวลเกี่ยวกับภูมิอากาศที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ซึ่งเป็นอุปสรรคอย่างหนึ่งของโยคีผู้ปฏิบัติ”^{๑๔๑}

พระครูวินัยธรอินจันทร์ กนโตภาโส ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดรำเปิง (ตโปทาราม) กล่าวว่า “ในซีกกาลมาลีปกรณ์เรียก วัดตโปทาราม ว่า วัดป่าตาลมหาวิหาร นั่นคือ สมัยก่อนเป็นวัดอรัญญวาสี หลวงพ่เจ้าอาวาสจึงเน้นนโยบายให้ทางวัดมีการกันพื้นที่อนุรักษ์ต้นไม้ไว้ มีการสร้างกุฏิได้ร่มเงาไม้ใหญ่ การสร้างอาคารสถานที่ก็ให้เว้นต้นไม้เดิมที่มีอยู่ก่อนแล้ว และอาคารก็ไม่สูงเกินยอดไม้ เว้นแต่อาคารบางหลังที่ต้องไว้รองรับผู้ปฏิบัติธรรมจำนวนมาก ในพื้นที่ใหม่ที่มีการจัดซื้อเพิ่มก็มีแนวทางในการปลูกต้นไม้เพิ่มเติมเพื่อให้มีร่มเงา ไว้สำหรับให้โยคีผู้ปฏิบัติได้ใช้เป็นพื้นที่เดินจงกรมและเปลี่ยนอิริยาบถ”^{๑๔๒}

คุณป้ามณี พิมพ์สุวรรณ ชาวบ้านและกรรมการวัดรำเปิง (ตโปทาราม) กล่าวว่า “วัดมีต้นยางใหญ่อยู่หลายต้น ซึ่งวัดก็อนุรักษ์ไว้ ให้มีสภาพที่ร่มรื่น และก็มีปลูกต้นไม้และจัดสวนเพิ่มบ้าง”^{๑๔๓}

นางอัจฉราพร ทองสลับ ชาวบ้านและกรรมการวัดรำเปิง (ตโปทาราม) กล่าวว่า “วัดรำเปิง (ตโปทาราม) ตั้งอยู่ในเขตชุมชนก็จริง แต่ก็อยู่บริเวณเชิงดอยสุเทพห่างเขตอุทยานฯ ประมาณ ๑ กิโลเมตรกว่า และพื้นที่วัด ก็มีต้นยางใหญ่ และต้นไม้ใหญ่อื่นๆ หลายต้น ซึ่งทางวัดก็อนุรักษ์ไว้ให้เป็น

^{๑๔๐} นางอัจฉราพร ทองสลับ, ชาวบ้านและกรรมการวัดรำเปิง (ตโปทาราม), ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๕ มกราคม ๒๕๖๐.

^{๑๔๑} พระครูวินัยธรอินจันทร์ กนโตภาโส, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดรำเปิง (ตโปทาราม), ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๕ มกราคม ๒๕๖๐.

^{๑๔๒} พระอานวยศิลป์ สีสสวโร, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดรำเปิง (ตโปทาราม), ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๕ มกราคม ๒๕๖๐.

^{๑๔๓} คุณป้ามณี พิมพ์สุวรรณ, ชาวบ้านและกรรมการวัดรำเปิง (ตโปทาราม), ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๕ มกราคม ๒๕๖๐.

ร่วมเงา แต่ก็อาจมีการตัดแต่งกิ่งบ้าง เพื่อป้องกันกิ่งหักตกใส่อาคารสถานที่และผู้ที่เดินไปมาได้ต้น นอกจากนั้นก็มีการปลูกเสริมเพิ่มเติมหลายต้น แล้วก็มอบให้ฆราวาสพระสงฆ์และฆราวาสช่วยกันดูแลรดน้ำพรวนดิน”^{๑๔๔}

วัดรำเปิง (ตโปทาราม) มีแนวทางในการอนุรักษ์ต้นไม้เดิมและมีการปลูกต้นไม้ขึ้นเพิ่มเติม เพื่อให้วัดมีความร่มรื่น และมีอากาศเย็นสบายเหมาะสมกับผู้เข้ามาปฏิบัติธรรม

(๓) การจัดการสถานที่สักการะ/พื้นที่พักผ่อน/แหล่งท่องเที่ยวของวัดรำเปิง (ตโปทาราม)

พระอำนวยการศิลป์ สีสลัโว ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดรำเปิง (ตโปทาราม) กล่าวว่า “วัดแห่งนี้ ก็มีสิ่งสมควรเข้ามากราบไหว้สักการะสำคัญหลายอย่าง เช่น หลวงพ่อโตไป พระประธานในพระอุโบสถ ซึ่งเป็นพระพุทธรูปเก่าแก่ตั้งแต่สมัยพระยอดเชียงรายสร้างไว้ หลวงพ่อศรีอโยธยา เป็นพระพุทธรูปแกะสลักจากศิลา มีอายุ เก่าแก่ประมาณ ๗๐๐ - ๘๐๐ ปี และมีรูปเหมือนบุคคลสำคัญ เช่น รูปเหมือนพระมหากษัตริย์และพระมาลัย ประดิษฐานอยู่ในมณฑปด้านทิศใต้ รูปเหมือนพระสวลี ประดิษฐานใต้ร่มขนุน ระหว่างหอพระไตรปิฎกและพระธาตุเจดีย์ รูปเหมือนพระเจ้ายอดเชียงราย และพระนางอะตะปาเทวี ผู้สร้างวัดรำเปิง (ตโปทาราม) ประดิษฐานยังมณฑปด้านเหนือของพระธาตุเจดีย์วัดรำเปิง (ตโปทาราม) และรูปเหมือนพระครูบาศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนาไทย บริเวณลานกลางวัด ซึ่งก็เน้นให้เป็นสิ่งสักการบูชาเพื่อให้เป็นเหตุระลึกถึงพระปัญญาธิคุณ พระมหากรุณาธิคุณ พระบริสุทธิคุณของพระพุทธเจ้า และคุณความดีของพระพุทธสาวก และบุคคลผู้สร้างวัดแห่งนี้ และคุณบารมีธรรมของครูบาศรีวิชัยเป็นสำคัญ ไม่ได้ให้มีเจตนาในด้านพุทธคุณเพื่อกราบอ้อนวอนขออะไร เพราะวัดแห่งนี้ เน้นการปฏิบัติให้เห็นได้ด้วยตนเอง”^{๑๔๕}

พระครูวินัยธรอินจันทร์ กนโตภาโส ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดรำเปิง (ตโปทาราม) กล่าวว่า “สถานที่แห่งนี้ เป็นที่พักผ่อนทางจิตใจสำหรับผู้เข้ามาปฏิบัติ และเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของผู้ที่เข้ามาท่องเที่ยวพักผ่อนอารมณ์ เพราะวัดก็ได้มีการจัดสร้างอาคารศาสนสถานที่สวยงามใหม่ เช่น โรงพระอุโบสถสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมล้านนาที่มีความสวยงาม มีระเบียบคดสำหรับให้เป็นพื้นที่ปฏิบัติธรรม และการพัฒนาปรับปรุงพระวิหารให้มีความสวยงาม รวมทั้งการแผนจัดสร้างภูมิทัศน์ในวัดให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย เพื่อเป็นสื่อสัญลักษณ์ทางธรรมให้ผู้เข้ามาเยี่ยมชม”^{๑๔๖}

คุณปามณี พิมพ์สุวรรณ ชาวบ้านและกรรมการวัดรำเปิง (ตโปทาราม) กล่าวว่า “วัดมีการจัดสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เช่น หลวงพ่อโตไปในพระวิหาร ที่เป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้าน และการจัด

^{๑๔๔} นางอัจฉราพร ทองสลับ, ชาวบ้านและกรรมการวัดรำเปิง (ตโปทาราม), ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๕ มกราคม ๒๕๖๐.

^{๑๔๕} พระอำนวยการศิลป์ สีสลัโว, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดรำเปิง (ตโปทาราม), ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๕ มกราคม ๒๕๖๐.

^{๑๔๖} พระครูวินัยธรอินจันทร์ กนโตภาโส, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดรำเปิง (ตโปทาราม), ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๕ มกราคม ๒๕๖๐.

ภูมิทัศน์ให้สวยงาม จึงมีนักท่องเที่ยวเดินทางมาตลอด และมีคนเข้ามาถวายสักการะพระพุทธรูปเป็นประจำ”^{๑๔๗}

นางอัจฉราพร ทองสลับ ชาวบ้านและกรรมการวัดรำเปิง (ตโปทาราม) กล่าวว่า “วัดแห่งนี้ เป็นวัดสำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดเชียงใหม่ มีชื่อในรายชื่อสถานที่ท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศที่สนใจการปฏิบัติธรรมได้เดินทางเข้ามาเยี่ยมชม”^{๑๔๘}

วัดรำเปิง (ตโปทาราม) เป็นวัดที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนาในล้านนา และยังมีโบราณสถานที่มีความสำคัญ มีการพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่เหมาะสมกับการปฏิบัติธรรม ปัจจุบันได้มีการพัฒนาสถาปัตยกรรมของวัดให้มีความโดดเด่นและสวยงาม

๔.๑.๔.๓ กระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะตามหลักภavana ๔

(๑) การจัดการกิจวัตรประจำวันของผู้ที่อาศัยอยู่ในวัดรำเปิง (ตโปทาราม)

พระอำนวยการศิลป์ สีสลวโร ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดรำเปิง (ตโปทาราม) กล่าวว่า “กิจกรรมที่จัดประจำปีในวันสำคัญทางศาสนาและวันพระ พร้อมระยะเวลาที่จัด คือ แสดงธรรม ภาคเช้า ๐๘.๓๐ – ๐๙.๓๐ น. ภาคบ่าย ๑๓.๓๐ – ๑๔.๓๐ น. และภาคค่ำ ๒๐.๐๐ – ๒๑.๐๐ น. มีการทำบุญตักบาตร ภาคเช้า ๐๘.๓๐ – ๐๙.๓๐ น. เวียนเทียน ภาคค่ำ ๒๐.๐๐ – ๒๑.๓๐ น. เจริญสมาธิภาวนา ๐๔.๓๐ – ๐๖.๐๐ น. ภาคบ่าย ๑๓.๐๐ – ๑๕.๓๐ น. และภาคค่ำ ๑๘.๐๐ – ๒๑.๐๐ น. ทั้งหมดเป็นกิจวัตรโดยคร่าวๆ ที่จัดเป็นประจำ”^{๑๔๙}

พระครูวินัยธรอินจันทร์ กนโตภาโส ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดรำเปิง (ตโปทาราม) กล่าวว่า “ส่วนกำหนดการกิจกรรมการปฏิบัติธรรมที่เปิดโอกาสให้บุคคลที่สนใจทั้งในและต่างประเทศเข้าร่วมได้ คือ พิธีทำบุญตักบาตร วันธรรมดา เริ่ม ๐๗.๓๐ วันพระเริ่ม ๐๘.๐๐ น. ทุกวันตลอดปี และ เวลา ๑๐.๓๐ ถวายอาหารเพล มีการเวียนเทียน ทุกวันพระตลอดปี สามารถสอบถามรายละเอียดได้ที่เจ้าหน้าที่ประจำสำนักงานรับผู้เข้าปฏิบัติธรรม เวลา ๐๗.๐๐ – ๑๗.๐๐ น. ทุกวัน การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานทุกวันตลอดปี ประกอบพิธีรับพระกรรมฐานทุกวันเว้นวันพระ ส่วนกิจกรรมบรรพชาอุปสมบทบุคคลทั่วไป ตลอดปี ภาคฤดูร้อน ๑ – ๓๐ เมษายนของทุกปี ทั้งหมดเป็นงานหลักๆ ที่ทำ ซึ่งก็อาจจะมีกิจกรรมพิเศษในโอกาสอื่นๆ บ้างตามโอกาส”^{๑๕๐}

^{๑๔๗} คุณป้ามณี พิมพ์สุวรรณ, ชาวบ้านและกรรมการวัดรำเปิง (ตโปทาราม), ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๕ มกราคม ๒๕๖๐.

^{๑๔๘} นางอัจฉราพร ทองสลับ, ชาวบ้านและกรรมการวัดรำเปิง (ตโปทาราม), ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๕ มกราคม ๒๕๖๐.

^{๑๔๙} พระอำนวยการศิลป์ สีสลวโร, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดรำเปิง (ตโปทาราม), ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๕ มกราคม ๒๕๖๐.

^{๑๕๐} พระครูวินัยธรอินจันทร์ กนโตภาโส, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดรำเปิง (ตโปทาราม), ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๕ มกราคม ๒๕๖๐.

คุณป้ามณี พิมพ์สุวรรณ ชาวบ้านและกรรมการวัดร่ำเปิง (ตโปทาราม) กล่าวว่า “กิจวัตรประจำวันก็คือ ตื่นตี ๔ ลงศาลาทำวัตรเช้า ประมาณ ๖ โมง ก็จะมีการบิณฑบาตร แล้วก็ไปสอบอารมณ์ รับประทานอาหารเพลแล้วก็เข้าศาลาปฏิบัติธรรม หรือได้รับอนุญาตให้ไปปฏิบัติเดี่ยว ตามที่พระวิปัสสนาจารย์บอก มีการเข้าศาลาฟังในช่วงบ่ายจนถึงค่ำ แต่ช่วงเย็นก็จะมีช่วงที่ไปทำภารกิจส่วนตัว”^{๑๕๑}

นางอัจฉราพร ทองสลับ ชาวบ้านและกรรมการวัดร่ำเปิง (ตโปทาราม) กล่าวว่า “มีกิจวัตรประจำวัน ก็คือ ๐๔.๐๐ น. ตื่นนอน ๐๔.๓๐ น. ลงศาลาทำวัตร ฟังธรรม ปฏิบัติธรรม ๐๖.๐๐ น. เฉพาะฤดูร้อนและฝน ส่วนฤดูหนาว อากาศเย็นก็เลื่อนไปเป็นเวลา ๐๖.๓๐ น. ๐๗.๐๐ น. ใส่บาตร เฉพาะวันพระ ใส่บาตร เวลา ๐๘.๓๐ น. เพราะต้องรอญาติโยมจากภายนอกด้วย ๐๗.๐๐ – ๐๘.๓๐ น. ไปสอบอารมณ์กับวิปัสสนาจารย์ ตามที่เจ้าหน้าที่จัดไว้ เจ้าอาวาสงดสอบช่วงเวลา ๐๘.๓๐ – ๙.๓๐ น. เพราะเป็นเวลาทำพิธีรับศีล และช่วงเวลา ๐๖.๓๐ น. เป็นพิธีลาศีล วันพระงดสอบอารมณ์ ๑ วัน ยกเว้นสำหรับผู้ที่ยังมาอธิษฐานหรือทวนญาณ งดรับกรรมฐาน ๑ วัน ถ้ากลับบ้านวันพระ หรือกลับก่อน ๘ โมง ให้ลาก่อนล่วงหน้า ๑๐.๓๐ น. รับประทานอาหารเพล ห้ามออกไปรับประทานอาหารนอกวัด ๑๓.๐๐ – ๑๕.๐๐ น. เข้าศาลา ไหว้พระ ฟังธรรม ปฏิบัติธรรม ๑๘.๓๐ – ๒๑.๓๐ น. เข้าศาลา ไหว้พระ ฟังธรรม ปฏิบัติธรรม และก็นอนตามอัธยาศัย หลักๆ ก็จะปฏิบัติตามนี้”^{๑๕๒}

วัดร่ำเปิง (ตโปทาราม) มีการจัดการกิจวัตรประจำวันของทุกกลุ่มในรูปแบบเดียวกันทั้งหมด คือทั้งกลุ่มพระภิกษุสามเณร กลุ่มคณะแม่ชี กลุ่มผู้ปฏิบัติธรรมทั้งในชาวไทยและชาวต่างประเทศ

(๒) การจัดการกฎระเบียบการอยู่ร่วมกันของวัดร่ำเปิง (ตโปทาราม)

พระอำนวยการศิลป์ สีสลวโร ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดร่ำเปิง (ตโปทาราม) กล่าวว่า “มีกฎระเบียบที่ต้องปฏิบัติตาม ทั้งหมด ๑๖ ข้อ คือ

๑. พึงเว้นการสวมเครื่องประดับตกแต่งร่างกาย, ของมีค่า – เครื่องประดับ (ไม่นำติดตัวมา)

๒. พึงเว้นการใช้โทรศัพท์ ตลอดการอยู่ปฏิบัติธรรม

๓. พึงเว้นการใช้เครื่องสำอาง - ของหอม ตกแต่งใบหน้าและร่างกาย และให้เก็บ – มัดรวมผมให้เรียบร้อย

๔. เพื่อความสบายในขณะที่อยู่ปฏิบัติธรรม ควรสวมรองเท้าแตะส้นเตี้ย

๕. เพื่อเป็นการไม่เสียเวลาในการปฏิบัติฯ ทางวัดได้จัดเตรียมอาหารตามความเหมาะสมให้ ทั้งมื้อเช้าและกลางวัน ดังนั้น จึงไม่อนุญาตให้ออกไปซื้ออาหารหรือปรุงอาหารทานเอง

๖. ผู้ปฏิบัติฯ สามารถซื้อของใช้ที่จำเป็นได้ที่ร้านค้าในวัด

^{๑๕๑} คุณป้ามณี พิมพ์สุวรรณ, ชาวบ้านและกรรมการวัดร่ำเปิง (ตโปทาราม), ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๕ มกราคม ๒๕๖๐.

^{๑๕๒} นางอัจฉราพร ทองสลับ, ชาวบ้านและกรรมการวัดร่ำเปิง (ตโปทาราม), ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๕ มกราคม ๒๕๖๐.

๗. ไม่อนุญาตให้ผู้ปฏิบัติฯ ออกไปนอกบริเวณวัดโดยเด็ดขาด หากจำเป็น จะต้องได้รับอนุญาตจากพระอาจารย์ผู้สอบอารมณ์เป็นลายลักษณ์อักษร และนำหลักฐานแจ้งเจ้าหน้าที่สำนักงานทุกครั้ง

๘. ร่วมปฏิบัติธรรมพร้อมกัน เวลา ๐๔.๓๐ น., เวลา ๑๓.๓๐ น. และเวลา ๑๘.๐๐ น. ของทุกวัน

๙. พึงเว้นการจับกลุ่มคุยกัน เช่น ภายในห้องพัก หรือ บริเวณอื่นๆ ไม่ว่ากบโยคีด้วยกัน หรือกับพระเณร- แม่ชีภายในวัด เพราะจะทำให้เสียการปฏิบัติธรรม

๑๐. หากมีเพื่อนหรือญาติมาเยี่ยม ห้ามไปคุยในห้องพัก และคุ้ยไม่เกิน ๓๐ นาที ห้ามพาบุคคลภายนอกเข้าพักหรืออาศัยในที่พัก และห้ามบุคคลต่างเพศเข้าไปในที่พักของตน

๑๑. หากต้องการใส่บาตรให้หาบริการเองจากร้านค้าสวัสดิการของวัด

๑๒. ถ้าเจ็บป่วยหรือไม่สบายควรแจ้งแม่ชีพี่เลี้ยงให้ทราบหรือแจ้งแม่ชีเจ้าหน้าที่สำนักงาน

๑๓. หากมีปัญหาให้เรียนปรึกษากับพระอาจารย์ผู้สอบอารมณ์ หรือแจ้งแม่ชีเจ้าหน้าที่สำนักงานฯ

๑๔. ไม่ควรโทรศัพท์ติดต่อกับทางบ้าน (ที่ทำงาน หรือ เพื่อน ๆ) เพราะจะก่อให้เกิดความฟุ้งซ่าน

๑๕. ต้องเข้าสอบอารมณ์ทุกวัน ตามวันและสถานที่ที่จัดให้กับพระวิปัสสนาจารย์เท่านั้น และต้องปฏิบัติตามคำสอนของพระวิปัสสนาจารย์โดยเคร่งครัด

๑๖. ถ้าไม่ทำตามระเบียบนี้ เจ้าหน้าที่ของวัดมีสิทธิ์ให้ออก และจะไม่พิจารณาเข้าอยู่วัดในครั้งต่อไป”^{๑๕๓}

พระครูวินัยธรอินจันทร์ กนโธภาโส ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดไร่เปิง (ตโปทาราม) กล่าวว่า “กฎระเบียบก็เป็นไปตามประกาศที่ให้ไว้ตั้งแต่ตอนที่รับสมัคร เรามีการตรวจสอบบุคคลก่อน คือ ผู้ปฏิบัติธรรมชาวไทย ต้องนำบัตรประชาชนมาด้วยทุกครั้งชาวต่างประเทศต้องมีหนังสือเดินทางและวีซ่าที่สมบูรณ์และถูกต้อง เป็นคนปกติ ไม่วิปลาส วิกจริต ไม่ติดยาเสพติดแบบเรื้อรัง ช่วยเหลือตัวเองได้ ไม่เป็นภาระของผู้อื่น มีศรัทธาที่จะปฏิบัติตามกฎระเบียบและกติกาวัด หลังจากนั้นแล้วทางวัดได้กำหนดพิธีรับพระกรรมฐานในเวลา ๐๘.๐๐ น. ของทุกวัน เว้นวันพระ ดังนั้นผู้ที่เข้ามาปฏิบัติธรรมที่วัด จะต้องเดินทางมาก่อน เวลาไม่น้อยกว่า ๓๐ นาที เพื่อมาลงทะเบียนกับเจ้าหน้าที่ของวัด และเก็บสัมภาระเข้าห้องและเตรียมตัวเข้าพิธีตามเวลาถ้าหากว่ามาหลังจาก ๐๘.๐๐ น. จะต้องเข้าพิธีรับพระกรรมฐานในวันต่อไป ส่วนพิธีรับพระกรรมฐาน ทางวัดจะมีเจ้าหน้าที่นำให้ทุกขั้นตอนจนเสร็จพิธีแล้ว พระวิปัสสนาจารย์จะให้โอวาทและหลักการปฏิบัติเบื้องต้น ซึ่งจะใช้เวลาประมาณ ๖๐ นาที จากนั้นเจ้าหน้าที่ฝ่ายสาธิตจะสอนวิธีการบสตีปฏิฐาน เดินจงกรม นั่งกรรมฐาน และการกำหนดเบื้องต้นตามลำดับไป จนผู้เข้าปฏิบัติสามารถทำได้ด้วยตนเองแล้วให้มาส่งหรือสอบอารมณ์กับพระวิปัสสนาจารย์ในวันต่อไป เมื่อผู้ปฏิบัติเข้ามารอบตามกำหนดเวลาที่ได้แจ้งไว้ หรือ

^{๑๕๓} พระอานวยศิลป์ สีส่วโร, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดไร่เปิง (ตโปทาราม), ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๕ มกราคม ๒๕๖๐.

ปฏิบัติจบแล้ว มีความประสงค์จะกลับ ทางวัดจะทำพิธีลาศีล (ลาศีล ๘ มาถือศีล ๕ ตามปกติ) ให้ ในเวลา ๐๖.๐๐ น. ของทุกวัน เช่นกัน และมีเจ้าหน้าที่นำให้เช่นเดียวกัน”^{๑๕๔}

คุณป้ามณี พิมพ์สุวรรณ ชาวบ้านและกรรมการวัดร่ำเปิง (ตโปทาราม) กล่าวว่า “วัดร่ำเปิง (ตโปทาราม) เป็นสำนักอบรมวิปัสสนากรรมฐานที่มีชื่อเสียงแห่งหนึ่งของจังหวัดเชียงใหม่ หากใครต้องการหาความสงบและชำระใจให้สะอาด สามารถเข้ามารักษาศีลได้ทุกวันพระ หรือเข้ามาอยู่วัดเพื่อเข้าอบรมปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานเป็นระยะเวลา ๓ วัน ๗ วัน หรือจนจบหลักสูตรพื้นฐานเบื้องต้น ๒๖ วันก็ได้ตามแต่ศรัทธา และเพื่อให้การปฏิบัติธรรมที่ได้ผล มีข้อปฏิบัติง่ายๆ คือ ในระหว่างการฝึกปฏิบัติกรรมฐาน ทุกคนต้องทำตามกฎระเบียบของวัดอย่างเคร่งครัด ห้ามติดต่อสื่อสารโดยโทรศัพท์มือถือ ไม่จับกลุ่มคุยกัน และตั้งใจฝึกสมาธิให้ดีที่สุด”^{๑๕๕}

นางอัจฉราพร ทองสลับ ชาวบ้านและกรรมการวัดร่ำเปิง (ตโปทาราม) กล่าวว่า “ปฏิบัติตามศีล ๕ และ ศีล ๘ ห้ามผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรมจับกลุ่มคุยกัน สอบอารมณ์กับพระวิปัสสนาจารย์ทุกวัน เว้นวันพระ ซึ่งกฎระเบียบ กติกาของวัดให้ผู้เข้าปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด ไม่เช่นนั้นก็จะถูกตักเตือนหรือเชิญออก”^{๑๕๖}

วัดร่ำเปิง (ตโปทาราม) มีการจัดการกฎระเบียบของทุกกลุ่มในรูปแบบเดียวกันทั้งหมด คือ ทั้งกลุ่มพระภิกษุสามเณร กลุ่มคณะแม่ชี กลุ่มผู้ปฏิบัติธรรมทั้งในชาวไทยและชาวต่างประเทศ

(๓) การจัดฝึกอบรมการปฏิบัติสมาธิในวัดร่ำเปิง (ตโปทาราม)

พระอานวยศิลป์ สีสั่วโร ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดร่ำเปิง (ตโปทาราม) กล่าวว่า “การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานเป็นการฝึกสติ ที่มีอยู่ตามธรรมชาติที่เรียกว่าสติในระดับสัญชาตญาณ ให้กำลังและความว่องไวมากขึ้น จนพอที่จะทำให้เกิดประโยชน์มากขึ้นแก่มนุษย์ผู้เป็นเวไนยสัตว์ คือสัตว์ที่สามารถฝึกตนได้ สติของมนุษย์เท่านั้น ฝึกได้ มนุษย์จึงต่างกับสัตว์อื่นตรงที่ว่า สัตว์อื่นฝึกสติหรือฝึกตน หรือฝึกกรรมฐานไม่ได้ และการฝึกสตินั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงสอนการฝึกตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ไว้ เพื่อเป็นประโยชน์หรือรางวัลแก่ผู้ที่เกิดมาเป็นมนุษย์ ผู้มีโอกาสที่จะค้นพบศักยภาพที่สูงสุดของความเป็นมนุษย์ของตนได้ การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ตามแนวสติปัฏฐาน ๔ นี้ ให้ประโยชน์ ๕ ประการคือ ๑. ทำให้จิตใจผ่องใส บริสุทธิ์ ๒. กำจัดทุกข์โทมนัส เศร้าโศก เสียใจ พิโรธำพัน ๓. กำจัดทุกข์กาย คือความเจ็บป่วย ทุกข์ใจ คือ จิตหม่นหมอง ๔. ทำให้เห็นความจริงของโลกและชีวิต คือ เข้าใจกฎอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ด้วยใจ เข้าถึงอริยมรรค และ ๕. เป็นทางให้ถึงพระนิพพาน หรือ พ้นทุกข์โดยสิ้นเชิง”^{๑๕๗}

^{๑๕๔} พระครูวินัยธรอินจันทร์ กนโตภาโส, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดร่ำเปิง (ตโปทาราม), ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๕ มกราคม ๒๕๖๐.

^{๑๕๕} คุณป้ามณี พิมพ์สุวรรณ, ชาวบ้านและกรรมการวัดร่ำเปิง (ตโปทาราม), ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๕ มกราคม ๒๕๖๐.

^{๑๕๖} นางอัจฉราพร ทองสลับ, ชาวบ้านและกรรมการวัดร่ำเปิง (ตโปทาราม), ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๕ มกราคม ๒๕๖๐.

^{๑๕๗} พระอานวยศิลป์ สีสั่วโร, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดร่ำเปิง (ตโปทาราม), ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๕ มกราคม ๒๕๖๐.

พระครูวินัยธรอินจันทร์ กนโตะภาโส ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดร่ำเปิง (ตโปทาราม) กล่าวว่า “ผู้ปฏิบัติต้องไปส่งอารมณ์การปฏิบัติต่อพระอาจารย์ผู้สอนกรรมฐานของตนทุกวันไม่ขาด ยกเว้นวันพระ การส่งอารมณ์ คือการไปรายงานการปฏิบัติของตนเองว่าทำได้หรือทำไม่ได้ ได้ทำหรือไม่ได้ทำ เกิดผลหรือไม่เกิดผล ต่อพระอาจารย์พร้อมกับสามารถถาม-บอกกล่าวปัญหาอุปสรรคในการปฏิบัติให้พระอาจารย์ทราบด้วยและเมื่อพระอาจารย์ต้องการทราบรายละเอียดมากขึ้นก็จะสอบถามอื่นๆ เพิ่มเติม เรียกว่าการสอบอารมณ์ เพื่อตรวจสอบวัดผลของการปฏิบัติของศิษย์ ผู้ปฏิบัติจะทำได้หรือไม่ได้ ให้ไปสอบอารมณ์ทุกวันเพื่อความก้าวหน้าในการปฏิบัติของตน หากขาดแล้วจะชะงักและท้อถอย ทำให้ขาดกำลังใจและความต่อเนื่องไป

เมื่อผู้ปฏิบัติเบื้องต้นครบกำหนด ๒๖ วัน ใน ๓ คิณสุดท้าย จะมีการฝึกที่เรียกว่า การอธิฐาน คือการเดินจงกรมและนั่งกรรมฐานติดต่อกันภายในกุฏิตนโดยลำพัง โดยไม่หลับไม่นอน ไม่อาบน้ำ ไม่พูดคุยพบปะกับใครนอกจากพระอาจารย์สอบอารมณ์ของตน เพื่อทดสอบผลการฝึกผล ๕ หรือ กำลังฝ่ายดี ๕ ประการ คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา นั้น หากสมดุลกันดี ก็จะทำให้จิตยกระดับขึ้นได้ ซึ่งจะได้ผลต่างกันไปตามเหตุและกำลังของผู้ฝึก เมื่อผู้ปฏิบัติได้ฝึกผ่านขั้นพื้นฐาน ๒๖ วัน และการอธิฐานแล้ว จะสามารถทบทวนการปฏิบัติได้อีก ๑๐ วัน รวมอธิฐาน ๒ วันต่อคืน ด้วยหลักการขั้นตอนของแต่ละวันไป เรียกว่า การทวนญาณ เพื่อให้ได้ผลหรือกำลังเพิ่มขึ้น นี่เป็นหลักการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของที่นี่”^{๑๕๘}

คุณป้าณิ พิมพ์สุวรรณ ชาวบ้านและกรรมการวัดร่ำเปิง (ตโปทาราม) กล่าวว่า “วัดได้จัดกิจกรรมให้มีการสอนฝึกวิปัสสนากรรมฐานตามหลักสติปัฏฐาน ๔ มาตั้งแต่ปี ๒๕๑๘ โดยมี พระพรหมมงคล วิ. หรือหลวงปู่ทอง สิริคโล เจ้าอาวาสองค์ก่อนเป็นผู้ริเริ่ม ในช่วงแรก มีผู้ให้ความสนใจไม่มากนัก เพราะยังไม่เป็นที่แพร่หลายมากนัก แต่เมื่อไม่กี่ปีที่ผ่านมา คนนิยมเข้ามารับการฝึกจิตมากขึ้น อาจเป็นเพราะภาวะทางเศรษฐกิจตกต่ำ และปัญหาสังคมที่เพิ่มขึ้น ทำให้คนหันมาพึ่งพาพระศาสนา และต้องการที่จะฝึกจิต เพื่อลดความกลัดกลุ้มใจทั้งหลายให้หมดไป”^{๑๕๙}

นางอัจฉราพร ทองสลับ ชาวบ้านและกรรมการวัดร่ำเปิง (ตโปทาราม) กล่าวว่า “การฝึกแบ่งออกเป็น ๒ อย่าง คือ ๑. การฝึกที่วัด เป็นการปฏิบัติแบบเข้มข้น เร่งรัด ที่มีแบบแผนชัดเจนจะให้ผลเกิดสติ สมาธิ ปัญญา พื้นฐานได้ชัดเจนรวดเร็ว แต่ผู้ฝึกต้องสละห่วงกังวลและต้องมีโอกาสมีเวลามาอยู่ที่วัดตามกำหนด แต่สำหรับผู้ไม่มีเวลาหรือมีเวลาน้อยอาจนำไปฝึกที่บ้านได้เช่นกัน แม้จะไม่ได้ผลดีเท่ากับการอยู่วัดก็ตาม โดยการกราบ เดิน นั่ง ก่อนนอน และหลังตื่นนอนทุกวัน และการประยุกต์การฝึก (มีสติ/เจริญสติ) อยู่กับกิจกรรมการทำงานในประจำวันด้วย และ ๒. การฝึกที่บ้าน/ฝึกต่อที่บ้าน นอกจากจะฝึกตามแบบ แผนขั้นตอนที่วัดแล้ว ผู้ฝึกสามารถนำไปฝึกเองต่อที่บ้านได้ด้วยการนำไปทำต่อทุกวันที่บ้านและการมีสติรู้อยู่ ใส่ใจ ตั้งใจ ในสิ่งต่างๆ ที่ตนกำลังทำอยู่ในชีวิตประจำวันของตนอย่างต่อเนื่องเป็นการฝึกด้วยการนำไปประยุกต์ใช้ในการทำงาน การซักผ้า

^{๑๕๘} พระครูวินัยธรอินจันทร์ กนโตะภาโส, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดร่ำเปิง (ตโปทาราม), ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๕ มกราคม ๒๕๖๐.

^{๑๕๙} คุณป้าณิ พิมพ์สุวรรณ, ชาวบ้านและกรรมการวัดร่ำเปิง (ตโปทาราม), ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๕ มกราคม ๒๕๖๐.

ภูบ้าน ล้างจาน ทำกับข้าว อ่านเขียน เรียนหนังสือ ขับรถ เดิน เล่นกีฬา เป็นต้น เหล่านี้ก็เป็นการศึกษา โดยธรรมชาติซึ่งการฝึกสติโดยธรรมชาตินี้ จะทำให้การฝึกตามแบบแผนขั้นตอนให้ผลชัดเจนขึ้น และการฝึกตามแบบแผนขั้นตอน ก็ทำให้การทำกิจกรรมในชีวิตประจำวันมีประสิทธิภาพได้ประสิทธิผลขึ้น ด้วย การปฏิบัติทั้ง ๒ แบบ นั้นย่อมช่วยเกื้อหนุนซึ่งกันและกันอยู่เพราะตั้งอยู่บนฐานแห่งการอยู่กับ ปัจจุบันต่อเนื่อง”^{๑๖๐}

วัดรำเปิง (ตโปทาราม) มีการจัดรูปแบบการปฏิบัติสมาธิภาวนาโดยใช้หลักสติปัฏฐาน ๔ ตามแนวทางของสำนักวัดพระธาตุศรีจอมทอง ซึ่งเป็นสำนักปฏิบัติธรรมใหญ่ของจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมีแบบแผนการปฏิบัติที่กำหนดไว้อย่างชัดเจน

(๔) การพัฒนาความรู้ทางพระพุทธศาสนาของวัดรำเปิง (ตโปทาราม)

พระอานวยศิลป์ สีสสวโร ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดรำเปิง (ตโปทาราม) กล่าวว่า “หัวใจของการปฏิบัติคือ การอยู่กับปัจจุบันต่อเนื่องและเชื่อมโยงด้วยการมีสติสัมปชัญญะและความเพียรในการกำหนดสภาวะต่างๆ รวมถึงนิรณ ๕ ที่ปรากฏด้วยการกำหนดรู้ด้วยสติทำให้สติมีกำลังและว่องไวขึ้น กำลังฝ่ายดี ๕ ประการได้แก่ ความมั่นใจ คือ ศรัทธา ความเพียร คือ วิริยะ ความระลึกรู้ คือ สติ ความสงบแน่วแน่ คือ สมาธิ ความสว่าง คือ ปัญญา ย่อมเพิ่มกำลังขจัดอกุศลที่ครอบงำจิตให้หลุดพ้นได้ จิตที่หลุดพ้นจากอกุศลย่อมแผ่ใสบริสุทธิ์ เพราะประกอบปัญญาที่ทำให้จิตสว่างใส”^{๑๖๑}

พระครูวินัยธรอินจันทร์ กนโตะภาโส ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดรำเปิง (ตโปทาราม) กล่าวว่า “ผู้ฝึกปฏิบัติสามารถตรวจสอบผลการฝึกของตนเองด้วยตนเอง เพื่อป้องกันไม่ให้เกิด ความหลง และ กระตุ้นความก้าวหน้าในการฝึกตนเอง คือ ให้ดูว่าโลก โกรธ หลง ของตนเองได้ลดลงได้บ้างไหม มีความรู้สึกรู้ว่าจิตใจสงบและแผ่ใสบ้างไหม มีความสุขและเป็นอิสระขึ้นบ้างไหม หากคำตอบทั้งหมดเป็นคำตอบรับแล้วก็จะถือได้ว่าการปฏิบัตินั้นถูกต้องและได้ผลดี แต่ในทางตรงกันข้าม หากฝึกแล้ว โกรธง่าย เจ้าอารมณ์ ร้อนรุ่ม ถือได้ว่าตนเองดีกว่าใครและอวดเก่งแล้วย่อมต้องทบทวนการฝึกนั้นใหม่ เพราะการฝึกนั้นต้องลดความเป็นตัวตน ไม่เข้าไปยึดติดและมีความสงบ ผู้ฝึกตนแล้วจะเห็นว่าการดำเนินชีวิต ของตนมีวิธีการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายที่แต่เดิมนั้นต้องใช้กิเลส ป้องกันการดำเนินไปสู่ความสำเร็จ ทั้งเครียด ต้องสู้ ช่วงชิง เพื่อให้ได้เปลี่ยนมาสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายเช่นเดียวกันแต่ใช้ปัญญาป้องกันการดำเนินไปสู่ความสำเร็จนั้นด้วยการวางแผนและอยู่กับปัจจุบัน ขณะที่ที่สุดตามเหตุปัจจัยของขณะนั้นๆ ด้วย ความรู้สึกสงบสบาย แต่มีกำลังในความสงบนั้นจนไปสู่เป้าหมายได้ คำสอนในพระพุทธศาสนาสามารถทำให้เราเข้าใจโลกและชีวิต ตามความเป็นจริง ความจริงหรือสัจธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบทรงค้นพบเมื่อพระองค์ประสบความสำเร็จแล้ว จึงทรงพระกรุณาสอนต่อคนที่สามารถจะรับรู้และเข้าใจธรรมะนั้นได้ คำสอนในพระพุทธศาสนาจึง

^{๑๖๐} นางอัจฉราพร ทองสลับ, ชาวบ้านและกรรมการวัดรำเปิง (ตโปทาราม), ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๕ มกราคม ๒๕๖๐.

^{๑๖๑} พระอานวยศิลป์ สีสสวโร, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดรำเปิง (ตโปทาราม), ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๕ มกราคม ๒๕๖๐.

เป็นวิถีการดำเนินชีวิตอย่างเข้าใจและสอดคล้องกับธรรมชาติที่เรียกว่า ทางสายกลาง หรือ อริยมรรค (มรรค ๘)”^{๑๖๒}

คุณป้ามณี พิมพ์สุวรรณ ชาวบ้านและกรรมการวัดรำเปิง (ตโปทาราม) กล่าวว่า “วัดแห่งนี้ สร้างมาตั้งแต่สมัยพระเจ้ายอดเชียงราย ในฐานะวัดป่าฝ่ายอรัญญวาสี มีประวัติศาสตร์ทั้งความรุ่งเรืองและความทรุดโทรมจนเป็นวัดร้างมาโดยลำดับ และได้มีการรื้อฟื้นขึ้นมามากครั้ง ปัจจุบันได้มีการพัฒนาและให้ความรู้ทางธรรมทั้งด้านทฤษฎีและปฏิบัติ ได้รับการขนานนามว่า เป็นวัดวิปัสสนากัมมัฏฐานแนวสติปัฏฐาน ๔ ที่สร้างประโยชน์ให้แก่ผู้เข้าร่วมได้จริง และนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตได้เป็นอย่างดี ด้วยความมีชื่อเสียง จึงเป็นวัดที่ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเข้ารับการอบรมปฏิบัติธรรมกันต่อเนื่องทั้งปี”^{๑๖๓}

นางอัจฉราพร ทองสลับ ชาวบ้านและกรรมการวัดรำเปิง (ตโปทาราม) กล่าวว่า “วัดแห่งนี้ นอกจากจะให้ความรู้ด้านการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานแนวสติปัฏฐาน ๔ แล้ว ก็ยังเป็นแหล่งให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรในด้านพระปริยัติธรรมทั้งแผนกนักธรรม และการศึกษาด้านพระอภิธรรมทั้งพระสงฆ์และอุบาสิก ตลอดถึงประชาชนทั่วไปที่สนใจ และการศึกษาด้านพระไตรปิฎก โดยได้มีการจัดสร้างหอพระไตรปิฎก ซึ่งมีพระไตรปิฎกภาษาต่างๆ จำนวน ๑๙ ภาษาทั่วโลก ชั้นสองเป็นที่ประดิษฐานต้นฉบับคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับภาษาล้านนา จารึกลงบนใบลานและพระไตรปิฎกฉบับเทพคลาสเซ็ทและฉบับบันทึกลงแผ่น CD ที่เปิดโอกาสให้ผู้สนใจเข้ามาค้นคว้าศึกษาได้”^{๑๖๔}

วัดรำเปิง (ตโปทาราม) มีแนวทางในการพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้จากการการปฏิบัติธรรมตามแนวสติปัฏฐาน ๔ และความรู้ด้านพระไตรปิฎก โดยการถ่ายทอดความรู้แก่กลุ่มบุคคลที่สนใจการปฏิบัติธรรม

สรุปได้ว่า วัดรำเปิง (ตโปทาราม) มีการวางแผนการใช้ประโยชน์พื้นที่ที่มีความในด้านการปฏิบัติสมาธิภาวนา รวมไปถึงการอนุรักษ์ต้นไม้และการจัดภูมิทัศน์ของวัดในด้านสถาปัตยกรรมที่มีความสวยงามและโดดเด่น การบริหารจัดการเส้นทางภายในวัดที่มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย มีแหล่งเรียนรู้ทั้งด้านปริยัติและปฏิบัติ การบริหารจัดการด้านบุคลากรในส่วนงานต่างๆ การจัดการด้านอาหารและสุขอนามัยที่ดี และการจัดการสภาพแวดล้อมที่มีความร่มรื่นเย็นสบาย และมีกิจกรรมทางศาสนา กิจกรรมด้านการปฏิบัติธรรม และกิจกรรมด้านประเพณีวัฒนธรรม การจัดการในด้านกฎระเบียบสำหรับผู้อยู่อาศัยและผู้ที่ย้ายมาเยี่ยมเยียนอย่างชัดเจน จึงเป็นสถานที่เหมาะสมสำหรับผู้สนใจการปฏิบัติธรรมและการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา

^{๑๖๒} พระครูวินัยธรอินจันทร์ กนโตภาโส, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดรำเปิง (ตโปทาราม), ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๕ มกราคม ๒๕๖๐.

^{๑๖๓} คุณป้ามณี พิมพ์สุวรรณ, ชาวบ้านและกรรมการวัดรำเปิง (ตโปทาราม), ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๕ มกราคม ๒๕๖๐.

^{๑๖๔} นางอัจฉราพร ทองสลับ, ชาวบ้านและกรรมการวัดรำเปิง (ตโปทาราม), ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๕ มกราคม ๒๕๖๐.

๔.๒ องค์ประกอบ ตัวชี้วัด และแนวทางพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะผ่านกิจกรรมการท่องเทียวทางพุทธศาสนาในล้านนา

การศึกษาองค์ประกอบ ตัวชี้วัด และแนวทางพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะผ่านกิจกรรมการท่องเทียวทางพุทธศาสนาในล้านนา โดยการใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้วิจัยจะทำการศึกษาจากเอกสารวิชาการ การสำรวจพื้นที่ และการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง หลังจากนั้น จึงนำเนื้อหาสาระที่ได้ไปสู่การวิเคราะห์องค์ประกอบ ตัวชี้วัด และแนวทางพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะผ่านกิจกรรมการท่องเทียวทางพุทธศาสนาในล้านนาตามหลักสัปปายะ ๗ ซึ่งจะหลักการหรือแนวคิดที่เป็นต้นแบบให้กับวัดอื่นๆ นำไปพิจารณาเพื่อการประยุกต์ใช้ตามความเหมาะสม มีรายละเอียดในการศึกษา ดังนี้

๔.๒.๑ องค์ประกอบ ตัวชี้วัด และแนวทางพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะด้านอาคารสถานที่ (อวาาสสัปปายะ)

องค์ประกอบ ตัวชี้วัด และแนวทางพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะด้านอาคารสถานที่ (อวาาสสัปปายะ) ของวัดทั้ง ๔ แห่ง มีดังนี้

(๑) การวางแผนพัฒนา มีการคำนึงถึงหลักการสำคัญของความเป็นสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมแบบล้านนาดั้งเดิมและล้านนาร่วมสมัย และความสำคัญทางประวัติศาสตร์เพราะวัดเหล่านี้ถือเป็นวัดหลวง คือ วัดที่ถูกการสร้างหรือบูรณะโดยกษัตริย์ มีหลักฐานการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรอย่างชัดเจน โดยการเชื่อมโยงการสร้างวัดโดยกษัตริย์ราชวงศ์มังราย ทำให้วัดหลวงเหล่านี้ได้มีแบ่งแยกเขตพุทธาวาสและสังฆาวาสออกจากกันอย่างชัดเจน โดยเขตพุทธาวาสมีการสร้างกำแพงล้อมรอบแบ่งพื้นที่ออกจากบริเวณโดยรอบชัดเจนหรือมีแนวกำแพงกั้นเขตแดนไว้เป็นหลักฐาน เพื่อกำหนดเป็นเขตที่มีการจัดผังวัดตามคติจักรวาล ซึ่งเห็นได้อย่างชัดเจนจากรูปแบบการวางตำแหน่งอาคารสำคัญ ได้แก่ วิหาร และเจดีย์ในแนวแกนกลางของวัดที่เรียงตัวกันไปตามทิศตะวันออก ตะวันตก เพื่อใช้เป็นศูนย์กลางหลักของวัด ส่วนอาคารรองได้เรียงกันในด้านทิศเหนือและใต้ เช่น พระอุโบสถ อาคารที่ใช้ประกอบพิธีกรรมในการทำสังฆกรรม หอระฆัง อาคารที่ใช้เป็นเครื่องตีบอกเวลาสำหรับพระภิกษุสงฆ์ อาคารอื่นๆ เช่น ศาลาราย อาคารที่ใช้เป็นที่นั่งพักของผู้มาเยือน ศาลาทิศอาคารที่ใช้ล้อมอาคารสำคัญสำหรับให้คฤหัสถ์นั่งพัก หรือบางแห่งก็จะมีพระระเบียง คือ อาคารที่ล้อมอาคารหลักสำคัญหรือล้อมแสดงขอบเขตแห่งพุทธาวาส หรือประกอบเพื่อให้ผังรวมสมบูรณ์สำหรับอาคารประเภทอื่นๆ เช่น พระระเบียง ศาลาราย จะปรากฏรวมในผังในลักษณะอาคารรองกลุ่มที่ ๒ ซึ่งเป็นเพียงองค์ประกอบที่สร้างให้ผังมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะในแง่ของประโยชน์ใช้สอย หรือในเชิงความหมายของสัญลักษณ์ตามคติความเชื่อก็ตาม โดยมักปรากฏในลักษณะที่โอบล้อมกลุ่มอาคารหลักประธานสำคัญเหล่านั้น

การจัดวางผังวัดในเขตพุทธาวาสสำหรับวัดหลวงหรือวัดสำคัญที่สร้างหรือบูรณะโดยกษัตริย์ล้านนานั้น ที่หลงเหลือมาจนถึงปัจจุบัน ได้มีการเปลี่ยนแปลงจากการสร้างอาคารเพิ่มในส่วน แต่มีผลกระทบต่องานวัดโดยรวมไม่มากนัก แสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญตามสัญลักษณ์ของจักรวาลคติตามการรับรู้ในเชิงสัญลักษณ์ของชาวล้านนาในอดีต ส่วนที่มีลักษณะร่วม คือ วางตำแหน่ง

เจดีย์เป็นศูนย์กลางของวัดโดยเปรียบดั่งเขาพระสุเมรุ โดยรอบตามทิศต่างๆ เป็นที่ตั้งของวิหาร ซึ่งประกอบด้วยด้านทิศตะวันออกเป็นที่ตั้งของวิหารหลวงและทิศใต้ ซึ่งเป็นตำแหน่งของชมพูทวีปในคติจักรวาลได้ตั้งวิหารที่มีความสำคัญ และมีการเน้นสัดส่วนความสูงลดหลั่นตามความสำคัญ รวมทั้งการสร้างอาคารไม่ให้สูงเกินยอดไม้ มีการกระจายตัวแทรกไปกับธรรมชาติ เปิดช่องรับแสงและลมตามธรรมชาติให้เข้ามาสู่ภายในตัวอาคาร มีผนังเปิดโล่ง นำธรรมชาติเข้ามาภายในอาคาร อาคารต่างๆ แสดงคุณลักษณะของความอ่อนน้อมถ่อมตนและกลมกลืนกับธรรมชาติ โดยมีความสูงไม่เกิน ๒ ชั้น ซึ่งจะมี ความสูงไม่เกินยอดไม้และมีลักษณะกระจายตัวไปตามผืนป่า รูปแบบอาคารที่เรียบง่าย ใช้วัสดุที่เป็นธรรมชาติ วัสดุ ดินเผา บำรุงรักษาง่าย ได้แก่ ไม้ที่มาจากการหมุนเวียน มีลักษณะเป็นสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นตะวันออกเขตร้อนชื้น เช่น มีชายคายื่นยาวค้ำแดดค้ำฝน มีความโปร่งโล่งระบายความร้อนได้ดี เป็นต้น อาคารมีการเชื่อมโยงและสัมพันธ์กับภูมิทัศน์โดยรอบ โดยวางตำแหน่งอาคารให้ได้มุมมองที่รื่นรมย์ที่มีทั้งสระน้ำ ลำธาร พื้นที่ป่าแบบหนาแน่นและป่าแบบสวน รวมถึงการทำช่องเปิดเพื่อนำธรรมชาติภายนอกเข้ามาสู่ภายในให้มากที่สุดเท่าที่ทำได้ อาคารสำคัญเป็นจุดหมายตาที่กลมกลืนกับธรรมชาติ ได้แก่ พระอุโบสถ พระวิหาร พระเจดีย์ ซึ่งมีสระน้ำ ต้นไม้ และท้องฟ้าเป็นองค์ประกอบที่ส่งเสริมซึ่งกันและกัน และมีการวางแผนในจัดพื้นที่ใช้สอยอย่างเป็นระบบ เช่น การสร้างอาคารสถานที่ การจัดระบบแผนผัง มีการแบ่งพื้นที่เป็นสัดส่วน คือ เขตพุทธาวาส สังฆาวาส และเขตพื้นที่ใช้ประโยชน์ทางสังคมและวัฒนธรรม การจัดทำผังการใช้สอยพื้นที่ของวัดตามบทบาทหน้าที่ เป็น ๓ เขต คือ

(๑.๑) เขตพุทธาวาส หมายถึงพื้นที่สมมุติ ใช้เพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนาของสงฆ์และ ขรวาสเป็นที่ตั้งของ สถูป เจดีย์ วิหาร อุโบสถ หอไตร หอกลอง หอระฆัง ชุมโฆ และศาลาบาตร เป็นต้น ภายในเขตพุทธาวาส มักมี พระธาตุเจดีย์ หรือพระวิหาร เป็นประธานของวัด ซึ่งภายในวิหารจะประดิษฐานพระพุทธรูปขนาดใหญ่ ส่วนภายในองค์พระธาตุเจดีย์จะเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าหรือพระสาวก ซึ่งอาคารสองหลังนี้ทำหน้าที่เสมือนเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้า ในฐานะประธานของพุทธศาสนา ซึ่งจะรับรู้ในทุกกิจกรรมทางศาสนาที่เกิดขึ้นภายในวัด สอดคล้องกับความหมายของคำว่า พุทธาวาส ซึ่งมาจากคำว่า พุทธ กับคำว่า อาวาส อันหมายถึงสถานที่ประทับของพระพุทธเจ้านั่นเอง ผังวัดในล้านนาที่สมบูรณ์มักสร้างเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส หลายแห่งมักสร้างอยู่บนที่สูง ล้อมรอบด้วยกำแพงแก้วและศาลาบาตร มีประตูทางเข้า ๔ ทาง ทางเข้าหลักจะหันหน้าไปทางทิศตะวันออกหรือเส้นทางสัญจรหลัก เช่นแม่น้ำ ประตูทางเข้าหลักทางทิศตะวันออกนี้มักจะทำชุมประตูประดับด้วยลวดลายพันธุ์ ฤๅษีหรือสัตว์ในเทพนิยาย เรียกว่า ชุมโฆ โดยมีบันไดทางขึ้นเชื่อมต่อไปด้านล่าง พร้อมทั้งมีราวบันไดประดับด้วยรูปนาคทอดตัวยาวจากชุมประตูโฆลงสู่ด้านล่าง เช่นเดียวกัน เมื่อผ่านจากชุมประตูโฆเข้าไป จะเข้าสู่เขตพุทธาวาส ซึ่งมีพระวิหารและพระธาตุเจดีย์วางอาคารอยู่ในแนวเดียวกัน กับชุมโฆและบันไดทางขึ้น ในแนวแกนตะวันออกตะวันตก บริเวณโดยรอบจะประกอบไปด้วยอาคารอื่นๆ ที่สำคัญ เช่น พระอุโบสถ หอไตร พระวิหารขนาดเล็ก เป็นต้น พื้นที่โดยรอบมักปูด้วยลานทราย ซึ่งมีประโยชน์ในการดูดซับความชื้น ช่วยป้องกันอาคารที่สร้างด้วยไม้ ไม้ให้เสื่อมสภาพโดยง่าย ลักษณะแผนผังของวัด ในเขตพุทธาวาส ที่กล่าวมาข้างต้นเชื่อว่า เป็นการออกแบบที่แฝงไว้ด้วยแนวคิดที่มาจากคติความเชื่อเรื่องจักรวาล ซึ่งแนวคิดดังกล่าว น่าจะได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาฮินดู โดยเนื้อหาหลักของแนวคิดนี้ เป็นคติในการ

สร้างความสมดุลระหว่างโลกมนุษย์กับจักรวาลโดยเชื่อว่าหาก จักรวาลเล็กซึ่งหมายถึงโลก เกิดความสมดุลกับจักรวาลใหญ่แล้ว จะเกิดความอุดมสมบูรณ์และความสงบสุขขึ้นในโลกมนุษย์ ดังนั้นจึงออกแบบให้ผังวัดหรือศาสนสถานเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสอันเป็นตัวแทนของความสมดุลนั่นเอง แนวคิดเรื่องจักรวาลเชื่อว่าศูนย์กลางของจักรวาล จะประกอบไปด้วย เขาพระสุเมรุ ในศาสนสถานของเขมรจะแทนด้วย ปรามค์ประธานซึ่งเป็นที่อยู่ของเทพสูงสุด คือพระศิวะ ส่วนในพุทธศาสนาจะแทนด้วย พระธาตุเจดีย์หรือพระวิหาร ในแนวคิดเดียวกันแต่เปลี่ยนเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้า ซึ่งศูนย์กลางจักรวาลนี้จะเหมือนตัวแทนอำนาจของพระมหากษัตริย์ไปด้วยใน เวลาเดียวกัน ในแนวคิดที่เชื่อว่ากษัตริย์คือสมมติเทพที่อวตารมาจากเทพสูงสุดส่วนทางพุทธ ศาสนาก็เปรียบพระมหากษัตริย์เหมือนธรรมราชาซึ่งเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้า นั่นเององค์ประกอบทางด้านสถาปัตยกรรมอื่นๆ ที่อยู่ในผัง ล้วนสร้างโดยมีแนวคิดสอดคล้องกับคติจักรวาลทั้งสิ้น อาทิเช่น กำแพงสี่เหลี่ยมเปรียบเสมือนกำแพงจักรวาล พันทราย เปรียบเสมือนทะเลศรีทันดร ชุมโขง คือทางเข้าของป่าหิมพานต์ ปราสาทเพื่อบนสันหลังคาของพระวิหาร เปรียบเสมือนเขาสัตตบริภัณฑ์เจ็ดชั้น เป็นต้น ซึ่งการอุปมาอุปมัยดังกล่าวล้วนเป็นเรื่องราวที่จำลองแผนผังของจักรวาลตาม ความเชื่อทางพุทธศาสนาลงไว้ในโลกมนุษย์เพื่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์นั่นเอง และแผนผังของวัดตามคติจักรวาลดังกล่าวนี้ ถือเป็นส่วนสำคัญที่สุด ที่ได้กลายมาเป็นเหมือนสิ่งที่กำหนดบทบาทความเชื่อและวิถีชีวิตของชาวล้านนา ไปด้วยในขณะเดียวกัน เนื่องจาก เมื่อเขตพุทธาวาส หมายถึง พุทธภูมิ หรือที่อยู่พระพุทธเจ้าผู้ที่บริสุทธิ์ หรือผู้ที่รู้แจ้งแล้ว ดังนั้น ภายในเขตพุทธาวาสจึงเป็นเสมือนหนึ่งเป็นพื้นที่ที่บริสุทธิ์หรืออีกนัยหนึ่ง หมายถึง สวรรค์ตามความเชื่อของโลกทัศน์ชาวล้านนาดังนั้นชาวล้านนาจึงให้ความสำคัญต่อ ศาสนสถานและเชื่อว่าการเข้าสู่เขตพุทธาวาส เป็นการเข้าสู่พื้นที่บริสุทธิ์ เข้าใกล้สถานะของการนิพพาน ซึ่งในส่วนนี้สามารถจัดเป็นสถานที่ท่องเที่ยวได้ตามช่วงเวลาและบริเวณพื้นที่ที่เหมาะสม

(๑.๒) เขตสังฆาวาส มาจากคำว่า สงฆ์ กับคำว่า อาวาส หมายถึงพื้นที่อันเป็นที่ตั้งของอาคารอันเกี่ยวเนื่องกับกิจกรรมและ วัตรปฏิบัติของสงฆ์ ได้แก่ กุฏิ อาคารที่ใช้สำหรับอาศัยหลับนอน กับปิยกุฏิ โรงเก็บอาหาร หอฉัน อาคารที่ใช้เป็นที่ฉันภัตตาหาร วัจจกุฏิ อาคารสำหรับใช้ขับถ่าย ศาลาการเปรียญ อาคารที่ใช้เป็นที่เรียนหนังสือของพระสงฆ์ หอไตร อาคารที่ใช้เก็บรักษาคัมภีร์ทางศาสนา ชันดาหาร โรงรักษาไฟและตม่น้ำ ธรรมศาลา โรงเทศนาธรรม เป็นต้น ส่วนใหญ่มักแยกกันจากเขตพุทธาวาสอย่างเด็ดขาด แต่มักมีทางเชื่อมถึงกันได้โดยง่าย ในอดีตเขตสังฆาวาสอาจใช้เป็นทั้งที่อยู่อาศัยของภิกษุสงฆ์ สามเณร และเป็นที่เรียนของเด็กวัดไปด้วย โดยเฉพาะกุฏิถือเป็นอาคารหลักสำคัญ โดยมีอาคารประเภทอื่นประกอบเพื่อประโยชน์ใช้สอยที่เกี่ยวข้องกัน ส่วนใหญ่ไม่มีกฎเกณฑ์การวางผังมากนัก นอกจากบางประเภทของวัด ชั้นของวัด ที่ตั้ง รวมทั้งขนาดยังมีผลต่อการจัดวางผังของเขตนี้ กล่าวคือหากเป็นวัดราษฎร์ขนาดเล็กอยู่ในแถบถิ่นชนบท นิยมวางตัวกุฏิกระจายตัวเป็นหลังๆ อาคารที่เป็นองค์ประกอบรองหลังอื่นๆ ก็จะจัดวางอยู่ในตำแหน่งที่สะดวกต่อการใช้สอยของพระภิกษุ ส่วนใหญ่จะจัดกุฏิให้อยู่เป็นกลุ่ม โดยอาจแยกเป็นหลังๆหรือต่อเชื่อมด้วยชานเป็นหมู่หรือคณะฯ มีหอฉันอยู่ตรงกลางชาน ถัดเลยออกมาก็จะเป็นเรือนเว็จกุฏิ ซึ่งปัจจุบันอาจรวมเข้ากับห้องสรงน้ำและมักสร้างต่อเรียงเป็นแถวๆ ในขณะเดียวกันก็เป็นพื้นที่ส่วนบุคคล ที่สงฆ์บ่มาริณ อาคาร

สถานที่ส่วนนี้ เป็นสถานที่ทำกิจกรรมเพื่อกิจของสงฆ์โดยเฉพาะ ไม่ดึงดูดให้ประชาชนและนักท่องเที่ยวเข้าชม

ในส่วนการจัดพื้นที่ระหว่างเขตพุทธาวาสและสังฆาวาสนั้น แบ่งโดยการจัดวางกลุ่มอาคารในเขต พุทธาวาสไว้กลางวัด ส่วนอาคารในเขตสังฆาวาสได้แยกออกมาอย่างชัดเจน ทั้งลักษณะของ อาคารที่ต่างกัน โดยเขตสังฆาวาสจะติดกับกำแพงวัด และมีการเว้นพื้นที่เปิดเป็นที่โล่งสำหรับเขตพุทธาวาสและสังฆาวาส และแบ่งโดยปลูกต้นไม้บังเขตสังฆาวาสเอาไว้ ซึ่งการจัดผังในลักษณะนี้อาจด้วยข้อจำกัดด้านทรัพยากร สิ่งก่อสร้าง และพื้นที่ ประกอบกับวัดราชบุรุษสร้างขึ้น เพื่อสนองความต้องการทางใจของชุมชน และเป็นศูนย์รวมในการพบปะเพื่อประกอบประเพณี พิธีกรรม หรือจัดกิจกรรมการชุมนุมต่างๆ ความสะดวกในการติดต่อกับพระสงฆ์ซึ่งอาศัยอยู่ใน พื้นที่เดียวกับวัดทำให้พระสงฆ์ได้เป็นที่พึ่งและใกล้ชิดกับชุมชนมากขึ้น

(๑.๓) เขตธรณีสงฆ์ หมายถึงเขตพื้นที่ในพระอารามที่วัดกำหนดพื้นที่บางส่วนที่เหลือจากการจัด แบ่งเขตสำคัญ คือ เขตพุทธาวาส และเขตสังฆาวาส ให้เป็นเขตพื้นที่สำหรับเอื้อประโยชน์ใช้สอยในเชิงสาธารณะประโยชน์ในลักษณะ ต่างๆของวัด เช่น ใช้เป็นพื้นที่เปิดโล่งเพื่อสร้างความร่มรื่นให้วัด หรือใช้เป็นสถานที่ก่อสร้างอาคารอื่นๆ เช่น สร้างเมรุสำหรับฌาปนกิจศพชุมชน ตั้งโรงเรียนเพื่อให้ความศึกษาแก่สังคม แบ่งเป็นพื้นที่ให้คฤหัสถ์เช่าเพื่อใช้เป็นแหล่งทำมาหากิน อาทิการสร้างตึกแถว หรือทำเป็นตลาด เป็นต้น ในล้านนาเรียกว่า “ช่วงวัด” หรือ “ป่าเหว” คือ ที่เมาะศพ ป่าช้า สวนป่า และที่ว่างอื่นๆ หมายถึงพื้นที่สาธารณะ ที่สามารถใช้ได้ร่วมกันทั้งสงฆ์และฆราวาส ช่วงวัดหรือที่ว่างด้านหน้าวัดมีความสำคัญเป็นอย่างมาก วัดสำคัญๆ ในอดีต มักมีช่วงขนาดใหญ่ไว้ทางด้านทิศตะวันออก ใช้เป็นที่รวมพลและสร้างขวัญกำลังใจของทหารก่อนทำศึกสงคราม นอกจากนั้นยังเป็นจุดแวะพักของนักเดินทางหรือขบวนคาราวานสินค้าต่างๆ บริเวณนี้จึงมักมีบ่อน้ำใช้ รวมถึงมีต้นไม้ใหญ่เพื่อให้ร่มเงา ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นที่สิงสถิตของสิ่งเหนือธรรมชาติที่เป็นอารักษ์ของศาสนสถาน นอกจากนี้ในช่วงที่มีเทศกาล ช่วงหน้าวัดมักจะถูกใช้เป็นที่ทำกิจกรรมรื่นเริงประจำปีต่างๆ อีกด้วย และอีกส่วนหนึ่งก็เพื่อให้การบริการชุมชนหรือเขตสาธารณะ เป็นพื้นที่ที่ใช้เป็นสถานที่ตั้งของอาคารสิ่งก่อสร้างและกิจกรรมที่ให้บริการแก่ประชาชนทั่วไปและนักท่องเที่ยว เช่น เป็นที่ตั้งของศาสนสถาน สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ให้ประชาชนเข้ากราบไหว้หรือปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนา เป็นพื้นที่จัดงานประเพณี พิธีกรรมต่างๆ เช่น บริเวณลานวัด ศาลาศพ และเป็นพื้นที่ร้านค้า พื้นที่จัดตลาดนัดขายของ พื้นที่เล่นกีฬาหรือออกกำลังกาย พื้นที่ให้บริการอื่นๆ เช่น บริการขายดอกไม้ธูปเทียน บริการอาหารเครื่องดื่ม เป็นต้น หรือเป็นเขตพื้นที่ป่าไม้

โดยทั่วไป เขตธรณีสงฆ์หรือเขตบริการชุมชน มักตั้งอยู่บริเวณทางเข้าด้านหน้าของวัด เพราะเป็นเขตที่คับคั่งมีเสียงรบกวน และมีเขตพุทธาวาสตั้งอยู่ตรงกลาง เป็นพื้นที่คั่นระหว่างเขตธรณีสงฆ์และเขตสังฆาวาส ซึ่งเป็นพื้นที่รโหฐาน ซึ่งจากการสำรวจ พบว่า วัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม) ยังมีปัญหาขัดแย้งในเรื่องนี้อยู่ในปัจจุบัน ทำให้การก่อสร้างสิ่งปลูกสร้างปะปนกัน เป็นส่วนหนึ่งที่เป็นเหตุให้ทำลายทัศนียภาพของวัด ส่วนวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) ก็ยังมีปัญหาเกี่ยวกับพื้นที่ป่าด้านหลังวัดที่เป็นพื้นที่ทับซ้อนกันกับอุทยานแห่งชาติดอยสุเทพ - ปุย ส่วนวัดผาสุก (สภากาชาด) ได้มีการดำเนินงานประสานงานร่วมกับอุทยานแห่งชาติดอยสุเทพ - ปุย ในการปักปันเขตให้มีความชัดเจนขึ้น และมีการขอพื้นที่เพิ่มเพื่อพัฒนาเป็นวัดที่สมบูรณ์ ส่วนวัดไร่เปิง (ตโปทาราม) เนื่องจาก

พื้นที่วัดในอดีตมีพื้นที่คับแคบไม่สามารถรองรับจำนวนศรัทธาประชาชนที่เข้ามาใช้บริการได้ ทำให้มีการจัดซื้อที่ดินเพิ่มจากเอกชน บริเวณด้านหน้าวัดหลายไร่ เพื่อจัดสร้างอาคารสถานที่ปฏิบัติธรรม ดังนั้น วัดทั้ง ๔ แห่ง มีความตระหนักถึงปัญหาที่มีความแตกต่างกัน แต่ก็มีความคิดเห็นเดียวกันในการใช้ที่ดินและอาคารสิ่งก่อสร้างที่ตั้งผิดเขต ที่ควรมีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ให้สอดคล้องกับบทบาทหน้าที่ของแต่ละเขต เช่น การปรับเปลี่ยนให้กุฏิที่พักของพระสงฆ์ที่อยู่ในเขตบริการชุมชนให้เป็นพิพิธภัณฑหรืออาคารห้องสมุดของวัด อาคารประชาสัมพันธ์ ร้านค้า เป็นต้น สำหรับการจัดแบ่งเขตพื้นที่ระหว่างเขตต่างๆ มีแนวทางในการก่อสร้างถนน กำแพง ทางเท้า แนวไม้พุ่มหรือไม้ยืนต้น แปลงดอกไม้ คุน้ำ ร้วโปร่งทรงเตี้ย หรือมีการใช้ป้ายแบ่งเขตให้ชัดเจน

(๒) การดำเนินงาน มีการจัดทำข้อมูลที่เป็นแผนแม่บทเกี่ยวกับการอนุรักษ์และก่อสร้างอาคารสถานที่อย่างชัดเจนที่มีความสอดคล้องกับธรรมชาติและอนุรักษ์ไว้ซึ่งวัฒนธรรมพื้นถิ่น เน้นรักษาความสะอาด/มั่นคงแข็งแรงของอาคารเสนาสนะต่าง ๆ ภายในบริเวณวัด การพำนักอาศัย ใช้ประโยชน์ หรือดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ วัดมีสิ่งปลูกสร้าง และอาคารเสนาสนะต่าง ๆ เพียงพอและเหมาะสมต่อการใช้ประโยชน์และสิ่งแวดล้อม สภาพสะอาด มั่นคงแข็งแรง เช่น อุโบสถ กุฏิ ศาลา เมรุ วิหาร ห้องสมุด/พิพิธภัณฑ ถนนและทางเท้าภายในวัด เจดีย์ ร้ววัด/กำแพงวัด เป็นต้น วัดจึงต้องได้รับการพัฒนาในด้านการบูรณปฏิสังขรณ์ให้มีความมั่นคงแข็งแรง ปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์ให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ เพื่อสามารถใช้ประโยชน์ในการดำเนินกิจกรรมได้อย่างสมบูรณ์แบบ การพัฒนาวัด เพื่อให้วัดมีสภาพสะอาด สงบ และสว่าง เพื่อสร้างความสุขทางด้านจิตใจให้กับประชาชนจึงควรพัฒนาวัดแบบบูรณาการ โดยระดมการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน เช่น ชุมชนรอบวัด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ส่วนราชการ หรือสถาบันศึกษา เช่นในกรณีของวัดผาลาด (สกทาคามิ) ที่มีความร่วมมือกับสถาบันอุดมศึกษาและชมรมสถาปัตยกรรมล้านนาในการวางแผนพัฒนาการก่อสร้างอาคารที่มีความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและศาสนสถานดั้งเดิม เช่นเดียวกับวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) วัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม) และวัดไร่เปิง (ตโปทาราม) ที่ได้รับความร่วมมือจากนักวิชาการและอาจารย์ของมหาวิทยาลัยในการศึกษาวิจัยและพัฒนาศาสนสถานให้มีความสวยงามและมีคุณค่าทางสถาปัตยกรรมมากขึ้น โดยการจัดทำแผนพัฒนาวัดทั้งในระยะสั้นและระยะยาว

(๒.๑) การจัดทำแผนพัฒนาสิ่งก่อสร้างและการใช้ที่ดินในอนาคต โดยเฉพาะการจัดสร้างอาคารสถานที่ใหม่ มีแผนการพัฒนารองรับการก่อสร้างให้สอดคล้องกับพื้นที่ใช้สอยตามเขตต่างๆ หรือการปรับขยายเขตพื้นที่ให้เหมาะสมและเป็นสัดส่วนไว้ล่วงหน้า

(๒.๒) การวางแผนการก่อสร้างสถาปัตยกรรมใหม่ มีการวางแผนการก่อสร้างในตำแหน่งหรือขนาดความสูงที่ไม่บดบังทัศนียภาพหรือลดทอนคุณค่าของศาสนสถานในเขตพุทธาวาส ซึ่งเป็นสถานที่สำคัญของวัด และต้องมีรูปร่างทางสถาปัตยกรรมที่สอดคล้องกลมกลืนกับสถาปัตยกรรมของสิ่งปลูกสร้างเดิม โดยเฉพาะศาสนสถานในเขตพุทธาวาส

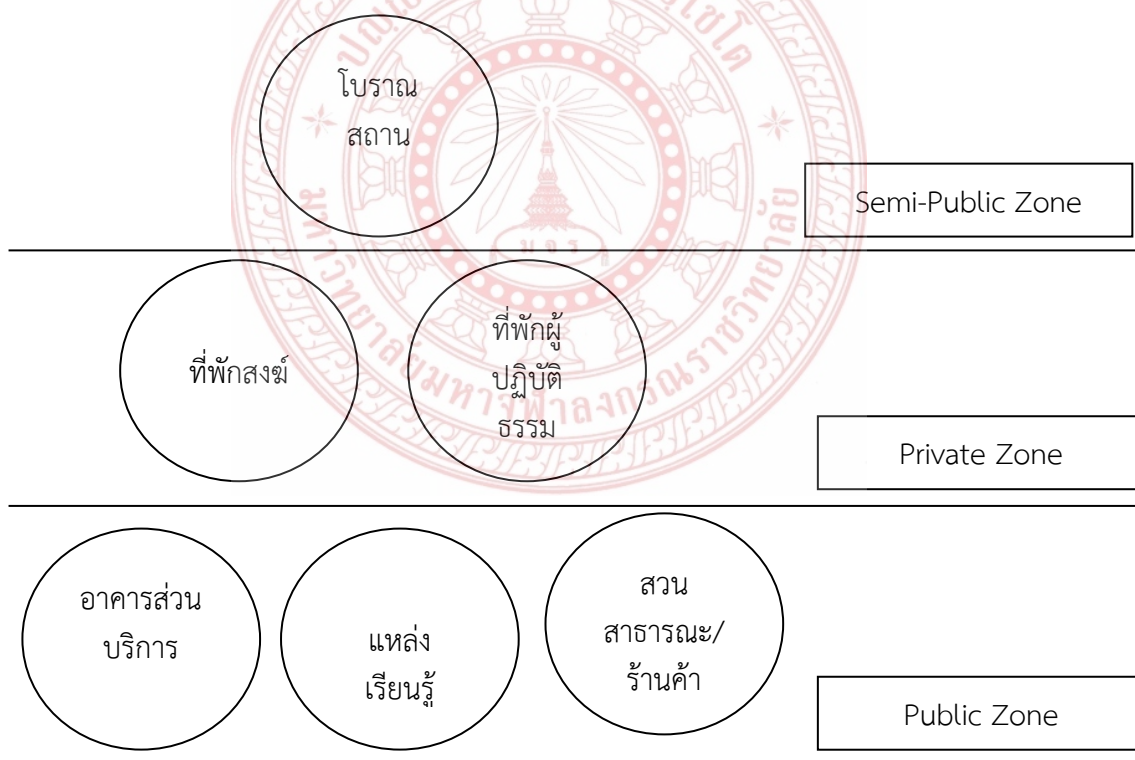
(๒.๓) การวางแผนพัฒนาสิ่งบริการที่จัดสร้างใหม่ มีการวางแผนพัฒนาที่เหมาะสม เช่น วัดที่มีนักท่องเที่ยวเข้าชมเป็นจำนวนมาก มีสถานที่บริการที่เหมาะสมทั้งในด้านขนาด ปริมาณ หรือการจำกัดจำนวนผู้เข้าชม เช่น จำนวนห้องน้ำ พื้นที่ทางเดิน ลานจอดรถ เป็นต้น

(๒.๔) การวางแผนจัดสภาพแวดล้อมของวัดใหม่ เช่น การเขียนป้ายชื่อวัดและป้ายบอกเส้นทางภายในวัด รวมไปถึงการจัดทำป้ายแสดงประวัติความเป็นมาและความสำคัญของอาคาร

สถานที่สำคัญของวัด มีการเขียนด้วยภาษาไทย ภาษาล้านนา และภาษาสากล โดยจัดทำให้มีลักษณะ และขนาดที่เหมาะสม การจัดสร้างสภาพแวดล้อมที่ร่มรื่น เช่น การปลูกไม้ยืนต้น ไม้ประดับ ลานหญ้า การจัดทำที่นั่งพัก การจัดระบบความเรียบร้อยของร้านค้า ถังขยะ รวมไปถึงการบริหารจัดการเรื่อง การกำจัดขยะที่เป็นระเบียบและถูกต้อง เป็นต้น

(๒.๕) การจัดระเบียบของที่ตั้งให้บริการและกิจกรรมอื่นๆ เช่น การวางผังพื้นที่ร้านค้า ร้านอาหาร ร้านค้าบูชาดอกไม้รูปเทียน ร้านขายหนังสือธรรมะ จัดให้อยู่ในตำแหน่งที่เหมาะสม ไม่ เกะกะตามทางเท้าหรือลานจอดรถ หรือรูก้าเข้าไปในเขตพุทธาวาสอย่างไม่เหมาะสม รวมไปถึงการจัดตั้งตู้บริจาคในตำแหน่งที่เหมาะสม มีการบอกวัตถุประสงค์และที่อยู่เบอร์โทรที่ชัดเจน นอกจากนี้ ควรจัดทำเอกสารเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาให้ชัดเจน โดยวางอยู่ใกล้กับตู้บริจาค

การแบ่งพื้นที่วัดออกเป็น ๓ ส่วนนี้ ในเชิงการออกแบบทางสถาปัตยกรรมจึงให้หมายถึง ส่วนหนึ่งคือเขตพุทธาวาสถูกใช้เป็นพื้นที่กึ่งสาธารณะ (Semi-Public Zone) อีกส่วนหนึ่งคือ เขต สังฆาวาสที่ใช้เป็นพื้นที่ส่วนตัว (Private Zone) เฉพาะของพระสงฆ์ ส่วนเขตธรณีสงฆ์ก็เป็นเสมือน เขตพื้นที่สาธารณะ (Public Zone) สำหรับคนทั่วไป มีแผนผังดังนี้

(๓) เป้าหมาย มุ่งเน้นการใช้เสนาสนะหรืออาคารสถานที่ที่เป็นไปเพื่อการศึกษาธรรม การปฏิบัติธรรม และการเผยแผ่ธรรม โดยให้ความสำคัญกับการสร้างอาคารและสถานที่ที่มีความสะอาด สง่า และสงบ มีความร่มรื่นสวยงามตามธรรมชาติ และมีระบบการจัดการด้านสุขลักษณะที่ดี มีเป้าหมายในการพัฒนาวัดต้นแบบ โดยใช้หลักการบริหารจัดการสมัยใหม่ที่ยังคงยึดหลักพระธรรมวินัยควบคู่กันไป นำหลักการมีส่วนร่วมของการบริหารจัดการสมัยใหม่ เข้ามาใช้ในการบริหารกิจการ

ของวัด เน้นวัดที่ไม่อยู่ในเขตเมือง และให้มีการจำแนกพัฒนาการของวัดออกตามความจำเป็นเร่งด่วนที่จะพัฒนาภายหลังที่ได้ทำการพัฒนาวัดต้นแบบ

จากผลการวิจัยพบว่า นอกจากจะมีการออกแบบวัดที่เอื้อต่อความสัปปายะแล้ว ผู้วิจัยยังพบว่า ในกระบวนการออกแบบสถาปัตยกรรมตามหลักอวาสสัปปายะนั้น มีลักษณะที่สำคัญ ๔ ประการ คือ

๑) ควรมีความเชื่อมโยงสอดคล้องกับบุคคลสัปปายะและโคจรสัปปายะ คือ บุคคลที่เป็นผู้นำและที่ตั้งวัด กล่าวคือ หากอวาสนั้นมีลักษณะที่เอื้ออำนวยต่อทัศนคติหรือแนวทางการสอนของผู้นำแล้ว อวาสนั้นย่อมเอื้อให้เกิดความสัปปายะได้ง่าย หรือหากอวาสนั้นได้รับการพัฒนาให้สอดคล้องกับที่ตั้ง เช่น ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ป่าหรือชุมชน ก็ต้องมีการส่งเสริมซึ่งกันและกัน ความเป็นอวาสนั้นก็ย่อมเกิดขึ้นได้ง่ายเช่นกัน เพราะอวาสนหรือสถาปัตยกรรมนั้นจะมีส่วนสนับสนุนต่อการพัฒนาทางจิตวิญญาณของผู้เข้ามาใช้บริการของวัด เช่น กิจกรรมการทำบุญ กิจกรรมการปฏิบัติธรรม กิจกรรมเรียนรู้ หรือกิจกรรมการท่องเที่ยว

๒) การเกิดกระบวนการเรียนรู้ใหม่ของสถาปนิกผู้ออกแบบ เมื่ออวาสนั้นเชื่อมโยงกับบุคคลสัปปายะและโคจรสัปปายะแล้ว สถาปนิกก็จะดำเนินการตามความต้องการของบุคคลที่เป็นผู้นำ เช่น เจ้าอาวาสหรือคณะกรรมการวัด โดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน จนกระทั่งกลุ่มสถาปนิกสามารถแปลความหมายเชิงนามธรรมที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ให้เป็นรูปธรรมในทางสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมได้อย่างถูกต้อง ผ่านกระบวนการออกแบบที่เป็นการวิเคราะห์สังเคราะห์จากกิจกรรมการใช้งาน และการพัฒนาออกแบบ

๓) มีข้อค้นพบที่สอดคล้องกันของวัดทั้ง ๔ แห่ง คือ ลักษณะสาธารณะของอวาสนัปปายะที่สามารถนำไปกำหนดเกณฑ์เบื้องต้นในการออกแบบอวาสนัปปายะได้ ก็คือ ความเป็นธรรมชาติ ความสงบ สะอาด สว่าง ความงามที่สมถะหรือสันโดษ และการแฝงด้วยคติธรรม

๔) มีการแสวงหาลักษณะเด่นเฉพาะตัวหรือมีอัตลักษณ์ของวัดตามแนวคิดของผู้นำคณะกรรมการวัด

๔.๒.๒ องค์ประกอบ ตัวชี้วัด และแนวทางพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะด้านทางสัจจ (โคจรสัปปายะ)

องค์ประกอบ ตัวชี้วัด และแนวทางพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะด้านทางสัจจ (โคจรสัปปายะ) ของวัดทั้ง ๔ แห่ง มีดังนี้

(๑) การวางแผนพัฒนา การมีแผนในการสร้างเส้นทางที่สะดวกแก่ผู้เดินทางเข้ามาในวัด หลายช่องทางที่จะเดินทางมาวัดได้อย่างสะดวก และทางเดินภายในวัด ภายในบริเวณวัด มีสิ่งต่างๆ ที่จำเป็นเหมาะสม ส่งเสริมสภาพความเป็นร่มเย็นสถาน พัฒนาพื้นที่ให้เหมาะสมกับบริบทของที่ตั้งวัด และหมุนเวียนในการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า โดยสร้างทางเดินสัจจและป้ายบอกทาง ให้ตั้งอยู่ในที่ที่เหมาะสม มีขนาดที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ มีความสวยงาม แผนผัง ติดตั้งไว้ในที่เปิดเผย เห็นได้ชัดเจน แสดงอาณาเขตและรายละเอียดสถานที่ต่าง ๆ ภายในวัดชัดเจน มีแนวถนนที่เชื่อมโยงเข้าสู่ศาสนสถานสำคัญของวัด กรณีเช่น วัดผาลาด (สภากาชาด) จะมีแนวแกนกลางตั้งอยู่ที่พระวิหารและพระเจดีย์ เช่นเดียวกับ วัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม) จะมีบันไดนาถขึ้นสู่แนวแกนกลางตรงพระ

วิหารและพระเจดีย์ และวัดร่ำเปิง (โตโปหาราม) มีแนวแกนกลางที่ตั้งอยู่ที่พระวิหารและพระเจดีย์เช่นเดียวกัน ส่วนวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) จะตั้งอยู่ตรงอุโมงค์และพระเจดีย์ ซึ่งจะต้องแสดงเส้นทางและป้ายบอกทาง ซึ่งบริเวณนี้ควรจัดให้มีป้ายเผยแพร่กิจกรรมต่าง ๆ ของวัด เพื่อจัดแสดงหรือเผยแพร่ข่าวสารการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของวัด ป้ายประวัติวัดโดยย่อ เพื่อแสดงประวัติวัดเผยแพร่แก่บุคคลทั่วไป ป้ายนิเทศข้อมูล เพื่อแสดงจำนวนสถิติข้อมูลต่าง ๆ ของวัด

ในส่วนของการวางแผนพัฒนาทางเข้าวัด เนื่องจากวัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม) เป็นวัดที่ตั้งอยู่ในซอยลึก การเดินทางเข้าค่อนข้างลำบากกว่าวัดอื่นๆ จึงควรมีแผนในการพัฒนาปรับปรุงให้ดีขึ้น โดยการสร้างป้ายบอกทางเข้าวัดให้ชัดเจน มีจุดสังเกตที่สามารถเข้าถึงได้ง่าย รวมไปถึงการเข้าถึงโบราณสถานสำคัญๆ ของวัด ที่บางแห่งตั้งอยู่ในเขตชุมชน ทำให้ขาดความน่าสนใจ ถึงแม้จะมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ซึ่งวัดเองก็มีแผนในการพัฒนาปรับปรุงภูมิทัศน์โดยรอบโบราณสถานให้มีความสวยงามมากขึ้น และการจัดกิจกรรมประชาสัมพันธ์โดยการส่งเสริมเส้นทางรถจักรยานเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยววัด ส่วนทางเดินภายในวัด ไม่ค่อยมีปัญหามากนักเนื่องจากมีพื้นที่ขนาดเล็ก การจัดสรรพื้นที่ก็ยังเป็นข้อจำกัดอยู่มาก ส่วนวัดอื่นๆ เช่น วัดผาลาด (สกทาคามิ) ตั้งอยู่ในเส้นทางหลักของสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญของจังหวัดเชียงใหม่ คือ วัดพระธาตุดอยสุเทพ ในปัจจุบันได้มีการสร้างอาคารศาสนสถานเป็นจุดเด่นที่ทำให้สังเกตเห็นได้ง่าย แม้ว่าพื้นที่วัดในตั้งลึกลงในเขตพื้นที่ป่าด้านล่าง ส่วนปัญหาทางเดินสัญจรภายในวัด มีพื้นที่ค่อนข้างคับแคบ โดยเฉพาะพื้นที่จอดรถ และมีพื้นที่บริเวณน้ำตก ซึ่งเป็นหน้าผาสูงชัน จึงควรมีป้ายปักเตือนนักท่องเที่ยว โดยเฉพาะฤดูฝนที่มีน้ำไหลหลาก ทำให้พื้นที่บริเวณน้ำตกเปียกชื้น อาจทำให้ประสบอุบัติเหตุได้ง่าย ทางวัดจึงมีแผนในการพัฒนาปรับปรุงทางเดินให้มีความแข็งแรงปลอดภัยมากขึ้น ส่วนวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) และวัดร่ำเปิง (โตโปหาราม) ทั้งสองวัดมีพื้นที่กว้างขวาง สามารถเดินทางเข้าถึงวัดได้หลายทิศทาง และมีการแบ่งเขตพื้นที่ภายในอย่างชัดเจน จึงไม่ค่อยมีปัญหาในด้านนี้มากนัก

(๒) การดำเนินงาน มีแนวทางในการพัฒนาดังนี้

(๒.๑) การปรับปรุงทางข้ามบริเวณหน้าวัด และสถานที่สำคัญอื่นๆ โดยปรับพื้นผิวถนนเป็นแบบพิเศษเพื่อลดความเร็วของรถ และขยายทางเดินเท้าโดยมีรั้วเงาเชื่อมต่อระหว่างโบราณสถานและกิจกรรมร้านค้าริมสองฟากของถนน และใช้อุปกรณ์บาวิลีให้มีรูปแบบที่เหมาะสมโดยไม่ทำลายทัศนียภาพของโบราณสถาน

(๒.๒) การจัดระเบียบของการสัญจรของถนนใหม่ ยกเลิกการอนุญาตให้รถนำเที่ยวและรถบรรทุกขนาดใหญ่เข้ามาในบริเวณพื้นที่แหล่งโบราณสถาน เพื่อลดความหนาแน่นของการจราจรและการสิ้นเปลืองที่อาจส่งผลกระทบต่อองค์พระเจดีย์และโบราณสถานที่สำคัญและเพิ่มระบบขนส่งสาธารณะและรถนำเที่ยว รวมทั้งจัดหาที่จอดรถยนต์และรถโดยสารขนาดใหญ่โดยให้อยู่ด้านนอกเขตพื้นที่กันชน

(๒.๓) ทางเดินเท้า หรือทางริมถนนและควรเลือกใช้ไม้ยืนต้นที่ให้ร่มเงา เป็นพันธุ์ไม้พื้นถิ่น และควรมีสีสันเป็นมวล หรือสลับสีเป็นช่วงๆ หรือตามฤดูกาลเพื่อเพิ่มความหลากหลาย

(๒.๔) บริเวณทางเดินเท้า ควรมีสถานที่นั่งพักเป็นจุดๆ หรือมีราวไม้หรือราวเหล็กที่มีความแข็งแรง สำหรับไว้ให้ผู้สูงอายุหรือผู้พิการใช้พยุงตัว และมีทางเดินที่เอื้ออำนวยสำหรับคนพิการด้วย

(๓) เป้าหมาย มีทางเดินเท้าภายในวัดมีความปลอดภัย เช่น สะอาด มีความร่มรื่น ใช้วัสดุธรรมชาติ เดินไปมาได้อย่างสะดวก ไม่ลื่นล้ม พร้อมทั้งความปลอดภัยจากสัตว์ร้ายต่างๆ

๔.๒.๓ องค์ประกอบ ตัวชี้วัด และแนวทางพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะด้านการเผยแผ่ธรรม (ภัสสะสัปายะ)

องค์ประกอบ ตัวชี้วัด และแนวทางพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะด้านการเผยแผ่ธรรม (ภัสสะสัปายะ) ของวัดทั้ง ๔ แห่ง มีดังนี้

(๑) การวางแผนพัฒนา มีการวางแผนกิจกรรมต่างๆ ในการเผยแผ่ที่มีความหลากหลาย เช่น วัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) มีความโดดเด่นในเรื่องการเผยแผ่ เนื่องจากเป็นวัดที่ได้นำแนวทางมาจากสวนโมกข์ จึงเป็นวัดที่มีแนวทางในการพัฒนาด้านปัญญาอย่างชัดเจน โดยมีทั้งโรงพิมพ์และร้านหนังสือ และมีแหล่งเรียนรู้หลายแห่งภายในวัด และมีงานศึกษาวิจัยโดยนักวิชาการของมหาวิทยาลัย และสถาบันการศึกษาอยู่โดยตลอด ทำให้วัดแห่งนี้มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักทั่วไป โดยเฉพาะการเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญของเมืองเชียงใหม่ เนื่องจากมีภูมิทัศน์ที่ร่มรื่น เช่นเดียวกับวัดรำเปิง (ตโปทาราม) ที่มีแนวทางชัดเจนในการพัฒนาวัดเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ซึ่งปัจจุบันได้พัฒนาเป็นวัดที่ให้บริการในระดับนานาชาติ มีชาวต่างประเทศเดินทางมาใช้บริการจำนวนมาก และมีการเผยแผ่ธรรมเสนอในสื่อสารมวลชนและสื่อสารสนเทศทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ ทำให้วัดแห่งนี้มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักเป็นอย่างดี ส่วนวัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม) นั้น ยังไม่เป็นที่รู้จักกันมากนัก ส่วนใหญ่จะมีชื่อเสียงอยู่ในวงการศึกษามาก และเป็นที่ยึดมั่นในระดับท้องถิ่นเท่านั้น ในขณะที่วัดเดียวกับที่วัดผาลาด (สภากาชาด) หลังได้ทำการพัฒนาปรับปรุงศาสนสถานขึ้นจำนวนมากภายในวัด โดยเน้นการพัฒนาในด้านศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมที่สวยงามและกลมกลืนกับธรรมชาติ ตลอดทั้งมีข้อได้เปรียบในเรื่องความร่มรื่นและการมีแหล่งท่องเที่ยวที่สวยงาม ทำให้วัดแห่งนี้เป็นจุดแวะสำหรับนักท่องเที่ยวอยู่เสมอ

(๒) การดำเนินงาน มีการแต่งตั้งคณะกรรมการในการเผยแผ่ธรรมและความรู้ต่างๆ ตลอดถึงการนำเทคโนโลยีหรือสื่อการสอนปรับประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ที่สุด มีการประชาสัมพันธ์การดำเนินงาน และกิจกรรมของวัดอยู่ตลอดเวลา มีการเผยแผ่ข้อมูลข่าวสารทางพระพุทธศาสนา เช่น วิทยูทูบ การแจกหนังสือธรรมะ ซีดีธรรมะ หอกระจายข่าว เป็นต้น ภายในวัดมีมุมเรียนรู้พระพุทธศาสนา เช่น มุมหนังสือ/ห้องสมุด ป้ายพุทธศาสนสุภาษิต เป็นต้น โดยมีรูปแบบการจัดการดังนี้

(๒.๑) การจัดทำข้อมูลและฐานข้อมูลของวัดที่ถูกต้องในการเผยแพร่ให้แก่ประชาชนนักท่องเที่ยว บริษัทท่องเที่ยว และการเผยแพร่ในฐานข้อมูลสารสนเทศ เนื่องจากนักท่องเที่ยวมีความหลากหลายทั้งในด้านวัฒนธรรม ศาสนาและความเชื่อ รวมไปถึงทัศนคติส่วนตัว ทำให้ยังไม่มี ความเข้าใจในวัฒนธรรมประเพณีที่ถูกต้องและลึกซึ้ง ปัญหาเหล่านี้เป็นที่ยึดมั่นที่ต้องบริหารจัดการวัดจะต้องแสวงหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาไปพร้อมกับการพัฒนาวัดด้วยในอนาคต ซึ่งถ้าหากวัดต่างๆ ได้ดำเนินการพัฒนาวัดอย่างถูกต้องและมีทิศทางแล้ว นอกจากจะเป็นการสร้างคามยั่งยืนให้กับพระพุทธศาสนา การสร้างโอกาสในการเผยแผ่ศาสนาเพื่อปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแก่ประชาชนแล้ว

การท่องเที่ยวก็ยังเป็นผลพลอยได้จากการพัฒนาวัดอีกด้วย และการท่องเที่ยวเองก็จะเอื้อประโยชน์แก่วัดมากมาย

(๒.๒) การจัดทำสื่อประชาสัมพันธ์กิจกรรมของวัดในวันสำคัญหรือเทศกาลสำคัญต่างๆ เนื่องจากการท่องเที่ยวเป็นที่มาของรายได้ เงินรายได้นี้เมื่อไหลเข้าสู่กระแสเศรษฐกิจ ก็เกิดการกระจาย เมื่อมีนักท่องเที่ยวเดินทางไปเที่ยวชมวัด วัดก็จะได้รับประโยชน์ในรูปแบบของรายได้จากการประกอบธุรกิจต่างๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น รายได้จากการให้เช่าบูชา การขายดอกไม้ธูปเทียนเครื่องสักการบูชา การเก็บค่าที่จอดรถ เงินรายได้จากการบริจาคทรัพย์สินสิ่งของ และการทำบุญในโอกาสพิเศษต่างๆ เงินและสิ่งของเหล่านี้มีส่วนสำคัญในการเสริมงบประมาณแผ่นดินให้มีพอที่จะปฏิสังขรณ์ศาสนสถานให้อยู่ในสภาพสมบูรณ์ควรแก่การเป็นที่สักการะสถานต่อไป อีกประการหนึ่งวัดที่มีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามามาก ย่อมกระตุ้นให้เกิดธุรกิจต่างๆ เป็นแนวทางให้คนในท้องถิ่นมีรายได้เพื่อการยังชีพ เมื่อคนเหล่านี้มีเศรษฐกิจดีขึ้นย่อมจะเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาเมื่อถึงเวลาและโอกาส เช่น การทำบุญตักบาตรในวันสำคัญทางศาสนาและเทศกาลสำคัญ สิ่งเหล่านี้ถือเป็นกิจกรรมทางวัฒนธรรมและยังช่วยทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้ดำรงคงอยู่สืบทอดได้อีกทางหนึ่ง

(๒.๓) มีเจ้าหน้าที่รับผิดชอบในการให้ข้อมูล การต้อนรับผู้เดินทางมาสู่วัด ตลอดจนถึงการมีข้อมูลข่าวสารภายในวัดเกี่ยวกับขอบเขตวัด ขนาดพื้นที่ แผนผังสถานที่ภายในวัด ตลอดจนการชี้แจงกฎระเบียบข้อห้ามในการเดินทางตามจุดต่างๆ ภายในวัด ป้ายคติธรรม พุทธภาษิต เพื่อเผยแพร่คติธรรมหรือพุทธภาษิต เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้หรือคติธรรมสอนใจแก่บุคคลที่เข้ามาในวัด มุมหนังสือเพื่อส่งเสริมการอ่าน เพื่อเป็นช่องทางในการเรียนรู้แก่บุคคลทั่วไปที่สนใจ เป็นต้น

(๓) เป้าหมาย มีการปฏิบัติที่มีประสิทธิภาพในด้านการสื่อสาร โดยการพัฒนาบุคลากรของวัด เช่น การจัดฝึกอบรมความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความรู้ทั้งทางธรรมและการปฏิบัติ แก่พระสงฆ์หรือบุคลากรภายในวัด เนื่องจากประชาชนและนักท่องเที่ยวจะเป็นผู้สะท้อนให้วัดดำเนินไปในทิศทางบวก นั่นก็คือ นักท่องเที่ยวบางคนอาจเป็นนักเขียน นักข่าว เมื่อได้ไปเที่ยววัดได้พบเห็นสิ่งดีเกิดความประทับใจ หรือสิ่งบกพร่องเกิดความคับข้องใจ ก็จะกลับไปเขียนข่าว บทความหรือสารคดีเผยแพร่ให้ประชาชนหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้รับทราบก็จะเป็นหนทางให้มีการแก้ไขปัญหาค้นหาที่ โดยเฉพาะการเรียกร้องให้หน่วยราชการเข้าไปดูแลปฏิสังขรณ์ให้อยู่ในสถานที่เหมาะสมและในบางกรณี การถ่ายภาพศิลปวัตถุสถาน อาจกลายเป็นหลักฐานสำคัญทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ แม้นักท่องเที่ยวธรรมดา เมื่อเห็นข้อดีและข้อด้อยของการไปเที่ยวชมวัดแล้ว ก็อดไม่ได้ที่จะชื่นชมหรือวิพากษ์วิจารณ์ ซึ่งเป็นข้อมูลในการปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องได้เช่นกัน ดังนั้น การที่นักท่องเที่ยวได้มีโอกาสพบเห็นศิลปกรรมของวัดต่างๆ จะเป็นเครื่องยืนยันว่าคนไทยนั้นมีความเจริญรุ่งเรืองมาแต่อดีต โดยมีศิลปกรรมตามวัดเป็นหลักฐานทางวัตถุที่สำคัญและเป็นสิ่งกระตุ้นให้มีการตื่นตัวที่จะอนุรักษ์พัฒนาให้อยู่ในสภาพที่เหมาะสม หากมีการกระทำใดๆ ที่ไม่ถูกไม่ควร ก็จะมีคนคอยเป็นผู้ดูแล รวมทั้งต่อสู้ ขัดขวางการทำลายศิลปวัตถุอันเป็นสมบัติส่วนรวมของคนทั้งชาติ และการที่นักท่องเที่ยวได้มีโอกาสพบเห็นความวิจิตรตระการตาโอ่อ่าสง่างามของศาสนสถาน ได้พบเห็นจริยวัตรอันงดงามของพระสงฆ์ ก็อาจเกิดความเลื่อมใส สนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา หรือมีความตั้งใจจะทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาต่อไป

๔.๒.๔ องค์ประกอบ ตัวชี้วัด และแนวทางพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะด้านบุคลากร (บุคคลสัปบายะ)

องค์ประกอบ ตัวชี้วัด และแนวทางพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะด้านบุคลากร (บุคคลสัปบายะ) ของวัดทั้ง ๔ แห่ง มีดังนี้

(๑) การวางแผนพัฒนา มีการสร้างจิตสำนึกและอุดมการณ์ร่วมกันของบุคลากรในวัดและนอกวัด ในเรื่องแนวทางพัฒนาวัดให้เป็นไปตามแบบแผนที่ได้วางไว้ เช่น วัดผาละด (สภากาชาด) ผู้นำคือเจ้าอาวาสให้ความสำคัญในการจัดทำแผนแม่บท (Master Plan) ในการพัฒนาวัดอย่างเป็นระบบ และถ่ายทอดแนวทางนั้นให้กับกลุ่มคณะกรรมการที่เกี่ยวข้อง โดยมีเครือข่ายกลุ่มสถาบันกษัตริย์และนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยให้เข้ามีส่วนร่วมในการวางแผนออกแบบร่วมกัน รวมไปถึงการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐ คือ อุทยานแห่งชาติดอยสุเทพ-ปุย ในการขออนุญาตการใช้สอยและพัฒนาพื้นที่ ทำให้ไม่มีปัญหาข้อขัดแย้งกับภาครัฐในเรื่องการใช้พื้นที่ป่า ส่วนวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) ก็ยังมีปัญหาคาบเกี่ยวกันระหว่างการใช้พื้นที่ร่วมกันกับภาครัฐ คือ อุทยานแห่งชาติดอยสุเทพ-ปุย ซึ่งเป็นพื้นที่ทับซ้อนกันมานับตั้งแต่การรื้อฟื้นการสร้างวัดในอดีต ปัจจุบันได้มีการผ่อนปรนการใช้ประโยชน์ร่วมกัน ส่วนการจัดการด้านบุคคลนั้น วัดแห่งนี้มีการจัดการบริหารเป็นแผนกๆ ที่มีหน้าที่รับผิดชอบแตกต่างกัน การบริหารจัดการจึงมีการแยกหน้าที่ความรับผิดชอบเป็นส่วนๆ โดยมีผู้ช่วยเจ้าอาวาสแต่ละฝ่ายดูแลและบริหาร

อีกประการหนึ่ง เนื่องจากวัดผาละด (สภากาชาด) ตั้งอยู่ไกลจากชุมชน จึงไม่มีชุมชนหรือศรัทธาชาวบ้านอยู่ใกล้วัด การจัดการพื้นที่จึงสามารถกระทำได้ง่าย แตกต่างจากวัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม) ที่มีปัญหาข้อขัดแย้งกับชาวบ้านที่บุกรุกเข้ามาใช้พื้นที่ธรณีสงฆ์ ซึ่งเป็นผลมาจากการที่วัดแห่งนี้ร้างมานาน และตั้งอยู่ใกล้กับชุมชน แต่อย่างไรก็ตาม ปัญหาดังกล่าวก็คลี่คลายไปมากจากการที่มีผู้นำคือเจ้าอาวาสได้ขอความร่วมมือจากศรัทธาชาวบ้านในการช่วยกันพัฒนาวัด ทำให้วัดแห่งนี้ เป็นวัดที่ต้องอาศัยการทำงานร่วมกับชาวบ้านในชุมชน ประกอบมีจำนวนพระสงฆ์ในวัดไม่มากนัก ต่อมา เมื่อได้รับความร่วมมือจากกลุ่มบุคคลจากภายนอก คือ กลุ่มอาจารย์และนักวิชาการของมหาวิทยาลัยในการร่วมกันออกแบบและพัฒนาวัดโดยคำนึงถึงภูมิสถาปัตยกรรมควบคู่กับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ส่วนวัดไร่เปิง (ตโปทาราม) มีข้อโดดเด่นจากวัดอื่นๆ คือ มีระบบการบริหารจัดการด้านบุคคลอย่างเป็นระบบอย่างชัดเจน มีกลุ่มผู้นำที่ได้รับมอบหมายการบริหารให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน และมีแผนการพัฒนาบุคลากรภายในวัดอย่างต่อเนื่อง รวมไปถึงการพัฒนาบุคลากรของวัดให้มีศักยภาพความพร้อมทั้งด้านร่างกายและจิตใจที่เข้มแข็งมุ่งมั่น รวมทั้งการมีวิสัยทัศน์ มีความคิดสร้างสรรค์ มีอุดมการณ์ มีระเบียบวินัย บุคลากร คือ เป้าหมายหลักที่จะอยู่รวมกันได้ซึ่งผู้บริหารวัด (เจ้าอาวาส) ได้ใช้หลักการทั้งทางธรรม และทางโลก มาอธิบายให้เกิดการเรียนรู้เพื่อให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะโดยยกเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มาเป็นหลักการเพื่อที่ช่วยในการพัฒนาทางด้านจิตใจของบุคลากร

(๒) การดำเนินงาน เจ้าอาวาสหรือผู้นำจะทำเป็นตัวอย่างด้วยการปฏิบัติให้ดูก่อน และสร้างบุคลากรที่มีความเสียสละทำงานอุทิศตนเพื่อพระศาสนา รู้หน้าที่ และมีความรู้ความสามารถ มีศักยภาพและทักษะประสบการณ์ในแผนพัฒนาเดียวกัน มีแนวทางดังนี้

(๒.๑) ในส่วนการบริหารงานภายในวัด ผู้บริหาร ได้แก่ เจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาส ได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับบุคลากร ทั้งพระภิกษุ สามเณร และฆราวาส ที่ปฏิบัติหน้าที่ต่างๆ ของแต่ละแผนก

(๒.๒) ในด้านการปกครอง ศาสนศึกษา สาธารณูปการ และการเผยแผ่ ผู้บริหารพยายามให้บุคลากรมีความกระตือรือร้นกับหน้าที่การงาน เพราะว่าบางแผนกนั้น ยังต้องมีการปรับปรุงอีกหลายอย่างจำเป็นต้องให้บุคลากรมีความมั่นใจการบริหารภายในองค์กร มากยิ่งขึ้นโดยมีแรงจูงใจ เช่น การให้ของขวัญ หรือสิ่งตอบแทนแก่บุคลากรใน

(๒.๓) ในด้านการบริหารจัดการและดูแลศาสนสมบัติของวัด เพื่อให้สามารถบริหารจัดการวัดอย่างเป็นระบบ ได้แก่ การจัดทำบัญชีการเงินของวัด การจัดทำทะเบียนทรัพย์สินของวัด การแต่งตั้งไวยาวัจกรของวัดการแต่งตั้งคณะกรรมการวัด เป็นต้น

(๓) เป้าหมาย มีการสร้างบุคลากรเจ้าหน้าที่ในวัดที่เป็นบุคคลต้นแบบผู้นำทางศาสนา ส่วนบุคลากร พุทธบริษัท ๔ คือพระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา ก็มีหน้าที่ในการศึกษา ปฏิบัติธรรมตามข้อวัตรต่างๆ มีกิจกรรมภายในวัดที่ต้องช่วยกันเผยแผ่ในด้านหลักพระธรรมคำสั่งสอนต่างๆ เพื่อให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลายมีข้อคิดมีหลักธรรมมีคติประจำใจอันทรงไว้ซึ่งหลักธรรมคำสั่งสอนที่ต้องประดับไว้ในจิตใจเพื่อเป็นการนำไปดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง และเหมาะสมไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน บุคลากรภายในวัด ซึ่งมีส่วนเป็นแรงผลักดันในการที่จะปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อม และงบประมาณจากทางราชการ ได้จัดสรรงบประมาณให้แก่วัดเพื่อบูรณปฏิสังขรณ์ซ่อมแซมวัดที่ชำรุดทรุดโทรมในบางส่วน ซึ่งเป็นอาคารสถานที่จำพรรษาแก่พระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา รวมทั้งศาสนสถานต่างๆ ที่มีความสำคัญ ซึ่งทางวัดได้จัดถวายเป็นงบประมาณให้เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาต่อไป

๔.๒.๕ องค์ประกอบ ตัวชี้วัด และแนวทางพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะด้านอาหาร (โภชนะสัปปายะ)

องค์ประกอบและตัวชี้วัดด้านอาหาร (โภชนะสัปปายะ) ของวัดทั้ง ๔ แห่ง มีดังนี้

(๑) การวางแผนพัฒนา มีการสรรหาหรือหมุนเวียนรูปแบบอาหารที่มีรสชาติที่เกื้อกูลต่อการปฏิบัติธรรมตามหลักโภชนาการ สะอาดถูกสุขอนามัย เรียบง่าย ประหยัด พอประมาณ อาหารในทัศนะของพระพุทธศาสนา ได้แก่ อาหาร ๔ คือ กวฬิงการาหาร ผัสสาหาร มโนสญฺเจตนาหาร วิญญานาหาร เป็นทั้งอาหารทางกายและอาหารทางใจ หลักการบริโภคอาหารเพื่อสุขภาพในพุทธศาสนา ได้แก่ พุทธจริยาวัตรของพระพุทธเจ้าในการบริโภคอาหาร ทรงเป็นแบบอย่างที่ดีของการบริโภคอาหารเพื่อสุขภาพกาย และสุขภาพใจ ตลอดถึงได้ทรงบัญญัติพระวินัยเป็นแนวทางการปฏิบัติในการบริโภคอาหารของพระภิกษุสงฆ์ นอกจากนี้ หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการบริโภคอาหาร ได้แก่ หลักโภชนมัตตัญญูตา คือ รู้จักพอประมาณในการบริโภคอาหาร หลักธรรมพิจารณาอาหาร ๓ วาระ ก่อนบริโภคอาหาร ขณะที่รับประทานอาหาร หลังการบริโภคอาหาร หลักโภชนะสัปปายะ โดยพิจารณาอาหารที่เอื้อต่อการอยู่ดีมีสุข ถูกกับสภาพร่างกาย มีความเพียงพอ ถูกสุขลักษณะ ไม่ลำบาก อนุเคราะห์ต่อพรหมจรรย์ และหลักสันโดษ คือ ความพอใจในอาหารที่บริโภค ในกรณีวัดที่มีความโดดเด่นในเรื่องการจัดการโภชนาหาร คือ วัดร่ำเปิง (ตโปทาราม) เนื่องจากวัดแห่งนี้มีผู้เข้ามาปฏิบัติธรรมจำนวนมาก และมีพระภิกษุสามเณรหลายรูป รวมไปถึงมีเจ้าหน้าที่ฆราวาสเข้ามาปฏิบัติ

หน้าที่ต่างๆ ภายในวัด จึงมีการจัดการด้านโรงอาหารอย่างเป็นระบบ และมีการแบ่งประเภทอาหารที่หลากหลายสำหรับบุคคลที่มีความต้องการต่างกัน เช่น อาหารปกติหรืออาหารมังสวิรัต และมีการรับอาหารบิณฑบาตภายในวัด เช่นเดียวกับวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) ที่มีโรงครัวทำอาหารภายในวัด และมีศรัทธาญาติโยมนำอาหารมาเลี้ยงเป็นประจำ และวัดผาลาด (สภากาชาด) เนื่องจากวัดแห่งนี้ตั้งอยู่ห่างไกลจากชุมชน ดังนั้น จึงมีโรงครัวประกอบอาหารภายในวัด และส่วนหนึ่งก็ได้มาจากศรัทธาญาติโยมที่นำขึ้นไปถวาย ส่วนวัดป่าแดงมหาวิหาร (ตโปทาราม) ก็ได้สร้างโรงครัวประกอบอาหารภายในวัดเช่นเดียวกัน แต่เนื่องจากมีจำนวนพระภิกษุสามเณรจำนวนไม่มาก และไม่ไกลจากชุมชน จึงทำให้สามารถเดินบิณฑบาตในชุมชนได้

ในส่วนของแหล่งน้ำและน้ำใช้น้ำบริโภค วัดทั้ง ๔ แห่งมีแหล่งน้ำที่มาจากหลายแหล่ง เช่น ในกรณีวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) นั้น จะมีแหล่งน้ำขนาดใหญ่ภายในวัดและมีน้ำประปาภูเขา ซึ่งก็จะประสบปัญหาขาดแคลนในช่วงฤดูแล้ง เช่นเดียวกับวัดผาลาด (สภากาชาด) ที่มักจะประสบปัญหาขาดแคลนน้ำทุกปีในช่วงฤดูแล้ง แม้จะตั้งอยู่บนพื้นที่ใกล้กับลำธารทางธรรมชาติ ซึ่งมักประสบปัญหาน้ำแล้งในช่วงฤดูแล้ง และวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) ที่มีปัญหาเช่นเดียวกัน เพราะเป็นวัดที่ต้องอาศัยแหล่งน้ำจากอุทยานแห่งชาติดอยสุเทพ-ปุย ที่ต้องการใช้น้ำจากแหล่งน้ำอุปโภค เช่น น้ำเลี้ยงปลาและสัตว์น้ำ น้ำรดต้นไม้ เป็นต้น ทำให้ช่วงฤดูร้อน ต้องขนปลาไปไว้ที่อื่น ดังนั้น วัดทั้งสองจึงมีการแก้ไขปัญหามาโดยการใช้น้ำประปาชุมชน เช่น ในกรณีวัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม) ที่ใช้น้ำประปาชุมชนเป็นหลัก และการใช้น้ำจากบ่อบาดาล เช่นเดียวกับวัดรำเปิง (ตโปทาราม) ที่ใช้น้ำจากทั้งสองแหล่ง คือ น้ำบาดาลและน้ำประปาชุมชน สระน้ำ เพื่อรองรับน้ำและกักเก็บน้ำให้เหมาะสมกับธรรมชาติ

(๒) การดำเนินงาน มีจัดการเศษอาหารและขยะอย่างเป็นระบบถูกต้องตามหลักสุขลักษณะ มีแนวทางการดำเนินงานดังนี้

(๒.๑) มีการถวายเป็นบุญในเรื่องการดูแลและสร้างเสริมสุขภาพองค์รวมให้กับพระสงฆ์ทำให้พระสงฆ์สามารถปฏิบัติตนในการดูแลสุขภาพได้ถูกต้องขึ้น และพัฒนาแกนนำสุขภาพพระสงฆ์

(๒.๒) มีการตรวจสุขภาพคัดกรองพระสงฆ์ที่มีปัจจัยเสี่ยง

(๒.๓) มีการประชาสัมพันธ์ให้ความรู้กับประชาชนในการเลือกอาหารใส่บาตร ที่มีคุณภาพถูกหลักอนามัย

(๒.๔) พฤติกรรมการดูแลสุขภาพองค์รวมในพระสงฆ์ดีขึ้น โดยมีการดูแลสุขภาพร่างกายใน การเลือกบริโภคอาหารที่ไม่เสี่ยงต่อการเกิดโรคได้ถูกต้อง มีการดูแลอนามัยส่วนบุคคลดีขึ้น และมีการออกกำลังกายเป็นประจำมากขึ้น มีโครงการสนับสนุน เช่น มีการตรวจสุขภาพประจำปี โครงการลดละเลิกบุหรี่ โครงการทำบุญไม่มีอบายมุข และในด้านการสงเคราะห์วัดจัดให้มีห้องพยาบาลสำหรับพระสงฆ์อาพาธและมีผู้ดูแล

(๒.๕) การดูแลสุขภาพด้านจิตใจ มีโครงการปฏิบัติธรรมทั้งพระภิกษุสงฆ์ สามเณร และบุคคลทั่วไปเป็นประจำทุกเดือนตลอดทั้งปีเช่น โครงการปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์ โครงการธุดงค์เพื่อการปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์ โครงการปฏิบัติวิปัสสนาพุทธทาสยาท โครงการปฏิบัติธรรมพระนวกะ โครงการทำวัตรสวดมนต์ เสริมสิริมงคลชีวิต พิชิตโรค โครงการเข้าวัดวันอาทิตย์ใกล้ชิดพุทธ

ศาสนา โครงการเหล่านี้ นอกจากจะช่วยพัฒนาด้านจิตใจของพระสงฆ์แล้ว ยังเป็นโครงการที่ดูแลประชาชน

(๒.๖) การดูแลด้านสิ่งแวดล้อม มีการปรับปรุงสิ่งแวดล้อมภายในวัดให้สะอาดเรียบร้อยงามตามเป็นเอกลักษณ์แห่งพระพุทธศาสนา และทำลายแหล่งรังโรคติดต่อต่าง ๆ มีกิจกรรมนอกจากนั้น ยังมี โครงการพุทธจิตอาสาพัฒนาวัด ร่วมกันทำความสะอาดเสนาสนะบริเวณวัดให้ร่มรื่นร่มเย็น อันเป็นการสร้างเสริมความสามัคคีให้เกิดขึ้นในชุมชนอีกทางหนึ่งด้วย

(๒.๗) ด้านการป้องกันโรค พระสงฆ์รับการตรวจคัดกรองสุขภาพ ได้รับการฉีดวัคซีนป้องกันโรคตามช่วงฤดูกาล พระสงฆ์ได้รับการถวายความรู้พระสงฆ์ในการปฏิบัติตนเพื่อหลีกเลี่ยงจากการเป็นโรคติดต่อต่าง ๆ ตามช่วงฤดู ในส่วนของสถานบริการสุขภาพ มีการจัดระบบเพื่อรองรับการเกิดโรคป้องกันการแพร่เชื้อ ให้ความรู้ในชุมชน พัฒนาระบบการเฝ้าระวังการเกิดโรคระบาดในวัดและชุมชน

(๒.๘) ด้านน้ำอุปโภคบริโภค วัดทั้ง ๔ แห่ง ควรมีแผนการจัดการน้ำในช่วงฤดูแล้ง เนื่องจากมักประสบปัญหาน้ำไม่เพียงพอ ซึ่งการแก้ไขปัญหาดังกล่าวจำเป็นต้องมีการแก้ไขปัญหาทั้งระบบ คือ การจัดการปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อมในเขตอุทยานแห่งชาติดอยสุเทพ-ปุย ซึ่งต้องได้รับความร่วมมือทั้งจากภาครัฐ เอกชน และชาวบ้าน ในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน

(๓) เป้าหมาย การจัดให้มีสุขภาพที่ดีจากการบริโภคอาหารที่ถูกสุขลักษณะ อาหารมีความสำคัญไม่เพียงอยู่ที่มีคุณสมบัติทำให้ร่างกายของมนุษย์และสัตว์สามารถดำรงอยู่ได้เท่านั้น ในพระพุทธศาสนาอาหารยังเป็นสิ่งที่บุคคลกลืนกิน หรือสิ่งที่นำมาซึ่งรูป เป็นปัจจัยห้า อุดหนุนส่งเสริมให้มนุษย์บรรลุธรรมได้ หากร่างกายมนุษย์ไม่มีอาหารหล่อเลี้ยงหรือได้รับอาหารไม่เพียงพอ ก็ไม่สามารถบรรลุธรรมหรือไม่สามารถที่จะปฏิบัติธรรมให้บริบูรณ์ได้ ตัวอย่างเช่น พระพุทธเจ้าเมื่อครั้งบำเพ็ญทุกรกิริยาในวาระที่ ๓ คือ ทรงอดพระกระยาหารทรมานพระวรกาย ก็ไม่สามารถตรัสรู้ธรรมได้ อาหารในพุทธศาสนาจึงมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “โอชา” เทียบได้กับสารอาหาร ช่วยบำรุงเลี้ยงร่างกายให้เจริญเติบโต และซ่อมแซมส่วนที่สึกหรอของร่างกาย

๔.๒.๖ องค์ประกอบ ตัวชี้วัด และแนวทางพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะด้านสภาพแวดล้อม (อุตสาหกรรม)

องค์ประกอบและตัวชี้วัดด้านสภาพแวดล้อม (อุตสาหกรรม) ของวัดทั้ง ๔ แห่ง มีดังนี้

(๑) การวางแผนพัฒนา มีการบริหารจัดการวัดให้เป็นธรรมชาติที่สุด เช่น มีป่าไม้ แหล่งน้ำ เป็นต้น เพื่อช่วยสร้างอากาศที่ดีให้กับวัด มีอุณหภูมิที่เหมาะสม และมีความร่มรื่นสวยงามการออกแบบให้สอดคล้องกับกลุ่มผู้ใช้งานหลัก สัตว์ส่วนของธรรมชาติ คือ มีธรรมชาติเป็นองค์ประกอบหลัก (Landscape Dominate Architecture) ไม่น้อยกว่าร้อยละ ๕๐ มีต้นไม้สูงใหญ่ กำหนดให้มีพื้นที่ป่าออกเป็น ๒ ชนิด ได้แก่ ป่าแบบหนาแน่น ที่มีต้นไม้ใหญ่ขึ้นหนาแน่น และป่าแบบสวนประกอบด้วย สวนหย่อม และลานพักผ่อน มีธรรมชาติที่หลากหลาย ได้แก่ ป่าแบบหนาแน่น สวนป่า สระน้ำ อุทยานธรรม คลอง เป็นต้น เกิดเป็นระบบนิเวศที่มีความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อการเรียนรู้ธรรม มีการจัดการธรรมชาติให้เกิดความร่มรื่นและรื่นรมย์ด้วยการสร้างธรรมชาติที่มีการจัดการขึ้นมาใหม่ (Man-Made Nature) ได้แก่ ต้นไม้ใหญ่ที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ ปลุกต้นไม้ที่

สามารถเจริญเติบโตได้ดีในพื้นที่ชุ่มน้ำ เพื่อทดแทนต้นไม้เดิมที่ล้มหรือทรุดโทรม ไม่ได้รับการดูแล ในกรณีของวัดทั้ง ๔ แห่ง วัดผาลาด (สภาคาม) เป็นวัดที่มีสภาพแวดล้อมและภูมิอากาศเป็นที่สัปปายะมากกว่าวัดอื่นๆ เนื่องจากมีทำเลที่ตั้งอยู่ในบริเวณพื้นที่ป่าและตั้งอยู่ติดกับลำธารธรรมชาติ เป็นสถานที่ที่เหมาะสมกับการบำเพ็ญธรรม เช่นเดียวกับวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) ที่มีพื้นที่ป่ากว้างภายในวัด มีต้นไม้ขนาดใหญ่ และมีการอนุรักษ์ต้นไม้ คงสภาพเป็นวัดป่าที่สมบูรณ์ และวัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม) ที่ตั้งอยู่ติดกับเขตพื้นที่ป่าอุทยาน ส่วนวัดรำเปิง (ตโปทาราม) นั้น เป็นวัดที่ตั้งอยู่ในบริเวณชุมชน จึงมีบ้านเรือนของประชาชนตั้งอยู่รายล้อมวัด แต่ก็มีต้นยางใหญ่และต้นไม้ใหญ่หลายต้นที่ยังอนุรักษ์ไว้ รวมทั้งมีการปลูกพันธุ์ไม้ทดแทนจำนวนหนึ่ง แต่อย่างไรก็ตามก็ยังเป็นพื้นที่ร่มรื่นและเย็นสบายกว่าบริเวณใกล้เคียงอื่นๆ

(๒) การดำเนินงาน มีการดูแลความสะอาดด้านสิ่งแวดล้อม มีการกำจัดสิ่งปฏิกูล และการบำบัดสิ่งปฏิกูลไม่ให้มีผลกระทบต่อธรรมชาติ การปรับปรุง พัฒนา ดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมและภูมิทัศน์ภายในวัด บริเวณวัดสงบ ร่มรื่น มีการจัดบริเวณวัด สถานที่ เป็นระเบียบ มีภาชนะรองรับขยะมูลฝอย มีบริเวณปลูกดอกไม้ ไม้ประดับ มีแนวทางดังนี้

(๒.๑) สร้างบริเวณธรรมชาติขึ้นเพื่อให้พื้นที่ภายในวัดเกิดความสงบ ได้แก่ สร้างกำแพงต้นไม้โดยรอบพื้นที่ และปลูกป่าแบบหนาแน่นที่ด้านใดด้านหนึ่งของวัด

(๒.๒) การจัดวางลำดับพื้นที่การใช้งานให้เป็นสัดส่วนเพื่อให้เกิดทำให้เกิดบรรยากาศของความสงบ โดยลำดับพื้นที่จากความสงบน้อยให้อยู่ด้านหน้าของวัด และความสงบมากให้อยู่ทางด้านหลังของวัด

(๒.๓) การจัดที่จอดรถยนต์ให้อยู่เฉพาะส่วนหน้าของวัด ยกเว้นรถสำหรับบริการและรถที่ใช้ในยามฉุกเฉิน

(๒.๔) การจัดลำดับการเข้าถึงโดยให้เดินผ่านความร่มรื่นของอุโมงค์ต้นไม้และป่าแบบหนาแน่นเป็นทางเข้าหลัก

(๒.๕) ใช้วิธีการวางผังแบบมีแกน มุ่งตรงไปยังพระวิหาร พระเจดีย์ ซึ่งเป็นศูนย์กลางของวัดเพื่อให้เกิดการรับรู้ถึงความเป็นศาสนสถาน

(๓) เป้าหมาย คือ การปลูกจิตสำนึกให้ผู้อาศัยหรือผู้เข้ามาที่วัดอาศัยอยู่ในธรรมชาติอย่างเอื้ออาทร วัดเป็นสถานที่สมณะและศาสนสถานเท่าที่จำเป็น ไม่มีองค์ประกอบที่ประดับตกแต่งเกินจำเป็น มีความเรียบง่ายและงดงามด้วยสัดส่วนและเนื้อแท้ของวัสดุ และมีความประหยัดและมีเท่าที่จำเป็นทั้งในแง่ของโครงสร้างและวัสดุ

๔.๒.๗ องค์ประกอบ ตัวชี้วัด และแนวทางพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะด้านกิจกรรม (อิริยาปถสัปปายะ)

องค์ประกอบและตัวชี้วัดด้านกิจกรรม (อิริยาปถสัปปายะ) ของวัดทั้ง ๔ แห่ง มีดังนี้

(๑) การวางแผนพัฒนา มีกิจกรรมหรือโครงการทั้งในด้านศาสนา สังคม และวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องหรือปรับประยุกต์ให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรม การดำเนินการด้านการเผยแผ่ มีที่สำหรับปฏิบัติธรรมเฉพาะและยึดผู้ปฏิบัติเป็นสำคัญเน้นเรื่องการเป็นอยู่แบบธรรมชาติ ตามความเหมาะสมของแต่ละบุคคล ในกรณีเช่น วัดรำเปิง (ตโปทาราม) ที่มีการพัฒนา

อาคารสถานที่ และเขตพื้นที่ปฏิบัติธรรมอย่างเป็นสัดส่วน สามารถรองรับผู้เข้ามาปฏิบัติธรรมได้ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ และมีการต่อขยายพื้นที่รองรับการเติบโตในอนาคต มีคณะทำงานอย่างเพียงพอและเป็นระบบ เช่นเดียวกับวัดอัมพวัน (สวนพุทธธรรม) ก็มีสถานปฏิบัติธรรมสำหรับรองรับชาวต่างประเทศและมีเขตพื้นที่ในปฏิบัติที่กว้างขวาง ส่วนวัดผาสุก (สภากาชาด) มีการจัดที่พักสำหรับผู้เข้ามาปฏิบัติธรรมด้วยตนเองเป็นหลัก แต่ก็มีสัดส่วนพื้นที่ปฏิบัติที่ค่อนข้างเป็นส่วนตัว ผสมกับเป็นสถานที่สงบ ส่วนวัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม) ไม่ได้มีการจัดสถานที่ปฏิบัติธรรมเป็นการเฉพาะ เนื่องจากวัดกำลังมีแผนในการพัฒนาอาคารสถานที่และที่พัก

(๒) การดำเนินงาน คือ การจัดให้มีกิจกรรม การฝึกอบรมทั้งในด้านศึกษาเรียนรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับศาสนา วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม พื้นที่พืชมณฑลของวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชนในทุกด้าน เป็นที่สงบจิตใจ เป็นที่พักผ่อนของชุมชน และเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งทุกวัดจะต้องมีจุดประสานระหว่างวัด บ้าน และโรงเรียน ในรูปคณะกรรมการพัฒนาวัด โดยบ้านและโรงเรียนจะเข้ามามีบทบาทสำคัญ กิจกรรมหลักที่จะขับเคลื่อนให้บ้าน วัด และโรงเรียน ดำเนินการร่วมกัน คือ วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา วันธรรมสวนะ (วันพระ) วันสำคัญของชาติ มีการจัดโครงการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม แก่เยาวชน ประชาชนทั่วไป เช่น โครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน บวชนกขัมมจารีณี ค่ายคุณธรรม ฯลฯ มีแนวทางการดำเนินการ ดังนี้

(๒.๑) การจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา เนื่องในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา การทำบุญตักบาตร การแสดงธรรมเทศนา การจัดปฏิบัติธรรม การเวียนเทียน การจัดนิทรรศการที่เกี่ยวข้องกับวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

(๒.๒) การจัดกิจกรรมเนื่องในวันสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ เช่น การทำบุญตักบาตร การแสดงธรรมเทศนา การจัดปฏิบัติธรรม การเวียนเทียน การจัดนิทรรศการเกี่ยวกับพระราชกรณียกิจ

(๒.๓) การจัดกิจกรรมเนื่องในวันสำคัญตามประเพณี/ท้องถิ่น เช่น ทำบุญตักบาตร การแสดงธรรมเทศนา ปฏิบัติธรรม กิจกรรมส่งเสริมวัฒนธรรม/ประเพณี การจัดนิทรรศการเผยแพร่ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับวันสำคัญทางประเพณี/ท้องถิ่น

(๓) เป้าหมาย การเป็นวัดที่สงบ และมีกิจกรรมทางศาสนา สังคม และวัฒนธรรมสำหรับบุคคลที่หลากหลาย การวางแผนที่จะให้วัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอย่างเป็นรูปธรรม และชัดเจน ซึ่งผู้บริหารจะต้องมีนโยบาย วางหลักการบริหารไว้สำหรับอนาคต และมีวิสัยทัศน์ในการบริหารองค์การวัดทั้งในปัจจุบันและอนาคตเพื่อให้เกิดการปรับสภาพให้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม ทั้งนี้ เพราะในปัจจุบันชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว เจ้าอาวาสในฐานะผู้บริหารจำเป็นต้องทันต่อสภาพกับการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาและสามารถบริหารองค์การวัดให้สอดคล้องกับชุมชนหรือสังคมได้อย่างทันต่อเหตุการณ์ ซึ่งผู้บริหารจะต้องจัดกิจกรรมภายในองค์การวัดเพื่อเชื้อเชิญผู้ที่มีความศรัทธาเลื่อมใส ในองค์การวัดได้ทำกิจกรรมต่างๆ ในด้านพระพุทธศาสนา ร่วมกันเป็นการรวมพลังศรัทธาจากทิศต่างๆ ได้มารวมกันทำกิจกรรมในแต่ละปี

๔.๓ คุณค่าและกระบวนการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะของนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาในล้านนา

การศึกษาคุณค่าและกระบวนการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะของนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาในล้านนา โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้วิจัยจะทำการศึกษาจากเอกสารวิชาการ การสำรวจพื้นที่ และการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง หลังจากนั้น จึงนำเนื้อหาสาระที่ได้ไปสู่การวิเคราะห์คุณค่าและกระบวนการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะของนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาในล้านนาตามหลักทฤษฎี ๔ และการศึกษาเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ในภาคสนาม (Field Study) โดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการศึกษาความคิดเห็นจากนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ รวมทั้งผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เพื่อประเมินผลรูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะของวัดในล้านนา โดยการกำหนดกลุ่มตัวอย่างตามตารางของยามาเน (Yamane) ระดับความเชื่อมั่น ๙๕% เท่ากับกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งสิ้น จำนวน ๔๐๐ คน ซึ่งจะเป็นหลักการหรือแนวคิดที่เป็นต้นแบบให้กับวัดอื่นๆ นำไปพิจารณาเพื่อการประยุกต์ใช้ตามความเหมาะสม มีรายละเอียดในการศึกษา ดังนี้

๔.๓.๑ คุณค่าและกระบวนการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะของนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาทางกาย

คุณค่าและกระบวนการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะของนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาทางกาย ได้แก่ กายภาวนา (Physical Development) และศีลภาวนา (Social Development) คือ มีการกำหนดกฎระเบียบของการฝึกตนให้อยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและสิ่งมนุษย์สร้างขึ้น รวมไปถึงกฎระเบียบของการอยู่ร่วมกันในสังคมของสมาชิกในวัด ตลอดจนถึงกฎระเบียบสำหรับผู้ที่จะเข้ามาเยี่ยมเยือนในลักษณะต่างๆ เช่น การเข้ามาศึกษาธรรม ปฏิบัติธรรม สักการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และการท่องเที่ยว

จากผลการศึกษาคุณค่าและกระบวนการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะของนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาทางกายของวัดทั้ง ๔ แห่ง พบว่า วัดร้างเปิง (ตโปทาราม) มีรูปแบบในการจัดการในด้านกิจวัตรประจำวันและกฎระเบียบในการอยู่อาศัยอย่างชัดเจน โดยมีการดำเนินการบริหารจัดการด้านการปกครอง มีแนวทางการดำเนินการ ดังนี้

(๑) การจัดทำระเบียบปฏิบัติ เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติสำหรับบุคลากรภายในวัด

(๑.๑) มีระเบียบปฏิบัติกิจวัตรพระภิกษุสามเณร

(๑.๒) มีระเบียบปฏิบัติของศิษย์วัดและผู้อาศัยในวัด

(๑.๓) มีระเบียบปฏิบัติสำหรับบุคคลที่เข้ามาชมหรือจัดกิจกรรมต่าง ๆ ภายในวัด

(๒) มีการวางแผนการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ

(๒.๑) เจ้าอาวาสได้มีการมอบหมายหน้าที่บุคลากรภายในวัดตามความรู้ความสามารถ

(๒.๒) จัดทำทะเบียนประวัติพระภิกษุสามเณรและบุคลากรภายในวัด

- (๒.๓) จัดทำประวัติวัดไว้เป็นหลักฐาน
- (๒.๔) จัดทำสมุดเยี่ยม
- (๓) การพัฒนาและสวัสดิการ
  - (๓.๑) มีการประชุมอบรมพระภิกษุสามเณรและบุคลากรภายในวัด
  - (๓.๒) มีการจัดสวัสดิการต่าง ๆ ให้แก่พระภิกษุสามเณรและบุคลากรภายในวัด
  - (๓.๓) มีการประชุมคณะกรรมการวัดสม่ำเสมอ
  - (๓.๔) มีการวางแผนการดำเนินงานและโครงการพัฒนาวัดอย่างต่อเนื่อง

ส่วนวัดอื่นๆ เช่น วัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) ก็มีการระเบียบปฏิบัติที่ค่อนข้างชัดเจนในส่วนแผนกต่างๆ เช่นในเขตสถานปฏิบัติธรรมสำหรับชาวต่างชาติ และการจัดการค่ายคุณธรรม แต่ในส่วนงานอื่นๆ จะมีการมอบหมายงานให้ผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่ายปกครองในการรับผิดชอบดูแล เนื่องจากวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) มีแผนงานหลายด้าน โดยเฉพาะในด้านการเผยแผ่ ซึ่งมีงานพิมพ์วารสารธรรมสาสน์ ชาวพุทธ และโครงการแลกเปลี่ยน CD ธรรมะ รวมไปถึงกิจกรรมบรรพชาอุปสมบทพระนวกะ ซึ่งมีการจัดกิจกรรมตลอดทั้งปี ส่วนวัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม) มีจำนวนพระภิกษุสามเณรจำนวนไม่มากนัก จึงมีการวางกฎระเบียบตามปกติ เช่นเดียวกับวัดผาสุก (สภากาชาด) ถึงแม้จะกลุ่มผู้เข้ามาพักปฏิบัติธรรมอยู่เป็นประจำ แต่ส่วนใหญ่เป็นผู้มีประสบการณ์การปฏิบัติมาบ้างแล้ว จึงไม่มีความจำเป็นในการวางกฎระเบียบที่เคร่งครัดมากนัก มีการวางกฎระเบียบเฉพาะกลุ่มนักศึกษาหรือเยาวชนที่เข้ามาปฏิบัติตามโอกาสต่างๆ แต่ในอนาคตหลังจากมีการปลูกสร้างและพัฒนาสถานปฏิบัติธรรมขึ้นก็จะมีการวางระเบียบการปฏิบัติให้เคร่งครัดมากขึ้น เนื่องจากเมื่อมีคณาจารย์จำนวนมากก็ต้องมีระเบียบในการอยู่อาศัยร่วมกัน

๔.๓.๒ คุณค่าและกระบวนการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะของนักท่องเที่ยวนในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาทางจิต

คุณค่าและกระบวนการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะของนักท่องเที่ยวนในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาทางจิต ได้แก่ จิตตภาวนา (Emotional Development) และปัญญาภาวนา (Wisdom Development) คือ การมีสถานที่และกิจกรรมในการฝึกอบรมทางจิตภายใต้สภาพแวดล้อมที่ดี เพื่อฝึกฝนอบรมจิตและปัญญาของผู้ปฏิบัติให้บรรลุเป้าหมายตามสมควรแก่ธรรมของตน

จากผลการศึกษาคุณค่าและกระบวนการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะของนักท่องเที่ยวนในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาทางจิตของวัดทั้ง ๔ แห่ง พบว่า วัดไร่เปิง (ตโปทาราม) ในฐานะที่เป็นสถานปฏิบัติธรรมแห่งที่ ๒ ของจังหวัดเชียงใหม่ จึงมีกิจกรรมปฏิบัติธรรมที่ชัดเจน มีการสอบอารมณ์กรรมฐาน และมีคณะพระวิปัสสนาจารย์ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศดูแลผู้ปฏิบัติอย่างใกล้ชิด มีการกำหนดระยะเวลาในการปฏิบัติที่ชัดเจน มีอุปกรณ์เครื่องใช้สำหรับผู้เข้าพักอาศัย และมีระเบียบวิธีที่มีการถือปฏิบัติตามหลักการปฏิบัติกรรมฐาน ทำให้ผู้ปฏิบัติธรรมได้พัฒนาจิตให้ได้สมาธิอย่างได้ผล ซึ่งจะทำให้เกิดปัญญาหยั่งรู้ที่แท้จริงได้ ส่วนวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) ก็เป็นสถานที่อีกแห่งหนึ่งที่มีสถานปฏิบัติธรรมทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ก็มีรูปแบบในการดำเนินงานคล้ายคลึงกัน แต่เน้นการปฏิบัติต่างแนวกันคือ วัดไร่เปิง (ตโปทาราม) ใช้การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ส่วนวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) ใช้แนวการปฏิบัติกรรมฐานตามหลักอานาปานสติ และมี

จุดเด่นในฐานะมีแหล่งเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาตามแนวทางของหลวงพุทธทาส ซึ่งเป็นแนวทางในการพัฒนาองค์ความรู้ในด้านปัญญา ในส่วนของวัดผาลาด (สกทาคามิ) นั้น ไม่ได้เน้นการปฏิบัติในแนวทางใดเป็นพิเศษขึ้นอยู่กับผู้ปฏิบัติว่าสนใจในแนวทางใด แต่ในด้านการฝึกอบรมก็จะใช้หลักสูตรพื้นฐาน ๔ เป็นเบื้องต้น และหลักการปฏิบัติในรูปแบบอื่นๆ ส่วนวัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม) ไม่ได้จัดกิจกรรมในด้านนี้เป็นพิเศษ มีจัดกิจกรรมตามโอกาสต่างๆ เช่น กิจกรรมบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน และการจัดกิจกรรมปฏิบัติธรรมตามโอกาสพิเศษอื่นๆ

จากผลการศึกษาโดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการศึกษาความคิดเห็นจากนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ รวมทั้งผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เพื่อประเมินผลรูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะของวัดในล้านนา จำนวนกลุ่มตัวอย่าง ๔๐๐ คน มีผลการศึกษา ดังนี้

ตารางที่ ๔.๑ จำนวนและร้อยละจำแนกตามคุณลักษณะส่วนบุคคล

		N=๔๐๐	
คุณลักษณะส่วนบุคคล		จำนวน	ร้อยละ
Gender			
Male	๑๘๒	๔๕.๕	
Female	๒๑๘	๕๔.๕	
Age			
๑๑ – ๒๐ Yrs	๙๘	๒๔.๕	
๒๑- ๓๐ Yrs	๑๒๖	๓๑.๕	
๓๑ – ๔๐ Yrs	๕๐	๑๒.๕	
๔๑ – ๕๐ Yrs	๕๕	๑๓.๘	
๕๐ – ๖๐ Yrs	๕๐	๑๒.๕	
๖๐ – up	๒๑	๕.๓	
Country / Hometown			
Argentina	๑๐	๒.๕	
Australia	๙	๒.๓	
Austria	๑๑	๒.๘	
Belgium	๒	๐.๕	
Brazil	๑๓	๓.๓	
Canada	๑๒	๓.๐	
China	๒๒	๕.๕	
Czech republic	๒	๐.๕	
Denmark	๓	๐.๘	
England	๓๖	๙.๐	
Finland	๒	๐.๕	

คุณลักษณะส่วนบุคคล	จำนวน	ร้อยละ
Germany	๒๖	๖.๕
Ireland	๔๕	๑๑.๓
Lithuania	๓	๐.๘
Netherland	๘	๒.๐
Norway	๑	๐.๓
Philippines	๑๘	๔.๕
Poland	๔	๑.๐
Russia	๒	๐.๕
Singapore	๗	๑.๘
Spain	๔๙	๑๒.๓
Styria	๑	๐.๓
Sweden	๒	๐.๕
Switzerland	๙	๒.๓
Ukraine	๒	๐.๕
USA	๗๗	๑๙.๓
Wales	๑	๐.๓
Zimbabwean	๑	๐.๓
Japan	๒๒	๕.๕
Educational Background		
Primary School	๓๓	๘.๓
Secondary / vocational education	๑๓๔	๓๓.๕
Bachelor Degree	๑๓๗	๓๔.๓
Master Degree or Higher	๖๖	๑๖.๕
Others	๓๐	๗.๕
Occupation		
Government officer/ enterprise state officer	๕๔	๑๓.๕
Business owner	๗๖	๑๙.๐
Private company officers	๗๓	๑๘.๓
General employee	๒๓	๕.๘
Housekeeper	๓๕	๘.๘
Agriculturist	๑๕	๓.๘
Student	๖๕	๑๖.๓
Others	๕๙	๑๔.๘
Income/moth		
Less than ๑๐,๐๐๐ Dollar	๒๔	๖.๐

คุณลักษณะส่วนบุคคล	จำนวน	ร้อยละ
๑๐,๐๐๑ to ๑๕,๐๐๐ Dollar	๑๑๕	๒๘.๘
๑๕,๐๐๑ to ๒๐,๐๐๐ Dollar	๑๐๓	๒๕.๘
๒๐,๐๐๑ to ๒๕,๐๐๐ Dollar	๘๐	๒๐.๐
๒๕,๐๐๐ up	๗๘	๑๙.๕

Which is the most important decision of your destination?

The attractiveness of the place	๖๑	๑๕.๓
The beauty of the place	๗๙	๑๙.๘
The convenience of the location	๕๒	๑๓.๐
Safety	๓๙	๙.๘
Reasonable on spending money with the trip	๘๔	๒๑.๐
The appropriateness of the time	๒๒	๕.๕
Advertising attraction	๔๒	๑๐.๕
The comments from the tourist journeys'	๒๑	๕.๓

จากตารางที่ ๔.๑ พบว่า นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ เป็นเพศหญิง ร้อยละ ๕๔.๕ เพศชาย ร้อยละ ๔๕.๕ มีอายุ ๒๑- ๓๐ ปี ร้อยละ ๓๑.๕ รองลงมาคือ ๑๑ - ๒๐ ปี ร้อยละ ๒๔.๕ และ ๔๑ - ๕๐ ปี ร้อยละ ๑๓.๘ ตามลำดับ

นักท่องเที่ยวอันดับที่หนึ่งเป็นชาวสหรัฐอเมริกา (USA) ร้อยละ ๑๙.๓ รองลงมา คือ ชาว สเปน (Spain) ร้อยละ ๑๒.๓ และชาวไอร์แลนด์ (Ireland) ร้อยละ ๑๑.๓ ตามลำดับ

สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี (Bachelor Degree) ร้อยละ ๓๔.๓ รองลงมาคือ มัธยมศึกษา/อาชีวศึกษา (Secondary / vocational education) ร้อยละ ๓๓.๕ ตามลำดับ

ประกอบอาชีพค้าขาย/เจ้าของกิจการ (Business owner) ร้อยละ ๑๙.๐ รองลงมาคือ พนักงานบริษัทเอกชน (Private company officers) ร้อยละ ๑๘.๓ และนักเรียน/นักศึกษา (Student) ร้อยละ ๑๖.๓ ตามลำดับ

รายได้ต่อเดือน ๑๐,๐๐๑ - ๑๕,๐๐๐ ดอลลาร์ ร้อยละ ๒๘.๘ รองลงมาคือ ๑๕,๐๐๑ - ๒๐,๐๐๐ ดอลลาร์ ร้อยละ ๒๕.๘ ๒๐,๐๐๑ - ๒๕,๐๐๐ ดอลลาร์ ร้อยละ ๒๐.๐ ตามลำดับ

เหตุผลในการตัดสินใจเลือกแหล่งท่องเที่ยว มีความเห็นว่า ความคุ้มค่าของเงินที่ใช้ในการเดินทางไปเที่ยว (Reasonable on spending money with the trip) ร้อยละ ๒๑.๐ รองลงมา คือ ความสวยงามของสถานที่ท่องเที่ยว (The beauty of the place) ร้อยละ ๑๙.๘ และความ น่าสนใจของสถานที่ท่องเที่ยว (The attractiveness of the place) ร้อยละ ๑๕.๓ ตามลำดับ

ตารางที่ ๔.๒ จำนวนและร้อยละจำแนกตามเหตุผลที่มาท่องเที่ยว

N=๔๐๐		
เหตุผลที่มาท่องเที่ยว	จำนวน	ร้อยละ
What is the main reason for visiting the Buddhist temple?		
- Religious activities	๖๓	๑๕.๘
- To visit monks and novices	๔๓	๑๐.๘
- To visit archaeological site	๑๐๖	๒๖.๕
- To relax	๙๑	๒๒.๘
- Interesting in historical background of the temple	๗๒	๑๘.๐
- Others	๒๕	๖.๓
What kind of media you came across		
- By other people	๖๕	๑๖.๓
- Relatives	๕๗	๑๔.๓
- Mass media	๗๗	๑๙.๓
- Internet	๕๙	๑๔.๘
- Advertisement	๒๖	๖.๕
- Tourism Authority of Thailand	๕๘	๑๔.๕
- Travel agency	๔๘	๑๒.๐
- Others	๑๐	๒.๕
Which are the most of the satisfactory religious objects		
- Buddha image	๑๐๖	๒๖.๕
- Pagoda	๑๑๘	๒๙.๕
- Ubosot (Ordination Hall) and Vihara (Assembly Hall)	๘๑	๒๐.๓
- Mural painting	๖๓	๑๕.๘
- Others	๓๒	๘.๐
Have you ever been here before		
- First time	๒๕๙	๖๔.๘
- ๒ – ๕ time	๑๑๖	๒๙.๐
- ๕ – ๑๐ time	๑๓	๓.๓
- ๑๐ up	๑๒	๓.๐
Will you come to visit the temple again		

- Certainly	๒๔๖	๖๑.๕
- not sure	๑๔๒	๓๕.๕
- no	๑๒	๓.๐

จากตารางที่ ๔.๒ พบว่า เหตุผลหลักที่มาเที่ยวในวัด คือ เยี่ยมชมโบราณสถาน (To visit archaeological site) ร้อยละ ๒๖.๕ รองลงมาคือ การพักผ่อนหย่อนใจ (To relax) ร้อยละ ๒๒.๘ และสนใจศึกษาประวัติศาสตร์และความสำคัญของวัด (Interesting in historical background of the temple) ร้อยละ ๑๘.๐ ตามลำดับ

รู้จักวัดที่ท่องเที่ยวผ่านสื่อ คือ สื่อวิทยุ/สื่อโทรทัศน์ (Mass media) ร้อยละ ๑๙.๓ รองลงมาคือ จากคนอื่นแนะนำ (By other people) ร้อยละ ๑๖.๓ อินเทอร์เน็ต (Internet) ร้อยละ ๑๔.๘ และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (Tourism Authority of Thailand) ร้อยละ ๑๔.๕ ตามลำดับ

ศาสนสถานและศาสนวัตถุของวัดที่พึงพอใจ คือ เจดีย์ (Pagoda) ร้อยละ ๒๙.๕ รองลงมาคือ พระพุทธรูป (Buddha image) ร้อยละ ๒๖.๕ และโบสถ์-วิหาร (Ubosot (Ordination Hall) and Vihara (Assembly Hall)) ร้อยละ ๒๐.๓ ตามลำดับ

ประสบการณ์การมาเที่ยวที่วัด คือ มาครั้งแรก (First time) ร้อยละ ๖๔.๘ รองลงมาคือ ๒ - ๕ ครั้ง (๒ - ๕ time) ร้อยละ ๒๙.๐ ตามลำดับ

ความรู้สึกในการกลับมาเที่ยวชมอีกครั้ง คือ มา (Certainly) ร้อยละ ๖๑.๕ รองลงมาคือ ไม่แน่ใจ (not sure) ร้อยละ ๓๕.๕ และไม่มา (no) ร้อยละ ๓.๐

ตารางที่ ๔.๓ ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของความพึงพอใจต่อสถานที่ท่องเที่ยวและการจัดการท่องเที่ยวด้านทรัพยากรการท่องเที่ยว

N = ๔๐๐

ที่	ด้านทรัพยากรการท่องเที่ยว (Tourism resources)	$\bar{X}$	S.D.	ระดับ	อันดับ
๑	Temple have been maintained in good condition	๓.๖๙	๐.๘๘	มาก	๔
๒	Greenery landscaping	๓.๗๓	๐.๘๕	มาก	๓
๓	The temple is clean and neat	๓.๓๒	๑.๔๔	ปานกลาง	๗
๔	There are signs telling the story in the temple.	๓.๕๑	๑.๒๗	มาก	๕
๕	The temple was sacred place.	๓.๔๖	๑.๓๙	มาก	๖
๖	The temple was a safe place.	๓.๙๕	๐.๗๕	มาก	๑
๗	The temple is impressed and need to come back again.	๓.๙๓	๐.๙๔	มาก	๒
รวม		๓.๖๕	๐.๕๙	มาก	

จากตารางที่ ๔.๓ พบว่า ความพึงพอใจต่อสถานที่ท่องเที่ยวและการจัดการท่องเที่ยวด้านทรัพยากรการท่องเที่ยว (Tourism resources) โดยรวมอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ย ๓.๖๕ เรียงตามลำดับ ๓ ลำดับจากมากไปหาน้อย ดังนี้ วัดมีพื้นที่ปลอดภัย (The temple was a safe place) ค่าเฉลี่ย ๓.๙๕ เป็นสถานที่ๆ น่าประทับใจ และมีความรู้สึกต้องการกลับมาเที่ยวอีกครั้ง (The temple is impressed and need to come back again) ค่าเฉลี่ย ๓.๙๓ การจัดภูมิทัศน์ของวัดมีความสวยงาม ร่มรื่น (Greenery landscaping) ค่าเฉลี่ย ๓.๗๓ และบรรยากาศภายในวัด มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย (The temple is clean and neat) อยู่ระดับปานกลาง ค่าเฉลี่ย ๓.๓๒

ตารางที่ ๔.๔ ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของความพึงพอใจต่อสถานที่ท่องเที่ยวและการจัดการท่องเที่ยวด้านสิ่งอำนวยความสะดวก

N = ๔๐๐

ที่	ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก (Facilities)	$\bar{X}$	S.D.	ระดับ	อันดับ
๑	Tourism promotion activities are provided.	๓.๗๙	๐.๙๗	มาก	๓
๒	Toilets are enough provided for the tourists.	๓.๕๒	๑.๑๒	มาก	๖
๓	Good transportation	๓.๙๗	๐.๙๔	มาก	๑
๔	There are signs telling the different important building.	๓.๕๒	๑.๑๕	ปานกลาง	๗
๕	Signs are outstanding and readability	๓.๔๔	๑.๓๗	ปานกลาง	๘
๖	Maps are clear provided	๓.๘๐	๑.๐๒	มาก	๒
๗	The hygienic restaurants are provided	๓.๓๖	๑.๒๕	ปานกลาง	๙
๘	Souvenirs are reasonable prize.	๓.๕๓	๑.๓๔	มาก	๕
๙	Properties are safe.	๓.๖๒	๑.๑๔	มาก	๔
๑๐	Security of tourists	๓.๑๙	๑.๓๖	ปานกลาง	๑๐
รวม		๓.๕๗	๐.๖๐	มาก	

จากตารางที่ ๔.๔ พบว่า ความพึงพอใจต่อสถานที่ท่องเที่ยวและการจัดการท่องเที่ยวด้านสิ่งอำนวยความสะดวก (Facilities) โดยรวมอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ย ๓.๕๗ เรียงตามลำดับ ๓ ลำดับจากมากไปหาน้อย ดังนี้ การคมนาคมสะดวกสบายและเพียงพอ (Good transportation) ค่าเฉลี่ย ๓.๙๗ มีแผนที่บอกสถานที่ต่างๆ อย่างชัดเจน (Maps are clear provided) ค่าเฉลี่ย ๓.๘๐ และมีกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยว (Tourism promotion activities are provided) ค่าเฉลี่ย ๓.๗๙

ส่วนความพึงพอใจในระดับปานกลาง เรียงตามลำดับ ๓ ลำดับจากมากไปหาน้อย ดังนี้ ป้ายบอกทางมีความโดดเด่น อ่านง่าย (Signs are outstanding and readability) ค่าเฉลี่ย ๓.๔๔ มีร้านอาหารถูกสุขลักษณะ (The hygienic restaurants are provided) ค่าเฉลี่ย ๓.๓๖ และมีความปลอดภัยต่อนักท่องเที่ยว (Security of tourists) ค่าเฉลี่ย ๓.๑๙

ตารางที่ ๔.๕ ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของความพึงพอใจต่อสถานที่ท่องเที่ยวและการจัดการท่องเที่ยวด้านบุคลากร

N = ๔๐๐

ที่	ด้านบุคลากร (Personnel of Tourism)	$\bar{X}$	S.D.	ระดับ	อันดับ
๑	The quality tourist guides are provided for visitors.	๓.๑๘	๑.๕๕	ปานกลาง	๔
๒	The tourist guide gives a good advice to visitors of the temple's norm.	๓.๓๖	๑.๓๗	ปานกลาง	๓
๓	Satisfied with the guide's advice.	๓.๑๓	๑.๔๖	ปานกลาง	๕
๔	The tourist guide is informative.	๒.๙๔	๐.๙๓	ปานกลาง	๖
๕	The visitors understand dhamma well.	๓.๗๓	๐.๘๔	มาก	๑
๖	The tourist guide led visitors with the appropriate act.	๓.๖๑	๑.๑๖	มาก	๒
รวม		๓.๓๓	๐.๗๑	ปานกลาง	

จากตารางที่ ๔.๕ พบว่า ความพึงพอใจต่อสถานที่ท่องเที่ยวและการจัดการท่องเที่ยวด้านบุคลากร (Personnel of Tourism) โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ค่าเฉลี่ย ๓.๓๓ เรียงตามลำดับ ๒ ลำดับจากมากไปหาน้อย ในระดับมาก ดังนี้ มีผู้ให้ความรู้อธิบายหลักพุทธธรรมให้เข้าใจง่าย (The visitors understand dhamma well) ค่าเฉลี่ย ๓.๗๓ และ ผู้นำเที่ยวช่วยแนะนำพฤติกรรมที่เหมาะสม (The tourist guide led visitors with the appropriate act) ค่าเฉลี่ย ๓.๖๑

ส่วนความพึงพอใจในระดับปานกลาง เรียงตามลำดับ ๔ ลำดับจากมากไปหาน้อย ดังนี้ มีผู้แนะนำข้อปฏิบัติที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเยี่ยมชมศาสนสถาน (The tourist guide gives a good advice to visitors of the temple's norm) ค่าเฉลี่ย ๓.๓๖ มีข้อมูลท่องเที่ยวที่มีคุณภาพสำหรับนักท่องเที่ยว (The quality tourist guides are provided for visitors) ค่าเฉลี่ย ๓.๑๘ มีการรับฟังข้อเสนอแนะเพื่อนำไปปรับปรุงแก้ไข (Satisfied with the guide's advice) ค่าเฉลี่ย ๓.๑๓ มีผู้อธิบายข้อมูลการท่องเที่ยวได้อย่างเป็นอย่างดี (The tourist guide is informative) ค่าเฉลี่ย ๒.๙๔

ตารางที่ ๔.๖ ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของความพึงพอใจต่อสถานที่ท่องเที่ยวและการจัดการท่องเที่ยวด้านประชาสัมพันธ์

N = ๔๐๐

ที่	ด้านประชาสัมพันธ์ (On the advertisement)	$\bar{X}$	S.D.	ระดับ	อันดับ
๑	There are varieties of public relations.	๓.๓๘	๑.๓๒	ปานกลาง	๑
๒	Easy to access with the public relation unit.	๒.๔๔	๑.๐๕	น้อย	๒
รวม		๒.๙๑	๐.๙๐	ปานกลาง	

จากตารางที่ ๔.๖ พบว่า ความพึงพอใจต่อสถานที่ท่องเที่ยวและการจัดการท่องเที่ยวด้านประชาสัมพันธ์ (On the advertisement) โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ค่าเฉลี่ย ๒.๙๑ เรียงตามลำดับ ๒ ลำดับจากมากไปหาน้อย ดังนี้ มีการประชาสัมพันธ์หลายรูปแบบ (There are varieties of public relations) ค่าเฉลี่ย ๓.๓๘ และความสะดวกในการติดต่อกับฝ่ายประชาสัมพันธ์ (Easy to access with the public relation unit) อยู่ในระดับน้อย ค่าเฉลี่ย ๒.๔๔

ตารางที่ ๔.๗ ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของความพึงพอใจต่อสถานที่ท่องเที่ยวและการจัดการท่องเที่ยวด้านกลยุทธ์การท่องเที่ยว

N = ๔๐๐

ที่	ด้านกลยุทธ์การท่องเที่ยว (Strategy of tourism)	$\bar{X}$	S.D.	ระดับ	อันดับ
๑	Presentations of information are interesting.	๓.๔๗	๐.๙๘	มาก	๑
๒	There are a variety of tourism promotions.	๓.๒๐	๑.๒๙	ปานกลาง	๒
รวม		๓.๓๔	๑.๐๓	ปานกลาง	

จากตารางที่ ๔.๗ พบว่า ความพึงพอใจต่อสถานที่ท่องเที่ยวและการจัดการท่องเที่ยวด้านกลยุทธ์การท่องเที่ยว (Strategy of tourism) โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ค่าเฉลี่ย ๓.๓๔ เรียงตามลำดับ ๒ ลำดับจากมากไปหาน้อย ดังนี้ วิธีการนำเสนอข้อมูลมีความแปลกใหม่และน่าสนใจ (Presentations of information are interesting) ค่าเฉลี่ย ๓.๔๗ และมีการส่งเสริมการท่องเที่ยวที่หลากหลาย (There are a variety of tourism promotions) อยู่ในระดับน้อย ค่าเฉลี่ย ๓.๒๐

ตารางที่ ๔.๘ ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของความพึงพอใจต่อสถานที่ท่องเที่ยวและการจัดการท่องเที่ยวรวมด้าน

N = ๔๐๐

ที่	สถานที่ท่องเที่ยวและการจัดการท่องเที่ยว (Satisfaction with attractions and tourism management)	$\bar{X}$	S.D.	ระดับ	อันดับ
๑	ด้านทรัพยากรการท่องเที่ยว (Tourism resources)	๓.๖๕	๐.๕๙	มาก	๑
๒	ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก (Facilities)	๓.๕๗	๐.๖๐	มาก	๒
๓	ด้านบุคลากร (Personnel of Tourism)	๓.๓๓	๐.๗๑	ปานกลาง	๔
๔	ด้านประชาสัมพันธ์ (On the advertisement)	๒.๙๑	๐.๙๐	ปานกลาง	๕
๕	ด้านกลยุทธ์การท่องเที่ยว (Strategy of tourism)	๓.๓๔	๑.๐๓	ปานกลาง	๓
รวม		๓.๓๖	๐.๖๐	มาก	

จากตารางที่ ๔.๘ พบว่า ความพึงพอใจต่อสถานที่ท่องเที่ยวและการจัดการท่องเที่ยว ((Satisfaction with attractions and tourism management)) รวมด้าน โดยรวมอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ย ๓.๓๖ เรียงตามลำดับจากมากไปหาน้อย ดังนี้ ด้านทรัพยากรการท่องเที่ยว (Tourism resources) อยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ย ๓.๖๕ และด้านสิ่งอำนวยความสะดวก (Facilities) ค่าเฉลี่ย ๓.๕๗

ส่วนความพึงพอใจในระดับปานกลาง เรียงตามลำดับจากมากไปหาน้อย ดังนี้ ด้านกลยุทธ์การท่องเที่ยว (Strategy of tourism) ค่าเฉลี่ย ๓.๓๔ ด้านบุคลากร (Personnel of Tourism) ค่าเฉลี่ย ๓.๓๓ และด้านประชาสัมพันธ์ (On the advertisement) ค่าเฉลี่ย ๒.๙๑

ตารางที่ ๔.๙ จำนวนและร้อยละจำแนกตามสิ่งที่วัดควรปรับปรุง

ที่	สิ่งที่ควรปรับปรุง (Suggestions for improving)	$\bar{X}$	S.D.	อันดับ
๑	Maintaining a clean temple	๒๒๐	๕๕.๐	๘
๒	Religious place	๒๓๓	๕๘.๓	๕
๓	Religious artifacts	๙๕	๒๓.๘	๑๓
๔	Provide of trash and garbage	๓๐๙	๗๗.๓	๑
๕	Provide for car park	๒๐๙	๕๒.๓	๑๐
๖	Provide the information service for visitors	๒๒๖	๕๖.๕	๗
๗	Promotion activities for visitors	๑๒๗	๓๑.๘	๑๒
๘	Maintaining the cleanliness of the bathroom	๒๔๓	๖๐.๘	๔
๙	Provide enough toilets	๒๔๔	๖๑.๐	๓
๑๐	Restaurant should be provided.	๒๑๙	๕๔.๘	๙
๑๑	Leaflet should be provided for visitors.	๒๒๖	๕๖.๕	๖
๑๒	The new tourist attractions should be added.	๑๔๑	๓๕.๓	๑๑
๑๓	The map of the temple should be provided.	๒๕๑	๖๒.๘	๒
๑๔	Others	๒๗	๖.๘	๑๔

จากตารางที่ ๔.๙ พบว่า สิ่งที่วัดควรปรับปรุง เรียงตามลำดับ ๓ ลำดับจากมากไปหาน้อย ดังนี้ การจัดหาถังขยะและจัดระเบียบสถานที่ทิ้งขยะให้เพียงพอ (Provide of trash and garbage) ร้อยละ ๗๗.๓ ควรมีแผนผังแสดงแหล่งท่องเที่ยวในวัด (The map of the temple should be provided.) ร้อยละ ๖๒.๘ และการจัดห้องน้ำให้เพียงพอ (Provide enough toilets) ร้อยละ ๖๑.๐ ตามลำดับ

ข้อเสนอแนะในการพัฒนาปรับปรุงวัด โดยเฉพาะการจัดการเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมหรือโบราณสถานที่ขึ้นทะเบียนการอนุรักษ์โบราณสถานของรัฐ จำเป็นต้องมีการตระหนักรู้ว่านอกเหนือจากการพัฒนาให้สามารถสนองประโยชน์ใช้สอยตามบทบาทหลักของวัด ประกอบด้วย กิจกรรมทางศาสนาและประเพณี กิจกรรมของชุมชน และกิจกรรมการส่งเสริมการท่องเที่ยวแล้ว จำเป็นต้องคำนึงถึงการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม แหล่งที่ตั้งและสภาพแวดล้อมด้วย ดังนั้น จึงจำเป็นต้องมีการศึกษาถึงขอบเขตของความสัมพันธ์ของวัดกับสภาพแวดล้อมในหลายขอบเขตตั้งแต่ลักษณะแวดล้อมธรรมชาติ (Natural Environment) เมือง หมู่บ้าน ลักษณะของทัศนวิสัยโดยส่วนรวมของเมือง (Skylines) ชุมชน ย่านเฉพาะซึ่งโบราณสถานตั้งอยู่ ภูมิทัศน์โดยทั่วไป จนกระทั่งถึงตัวสถาปัตยกรรม และการพัฒนาวัดทางด้านกายภาพจำเป็นต้องพิจารณาความสัมพันธ์ของวัดกับองค์ประกอบต่างๆ ดังกล่าวข้างต้นด้วย

การพัฒนาทางด้านกายภาพของวัด เมื่อพิจารณาจากผังบริเวณของวัดจะประกอบด้วยกลุ่มการใช้พื้นที่ในวัดตามกิจกรรมต่างๆ นับตั้งแต่บริเวณพุทธาวาส สังฆาวาส บริเวณที่วัดใช้เป็นสาธารณประโยชน์และบริเวณที่วัดจัดหาผลประโยชน์และพื้นที่เปิดโล่งโดยรอบ ทางสัญจรประเภทต่างๆ รวมทั้งภูมิสถาปัตยกรรมและส่วนประณีตสถาปัตยกรรมในวัด ซึ่งในการเสนอแนะการพัฒนาโดยทั่วไปนั้นอาจแยกเป็นการพัฒนาโดยสังเขป ๓ ระดับ คือ

๑. การพัฒนาผังกายภาพของวัดตามลักษณะของกลุ่มกิจกรรม
๒. พัฒนาสภาพแวดล้อมโดยรอบวัดซึ่งเอื้อต่อการพัฒนาผังกายภาพของวัด
๓. การเสนอแนะเพื่อการพัฒนา ซึ่งอยู่ในขอบเขตของความสัมพันธ์ของวัดกับชุมชนและเมือง ซึ่งรวมความถึงทัศนวิสัยโดยรอบ (Skyline) ย่าน (District) ชุมชนใกล้เคียง (Neighborhood) เมืองและหมู่บ้าน (Town & Village) และถนน (Streetscape)

ดังนั้น การที่จะสนองงานให้บรรลุตามที่คาดหวังไว้ตามหลักสัปปายะทั้ง ๗ ด้านได้นั้น ภาควิชาส่วนจะต้องให้การสนับสนุน เข้าม่ากำหนดบทบาท และมีส่วนร่วม เช่น คณะสงฆ์ รัฐบาล ชุมชน ส่วนราชการ องค์กรปกครองท้องถิ่น องค์กรทางพระพุทธศาสนา องค์กรภาคเอกชน สถานศึกษา ภาควิชาเครื่องถ้วย และชุมชน ในลักษณะ ดังนี้

๑. การอุปถัมภ์ สนับสนุน งบประมาณตามสภาพการพัฒนาแต่ละด้านของวัด
๒. การเข้ามาเป็นคณะกรรมการวัดเพื่อกำหนดแนวทาง วิธีการการบริหารจัดการภายในวัด ตลอดจนลักษณะของกิจกรรมที่จะดำเนินการ
๓. การให้คำปรึกษาด้านวิชาการ สร้างองค์ความรู้ การนำเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ไม่ขัดต่อหลักพระธรรมวินัย เข้าม่าช่วยในการพัฒนาและบริหารจัดการ
๔. การมีส่วนร่วมของชาวบ้านและองค์กรจากภายนอกในกิจกรรมของวัดในทุกๆ ด้าน
๕. เจ้าอาวาสและพระสงฆ์ในวัดจะต้องให้ความร่วมมือร่วมใจ ในการเข้ามามีส่วนร่วมขององค์กรและหน่วยงานต่างๆ

๔.๔ องค์ความรู้จากการวิจัย

จากผลการศึกษาสามารถสรุปเป็นตารางเปรียบเทียบองค์ประกอบ ตัวชี้วัด และแนวทางพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะ โดยมีหลักเกณฑ์ในการพิจารณาเปรียบเทียบจากจุดเด่นของแต่ละวัด ดังนี้

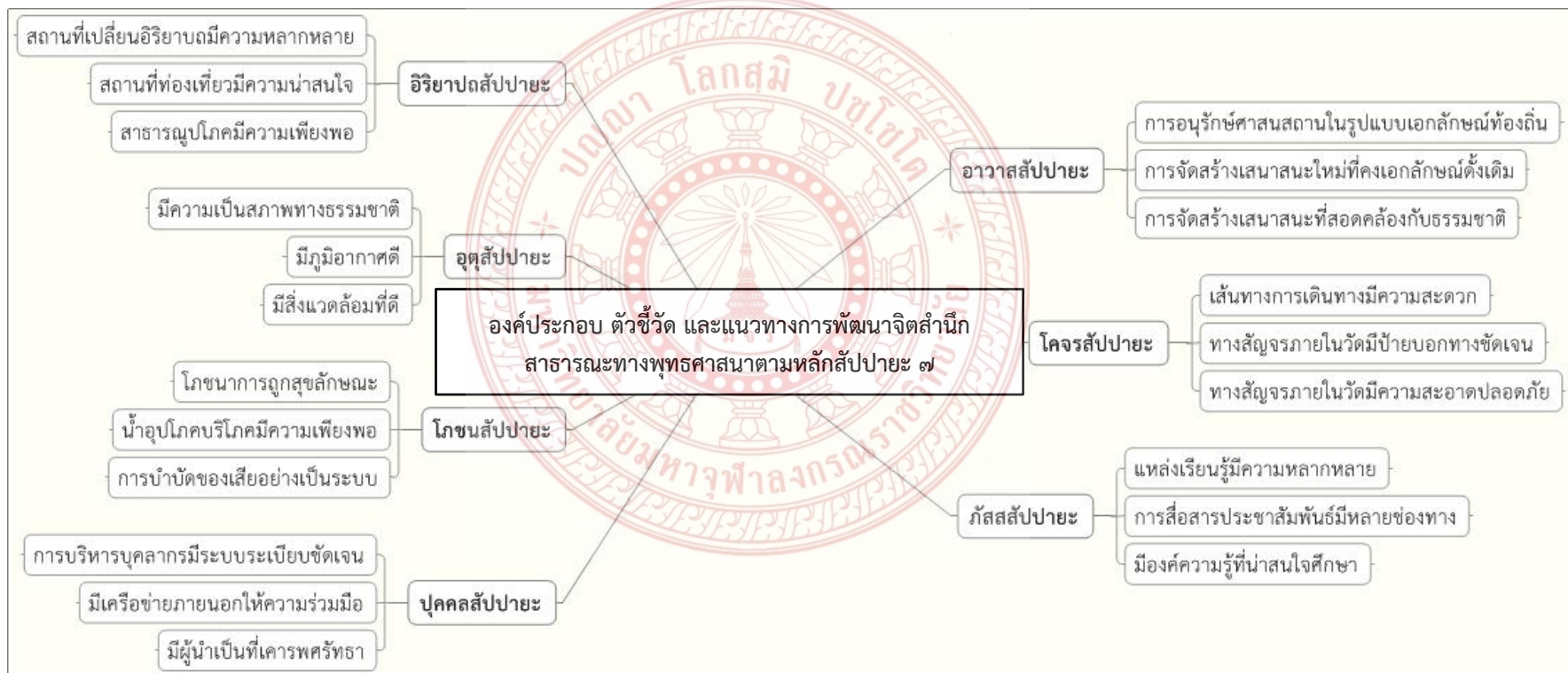
สัปปายะ ๗	วัดป่าแดง มหาวิหาร	วัดอุโมงค์	วัดผาสุก	วัดไร่ขิง
๑. อาวาสสัปปายะ			★	
๑.๑ การอนุรักษ์ศาสนสถาน	✓✓	✓✓✓	✓✓✓	✓✓
๑.๒ การจัดสร้างเสนาสนะ	✓✓	✓✓	✓✓✓	✓✓✓
๑.๓ กลมกลืนกับธรรมชาติ	✓✓	✓✓	✓✓✓	✓✓
๒. โคจรสัปปายะ		★		
๒.๑ เส้นทางเดินทาง	✓✓	✓✓✓	✓✓	✓✓✓
๒.๒ ทางสัญจรภายในวัด	✓✓	✓✓✓	✓✓	✓✓
๒.๓ ทางสัญจรมีความปลอดภัย	✓✓	✓✓✓	✓✓	✓✓
๓. ภัตตสัปปายะ		★		
๓.๑ แหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย	✓✓	✓✓✓	✓✓	✓✓
๓.๒ การสื่อสารประชาสัมพันธ์	✓✓	✓✓✓	✓✓	✓✓✓
๓.๓ มีองค์ความรู้ที่น่าสนใจศึกษา	✓✓✓	✓✓✓	✓✓	✓✓✓
๔. บุคคลสัปปายะ				★
๔.๑ การบริหารบุคลากร	✓✓	✓✓	✓✓	✓✓✓
๔.๒ มีเครือข่ายภายนอก	✓✓	✓✓✓	✓✓✓	✓✓✓
๔.๓ มีผู้นำเป็นที่เคารพศรัทธา	✓✓	✓✓	✓✓	✓✓✓
๕. โภชนสัปปายะ				★
๕.๑ โภชนาการ	✓✓	✓✓✓	✓✓	✓✓✓
๕.๒ น้ำอุปโภคบริโภค	✓✓	✓✓	✓✓✓	✓✓✓
๕.๓ การบำบัดของเสีย	✓✓	✓✓	✓✓✓	✓✓✓
๖. อุตสัปปายะ			★	
๖.๑ ความเป็นธรรมชาติ	✓✓	✓✓	✓✓✓	✓✓
๖.๒ ภูมิอากาศ	✓✓✓	✓✓✓	✓✓✓	✓✓
๖.๓ มีสิ่งแวดล้อมที่ดี	✓✓✓	✓✓✓	✓✓✓	✓✓
๗. อิริยาปถสัปปายะ		★		
๗.๑ สถานที่เปลี่ยนอิริยาบถ	✓✓	✓✓✓	✓✓	✓✓✓
๗.๒ สถานที่ท่องเที่ยว	✓✓	✓✓✓	✓✓✓	✓✓
๗.๓ สาธารณูปโภค	✓✓✓	✓✓✓	✓✓✓	✓✓✓

- ★ หมายถึง มีการจัดการที่โดดเด่น
- ✓ หมายถึง จำนวนคะแนนที่ได้รับ คะแนนเต็ม ๓ คะแนน

ผลการเปรียบเทียบจากตารางเป็นการเปรียบเทียบระหว่างวัดทั้ง ๔ แห่ง สามารถนำมาสร้างวัดต้นแบบ (Model) ที่ใช้องค์ประกอบ ตัวชี้วัด และแนวทางพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาในลำนานาตามหลักสัปปายะ ๗ ได้ดังนี้

องค์ประกอบ ตัวชี้วัด และแนวทางการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะทางพุทธศาสนาตามหลักสัปปายะ ๗

จากผลการศึกษา พบว่า ความเป็นสัปายะนั้นจะเกิดขึ้นได้จะต้องอาศัยปัจจัยอื่นๆ ประกอบด้วย โดยเฉพาะผู้นำ คือ เจ้าอาวาสและผู้ช่วยเจ้าอาวาส รวมไปถึงคณะกรรมการวัดและพระภิกษุสามเณร อุบาสกอุบาสิกา มีแนวคิดและแนวปฏิบัติเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ส่งผลให้วัดมีธรรมชาติเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุด

ส่วนการนำหลักสัปายะ ๗ ไปประยุกต์ใช้กับการออกแบบวัดให้เป็นปฏิรูปเทศนั้น ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการศึกษาครั้งนี้ จากผลการศึกษา พบว่า การบริหารจัดการวัดให้เป็นทีสัปายะนั้น จะต้องคำนึงกระบวนการเรียนรู้ ๓ รูปแบบ คือ

๑. กระบวนการเรียนรู้ระหว่างผู้ออกแบบกับผู้นำ ผู้ออกแบบจะต้องมีความเข้าใจในหลักการและแนวทางการทำงานของผู้นำที่เป็นเจ้าอาวาสและคณะกรรมการวัด เพื่อสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมที่สะท้อนถึงแนวคิดและสอดคล้องกับธรรมชาติและวัฒนธรรมพื้นถิ่น

๒. กระบวนการเรียนรู้ระหว่างผู้นำกับผู้ตาม ซึ่งเป็นผู้ใช้สอยโดยตรง ผู้นำจะต้องชักจูงใจให้ผู้ตาม คือ บุคลากรภายในวัดมีความเข้าใจเดียวกันในการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมภายในวัด เนื่องจากเมื่อใด มีการเปลี่ยนแปลงผู้นำ ถ้าหากผู้ตามไม่มีความเข้าใจเดียวกันก็ย่อมส่งผลต่อแผนแม่บทของวัดที่ได้จัดเตรียมไว้

๓. กระบวนการเรียนรู้ระหว่างวัดกับผู้ให้บริการ โดยวัดจะต้องมีการสื่อสารให้ผู้ให้บริการที่มีอยู่หลากหลาย เช่น ศรัทธาญาติโยมที่เข้ามาทำบุญที่วัด ผู้เข้ามาปฏิบัติธรรม และกลุ่มนักท่องเที่ยว ได้เข้าใจถึงหลักการและแนวทางในการพัฒนาวัดให้อยู่กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และการสร้างสิ่งแวดล้อมที่ผสมกลมกลืนกับธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อให้ผู้ให้บริการเกิดความตระหนักและร่วมกันรักษาระบบนิเวศที่จัดทำขึ้นให้คงอยู่ต่อไป

จากผลการศึกษาสามารถสรุปเป็นตารางเปรียบเทียบคุณค่าและกระบวนการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะของนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธศาสนา โดยมีหลักเกณฑ์ในการพิจารณาเปรียบเทียบจากจุดเด่นของแต่ละวัด ดังนี้

ภาวนา ๔	วัดป่าแดง มหาวิหาร	วัดอุโมงค์	วัดผาสุก	วัดไร่เปิง
๑. กายภาวนา				★
๑.๑ กิจวัตรประจำวัน	✓✓	✓✓✓	✓✓	✓✓✓
๑.๒ อุปกรณ์ในการดูแลตัวเอง	✓✓	✓✓	✓✓	✓✓✓
๑.๓ การสำรวมระวังอินทรีย์	✓✓	✓✓	✓✓✓	✓✓✓
๒. ศีลภาวนา				★
๒.๑ กฎระเบียบในการอยู่อาศัย	✓✓	✓✓✓	✓✓	✓✓✓
๒.๒ ความเป็นระเบียบเรียบร้อย	✓✓	✓✓	✓✓	✓✓✓
๒.๓ การอาศัยอยู่ร่วมกับชุมชน	✓✓✓	✓✓✓	✓✓✓	✓✓✓
๓. จิตตภาวนา				★
๓.๑ กิจกรรมการฝึกสมาธิ	✓✓	✓✓✓	✓✓✓	✓✓✓

๓.๒ การควบคุมดูแล	✓✓	✓✓✓	✓✓	✓✓✓
๓.๓ ประสิทธิภาพของการพัฒนาจิต	✓✓	✓✓	✓✓	✓✓✓
๔. ปัญญาภavana		★		★
๔.๑ กิจกรรมการพัฒนาปัญญา	✓✓	✓✓✓	✓✓✓	✓✓✓
๔.๒ แหล่งเรียนรู้ด้านปัญญา	✓✓	✓✓✓	✓✓	✓✓✓
๔.๓ ประสิทธิภาพของการพัฒนาปัญญา	✓✓	✓✓✓	✓✓	✓✓✓

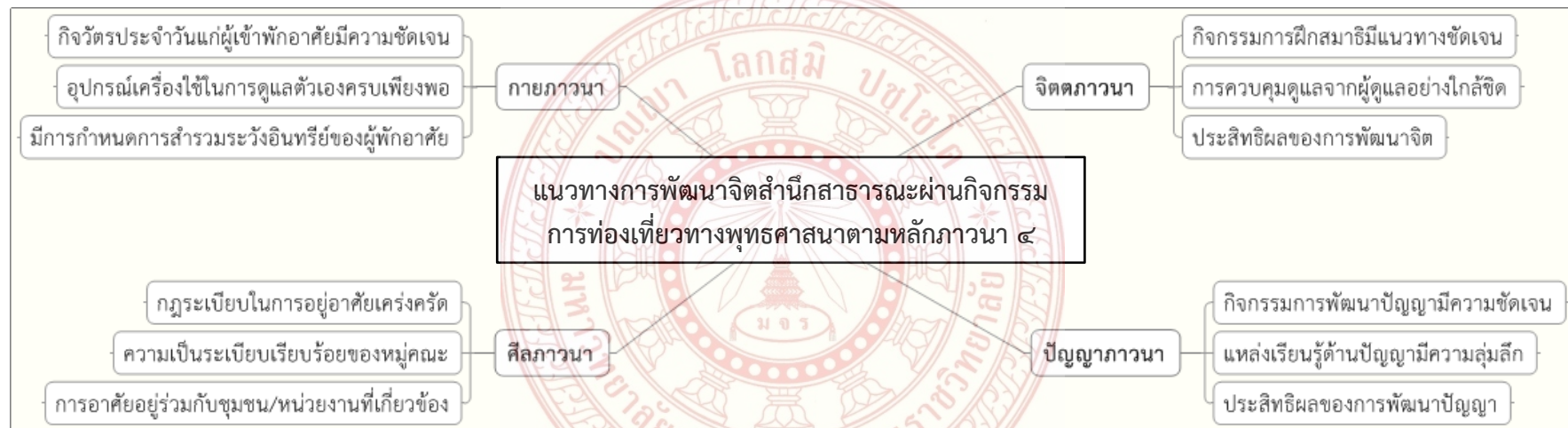
★ หมายถึง มีการจัดการที่โดดเด่น

✓ หมายถึง จำนวนคะแนนที่ได้รับ คะแนนเต็ม ๓ คะแนน

ผลการเปรียบเทียบจากตารางเป็นการเปรียบเทียบระหว่างวัดทั้ง ๔ แห่ง สามารถนำมาสร้างวัดต้นแบบ (Model) ที่ก่อให้เกิดคุณค่าและกระบวนการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะของนักท่องเที่ยวนในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาตามหลักภavana ๔ ได้ดังนี้

คุณค่าและกระบวนการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะของนักท่องเที่ยวนในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาตามหลักภavana ๔

สรุปได้ว่า การที่จะให้วัดเป็นศูนย์กลางชุมชนและเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีคุณค่าและสามารถพัฒนากระบวนการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะได้นั้น จำเป็นต้องพัฒนาในวัดทุกๆ ด้าน โดยเฉพาะการจัดกิจกรรมเพื่อประโยชน์แก่ชุมชน กิจกรรมของวัดในการบริการแก่ชุมชนด้านศาสนา และวัฒนธรรมมีอยู่ ๒ ชนิดใหญ่ๆ คือ

๑. กิจกรรมด้านศาสนบริการ คือ การให้บริการภายในวัด ซึ่งได้แก่

๑.๑ กิจกรรมในด้านการบำรุงรักษาวัด เช่น จัดให้มีแบบแปลนแผนผัง มีการรักษาความสะอาด ปลูกต้นไม้เพื่อความร่มรื่น และมีบรรยากาศสงบ เป็นการจัดสิ่งแวดล้อมให้ดีเป็นที่เลื่อมใสแก่ผู้ได้เข้าไปในวัด กิจกรรมด้านการปกครองทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ที่อยู่ในวัด ได้แก่ การทำวัตรสวดมนต์ การสมาทานศีล การฝึกอบรมต่างๆ

๑.๒ กิจกรรมในด้านการให้การศึกษา ให้การศึกษาหรือสนับสนุนผู้ที่อยู่ในวัดให้ได้รับการศึกษาพระปริยัติธรรมการปฏิบัติธรรม ตลอดจนถึงวิชาการเทคโนโลยีใหม่ๆ เพื่อความรู้และช่วยตัวเอง

๑.๓ กิจกรรมด้านสาธารณบริการในวัด ได้แก่ การจัดสถานที่ฝึกสมาธิวิปัสสนาที่พักอาศัยคนตุงกะ เมรุที่เก็บศพศฤงฆ์ ศูนย์อบรมศีลธรรมหรือโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์

๒. กิจกรรมด้านชุมชนบริการ ได้แก่ การจัดให้มีธรรมศาลาเปิดบริการทุกวันพระและวันอาทิตย์ให้ประชาชนได้ฟังธรรม ปฏิบัติสมาธิวิปัสสนาให้คำปรึกษาแก่ผู้มีทุกข์ จัดอุปสมบทหรือบรรพชาสามเณรในภาคฤดูร้อนหรือเทศกาลเข้าพรรษา ตั้งศูนย์อบรมศีลธรรมและจริยธรรมแก่เยาวชนทั่วไป จัดฌาปนกิจสงเคราะห์ช่วยเหลือผู้ที่ยากได้น้อย

สำหรับกิจกรรมที่จะเป็นประโยชน์ต่อชุมชนในชนบท ได้แก่ กิจกรรมที่ช่วยแก้ปัญหาของชนบท ซึ่งปัญหาเกี่ยวกับความไม่รู้ ความยากจน ความเจ็บไข้ วัดช่วยได้โดยจัดกิจกรรมด้านการศึกษา ส่งเสริมวิชาชีพการสนับสนุนตั้งสหกรณ์ต่างๆ จัดสาธารณสุขมูลฐาน อบรมจิตใจให้มีคุณธรรม ให้วัดเป็นแหล่งกระจายข่าวให้ความรู้ใหม่ๆ แก่ชุมชน และเป็นผู้ช่วยในการตัดสินใจเป็นที่ปรึกษากิจกรรมต่างๆ

กิจกรรมของวัดที่จะพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะได้นั้นแบ่งออกเป็นด้านต่างๆ ดังนี้

๑. ด้านการประสานงานกับหน่วยงานเพื่อการพัฒนาชุมชน ได้แก่ การให้ความร่วมมือกับทางราชการ ในการเผยแพร่ความรู้ทางกฎหมายเบื้องต้น ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทหรือข้อขัดแย้งระหว่างชาวบ้านรอบๆ วัด ให้คำปรึกษาแนะนำการทำงานของกลุ่มอาสาสมัครในหมู่บ้าน เช่น กลุ่มหนุ่มสาว กลุ่มแม่บ้าน จัดให้วัดเป็นสถานที่ประชุมและอบรมทางวิชาชีพ พร้อมทั้งจัดหาอุปกรณ์อำนวยความสะดวกให้

๒. กิจกรรมด้านการจัดสวัสดิการ การควบคุมและรักษาศาสนสมบัติ ศาสนบุคคล ได้แก่ การจัดหาแหล่งน้ำดื่มใช้ในบริเวณวัด บริการให้ความสะดวกแก่ประชาชนผู้มาติดต่อหรือให้บริการต่างๆ ของวัด ให้มีการศึกษาอบรมเกี่ยวกับความรู้พื้นฐานทางพระพุทธศาสนา

๓. กิจกรรมด้านการอนุรักษ์และการเผยแพร่ศาสนาและวัฒนธรรม ได้แก่ จัดศาสนพิธีให้ประหยัดและเรียบง่าย ดูแลอนุรักษ์และเผยแพร่จิตรกรรม ปฏิมากรรม ตลอดจนโบราณวัตถุที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา จัดให้มีนันทนาการขึ้นภายในวัดเท่าที่โอกาสจะอำนวย

๔. กิจกรรมด้านการบริหาร กิจการจากพระศาสนาภายในวัด ได้แก่ การจัดทำแผนผังแยกอาคารเสนาสนะ สิ่งก่อสร้างภายในวัดเป็นเขต เช่น เขตพุทธาวาสและเขตสาธารณะสงเคราะห์เป็นสัดส่วน การประชุมพระภิกษุสามเณรในวัดเพื่อชี้แจงนโยบายคำสั่ง ตลอดจนความเคลื่อนไหวใหม่ๆ ของมหาเถรสมาคมและกรมการศาสนาประจำ

๕. กิจกรรมด้านศาสนาเพื่อประชาชน ได้แก่ การจัดหน่วยพุทธมามกะผู้เยาว์ขึ้นในวัด การเปิดสอนธรรมศึกษาแก่ประชาชนและเยาวชนผู้สนใจ

๖. กิจกรรมด้านสาธารณสงเคราะห์ ได้แก่ การร่วมมือกับหน่วยงานราชการในการจัดตั้งศูนย์สาธารณสุข สถานีอนามัย หรือสหกรณ์ยา เพื่อรักษาโรคภัยไข้เจ็บแก่ประชาชนร่วมมือกับทางราชการในการแนะนำให้ประชาชนมีความรู้ทางโภชนาการ รักษาสุขภาพอนามัย การป้องกันรักษาโรค

๗. กิจกรรมด้านการเผยแพร่ศาสนาธรรม ได้แก่ การจัดให้มีการเผยแพร่ธรรมะทางหนังสือพิมพ์ วารสารท้องถิ่น หรือทางสื่อมวลชน เช่น วิทยุ โทรทัศน์ จัดให้พระภิกษุและสามเณรออกเยี่ยมและเผยแพร่ธรรมะให้แก่ประชาชนตามหมู่บ้าน

ที่กล่าวไปแล้วนั้นเป็นหัวข้อส่วนใหญ่ของการบริหาร และการจัดองค์กรในด้านการพัฒนาวัด ส่วนการบูรณะวัดนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอนุรักษ์รักษาโบราณสถาน โบราณวัตถุที่มีอยู่ให้คงสภาพให้อนุชนรุ่นหลังได้เห็นต่อไป ส่วนสภาพอาคารเสนาสนะที่ทรุดโทรมให้ควรได้มีการบูรณะเพื่อให้คงอยู่ในสภาพที่ใช้การได้ต่อไป วัดไม่ควรสร้างอาคารใหม่ให้ใหญ่โตแต่ปล่อยให้สภาพอาคารเก่าต้องชำรุดทรุดโทรมลงไป ปัจจุบันนี้วัดต่างๆ มีอาคารเสนาสนะที่ชำรุดอยู่เป็นจำนวนมาก การก่อสร้างอาคารใหม่ย่อมทำให้กำลังทุนทรัพย์ไม่เพียงพอกับการบูรณะของเก่าที่มีอยู่เดิมให้กลับมีสภาพที่ใช้ได้ต่อไป ประจวบกับปัจจุบันสภาพเศรษฐกิจของประเทศไทยอยู่ในสภาพที่ฝืดเคือง จึงควรจำเป็นต้องประหยัดทุนทรัพย์เพื่อดำเนินการในสิ่งที่จำเป็นก่อนเป็นอันดับแรก

นอกจากนั้น วัดในประเทศไทยยังมีการจัดรูปแบบที่หลากหลาย ขึ้นอยู่กับจุดเน้นแตกต่างกันไปตามความพร้อมของวัด โดยผู้วิจัยขอจัดกลุ่มตามรูปแบบกิจกรรมได้ดังนี้

๑. การจัดสภาพแวดล้อม ภูมิทัศน์ อาคารสถานที่หรือกายภาพของวัดให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ โดยทั่วไปวัดเก่า หรือวัดในเมืองจะมีจุดเด่นด้านโบราณสถาน โบราณวัตถุ พุทธศิลป์ วิจิตรศิลป์ และสถาปัตยกรรม อันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมและสื่อการเรียนรู้อันทรงคุณค่า ส่วนวัดป่าหรือวัดในชนบท เน้นธรรมชาติ ความสงบ ร่มรื่น อย่างไรก็ตาม วัดทุกวัดที่เป็นกรณีศึกษารวมถึงวัดในเมืองมีจุดเด่นเหมือนกันในด้านสภาพแวดล้อมที่มีความเป็นธรรมชาติ อาคารสถานที่สะอาด เหมาะกับการเรียนรู้ธรรม และเน้นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๒. การจัดศาสนพิธี พิธีกรรม เทศกาลงานบุญตามประเพณีนิยม และกิจกรรมในวันสำคัญทางศาสนา ถือเป็นสื่อพื้นบ้านหรือสื่อประเพณีที่ทุกวัดจัด เช่น การแสดงธรรมเทศนาในวันสำคัญทางศาสนา การบำเพ็ญกุศลทางพระพุทธศาสนา การทำวัตร การจัดงานพิธีทางศาสนา วันวิสาขบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา การบวชพระ เป็นต้น ซึ่งนอกจากจะเป็นการส่งเสริมศาสนาแล้ว ยังจัดกิจกรรมอนุรักษ์ ศิลปวัฒนธรรมของชาติ การกีฬา ภูมิปัญญาท้องถิ่น และภูมิปัญญาไทย ให้เป็นแหล่งดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเยี่ยมชมได้อีกด้วย

๓. การผลิตสื่อเพื่อเผยแพร่ศาสนธรรมในรูปแบบต่างๆ ทั้งสื่อสิ่งพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ สื่อเคลื่อนที่ หรือสื่อกลางแจ้ง

๔. การจัดตั้งห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ หอวัฒนธรรม หอศิลป์ หอกระจายข่าว อุทยานการศึกษา สวนพฤกษศาสตร์ สวนสมุนไพร ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน และแหล่งการเรียนรู้อื่นๆ

๕. การจัดกิจกรรมเชิงวิชาการโดยเน้นการใช้สื่อบุคคล คือ พระสงฆ์ อาจจำแนกที่สำคัญอย่างกว้างๆ ได้ดังนี้ การจัดกิจกรรมให้ความรู้ทางศาสนา ปลุกฝังและส่งเสริมศีลธรรมแก่ประชาชน โดยการบรรยาย อภิปราย เสวนา สนทนาธรรม การฝึกอบรมปฏิบัติธรรม การจัดกิจกรรมให้ความรู้ทางศิลปะ วัฒนธรรม ภูมิปัญญาไทย เช่น การจัดธรรมสัญจร การจัดนำชมวัด การจัดนิทรรศการ การประกวดสดมนต์ การจัดกิจกรรมส่งเสริมการประกอบอาชีพ โดยการจัดอบรมหลักสูตรหลากหลายสำหรับกลุ่มเป้าหมายต่างๆ เช่น การนวดแผนโบราณ การทำยาสมุนไพร งานศิลปะ การจัดกิจกรรมให้ความรู้เชิงวิชาการแก่ประชาชน เช่น สุขภาพ พลานามัย การอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อพัฒนารูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะของวัดในล้านนา ๒) เพื่อพัฒนาองค์ประกอบ ตัวชี้วัด และแนวทางพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาในล้านนา และ ๓) เพื่อเสริมสร้างคุณค่าและกระบวนการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะของนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาในล้านนา โดยใช้การศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ผู้วิจัยจะทำการศึกษาจากเอกสารวิชาการ การสำรวจพื้นที่ และการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ๓ กลุ่ม คือ (๑) การสัมภาษณ์พระภิกษุเจ้าอาวาสหรือพระภิกษุที่มีส่วนเกี่ยวข้องหรือได้รับมอบหมายจากเจ้าอาวาสหรือรองเจ้าอาวาสทั้ง ๔ วัด จำนวน ๕ ท่าน (๒) การสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้เชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนา จำนวน ๒ ท่าน (๓) การสัมภาษณ์คณะกรรมการวัดหรือชาวบ้านที่เป็นศรัทธา วัดละ ๒ ท่าน รวมทั้งสิ้น ๘ ท่าน รวมทั้งสิ้น ๑๕ คน และการสำรวจวัดกรณีศึกษา ๔ วัด คือ (๑) วัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ (๒) วัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ (๓) วัดผาแดด (สภากาชาด) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ และ (๔) วัดร้างเปิง (ตโปทาราม) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ หลังจากนั้น จะนำเสนอหาสาระที่ได้ไปสู่รูปแบบและกระบวนการสร้างจิตสำนึกสาธารณะเพื่อการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธของแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในล้านนา สรุปผลการศึกษาดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากผลการศึกษารูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะของวัดในล้านนาในพื้นที่กรณีศึกษา พบว่า

วัดป่าแดงมหาวิหารในปัจจุบัน เป็นเพียงส่วนหนึ่งของปลายเขตวัดป่าแดงในสมัยอดีต ที่ยังคงสภาพเป็นวัดอยู่ได้ เพราะเป็นส่วนที่ขยายของวัดป่าแดงในอดีตขึ้นไปบนเนินเขาทางทิศตะวันตก บริเวณเนินเขายังมีสภาพเป็นป่า มีอากาศดี มีเสนาสนะตามความจำเป็น จึงมีพระสงฆ์พำนักอยู่สืบต่อกันมา และช่วยดูแลปฏิสังขรณ์ให้ยังคงมีศาสนสถาน คงสภาพอยู่มาจนถึงปัจจุบัน โดยมีแนวทางสำคัญ คือ การจัดสรรพื้นที่อาวาสให้เป็นสัดส่วน ส่วนใดเป็นเขตพุทธาวาส ส่วนใดเป็นเขตสังฆาวาส และเป็นสถานที่ที่ควรเดินทางมาสักการบูชา ปัจจุบันก็อยู่ใกล้เคียงกับชุมชนหมู่บ้านมากขึ้น มีการประชาสัมพันธ์ให้ความรู้กับชุมชนในการช่วยกันดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมในวัด สร้างเครือข่ายและพันธมิตรกับภาคส่วนต่างๆ ทั้งในชุมชนและนอกชุมชน เพื่อพัฒนาปรับปรุงภูมิทัศน์และ

บูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานที่มีอยู่เดิมให้คงรูปแบบเดิมไว้ และการสร้างสิ่งใหม่ๆ ให้มีความสอดคล้องกลมกลืนกันทั้งในแง่ความเป็นมาทางประวัติศาสตร์และสถาปัตยกรรม รวมไปถึงการสร้างที่พักอาศัยที่เหมาะสมสำหรับพระภิกษุสามเณร

วัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) มีการวางแผนการใช้ประโยชน์พื้นที่ที่มีความหลากหลายตามลักษณะกิจกรรมทั้งในด้านศาสนาและสังคม รวมไปถึงพื้นที่อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ การบริหารจัดการเส้นทางภายในวัดที่มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย มีแหล่งเรียนรู้ทั้งด้านปริยัติและปฏิบัติ การบริหารจัดการด้านบุคลากรในส่วนงานต่างๆ การจัดการด้านอาหารและสุขอนามัยที่ดี และการจัดการสภาพแวดล้อมที่มีความร่มรื่นเย็นสบาย และมีกิจกรรมทางศาสนา กิจกรรมด้านการปฏิบัติธรรม กิจกรรมการพัฒนาสังคม และกิจกรรมด้านประเพณีวัฒนธรรม การจัดการในด้านกฎระเบียบสำหรับผู้อยู่อาศัยและผู้เข้ามาเยี่ยมชมอย่างชัดเจน จึงเป็นสถานที่ที่เหมาะสมสำหรับผู้เข้ามาใช้ประโยชน์ที่มีความหลากหลายกว่าวัดอื่นๆ

วัดลาด (สภาคาม) ยังคงมีสภาพเป็นวัดป่าแบบอรัญญวาสีในแบบดั้งเดิม แต่มีการพัฒนาและเพิ่มเติมเสนาสนะใหม่ๆ ขึ้นตามความเหมาะสม และมีแนวทางหลักที่สำคัญเดียวกัน คือ การปลูกจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์แก่ผู้มีส่วนร่วมทุกฝ่าย เพื่อกำหนดเป้าหมายการอนุรักษ์ให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน การจัดสรรพื้นที่ประโยชน์ใช้สอย โดยคำนึงถึงการอนุรักษ์โบราณสถานให้อยู่ในสภาพเดิม แต่มีการพัฒนาในการปรับปรุงภูมิทัศน์ภายนอกให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย โดยเฉพาะการพัฒนาเสนาสนะใหม่ๆ จะมีการแยกเขตพื้นที่ในการก่อสร้างต่างหากจากเขตโบราณสถาน การจัดการน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคและกำจัดของเสีย การจัดการพื้นที่ป่าไม้และธรรมชาติ โดยมีแนวทางชัดเจนในการอนุรักษ์สภาพแวดล้อม โดยเฉพาะพื้นที่ป่าไว้ให้สมบูรณ์ที่สุด การจัดการความสัมพันธ์ของผู้อยู่อาศัยและผู้เข้ามาเยี่ยมชม เพื่อพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้และเที่ยวชม และการจัดกิจกรรมอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม โดยมีการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอกทั้งสถาบันการศึกษาและองค์กรภายนอกที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในด้านสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมเพื่อนำแนวคิดมาพัฒนาและประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมในวัดให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

วัดจำเปิง (ตโปทาราม) มีการวางแผนการใช้ประโยชน์พื้นที่ที่มีความในด้านการปฏิบัติสมาธิภาวนา รวมไปถึงการอนุรักษ์ต้นไม้และการจัดภูมิทัศน์ของวัดในด้านสถาปัตยกรรมที่มีความสวยงามและโดดเด่น การบริหารจัดการเส้นทางภายในวัดที่มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย มีแหล่งเรียนรู้ทั้งด้านปริยัติและปฏิบัติ การบริหารจัดการด้านบุคลากรในส่วนงานต่างๆ การจัดการด้านอาหารและสุขอนามัยที่ดี และการจัดการสภาพแวดล้อมที่มีความร่มรื่นเย็นสบาย และมีกิจกรรมทางศาสนา กิจกรรมด้านการปฏิบัติธรรม และกิจกรรมด้านประเพณีวัฒนธรรม การจัดการในด้านกฎระเบียบสำหรับผู้อยู่อาศัยและผู้เข้ามาเยี่ยมชมอย่างชัดเจน จึงเป็นสถานที่ที่เหมาะสมสำหรับผู้สนใจการปฏิบัติธรรมและการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา

สรุปได้ว่า รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะของวัดในล้านนา พบว่า วัดในพื้นที่กรณีศึกษา ยังคงมีสภาพเป็นวัดป่าในแบบดั้งเดิม แต่มีการพัฒนาและเพิ่มเติมเสนาสนะใหม่ๆ ขึ้นตามความเหมาะสม การจัดพื้นที่ใช้สอย มีการจัดแบ่งเป็นเขตพุทธาวาสและสังฆาวาสออกจากกัน โดยเฉพาะในเขตพุทธาวาส มีการอนุรักษ์โบราณสถานดั้งเดิม

ไว้ การก่อสร้างศาสนสถานใหม่ จะคำนึงถึงความกลมกลืนสอดคล้องกับสถาปัตยกรรมดั้งเดิม ส่วนเขตสังฆาวาสจะเน้นประโยชน์ใช้สอยที่เหมาะสมกับจำนวนของผู้อยู่อาศัย และขนาดของที่อยู่อาศัยที่ไม่โดดเด่นกว่าสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ

จากผลการศึกษาองค์ประกอบ ตัวชี้วัด และแนวทางพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาในล้านนา พบว่า องค์ประกอบ ตัวชี้วัด และแนวทางพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาในล้านนาตามหลักสัปปายะ ๗ เป็นแนวคิดในการพัฒนาปรับปรุงที่อยู่อาศัยหรือวัดให้เป็นสถานที่ให้เป็นที่สบายและเหมาะสมแก่ผู้พักอาศัย บุคคลที่อยู่อาศัยและบุคคลที่เข้ามาใช้ประโยชน์ ๗ ด้าน คือ ๑) อาวาสสัปปายะ (ที่อยู่อาศัยเป็นที่สบาย) ๒) โคจรสัปปายะ (แหล่งอาหารเป็นที่สบาย) ๓) ภัตตสัปปายะ (ถ้อยคำเป็นที่สบาย) ๔) บุคคลสัปปายะ (บุคคลเป็นที่สบาย) ๕) โภชนสัปปายะ (อาหารเป็นที่สบาย) ๖) อุตสัปปายะ (อุณหภูมิมืดมนเป็นที่สบาย) และ ๗) อิริยาบถสัปปายะ (การเคลื่อนไหวเป็นที่สบาย) สามารถสรุปได้ดังนี้

๑. อาวาสสัปปายะ ได้แก่ การอนุรักษ์ศาสนสถานในรูปแบบเอกลักษณ์ท้องถิ่น การจัดสร้างเสนาสนะใหม่ที่คงเอกลักษณ์ดั้งเดิม และการจัดสร้างเสนาสนะที่สอดคล้องกับธรรมชาติ

๒. โคจรสัปปายะ ได้แก่ เส้นทางเดินทางมีความสะดวก ทางสัญจรภายในวัดมีป้ายบอกทางชัดเจน และทางสัญจรภายในวัดมีความสะอาดปลอดภัย

๓. ภัตตสัปปายะ ได้แก่ แหล่งเรียนรู้มีความหลากหลาย การสื่อสารประชาสัมพันธ์มีหลายช่องทาง และมีองค์ความรู้ที่น่าสนใจศึกษา

๔. บุคคลสัปปายะ ได้แก่ การบริหารบุคลากรมีระบบระเบียบชัดเจน มีเครือข่ายภายนอกให้ความร่วมมือ และมีผู้นำเป็นที่เคารพศรัทธา

๕. โภชนสัปปายะ ได้แก่ โภชนาการถูกสุขลักษณะ น้ำอุปโภคบริโภคมีความเพียงพอ และการบำบัดของเสียอย่างเป็นระบบ

๖. อุตสัปปายะ ได้แก่ ความเป็นสภาพทางธรรมชาติ มีภูมิอากาศดี และมีสิ่งแวดล้อมที่ดี

๗. อิริยาบถสัปปายะ ได้แก่ สถานที่เปลี่ยนอิริยาบถมีความหลากหลาย สถานที่ท่องเที่ยวมีความน่าสนใจ และสาธารณูปโภคมีความเพียงพอ

จากผลการเสริมสร้างคุณค่าและกระบวนการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะของนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาในล้านนา มีเป้าหมาย ๒ ประการ คือ เป้าหมายทางกาย ได้แก่ ปัจจัย ๔ และเป้าหมายทางใจ ได้แก่ ด้สสะ ๖ คือ (๑) นิเวศวิทยาวัฒนธรรมทางกาย ได้แก่ กายภาวนา (Physical Development) เป็นการฝึกอบรมตนเอง และศีลภาวนา (Social Development) การฝึกอบรมพฤติกรรมทางด้านสังคม (๒) นิเวศวิทยาวัฒนธรรมทางจิต ได้แก่ จิตตภาวนา (Emotional Development) เป็นการฝึกอบรมด้านจิตใจ ปัญญาภาวนา (Wisdom Development) การฝึกอบรมด้านปัญญา สามารถสรุปได้ดังนี้

เป้าหมายที่ ๑ กายภาวนา ได้แก่ กิจกรรมประจำวันแก่ผู้เข้าพักอาศัยมีความชัดเจน อุปกรณ์เครื่องใช้ในการดูแลตัวเองครบเพียงพอ มีการกำหนดการสำรวจมาระวังอินทรีย์ของผู้เข้าพักอาศัย และศีลภาวนา ได้แก่ กฎระเบียบในการอยู่อาศัยเคร่งครัด ความเป็นระเบียบเรียบร้อยของหมู่คณะ และการอาศัยอยู่ร่วมกับชุมชน/หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

เป้าหมายที่ ๒ จิตตภาวนา ได้แก่ กิจกรรมการฝึกสมาธิมีแนวทางชัดเจน การควบคุมดูแลจากผู้ดูแลอย่างใกล้ชิด ประสิทธิภาพของการพัฒนาจิต และปัญญาภาวนา ได้แก่ กิจกรรมการพัฒนาปัญญาที่มีความชัดเจน แหล่งเรียนรู้ด้านปัญญามีความลุ่มลึก และประสิทธิภาพของการพัฒนาปัญญา

สรุปได้ว่า การที่จะให้วัดเป็นศูนย์กลางชุมชนและเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีคุณค่าและสามารถพัฒนากระบวนการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะได้นั้น จำเป็นต้องพัฒนาในวัดทุกๆ ด้าน โดยเฉพาะการจัดกิจกรรมเพื่อประโยชน์แก่ชุมชน กิจกรรมของวัดในการบริการแก่ชุมชนด้านศาสนา และวัฒนธรรมมีอยู่ ๒ ชนิดใหญ่ๆ คือ

๑. กิจกรรมด้านศาสนบริการ คือ การให้บริการภายในวัด ซึ่งได้แก่

๑.๑ กิจกรรมในด้านการบำรุงรักษาวัด เช่น จัดให้มีแบบแปลนแผนผัง มีการรักษาความสะอาด ปลูกต้นไม้เพื่อความร่มรื่น และมีบรรยากาศสงบ เป็นการจัดสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้นที่ล้อมรอบได้เข้าไปในวัด กิจกรรมด้านการปกครองทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ที่อยู่ในวัด ได้แก่ การทำวัตรสวดมนต์ การสมาทานศีล การฝึกอบรมต่างๆ

๑.๒ กิจกรรมในด้านการให้การศึกษา ให้การศึกษาหรือสนับสนุนผู้ที่อยู่ในวัดให้ได้รับการศึกษาพระปริยัติธรรมการปฏิบัติธรรม ตลอดจนจนถึงวิชาการเทคโนโลยีใหม่ๆ เพื่อความรู้และช่วยตัวเอง

๑.๓ กิจกรรมด้านสาธารณบริการในวัด ได้แก่ การจัดสถานที่ฝึกสมาธิวิปัสสนาที่พักอาศัยคนตุงกะ เมรุที่เก็บศพศฤงฆ์ ศูนย์อบรมศีลธรรมหรือโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์

๒. กิจกรรมด้านชุมชนบริการ ได้แก่ การจัดให้มีธรรมศาลาเปิดบริการทุกวันพระและวันอาทิตย์ให้ประชาชนได้ฟังธรรม ปฏิบัติสมาธิวิปัสสนาให้คำปรึกษาแก่ผู้มีทุกข์ จัดอุปสมบทหรือบรรพชาสามเณรในภาคฤดูร้อนหรือเทศกาลเข้าพรรษา ตั้งศูนย์อบรมศีลธรรมและจริยธรรมแก่เยาวชนทั่วไป จัดฌาปนกิจสงเคราะห์ช่วยเหลือผู้ที่ยากได้น้อย

สำหรับกิจกรรมที่จะเป็นประโยชน์ต่อชุมชนในชนบท ได้แก่ กิจกรรมที่ช่วยแก้ปัญหาของชนบท ซึ่งปัญหาเกี่ยวกับความไม่รู้ ความยากจน ความเจ็บไข้ วัดช่วยได้โดยจัดกิจกรรมด้านการศึกษา ส่งเสริมวิชาชีพการสนับสนุนตั้งสหกรณ์ต่างๆ จัดสาธารณสุขมูลฐาน อบรมจิตใจให้มีคุณธรรม ให้วัดเป็นแหล่งกระจายข่าวให้ความรู้ใหม่ๆ แก่ชุมชน และเป็นผู้ช่วยในการตัดสินใจเป็นที่ปรึกษากิจกรรมต่างๆ

กิจกรรมของวัดที่จะพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะได้นั้นแบ่งออกเป็นด้านต่างๆ ดังนี้

๑. ด้านการประสานงานกับหน่วยงานเพื่อการพัฒนาชุมชน ได้แก่ การให้ความร่วมมือกับทางราชการ ในการเผยแพร่ความรู้ทางกฎหมายเบื้องต้น โกล่เกลี่ยข้อพิพาทหรือข้อขัดแย้งระหว่างชาวบ้านรอบๆ วัด ให้คำปรึกษาแนะนำการทำงานของกลุ่มอาสาสมัครในหมู่บ้าน เช่น กลุ่มหนุ่มสาว กลุ่มแม่บ้าน จัดให้วัดเป็นสถานที่ประชุมและอบรมทางวิชาชีพ พร้อมทั้งจัดหาอุปกรณ์อำนวยความสะดวกให้

๒. กิจกรรมด้านการจัดสวัสดิการ การควบคุมและรักษาศาสนสมบัติ ศาสนบุคคล ได้แก่ การจัดหาแหล่งน้ำดื่มใช้ในบริเวณวัด บริการให้ความสะดวกแก่ประชาชนผู้มาติดต่อหรือให้บริการต่างๆ ของวัด ให้มีการศึกษาอบรมเกี่ยวกับความรู้พื้นฐานทางพระธรรมวินัย

๓. กิจกรรมด้านการอนุรักษ์และการเผยแพร่ศาสนาและวัฒนธรรม ได้แก่ จัดศาสนพิธีให้ประหยัดและเรียบง่าย ดูแลอนุรักษ์และเผยแพร่จิตรกรรม ปฏิมากรม ตลอดจนโบราณวัตถุที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา จัดให้มีนิทรรศการขึ้นภายในวัดเท่าที่โอกาสจะอำนวย

๔. กิจกรรมด้านการบริหาร กิจการจากพระศาสนาภายในวัด ได้แก่ การจัดทำแผนผังแยกอาคารเสนาสนะ สิ่งก่อสร้างภายในวัดเป็นเขต เช่น เขตพุทธาวาสและเขตสาธารณะสงเคราะห์เป็นสัดส่วน การประชุมพระภิกษุสามเณรในวัดเพื่อชี้แจงนโยบายคำสั่ง ตลอดจนความเคลื่อนไหวใหม่ๆ ของมหาเถรสมาคมและกรมการศาสนาประจำ

๕. กิจกรรมด้านศาสนาเพื่อประชาชน ได้แก่ การจัดหน่วยพุทธมามกะผู้เยาว์ขึ้นในวัด การเปิดสอนธรรมศึกษาแก่ประชาชนและเยาวชนผู้สนใจ

๖. กิจกรรมด้านสาธารณสงเคราะห์ ได้แก่ การร่วมมือกับหน่วยงานราชการในการจัดตั้งศูนย์สาธารณสุข สถานีอนามัย หรือสหกรณ์ฯ เพื่อรักษาโรคภัยไข้เจ็บแก่ประชาชนร่วมมือกับทางราชการในการแนะนำให้ประชาชนมีความรู้ทางโภชนาการ รักษาสุขภาพอนามัย การป้องกันรักษาโรค

๗. กิจกรรมด้านการเผยแพร่ศาสนธรรม ได้แก่ การจัดให้มีการเผยแพร่ธรรมะทางหนังสือพิมพ์ วารสารท้องถิ่น หรือทางสื่อมวลชน เช่น วิทยุ โทรทัศน์ จัดให้พระภิกษุและสามเณรออกเยี่ยมและเผยแพร่ธรรมะให้แก่ประชาชนตามหมู่บ้าน

ที่กล่าวไปแล้วนั้นเป็นหัวข้อส่วนใหญ่ของการบริหาร และการจัดองค์กรในด้านการพัฒนาวัด ส่วนการบูรณะวัดนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอนุรักษ์รักษาโบราณสถาน โบราณวัตถุที่มีอยู่ให้คงสภาพให้อนุชนรุ่นหลังได้เห็นต่อไป ส่วนสภาพอาคารเสนาสนะที่ทรุดโทรมให้ควรได้มีการบูรณะเพื่อให้คงอยู่ในสภาพที่ใช้การได้ต่อไป วัดไม่ควรสร้างอาคารใหม่ให้ใหญ่โตแต่ปล่อยให้สภาพอาคารเก่าต้องชำรุดทรุดโทรมลงไป ปัจจุบันนี้วัดต่างๆ มีอาคารเสนาสนะที่ชำรุดอยู่เป็นจำนวนมาก การก่อสร้างอาคารใหม่ย่อมทำให้กำลังทุนทรัพย์ไม่เพียงพอต่อการบูรณะของเก่าที่มีอยู่เดิมให้กลับมีสภาพที่ใช้ได้ต่อไป ประจวบกับปัจจุบันสภาพเศรษฐกิจของประเทศไทยอยู่ในสภาพที่ฝืดเคือง จึงควรจำเป็นต้องประหยัดทุนทรัพย์เพื่อดำเนินการในสิ่งที่จำเป็นก่อนเป็นอันดับแรก

นอกจากนั้น วัดในประเทศไทยยังมีการจัดรูปแบบที่หลากหลาย ขึ้นอยู่กับจุดเน้นแตกต่างกันไปตามความพร้อมของวัด โดยผู้วิจัยขอจัดกลุ่มตามรูปแบบกิจกรรมได้ดังนี้

๑. การจัดสภาพแวดล้อม ภูมิทัศน์ อาคารสถานที่หรือกายภาพของวัดให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ โดยทั่วไปวัดเก่า หรือวัดในเมืองจะมีจุดเด่นด้านโบราณสถาน โบราณวัตถุ พุทธศิลป์ วิจิตรศิลป์ และสถาปัตยกรรม อันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมและสื่อการเรียนรู้อันทรงคุณค่า ส่วนวัดป่าหรือวัดในชนบท เน้นธรรมชาติ ความสงบ ร่มรื่น อย่างไรก็ตาม วัดทุกวัดที่เป็นกรณีศึกษารวมถึงวัดในเมืองมีจุดเด่นเหมือนกันในด้านสภาพแวดล้อมที่มีความเป็นธรรมชาติ อาคารสถานที่สะอาด เหมาะกับการเรียนรู้ธรรม และเน้นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๒. การจัดศาสนพิธี พิธีกรรม เทศกาลงานบุญตามประเพณีนิยม และกิจกรรมในวันสำคัญทางศาสนา ถือเป็นสื่อพื้นบ้านหรือสื่อประเพณีที่ทุกวัดจัด เช่น การแสดงธรรมเทศนาในวันสำคัญทางศาสนา การบำเพ็ญกุศลทางพระพุทธศาสนา การทำวัตร การจัดงานพิธีทางศาสนา วัน วิสาขบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา การบวชพระ เป็นต้น ซึ่งนอกจากจะเป็นการส่งเสริมศาสนาแล้ว ยังจัด

กิจกรรมอนุรักษ์ ศิลปวัฒนธรรมของชาติ การกีฬา ภูมิปัญญาท้องถิ่น และภูมิปัญญาไทย ให้เป็นแหล่งดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเยี่ยมชมได้อีกด้วย

๓. การผลิตสื่อเพื่อเผยแพร่ศาสนธรรมในรูปแบบต่างๆ ทั้งสื่อสิ่งพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ สื่อเคลื่อนที่ หรือสื่อกลางแจ้ง

๔. การจัดตั้งห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ หอวัฒนธรรม หอศิลป์ หอกระจายข่าว อุทยานการศึกษา สวนพฤกษศาสตร์ สวนสมุนไพร ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน และแหล่งการเรียนรู้อื่นๆ

๕. การจัดกิจกรรมเชิงวิชาการโดยเน้นการใช้สื่อบุคคล คือ พระสงฆ์ อาจจำแนกที่สำคัญอย่างกว้างๆ ได้ดังนี้ การจัดกิจกรรมให้ความรู้ทางศาสนา ปลุกฝังและส่งเสริมศีลธรรมแก่ประชาชน โดยการบรรยาย อภิปราย เสวนา สนทนาธรรม การฝึกอบรมปฏิบัติธรรม การจัดกิจกรรมให้ความรู้ทางศิลปะ วัฒนธรรม ภูมิปัญญาไทย เช่น การจัดธรรมสัญจร การเจตนาชมวัด การจัดนิทรรศการ การประกวดสวนมนต์ การจัดกิจกรรมส่งเสริมการประกอบอาชีพ โดยการจัดอบรมหลักสูตรหลากหลายสำหรับกลุ่มเป้าหมายต่างๆ เช่น การนวดแผนโบราณ การทำยาสมุนไพร งานศิลปะ การจัดกิจกรรมให้ความรู้เชิงวิชาการแก่ประชาชน เช่น สุขภาพ พละนาถ การอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๕.๒ อภิปรายผล

การที่จะให้วัดเป็นศูนย์กลางชุมชนและเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีคุณค่าและสามารถพัฒนากระบวนการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะได้นั้น จำเป็นต้องพัฒนาในวัดทุกๆ ด้าน โดยเฉพาะการจัดกิจกรรมเพื่อประโยชน์แก่ชุมชน จากผลการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติร่วมกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ได้รวบรวมรายชื่อแหล่งท่องเที่ยวไว้ทั่วประเทศ แบ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ๑,๓๖๔ แห่ง และทางวัฒนธรรม ๑,๕๑๕ แห่ง ซึ่งแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมนั้น นอกเหนือจากวัด วัง อาคาร สถานที่สำคัญแล้วยังรวมชุมชนหัตถกรรมและงานประเพณีไว้ด้วย สำหรับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของชุมชนที่จัดโดยชุมชนและเกิดประโยชน์ตรงแก่ชุมชนยังมีอยู่น้อยแต่ก็เกิดความตื่นตัว ได้รับความสนใจจากชุมชนจากภาครัฐบางระดับ จากภาคการศึกษา และองค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งเห็นแนวโน้มในการเติบโตที่ชัดเจน อีกทั้งมีนโยบายที่สำคัญของรัฐบาลหลายประการที่เอื้อต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่จะใช้เป็นเครื่องมือแก้ไขปัญหาความยากจนของคนในชนบทซึ่งอยู่ในภาคเกษตร และเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ^๑ ดังนั้น เมื่อนำคำว่า “จิตสำนึก” “จิตสาธารณะ” หรือ “จิตสำนึกสาธารณะ” (Public Consciousness) หรืออาจจะเป็นคำอื่นๆ เช่น “จิตอาสา” “จิตสำนึกเพื่อสังคม” “จิตสำนึกเพื่อส่วนรวม” “จิตสำนึกเพื่อมวลชน” ฯลฯ หากเป็นคำที่แปลมาจากภาษาอังกฤษอาจเรียกได้หลายคำ เช่น Public consciousness, Public mind, Public service, Service mind ซึ่งมีความหมายลักษณะเดียวกันกับคำว่า จิตสำนึก

^๑ กราเดช พยัฆวิเชียร, “การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมรากหญ้าโดยชุมชนในประเทศไทย”, eTAT Tourism Journal, (กรุงเทพมหานคร : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๐), หน้า ๑ – ๓.

สาธารณะ จิตบริการจิตอาสา และจิตสำนึกทางสังคม เป็นต้น^๒ เมื่อนำมารวมกับกิจกรรมการท่องเที่ยว จึงมีความหมายถึง การท่องเที่ยวที่มีจิตสำนึกทางสังคม กรณีตัวอย่างในการจัดกิจกรรมปลูกจิตสำนึกสาธารณะของการท่องเที่ยว เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ร่วมกับอุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้า สมาคมธุรกิจท่องเที่ยวจังหวัดพิษณุโลก สายการบินไทยแอร์เอเชีย คณะนักปณิธาอิสระ คณะครูและนักเรียนบ้านห้วยน้ำไซ จัดกิจกรรม “รอยตัวเก็บขยะ ภูหินร่องกล้า สร้างคุณค่า สำนักรักษ์โลก” ณ ลานหินแตก-หินปุ่ม อุทยานภูหินร่องกล้า อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก เพื่อเป็นการเพิ่มศักยภาพในการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมในการท่องเที่ยว และสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติกิจกรรมในครั้งนี้ จึงถือได้ว่าเป็นกิจกรรมนำร่องในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติให้สะอาดปราศจากขยะ เพื่อความสวยงามของแหล่งท่องเที่ยวที่ยั่งยืน^๓ หรืออุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ โดยกลุ่มไปไม้ได้จัดโครงการณรงค์ “โครงการรณรงค์งดให้อาหารลิง ณ อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่” โดยร่วมกับภาคีเครือข่ายด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติ เช่น กลุ่มเยาวชนต้นกล้า ชมรมคนรักสัตว์ป่านครนายก กลุ่มรักษ์เขาใหญ่ กลุ่ม Nature Camp และอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ เพื่อจัดกิจกรรมรณรงค์งดให้อาหารลิงกึ่งในอุทยานแห่งชาติซึ่งจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาการเปลี่ยนแปลงของพฤติกรรมตามธรรมชาติของลิงกึ่งได้^๔ เช่นเดียวกับ โครงการค่าย “PTTEP Teenergy Camp” ของ บริษัท ปตท.สำรวจและผลิตปิโตรเลียม จำกัด (มหาชน) หรือ ปตท.สผ. ได้เปิดรับสมัครเยาวชนเข้าร่วมกิจกรรมในค่าย PTTEP Teenergy Camp ณ อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ เนื่องจากปามรดกโลกแห่งนี้นำกำลังได้รับผลกระทบจากการท่องเที่ยวหลายประการ ทั้งปัญหาขยะมูลฝอย การละเมิดกฎ ทำให้ทางอุทยานฯ จำเป็นต้องมีการจัดระเบียบนักท่องเที่ยว เช่น ห้ามนักท่องเที่ยวให้อาหารสัตว์ป่า เนื่องจากการให้อาหารสัตว์ของนักท่องเที่ยว ยังทำให้เกิดปัญหาสุขภาพกับสัตว์ป่ามากมาย จากการการที่สัตว์ป่าบริโภคของพลาสติกเข้าไปอุดตันลำไส้ และปัญหาอาหารจากมนุษย์ยังเป็นสาเหตุที่ทำให้สัตว์ป่าหลายชนิดโดนรถชนตาย เพราะเข้ามาหาอาหารจากขยะในเขตที่มีรถวิ่งทางอุทยานฯ และเครือข่ายต่างๆ ที่อนุรักษ์เขาใหญ่ จึงผุดโครงการขยะแลกของขวัญขึ้น โดยให้นักท่องเที่ยวเก็บขยะก่อนกลับบ้าน แล้วนำขยะเหล่านั้นมาแลกเป็นของขวัญ^๕

นอกจากนั้นแล้ว ยังมีงานศึกษาอื่นๆ ที่มีการใช้แนวคิดหรือกระบวนการจิตสำนึกสาธารณะมาใช้ในการบริหารจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน อาทิ การสร้างกิจกรรมทางสังคมให้กับชุมชนบางลำพู กระบวนการเกิดจิตสำนึกสาธารณะเกิดจากกลุ่มกิจกรรมทางสังคม ๓ กลุ่มคือ ประชาคมบางลำพู เยาวชนเกสร ลำพู และมูลนิธิศุภนิยาม โดยประชาคมบางลำพูมีบทบาทนำในการสร้าง

^๒ วัชร ไซสาร, “จิตสาธารณะ” และ “สำนึกพลเมือง” ปฐมบทแห่งการเมืองภาคพลเมือง, รัฐสภาสาร, (ปีที่ ๖๐ ฉบับที่ ๘ เดือนสิงหาคม พ.ศ.๒๕๕๕): ๑๐ – ๑๑.

^๓ ASTV ผู้จัดการออนไลน์, ภูหินร่องกล้า จัด “รอยตัวเก็บขยะ” ปลูกจิตสำนักรักษ์โลก, ข้อมูลออนไลน์ : [แหล่งข้อมูล] <http://www.manager.co.th/Travel/ViewNews.aspx?NewsID=9570000058547>.

[๒๖ พฤษภาคม ๒๕๕๗]

^๔ กลุ่มไปไม้, โครงการรณรงค์ให้อาหารลิง ณ อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่, ข้อมูลออนไลน์ : [แหล่งข้อมูล] <http://www.baimai.org/projects/stop-feeding-wildlife>. [๒ ตุลาคม ๒๕๕๗].

^๕ ไทยโพสต์, ปามรดกโลกคงพญาเย็น-เขาใหญ่ อนุรักษ์วันนี้..ก่อนสาย, ข้อมูลออนไลน์ : [แหล่งข้อมูล] <http://www.thaipost.net/sunday/210914/96474>. [Sunday, ๒๑ September, ๒๐๑๔].

กิจกรรมทางสังคม บนพื้นที่สาธารณะทางกายภาพ คือ สวนสันติชัยปราการ ทำให้เกิดการรวมตัวกัน เพื่อทำกิจกรรมทางสังคมร่วมกัน โดยมีกิจกรรมเป็นสื่อกลางที่จะนำเสนอถึงอัตลักษณ์ของชุมชน อัตลักษณ์ของชุมชนจะก่อให้เกิดความรัก ความหวงแหนในสิ่งของอันเป็นส่วนร่วมกันของชุมชน อัตลักษณ์จึงนำมาซึ่งจิตสำนึกสาธารณะ ในขณะที่เดียวกันจิตสำนึกสาธารณะก็นำมาซึ่งความพยายาม ในการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนผ่านการทำกิจกรรมทางสังคม ซึ่งก่อให้เกิดความรู้สึกส่วนร่วม (Sense of public) หรือรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันถึงอัตลักษณ์ต่างๆ ของชุมชนบางลำพู หรือจิตสำนึกสาธารณะของชุมชนนั่นเอง ตลอดจนการขยายตัวของชุมชนการท่องเที่ยวในถนนข้าวสารและเกสต์เฮาส์ พบว่า มีปัญหาและอุปสรรคของการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะเกิดจากปัจจัยต่างๆ ดังต่อไปนี้ การขาดผู้สืบทอดในการทำกิจกรรมทางสังคมของชุมชน ความขัดแย้งในชุมชน สภาพการต่างคนต่างอยู่ของผู้เช่าอาศัย และชาวบ้านบางส่วนในชุมชน การขาดความต่อเนื่องในการสนับสนุนจากภาครัฐ และการกีดกันบทบาทการมีส่วนร่วมของชุมชนโดยรัฐ ปัจจัยบวก และปัจจัยทางลบทั้งหมดนี้ล้วนมีผลต่อการเกิดจิตสำนึกสาธารณะของชุมชนทั้งสิ้น^๖ โดยเฉพาะการมุ่งเน้นเพื่อสร้างแรงบันดาลใจในการมีจิตสาธารณะเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมขณะท่องเที่ยว นับเป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยขับเคลื่อนให้บุคคลมีจิตสำนึก ความตระหนัก เจตคติที่ดี และพฤติกรรมที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ในการจัดการท่องเที่ยวในนั้น ทุกภาคส่วนควรส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวที่บูรณาการกับกิจกรรมที่สร้างจิตสาธารณะเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรทางการท่องเที่ยว อีกทั้งคำนึงถึงการคงอยู่ของอัตลักษณ์ดั้งเดิมของชุมชนและท้องถิ่นมากกว่าการมุ่งเน้นที่ผลประโยชน์ด้านรายได้ อันจะนำไปสู่การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน^๗

จะเห็นได้ว่า งานศึกษาทั่วไปมักจะเน้นในการศึกษาจิตสำนึกสาธารณะของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งมีงานศึกษาจิตสำนึกสาธารณะของการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมไม่มากนัก ดังเช่น ในงานศึกษาของ แม่ชีกฤษณา รักษาโณม นัชชา ทากุดเรือ และปรีวุฒิ ภิญโญสินวัฒน์ พบว่า ประการแรก รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะของนักท่องเที่ยวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมี ๓ รูปแบบ คือ ๑) รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะโดยเครือข่ายภาคเอกชน ๒) รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะโดยการดำเนินการของแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม และ ๓) รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะเชิงอาสาสมัคร ประการที่สอง องค์ประกอบและกระบวนการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะผ่านกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบด้วย ๑) การพัฒนาสถานที่ ๒) เครือข่ายการทำงาน และ ๓) กิจกรรมการท่องเที่ยว และ ๔) วิสัยทัศน์ของผู้นำ ประการที่สาม แนวทางการพัฒนากิจกรรมการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธในการ

^๖ ประไพพิศ โอบารวัฒน์, กระบวนการเกิดจิตสำนึกสาธารณะของชุมชนบางลำพู, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘. ข้อมูลออนไลน์ : [แหล่งข้อมูล] <http://cuir.car.chula.ac.th/dspace/handle/123456789/7105>. [๕ กันยายน ๒๕๕๗].

^๗ ชูสิวรรณ ปราณีธรรม, “แรงบันดาลใจในการมีจิตสาธารณะเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน”, วารสารปัญญาภิวัฒน์, (ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๑ ประจำเดือนมกราคม - เมษายน ๒๕๖๐): ๒๕๔ - ๒๖๔.

เสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะของนักท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน คือ การยกระดับกิจกรรมประเพณีท้องถิ่น การพัฒนากระบวนการสื่อสารสาธารณะ และการพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวระดับชุมชน^๕

ดังนั้น เมื่อมองกลับมาที่กิจกรรมการท่องเที่ยวของวัดในการสร้างจิตสำนึกสาธารณะนั้น มีรูปแบบและกระบวนการที่สำคัญอย่างน้อย ๒ ประการ คือ

๑. กิจกรรมด้านศาสนบริการ คือ การให้บริการภายในวัด ซึ่งได้แก่

๑.๑ กิจกรรมในด้านการบำรุงรักษาวัด เช่น จัดให้มีแบบแปลนแผนผัง มีการรักษาความสะอาด ปลูกต้นไม้เพื่อความร่มรื่น และมีบรรยากาศสงบ เป็นการจัดสิ่งแวดล้อมให้ดีเป็นที่เลื่อมใสแก่ผู้ได้เข้าไปในวัด กิจกรรมด้านการปกครองทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ที่อยู่ในวัด ได้แก่ การทำวัตรสวดมนต์ การสมาทานศีล การฝึกอบรมต่างๆ

๑.๒ กิจกรรมในด้านการให้การศึกษา ให้การศึกษาหรือสนับสนุนผู้ที่อยู่ในวัดให้ได้รับการศึกษาพระปริยัติธรรมการปฏิบัติธรรม ตลอดจนถึงวิชาการเทคโนโลยีใหม่ๆ เพื่อความรู้และช่วยตัวเอง

๑.๓ กิจกรรมด้านสาธารณบริการในวัด ได้แก่ การจัดสถานที่ฝึกสมาธิวิปัสสนาที่พักอาศัยคนตุงกะ เมรุที่เก็บศพกุณฑล ศูนย์อบรมศีลธรรมหรือโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์

๒. กิจกรรมด้านชุมชนบริการ ได้แก่ การจัดให้มีธรรมศาลาเปิดบริการทุกวันพระและวันอาทิตย์ให้ประชาชนได้ฟังธรรม ปฏิบัติสมาธิวิปัสสนาให้คำปรึกษาแก่ผู้มีทุกข์ จัดอุปสมบทหรือบรรพชาสามเณรในภาคฤดูร้อนหรือเทศกาลเข้าพรรษา ตั้งศูนย์อบรมศีลธรรมและจริยธรรมแก่เยาวชนทั่วไป จัดฌาปนกิจสงเคราะห์ช่วยเหลือผู้ที่ยากได้น้อย

สำหรับกิจกรรมที่จะเป็นประโยชน์ต่อชุมชนในชนบท ได้แก่ กิจกรรมที่ช่วยแก้ปัญหาของชนบท ซึ่งปัญหาเกี่ยวกับความไม่รู้ ความยากจน ความเจ็บไข้ วัดช่วยได้โดยจัดกิจกรรมด้านการศึกษา ส่งเสริมวิชาชีพการสนับสนุนตั้งสหกรณ์ต่างๆ จัดสาธารณสุขมูลฐาน อบรมจิตใจให้มีคุณธรรม ให้วัดเป็นแหล่งกระจายข่าวให้ความรู้ใหม่ๆ แก่ชุมชน และเป็นผู้ช่วยในการตัดสินใจเป็นที่ปรึกษากิจกรรมต่างๆ

นอกจากนั้นแล้ว กิจกรรมของวัดที่จะพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะได้นั้นแบ่งออกเป็นด้านต่างๆ ดังนี้

๑. ด้านการประสานงานกับหน่วยงานเพื่อการพัฒนาชุมชน ได้แก่ การให้ความร่วมมือกับทางราชการ ในการเผยแพร่ความรู้ทางกฎหมายเบื้องต้น โกล่เกลี่ยข้อพิพาทหรือข้อขัดแย้งระหว่างชาวบ้านรอบๆ วัด ให้คำปรึกษาแนะนำการทำงานของกลุ่มอาสาสมัครในหมู่บ้าน เช่น กลุ่มหนุ่มสาว กลุ่มแม่บ้าน จัดให้วัดเป็นสถานที่ประชุมและอบรมทางวิชาชีพ พร้อมทั้งจัดหาอุปกรณ์อำนวยความสะดวกให้

^๕ แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม นัชชา ทากุดเรือ และปริกฤติ ภิญโญสินวัฒน์, “รูปแบบและกระบวนการสร้างจิตสาธารณะเพื่อการจัดการท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาอย่างยั่งยืน”, วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์, (ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๖๐): ๘๓ - ๙๗.

๒. กิจกรรมด้านการจัดสวัสดิการ การควบคุมและรักษาศาสนสมบัติ ศาสนบุคคล ได้แก่ การจัดหาแหล่งน้ำดื่มใช้ในบริเวณวัด บริการให้ความสะดวกแก่ประชาชนผู้มาติดต่อหรือให้บริการต่างๆ ของวัด ให้มีการศึกษาอบรมเกี่ยวกับความรู้พื้นฐานทางพระธรรมวินัย

๓. กิจกรรมด้านการอนุรักษ์และการเผยแพร่ศาสนาและวัฒนธรรม ได้แก่ จัดศาสนพิธีให้ประหยัดและเรียบง่าย ดูแลอนุรักษ์และเผยแพร่จิตรกรรม ปฏิมารูปแบบ ตลอดจนโบราณวัตถุที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา จัดให้มีนิทรรศการขึ้นภายในวัดเท่าที่โอกาสจะอำนวย

๔. กิจกรรมด้านการบริหาร กิจการจากพระศาสนาภายในวัด ได้แก่ การจัดทำแผนผังแยกอาคารเสนาสนะ สิ่งก่อสร้างภายในวัดเป็นเขต เช่น เขตพุทธาวาสและเขตสาธารณสงเคราะห์เป็นสัดส่วน การประชุมพระภิกษุสามเณรในวัดเพื่อชี้แจงนโยบายคำสั่ง ตลอดจนความเคลื่อนไหวใหม่ๆ ของมหาเถรสมาคมและกรมการศาสนาประจำ

๕. กิจกรรมด้านศาสนาเพื่อประชาชน ได้แก่ การจัดหน่วยพุทธมามกะผู้เยาว์ขึ้นในวัด การเปิดสอนธรรมศึกษาแก่ประชาชนและเยาวชนผู้สนใจ

๖. กิจกรรมด้านสาธารณสงเคราะห์ ได้แก่ การร่วมมือกับหน่วยงานราชการในการจัดตั้งศูนย์สาธารณสุข สถานีอนามัย หรือสหกรณ์ฯ เพื่อรักษาโรคภัยไข้เจ็บแก่ประชาชนร่วมมือกับทางราชการในการแนะนำให้ประชาชนมีความรู้ทางโภชนาการ รักษาสุขภาพอนามัย การป้องกันรักษาโรค

๗. กิจกรรมด้านการเผยแพร่ศาสนาธรรม ได้แก่ การจัดให้มีการเผยแพร่ธรรมะทางหนังสือพิมพ์ วารสารท้องถิ่น หรือทางสื่อมวลชน เช่น วิทยุ โทรทัศน์ จัดให้พระภิกษุและสามเณรออกเยี่ยมและเผยแพร่ธรรมะให้แก่ประชาชนตามหมู่บ้าน

ที่กล่าวไปแล้วนั้นเป็นหัวข้อส่วนใหญ่ของการบริหาร และการจัดองค์กรในด้านการพัฒนา วัด ส่วนการบูรณะวัดนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอนุรักษ์รักษาโบราณสถาน โบราณวัตถุที่มีอยู่ให้คงสภาพให้อนุชนรุ่นหลังได้เห็นต่อไป ส่วนสภาพอาคารเสนาสนะที่ทรุดโทรมให้ควรได้มีการบูรณะเพื่อให้คงอยู่ในสภาพที่ใช้การได้ต่อไป วัดไม่ควรสร้างอาคารใหม่ให้ใหญ่โตแต่ปล่อยให้สภาพอาคารเก่าต้องชำรุดทรุดโทรมลงไป ปัจจุบันนี้วัดต่างๆ มีอาคารเสนาสนะที่ชำรุดอยู่เป็นจำนวนมาก การก่อสร้างอาคารใหม่ย่อมทำให้กำลังทุนทรัพย์ไม่เพียงพอต่อการบูรณะของเก่าที่มีอยู่เดิมให้กลับมีสภาพที่ใช้ได้ต่อไป ประจวบกับปัจจุบันสภาพเศรษฐกิจของประเทศไทยอยู่ในสภาพที่ฝืดเคือง จึงควรจำเป็นต้องประหยัดทุนทรัพย์เพื่อดำเนินการในสิ่งที่จำเป็นก่อนเป็นอันดับแรก

จะเห็นได้ว่า การสร้างจิตสำนึกสาธารณะส่วนใหญ่เป็นการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ส่วนการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรม โดยเฉพาะแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนานั้น จัดเป็นการท่องเที่ยวในแหล่งวัฒนธรรม (Cultural Based Tourism) เช่นเดียวกับการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Tourism) เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งโบราณคดี และประวัติศาสตร์ เพื่อชมความงาม ให้เกิดความเพลิดเพลิน และเพื่อเรียนรู้และการเสริมสร้างประสบการณ์แปลกใหม่ โดยนักท่องเที่ยวจะต้องมีจิตสำนึกและรับผิดชอบต่อการรักษาผดุงทางวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อม รวมทั้งประชาชนในพื้นที่นั้นๆ มีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวด้วย รวมทั้งการท่องเที่ยวชมงานวัฒนธรรมและประเพณี (Cultural and Traditional Tourism) เป็นการท่องเที่ยวเพื่อชมและร่วมงานประเพณีต่างๆ ที่ชาวบ้านท้องถิ่นนั้นๆ จัดขึ้น เพื่อให้เกิดความเพลิดเพลิน ความ

ทรงจำ และประสบการณ์ที่ดี รวมทั้งเพื่อเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น พิธีกรรม และความเชื่อต่างๆ ด้วยการมีจิตสำนึกที่ดีและมีความรับผิดชอบในการรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นมรดกอันล้ำค่า โดยชาวบ้านในท้องถิ่นนั้นๆ จะมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว^๙ รวมทั้งผู้ที่มีส่วนรับผิดชอบการท่องเที่ยวในเขตศาสนสถานเอง ก็ควรมีส่วนในการสร้างจิตสำนึกสาธารณะและรับผิดชอบต่อส่วนรวมร่วมกัน ดังเช่นในงานศึกษาของ พระวิสิทธิ์ ฐิตวิสิทฺโธ, พระครูสิริบรมธาตุพิทักษ์, พระมหาดนัยพัชร คมภิรปญโญ และ พระบุญทรง ปุณฺณธโร มีข้อค้นพบ ดังนี้

๑. บริบทของวัดต่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัดเชียงใหม่ ด้านการปกครองพระภิกษุสามเณรของเจ้าอาวาสต่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ทุกวัดมีโครงสร้างการบริหารการปกครองของพระภิกษุสงฆ์ โดยอยู่ภายใต้การปกครองของเจ้าอาวาส และมีคณะกรรมการบริหารงานของวัดแต่ละฝ่ายชัดเจน ด้านการบริหารจัดการต่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธของวัดในจังหวัดเชียงใหม่ พบว่า มี ๒ ลักษณะคือ มีระบบ และไม่มีระบบ ลักษณะที่มีระบบจะมีการมอบหมายงานมีพระสงฆ์ในรูปของคณะกรรมการดูแล แนะนำกำกับติดตาม ส่วนลักษณะที่ไม่มีระบบจะไม่มีการมอบหมายงานแต่จัดในลักษณะเป็นองค์กรรวม แต่อาศัยคำแนะนำจากไกด์และผู้คุ้นเคย ด้านศาสนสถานและแหล่งเรียนรู้ พบว่า วัดแต่ละวัดมีจุดเด่นของศาสนสถานและแหล่งเรียนรู้ ตามประวัติความเป็นมาของแต่ละวัดและด้านความร่วมมือของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อวัดในจังหวัดเชียงใหม่ พบว่า มีพุทธศาสนิกชนในชุมชนจะร่วมกิจกรรมวัดในชุมชนของตนเองเป็นส่วนใหญ่ และนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะชมโบราณสถานและโบราณวัตถุมากกว่าการทำบุญ

๒. การพัฒนาศักยภาพการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะในจังหวัดเชียงใหม่ ด้านการพัฒนาศักยภาพของพระสงฆ์และสามเณร บุคลากรดูแลสถานที่ภายในวัดส่วนใหญ่ไม่มีการพัฒนาศักยภาพ การจัดสภาพแวดล้อมภายในวัด เพื่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธ พบว่า มีการจัดสภาพแวดล้อมได้อย่างสวยงาม สะอาด และเหมาะสมเป็นแหล่งเที่ยว ด้านการสร้างเครือข่าย พบว่า ทุกวัดยังไม่มีการสร้างเครือข่ายแต่ใช้สื่อออนไลน์ประชาสัมพันธ์ของวัด ด้านการสร้างความร่วมมือกับพุทธศาสนิกชนด้วยการมีส่วนร่วม พบว่า มีน้อย เพราะเป็นวัดอยู่ในชุมชนเมืองประชากรส่วนใหญ่ย้ายถิ่นเพื่อประกอบอาชีพ

๓. ด้านการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อเสริมสร้างจิตสาธารณะ พบว่า วัดควรมีแผนงานพัฒนาภิกษุสามเณร จัดอบรมทักษะการใช้ภาษาในการสื่อสารและจัดงานประชาสัมพันธ์อย่างเป็นระบบ

๔. แนวทางการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ เพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะควรมีการวางแผนอย่างเป็นระบบ มีการอบรมให้ความรู้ทั้งบุคคลในวัดและนักท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดการตระหนักในการเที่ยวชมอย่างมีระเบียบทะนุถนอมรู้คุณค่ามีการเผยแพร่หลายภาษา เพื่อประชาสัมพันธ์ แนะนำระเบียบปฏิบัติและการร่วมกิจกรรมได้อย่างถูกต้อง^{๑๐}

^๙ Tourism of World, รูปแบบการท่องเที่ยว, ข้อมูลออนไลน์ : [แหล่งข้อมูล]
<http://tourismatbuu.wordpress.com> [๕ กันยายน ๒๕๕๗].

^{๑๐} พระวิสิทธิ์ ฐิตวิสิทฺโธ, พระครูสิริบรมธาตุพิทักษ์, พระมหาดนัยพัชร คมภิรปญโญ และ พระบุญทรง ปุณฺณธโร, “การพัฒนาศักยภาพการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธกับการเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะในจังหวัดเชียงใหม่”, วารสารวิชาการธรรมทรรศน์, (ปีที่ ๑๗ ฉบับที่ ๓ (กันยายน - ธันวาคม ๒๕๖๐)): ๒๕ – ๓๗.

นอกจากนั้น วัดควรมีการจัดรูปแบบที่หลากหลาย ขึ้นอยู่กับจุดเน้นแตกต่างกันไปตามความพร้อมของวัด โดยผู้วิจัยขอจัดกลุ่มตามรูปแบบกิจกรรมได้ดังนี้

๑. การจัดสภาพแวดล้อม ภูมิทัศน์ อาคารสถานที่หรือกายภาพของวัดให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ โดยทั่วไปวัดเก่า หรือวัดในเมืองจะมีจุดเด่นด้านโบราณสถาน โบราณวัตถุ พุทธศิลป์ วิจิตรศิลป์ และสถาปัตยกรรม อันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมและสื่อการเรียนรู้อันทรงคุณค่า ส่วนวัดป่าหรือวัดในชนบท เน้นธรรมชาติ ความสงบ ร่มรื่น อย่างไรก็ตาม วัดทุกวัดที่เป็นกรณีศึกษารวมถึงวัดในเมืองมีจุดเด่นเหมือนกันในด้านสภาพแวดล้อมที่มีความเป็นธรรมชาติ อาคารสถานที่สะอาด เหมาะกับการเรียนรู้ธรรม และเน้นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๒. การจัดศาสนพิธี พิธีกรรม เทศกาลงานบุญตามประเพณีนิยม และกิจกรรมในวันสำคัญทางศาสนา ถือเป็นสื่อพื้นบ้านหรือสื่อประเพณีที่ทุกวัดจัด เช่น การแสดงธรรมเทศนาในวันสำคัญทางศาสนา การบำเพ็ญกุศลทางพระพุทธศาสนา การทำวัตร การจัดงานพิธีทางศาสนา วันวิสาขบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา การบรรพชา เป็นต้น ซึ่งนอกจากจะเป็นการส่งเสริมศาสนาแล้ว ยังจัดกิจกรรมอนุรักษ์ ศิลปวัฒนธรรมของชาติ การกีฬา ภูมิปัญญาท้องถิ่น และภูมิปัญญาไทย ให้เป็นแหล่งดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเยี่ยมชมได้อีกด้วย

๓. การผลิตสื่อเพื่อเผยแผ่ศาสนาธรรมในรูปแบบต่างๆ ทั้งสื่อสิ่งพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ สื่อเคลื่อนที่ หรือสื่อกลางแจ้ง

๔. การจัดตั้งห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ หอวัฒนธรรม หอศิลป์ หอกระจายข่าว อุทยานการศึกษา สวนพฤกษศาสตร์ สวนสมุนไพร ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน และแหล่งการเรียนรู้อื่นๆ

๕. การจัดกิจกรรมเชิงวิชาการโดยเน้นการใช้สื่อบุคคล คือ พระสงฆ์ อาจจำแนกที่สำคัญอย่างกว้างๆ ได้ดังนี้ การจัดกิจกรรมให้ความรู้ทางศาสนา ปลุกฝังและส่งเสริมศีลธรรมแก่ประชาชน โดยการบรรยาย อภิปราย เสวนา สนทนาธรรม การฝึกอบรมปฏิบัติธรรม การจัดกิจกรรมให้ความรู้ทางศิลปะ วัฒนธรรม ภูมิปัญญาไทย เช่น การจัดธรรมสัญจร การจัดงานวัด การจัดนิทรรศการ การประกวดสดมภ์ การจัดกิจกรรมส่งเสริมการประกอบอาชีพ โดยการจัดอบรมหลักสูตรหลากหลายสำหรับกลุ่มเป้าหมายต่างๆ เช่น การวางแผนโบราณ การทำยาสมุนไพร งานศิลปะ การจัดกิจกรรมให้ความรู้เชิงวิชาการแก่ประชาชน เช่น สุขภาพ พละนามัย การอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

ผลจากการศึกษาผู้วิจัยได้พบว่ามีประเด็นที่น่าสนใจที่ควรจะได้รับการศึกษาเพิ่มเติม ดังนี้

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะทั่วไป

๑) คณะสงฆ์ควรมีนโยบายในการส่งเสริมให้วัดและพระภิกษุสามเณรมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทั้งในศาสนสถานและชุมชนให้มากขึ้นโดยผ่านกระบวนการตามหลักพุทธธรรม

๒) รัฐบาลควรจะมีนโยบายในการส่งเสริมและสนับสนุนให้คณะสงฆ์มีบทบาทในการส่งเสริมการอนุรักษ์รักษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางสังคม และมีรูปแบบการนำหลักพุทธธรรมมาปรับใช้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางสังคม

๓) ควรมีการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างจริงจังและชัดเจนให้มากขึ้น โดยมีการจัดตั้งกลุ่มหรือองค์กรขึ้นทั้งภาครัฐ คณะสงฆ์ และชุมชน เพื่อเป็นเครือข่ายเฝ้าระวังสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติให้คงอยู่คู่กับสังคมไทยตลอดไป

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัย

๑) ควรมีการศึกษาวิจัยเรื่องมโนทัศน์เกี่ยวกับธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมในทัศนะพุทธศาสนาเถรวาทให้ลึกซึ้งมากขึ้น รวมไปถึงทัศนะแนวคิดของพระพุทธศาสนาในนิกายอื่นๆ

๒) ควรมีการศึกษาวิจัยเรื่องการนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนามนุษย์เพื่อการบริหารจัดการตามหลักพุทธธรรมให้มีความเป็นรูปธรรมมากขึ้น

๓) ควรมีการศึกษาวิจัยบทบาทของพุทธศาสนิกชนในการอนุรักษ์รักษาทรัพยากรสิ่งแวดล้อมในยุคสังคมไทยปัจจุบัน

บรรณานุกรม

บรรณานุกรมประเภทพระไตรปิฎก

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย**. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

บรรณานุกรมประเภทหนังสือ

๑. หนังสือทั่วไป

กรมศิลปากร. **การขึ้นทะเบียนโบราณสถานภาคเหนือ**. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๒๕.

_____. **ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๑**. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ม.ป.ป..

_____. **รายงานการขุดค้นตรวจศึกษาเนินเจดีย์ร้างวัดป่าแดงหลวง ต.สุเทพ จ. เชียงใหม่**
เชียงใหม่: กรมศิลปากร, ๒๕๔๐.

_____. **รายงานการขุดค้นวัดพระธาตุแสงจันทร์ร้าง ระยะที่ ๑**. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดซ้อฟ้าก่อสร้าง, ๒๕๕๒.

_____. **รายงานการสำรวจโบราณสถานเมืองเจียงใหม่**. กรุงเทพมหานคร: โครงการอนุรักษ์และบูรณะเมืองประวัติศาสตร์ งานผังรูปแบบฯฝ่ายอนุรักษ์โบราณสถาน กรมศิลปากร, ๒๕๓๐.

_____. **วิวัฒนาการพุทธสถานไทย**. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์ พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๓๓.

_____. **วัดหลวงสมัยรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพมหานคร : เอ.พี. กราฟิคดีไซน์และการพิมพ์, ๒๕๔๐.

กนิษฐา นิทัศน์พัฒนา และคณะ. **จิตสำนึกทางสังคมของนักศึกษาในระดับบัณฑิตศึกษา**

มหาวิทยาลัยมหิดล. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑.

กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. **สรุปสถานการณ์การท่องเที่ยว พฤษภาคม ๒๕๕๗**.

กรุงเทพมหานคร: กรมการท่องเที่ยว, ๒๕๕๗.

กาญจนา สมมิตร และคณะ. “การวิจัยเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงบำเพ็ญประโยชน์ในเขตจังหวัดภาคเหนือตอนบน”. **รายงานวิจัย**. กรุงเทพมหานคร. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๖.

กิตติกา ทางขึ้น และคณะ. “การพัฒนาตัวชี้วัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอีสานริมชายแดนโขงสู่ความยั่งยืน”. **เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาทางวิชาการ พ.ศ.๒๕๕๗**.

การประชุมสัมมนาทางวิชาการ ๒๕๕๗ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๗.

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. **จอมปราชญ์นักการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: ชัคเชสมิเดีย, ๒๕๔๓.

ดวงเดือน พันธุมนาวิน. **ทฤษฎีต้นไม้อจริยธรรม การวิจัยและการพัฒนาบุคคล**. โครงการส่งเสริมเอกสารวิชาการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๓๘.

เดชรัตน์ สุขกำเนิด และคณะ. การประเมินผลกระทบทางสุขภาพเพื่อการสร้างนโยบายสาธารณะ
เพื่อสุขภาพ : แนวคิด แนวทาง และแนวปฏิบัติ. นนทบุรี : สถาบันวิจัยระบบ
สาธารณสุข, ๒๕๔๕.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ตำนานพระพุทธเจดีย์. พระนคร:
ศิลปาบรรณาคาร, ๒๕๑๓.

จรรยา สุวรรณทัต. ประมวลบทความวิชาการฉบับพิเศษ พ.ศ. ๒๕๒๕ – ๒๕๓๕.

กรุงเทพมหานคร:สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๓๕.
จิระศักดิ์ เดชวงศ์ญา. พระเจดีย์เมืองเชียงใหม่. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์วรรณรักษ์, ๒๕๔๑.

_____. ลวดลายปูนปั้นประดับโบราณสถานในเมืองเชียงใหม่. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยทาง
สังคม, ๒๕๔๕.

เฉลิม รัตนทัศนีย์. วิชาการศิลปสถาปัตยกรรมไทยพุทธสถาน. กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์
พรินต์ติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๓๙.

ชุม ฌ บางช้าง. นำชมโบราณวัตถุสถานในจังหวัดเชียงใหม่. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา,
๒๕๑๖.

ชาย โพธิ์สีดา และคณะ. รายงานการศึกษาวิจัยเรื่อง จิตสำนึกต่อสาธารณะสมบัติ : ศึกษา
กรุงเทพมหานคร. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล,
๒๕๔๐.

ชัยวัฒน์ ธีระพันธุ์. ปันแต่งอนาคตสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : สถาบันการเรียนรู้และพัฒนา
ประชาสังคม, ๒๕๔๒.

ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์. สอนเด็กให้มีจิตสาธารณะ. กรุงเทพมหานคร: วี พรินท์ (๑๙๙๑), ๒๕๕๒.
ณัฐกาญจน์ ธีรบรรณกุล. อิทธิพลของคตินิยมบ้านล้านนาที่ปรากฏผ่านประติมากรรมรูปตัวมอมใน
ภาคเหนือของประเทศไทย. พะเยา: มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๕๘.

ธีระศักดิ์ อุ่นอารมณ์เลิศ. เครื่องมือวิจัยทางการศึกษา : การสร้างและการพัฒนา. นครปฐม:
ภาควิชาพื้นฐานทางการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๙.

ณรงค์ ภูจินาพันธ์. วัดป่าแดง เชียงดอยสุเทพ จ.เชียงใหม่. ม.ป.ท., ม.ป.ป..

นิตี เอียวศรีวงศ์. “ความสำคัญด้านประวัติศาสตร์ ศาสนาและวัฒนธรรมของดอยสุเทพ-ปุย”.

รายงานการประชุมปฏิบัติการอุทยานแห่งชาติดอยสุเทพ-ปุย: การจัดการและการ
อนุรักษ์. ณ ห้องประชุมสำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ๑๔ – ๑๕ มีนาคม
๒๕๓๔.

บรรทม มณีโชติ. การศึกษารูปแบบของข้อความวลัษณะนิสัยด้านความเสียสละชนิดข้อความ
และชนิดสถานการณ์ที่มีผลต่อคุณภาพของแบบทดลอง, (กรุงเทพมหานคร :
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๓๐.

บำเพ็ญ ะวิน, บรรณาธิการ. ตำนานวัดป่าแดง. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,

๒๕๓๘.

_____ . **มูลศาสนานิกายคัมภีร์และตำนานพระมหาญาณคัมภีร์**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๙.

_____ . **ตำนานวัดป่าแดง เล่ม ๑**. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ม.ป.ป..

_____ . **ปริวรรต. สารานุกรมไทยภาคเหนือ เล่ม ๕. "ตำนานวัดป่าแดง"**. จัดพิมพ์เนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ. กรุงเทพมหานคร: ธนาการไทยพาณิชย์, ๒๕๔๒.

_____ . **ประเสริฐ ญ นคร. ตำนานมูลศาสนาเชียงใหม่ เชียงตุง**. กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภารการพิมพ์, ๒๕๓๗.

_____ . **"สุขุทัย-อยุธยาและเชียงใหม่ในตำนานสิบห้าราชวงศ์"**. สารัตถคดี **ประเสริฐ ญ นคร.** ที่ระลึกในโอกาสที่ได้รับพระราชทานปริญญาวิทยาศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๒๗.

_____ . **ปิยะรัตน์ โกมาศ. ประวัติวัดอุโมงค์**. เชียงใหม่ : โครงการย้อนรอยอดีตจิตรกรรมวัดอุโมงค์, ม.ป.ป..

_____ . **พรรคดี ผ่องแผ้ว. ความสัมพันธ์ระหว่างหัวคะแนนกับผู้สมัครรับเลือกตั้ง สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ในระบบการเลือกตั้งของไทย : ศึกษาเฉพาะกรณีเขตเลือกตั้งที่ ๑ จังหวัดสุราษฎร์ธานี**. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๑.

_____ . **พระไพศาล วิสาโล. วิถีสังคมไทยชุดที่ ๔ ประชาสังคมและวัฒนธรรมชุมชน**. กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๔๔.

_____ . **พรรณี สอนเพลง. "การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงป่าเพื่อประโยชน์ในกลุ่มจังหวัดสนุ (สกลนคร-นครพนม-มุกดาหาร)"**. รายงานวิจัย. กรุงเทพมหานคร. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๙.

_____ . **ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม และ สังคม สัจจกร. สำนักไทยที่พึงปรารถนา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เด็อนตุล, ๒๕๔๓.

_____ . **พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. "โบราณสถานแคว้นล้านนา"**. การขึ้นทะเบียนโบราณสถานภาคเหนือ. ม.ป.ท., ม.ป.ป..

_____ . **พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). คนไทยกับป่า**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมมิก, ๒๕๓๗.

_____ . **พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธรรมจิตโต). ธรรมและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมมิก, ๒๕๓๘.

_____ . **พรรคดี ผ่องแผ้ว. ข้าราชการไทย: ความสำนึกและอุดมการณ์**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

_____ . **พงศวัช ศรีจำนง. "ความคาดหวังและความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อกิจกรรมท่องเที่ยวเชิง**

- อาสาสมัคร”. รายงานวิจัย. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๓.
- พระยาประชาภิจักรจักร. พงศาวดารโยนก. กรุงเทพมหานคร: คลังวิทยา, ๒๕๐๗.
- พุทธทาสภิกขุ. พุทธศาสนิกกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๓.
- ภราเดช พยัฒมิเชียร. การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมรากหญ้าโดยชุมชนในประเทศไทย. eTAT Tourism Journal. กรุงเทพมหานคร : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๐.
- มัลลิกา มัติโก. จิตสำนึกทางสังคมของนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล. กรุงเทพมหานคร: บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑.
- มานพ นักการเรือน. พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อมศึกษา. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- ยุทธนา วรณปิติกุล. สำนักพลเมือง : ความเรียงว่าด้วยประชาชนบนเส้นทางประชาคม. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิการเรียนรู้และพัฒนาประชาคม, ๒๕๔๒.
- ยุพิน เข้มมุกต์. สถาบันสงฆ์กับการเมืองและสังคมล้านนา พ.ศ. ๑๙๔๕ – ๒๐๐๑. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๑.
- สุรัชย์ จงจิตงาม, อติชาติ เกตตะพันธุ์, ศิริวรรณ เกตตะพันธุ์. “จิตรกรรมฝาผนังและโครงสร้างเจดีย์วัดอุโมงค์ด้วยวิธีการทางเคมีและคณิตศาสตร์เบื้องต้น”. รายงานวิจัย. คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๑.
- ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๒. ตอนที่ ๗๕. วันที่ ๘ มีนาคม ๒๔๗๘.
- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๘.
- _____. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖.
- รัฐจวน อินทรกำแหง. วรรณกรรมวิจารณ์. กรุงเทพมหานคร: ต้นอ้อแกรมมี, ๒๕๒๘.
- รายงานการประชุมมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๕/๒๕๑๒. วันอังคารที่ ๓๐ กันยายน ๒๕๑๒.
- ราชกิจจานุเบกษาเล่ม ๙๗. ตอนที่ ๔๑. วันที่ ๑๔ มีนาคม ๒๕๒๓.
- ลัดดาวัลย์ เกษมเนตร และคณะ. “รูปแบบการพัฒนานักเรียนระดับประถมศึกษาให้มีจิตสาธารณะ การศึกษาระยะยาว”. เอกสารประกอบการประชุมสถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๗.
- วิรัตน์ คำศรีจันทร์. จิตสำนึกพลเมืองในบริบทสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๔.
- วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์. วิหารล้านนา. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, ๒๕๔๔.
- วินัย วีระพัฒนานนท์ และสิวลี ศิริไธ. รายงานการศึกษาเรื่องสิ่งแวดล้อมศึกษาตามหลักพุทธธรรม. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๑.

วินัย วีระพัฒนานนท์. **สิ่งแวดล้อมและการพัฒนา**. นครปฐม: สถาบันการพัฒนาการสาธารณสุข
อาเซียน, ๒๕๔๑.

วัดผาลาด. **วัดผาลาด (สภากาฬ)**. เชียงใหม่: เอกสารการบูรณะและพัฒนาวัดผาลาด, ๒๕๕๙.
ศิริพร รัตนพานิช. **วัดป่าแดง ศูนย์กลางพระพุทธศาสนา นิกายสีหภิกขุ ในอาณาจักรล้านนา
พุทธศตวรรษที่ ๒๐ - ๒๑**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๓.
ศักดิ์ชัย นิธิภูว. **รายงานการวิจัยประกอบการร่างพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติประเด็น
ปรัชญาการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ,
๒๕๔๑.

สงวน โชติสุขรัตน์. **ตำนานเมืองเหนือ**. พระนคร: โรงพิมพ์แม่บ้านการเรือน, ๒๕๐๘.

_____. **ประชุมตำนานลานนาไทย เล่ม ๒**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๕.

_____. **นำเที่ยวเชียงใหม่ - ลำพูน**. พระนคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๔.

สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. “แผนงานวิจัยการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในภาคเหนือ
ตอนบนแบบ Slow Tourism สำหรับนักท่องเที่ยวผู้สูงอายุ”. **รายงานวิจัย**.
กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๕๔.

สยามรัฐ เรืองนาม. **ความรู้ทางการเมืองและการรับรู้ข่าวสารทางการเมืองกับความสำนึกเชิงสังคม
ของประชาชนในองค์การบริหารส่วนตำบล จังหวัดกาญจนบุรี**. กรุงเทพมหานคร:
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

เสน่ห์ จามริก และคณะ. **ป่าชุมชนในประเทศไทย แนวทางการพัฒนาเล่ม ๑ ป่าฝนเขตร้อนกับ
ภาพรวมของป่าชุมชนในประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา,
๒๕๓๖.

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. **วาระการวิจัยแห่งชาติในภาวะวิกฤตเพื่อฟื้นฟูชาติ**.
กรุงเทพมหานคร: สำนักงานฯ, ๒๕๔๒.

สำนักพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว กรมการท่องเที่ยว. **แนวทางการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
ทางประวัติศาสตร์ ทางวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร: กรมการท่องเที่ยว, ๒๕๖๐.

โสภณ ศรีวิวัฒนะ และธีรดา จงกลรัตนภรณ์. “ตัวชี้วัดชื่อเสียงเมืองท่องเที่ยวของประเทศไทย”.

เอกสารประกอบประชุมสัมมนาวิชาการระดับชาติ ประจำปี ๒๕๕๙. คณะนิเทศศาสตร์
และนวัตกรรมการจัดการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (๑ กรกฎาคม ๒๕๕๙).

สมโชติ อ๋องสกุล และคณะ. **โครงการศึกษาประวัติศาสตร์พุทธศาสนาเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนา
วัดป่าแดงมหาวิหารอย่างยั่งยืน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวิจัย
แห่งชาติ, ๒๕๕๒.

สมโชติ อ๋องสกุล และคณะ. **รายงานวิจัยวัดป่าแดง**. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๓.

สมหมาย เปรมจิตต์. **ตำนานครุฑศรีวิชัยแบบพิสดารและตำนานวัดสวนดอก**. เชียงใหม่ : ฝ่ายวิจัย
ล้านนา, สถาบันวิจัยสังคม, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๗.

_____. **ปวิวรรต. ราชวงศ์พื้นเมืองเชียงใหม่**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยล้านนา, ๒๕๑๘.

สรวิชัย กัณธิระกุลวงศ์. **ตำนานวัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิ

พระบรมธาตุดอยสุเทพ เชียงใหม่, ๒๕๕๓.

สอ เสถบุตร. **New Model English – Thai Dictionary**. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๐.

สันติ เล็กสุขุม. **ศิลปะภาคเหนือ: ทรัพยากรชัย-ล้านนา**. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, ๒๕๓๘.

สร้อยดี อ่องสกุล. **ประวัติศาสตร์ล้านนา**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๑.

_____. **ประวัติศาสตร์ล้านนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อมรินทร์, ๒๕๕๕.

สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์. **พุทธศิลปะในนิกายสีหภิกขุ พ.ศ. ๑๙๐๐ – ๒๑๐๐**. เชียงใหม่: สถาบันทางสังคมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๐.

เสถียร โพธิ์นันทะ. **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร :

สภาการศึกษาหมากหญ้าวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

แสง มนวิฑูร. **ชินกาลมาลีปกรณ์**. พิมพ์เป็นอนุสรณ์นางทองคำ สุวรรณนิชกุล. ม.ป.ท., ๒๕๑๕.

_____. **ชินกาลมาลีปกรณ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๑๗.

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. **สิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, ๒๕๕๕.

หุทัย อาจเป็. **ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคล ภาวะผู้นำ รูปแบบการดำเนินชีวิตและความสามารถในการเรียนรู้ด้วยตนเองกับการมีจิตสำนึกสาธารณะของนักศึกษาพยาบาล**. กรุงเทพมหานคร: บัณฑิตวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

หม่อมหลวงสุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์. **พุทธศิลปะในนิกายสีหภิกขุ พ.ศ. ๑๙๐๐ – ๒๑๐๐**. เชียงใหม่: สถาบันทางสังคมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๐.

เอนก สีหามาตย์. **โครงการสำรวจและขุดค้นทางโบราณคดีในพื้นที่ดอยสุเทพ**. สำนักศิลปากรที่ ๘. เชียงใหม่, ๒๕๕๓.

๒. บทความในวารสารภาษาไทย

กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. **สถิตินักท่องเที่ยวภายในประเทศ ปี ๒๕๕๙ (จำแนกตามภูมิภาคและจังหวัด) (Domestic Tourism Statistics (Classify by region and province))**. ข้อมูลออนไลน์ : [แหล่งข้อมูล]

https://www.mots.go.th/more_news.php?cid=438&filename=index.

[๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๐].

กาญจนา แสงลิ้มสุวรรณ. “การท่องเที่ยวเชิงมรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน”. **Executive Journal** ๑. ๑๓๙-๑๔๖. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา

http://www.bu.ac.th/knowledgecenter/executive_journal/oct_dec_12/pdf/a

w019.pdf. [๒๒ มิถุนายน ๒๕๕๙].

เกรียงไกร เกิดศิริ และ อิศรชัย บุณยะอรุณ. “สถาปัตยกรรมหอยพระเจ้าน้ำตกผาลาดวัดผาลาด สกทาคามีเชิงดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่”, **หน้าจั่ว : วารสารวิชาการคณะ สถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร**, ฉบับที่ ๒๖ กันยายน ๒๕๕๔ – สิงหาคม ๒๕๕๕.

จิตสาธารณะเส้นทางสู่ประชาคม. **สื่อพลัง**. (๗ (๓): กรกฎาคม – กันยายน ๒๕๕๒): ๙.
 ชูสิวรรณ ปราณีธรรม. “แรงบันดาลใจในการมีจิตสาธารณะเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน”. **วารสาร ปัญญาวิวัฒน์**. ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๑ ประจำเดือนมกราคม - เมษายน ๒๕๖๐): ๒๕๔ – ๒๖๔.
 ชัยวัฒน์ ธีระพันธ์. “Chaos Theory กับจุดเปลี่ยนสังคมไทย”. **สื่อพลัง**. (๗ (๓) กรกฎาคม – กันยายน ๒๕๕๒): ๒๑ – ๒๗.

แม่ชีกฤษณา รักษาโณม นัชชา ทากุดเรือ และปวิฐติ ภิญญินันต์. “รูปแบบและกระบวนการสร้าง จิตสาธารณะเพื่อการจัดการท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาอย่าง ยั่งยืน”. **วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์**. (ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม – ธันวาคม ๒๕๖๐): ๘๓ – ๙๗.

ไทยรัฐออนไลน์. สำนักงานสถิติเผยยอดเที่ยวไทยพุ่ง ๕๗.๘% ในปี ๕๕. ข้อมูลออนไลน์ : [แหล่งข้อมูล] <http://www.thairath.co.th/content/364254>. [๑๘ สิงหาคม ๒๕๕๖].

บุญสม หาราชศิริพจน์. “จิตสำนึก”. **วารสารวิชาการสภาอาจารย์**. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหาร ศาสตร์. (๔ (๑) มกราคม ๒๕๕๒): ๗๑ – ๗๓.

ประเสริฐ ณ นคร. “บทนำเสนอตำนานมูลศาสนา เชียงใหม่และเชียงตุง” ใน **ตำนานมูลศาสนา เชียงใหม่ เชียงตุง**. กรุงเทพมหานคร: สมาคมประวัติศาสตร์ ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๓๗: ๗.

พระวิสุทธิ ฐิตวิสิทโธ, พระครูสิริบรมธาตุพิทักษ์, พระมหาดนัยพัชร คมภิระปญโญ และ พระบุญทรง ปุญญธโร. “การพัฒนาศักยภาพการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธกับการ เสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะในจังหวัดเชียงใหม่”. **วารสารวิชาการธรรมทรรศน์**. (ปีที่ ๑๗ ฉบับที่ ๓ (กันยายน - ธันวาคม ๒๕๖๐)): ๒๕ – ๓๗.

พระวีระศักดิ์ ชยธมโม (สุวรรณวงศ์). “แนวทางการจัดการวัดสันติสุขตามหลักสปปายะ ๗: กรณศึกษาวัดธารน้ำไหล จังหวัดสุราษฎร์ธานี”. **วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์**. มจร ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๒: ๙๘ – ๙๙.

วัชร ไชยสาร. “จิตสาธารณะ” และ “สำนึกพลเมือง” ปฐมบทแห่งการเมืองภาคพลเมือง.

รัฐสภาสาร. ปีที่ ๖๐ ฉบับที่ ๘ เดือนสิงหาคม พ.ศ.๒๕๕๕): ๑๐ – ๑๑.

วิรุณ ตั้งเจริญ. **มศว พลวัตร**. (๑ (๑): พฤศจิกายน – ธันวาคม ๒๕๕๗): ๒ – ๓.

ศักดิ์ชัย นิธิวิทย. บทบาทของมหาวิทยาลัยกับการศึกษาเพื่อความเป็นประชาสังคม. **ASAHI**

THAILAND JOURNAL. (๑ (๑): พฤศจิกายน ๒๕๕๑): ๕๒ – ๖๙.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. “เจดีย์หมายเลข ๓ วัดอุโมงค์ในเมืองเชียงใหม่ อธิพิลศิลปะพุทธในยุคนั้นของ ล้านนา”. **วารสารดำรงวิชาการ**. ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ เดือน ม.ค. - ก.ค. ๒๕๕๕: ๑๗๑.

สมพงษ์ สิงหะพล. “ต้องสอนให้เกิดจิตสำนึกใหม่”. **สีมาจารย์**. (๑๓ (๒๗) มิถุนายน – ตุลาคม,

๒๕๔๒): ๑๖.

สมศรี ศิริขวัญชัย. “การสร้างตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตจากมุมมองของประชาชนในหมู่บ้านจัดสรร”.

วารสารสาธารณสุขและการพัฒนา. (ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๒ ๒๕๔๘): ๖๑ – ๗๗.

สุชาดา จักรพิสุทธิ. “จิตสำนึกสาธารณะ”. ศิลปวัฒนธรรม. (๒๒ (๙) กรกฎาคม ๒๕๔๔): ๒๒-๒๓.

สมโชติ อ่องสกุล. “พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในป่าวิเศษ”. วารสารร่มพยอม. ปีที่ ๑๗ ฉบับที่ ๑ มกราคม –

มิถุนายน ๒๕๔๘: ๑๒.

สุรัชย์ จงจิตงาม. “หน้าประวัติศาสตร์ที่หายไปของงานจิตรกรรมล้านนาที่วัดอุโมงค์”. วารสารเมือง

โบราณ. ปีที่ ๒๔ ฉบับที่ ๔ ตุลาคม - ธันวาคม ๒๕๔๑: ๖๗ – ๙๒.

๓. บทความจากหนังสือรวบรวมบทความ

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. “จิตสำนึกเพื่อส่วนรวมเชิงพุทธ”. เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ

ประจำปีของเครือข่ายสถาบันอุดมศึกษา เขตภาคกลางเพื่อพัฒนาบัณฑิตอุดมคติไทย.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, ๒๕๔๙.

๔. สารนิเทศจากเว็บไซต์ไวด์เว็บ (World Wide Web)

บทความออนไลน์

กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. สถิตินักท่องเที่ยวภายในประเทศ ปี ๒๕๕๙ (จำแนกตามภูมิภาค

และจังหวัด) (Domestic Tourism Statistics (Classify by region and

province)). ข้อมูลออนไลน์ : [แหล่งข้อมูล]

https://www.mots.go.th/more_news.php?cid=438&filename=index.

[๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๐].

กลุ่มป่าไม้. โครงการรณรงค์ให้อาหารลิง ณ อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่. ข้อมูลออนไลน์ :

[แหล่งข้อมูล] <http://www.baimai.org/projects/stop-feeding-wildlife>.

[๒ ตุลาคม ๒๕๕๗].

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. ให้อาสา พาไปเที่ยว. ข้อมูลออนไลน์ : [แหล่งข้อมูล]

<https://7greens.tourismthailand.org/green-content/ให้อาสาพาไปเที่ยว>

[๓ ธันวาคม ๒๕๖๒].

ชนาธิป สวัสดิ์. พัฒนาการมีส่วนร่วมของแกนนำชุมชนในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

อำเภอวิภาวดี จังหวัดสุราษฎร์ธานี. สังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏ

สุราษฎร์ธานี, ๒๕๕๔. ข้อมูลออนไลน์ : [แหล่งข้อมูล] [http://e-](http://e-research.sru.ac.th/?q=node/36)

[research.sru.ac.th/?q=node/36](http://e-research.sru.ac.th/?q=node/36). [๕ กันยายน ๒๕๕๗].

ชยานนท์ ทรัพย์บุญ, อนุสรณ์ อินทร์ซี่ และกนกวรรณ ยานะถนอม. “การจัดทำฐานข้อมูลเจดีย์ใน

จังหวัดเชียงใหม่เพื่อการอนุรักษ์ และการวิเคราะห์การรับแรงเนื่องจากแผ่นดินไหว”.

รายงานวิจัย. [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://cendru.eng.cmu.ac.th/articles/27>

[๕ มกราคม ๒๕๖๐].

ไทยโพสต์. ป่ามรดกโลกดงพญาเย็น-เขาใหญ่ อนุรักษ์วันนี้..ก่อนสาย. ข้อมูลออนไลน์ :

[แหล่งข้อมูล] <http://www.thaipost.net/sunday/210914/96474>.

[Sunday, ๒๑ September, ๒๐๑๔].

ประไพพิศ โธหารวัฒน์. **กระบวนการเกิดจิตสำนึกสาธารณะของชุมชนบางลำพู**. กรุงเทพมหานคร:

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘. ข้อมูลออนไลน์ : [แหล่งข้อมูล]

<http://cuir.car.chula.ac.th/dspace/handle/123456789/7105>.

[๕ กันยายน ๒๕๕๗].

ฝ่ายส่งเสริมการวิจัยและนวัตกรรม ส่วนวิจัยและพัฒนานวัตกรรมอุทยานแห่งชาติ สำนักอุทยานแห่งชาติ, กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช. **ดอยสุเทพ-ปุย (Doi Suthep – Pui)**. [ออนไลน์], แหล่งที่มา:

http://park.dnp.go.th/visitor/nationparkshow.php?PTA_CODE=1024.

[๔ มกราคม ๒๕๖๐].

พรณี สวนเพลง. **Voluntourism สร้างสรรค์ ห่วงใย ใส่ใจแบ่งปัน**. ข้อมูลออนไลน์ :

[แหล่งข้อมูล] <http://www.etatjournal.com/web/menu-read-tat/menu-2016/menu-22016/718-22016-voluntourism> [๓ มกราคม ๒๕๖๒].

นฤพนธ์ ตัววิเศษ. **Cultural Ecology**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

<http://www.sac.or.th/databases/anthropology-concepts/glossary/28>

[๒๓ มกราคม ๒๕๖๐].

วัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม). **ประวัติวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม)**. [ออนไลน์], แหล่งที่มา:

<http://www.watumong.org/history/ประวัติวัดอุโมงค์/1/> [๕ มกราคม ๒๕๖๐].

สำนักสถิติเศรษฐกิจและสังคม และสำนักงานสถิติแห่งชาติ. **การสำรวจพฤติกรรมการเดินทางท่องเที่ยวของชาวไทย ปี ๒๕๕๖**. ข้อมูลออนไลน์ : [แหล่งข้อมูล]

<http://service.nso.go.th/nso/nsopublish/themes/files/TravelRep56.pdf>.

[๔ กันยายน ๒๕๕๗].

สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. **เจดีย์ร้างในเขตบริเวณเขื่อนป้อเลี้ยง**. [ออนไลน์], แหล่งที่มา:

http://www.sri.cmu.ac.th/~demo/index.php/site/historic_detail/id/19

[๔ มกราคม ๒๕๖๐].

สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. **วัดอุโมงค์สวนพุทธธรรม**. [ออนไลน์], แหล่งที่มา:

http://www.sri.cmu.ac.th/~demo/index.php/site/historic_detail/id/11

[๕ มกราคม ๒๕๖๐].

สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. **วัดพระธาตุดอยสุเทพ**. [ออนไลน์], แหล่งที่มา:

http://www.sri.cmu.ac.th/~demo/index.php/site/historic_detail/id/5

[๔ มกราคม ๒๕๖๐].

สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. **วัดมลาด (สกทาคามิ)**. [ออนไลน์], แหล่งที่มา:

http://www.sri.cmu.ac.th/~demo/index.php/site/historic_detail/id/3

[๔ มกราคม ๒๕๖๐].

สถาปนา กิตติกุล. **เส้นทางท่องเที่ยวภูมิทัศน์เชิงนิเวศน์ กรณีศึกษาทางหลวงแผ่นดินหมายเลข**

๑๐๙๖ จังหวัดเชียงใหม่. ข้อมูลออนไลน์ : [แหล่งข้อมูล]

http://elibrary.trf.or.th/project_content.asp?PJID=RDG4650021.

[๒ กันยายน ๒๕๕๗].

สุรัชย์ จงจิตงาม และคณะ. **คนโบราณเขาสร้างอุโมงค์กันอย่างไร.** โครงการย้อนรอยอดีตจิตรกรรม

วัดอุโมงค์. [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.umongpainting.com/crosssectio-2>

[๕ มกราคม ๒๕๖๐].

สุรัชย์ จงจิตงาม และคณะ. **จิตรกรรมฝาผนังล้านนา: การค้นพบใหม่ที่วัดอุโมงค์.** โครงการย้อนรอยอดีตจิตรกรรมวัดอุโมงค์, [ออนไลน์], แหล่งที่มา:

<http://www.umongpainting.com/tunnel> [๕ มกราคม ๒๕๖๐].

สุรัชย์ จงจิตงาม และคณะ. **รู้จักข้อมูลใหม่ที่วัดอุโมงค์.** โครงการย้อนรอยอดีตจิตรกรรมวัดอุโมงค์.

[ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.umongpainting.com/รู้จักข้อมูลใหม่ที่วัดอุโมงค์>

[๕ มกราคม ๒๕๖๐].

สุรัชย์ จงจิตงาม. **โครงการย้อนรอยอดีตจิตรกรรมวัดอุโมงค์,** ภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, [ออนไลน์], แหล่งที่มา:

<http://www.umongpainting.com/web-links/contact> [๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๙].

สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. **ถ้าฤๅษี.** [ออนไลน์], แหล่งที่มา:

http://www.sri.cmu.ac.th/~demo/index.php/site/historic_detail/id/16

[๔ มกราคม ๒๕๖๐].

อดิชาติ เกตตะพันธุ์ และ ศิริวรรณ เกตตะพันธุ์. **โครงการวิจัยจิตรกรรมฝาผนังและโครงสร้างเจดีย์วัดอุโมงค์ จังหวัดเชียงใหม่ โดยวิธีการทางเคมีและคณิตศาสตร์เบื้องต้น.**

คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๐ – ๒๕๕๑ [ออนไลน์], แหล่งที่มา:

http://kettapun.math.science.cmu.ac.th/Wat_Umong_Project.htm

[๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๙].

ASTV ผู้จัดการออนไลน์. **ภูหินร่องกล้า จัด “รอยตัวเก็บขยะ” ปลุกจิตสำนึกรักษ์โลก.**

ข้อมูลออนไลน์ : [แหล่งข้อมูล]

<http://www.manager.co.th/Travel/ViewNews.aspx?NewsID=9570000058547>.

[๒๖ พฤษภาคม ๒๕๕๗].

Mthai. ททท. **เชิญหนุ่มสาวรุ่นใหม่ทั่วโลก ร่วมทำกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครในไทย.**

ข้อมูลออนไลน์ : [แหล่งข้อมูล] <https://travel.mthai.com/news/53519.html>

[๓ ธันวาคม ๒๕๖๒].

Tourism of World. **รูปแบบการท่องเที่ยว.** ข้อมูลออนไลน์ : [แหล่งข้อมูล]

<http://tourismatbuu.wordpress.com> [๕ กันยายน ๒๕๕๗].

๕. สัมภาษณ์

พระครูโฆสิตปริยัตยาภรณ์, เจ้าอาวาสวัดป่าแดงมหาวิหาร ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่.

๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๙.

พระครูธีรสุตพจน์, ดร.. เจ้าอาวาสวัดผาลาด (สภิกาคามิ) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่.

๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๙.

พระครูวินัยธรอินจันทร์ กนฺโตภาโส. ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดไร่เปิง (ตโปทาราม). ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๕ มกราคม ๒๕๖๐.

พระครูสมุห์บุญเลิศ ชยวงโส. เลขานุการเจ้าคณะตำบลสุเทพ เขต ๒ วัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๖ มกราคม ๒๕๖๐.

พระอานวยศิลป์ สีสั้วโร. ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดไร่เปิง (ตโปทาราม). ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๕ มกราคม ๒๕๖๐.

ดร.พิสิฏฐ์ โคตรสุโพธิ์. อดีตอาจารย์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ภาควิชาศาสนาและปรัชญา. ๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๙.

คุณพ่อจำรัส ชุ่มใจ. พ่ออาจารย์ เจ้าหน้าที่ห้องสมุด และกรรมการวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม).

๒ ธันวาคม ๒๕๕๙.

คุณแม่พิมพ์ รามเกื้อ. ผู้สื่อข่าวหนังสือพิมพ์ข่าวพุทธ และกรรมการบริหารนิตยสารชาวพุทธ.

๒ ธันวาคม ๒๕๕๙.

คุณแม่เอมอร ศรีฉ่ำ. กรรมการวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม). ๒ ธันวาคม ๒๕๕๙.

คุณป้ามณี พิมพ์สุวรรณ. ชาวบ้านและกรรมการวัดไร่เปิง (ตโปทาราม). ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๕ มกราคม ๒๕๖๐.

พ่อลุงโชติ ภูเขียว. ชาวบ้านและกรรมการวัดป่าแดงมหาวิหาร ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๒ ธันวาคม ๒๕๕๙.

นางสุวรรณ บัวคำ. ชาวบ้านและกรรมการวัดป่าแดงมหาวิหาร ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๒ ธันวาคม ๒๕๕๙.

นางอัจฉราพร ทองสลับ. ชาวบ้านและกรรมการวัดไร่เปิง (ตโปทาราม). ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๕ มกราคม ๒๕๖๐.

นายณพวุฒิ พลาหาญ. กรรมการวัดผาลาด (สภิกาคามิ) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่. ๒ ธันวาคม ๒๕๕๙.

นายสมาน ตนมั่น. กรรมการดูแลการก่อสร้างวัดผาลาด (สภิกาคามิ) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๒ ธันวาคม ๒๕๕๙.

๒. ภาษาอังกฤษ :

A. Book

Ashley, C., Roe, D., & Goodwin, H.. **Pro-poor tourism strategies: Making tourism work for the poor.** Nottingham: Overseas Development Institute. Document Number 2001.

Holden, A.. **Environment and tourism.** London: Routledge, 2000.

McMillion, B., Cutchins, D., & Geissinger, A.. **Volunteer vacations.** 9th ed.. Chicago: IL: Chicago Review Press, 2006.

Raj, M.. **Consciousness.** Encyclopedia Dictionary of Psychology and Education. New Delhi: Anmol, 1996.

Sills, D.L.. **Leadership International Encyclopedia of the Social Sciences**. New York: The Macmillan & The Free Press, 1972.

Stephen Wearing. **Volunteer Tourism: Experiences That Make a Difference**. Oxon: CABI. Jan 1, 2001.

B. Review

Brown, S., & Morrison, A. M.. “Expanding volunteer vacation participation: an exploratory study on the mini-mission concept”. **Tourism Recreation Research**. (28 (3) 2003): 73–82.

Callanan M. & Thomas S.. “A reviews paper on voluntourism theories and paradigm with special emphasis on rural revitalization”. **Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business**, Vol. 3. (No. 11, 2005): 420-444.

Ellis, C.. “Participatory environmental research in tourism: a global view”. **Tourism Recreation Research**, (28 (3) 2003): 45–55.

Elize Marguerite Raymond; & C. Michael HALL. “The Development of Cross- Cultural (Mis) Understanding Through Volunteer Tourism”. **Journal of Sustainable Tourism**. (Vol. 16 2008): 5.

Henderson, K. A.. “Motivations and perceptions of volunteerism as a leisure activity”. **Journal of Leisure Research**. 13 (3) 1981): 208–218.

Wearing.; & Neil, J.. “Refiguring self and identity through volunteer tourism”. **Society and Leisure**. (23 (2) 2003): 389-419.

Singh, T. V.. “Altruistic tourism: another shade of sustainable tourism The case of Kanda community”. **Tourism (Zagreb)**. (50 (4) 2002): 361–370.

C. Information Technology

AccorHotels. “welcome to fairmont winnipeg”. ข้อมูลออนไลน์ : [แหล่งข้อมูล]

<https://www.fairmont.com/winnipeg/> [๓ ธันวาคม ๒๕๖๒].

Aruba. “Aruba Reef Care Project”. ข้อมูลออนไลน์ : [แหล่งข้อมูล]

<https://www.aruba.com/us/calendar/aruba-reef-care-project> [๓ ธันวาคม ๒๕๖๒].

Earthwatch Institute. “earth watch offers a variety of ways to get involve”. ข้อมูลออนไลน์ :

[แหล่งข้อมูล] <https://earthwatch.org/> [๓ ธันวาคม ๒๕๖๒].

Best Friends Animal Society. “best friends regional programs”. ข้อมูลออนไลน์ : [แหล่งข้อมูล]

<https://bestfriends.org/> [๓ ธันวาคม ๒๕๖๒].

Tauck. “Tauck”. ข้อมูลออนไลน์ : [แหล่งข้อมูล] <http://www.tauck.com/> [๓ ธันวาคม ๒๕๖๒].

The PEPY Empowering Youth. “PEPY News”. ข้อมูลออนไลน์ : [แหล่งข้อมูล]

<http://pepyempoweringyouth.org/> [๓ ธันวาคม ๒๕๖๒].

Tourism of Cambodia. “Skyway Guest House”. ข้อมูลออนไลน์ : [แหล่งข้อมูล]

<https://www.tourismcambodia.com/directory/listings/2424/skyway-guest-house/>
[๓ ธันวาคม ๒๕๖๒].

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
บทความวิจัย

The Model and Process to Create Public Consciousness for the Management of Buddhist Tourism in Lanna

Ven.Tippanakorn Chayabhinundho (Laolee)
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiangmai Campus

Research Scholarship Sponsor:
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Abstract

The Model and Process to Create Public Administration for Lanna, divided into 4 models, namely 1) The historical and cultural temples tourism, 2) The eco-temple tourism, 3) The temple-oriented Learn Buddhist principles tourism, and 4) The meditation practice Tourism,

The components, indicators and guidance of developing public consciousness by Buddhist tourism activities in Lanna found in accordance with the *Sappaāya* -beneficial or advantageous conditions, principles which are the concept of developing a residence into a place that is comfortable and appropriate to support people and residents by 7 aspects: 1) *Āvāsa-sappāya*- the residence is comfortable, 2) *Gocara-sappāya* - suitable resort, 3) *Bhassa-sappāya* - suitable speech, 4) *Puggala-sappāya* - suitable person, 5) *Bhojana-sappāya* - suitable food, 6) *Utu-suitable* - climate, and 7) *Iriyāpatha-sappāya* - suitable posture.

There are two goals to promote this study as follow: Firstly, the value and the processes of developing public consciousness of physical development, which is a self-training and moral training. Social development. Social behavior training. Secondly, the value and the mental development process for the public consciousness, as follow-the emotional development, which is a training for the mind, and wisdom development, which is intellectual training.

Keywords: Public Consciousness; Tourism; Buddhist; Lanna

Introduction

The ultimate goal of improving tourism quality is the sustainable tourism development, maintenance the natural environment, good social, people can rely on themselves. Therefore, tourism management must be responsible for these activities. Tourism that does not affect the environment and culture must be an environmental conservation tourism

management. Prevent pollution and control tourism development to some extent. Activities or processes that do not affect the ecosystem or culture. It would be great if the tourism activities are for education, learning, developing or to create the right consciousness for tourists as if tourists were the owners of that resource. Consciousness must be conscious in order to create benefits for the local together with creating awareness for the community, to create love in the area love in the local nature and know the benefits that can be gained from maintaining the local environment to create maximum benefits for themselves and the community in the long term.

One of the major problems that result from tourism business is consciousness of foreign tourists, including travel business operators. Providing fairness to tourists with the standards service and conservation of culture and environment. The tourist unconsciousness mostly affects the sustainability of tourist attractions due to problems in many aspects such as both physical, environmental impact. the waste problems, landscape problems, obscuring beautiful scenery problems, degradation problems of property safety. In addition, the body and life of tourists and mental problems, such as cultural and social problems of ignorance, local traditions problems of personal behavior of tourists, etc. These problems will be more serious problems in the future. If the current tourism management has not yet been resolved, these problems will be mitigated.

Therefore, the tourism that promotes create public consciousness is an issue in the interest of people in society extensively because society will develop sustainably. People must cooperate and helping each other in the sake of public interest rather than personal benefits. Everyone should have a conscience to dedicate the beneficial effort to society, acknowledge and preserve the cherish local resources as well as the public domain of the community itself. At present, Thai society is experiencing many problems, especially tourism resources are the main product of tourism that is necessary to preserve and do not deteriorate the beautiful nature. There is the beautiful nature and proud national culture. Because of these attracting visitors will visit Thailand and it will cause tremendous economic value, creating work, generate income, including local with a huge income. We shouldn't just aim at the benefits only but the important foundation for the development and promotion of tourism in general to cultivate the consciousness of local people to preserve, cherish and appreciating the value of the beauty of inherited natural and cultural heritage. To create a sense of pride responsible to preserve and ready to take care of the properties of those mother lands, including monitoring the safety and well-being of visitors. As a visitor to the home

and country with this reason, therefore growing public consciousness, it is necessary to all parties must help each other to promote Thailand to be a pleasant place to visit places. It is including the tourists who visit and realizes and appreciates the value of tourism resources of Thailand and for the tourism resources of Thailand to be valuable and sustainable.

The phenomena mentioned above have not been continued and studied to understand deeply and seriously, especially the study of the form and process of Buddhist tourism management to enhance the public consciousness of the temple. The development of indicators guidelines for public consciousness through Buddhist tourism activities which is including guidelines for enhancing value and the development process of public consciousness of tourists in Buddhist tourist sites. Whether it is a travel in any form good entrepreneurs or tourists must have a conscience to help and protect the environment such as arts, culture and traditions of that place, as it will maintain the tourist attractions as well as remain the sustainable beautiful forever.

Research objectives

1. To develop the Model and Process to Create Public Consciousness for the Management of Buddhist Tourism in Lanna
2. To develop frame, indicators and guidelines of Public Consciousness for the Management of Buddhist Tourism in Lanna
3. To enhance the value and development process of Public Consciousness for the Management of Buddhist Tourism in Lanna

Research scope

In this research study, the researcher selected the qualitative research methodology in the study of The Model and Process to Create Public Consciousness for the Management of Buddhist Tourism in Lanna from interviews and In-depth interview, unstructured interviews, participant Observation and Focus Group Discussion follow these scopes of research.

1. Population and sample boundaries consist of representatives from monks in the four prototype temples, temple committees, scholars, government organizations, tourism business organizations and 400 foreign tourists who are sample groups.

2. Research scopes from 1 October 2016 - 30 September 2016

3. The target area study scopes in the temple of Suthep Subdistrict, Mueang District, Chiang Mai Province as following;

(1) Wat Pa Daeng Maha Vihara (Asokaram), Suthep Subdistrict, Mueang District, Chiang Mai Province as an forest temple in the past,

there is a long history of Lanna Kingdom as well as a religious places and arts that are of historical significance. At present, the temple is located next to Doi Suthep-Pui National Park along with a forested area which located at the foot of Doi Suthep mountain. This temple also construct as relate to communities in the history and Lanna culture.

(2) Pha Lat Temple (Sakhithakamee), Suthep Subdistrict, Mueang District, Chiang Mai Province as a forest temple in the past. The is renovation again and it located in Doi Suthep-Pui National Park along with the construction of religious places and contemporary arts. The constructions are the most in relation to eco-environmental management.

(3) Wat Umong (Suan Buddhatham), Suthep Sub-district, Mueang District, Chiang Mai Province as a forest temple in the past along with the long history of Lanna Kingdom. At present, it has been restored as religious places and arts that express of historical significance. It is a place to study the Dharma of Luang Pho Buddhadasa as well as the meditation temple. At present, the temple is located next to Doi Suthep-Pui National Park along with a forested area at the foot of Doi Suthep. The construction according with the community and the learning source of Buddhism.

(4) Wat Ram Poeng (Tapotaram), Suthep Subdistrict, Mueang District, Chiang Mai Province as forest temple from the past. It has been restored as religious places and is located near the Doi Suthep-Pui National Park. The constructions are contemporary arts. It is a famous meditation temple and the constructions are according with the community and international Vipassana practice center.

The research results

From the results of The Model and Process to Create Public Consciousness for the Management of Buddhist Tourism in Lanna, the case study found that

1) Historical and cultural temples Tourism, including Wat Pa Daeng Mahaviharn, is only part of the Pa Daeng Temple in the past. The temple located in the west direction of the city and still be a forest with good weather and the necessary residents. Monks preserve and maintain the place until now. The temple provided with separate area with section by section such as the Buddhist area, monk's area. It is one good place to pilgrimage as well, it is closer to the village of community. There are public relations to educate the community in helping to protect the environment in the temple. The temple cultivates networks with alliances with various sectors both in and outside the community in order to improve the landscape and renovate existing places as well as

maintaining the original form and construction new things. It consistent in terms of historical and architectural background Including the construction is suitable residences for monks and novices.

2) Eco-tourism temple such as Wat Pha Lat (Sakhithakamee) still remain as a traditional forest temple. There are some new constructions added as appropriate according with the forest and still follow the same important principle which is to cultivate historical consciousness for all stakeholders in order to set conservation in the same goals. The temple functional space allocation by taking into account the preservation of the historic site in the original condition. The temple is restored and renovate only the external landscape to be orderly, especially the new constructions are separated area from the historic building site. Water management for consumption, waste disposal, forest and natural area management with clear guidelines for the conservation of the environment and especially to maintain the fertile forest as must as possible. The arrangement of the residents and visitors to develop as a learning and sightseeing source center and organizing activities to preserve tradition, culture and environment by collaborating with external agencies with both educational institutions and external organizations who are expertise in architecture and fine arts to bring concepts to develop and apply in the management of the environment in the temple to be more efficient.

3) Buddhist temple Tourism and learning the Buddha teaching, such as Wat Umong (Suan Phutthatham), are planned for utilization of areas that are diverse according to activities on both religious and social as well as Including natural conservation areas. There are excellent managements of the routes within the temple into orderly, providing resources for learning both in theory and practice, personnel management in various departments, food and hygiene factor management, the management of an environment that is pleasantly cool and the religious activities, meditation practice activities, Social development activities, and in cultural activities. There are management of outstanding rules and regulations for residents and visitors This temple is more a suitable place for those who come to visit and learning meditation than other temples.

4) Meditation practice tourism, is Wat Ram Poeng (Ta PoTharam), there is an excellent management of space utilization in meditation practice. The temple provided a good management of the conservation of trees and the landscaping with a beautiful and distinctive architecture, outstanding management of routes within the temple orderly. There are resources for learning both in meditation theories and practice. personnel management in various departments, food and hygiene factor

management, the management of an environment that is pleasantly cool and the religious activities, meditation practice activities, Social development activities, and in cultural activities. There are management of outstanding rules and regulations for residents and visitors This temple is more a suitable place for those who come to visit and learning meditation than other temples.

It can be concluded that The Model and Process to Create Public Consciousness for the Management of Buddhist Tourism in Lanna found that the temple in the case study area still preserved as a traditional forest temple. The differentiation is a new building consistent with the nature and good management of residents by divided into Buddha area and monks' area. Especially in the Buddhist area still preserved the ancient sites and for the new construction of religious places will consider the harmony in accordance with the original architecture. The monk's area will focus on the benefits that are suitable for the number of residents and the size of the housing that does not stand out beyond the natural environment.

Based on the results of the study of the indicators and guidance of developing public consciousness by Buddhist tourism activities in Lanna found in accordance with the *Sappāya*-beneficial or advantageous conditions, principles which are the concept of developing a residence into a place that is comfortable and appropriate to support people and residents by 7 aspects: 1). *Āvāsa-sappāya*: the residence is comfortable, 2). *Gocara-sappāya*: suitable resort, 3). *Bhassa-sappāya*: suitable speech, 4). *Puggala-sappāya*: suitable person, 5). *Bhojana-sappāya*: suitable food, 6). *Utu-sappāya*: suitable climate, and 7) *Iriyāpatha-sappāya*: suitable posture.

1. *Āvāsa-sappāya*: refers to the conservation of religious places in local area and the new construction that maintains the original architecture as well as the resident consistent with nature.

2. *Gocara-sappāya*: refers to pathway that is comfortable for traveling, there are outstanding and safe routes and signs within the temple.

3. *Bhassa-sappāya*: refers to a variety path of learning resources, public relations communication, there are many channels to convey, and interesting to gain knowledge.

4. *Puggala-sappāya*: refers to personnel management, there are a regulation system clearly, an external organization willing to cooperate and the leaders are respectful of faith by people.

5. *Bhojana-sappāya*: refers to hygienic nutrition, consumable water is sufficient and systematic waste treatment.

6. *Utu-sappāya*: refers to a natural condition, a good climate and environment.

7. *Iriyāpatha-sappāya*: refers to variety places that available to change posture. The tourist place is more interesting and the utilities are sufficient.

From the value-enhancing effects and The Model and Process to Create Public Consciousness for the Management of Buddhist Tourism in Lanna, there are two goals to promote this study as follow: Firstly, the value and the processes of developing public consciousness of physical development, which is a self-training and moral training. Social development. Social behavior training. Secondly, the value and the mental development process for the public consciousness, as follow-the emotional development, which is a training for the mind, and wisdom development, which is intellectual training. It can be summarized as follows

Goal 1: Physical training includes daily activities for residents with clarity along with the equipment for self-care with sufficient. There is rules and regulations for focusing on the acknowledgement of the residents and the sacraments of practitioners. There are good management group as well the living with communities / related other organizations.

Goal 2: Metal training includes the outstanding guidelines of mental training activities; the master be able to observe any time. Effectiveness of mental development and wisdom training includes the clear mental development activities, the intellectual learning resources are deep and the effectiveness of intellectual wisdom training.

It can be concluded that the temple is a community center and a valuable tourist attraction and can develop the process of public consciousness development. It needs to develop in every aspect of the temple, especially organizing activities for the benefit of the communities including with 2 major types of temple services for religious and cultural communities as follow;

1. Activities of religious service are services within the temple, including

1.1 The maintenance temples activities such as providing a layout plan with cleanliness, planting trees, and a calm atmosphere. It is a good environment management for people to enter the temple. The administrative activities for both the monks and the laymen in the temple, including chanting, sacrament and other trainings activities.

1.2 The education activities, temple provides education or support those who live in the temple to get education both in study the

theories from Buddhist Scripture and meditation practice as well as new technology for knowledge and self-helping.

1.3 Public service activities in temples include arranging accommodations to practice meditation, guests, parcel storage warehouse and moral training center or Sunday Buddhist School.

2. Community service activities include providing synagogues, open daily on Buddhist holiday and Sundays for the public to listen to the Dharma Practice, meditation practice, give advice to those who are suffering. Temple organizes ordination to people or young teenage in the summer camp or in Buddhist lent festival. Temple should establish a center for moral and ethical training for young people and provided funeral welfare to help those with low incomes. The other activities that would benefit rural communities include the activities that help to solve rural problems such as the problems with ignorance of law, poverty and illness. Temple can help by arranging such as educational activities, promote professional support, establishment primary health care, and moral training for morality. Changing temple to be a source of news center providing new knowledge to the community and be an assistant in making decisions as consultants.

The activities of the temple to develop public consciousness are divided into the following areas:

1. Coordinating activities with other organizations for community development, refer to cooperation with government agencies in order to give the dissemination of basic legal knowledge, mediate disputes or conflicts between villagers around the temple, providing an advice of occupation to volunteer groups in the village such as young people, housewives groups, providing temples as meeting places and professional training as well as providing various facilities.

2. Welfare activities: Temple manages of religious properties and the provision of drinking water services in the temple area as well as providing convenience to people who come to contact or provide various services of temple such as education, training with basic knowledge of Buddhism.

3. Conservation and dissemination of religion and culture activities: it includes such as organizing ordinances to be economical and simple supervise, conserve and disseminate sculpture paintings as well as antiques relating to Buddhism. It should provide an exhibition within the temple as far as the opportunity. The setting of the environment management, the landscape, the building, or the area of the temple as a learning source. In general, the old temple or temples in the city will be featured in ancient monuments, antiques, Buddhist art, fine arts and

architecture which is a cultural heritage and valuable learning media. In the other hand, the forest temple or rural temple focuses on nature, calm and shady. However, every temple is a case study, including the temples in the city have the same advantages in the natural environment, clean place, suitable for learning the teaching of Buddha and emphasizing the conservation of natural resources and the environment.

4. Internal affairs management activities: it includes a separate map of building within the temple, such as the Buddhist shrine and public welfare area. The meeting of monks and novices in the temple to clarify policies, orders as well as new movements of the Sangha association and the Religious Affairs Department.

5. Religious activities for people, it includes the arrangement of the young Buddhist association in the temple, teaching Dharma education to people and young who are interested learning Dharma, organizing academic activities with emphasis on the use of personal media such as monks. It may be classified as important as follows: organized religious education activities, cultivate and promote morality to the public by lecturing, Dharma discussing, meditation training. The other organizing activities are to educate art, culture, and Thai wisdom such as arranging Dharma delivery, temple toure, the temple exhibitions, chanting contest and career promotion activities. In addition, the temple should organize various training courses for various target groups such as traditional massage, herbal medicine, art work etc. To organizing academic knowledge activities for to the public such as health, nature conservation and environment

6. Public welfare activities include collaborating with government agencies in order to establish public health centers, or drug cooperatives for treating the illnesses to the public, cooperate with the government in introducing people with nutritional knowledge and maintain health disease prevention.

7. The dissemination of Dharma activities, the temple should promote the Buddhist teaching through newspapers, local journal, or mass communication media production for the dissemination of various forms of theology in both print media, electronic media, mobile media as well as outdoor media. The arrangement of monks and novices to visit and disseminate Dharma to the people in the village. The organizing of ceremonies, merit-making along with festivals. The important religious days activities are not only to promote religion but also organizing conservation activities of national art and culture, sports, local wisdom and Thai wisdom. Changing the temple to be a tourist attraction for visiting as well establishment of libraries, museums, cultural halls, art

galleries, news center, educational parks, botanical garden, herb garden, reading village newspapers center and other learning resources.

Research Suggestion

1. General suggestions

1.1 The Sangha should have a policy to encourage temples and monks and novices to participate in environmental conservation, both in places and communities, through the process of Buddhist principles.

1.2 The government should have a policy to promote and support the Sangha to play a role in promoting the preservation of nature and the social environment as well as providing a form of applying the principles of Buddhism to be used in the conservation of natural resources and the social environment.

1.3 There should be a more serious and clear awareness of environmental conservation by setting up a group or organization in both the public sector, the clergy and the community to be a network to monitor the natural environment to stay with the Thai society in long term acting.

2. Suggestions for next researcher

2.1 There should be a deeper study of the concept of nature or environment in the view of Theravada Buddhism and including views on the concept of Buddhism in other sects.

2.2 There should be a research study on the application of the principles of dharma to human development for the management of Buddhism according to the concrete principles.

2.3 There should be research on the role of Buddhists in conservation of environmental resources in the current Thai society.

Reference

- Ashley, C., Roe, D., & Goodwin, H.. **Pro-poor tourism strategies: Making tourism work for the poor**. Nottingham: Overseas Development Institute. Document Number 2001.
- Holden, A.. **Environment and tourism**. London: Routledge, 2000.
- McMillion, B., Cutchins, D., & Geissinger, A.. **Volunteer vacations**. 9th ed.. Chicago: IL: Chicago Review Press, 2006.
- Raj, M.. **Consciousness. Encyclopedia Dictionary of Psychology and Education**. New Delhi: Anmol, 1996.
- Brown, S., & Morrison, A. M.. "Expanding volunteer vacation participation: an exploratory study on the mini-mission concept". **Tourism Recreation Research**. (28 (3) 2003): 73–82.
- Ellis, C.. "Participatory environmental research in tourism: a global

- view”. **Tourism Recreation Research**, (28 (3) 2003): 45–55.
- Elize Marguerite Raymond; & C. Michael HALL. “The Development of Cross- Cultural (Mis) Understanding Through Volunteer Tourism”. **Journal of Sustainable Tourism**. (Vol. 16 2008): 5.
- Wearing.; & Neil, J.. “Refiguring self and identity through volunteer tourism”. **Society and Leisure**. (23 (2) 2003): 389-419.
- Singh, T. V.. “Altruistic tourism: another shade of sustainable tourism The case of Kanda community”. **Tourism (Zagreb)**. (50 (4) 2002): 361–370.

ที่ ศธ ๖๑๕๒/ว๑๐

วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ
สยามบรมราชกุมารี
อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐

๙ เมษายน ๒๕๖๒

เรื่อง ตอบรับการนำเสนอผลงานในการประชุมวิชาการระดับนานาชาติ ครั้งที่ ๑๐ และระดับชาติ ครั้งที่ ๓

เรียน พระใบฎีกาทิพย์พนาภรณ์ ขยาภินันโท วิทยาเขตเชียงใหม่

ตามที่ท่านได้เสนอ บทความวิจัย/บทความวิชาการ เรื่อง “The Model and Process to Create Public Consciousness for the Management of Buddhist Tourism in Lanna” ในการประชุมวิชาการวิชาการระดับนานาชาติ ครั้งที่ ๑๐ และระดับชาติ ครั้งที่ ๓ (The 10th International and the 3rd National Conference 2019 (INC 2019 : MCU Nan) ณ วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

บัดนี้ ผู้ทรงคุณวุฒิได้ตรวจกลั่นกรองบทความวิชาการ (Peer Review) ของท่านเป็นที่เรียบร้อยแล้ว เห็นสมควรให้ท่านตรวจทาน/พิสูจน์อักษรในบทความย่อ เนื้อหา บทสรุป เชิงอรรถ บรรณานุกรมให้ถูกต้อง และนำเสนอผลงานแบบ Oral Presentation ในการประชุมวิชาการวิชาการระดับนานาชาติ ครั้งที่ ๑๐ และระดับชาติ ครั้งที่ ๓ (The 10th International and the 3rd National Conference 2019 (INC 2019 : MCU Nan) ในระหว่างวันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๖๒ โดยให้ส่งไฟล์แก้ไขกลับมายังกองบรรณาธิการ E-mail : mcunaninc2019@gmail.com ภายในวันที่ ๓๐ เมษายน ๒๕๖๒ เพื่อตีพิมพ์ในรายงานสืบเนื่องการประชุมวิชาการระดับชาติ (CD Proceedings) ต่อไป

ทั้งนี้ ขอให้ท่านจัดทำข้อมูลไฟล์ Power point นำเสนอผลงานประมาณ ๖-๑๐ นาที ไปยังกองบรรณาธิการ E-mail : mcunaninc2019@gmail.com ภายในวันที่ ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๖๒ จักขอพระคุณยิ่ง
จึงเรียนมาเพื่อทราบและโปรดนำเสนอผลงานตามวันเวลา สถานที่ดังกล่าว

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระชยานันท์หมื่น, ผศ.ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครน่าน เฉลิมพระเกียรติฯ
บรรณาธิการจัดงานวิชาการระดับนานาชาติ ครั้งที่ ๑๐ และระดับชาติ ครั้งที่ ๓

กองบรรณาธิการ งานวิชาการระดับนานาชาติ ครั้งที่ ๑๐ และระดับชาติ ครั้งที่ ๓

โทร. ๐๕๕-๖๐๑๐๖๓ , ๐๕๕-๕๖๓-๗๒๓๓

E-mail: mcunaninc2019@gmail.com

ภาคผนวก ข

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑. กิจกรรมด้านการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษา

๑.๑ สามารถนำกระบวนการศึกษาวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนในรายวิชา เช่น รายวิชา วัดและสถานที่สำคัญในประเทศไทย, ภาษาอังกฤษชั้นสูง, Public Speaking, language and Communication ในระดับปริญญาตรี ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑.๒ สามารถนำกระบวนการศึกษาวิจัยไปพัฒนาโครงการให้บริการวิชาการแก่สังคม เช่น โครงการสนทนาธรรมพระ (Monk Chat), โครงการอบรมวิธีการสอนพระพุทธศาสนาแก่ชาวต่างชาติ, โครงการอบรมวิปัสสนากัมมัฏฐานแก่ชาวต่างชาติ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑.๓ สามารถนำผลการศึกษาไปวิเคราะห์ร่วมกับนักวิชาการทางด้านการท่องเที่ยวทั้งภาครัฐและเอกชน โดยความร่วมมือของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สาขาวิชา ภาษาอังกฤษ คณะมนุษยศาสตร์

๒. กิจกรรมด้านการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวของวัดและชุมชน

๒.๑ สามารถพัฒนาโครงการสัมมนาทางพระพุทธศาสนาในด้านการท่องเที่ยวเชิงศาสนา และวัฒนธรรม

๒.๒ สามารถพัฒนาและต่อยอดโครงการกับหน่วยงานเกี่ยวกับการท่องเที่ยวในท้องถิ่น และระดับชาติ

3. กิจกรรมด้านวิชาการ

๓.๑ การจัดทำแผนพัฒนาการท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงใหม่ โดยมีการทำแผนการดำเนินงานร่วมกันหลายฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ คณะสงฆ์จังหวัดเชียงใหม่ หน่วยงานการท่องเที่ยวทั้งภาครัฐและเอกชน สถาบันการศึกษา และชุมชน

๓.๒ การจัดฝึกอบรมให้ความรู้แก่พระนิสิต พระสงฆ์และมัคคุเทศก์เกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวทั่วประเทศ

ภาคผนวก ค
ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมา
และผลที่ได้รับของโครงการ

**ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมา
และผลที่ได้รับของโครงการ**

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลु วัตถุประสงค์	โดยทำให้
พัฒนารูปแบบและ กระบวนการจัดการ ท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อ เสริมสร้างจิตสำนึก สาธารณะของวัดใน ล้านนา	วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวมี รูปแบบและกระบวนการ จัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ เพื่อเสริมสร้างจิตสำนึก สาธารณะของวัดในล้านนา ที่เหมาะสมและเป็น ประโยชน์ต่อการส่งเสริม การเรียนรู้ของนักท่องเที่ยว และผู้สนใจ	ข้อ ๑	การศึกษาวิจัยภาคสนาม (Survey Research) และการสัมภาษณ์ผู้มี ส่วนเกี่ยวข้องในพื้นที่ เป้าหมายวัด จำนวน ๔ แห่ง
พัฒนาองค์ประกอบ ตัวชี้วัด และแนวทาง พัฒนาจิตสำนึกสาธารณะ ผ่านกิจกรรมการ ท่องเที่ยวทางพุทธศาสนา ในล้านนา	วัดและหน่วยงานที่ เกี่ยวข้อง เช่น การ ท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้มีการพัฒนาองค์ประกอบ ตัวชี้วัด และแนวทางพัฒนา จิตสำนึกสาธารณะผ่าน กิจกรรมการท่องเที่ยวทาง พุทธศาสนาในล้านนาไปสู่ การเรียนรู้เพื่อพัฒนาด้าน จิตใจและปัญญาของ นักท่องเที่ยวและผู้สนใจ	ข้อ ๒	การสัมภาษณ์ (Interview) และการ สังเกตการณ์ (Observation) ในพื้นที่กรณีศึกษา
เสริมสร้างคุณค่าและ กระบวนการพัฒนา จิตสำนึกสาธารณะของ นักท่องเที่ยวในแหล่ง ท่องเที่ยวทางพุทธศาสนา ในล้านนา	วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมี กระบวนการเสริมสร้าง คุณค่าและ กระบวนการพัฒนา จิตสำนึกสาธารณะของ นักท่องเที่ยวในแหล่ง ท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาใน ล้านนาร่วมกัน	ข้อ ๓	การใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) กับกลุ่มตัวอย่างจำนวน ๔๐๐ คน

ภาคผนวก ง

เครื่องมือวิจัย

รายชื่อคณะกรรมการตรวจเครื่องมือวิจัย

คณะกรรมการตรวจเครื่องมือวิจัย ประกอบด้วย

๑. รศ.ดร.วิโรจน์ อินทนนท์   อาจารย์ผู้สอนประจำภาควิชาศาสนาและปรัชญา
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
๒. ผศ.ดร.วิสุทธิชัย ไชยสิทธิ์   อาจารย์ประจำหลักสูตรภาษาอังกฤษ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่
๓. ดร.พิสิฐ โคตรสุโพธิ์   อาจารย์พิเศษมหาวิทยาลัยเชียงใหม่
กรรมการสภามหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
รองผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์เชียงใหม่
ผู้เชี่ยวชาญด้านล้านนาคดีศึกษาและภาษาล้านนา

แบบสอบถาม (สำหรับชาวต่างประเทศ)
QUESTIONNAIRE ON
THE MODEL AND PROCESS TO CREATE PUBLIC CONSCIOUSNESS FOR
THE MANAGEMENT OF BUDDHIST TOURISM IN LANNA

Part I: General Information of Interview (Please Mark / into the box)

1. Gender: ☐ Male   ☐ Female   ☐ Others
2. Age: ☐ 11 – 20 Yrs   ☐ 21- 30 Yrs   ☐ 31 – 40 Yrs
                  ☐ 41 – 50 Yrs   ☐ 50 – 60 Yrs   ☐ 60 – up
3. Country / Hometown .....
4. Educational Background
- ☐ Primary School   ☐ Secondary / vocational education
- ☐ Bachelor Degree   ☐ Master Degree or Higher
- ☐ Others (Please identify).....
5. Occupation   ☐ Government officer/ enterprise state officer   ☐ Business owner
- ☐ Private company officers   ☐ General employee
- ☐ Housekeeper   ☐ Agriculturist
- ☐ Student   ☐ Others (Please identify).....
7. Income/month ☐ Less than 10,000 Dollar   ☐ 10,001 to 15,000 Dollar
- ☐ 15,001 to 20,000 Dollar   ☐ 20,001 to 25,000 Dollar
- ☐ 25,000 up
8. Which is the most important decision of your destination? (Please marks more than one)
- ☐ The attractiveness of the place
- ☐ The beauty of the place
- ☐ The convenience of the location
- ☐ Safety
- ☐ Reasonable on spending money with the trip
- ☐ The appropriateness of the time

- ☐ Advertising attraction
- ☐ The comments from the tourist journeys'

Part 2: Reason to visit (Please check box in box given)

1. What is the main reason for visiting the Buddhist temple?

- ☐ Religious activities
- ☐ To visit monks and novices
- ☐ To visit archaeological site
- ☐ To relax
- ☐ Interesting in historical background of the temple
- ☐ Others .....

2. What kind of media you came across?

☐ By other people	☐ Relatives
☐ Mass media	☐ Internet
☐ Advertisement	☐ Tourism Authority of Thailand
☐ Travel agency	☐ Others.....

3. Which are the most of the satisfactory religious objects?

- ☐ Buddha image   ☐ Pagoda   ☐ Ubosot (Ordination Hall) and Vihara (Assembly Hall)
- ☐ Mural painting   ☐ Others .....

4. Have you ever been here before?

- ☐ First time   ☐ 2 – 5 time   ☐ 5 – 10 time   ☐ 10 up

5. Will you come to visit the temple again? ☐ Certainly ☐ not sure   ☐ no

Because.....

Part 3: Satisfaction with attractions and tourism management. (Please mark / check box selected).

No.	Issue	Level of satisfaction				
		Most	More	Moderate	low	Lowest
1	Tourism resources					
1.1	Temple have been maintained in good condition					
1.2	Greenery landscaping					
1.3	The temple is clean and neat					
1.4	There are signs telling the story in the temple.					
1.5	The temple was sacred place.					
1.6	The temple was a safe place.					
1.7	The temple is impressed and need to come back again.					
2	Facilities					
2.1	Tourism promotion activities are provided.					
2.2	Toilets are enough provided for the tourists.					
2.3	Good transportation					
2.4	There are signs telling the different important building.					
2.5	Signs are outstanding and readability					
2.6	Maps are clear provided					
2.7	The hygienic restaurants are provided					
2.8	Souvenir is reasonable price					

No.	Issue	Level of satisfaction				
		Most	More	Moderate	low	Lowest
2.9	Properties are safe					
2.10	Security of tourists					
3.	Personnel of Tourism					
3.1	The quality tourist guides are provided for visitors.					
3.2	The tourist guide gives a good advice to visitors of the temple's norm.					
3.3	Satisfied with the guide's advice.					
3.4	The tourist guide is informative.					
3.5	The visitors understand dhamma well.					
3.6	The tourist guide led visitors with the appropriate act.					
4.	On the advertisement					
4.1	There are varieties of public relations.					
4.2	Easy to access with the public relation unit.					
5.	Strategy of tourism					
5.1	Presentations of information are interesting.					
5.2	There are a variety of tourism promotions.					

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Thanks very much for your cooperation

เครื่องมือแบบสัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม

แนวทางในการสัมภาษณ์

โครงการวิจัยเรื่อง

“รูปแบบและกระบวนการสร้างจิตสำนึกสาธารณะเพื่อการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธของแหล่ง
ท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในล้านนา”

สัมภาษณ์วันที่ ..... เดือน ..... พ.ศ.....

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไป

ชื่อ ..... ฉายา ..... นามสกุล.....

อายุ ..... ปี ตำแหน่ง.....

ภูมิลำเนา บ้านเลขที่ ..... หมู่ที่.....ตำบล..... อำเภอ.....จังหวัด.....

ตอนที่ ๒ การสัมภาษณ์ตามวัตถุประสงค์การวิจัย

๑. รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะของ
วัดในล้านนา เป็นอย่างไร

๒. องค์ประกอบ ตัวชี้วัด และแนวทางพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยว
ทางพระพุทธศาสนาในล้านนา เป็นอย่างไร

๓. การเสริมสร้างคุณค่าและกระบวนการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะของนักท่องเที่ยวในแหล่ง
ท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในล้านนา เป็นอย่างไร

โดยมีประเด็นในการศึกษา ดังต่อไปนี้

๑. การบริหารจัดการด้านทรัพยากรท่องเที่ยว

๒. การบริหารจัดการด้านสิ่งอำนวยความสะดวก

๓. การบริหารจัดการด้านบุคลากร

๔. การบริหารจัดการด้านประชาสัมพันธ์

๕. การบริหารจัดการด้านกลยุทธ์การท่องเที่ยว

ตอนที่ ๓ แนวคำถามในการสัมภาษณ์

๓.๑ ท่านเห็นว่า การบริหารจัดการสภาพแวดล้อมและสถานที่ที่เหมาะสมสำหรับวัดเป็นอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๓.๒ ท่านเห็นว่า การบริหารจัดการเกี่ยวกับการเดินทางทั้งภายนอกและภายในวัดเป็นอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

๓.๓ ท่านเห็นว่า การบริหารจัดการเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้และการประชาสัมพันธ์ของวัดเป็นอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

๓.๔ ท่านเห็นว่า การบริหารจัดการเกี่ยวกับบุคลากรภายในวัดเป็นอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

๓.๕ ท่านเห็นว่า การบริหารจัดการเกี่ยวกับโภชนาการในวัด (อาหาร/น้ำอุปโภคบริโภค) เป็นอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

๓.๖ ท่านเห็นว่า การบริหารจัดการเกี่ยวกับพื้นที่ธรรมชาติ (ป่าไม้/แหล่งน้ำ) ของวัดเป็นอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๓.๗ ท่านเห็นว่า การบริหารจัดการเกี่ยวกับสถานที่สักการะ/พื้นที่พักผ่อน/แหล่งท่องเที่ยวของวัดเป็นอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

๓.๘ ท่านเห็นว่า การบริหารจัดการเกี่ยวกับกิจกรรมประจำวันของผู้ที่อาศัยอยู่ในวัดเป็นอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

๓.๙ ท่านเห็นว่า การบริหารจัดการเกี่ยวกับกฎระเบียบการอยู่ร่วมกันของวัดเป็นอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

๓.๑๐ ท่านเห็นว่า การบริหารจัดการเกี่ยวกับการฝึกอบรมการปฏิบัติสมาธิในวัดเป็นอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

๓.๑๑ ท่านเห็นว่า การบริหารจัดการเกี่ยวกับการพัฒนาความรู้ทางพระพุทธศาสนาของวัดเป็นอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ขอขอบคุณทุกท่าน

ภาพที่ ๑ ภาพการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบสอบถามกับชาวต่างชาติ

ภาพที่ ๒ ภาพการศึกษาสำรวจวัดป่าแดงมหาวิหาร (อโศการาม)
ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ภาพที่ ๓ ภาพการศึกษาสำรวจวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม)
ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ภาพที่ ๔ ภาพการศึกษาสำรวจวัดผาลาด (สภาคามี)
ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ภาพที่ ๕ ภาพการศึกษาสำรวจวัดไร่เปิง (ตโปทาราม)
ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

สรุปโครงการวิจัย
สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สัญญาเลขที่ ว.๐๘๗/๒๕๕๙   รหัสโครงการ MCU RS 610759087   ชื่อโครงการ รูปแบบและกระบวนการสร้างจิตสำนึกสาธารณะเพื่อการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธของแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในล้านนา   หัวหน้าโครงการ พระใบฎีกาเสน่ห์ ญาณเมธี,ดร., พระทิพย์พนาภรณ์ ชยาภินนโท (เลาลี) และ นายภัชรภณ ฤทธิ์เต็ม   มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่   โทรศัพท์ ๐๘ ๖๙๑๓ ๕๙๘๒ โทรสาร ๐ ๕๓๒๗ ๘๙๖๗ Email: maopphat@gmail.com
ความเป็นมาและความสำคัญ   การท่องเที่ยวที่ส่งเสริมการสร้างจิตสำนึกสาธารณะ จึงเป็นประเด็นที่อยู่ในความสนใจของคนในสังคมอย่างกว้างขวางเนื่องจากสังคมจะพัฒนาไปได้อย่างยั่งยืน คนในสังคมต้องร่วมมือร่วมใจกัน เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน มีจิตสำนึกที่จะบำเพ็ญตน ให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม รักและหวงแหนทรัพยากรท้องถิ่น และสาธิตสมมติของชุมชนเอง ในปัจจุบันสังคมไทยกำลังประสบปัญหามากมาย โดยเฉพาะทรัพยากรท่องเที่ยวเป็นสินค้าหลักของการท่องเที่ยวที่มีความจำเป็นในอันที่จะดูแลรักษาไว้มิให้เสื่อมโทรม มีธรรมชาติที่สวยงาม มีวัฒนธรรมประจำชาติที่น่าภาคภูมิใจ เพื่อการดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเข้าไปเยือน ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ เกิดการสร้างงาน สร้างรายได้แก่ท้องถิ่น เป็นผลกำไรรายได้ที่มากมายมหาศาล แต่ไม่ควรมองแค่ผลประโยชน์เพียงแค่นั้น เพราะรากฐานสำคัญในการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวในภาพรวม คือการปลูกจิตสำนึกของคนในท้องถิ่นให้รักหวงแหน และชื่นชมในคุณค่าความงดงามแห่งมรดกทางธรรมชาติและวัฒนธรรมที่สืบทอดมา เพื่อให้เกิดสำนึกแห่งความภาคภูมิใจ รับผิดชอบและพร้อมที่จะดูแลรักษาสมบัติของแผ่นดินเหล่านั้นรวมทั้งการเฝ้าดูแลสอดส่องความปลอดภัยและความเป็นอยู่ของผู้เข้ามาท่องเที่ยว ในฐานะแขกผู้มาเยี่ยมเยือนของบ้านและประเทศ ด้วยเหตุดังนั้นการปลูกจิตสำนึกสาธารณะ จึงมีความจำเป็นที่ทุกฝ่ายต้องช่วยกันส่งเสริมให้เมืองไทยน่าท่องเที่ยว น่าอยู่ รวมทั้งให้ผู้ท่องเที่ยวที่มาเยี่ยมเยือนได้สำเหนียกและเห็นคุณค่าของทรัพยากรท่องเที่ยวของประเทศไทยและเพื่อให้ทรัพยากรท่องเที่ยวของประเทศไทยทรงคุณค่าและคงความสวยงามไว้อย่างยั่งยืน
วัตถุประสงค์โครงการ   ๑. เพื่อพัฒนารูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะของวัดในล้านนา   ๒. เพื่อพัฒนาองค์ประกอบ ตัวชี้วัด และแนวทางพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาในล้านนา   ๓. เพื่อเสริมสร้างคุณค่าและกระบวนการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะของนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาในล้านนา
ผลการวิจัย   รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะของ

วัดในล้านนา แบ่งออกเป็น ๔ รูปแบบ คือ ๑) การท่องเที่ยววัดเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ๒) การท่องเที่ยววัดเชิงนิเวศ ๓) การท่องเที่ยววัดเชิงการเรียนรู้หลักพุทธธรรม และ ๔) การท่องเที่ยววัดเชิงการปฏิบัติธรรม

องค์ประกอบ ตัวชี้วัด และแนวทางพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาในล้านนาตามหลักสัปปายะ ๗ เป็นแนวคิดในการพัฒนาปรับปรุงที่อยู่อาศัยหรือวัดให้เป็นสถานที่ให้เป็นที่สบายและเหมาะสมกับบุคคลที่อยู่อาศัยและบุคคลที่เข้ามาใช้ประโยชน์ ๗ ด้าน คือ ๑) อาวาสสัปปายะ (ที่อยู่อาศัยเป็นที่สบาย) ๒) โคจรสัปปายะ (แหล่งอาหารเป็นที่สบาย) ๓) ภัตตสัปปายะ (ถ้อยคำเป็นที่สบาย) ๔) บุคคลสัปปายะ (บุคคลเป็นที่สบาย) ๕) โกชนสัปปายะ (อาหารเป็นที่สบาย) ๖) อุตุสัปปายะ (อุณหภูมิเป็นที่สบาย) และ ๗) อิริยาบถสัปปายะ (การเคลื่อนไหวเป็นที่สบาย)

การเสริมสร้างคุณค่าและกระบวนการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะของนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาในล้านนา มีเป้าหมาย ๒ ประการ คือ (๑) คุณค่าและกระบวนการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะทางกาย ได้แก่ กายภาวนา (Physical Development) เป็นการฝึกอบรมตนเอง และศีลภาวนา (Social Development) การฝึกอบรมพฤติกรรมทางด้านสังคม (๒) คุณค่าและกระบวนการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะทางจิต ได้แก่ จิตตภาวนา (Emotional Development) เป็นการฝึกอบรมด้านจิตใจ ปัญญาภาวนา (Wisdom Development) การฝึกอบรมด้านปัญญา

การนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑. นำกระบวนการศึกษาวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนในรายวิชา เช่นรายวิชา วัดและสถานที่สำคัญในประเทศไทย, ภาษาอังกฤษขั้นสูง, Public Speaking, language and Communication ในระดับปริญญาตรี ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และการพัฒนาโครงการสัมมนาทางพระพุทธศาสนาในด้านการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรม
๒. นำกระบวนการศึกษาวิจัยไปพัฒนาโครงการให้บริการวิชาการแก่สังคม เช่น โครงการสนทนาธรรมพระ (Monk Chat), โครงการอบรมวิธีการสอนพระพุทธศาสนาแก่ชาวต่างชาติ, โครงการอบรมวิปัสสนากัมมัฏฐานแก่ชาวต่างชาติ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๓. สามารถนำผลการศึกษาไปวิเคราะห์ร่วมกับนักวิชาการทางด้านการท่องเที่ยวทั้งภาครัฐและเอกชน โดยความร่วมมือของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สาขาวิชาภาษาอังกฤษ คณะมนุษยศาสตร์ สามารถพัฒนาและต่อยอดโครงการกับหน่วยงานเกี่ยวกับการท่องเที่ยวในท้องถิ่นและระดับชาติ

การประชาสัมพันธ์

๑. ประชาสัมพันธ์ผลการวิจัยในเวทีการสัมมนานานาชาติและตีพิมพ์ในวารสารทางวิชาการ
๒. การจัดทำแผนพัฒนาการท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงใหม่ โดยมีการทำแผนการดำเนินงานร่วมกันหลายฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ คณะสงฆ์จังหวัดเชียงใหม่ หน่วยงานการท่องเที่ยวทั้งภาครัฐและเอกชน สถาบันการศึกษา และชุมชน
๓. การจัดฝึกอบรมให้ความรู้แก่พระนิสิต พระสงฆ์และมัคคุเทศก์เกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยว

ประวัติผู้วิจัย

หัวหน้าโครงการวิจัย

๑. ชื่อ-นามสกุล (ภาษาไทย) พระครูใบฎีกาทิพย์พนากรณ์ ชยาภินนโท (เลาลี)
- ชื่อ-นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Ven.Tippanakorn Chayabhinundho (Laolee)
๒. เลขหมายบัตรประชาชน
๓. ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์ประจำหลักสูตรภาษาอังกฤษ
๔. หน่วยงานและสถานที่ติดต่อ สำนักวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตเชียงใหม่ วัดสวนดอก ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่
๕๐๒๐๐ โทร. (๐๕๓) ๒๗๘๙๖๗ ต่อ ๒๑๑
มือถือ ๐๖๒-๒๔๙๙๙๑๙
E-mail: Joelee102@yahoo.ca, joelee102@gmail.com,
๕. ประวัติการศึกษา พ.ศ.๒๕๔๙ ปริญญาตรี คณะมนุษยศาสตร์ (ภาษาอังกฤษ)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ.๒๕๕๑ ปริญญาโท สาขาภาษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยเดลี ประเทศอินเดีย
๖. สาขาวิชาที่ชำนาญพิเศษ (แตกต่างจากวุฒิการศึกษา)
-
๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย
ผู้ร่วมวิจัยโครงการวิจัย
๑. โครงการวิจัยเรื่อง “รูปแบบและกระบวนการสร้างจิตสำนึกสาธารณะเพื่อการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธของแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในล้านนา”ทุนสนับสนุนสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ปี ๒๕๕๙